کشف الباری
عما فی
صحیح البخاری
جلد ۶
تصنیف
حضرت مولانا سلیم اللہ خان

کشف الباری

عما فی

صحیح البخاری

کتاب الجهاد والسّیر (اول)

تالیف ← صدر وفاق المدارس مولانا سلیم الله خان مدظله العالی
شیخ الحدیث جامعه فاروقیه کراچی

ترتیب وتحقیق ← مولانا حبیب الله زکریا صاحب استاذ جامعه فاروقیه کراچی

ترجمه ← مولانا شاه فیصل فاضل وفاق المدارس، امداد العلوم

خصوصیات

جلد ۶

۱ داحادیثو تخریج
۲ د تعلیقات بخاری تخریج کول
۳ د اسماء الرجال مختصر تعارف
۴ دګرانو لغاتو لغوی صرفی او نحوی حل
۵ ماقبل باب سره د ربط په باره کښې پوره تحقیق
۶ د شرحې د هرې خبرې په حاشیه کښې حواله ورکول
۷ د ترجمة الباب مقصد په بیانولو کښې پوره تحقیق
۸ د مختلفو مذاهبو تحقیقی بیان او بیا د مذهب حنفی ترجیح
۹ دحدیث اطراف بیانول چه په بخاری کښې داحدیث په کوم کوم ځائې کښې دې.

خورونکی فیصل کتب خانه محله جنګی پیښور

موبائل:- ۰۳۲۱۹۰۹۱۸۳۵

فهرست مضامين

شميره	مضمون	صفحه

۲- بَاب: أَفْضَلُ النَّاسِ مُؤْمِنٌ مُجَاهِدٌ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۱۳- بَاب عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْقِتَالِ

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۲۲- بَاب: الْجَنَّةُ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ

۲۳- بَاب: مَنْ طَلَبَ الْوَلَدَ لِلْجِهَادِ

۲۴- بَاب: الشَّجَاعَةِ فِي الْحَرْبِ وَالْجُبْنِ

شمیره	مضمون	صفحه

۲۵- بَاب: مَا يُتَعَوَّذُ مِنَ الْجُبْنِ

۲۹- بَاب: مَنْ اخْتَارَ الْغَزْوَ عَلَى الصَّوْمِ

شميره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۳۶- بَاب: فَضْلِ الصَّوْمِ فِی سَبِیلِ اللّٰهِ

۳۷- بَاب: فَضْلِ النَّفَقَةِ فِی سَبِیلِ اللّٰهِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۵۱- بَاب: سِهَامِ الْفَرَسِ

شمیره	مضمون	صفحه

۵۲- بَاب: مَنْ قَادَدَابَّةَغَيْرِهِفِي الْحَرْبِ

شمیره	مضمون	صفحه

۵۶- بَاب: السَّبْقِ بَيْنَ الْخَيْلِ

۵۷- بَاب: إِضْمَارِ الْخَيْلِ لِلسَّبْقِ

۵۸- بَاب: غَايَةِ السَّبْقِ لِلْخَيْلِ الْمُضَمَّرَةِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

٧١- بَاب: جِهَادِ النِّسَاءِ

٧٢- بَاب: غَزْوِ الْمَرْأَةِ فِي الْبَحْرِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صفحه

۷۰- بَاب: فَضْلِ الْخِدْمَةِ فِي الْغَزْوِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۱- بَاب: فَضْلِ مَنْ حَمَلَ مَتَاعَ صَاحِبِهِ فِي السَّفَرِ

۷۲- بَاب: فَضْلِ رِبَاطِ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۶- بَاب: لَا یَقُولُ فُلَانٌ شَهِیدٌ

۷۷- بَاب: التَّحْرِیضِ عَلَی الرَّمْیِ

شمیره	مضمون	صفحه

۷۸- بَاب: اللَّهْوِبِالْحِرَابِ وَنَحْوِهَا

۷۹- بَاب: الْمِجَنِّ وَمَنْ يَتَتَرَّسُ بِتُرْسِ صَاحِبِهِ

شمیره	مضمون	صفحه

۸۰- بَاب: الدَّرَق

شمیره	مضمون	صفحه

۸۱- بَاب: الْحَمَائِلِ وَتَعْلِيقِ السَّيْفِ بِالْعُنُقِ

۸۲- بَاب: حِلْيَةِ السُّيُوفِ

شمیره	مضمون	صفحه

شمیره	مضمون	صَفحه

۸۹- بَاب: الْجُبَّةِ فِي السَّفَرِ وَالْحَرْبِ

شمیره	مضمون	صفحه

....

فهرس اسماء من ترجمهم على حروف الهجاء

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِیۡمِ

عرض مرتب

د الله تعالى جل شانه وعم نواله ډير زيات رحم وكرم او احسان دې چه حضرت شيخ الحديث رئيس المحدثين مولانا سليم الله خان صاحب دامت معاليهم د درس صحيح بخارى يو بل جلد ترتيب. تحقيق او تعليق سره ستاسو حضراتو په وړاندې د پيش كولو سعادت حاصليږي.
د نن نه دوه كاله وړاندې د كشف البارى كار راته تفويض شوې وو، په هغه وخت كښې مې دا خيال او ګمان هم نه وو چه په دومره كم وخت كښې به دا جلد ستاسو په وړاندې د طباعت په كالى باندې ښائسته كړې شى او رابه شى. فللّٰه الحمد وله الشكر.
دا جلد د صحيح بخارى كتاب الجهاد متعلق دې په كوم كښې چه ټول د ۹۸ ابوابو تشريح، تعليق، تحقيق او ترتيب په يوځائې راغلې دې. په دې جلد كښې هم د هغه ټولو امورو التزام شوې دې د كوم اهتمام چه په كتاب الايمان او كتاب العلم په جلدونو كښې شوې دې او د ترتيب او تعليق په دوران كښې هم هغه طريقه برقراره ساتلو كوشش كړې شويدې د كوم اهتمام چه په دې پورتنو جلدونو كښې شويدې، البته په دې جلد كښې دوه امره داسې دى د كوم ښكاره كونه چه ضرورى ده.
د احاديثو په تشريح كښې كله كله عربى عبارتونه نقل كولې شى بحمدالله په دې جلد كښې داسې د ټولو عبارتونو ترجمه هم كړيشوې ده، دې د پاره چه په عربئى كښې د كمزورى استعداد حاملين قاريان صاحبان هم دينه په آسانئى سره استفاده اوكړيشى.
تراجم رجال كښې رواة سند احوال او تذكره بيان كولو اهتمام كولې شى. كتاب الجهاد د صحيح بخارى جلد اول تقريباً آخره كښې دې او د كتاب الوضوء نه تر كتاب الجهاد پورې د كشف البارى كار تراوسه نه دې شوې په دې وجه مونږ چه كوم ځائ هم په حاشيه كښې ليكلى دى چه د هغوى د حالاتود پاره اوګورئى كتاب الوضؤ باب..... يا د هغوى حالاتود پاره اوګورئى «كتاب الزكاة باب....» نو د دې نه مراد د صحيح بخارى مذكوره كتاب او باب دې او كه د يو راوى يا بزرګ نوم په اول ځل د كتاب الجهاد په يو باب كښې راغلې دې نو هم هلته د هغه تذكره هم ليكلې شويده او كه د كشف البارى په رومبنو دريو جلدونو كښې د هغوى تذكره شته نو باقاعده د صفحې نشاندهى كړيشويده.

....

احقر ته د خپلې علمى بې بضاعتى اود تحقيق په ميدان كښې د خپلې ناتجربه كارئى او نوى راتلو دا صرف احساس دې بلكه د دې مكمل اعتراف هم دې، خو صرف په الله تعالى باندې توكل كول او د حضرت شيخ الحديث صاحب دامت بركاتهم د حكم او د هغوى د توجيهاتو. عناياتو او دعاګانو په وجه د دې عظيم خدمت كولو اراده ده، عين ممكن دى چه په دې كښې بغير د قصد او ارادې غلطيانې شوى وى نو د اهل علم حضراتو په خدمت كښې داپه ډير ادب سره عرض دې كه په كتاب كښې په كوم قسم غلطئى نظر پريوزى نو احقر د هغې نه خبر كړئى.

د دې کتاب د شروع نه واخله تر آخری ترتیب او تحقیق په دوران کښې احقر ته چه د کومو حضراتو راه نمائی حصاله شوې ده په هغوی کښې د ټولونه لوئ نوم حضرت شیخ الحدیث صاحب دامت برکاتهم نه پس حضرت استاذ مکرم مولانا نورالبشر صاحب دامت معالیهم (نګران شعبه تخصص فی الحدیث، رفیق شعبه تصنیف واستاذ حدیث جامعه فاروقیه کراچئی) دې، چه د هغوی راه نمائی بنده ته قدم په قدم حاصله ده. په نورو صورتونوکښې د کتاب دومره زرد لوستونکو په وړاندې د راتلو امکان نه وو. د کتاب مکمل پروف ریډنګ احقر پخپله کړیدې، البته د بعضو احادیثو تخریج. د فهرست وغیره تیاری او بعض حواله جاتو تخریج کښې محترم رور خرم سعید صاحب استاذ جامعه فاروقیه.عزیزم کفایت الله زکریا او عزیزی محمد اسماعیل عاطف وغیره تعاون کړې دې. الله تعالی دې دې ټولو تعاون کونکوته جزائې خیر ورکړی او علمی او عملی ترقئی دې ورکړی. سره د دې بنده د هغه ټولو حضراتو استاذانو مخلصینو او محببیو هم ډیره شکریه ادا کوی د چا حوصله ورکول او دعاګانې چه احقر ته حاصلې وې.
په آخره کښې ټولو لوستونکو ته د حضرت شیخ الحدیث صاحب دامت معالیهم د پاره د خصوصی دعاګانو درخواست دې چه الله تعالی دې د هغوی د عاطفت سورې زمونږ په سرونو باندې تردیر وخت پورې قائم او دائم اوساتی او په ملك کښې یا بهر ملکونو کښې چه د علمی افاداتو کومه سلسله (خاص کر جامعه فاروقیه کراچئی په صورت کښې) تقریباً د پنځوستو کالو راسې روانه ده، د قیامت پورې دې دغه شان جاری او ساری او ساتی او د هغوی د پاره دې صدقه جاریه جوړه کړی. آمین
دې سره سره د احقر مرتب د پاره هم خصوصی دعا اوکړئی چه باقی کار دې الله تعالی آسان اوګرځوی او د زر نه زر د پوره کولو توفیق راکړی او په خپل دربار کښې د قبولیت شرف ورکړی او زمونږ د پاره او زمونږ د استاذانو او مشائخو او والدینو او متعلقینود پاره د آخرت ذخیره او د خلاصی ذریعه جوړه کړی.

حبیب الله زکریا
رفیق شعبه تصنیف وتالیف واستاذ جامعه فاروقیه کراچی

....

بِسۡمِ اللّٰهِ الرَّحۡمٰنِ الرَّحِيۡمِ

۶۰=کتاب الجهاد والسیر

دَ نسخو اختلاف: دَ بخاری شریف په اکثرو نسخو کښې عنوان کښې "کتاب" مذکور نه دې، صرف ابن شبویه او نسفی داسې عنوان ذکر کړیدې. (۱)

بیا بسمله په ټولو نسخوکښې دَ مذکوره بالا عنوان نه روستوده، البته دَ نسفی په نسخه کښې بسمله دَ عنوان نه وړاندې ده. (۲)

دَ جهاد لغوی معنی: دا دَباب مفاعله مصدر دې دَ دې معنی محنت مشقت او کوشش کول دی. په دې معنی کښې دَ جیم په کسره سره مستعمل دې، دَ جیم په فتحه سره په وزن دَ سحاب یعنی سخته شاړه زمکې ته وائی ۱.(۳)

اصطلاحی تعریف: دَ جهاد اصطلاحی تعریف دې "**قتال الکفار لتقویة الدین**" (۴) یعنی دَ دین دَ مضبوطیا او استحکام دَ پاره کافرانو سره جنګیدل.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی "**وشرعا بذل الجهد فی قتال الکفار**"(۵) او علامه عینی رحمه الله "**لاعلاء کلمة الله تعالی**" اضافه کړیده.(۶) یعنی دَ الله تعالی دَ دین دَ سرلوړئی دَ پاره کافرانوسره دَ جنګیدو کوشش کول.

دَ جهادصورتونه: علماو دَ جهاد مختلف صورتونه بیان کړی دی.

① جهادمع الکفار ② جهادمع الفساق

③ جهاد مع الشیطان ④ جهاد مع النفس.

دَ دې تفصیل دا دې چه جهاد مع الکفار په لاس،مال، ژبه او زړه سره کیږی.

اوجهاد مع الفساق لاس، بیا ژبه او بیا زړه سره کیږی.

او دَ جهاد مع الشیطان مطلب دا دې چه هغه په زړه کښې شك شبهې پیدا کوی یا بد عملونه ښائسته کوی او پیش کوی نو چه دَ دې نه ځان اوساتی.

جهاد مع النفس دا دې چه دَ دینی امورو ذده کړه اوپه دې عمل کولوکښې سړې خپل ځان مشغول اوساتی او بیا دَ دې په خودلوکښې لګیا شی. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۷۸)-

۲) (حواله بالا-

۳) (تاج العروس (۲/مادة جهد، ص۳۲۹) وعمدة القاری (ج۱٤ص۷۸) دَ جهاد مشروعیت او مقصد او دَ دې ضرورت پیژندلودَپاره کشف الباری کتاب المغازی (ص۱۲-۳۶) اوګورئ-

٤) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۹۲)-

۵) (فتح الباری(ج۶ص۳)-

۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۷۸)-

۷) (فتح الباری (ج۶ ص۷۸)-

دغه شان علماؤ لیکلی دی چه یو ظاهری جهاد وی او بل باطنی. ظاهری جهاد خو هم دغه وی چه کافرانو وغیره سره وی او جهاد باطنی دَ خپل نفس ناجائزو امورو کښې مخالفت او دَ شریعت دَ تابعدارئی نوم دې.
دې نه پس تاسو دا اوګنړئی چه په بعض روایاتو کښې دې جهاد ته چه نفس او باطن سره وی هغه ئی جهاد اکبر ګرځولې دې ځکه چه کافرانو سره جهاد خو کله کله وی خو دَ نفس سره دَ سړی مقابله هر وخت او هره ګهړئی وی نو په دې وجه دا اهم او اکبر دې.(۱) دغه شان بیهقی په کتاب الزهد (۲) کښې د حضرت جابر رضی الله عنه روایت نقل کړیدې چه رسول الله ﷺ دَ غزوه نه واپس تشریف راوړو اوونی فرمائیل "رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر" (۳)
جهاد فرض کفایه دې که فرض عین؟: دې نه پس په دې خبره پوهه شئی چه دَ امت دَ علماؤ دَ جهاد په حکم کښې اختلاف دې. جمهور علماء جهاد ته فرض کفایه وائی یعنی هغه جهاد چه کافرانو سره وی هغه فرض کفایه دې چه دَ څه خلقو په ادائیګئی سره دَ ټول امت نه ساقطیږی او که څوك هم دَ کافرانو سره دَ جهاد دَ پاره اونه ځی نو ټول امت به ګناهګار وی.
لیکن الله دې نکړی که کافرانو په دارالاسلام باندې حمله اوکړه نو په هغه صورت کښې دَ هغه ځائ په خلقو باندې جهاد فرض عین دې. ترهغې چه دَ هغوی حمله زیاته شی نو بیا چه په کوم کوم ځائ کښې د هغوی رخ وی نو دَ هغه ځائ دَ خلقو دَپاره جهاد فرض عین دې.(۴) او یو وخت داسې هم راتلې شی چه جهاد به په ټولو مسلمانانو باندې فرض عین شی.
علامه عینی رحمه الله "بنایه" کښې عمرو بن دینار، عطاء بن ابی رباح، ابن شبرمة او سفیان ثوری رحمهم الله نه نقل کړی دی چه جهاد مطلقاً واجب نه دې (۵) او دَ ابن المسیب رحمه الله مسلك دا دې چه جهاد په هر حال کښې فرض عین دې. (۶)

---

۱) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ ص۲۰۷-۲۰۸)-
۲) (اتحاف السادة المتقین(ج۸ص۶۵۷) وتعلیقات لامع الدراری(ج۷ص۲۰۸)-
۳) (انظرکشف الخفاء للعجلونی (ج۱ص۴۲٤) علامه عجلونی رحمه الله په دې حدیث باندې کلام کولو سره فرمائی "قال الحافظ ابن حجر فی تسدیدالقوس: هو مشهور علی الالسنةوهومن کلام ابراهیم بن ابی عبلة"- محمد بن زیاد المقدسی فرمائی "سمعت ابن ابی عبلة وهو یقول لمن جاء من الغزو: قد رجعتهم من الجهاد الاصغر فما فعلتم بالجهاد الاکبرجهاد القلب؟" (سیر اعلام النبلاء ج۶ ص۳۲۵) او شیخ السلام علامه تیمیه رحمه الله فرمایی "لااصل لهو ولم یروه احد من اهل المعرفة باقوال النبی صلی الله علیه وسلم" مقدمة مشارق الاشواق الی مصارع العشاق (ج۱ص۳۱). حضرت شیخ الاسلام مدنی رحمه الله په خپل یو مکتوب نمبر ۱۰۵ کښې لیکی: "صوفیاء په کتابونو کښې "رجعنا من الجهاد الاصغر الی الجهاد الاکبر" ته صحیح حدیث وئیلې شویدې. لیکن دَ عسقلانی (کشف الخفاء ج۱ص۴۲٤) قول دې چه امام نسائی دَ ابراهیم بن عبله کلام خودلې دې دَ الفاظو رکاکت یو زبردست قرینه ده چه دا د حضور ﷺ قول نه شی کیدې او نه دَ حدیث متداول کتابونو کښې شاه عبدالعزیز رحمه الله غوندې متبحر محدث کتلې دې....." (مکتوب شیخ الاسلام ج۱ص۳۰۷-۳۰۸)-
٤) (بدائع الصنائع (ج۲ص۹۸) فصل واما بیان کیفیة فرق الجهاد...... والهدایة (ج۲ص۵۵۸)-
۵) (البنایة (ج۲ص۷۸۹)-
۶) (اوجز المسالک (ج۸ص۱۹۹) وتنظیم الاشتات لحل عویصات المشکوة(ج۳ص۹۰)-

د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د جهاد څه حکم وو د دې متعلق تفصیل "باب وجوب النفیر" کښې راځي، انشاء الله په دې به هم هلته خبرې کیږي.

مشروعیت جهاد د جهاد مشروعیت په مدینه منوره کښې شویدې. په شروع کښې نبی کریم ﷺ ته همدغه حکم ورکړیشوې وو چه په تاباندې کوم احکام نازلیږي هغه ته په ښکاره اعلان کوه او بیانوه. د الله تعالی ارشاد مبارك دې ﴿فَاصْدَعْ بِمَا تُؤْمَرُ وَأَعْرِضْ عَنِ الْمُشْرِكِينَ﴾ (۱) نو واوروه په کولاؤ وینا سره دوی ته څه چه تاته حکم وی او د مشرکانو پرواه مه کوه.

دې نه پس حضور اکرم ﷺ ته د مجادله حسنه اجازت ورکړیشو اوفرمانیلې شو ﴿اُدْعُ إِلَىٰ سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحِكْمَةِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَادِلْهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ﴾ (۲) یعنی راغوارِنی د خپل رب لارې ته پخو خبرو باندې ئی پوهه کړه او نصیحت ورته په ښه شان سره واوروه، او الزام ورته ورکړه څنګه چه بهتر وی.

بیا د هغې نه پس مدینې طرف ته هجرت اوشونو په شروع کښې مدافعانه جهاد اجازت ورکړیشو. یعنی چه کله په تاسو باندې حمله اوشی یا په مسلمانانو باندې حمله اوشی نو دا حمله بندول او د دې د مقابلې کولو اجازت ورکړیشو. ارشاد اوفرمائیلې شو ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَاتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظُلِمُوا ۚ وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾ چه حکم شویدې هغه خلقو ته چا سره چه کافران جنګیږی، په دې وجه چه په هغوی باندې ظلم اوشو او الله تعالی د هغوی په امداد کولو قادر دې.

بیا دې نه پس ارشاد اوشو ﴿فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدتُّمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَاحْصُرُوهُمْ وَاقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصَدٍ﴾ (۳) بیا چه کله تیرې شی میاشتې د پناه نومشرکان وژنئی، چرته چه مومئی اود هغوی د نیولو راګیرولو د پاره هر ځائ کښې په لټون کښې کینئی. دلته مطلقًا د اقدامی او دفاعی جهاد حکم نازل شو. (۴)

۱- بَاب: فَضْلِ الْجِهَادِ وَالسِّيَرِ

د سیر لغوی معنی سیر-بکسر السین المهملة وفتح الیاء—سیرة جمع دې. د دې معنی طریقه راځی اود دې باب ضرب دې. (۵)

د سیر اصطلاحی معنی نبی اکرم ﷺ او صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین په مختلفو غزواتو اوجنګونو کښې چه کومه حکمت عملی اوطریقه پاتې وه هغې ته سیر وئیلې شی. (۶)

---

۱) (الحجر: ۹٤)-

۲) (النحل:۱۲۵)-

۳) (التوبة:۵)-

٤) (انظر البنایة (ج۲ص ۷۸۹) وزادالمعاد فی هدی خیر العباد (ج۳ ص۶۹-۷۲)-

۵) (انظر تاج العروس(ج۳ص ۲۸۶-۲۸۷)مادة "سار" وعمدة القاری (ج ۱٤ص۷۸) والکرمانی (ج۱۲ص۹۲)

۶) (انظرعمدة القاری (ج ۱٤ص ۷۸) والمغرب (ج۱ص۴۲۷) حیث قال الامام المطرزی:"و....الاانها غلبت فی لسان الشرع علی امورالمغازی کالمناسک علی امورالحج"-

د ترجمة الباب مقصد د امام بخارى رحمه الله د دې باب د ترجمې نه مقصد د جهادفضيلت، د هغې اهميت او په دې باندې د اجراو ثواب بيانول دى. (۱)

وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى إِنَّ اللَّهَ اشْتَرَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنْفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنَّ لَهُمُ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَاةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِبَيْعِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ إِلَى قَوْلِهِ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ [التوبة:۱۱۱-۱۱۲]

قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ الْحُدُودُ الطَّاعَةُ

اختلاف نسخ د باب د ترجمه لاندې ذکر شوې پورتنى مذکوره آيت کښې د صحيح بخارى مختلف نسخو اختلاف دې، د نسفى او ابن شبويه روايت داسې دې چه د اصيلى او کريمه نسخو کښې دواړه آياتونه مکمل ذکر دى. اود ابوذر په روايت کښې اول آيت ﴿وَعْدًا عَلَيْهِ حَقًّا﴾ پورې دې بيا د الى قوله: ﴿وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ ۗ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ﴾ دې. (۲)

د آيت شان نزول: امام قرطبى رحمه الله د دې آياتونو شان نزول بيانولوسره فرمائى چه دا آياتونه د بيعت عقبه ثانيه په موقعه نازل شوى دى. داسې اوشوه چه کله د مدينې منورې نه اويا کسانو باندې مشتمل ډله د عقبه مقام ته راورسيده نو د حضور صلى الله عليه وسلم د ملاقات د پاره حاضر شو نو په دې موقع باندې حضرت عبدالله بن رواحه رضى الله عنه د نبى کريم صلى الله عليه وسلم خبرې اوريدونه پس اوفرمائيل "**اشترط لربك ولنفسك ماشئت**" يعنى تاسو صلى الله عليه وسلم د خپل رب د پاره اود خپل ذات د پاره کوم شرط په مونږ باندې منل غواړئ هغه ومنئ. حضور اکرم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه د الله تعالى د پاره خو شرط دا دې چه تاسو صرف د هغه عبادت کوئى او څوك د هغه شريك مه گرځوئى. او د خپل ځان د پاره شرط دا دې چه تاسو د خپل ځان او مال حفاظت کوئى اوزما هم کوئى. په دې باندې انصارو عرض اوکړو که دا شرطونه مونږ پوره کړل نو مونږ ته به څه ملاويږى؟ نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل "**الجنة**" هغه وخت د انصارو زړه د خوشحالئى نه باغ باغ شو او وئې وئيل دا سودا خو ډيره گټندويه ده. اوس به نه دا سودا پخپله ضائع کوو او نه به تاسو نه د دې ضائع کولو خواهش کوو. (۳)

د آياتونوترجمه: بيشکه الله تعالى د مسلمانانونه د هغوى ځانونه اود هغوى مالونه د دې خبرې په عوض اخستى دى چه هغوى ته به جنت ملاويږى. هغه خلق چه د الله تعالى په لار کښې جنگيږى په کوم کښې چه قتل کيږى او قتل کوى په دې باندې رښتونې وعده اوکړې شوه په تورات کښې، انجيل کښې او قرآن کښې. اود الله تعالى نه زيات خپله وعده پوره کونکې بل څوك دې؟ تاسو خلق په خپله دې بيع باندې د کوم چه تاسو معامله اودرولو خوشحالى اوکړئى او دا لويه کاميابى ده.

هغوى داسې دى چه توبه کونکى دى، عبادت کونکى دى حمد کونکى دى روژه ساتونکى

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۷۸)-

۲) (حواله سابقه-

۳) (بيان القران (ج ۱ص ۱٤۳) مع تغيير يسير-

دي، روکوع او سجده کونکی دی، د نیکو خبرو تعلیم کونکی او د بدو خبرونه منع کونکی او د الله تعالی د حدودو خیال ساتونکی دی او داسې مؤمنانوته خوشخبری واوروه.

د دې آیاتونو ذکرکولو مقصد: د امام بخاری رحمه الله څنګه چه معروف عادت دې چه د خپل طرف نه ترجمه کولونه پس آیاتونه ذکر کوی چه د دې خبرې دلیل دې چه دا آیاتونو د باب د ترجمه دپاره دلیل دې. (۱)

دلته هم د امام بخاری رحمه الله مقصد د دې آیاتونو ذکرکولونه د جهاد په فضیلت باندې دلیل پیش کول دی.

قوله: قال ابن عباس: الحدود الطاعة:

د مذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق ابن ابی حاتم د علی بن ابی طلحه په طریق باندې موصولاً نقل کړیدې. (۲)

د مذکوره تعلیق مقصد: د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما مذکوره پورتنې تعلیق ذکر کولو وجه دا ده چه سابقه آیت کښې چه "حدود" لفظ ﴿وَالْحٰفِظُوْنَ لِحُدُوْدِ اللّٰهِ﴾ کښې ذکر کړیشویدې دینه مراد اطاعت الهی دې ځکه چه څوك د الله تعالی مطیع او حکم منونکې وی او د هغه هر حکم په ځائ راوړونکې وی او د کومو څیزونونه الله تعالی منع کړې دې د هغې نه ځان ساتونکې وی نو لکه دا تفسیر د باللازم د قبیل نه دې. (۳) د مقرر حدودو حفاظت د الله تعالی د تابعدارئی نه بغیر نشی کیدې په دې وجه د حدود د حفاظت کولو د پاره اطاعت به لازم وی.

حدیث باب

[۲٦۳۰] حَدَّثَنَا الْحَسَنُ بْنُ صَبَّاحٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَابِقٍ حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ مِغْوَلٍ قَالَ سَمِعْتُ الْوَلِيدَ بْنَ الْعَيْزَارِ ذَكَرَ عَنْ أَبِي عَمْرٍو الشَّيْبَانِيِّ قَالَ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٤) سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ قَالَ الصَّلَاةُ عَلَى مِيقَاتِهَا قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ ثُمَّ بِرُّ الْوَالِدَيْنِ قُلْتُ ثُمَّ أَيٌّ قَالَ الْجِهَادُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَسَكَتُّ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَوِ اسْتَزَدْتُهُ لَزَادَنِي [ر: ۵۰۴]

تراجم رجال

۱- حسن بن صباح: دا ابوعلی الحسن بن صباح بن محمد بزار رحمه الله دې، د دوی تذکره ((کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه)) لاندې تیره شوې ده. (۵)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۱۷) ومقدمة لامع (ص۳۲۹-۳۳۰)-
۲) (انظر فتح الباری(ج٦ص ٤) وتغلیق التعلیق (ج۳ص٤۳۰)-
۳) (انظرعمدة القاری (ج۱٤ص۷۹)-
٤) (قوله: عبدالله بن مسعود رضی الله عنه: الحدیث: تقدم تخریجه فی باب مواقیت الصلاة-
۵) (کشف الباری (ج۲ص٤٦۷)-

۲- محمدبن سابق تمیمی: دا ابوجعفر محمد بن سابق تمیمی رحمه الله دې. (۱)
۳- مالك بن مغول بن مغول: دا مالك بن مغول کوفی رحمه الله دې. (۲)
۴- الولیدبن عیزار: دا ولید بن عیزار بن حریث عبدی کوفی رحمه الله دې. (۳)
۵- ابوعمروالشیبانی: دا ابوعمروسعدبن ایاس بن شیبانی رحمه الله دې. (۴)
۶- عبدالله بن مسعود: دا مشهور صحابی حضرت ابوعبدالرحمن عبدالله بن مسعود هذلی رضی الله عنه دې. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب ظلم دون ظلم))کښې تیرشوی دی.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورتنی حدیث دَ باب ترجمه سره مطابقت بالکل واضح دې او ظاهره ده چه دَ حدیث الفاظوکښې ((الجهاد فی سبیل الله)) هم دې کوم چه دَ مانځه او برالوالدین نه پس افضل عمل گرځولې شوې دې. (۶)

او دَ حدیث باقی تشریح په (کتاب الصلاة کښې باب مواقیت الصلاة) کښې تیره شویده.

حدیث باب

[۲۶۳۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (۷) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا [ر: ۱۵۱۰]

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا مشهورمحدث امام علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم، باب الفهم فی العلم)) په ذیل کښې تیره شویده. (۸)

۲- یحیی بن سعید: دا یحیی بن سعید بن فروخ القطان رحمه الله دې، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب لاخیه....)) کښې تیرشوی دی.(۹)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوصایا باب قضاء الوصی دیون المیت.....-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوصایا باب الوصایا وقول النبی ﷺ .....-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب مواقیت الصلاة باب فضل الصلاة لوقتها-
۴) (حواله بالا-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲۵۷)-
۶) (انظرعمدة القاری (ج ۱۴ ص۷۹)-
۷) (قوله: عن ابن عباس رضی الله عنهما مر تحریجه فی الحج باب لایحل القتال بمکة-
۸) (کشف الباری (ج۳)-
۹) (کشف الباری (ج۲ص۲)-

۳- **سفيان:** دا مشهور امام حديث، حضرت سفيان بن سعيد الثورى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) كښې تيره شوى ده.(۱)

۴- **منصور:** دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن معتمركوفى رحمه الله دي دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب من جعل لاهل العلم اياما معلومة)) كښې تيرشوى دى.(۲)

۵- **مجاهد:** دا ابوالحجاج مجاهد بن مكى قرشى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب الفهم فى العلم)) كښې راغلى دى. (۳)

۶- **طاؤس:** دا مشهورتابعى حضرت طاؤس بن كيسان رحمه الله دي. (۴)

۷- **ابن عباس رضى الله عنهما:** دا مشهور صحابى، حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دي دَ دوى تذكره "بدء الوحى" څلورم حديث لاندې نقل شويده ده.

قوله: لاهجرة بعد الفتح :دَ فتح مكه نه پس هجرت نشته.دَ حديث مطلب دادې چه هغه هجرت چه د مكې نه مدينې منورې طرف ته لازمى او ضرورى وو هغه اوس دَ فتح مكه نه پس فرض او ضرورى نه دې. (۵)
مطلب دا نه دې چه هجرت بالكل منقطع كړيشو، سنن ابى داؤد كښې حضرت معاويه بن ابى سفيان رضي الله عنه نه روايت دې:

قوله: سمعت رسول الله ﷺ يقول: لاتنقطع الهجرة حتى تنقطع التوبة ولا تنقطع التوبة حتى تطلع الشمس من مغربها:(۶) مادَرسول الله ﷺ نه اوريدلى دى فرمائيلې چه هجرت به نه موقوف كيږى تر هغه وخت پورې چه توبه نه وى موقوف شوې او توبه به هغه وخت پورې نه موقوف كيږى تركومې چه نمر د مغرب طرف نه وى راوتلې.
دَ دې دَ پاره دَ باب په حديث كښې دَ هغه خاص هجرت ختميدلو ذكر مراد دې چه مكې نه به كيدلو.
اول داحكم ووچه كوم سړې به كوم ځائ كښې مسلمان شودَ حضور دَ معاونت دَ پاره دَ هغه حصاريدل په مدينه منوره كښې ضرورى او لازمى وو.حافظ ابن حجر رحمه الله دَ امام خطابى رحمه الله نه نقل كړيدى چه دَ اسلام په شروع كښې په مدينه منوره كښې دَ مسلمانانو شمير قوت او شوكت دَ كميدلو په وجه باندې په هريو اسلام قبلونكى باندې مدينې منورې طرف

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۸)-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۲۷۰)-
۳) (كشف البارى (ج۳ص۳۰۷)-
٤) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء الامن المخرجين....-
۵) (انظرعمدة القارى (ج١٤ص٨٠)-
۶) (سنن ابى داؤد (ج١ص٣٣٦) كتاب الجهاد باب فى الهجرة هل انقطعت؟ رقم(٢٤٧٩)-

نه هجرت فرض وو. دې دپاره چه د مسلمانانو تعداد قوت يو ځائ شي ليکن کله چه د الله تعالی په فضل سره مکه مکرمه فتح شوه او خلق په اسلام کښې ډلې ډلې داخليدل او ټول حجاز د هغوی د حکم او فرمان لاندې راغلونو په هجرت کښې د مکې نه مدينې ته فرضيت ساقط شو او دا حکم منقطع شو.(۱)

يا داسې اووايه چه کوم ښاربه فتح شو د هغه ځائ نه به دَ هجرت حکم اوچتيدلو ځکه چه هغه ښار به دَفتح نه پس دارالاسلام کښې شامل شو. دَ هغه ځايه به بيا دَ هجرت ضرورت باقی نه پاتې کيدو.

يا داسې اووايه چه دَ کوم هجرت نفی کولې شی هغه ((هجرت مندوبه)) دې او هغه هجرت چه کوم ثابتولې شی هغه هجرت مفروضه دې. نو ((هجرت مفروضه من دارالکفر الی دارالاسلام)) اوس هم باقی دې خو چه په دارالکفر کښې په احکام اسلام باندې عمل ممکن نه وی. (۲)

قوله: ولکن جهاد ونية: او ليکن جهاد او نيت خالص باقی دې. مطلب دا دې چه هغه هجرت کوم چه دَ جهاد دَ پاره يا دَ څه ښه نيت دَ پاره وی مثلاً دارالکفر نه دارالاسلام ته وربدليدل خو چه په دارالکفر کښې په اسلامی احکامو عمل کښې نه وی، دَ علم په طلب کښې وتل وغيره د دې ثواب او حکم باقی دې.(۳)

قوله: واذا استنفرتم فانفروا: او چه کله تاسو ته دَ جنګ دَ پاره اووئيلې شی نو اوځئ.

دَ دې جملې تشريح انشاء الله وړاندې ((باب وجوب الغزو)) لاندې راځی.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورته ذکر شوی حديث مناسبت دَ ترجمه دَباب نه بالکل واضح دې کوم چه دَ ((ولکن جهاد ونية، اذا استنفرتم فانفروا)) نه ظاهر دې.(۴)

حديث باب

[۲۶۳۲] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ(۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّهَا قَالَتْ يَارَسُولَ اللَّهِ تَرَى الْجِهَادَ أَفْضَلَ الْعَمَلِ أَفَلَا نُجَاهِدُ قَالَ لَكِنَّ أَفْضَلَ الْجِهَادِ حَجٌّ مَبْرُورٌ [ر:۱۴۴۸]

تراجم رجال

۱-**مسدد:** دا مشهور امام حديث مسدد بن مسرهد بن مسربل رحمه الله دې. دَ دوی مختصراً

۱) (انظر اعلام الحديث (ج ۲ ص۱۳۵۴-۱۳۵۵) وايضاً فتح الباری (ج ۱ ص۳۸-۳۹)-
۲) (بذل المجهود (ج ۱۱ ص۳۷۳)-
۳) (انظر فتح الباری (ج ۶ ص۳۹)-
٤) (انظر عمدة القاری (ج ۱٤ ص۷۹)-
۵) (قوله: عن عائشة رضی الله عنها تقدم تخريجه فی کتاب الحج باب فضل الحج المبرور-

حالات ((کتاب الایمان، باب من الایمان ان یحب لاخیه.....)) په ذیل کښې تیرشوی دی.(۱)

۲-خالد: دا خالدبن عبدالله الطحاوی رحمه الله دی. (۲)

۳-حبیب بن ابی عمرة: دا حبیب بن ابی عمره اسدی رحمه الله دی. (۳)

۴-عائشه بنت طلحه: دا عائشه بنت طلحه تمیمیه قرشیه رحمها الله ده. (۴)

۵-عائشه بنت ابی بکر: دا ام المؤمنین حضرت عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضی الله عنهما ده. دَ دوی حالات ((بدء الوحی)) دَ دوئم حدیث په ذیل کښې راغلی دی.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورته ذکر شوی حدیث دَ ترجمه دَ باب سره مناسبت ((نری الجهاد افضل العمل)) کښې دې. (۶) اودَ حدیث مکمل تشریح ((کتاب الحج باب فضل الحج المبرور)) لاندې تیره شویده.

حدیث باب

[۲۶۳۳] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مَنْصُورٍ أَخْبَرَنَا عَفَّانُ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو حَصِينٍ أَنَّ ذَكْوَانَ حَدَّثَهُ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ حَدَّثَهُ قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دُلَّنِي عَلَى عَمَلٍ يَعْدِلُ الْجِهَادَ قَالَ لَا أَجِدُهُ قَالَ هَلْ تَسْتَطِيعُ إِذَا خَرَجَ الْمُجَاهِدُ أَنْ تَدْخُلَ مَسْجِدَكَ فَتَقُومَ وَلَا تَفْتُرَ وَتَصُومَ وَلَا تُفْطِرَ قَالَ وَمَنْ يَسْتَطِيعُ ذَلِكَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ إِنَّ فَرَسَ الْمُجَاهِدِ لَيَسْتَنُّ فِي طِوَلِهِ فَيُكْتَبُ لَهُ حَسَنَاتٍ

تراجم رجال

۱-اسحاق بن منصور: دا ابویعقوب اسحاق بن منصور نوسج رحمه الله دې، دَ دوی تذکره ((کتاب الایمان باب حسن اسلام المرء)) کښې راغلې دې. (۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من مضمض واستنشق....-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الحج باب فضل الحج المبرور-
٤) (حواله بالا-
۵) (انظرفتح الباری (ج۶ص٤-۵)-
۶) (قوله: ان اباهریرة رضی الله عنه الحدیث اخرجه مسلم فی صحیحة (ج۲ص۱۳٤) کتاب الامارة باب فضل الشهادة فی سبیل الله تعالی رقم (۱۸۷۸) والترمذی (ج۱ص۲۹۱) فی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضائل الجهاد رقم(۱۶۱۹)والنسائی فی کتاب الجهاد باب مایعدل الجهادفی سبیل الله عزوجل(ج۲ص۵۶) رقم(۳۱۳۰)
۷) (کشف الباری (ج۲ص٤۲۰)-

۲-عفان بن مسلم: دا عفان بن مسلم الصفار انصاری رحمه الله دي. (۱)
۳-همام: دا همام بن يحيى بن دينار عوذى شيبانى رحمه الله دي (۲)
۴-محمدبن جحاده: دا محمدبن جحاده ايامى ازدى رحمه الله دي. (۳)
۵-ابوحصين: دا ابوحصين بن عاصم اسدى رحمه الله دي. (۴)
۶-ذكوان: دا ابو صالح ذكوان الزيات رحمه الله دي.
۷-ابوهريرة رضى الله عنه: دا مشهور صحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ دي دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب امور الايمان)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

قوله: ان اباهريرة رضى الله عنه حدثه قال: جاء رجل الى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: دلنى على عمل يعدل الجهاد: ذكوان رحمه الله فرمائى چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه ماته بيان اوكړو چه يو سړې د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو او هغوى ﷺ ته ئى عرض اوكړو چه تاسو زما يو داسې عمل طرف ته لارخودنه اوكړئى چه دَ جهاد مماثل او برابر وى.

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ماته دَ هغه سړى نوم معلوم نه شو "لم اقف على اسمه" (۶)

قوله: قال: لااجده: حضور ﷺ اوفرمائيل زه خوئى نه مومندم.
مطلب دا دي چه د جهاد برابر يو عمل هم نشته (۷)

قوله: قال: هل تستطيع اذا خرج المجاهد ان تدخل مسجدك فتقوم ولاتفتر وتصوم ولاتفطر؟: بيا هغوى ﷺ دَ دې سړى نه تپوس اوكړو چه كله مجاهد (دَ جهاد دَپاره) اوځى نو ته دا كولې شې چه په خپل جمات كښې داخل شې او مسلسل په مانځه اودريږې او ستړې نشې، مسلسل روژه اونيسې او روژې ماتې اونه كړې؟
دَ حضور ﷺ دَ مذكوره فرمان مطلب دا دي چه دَ جهاد برابر يو عمل دادي چه سړې مونځ كوى او په مينځ كښې آرام هم نه كوې، اودې ستړې هم نه وى. دغه شان مسلسل روژې ساتى او روژې ماتې نه كوى نو هله به د دې سړى عمل دَ مجاهددَ جهاد

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب دفع السواک الى الاكبر-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب ترک النبى ﷺ والناس الاعرابى حتى....-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الاجارة باب كسب البغى والاما-
۴) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب العلم باب اثم من كذب على النبى ﷺ-
۵) (كشف البارى (ج ۱ص۶۵۸-۶۵۹)-
۶) (انظرفتح البارى(ج ۶ص۵)-
۷) (انظرعمدة القارى(ج ۶ص۸۲)-

برابر او مساوي كيديشي كني نونه كيږي.

قوله: قال: ومن يستطيع ذلك؟: نوهغه سړي اوونيل دا طاقت څوك لرلي شي؟ يعني مسلسل مونځ كول او نه ستړي كيدل، مسلسل روژې ساتل او روژې ماتې نه كول څوك كولې شي؟

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي چه دَ الله تعالى په لاركښې دَجهاد كونكي په نوروباندې دا بالكل واضح فضيلت او اوچتوالي دې اودا فضيلت د دې خبرې متقاضي دې چه دَ جهاد برابر بل يو عمل هم نشته.(۱)

قوله: قال: ابوهريرة: ان فرس المجاهد ليستن (۲) في طوله (۳) فيكتب له حسنات: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي چه دَ مجاهد اس چه په رسئي كښې توپونه وهي په دې باندې هم مجاهد دپاره نيكئي ليكي.

امام بخاري رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا قول موقوفاً نقل كړيدې او همدغه روايت «باب الخيل ثلاثة» لاندې «زيد بن اسلم عن ابي صالح» په طريق مرفوعا ذكر كړيدې. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورته ذكر شوي حديث مناسبت دَ باب د ترجمې نه بالكل واضح دې، په كوم كښې چه وئيلې شوي دي چه دَ جهاد مساوي او مماثل بل هيڅ عمل نشته.(۵)

۲- بَاب: أَفْضَلُ النَّاسِ مُؤْمِنٌ مُجَاهِدٌ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دَنسخ اختلاف: په ټولونسخوكښې دَمؤمن صفت كښې مجاهد اسم فاعل په وزن دې او دَ كشميهني په روايت كښې دا لفظ صيغه مضارع سره **يجاهد** دې. (۶)

دَ ترجمة الباب مقصد: د دې باب دَ ترجمه مقصد دَ مجاهد فضيلت بيانول دي چه كوم سړي دَ الله تعالى په لاركښې خپل ځان او مال سره دَ صحيح نيت اوځي هم هغه دَ ټولونه افضل سړي دې.

دَماقبل باب سره سره ربط او مناسبت: په تيرشوي باب كښې امام بخاري رحمه الله دا خودلې ووچه دَ ټولو نه افضل عمل جهاد او قتال في سبيل الله دې. په دې باب كښې دا خودل

---

۱) (انظرفتح الباري (ج۶ص۵)-

۲) (قال العلامة الفتني استن استنانا: اي عدالمرحه ونشاطه شوطا ولاراكب عليه..... فاستن بتشديد نون: وهن ان يرفع يديه ويطرحهما معا..... انبر مجمع بحار الانوار (ت۳ص۱۳۲-۱۳۳) باب السن مع النون-

۳) (الطول والطيل بالكسر: الحبل الطويل يشد احدطرفيه في وتداوغيره والطرف الاخرفي يدالفرس ليدور فيه ويرعى ولا يذهب بوجهه. انظرمجمع بحارالانوار(ج۳ص۳۲)وعمدة القاري (ج۱٤ص۸۳)-

٤) (انظر شرح القسطلاني (ج۵ص۳۲) وعمدة القاري(ح۱٤ص۸۳)-

۵) (انظر عمدةالقار (ج۱٤ص۸۲)-

۶) (انظر فتح الباري (ج۶ص۶)-

غواړی چه د ټولونه افضل سړې هغه دې چه د جهاد او قتال فی سبیل الله فریضې سره تړلې وی او هغه پوره کوی او په هغې کښې خپل ځان اولګوی.

وَقَوْلُهُ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى تِجَارَةٍ تُنْجِيكُمْ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَتُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَسَاكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّاتِ عَدْنٍ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ [الصف: ۱۰-۱۲]

د مذکوره آیت ترجمه: اې د ایمان خاوندانو! تاسو ته داسې سوداګری اونه ښایم چه تاسو د یو دردناك عذاب نه بچ کړی (هغه دا ده چه) تاسو خلق په الله تعالی باندې اود هغه په رسول باندې ایمان راوړئی او د الله تعالی په لارکښې په خپل مال او ځان سره جهاد اوکړئی، دا ستاسو د پاره ډیره بهتره ده، که تاسو پوهیږئی (کله چه داسې کوئی نو) الله تعالی به ستاسو ګناهونه معاف کړی او تاسو به (دجنت) داسې باغونو ته داخل کړی د کومو د لاندې چه به نهرونه روان وی او په ښکلی مکانونو کښې به مو (داخل کړی) چه د همیشه اوسیدو باغونوکښې (جوړ) شوی وی، دا لویه کامیابی ده. (۱)

دمذکوره آیت ذکر کولومقصد: د باب د ترجمه په اثبات باندې د مذکوره آیت نه استدلال مقصود دې یعنی امام بخاری رحمه الله دا واضح کول غواړی چه د ایمان نه پس د ټولو نه بهترین تجارت ((جهادفی سبیل الله بالمال والنفس)) دې. لکه چه د آیت نه واضحه ده، نو په ځان او مال سره جهاد کونکې د ټولو نه افضل دې.

حدیث باب

[۲۶۳۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي عَطَاءُ بْنُ يَزِيدَ اللَّيْثِيُّ أَنَّ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) حَدَّثَهُ قَالَ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَيُّ النَّاسِ أَفْضَلُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مُؤْمِنٌ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِنَفْسِهِ وَمَالِهِ قَالُوا ثُمَّ مَنْ قَالَ مُؤْمِنٌ فِي شِعْبٍ مِنَ الشِّعَابِ يَتَّقِي اللَّهَ وَيَدَعُ النَّاسَ مِنْ شَرِّهِ [۶۱۲۹]

---

۱) (بیان القران (ج۱۲ص٤)-

۲) (قوله: اباسعید الخدری رضی الله عنه الحدیث اخرجه البخاری ایضًا فی صحیحه (ج۲ص۹۶۱) فی کتاب الرقاق باب العزلة راحة من خلاط السوء رقم(٦٤٩٤) ومسلم فی صحیحه (ج۲ص۱۳۶) کتاب الامارة باب فضل الجهاد والرباط رقم (٤٨٧٧-٤٨٧٨) والنسائی (ج۱ص۳۵۸) کتاب الزکاة باب من یسال الله عزوجل ولایعطی به رقم (۲۵۷۰) و(ج۲ص٥٤) کتاب الجهاد باب فضل من یجاهد فی سبیل الله بنفسه وماله رقم (۳۱۰۷) والترمذی (ج۱ص۲۹۵) فی فضائل الجهاد باب ماجاء ای الناس افضل؟ رقم (۱۶۶۰) وابوداؤد (ج۱ص۳۳۶) کتاب الجاهد باب فی ثواب الجهاد رقم (٢٤٨٥) وابن ماجه (ص۲۸۶) فی ابواب الفتن باب العزلة رقم(۳۹۷۸)-

تراجم رجال

۱-ابوالیمان: دا ابوالیمان الحکم بن نافع حمصی رحمه الله دي.

۲-شعیب: دا ابوبشر شعیب بن ابی حمزه قرشی رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحی)) دَ شپږم حدیث په ذیل کښې تیره شویده. (۱)

۳-الزهري: دا مشهور امام حدیث محمدبن مسلم بن شهاب زهری رحمه الله دي دَ مختصر حالات ((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیره شویدی.(۲)

۴-عطاء بن یزید اللیثي: دا عطاء بن یزیدلیثی رحمه الله دي. (۳)

۵-ابوسعید الخدري: دا مشهور صحابی حضرت ابوسعید سعدبن مالك خدری رضی الله عنه دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیرشویدې.(۴)

قوله: قیل: یارسول الله: یوویونکی اووئیل یارسول الله صلی الله علیه وسلم.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته دَ هغه ویونکی نوم معلوم نه شو، خو دومره خبره ده چه دا قسم سوال حضرت ابوذر رضی الله عنه نه هم مروی دی(۵)

قوله: ای الناس افضل؟: کوم سړې دَ ټولونه افضل دې؟

قوله: فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم: مؤمن یجاهد فی سبیل الله بنفسه وماله: نو جناب نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد اوفرمائیلو چه دَ ټولو نه افضل سړې هغه مؤمن دې چه دَ الله تعالی په لارکښې ځان او مال سره جهاد کوی.
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه شاید مؤمن نه دا مراد وی چه کوم اولنی واجبات عینیه ادا کړی بیا هغه ته جهاد فضیلت دَ ځان او مال سره حاصل وی. دا بالکل مراد نه دی چه جهادخو کوی لیکن نور واجبات او فرائض پرېږدی، په دې صورت کښې به دَ مجاهد فضیلت ظاهرېږی ځکه چه په دې کښې مجاهددَ الله تعالی دَ رضادپاره خپل ځان او مال لګولی دی او د دې نفع هم متعدی ده. (۶)

قوله: قالوا: ثم من؟: صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین سوال اوکړو بیا څوك افضل دی؟ یعنی دا مجاهد (چه خپل ځان او مال دَ الله تعالی په لار کښې اولګوی) نه پس دَ ټولو نه

---

۱) (کشف الباری (ج ۱ ص ۴۷۹-۴۸۰)-
۲) (کشف الباری [۱ ص ۳۲۶)-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب لاتستقبل القبلة بغائط.....-
۴) (کشف الباری (ج ۲ ص ۸۲)-
۵) (انظرفتح الباری (ج ۶ ص ۶)-
۶) (انظرفتح الباری (ج ۶ ص ۶)-

افضل سړے څوك دے؟

قوله: قال: مؤمن في شعب من الشعاب يتقي الله، فيدع الناس من

شرح: هغوى ﷺ اوفرمائيل بيا هغه سړے افضل دے چه په يو كنده كښے ناست وى اود الله تعالى نه ويريږى او خلق د هغه د شر نه محفوظ او په امن كښے وى.

((شعب-بكسر الشين المعجمة وسكون العين المهملة)) كندے ته وائى د دے جمع شعاب ده.(۱)

خلقوسره يوځائ كيدل افضل دى كه خلوت نشينى: حديث باب كښے حضور ﷺ د مجاهدنه پس د ټولونه افضل هغه سړے ګرځولے دے چه په كنده كښے د خلقو نه ځان له او جدا ناست وى او هلته د الله تعالى عبادت كوى اود هغه نه ويريږى، دے نه معلومه شوه چه خلوت نشينى د جلوت نه افضل ده.

ليكن دا افضليت على الاطلاق نه دے بلكه دا هغه وخت دے كله چه د فتنودور وى، د سړى د پاره خپل ايمان بچ كول ګران شى نو خلوت نشينى افضل ده.البته كه يو سړے په جلوت او خلقو سره اوسيدلو سره د خپل ايمان حفاظت كولے شى اوهغه ته په فتنوكښے د پريوتلو انديښنه نه وى اود ايمان د حفاظت د پاره هم معاون ثابتيږى نو د هغه د پاره بيا دا خلوت نشينى به صحيح نه وى.

حافظ ابن حجر او علامه نووى ﷫ دامت د جمهور علماؤ مذهب همدغه نقل كړيدے چه خلقو سره يو ځائ اوسيدل افضل دى خو په دے شرط چه په فتنه كښے د پريوتلوويره نه وى كنى نو نه.

د دے په خلاف يوه ډله دے طرف ته تلے ده چه خلوت نشينى افضل ده او هغه د حديث باب اود هغه احاديثو كوم كښے چه دا مضمون وارد شويدے نه استدلال كوى چه نبى كريم ﷺ دلته د مجاهدنه پس د ټولونه افضل خلوت نشينى ګرځولے ده. (۲)

د جمهورود طرف نه جواب: علامه نووى ﷫ د دے حديث د جمهورود طرف نه دوه جوابونه وركړى دى:

① يو جواب خودا دے چه دا حديث د سختو فتنو او جنګونو زمانه باندے محمول دے چه كله د سړى خپل ايمان هم محفوظ نه شى.

② دوئم جواب دا دے چه د دے حديث محمل هغه سړے دے د چا د تكليفونونه چه نور خلق محفوظ نه وى اوهغه د خلقو د تكليف رسولونه صبركيدے نشى. (۳)

ددے وجه علامه نووى ﷫ دا ذكر كوى چه ټول انبياء كرام صلوات الله وسلامه عليهم، جمهور صحابه كرام، تابعين او علماء او زاهدان خلقو سره هم په جلوت كښے اوسيدل او د اختلاط او جلوت فائدے به ئى حاصلولے لكه د جمعے د مانځه حاضرى، د جمع مونځ، د

---

۱) (انظر عمدة القارى(ج۱٤ص۸۳) وايضاً انظر مجمع بحار الانوار(ج۳ ص۲۲۳) حيث قال: هوما انفرج بين جبلين)

۲) (انظرفتح البارى (ج۱۳ص٤۳) وشرح النووى على مسلم (ج۲ص۱۳٦)-

۳) (انظرشرح النووى على مسلم(ج۲ص۱۳٦)-

جنازې مونځ، د بیمار تپوس اود الله تعالی د ذکر حلقې وغیره.(۱)
اود جمهورود قول تائید د دې حدیث نه کیږي. ((المؤمن الذی یخالط الناس، ویصبرعلی اذاهم، اعظم اجرامن المؤمن الذی لایخالط الناس، ولایصبرعلی اذاهم)) (۲)
یعنی هغه مؤمن خلقو سره اختلاط ساتونکې وی اود هغوی په تکلیفونو ورکولو صبر کوی نود هغه اجرد هغه مؤمن نه ډیر زیات دې چه خلقو سره اختلاط نه ساتی او د هغوی په تکلیفونو صبرنه کوی.(۳)
داخبره په ذهن کښې ساتل پکار دی چه دا ټول اختلاف هغه وخت دې چه کله فتنه عام نه وی او که چرې فتنه عام وی نو هم خلوت افضل دې ځکه چه د عامو فتنو محظوراتوکښې پریوتلو قوی اندیښنه وی. خوداسې هم کیږي چه د الله تعالی عذاب هم د فتنوپه خلقو باندې راځی ولې د هغې اثر په غیر اصحاب فتن باندې هم واقع کیږي لکه چه ارشاد ربانی دې ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَّا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنكُمْ خَاصَّةً﴾ (۴) یعنی ویریږئی د هغه فتنې نه چه په تاسوکښې به صرف ظالمانوخلقوته نه رسی بلکه غیرظالمانوته به هم هغه عذاب راځی.(۵)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د پورتنی حدیث مطابقت د باب د ترجمې نه بالکل ښکاره دې کوم کښې مجاهد په خلقو کښې افضل ګرځولې شویدې. (۶)

[۲۶۳۵] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ (۷) قَالَ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَثَلُ الْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ كَمَثَلِ الصَّائِمِ الْقَائِمِ وَتَوَكَّلَ اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِ فِي سَبِيلِهِ بِأَنْ يَتَوَفَّاهُ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ أَوْ يَرْجِعَهُ سَالِمًا مَعَ أَجْرٍ أَوْ غَنِيمَةٍ [ر:۳۶]

رجال الحدیث

۱- ابوالیمان ۲- شعیب ۳- زهري: د دې دریواړود پاره د سابقه سند اولنی درې حضرات اوګورئی. (۸)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (اخرجه الترمذی فی سننه (ج۲ص۷۷) فی کتاب صفة القیامة باب رقم(۲۵۰۷) وابن ماجه فی سننه(ص۲۹۲) فی ابواب الفتن باب الصبر علی الاذی رقم (۴۰۳۲)-
۳) (انظرعمدة القاری (ج۱۴ص۸۴)-
۴) (الانفال(۲۵)-
۵) (انظرفتح الباری(ج۱۳ص۴۳) مزید اوګورئ کشف الباری (ج۲یص۸۵-۸۸)-
۶) (انظر عمدة القاری (ج۱۴ص۸۳)-
۷) (قوله: اباهریرة رضی الله عنه. الحدیث تقدم تخریجه فی کتاب الایمان باب الجهاد من الایمان انظر کشف الباری (ج۲ ص۳۰۵)-
۸) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶) و(ج۱صض۴۷۹-۴۸۰)-

۳- سعيدبن المسيب: دا امام التابعين، حضرت سعيدبن المسيب قرشي رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من قال: ان الايمان هوالعمل)) كښې تيرشوى دى. (۱)

۴- ابوهريرة رضي الله عنه: دا مشهور مكثرصحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان باب امور الإيمان)) لاندې راغلې ده. (۲)

قوله: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: مثل المجاهد فى سبيل الله، والله أعلم بمن يجاهد فى سبيله، كمثل ... إلخ: حضرت ابوهريره رضي الله عنه وائى چه ما د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى چه د الله تعالىٰ په لار كښې دَ جهاد كونكى مثال (او هم الله تعالى ښه پوهيږى چه څوك د الله تعالى د پاره جهاد كوى) روژه دار او دَ شپې اودريدونكى او عبادت كونكى په شان دى.

دلته دَ پوهيدلو خبره دا ده چه "والله اعلم بمن يجاهد فى سبيله" جمله معترضه واقع شويده دَ كوم نه چه مقصد دَ نيتِ اخلاص طرف ته اشاره كول دى. يعنې دَ هغه دَ نيت حال الله تعالى ته ښه معلوم دې نو كه دَ هغه نيت خالص دَ اعلاء كلمة الله دَ پاره وو نو هغه مجاهد فى سبيل الله دې. ليكن كه دَ هغه نيت دَ دنيا مال او شهرت حاصلول وى نو هغه دَ الله تعالى دَ لارې سره دنياهم شريكه كړه اود هغه دا جهاد به نافع هم نه وى. (۳)

دَ پورتنى حديث مكمل تشريح ((كتاب الايمان باب الجهاد من الايمان)) لاندې تيره شويده. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ پورتنى حديث دَ باب دَ ترجمې سره انطباق واضح دې كوم كښې چه مجاهد فى سبيل الله ته دَ روژه دار او عبادت گذار په شان گرځولې دې، او په دې باندې مرتبه او اجر او فضيلت بيان كړيشويدې. (۵)

۳- باب: الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء

دَ ماقبل باب سره ربط اومناسبت: په وړاندينى بابونو كښې دابيان شوې وو چه جهاد دَ ټولو نه افضل عمل او مجاهد دَ ټولونه غوره سړې دې. نو چه كله دَ مجاهد او جهاد دا مرتبه او فضيلت دى نودَ دې مرتبې او فضيلت دَ پاره دعا هم كول پكاردى لكه څنګه رسول الله صلى الله عليه وسلم او صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين او نورو تابعينو وغيره نه دَ جهاد او شهادت دعا نقل ده.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمې نه مقصد دا دې چه څنګه سړې

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-
۳) (انظرعمدة القارى (ج۱۴ص۸۴)-
۴) (انظر كشف البارى (ج۲ص۳۰۵-۳۱۰)-
۵) (انظر عمدة القارى (ج۱۴ص۸۴)-

دَ جهاد او شهادت دَ پاره دعا کولې شي دغه شان ښځې هم دَ جهاد او شهادت دَ پاره دعا کولې شي. دَ شهادت په دې دعاکښې ښځه او سړې دواړه برابر دی او هيڅ فرق نشته.(۱)
او علامه ابن المنير رحمه الله فرمائی چه په دې امر باندې په خاص توګه دَ دې دپاره تنبيه فرمائيلې ده چه دَ شهادت دعا کولومطلب دا راوځی چه دَ کافرانو غلبه اوشی او مسلمانان مغلوب شی خو دا صورت مقصد نه دې نو په دې وجه که يوسړې دَ خپل ځان دَ پاره دَ شهادت دعا کوی نو په دې کښې هيڅ مضائقه نشته. دا ځکه چه لوئ مقصد حاصلولو دَپاره غيرمقصود برداشت کولې شی او دَ کافرانو غلبه مطلوب اومقصود نه ده،بلکه غير مقصود غيرمطلوب ده، نودَ عظيم مقصد دَپاره دا غير مقصود برداشت کولې شی.(۲)
دا هم وئيلې شی چه دَ شهادت دعا کولونه کله دا لازميږی چه دَ کافرانو غلبه دې هم اوشی، زمونږ مقصد خو شهادت دې، بس چه مونږ ته شهادت ملاؤ شی، پاتې شو کافران نو دَ هغوی دَ علاج دَ پاره زمونږ نور رونړه شته چه دَ هغوی دَ راګيرولود پاره کافی دی. په دې وجه دَ شهادت په دعاسره دا نه لازميږی چه دَ کافرانو دَ غلبې په دې کښې احتمال پيداشی او دَ هغوی تسلط لازم راشی.

قوله: وَقَالَ عُمَرُ اللَّهُمَّ ارْزُقْنِي شَهَادَةً فِي بَلَدِ رَسُولِكَ: او حضرت عمر رضی الله عنه دَ دعا په توګه فرمائيلی وو چه اې الله ماته د خپل رسول صلی الله عليه وسلم په ښار کښې شهادت راکړې.

دَ مذکوره تعليق تخريج: دا تعليق امام بخاری رحمه الله دَ ((زيدبن اسلم عن ابيه عن عمر)) په طريق موصولاً ((کتاب فضائل المدينة باب کراهية النبی صلی الله عليه وسلم ان تعرى المدينة)) ذيل کښې نقل کړی دی او هلته په دې باندې کلام هم تيرشوې دې.(۳)

دَ مذکوره تعليق ذکرکولومقصد: په دې تعليق کښې دَ حضرت عمر رضی الله عنه دَ شهادت دَ دعا ذکر دې دَ دې دَپاره امام بخاری رحمه الله دَ خپل عادت موافق دا تعليق په توګه دَ استدلال علی الترجمة ذکر کړې دې.(۴)

[۲۶۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سَمِعَهُ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

۱) (انظرعمدة القاری (ج ۱٤ص۸۵)-
۲) (انظر فتح الباری(ج۶ص ۱۰)-
۳)(انظرصحيح البخاری(ج۱ص۲۵۳-۲۵٤) کتاب فضائل المدينة باب کراهية النبی صلی الله عليه وسلم تعرى المدينةرقم (۱۸۹۰)-س
٤) (کشف الباری(ج۱ص۱۷۷) ومقدمة لامع (ص۳۲۹-۳۳۰)-
۵) (قوله: عن انس بن مالک رضی الله عنه: الحديث اخرجه البخاری ايضًا (ج۱ص۳۹۲) فی کتاب الجهاد والسير باب فضل من يصرع فی سبيل الله فمات فهو منهم رقم (۲۷۹۹-۲۸۰۰) و (ج۱ص۴۰۳) باب غزوة المراة فی البحر رقم (۲۸۸۷، ۲۸۷۸) و (ج۱ص۴۰۵) باب رکوب البحر رقم (۲۸۹٤-۲۸۹۵) وفی کتاب التعبير (ج۲ص۱۰۳۶) باب الرؤيابالنهار رقم (۲۰۰۱-۲۰۰۲)....[بقيه حاشيه په راروانه صفحه....

يَدْخُلُ عَلَى أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ فَتُطْعِمُهُ وَكَانَتْ أُمُّ حَرَامٍ تَحْتَ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ فَدَخَلَ عَلَيْهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَطْعَمَتْهُ وَجَعَلَتْ تَفْلِي رَأْسَهُ فَنَامَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ قَالَتْ فَقُلْتُ وَمَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَرْكَبُونَ ثَبَجَ هَذَا الْبَحْرِ مُلُوكًا عَلَى الْأَسِرَّةِ أَوْ مِثْلَ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ شَكَّ إِسْحَاقُ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ثُمَّ وَضَعَ رَأْسَهُ ثُمَّ اسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقُلْتُ وَمَا يُضْحِكُكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ غُزَاةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَا قَالَ فِي الْأَوَّلِ قَالَتْ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَرَكِبَتِ الْبَحْرَ فِي زَمَانِ مُعَاوِيَةَ بْنِ أَبِي سُفْيَانَ فَصُرِعَتْ عَنْ دَابَّتِهَا حِينَ خَرَجَتْ مِنَ الْبَحْرِ فَهَلَكَتْ [٢٦٤٦، ٢٧٢٢، ٢٧٣٧، ٢٧٦٦، ٥٩٢٦، ٦٦٠٠]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن يوسف: دا عبدالله بن يوسف تنيسى دمشقى رحمه الله دى.

۲- مالك: داامام الهجرة، حضرت امام مالك بن انس رحمه الله دى. دَ دى دواړو حضراتو تذكره "بدء الوحى" دَ دوئم حديث لاندې راغلې ده.(۱)

۳- اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه: داابويحيى اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه رحمه الله دى. دَ دوى دَ حالات ((كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس...)) لاندې تيرشوى دى. (۲)

۴- انس بن مالك: دا مشهور صحابى خادم رسول، حضرت انس بن مالك رضى الله عنه دى. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه....)) لاندې تيرشوى دى. (۳)

قوله: انه سمع يقول: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل على ام حرام بنت ملحان، فتطعمه: اسحاق بن عبدالله بن ابى طلحه رحمه الله فرمائى چه ما دَ

....دنيرمخ بقيه حاشيه] ومسلم فى صحيحة (ج۲ص۱٤۱)فى كتاب الامارة باب فضل الغزوفى البحر رقم (٤٩٣٤) وابوداؤد (ج۱ص۳۳۵) فى الجهاد باب فضل الغزوفى البحر رقم (۲٤۹۰) والترمذى (ح۱ص ۲۹٤) فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى غزوالبحر رقم(۱٦٤۵) والنسائى (ج۲ص٦۲) فى الجهاد باب فضل الجهاد فى البحر رقم (۳۱۷۳) وابن ماجه (ص۱۹۹) فى ابواب الجهاد باب فضل غزوالبحر رقم(۲۷۷٦)-

۱) (كشف البارى (ج۱ص۲۸۹-۲۹۰) اودَ امام مالك رحمه الله دَ نورو حالاتودپاره اوګورئ كشف البارى (ج۲ص۸۰)-

۲) (كشف البارى(ج۳ص۲۱۳)-

۳) (كشف البارى(جص۲ص٤)-

حضرت انس رضی الله عنه نه اوریدلی دی هغوی ونیل چه رسول الله ﷺ ام حرام بنت ملحان رضی الله عنها کره تشریف راوړلو نو ام حرام رضی الله عنها به په هغوی باندې خوراك كولو.

حضرت ام حرام رضی الله عنها: دا مشهور صحابیه ام حرام بنت ملحان مالك بن خالد بن زید بن حرام بن جندب بن عامر بن غنم بن عدی رضی الله عنها ده.د دوی تعلق د مدینې منورې د انصارو د معروف قبیلې بنو النجار نه ده.

هغه د حضرت انس بن مالك رضی الله عنه ترور ده (۱) او د ام سُلیم رضی الله عنها خور ده.(۲)

دا هم په خپل کنیت باندې مشهوره ده. او د هغې په نوم کښې اختلاف دې، علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((لااقف لهاعلی اسم صحیح))(۳)او بعض حضراتو د هغوی نوم "الرمیصاء" او بعض "الغمیصاء" بیان کړې.(۴) لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دوی باندې ردکولو سره فرمائی چه دا د ام سُلیم رضی الله عنها اوصاف دی نه چه د ام حرام نوم دې. (۵)

د صحیح قول مطابق د هغې رومبنئ نکاح حضرت عمرو بن قیس بن زیدبن سواد انصاری رضی الله عنه سره اوشوه (۶)

او عمرو بن قیس واقدی د بدریین نه شمیر کړیدې او ابواسحاق ذکر کړی دی چه هغه د احد په شهیدانوکښې وو.(۷) اوحافظ ابن حجر رحمه الله په هغوی باندې د اهل مغازی اتفاق نقل کړیدې.(۸)

د هغه نه د ام حرام رضی الله عنها دوه خامن قیس او عبدالله پیداشو.(۹)

د حضرت عمرو بن قیس رضی الله عنه د شهادت نه پس دا د حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه په نکاح کښې راغله او د هغې نه د ده یو ځوئ محمد پیداشو. (۱۰)

نبی کریم ﷺ به د هغې ډیر اکرام کولو، هغې کره به ئی تشریف اوړلو او هلته به ئی کله کله قیلوله فرمائیله. (۱۱)

اودا د هغه صحابیاتو نه وه چا چه د رسول الله ﷺ په لاس باندې بیعت کړې وو.(۱۲) د هغې د پاره نبی اکرم ﷺ د هغې د پاره د شهادت دعا هم کړې وه. (۱۳)

---

۱) (انظر تهذیب الکمال(ج۳۵ص۳۳۸)-
۲) (سیراعلام النبلاء (ج۲ص۳۱۶)-
۳) (الاستیعاب بهامش الاصابة (ج٤ص٤٤٣)-
٤) (کذااخرجه ابونعیم کما فی الاصابة(ج٤ص٤٤١)-
۵) (الاصابة (ج٤ص٤٤١)-
۶) (تهذیب الکمال (ج۳۵ص۳۳۹)-
۷) (الاصابة (ج۳ص۱۱) والمغزی للعلامة الواقدی (ج۱ص۱۶۲) باب تسمیة من شهد بدراً من قریش والانصار
۸) (فتح الباری (ج۱۱ ص۷۳)-
۹) (الطبقات لابن سعد(ج۸ص۴۳۵)-
۱۰) (انظر الطبقات لابن سعد(ج۸ص۴۳۵)-
۱۱) (تهذیب الکمال (ج۳۵ص۳۳۹)-
۱۲) (الطبقات لابن سعد(ج۸ص۴۳۵)-
۱۳) (تهذیب الکمال (ج۳۵ص ۳۳۹)-

د حضرت عثمان رضی الله عنه په زمانه کښې او د حضرت معاويه رضی الله عنه په مشرئی کښې ۲۷ يا ۲۸ هجری کښې دا د خپل خاوند حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه سره د شام طرف ته د جهاد د پاره اووتله.(۱)

اودا د مسلمانانو رومبې لښکر وو چه د حضرت امير معاويه رضی الله عنه په امارت کښې د روميانو د ښکته کولو د پاره وتلې وو. دغه شان دا رومبې سمندری جنګ هم وو، د کوم پيشن ګوئی چه هغوی صلی الله عليه وسلم کړې وه او په دې جنګ کښې مسلمانانو قبرص فتح کړو. واپسئی کښې د ام حرام رضی الله عنها د سورلئی د پاره قچر وړاندې کړيشو او په دې باندې سوريدو سره راپريوتله او شهيده شوه. او هم هلته خښه کړې شوه. (۲) د هغوی قبر عام زيارت ګاه او مرجع خلائق دې او هغه ئی "قبر المراة الصالحة" سره موسوم کړيدې.(۳) علامه ذهبی رحمه الله خوتردې پورې ليکلی دی چه انګريز او نور غيرمسلم هم د هغوی په قبر مبارک باندې حاضرې ورکوی.(۴)

دوی د نبی کريم صلی الله عليه وسلم نه د حديث روايت کوی. اود هغې نه روايت کونکوکښې د هغې خورې حضرت انس بن مالک رضی الله عنه حضرت عطاء بن يسار، عمير بن الاسودا العنسی او يعلی بن شداد بن اوس رحمهم الله شامل دی.(۵) اود هغې خاوند حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه هم د هغې نه روايت کوی. (۶)

د هغې نه ډير احاديث مروی دی او په هغې کښې يو حديث متفق عليه دې. (۷) رضی الله عنها وارضاها۔

يواشکال: د باب په حديث کښې اوس ذکر شوچه حضور اکرم صلی الله عليه وسلم به حضرت ام حرام رضی الله عنها کره تشريف اوړلو او هغې به حضوراکرم صلی الله عليه وسلم باندې خوراک خوړولو. او هغې به د پيغمبر عليه السلام په سر کښې سپګې لټولې.

اوس دا اشکال پيدا کيږی چه دا خو پردئی ښځه وه، پردئی ښځې سره څان له کيناستل خو جائز نه دی نو بيا به هغوی صلی الله عليه وسلم څنګه هغې کره تشريف اوړلو؟

جوابونه: علماؤ د دې اشکال مختلف جوابونه ورکړی دی. ابن وهب، ابوالقاسم جوهری، داؤدی او ابن عبدالبر رحمهم الله فرمائی چه حضرت ام حرام رضی الله عنها د نبی کريم صلی الله عليه وسلم رضاعی ترور وه.(۸) همدغه قول د مهلب رحمه الله هم دې. (۹)

---

۱) (حواله بالا۔

۲) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ ص ٨٦-٨٧)۔

۳) (حلية الاولياء (ج ۲ ص ۶۲)۔

٤) (سير اعلام النبلاء (ج ۲ ص ۳۱۷)۔

۵) (تهذيب الکمال (ج ۳۵ ص ۳۳۹)۔

۶) (الاصابة (ج ٤ ص ٤٤٢)۔

۷) (خلاصة الخزرجی (ص ٤٩٧)۔

۸) (فتح الباری (ج ۱۱ ص ۸۷)۔

۹) (شرح ابن بطال (ج ۵ ص ۱۰)۔

بعض حضراتو داسې فرمائیلی دی چه حضرت ام حرام رضی الله عنها د حضور اکرم ﷺ د پلار یا نیکه ترور وه، ځکه چه د هغوی ﷺ د نیکه عبدالمطلب مور د بنوالنجار نه وه. (۱)
لیکن حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله فرمائی چه دا ټول تاویلات غلط دی او هغه وائی چه ام حرام رضی الله عنها د نبی کریم ﷺ ترور ګرځول که هغه رضاعی وی او که نسبی په یو شان هم صحیح نه ده. ځکه چه د هغوی تروریانې که رضاعی دی او که نسبی هغه مشهورې او معروفې دی، ام حرام رضی الله عنها د هغوی نه نه ده. او د عبدالمطلب مور سلمی بنت عمروبن زید. بنوعدي بن النجار ضرور وه او ام حرام هم نجاریه ده، دا یوه رشته داسې ده چه په دې باندې د مجازی ترور اطلاق کیدیشی او د مجازی ترور کیدوسره د هغې دورحم کیدل نه لازمیږی. اودا د هغوی ﷺ د دې قول په شان دی په کوم کښې چه هغوی ﷺ حضرت سعدبن وقاص رضی الله عنه باره کښې فرمائیلی وو "هذاخالی"چه دا زما ماما دې. ځکه چه د حضرت سعدبن وقاص رضی الله عنه تعلق بنوزهره نه وو چه د هغوی ﷺ د مور بی بی آمنه د رشته دارانونه وو، نو حضرت سعد رضی الله عنه نه د حضرت آمنه نسبی رور وو او نه رضاعی. (۲)
علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه دا واقعه د نزول حجاب نه وړاندې ده چه نبی کریم ﷺ به هغې کره تشریف اوړلو. (۳)
لیکن دا حافظ ابن حجر رد کړیدی او فرمائی چه دا واقعه د حجة الوداع سره نزدې نزدې ده او هغه وخت د حجاب حکم نازل شوې وو. (۴)
او حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله د دې اشکال جواب دا ورکړیدې چه ممکن ده حضور ﷺ د هغې د یو محرم په موجودګئی کښې تشریف فرما ووځکه عادةً د مخدوم په راتلوباندې خادم او د هغه د کور خلق موجود وی (۵)
لیکن په دې جواب هم اشکال دې هغه دا چه په وړاندې حدیث کښې دی "وجعلت تفلی راسه" چه حضرت ام حرام رضی الله عنها به د نبی کریم ﷺ د سر نه سپګې راویستلې. نو سوال دا دې که هغه غیرمحرمه وه نود حضور ﷺ سر له ئې څنګه لاس اوړلی شو؟(۶)
د دې اشکال قاضی ابوبکر ابن العربی د بعض علماؤ په حواله سره دا جواب ورکړیدې چه دا د نبی کریم ﷺ د خصوصیاتونه دی چه هغوی ﷺ نه فتنه او فساد واقع کیدونه په امن کښې کیدلو په وجه د دې خبرې اجازت ووچه اجنبیات سره خلوت کوه. (۷)
قاضی عیاض رحمه الله په دې جواب باندې اعتراض کولوسره وائی چه د خصوصیت د پاره

---

۱) (شرح النووی علی مسلم(ج۲ص۱۴۱) وعمدة القاری(ج۱۴ص۸۶)-
۲) (فتح الباری(ج۱۱ص۸۷)-
۳) (الخصائص الکبری (ج۲ص۲۴۷) باب اختصاصه صلی الله علیه وسلم باباحة النظر الی الاجتناب والخلوة بهن
۴) (فتح الباری(ج۱۱ص۷۸)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۸۶)-
۶) (فتح الباری(ج۱۱ص۷۹)-
۷) (عمدةالقاری (ج۱۴ص۸۶)-

دعوی كافی نه ده. د دليل ضرورت وی. (۱)

دليل څه دې؟: حافظ ابن حجر رحمه الله قاضی ابوبكر ابن العربی رحمه الله جواب ته احسن الاجوبة گرځولو سره فرمائی دلائل واضح دی. (۲) د غيرمحرم سره چه د كوم خلوت ممانعت كړې شوې دې هغه د فتنه د ويرې د وجه نه كړې دې او په دې وجه چه شيطان د ده په زړه كښې دننه څه خرابه وسوسه يا گناه وانچوی او هغوی ﷺ خو معصوم وو. د هغوی ﷺ په حق كښې خلوت بالاجنبيه جائزوو، هلته دننه هم څه د گناه ويره نه وه او نه د شيطان د وسوسې اچولو يا د غولولو او دهوكه كولو. نو علامه سيوطی رحمه الله (الخصائص الكبری) كښې ليكی:

((وقال ابن حجر: الذی وضح لنا بالادلة القوية ان من خصائص النبی صلی الله عليه وسلم جواز الخلوة بالاجنبية والنظر اليها وهوالجواب الصحيح عن قصة ام حرام بنت ملحان فی دخوله عليها ونومه عندها وتفليتها راسه ولم يكن بينهما محرمية ولازوجية)) (۳)

سراج الدين ابن الملقن رحمه الله چه د حافظ ابن حجر رحمه الله استاذ دې د خپلو بعض مشائخونه همدا نقل كړی دی. علامه جلال الدين سيوطی رحمه الله (الخصائص الكبری) كښې همدغه نقل كړی دی او هم دغه جواب مستند معلوميږی.

قوله: وكانت ام حرام تحت عبادة بن الصامت :او ام حرام رضی الله عنها حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه نكاح كښې وه.

د حديث په مختلف طرق كښې تعارض: د حديث د مذكوره ټكړې نه معلوميږی چه حضرت ام حرام رضی الله عنها د حضرت عباده بن الصامت رضی الله عنه نكاح كښې د اول نه وه، ليكن راتلونكی رواياتوكښې راغی دې هغې نه معلوميږی چه هغه د حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه په نكاح كښې روستوراغلې وه. ((باب غزوة ركوب البحر)) كښې ((محمد بن يحيی بن حبان بن انس)) په طريق كښې دی ((فتزوج بها عبادة فخرج بها الی الغزو)) (۴) دغه شان ((باب غزوة المراة فی البحر)) كښې ((ابوطوالة عن انس)) په روايت كښې ((فتزوجت عبادة بن الصامت)) دی.(۵) او د مسلم په روايت كښې په صراحت سره ((محمدبن يحيی بن حبان عن انس)) په طريق كښې ((فتزوجت بها عبادة بعد)) دی.

د مذكوره تعارض حل: د حديث شارحين د دې تعارض درې جوابونه فرمائی:

---

۱) (فتح الباری (ج ۱۱ص ۷۸)-

۲) (حواله بالا (ج ۱۱ص ۸۹)-

۳) (الخصائص الكبری (ج ۲ص ۲۴۷) باب اختصاصه صلی الله عليه وسلم باباحة النظر الی الاجتناب والخلوة بهن

٤) (انظر صحيح البخاری (ج ۱ص ۴۰۵) باب ركوب البحر رقم (۲۸۹۵، ۲۹۴)-

۵) (انظرصحيح البخاری (ج ۱ص ۴۰۳) كتاب الجهاد باب غزوة المراة فی البحر رقم (۲۸۷۷-۲۸۷۸)-

① علامه ابن التین رحمه الله فرمائی کیدیشی چه حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه اود هغې سره نکاح کړې وې، روستو طلاق واقع شوې وی، بیا ام حرام رضی الله عنها عمرو بن قیس رضی الله عنه سره نکاح کړې وی، او د هغوی د غزوه احد د شهادت نه پس دوباره حضرت عباده رضی الله عنه سره نکاح شوې وی.(١)

② علامه نووی او قاضی عیاض رحمهما الله د دې تعارض جواب دا ورکړیدې چه د کومو روایاتونه دا معلومیږی چه هغه د حضرت عباده رضی الله عنه په نکاح کښې اول راغله ، په دې کښې اخبار عما یؤول دې یعنی چه کومه واقعه روستو اوشوه د هغې خبر ورکړیشویدې.(٢)

③ علامه مزی رحمه الله لیکلی دی چه ام حرام رضی الله عنها اول د عمرو بن قیس رضی الله عنه په نکاح کښې وه، هغې نه پس نې بیاحضرت عباده رضی الله عنه سره نکاح اوشوه. (٣)

د دې آخری جواب تائید حافظ ابن حجر رحمه الله هم کړیدې. هغوی فرمائی :

«والذی یظهرلی ان الامر بعکس ما وقع فی الطبقات وان عمرو بن قیس تزوجها اولا فولدت له، ثم استشهد هوو ولده قیس منها، وتزوجت بعده بعبادة» (۴)

قوله: وجعلت تفلی رأسه: او حضرت ام حرام رضی الله عنها د نبی کریم صلی الله علیه وسلم په سرکښې سپګې لټولې. تفلي: دا د باب ضرب نه د فعل مضارع مضارع معروف صیغه ده «فلیا» د دې مصدردې او «فلی» د سر نه سپګې راویستلو اولټولو ته وائی.(۵)

اشکال: د حدیث په مذکوره ټکړه کښې دا بیان شویدې چه حضرت ام حرام رضی الله عنها د رسول الله صلی الله علیه وسلم د مبارك سر نه سپګې راویستلې نو په دې کښې دا اشکال کیږی چه سپګې خو د خولې وغیره د بدبوئې او خیرې نه پیدا کیږی او د حضور صلی الله علیه وسلم خوله خو ډیره خوشبوداره وه نود هغوی په سرکښې د سپګو موجودګئی څه مطلب دې؟

د مذکوره اشکال جوابونه: ① د دې جواب دا دې چه کیدیشی د هغوی صلی الله علیه وسلم په سرمبارك کښې د ګردوغبار په وجه سپګې پیدا شوی وی او هغه حضور صلی الله علیه وسلم ته څه تکلیف نه رسوی. (۶)

② اودا هم کیدیشی چه د نورو خلقو د کپړونه ورختلې وی.(٧)

③ او دا هم کیدیشی چه په سرکښې سپګې وغیره نه وی او هسې حضرت ام حرام رضی الله عنها د هغوی صلی الله علیه وسلم د سر ویښته مبارك د آرام رسولو د پاره اخوادیخوا کول.(٨)

---

١) (فتح الباری (ج۶ص٧۶)-
٢) (انظرشرح مسلم للنووی (ج٢ص١٤٢) وفتح الباری (ج١١ص٧٣)-
٣) (تهذیب الکمال (ج٣۵ص٣٣٩)-
٤) (انظر فتح الباری(ج١١ص٧٣) وکذاانظر الطبقات لابن سعد(ج٨ص٤٣٤)-
٥) (انظرعمدة القاری (ج١٤ص٨۶) ومجمع الانوار(٤ص١٧٧) مادة "فلی"-
۶) (قال محمدطاهر الفتنی: "..... ولم یکن القمل یؤذیه تکریمًا له" مجمع بحارالانوار (ج ٤ص١٧٧)-
٧) (الکوب الدری (ج٢ص ٤٣١) وتعلیقات بذل المجهود(ج١١ص ٣٩٤)-
٨) (حواله بالا وبذل المجهود (ج١١ص ٣٩٤) وایضًا انظر اوجز المسالک (ج٨ص ٣٧٤) وشرح المناوی علی الشمائل المحمدیة (ج٢ص١٨۶)-

قوله: فنام رسول الله صلى الله عليه وسلم ثم استيقظ وهو يضحك، قالت: فقلت: وما يضحكك يا رسول الله؟ قال: "ناس من امتي عرضوا علي غزاة في سبيل الله، يركبون ثبج(۱) هذا البحر ملوكا على الاسرة، اومثل الملوك على الاسرة: بيا حضور ﷺ اوده شو او لږ ساعت په په خندا راويښ شو. ام حرام رضي الله عنها فرمائی چه ما عرض اوکړو يا رسول الله! څه څيز تاسو اوخندولئی؟ هغوی ﷺ اوفرمائيل چه زما د امت څه خلق ماته پيش کړيشو چه د الله تعالى په لارکښې جهاد کولو سره د هغه سمندر په شا باندې د بادشاهانو په شان به په تخت سواره وی.

دمذکوره عبارت مطلب: حافظ ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه حضور ﷺ ته د هغه مجاهدينو په خوب کښې چه څوك به سمندری جهاد کوی د مثالی صورت اوخودلې شو چه هغوی به په جنت کښې په تختونود بادشاهانو په شان ناست وی. الله تعالى د جنتيانو په صفت کښې بيان کړی دی. ﴿عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقٰبِلِيْنَ﴾ (۲) چه هغوی به په تختونو يو بل ته مخامخ ناست وی. اووئی فرمائيل ﴿عَلَى الْاَرَآئِكِ مُتَّكِـُٔوْنَ﴾ (۳) چه په پالنګونو به ئی تکياګانې لګولې وی او همدغه قول د ابن بطال رحمه الله دې.(۴)

قاضی عياض (۵) او علامه قرطبی رحمه الله (۶) فرمائی چه په دې کښې د هغه مجاهدينو دنياوی صلاح او فلاح اود رزق د زياتی او فراخئی طرف ته اشاره ده. حافظ ابن حجر رحمه الله د حافظ ابن عبدالبر رحمه الله د قول د تائيد او قاضی عياض رحمه الله باندې د رد د پاره فرمائی

((قلت وفي هذا الاحتمال بعد، والاول اظهر)) (۷)

ابن حجر رحمه الله فرمائی قاضی عياض او علامه قرطبی خبره د ظاهر نه خلاف ده اود ابن عبدالبر خبره ډيره بهتره ده.

قوله: شك اسحاق: شك د اسحاق د طرف نه دې.

مطلب دا دې چه په حديث کښې ((ملوكا على الاسرة اومثل الملوك على الاسرة))

کوم چه شك سره بيان شوې دې نودا شك د حضرت انس رضي الله عنه شاګرد اسحاق بن عبدالله ته شوېدې.

---

۱) (قوله: ثبج بفتح الثاء والباء الموحدة بعدها جيم. قال الخطابي في اعلام الحديث (ج۲ص۱۳۵۶) ثبج الجحر ومعظمه وثبج كل شئ: وسطه. وانظر عمدة القاری (ج۱٤ص۸۶)-

۲) (الصافات: ٤٤)-

۳) (المطففين:۲۲)-

٤) (التمهيد (ج۱ص۲۳۲) وفتح الباری (ج۱۱ص ۷٤) وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۰)-

۵) (فتح الباری (ج۱۱ص ۸٤)-

۶) (انظر عمدة القاری (ج۱٤ص۸۶)-

۷) (فتح الباری (ج۱۱ص ۷٤)-

ليكن دغه روايت ((ابوطوالة عن انس)) طريق نه هم مروى دى. په دې كښې بغير د شك مثل الملوك على الاسرة دې. (۱)

قوله: قالت فقلت: يارسول الله ادع الله ان يجعلني منهم فدعا لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: حضرت ام حرام رضي الله عنها فرمائى چه ما اووئيل اې د الله رسوله! تاسو زما د پاره دعا اوكړئى چه زه هم په هغه خلقو كښې شامله شم. نو رسول الله ﷺ د هغې د پاره دعا اوفرمائيل.

قوله: ثم وضع راسه ثم استيقظ وهو يضحك فقلت وما يضحكك يا رسول الله؟ قال ناس من امتي عرضوا على غزاة في سبيل الله كما قال في الاول: بيا دوباره هغوى ﷺ خپل سر كيخودو (يعنى اوده شو) بيا په خندا سره راپاڅيدو نو ما اووئيل يارسول الله! تاسو ولې اوخندل؟ هغوى ﷺ د اولنى قول په شان اوفرمائيل چه زما د امت څه خلق زما په وړاندې پيش كړېشو، چه د الله تعالى په لاركښې جهاد كوى.

قوله: قالت فقلت يارسول الله ادع الله ان يجعلني منهم، قال انت من الاولين: حضرت ام حرام رضي الله عنها فرمائى چه ما اووئيل يارسول الله! د الله تعالى نه ماله دعا اوغواړه چه زه هم په دوى كښې شامله شم. هغوى ﷺ ارشاد اوفرمائيلو نه، ته به د اولنى ډلې سره ئې.

قوله: فركبتِ البحر في زمن معاوية بن ابي سفيان فصرعت عن دابتها حين خرجت من البحر فهلكت: هغه د حضرت معاويه بن ابى سفيان رضي الله عنهما په زمانه كښې د هغه سره په سمندرى سفرياندې اووتله او د سمندر نه واپس راتلوياندې د خپل خاروى نه پريوتله او شهيده شوه.

په پورتنى عبارت كښې دا اوخودلې شوچه د حضرت معاويه رضي الله عنه په زمانه كښې چه هغه د شام ګورنر وو د حضرت عثمان رضي الله عنه د خلافت زمانه وه، هغه وخت د حضرت ام حرام رضي الله عنها د سمندرى سفر واقعه پيښه شوې وه او هغې ته الله تعالى شهادت نصيب كړو.

د حديث د ظاهر سياق نه دا معلومېږى چه دا واقعه د حضرت معاويه د خلافت د زمانې ده ليكن د عام اهل سير رائې دا ده چه دا واقعه هغه وخت پيښه شوې چه څه وخت حضرت معاويه رضي الله عنه د حضرت عثمان رضي الله عنه د طرف نه د شام ګورنر وو. (۲)

د قاضى عياض او بعض نورو حضراتو ميلان دې طرف ته دې چه د حضرت معاويه رضي الله عنه په دور خلافت كښې دا واقعه پيښه شويده.(۳)

---

۱) (انظر فتح البارى (ج۱۱ص۷٤) وايضا الصحيح للبخارى (ج۱ص۴۰۳) كتاب الجهاد باب غزو المرأة فى البحر رقم (۲۸۷۷-۲۸۷۸)-
۲) (فتح البارى (ج۱۱ص۷۵) وعمدة القارى(ج۱٤ص۷۵)-
۳) (فتح البارى (ج۱۱ص۷۵)-

خو په تاریخي حیثیت سره دا خبره صحیح نه معلومیږي ځکه چه تاریخ دانانو د دې واقعې متعلق درې تاریخونه لیکلي دي:

① ابن الکلبی، خلیفه بن خیاط او ابن ابی حاتم وغیره وائي چه دا واقعه دَ کال ۲۸هجری ده. (۱) ② یعقوب بن سفیان او ابن زید وغیره وائي چه دا واقعه دَ کال ۲۷هجری ده. (۲)

③ ابن جریر طبری دَ واقدي، ابن لهیعه او ابومعشر المدنی السندهی نه نقل کړي دي چه دا واقعه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دَ خلافت په زمانه کښې په کال ۳۳هجری کښې وه.(۳)

بهرحال دَ کومې زمانې چه هم دا واقعه وي هم دَ حضرت عثمان رضی الله عنه دَ خلافت په زمانه کښې پیښه شویده ځکه چه دَ هغوی شهادت په کال ۳۵هجری ذی الحجه کښې شویدې.

او حافظ صاحب ړومبني قول راجح ګرځولي دې.هغه دَ درېواړو تاریخونو لیکلو نه پس لیکي: ((والاول اصح، وکلها فی خلافة عثمان ایضًا لانه قتل فی اخر سنة خمس وثلاثین)) (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن التین رحمه الله دَ حدیث باب په ترجمه باندې اعتراض کولو سره فرمائي چه په حدیث او دَ باب په ترجمه کښې مناسبت نشته، ځکه چه په ترجمه کښې دَ شهادت خواهش او په حدیث کښې دَ غزوې دَ خواهش ذکر دې. (۵)

دَ دې اعتراض جواب دا ورکړیشویدې چه دَ غزوې دَ خواهش ثمره عظمی هم شهادت دې ځکه چه په جهاد کښې دَ شرکت کولو مقصد دَالله تعالی په لارکښې دَشهادت حصول دې.(۶)

۴-بَاب: دَرَجَاتِ الْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ
يُقَالُ هٰذِهِ سَبِيلِي وَهٰذَا سَبِيلِي

دَماقبل باب سره ربط او مناسبت: په ماقبل باب کښې دَ شهادت د دعا ذکر وو اوس په دې باب کښې دَ شهادت په نتیجه کښې چه مجاهد. ته کوم درجات او انعامات حاصلیږي د هغې ذکردې.

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمه نه دا خودل غواړي چه هغه مجاهد چه خاص دَ الله تعالی دَ پاره جنګ او جهاد کوي اودَ دنیا دَ شهرت وغیره طرف ته دَ هغه نظر نه وي دَ هغهٔ دَپاره الله تعالی په جنت کښې اوچتې درجې تیارې ساتلې دي. (۷)

---

۱) (حواله بالا وشرح ابن بطال(ج۹ص۱۱)-
۲) (فتح الباری (ج۱ص ۷۵) وعمدة القاری (ج۱٤ص۷۸)-
۳) (فتح الباری (ج۱۱ص۷۶)-
٤) (حواله بالا: والیه مال اعلماة الابی المالکی انظراکمال اکمال المعلم (ج۵ص۲۶۰) وایضًا انظر هذاالبحث فی الکامللائن الاثیر(ج۳ص٤۸) ذکر فتح قبرس-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۱۱)-
۶) (انظر عمدة القاری(ج۱٤ص۷۵) وفتح الباری (ج۶ص۱۱)-
۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص۸۸)-

قوله: يقال: هذه سبيلي، وهذا سبيلي: وئيلى شى هذه سبيلى (تانيث سره) او هذا سبيلى (تذكيرسره).

دَ دې عبارت دَ ذكر كولومقصد: دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې عبارت نه دا غرض دې چه لفظ "سبيل" مذکر او مؤنث دواړه شان لوستلې شى او همدغه دَ امام فراء مذهب دې، فراء دَ قرآن كريم آيت ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى..الخ﴾ (۱) باره كښې فرمائى چه ((يتخذها)) ضمير دَ قرآن دَ آيت طرف ته واپس كيږى او كه تاسوغواړئى نودادَسبيل طرف ته هم واپس كولې شى ځكه چه هغه كله كله مؤنث كيږى.(۲)

قوله: قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ غُزًّا [آل عمران:۱۵۶] وَاحِدُهَا غَازٍ هُمْ دَرَجَاتٌ [آل عمران:۱۶۳] لَهُمْ دَرَجَاتٌ: ابوعبدالله البخارى رحمه الله فرمائى چه "غزا" جمع ده او دَ دې واحد "غاز" دې.

دَ امام بخارى رحمه الله دَ دې قول مطلب دا دې چه دَ قرآن كريم آيت ﴿يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُزًّى...الخ﴾(۳) كښې "غزى" كوم لفظ راغلې دې هغه دَ غاز جمع ده.

قوله: هم درجات، لهم درجات: چونكه دَ "درجات" حمل "هم" باندې صحيح نه دې دَ دې دَپاره امام ابوعبيدالله رحمه الله دَ دې تقدير "لهم درجات" بيان كړيدې. خو بعض نورو حضراتو ((هم ذوو درجات)) تقدير راويستې دې. (۴)

[۲۶۳۷] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ صَالِحٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَبِرَسُولِهِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَصَامَ رَمَضَانَ كَانَ حَقًّا عَلَى اللَّهِ أَنْ يُدْخِلَهُ الْجَنَّةَ جَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ جَلَسَ فِي أَرْضِهِ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا فَقَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا نُبَشِّرُ النَّاسَ قَالَ إِنَّ فِي الْجَنَّةِ مِائَةَ دَرَجَةٍ أَعَدَّهَا اللَّهُ لِلْمُجَاهِدِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا بَيْنَ الدَّرَجَتَيْنِ كَمَا بَيْنَ

---

۱) (لقمان:۶)-

۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۸۹) وفتح القارى (ج۶ص۱۱) وانظرالنهاية لابن الاثير(ج۲ص۳۳۸)قال ابن الاثير رحمه الله: فالسبيل فى الاصل: الطريق ويذكر ويؤنث، والتانيث فيها اغلب-

۳) (ال عمران:۱۵۶)-

۴) (فتح البارى (ج۶ص۱۱)-

۵) (قوله: عن ابى هريرة رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا (ج۲ص۱۱۰۳) كتاب التوحيد باب ﴿وكان عرشه على الماء﴾ رقم (۷۴۲۳) والحديث من افراده-

السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللّٰهَ فَاسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ أُرَاهُ فَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ وَمِنْهُ تَفَجَّرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ

قَالَ مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ عَنْ أَبِيهِ وَفَوْقَهُ عَرْشُ الرَّحْمٰنِ [۶۹۸۷]

تراجم رجال

۱- یحیی بن صالح: دا یحیی بن صالح وحاظی شامی رحمه الله دي.(۱)

۲- فلیح: دا ابویحیی فیح عبدالملك بن سلیمان رحمه الله دي.

۳- هلال بن علی: داهلال بن علی بن اسامه قرشی رحمه الله دي. دَ دي دواړو حضراتو تفصیلی تذکره ((کتاب العلم باب من سئل علمًا وهو مشتغل فی حدیثه.....)) لاندې راغلی دی. (۲)

۴- عطاء بن یسار: دا ابومحمدعطاء بن یسار هلالی مدنی رحمه الله دي، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب کفران العشیر وکفر دون کفر)) په ذیل کښې تیرشوی دی.(۳)

۵- ابوهریره رضی الله عنه: دا مشهورصحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي، دَ دوی تفصیلی حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) کښې راغلی دی.(۴)

قوله: قال النبی صلی الله علیه وسلم: من امن بالله ورسوله، واقام الصلاة وصام رمضان کان حقا علی الله ان یدخله الجنة: نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمائیلې چه کوم سړې په الله تعالی باندې اودَ هغه په رسول باندې ایمان راوړلو، مونځ ئی اوکړو او دَ رمضان روژې ئې وساتلې نو په الله تعالی باندې واجب دی چه هغه جنت ته داخل کړی.

یواشکال اودَ هغې جوابونه: دلته په حدیث کښې دَ صلاة او صوم ذکر خو شته لیکن دَ حج او زکوة ذکر نشته، سره دَ دې چه څنګه مونځ او روژه دَ اسلام بنیادی ارکانونه دی دغه شان زکوة او حج هم بنیادی ارکان دی.

علامه کرمانی رحمه الله او ابن بطال رحمه الله دا توجیه بیان کړیده چه دَ باب په حدیث کښې زکوة او حج نه ذکرکیدو وجه دَ دې دواړو دَ هغه وخت پورې نه فرض کیدل دی. (۵)

حافظ صاحب جواب ورکړیدې چه دلته دَ زکوة او حج ذکر دَ یو راوی نه حذف شویدې څکه

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الصلاة باب اذاکان الثوب ضیقا-

۲) (کشف الباری (ج۳ص۶۳)-

۳) (کشف الباری(ج۲ص ۲۰٤)-

٤) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۹)-

۵) (انظر شرح الکرمانی (ج۱۲ص۹۸-۹۹)وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-

چه د ترمذی په روایت کوم چه حضرت معاذ بن جبل رضي الله عنه نه مروی دې په هغې کښې د حج ذکر موجود دې (۱) او هم په دې کښې حضرت معاذ رضي الله عنه فرمائی ((لا ادری اذکر الزکاة ام لا؟)) (۲) او حافظ صاحب دوئم جواب دا ورکړيدې چه د حديث مقصد د ارکان اسلام استيعاب نه دې په دې وجه په مونځ او روژه اکتفاء اوکړيشوه. (۳)

((كان حقا على الله ان يدخله الجنة)) کښې حق په طريقه د فضل وکرم دې، دا مطلب نه دې چه الله تعالى باندې د هغه سړي جنت کښې داخلول واجب دی، بلکه مطلب دا دې چه الله تعالى به په خپل فضل او کرم سره هغه په جنت کښې داخل کړی. (۴)

قوله: جاهد فی سبیل الله اوجلس فی ارضه التی فیها: که د الله تعالى په لارکښې جهاد اوکړی يا هغه ځائ کښې کينی چرته چه پيدا شويدې.

په دې عبارت کښې حضور ﷺ هغه سړی ته چه څوک جهاد نشی کولې تسلی ورکوی چه هغه هم د اجرنه محروم نه دې ځکه چه په ايمان باندې استقامت او نور فرائضو ادا کولو التزام به هغه جنت ته رسوی، خير دې که د هغه درجه د مجاهدينو د درجې نه کمه وی.(۵)

د فی سبیل الله مطلب: اوس په دې ځان پوهه کړئی چه د سبيل الله لفظ په دوو معنوکښې استعماليږی:

① يوه معنی د دې عام ده، د خير هغه کار دکوم مقصد چه د الله تعالى رضا او تقرب الى الله وی په هغې د سبيل الله اطلاق کيږی لکه د فرائضو ادا کول، نوافل او د نورو عباداتو او طاعاتو اهتمام وغيره،دا اطلاق فی سبيل الله عام دې. امام بخاری رحمه الله هم په (كتاب الجمعة) کښې ((عباية بن رفاعة)) په طريق يو حديث نقل کوی، په دې کښې دی:

((ادركنى ابوعبس وانا اذهب الى الجمعة فقال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من اغبرت قدماه فی سبيل الله حرمه الله على النار)) (۶)

حضرت عبايه بن رفاعة فرمائی چه زه د جمعه د ادا کولودپاره جمات ته روان ووم، ماته حضرت ابوعبس رضي الله عنه ملاؤ شو او وئی فرمائيل ما د رسول الله ﷺ نه اوريدلی دی چه د کوم سړی قدمونه چه د الله تعالى په لارکښې په دوړوککړ شی نو الله تعالى به په هغه باندې د دوزخ اُور حرام کړی، يعنی د دوزخ اُور به هغه ته نه رسی.

دلته ذهاب الى الجمعة باندې حضرت ابوعبس رضي الله عنه د حضوُر اکرم ﷺ حديث واورولو او هغه

---

۱) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص۷۹) ابواب صفة الجنة باب ماجاء فی صفة درجات الجنة رقم(۲۵۳۰)-
۲) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۲)-
۳) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۲)-
٤) (حواله بالا –
۵) (انظر فتح الباری(ج۶ص ۱۲) وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-
۶) (انظرصحيح البخاری(ج۱ص ۱۲٤)كتاب الجمعة باب المشى الى الجمعة رقم(۹۰۷)-

ذهاب الى الجمعة سبيل الله سره تعبير کړه، دا اطلاق عام دې.

۲ دوئمه معنى دَ فى سبيل الله خاص ده، هغه جهاد او قتال دې، نو چه کله فى سبيل الله مطلق ذکر شى نو دينه مراد قتال وى. (۱)

قوله: فقالوا: يارسول الله افلا نبشر الناس؟: صحابه کرامو رضوان الله عليهم اجمعين عرض اوکړو يارسول الله! ايا مونږ خلقو ته ددې زيرې ورکړو. حضور ﷺ ته مخاطب کونکې صحابى حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه وو. لکه چه دَ ترمذى په روايت کښې دى ((قال معاذ: الا اخبر بهذا الناس؟)) (۲) يا حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه وو لکه چه دَ طبرانى په روايت کښې دى. (۳)

قوله: قال: ان فى الجنة مائة درجة اعدها الله للمجاهدين فى سبيل الله، ما بين الدرجتين کما بين السماء والارض: حضور ﷺ ارشاد اوفرمائيلو چه په جنت کښې سل منازل دى کوم چه الله تعالى دَ هغه په لارکښې دَ جهاد کونکود پاره تيار کړى دى. دَ دوو منزلونو په مينځ کښې فاصله دومره ده لکه دَ زمکې او آسمان په مينځ کښې فاصله.

دَ جنت څومره درجې دى: دَ جنت څومره درجې دى په دې کښې اختلاف دې، دَ حديث باب نه خو دا معلوميږى چه دَ جنت ټولې درجې سل دى ، دَ عبدالله بن عمر رضی الله عنهما په روايت کښې فرمائيلې شوى دى ((يقال يعنى لصاحب القران: اقرا وارق ورتل کما کنت ترتل فى الدنيا، فان منزلتك عند اخر اية تقرؤبها)) (۴)

ملاعلى قارى رحمه الله فرمائى چه په حديث کښې راغلى دى چه دَ جنت درجې دَ قرآن کريم دَ آياتونو برابر دى. دَ پورتنى حديث نه هم دې طرف ته اشاره کيږى چه دَ جنت درجې دَ قرآن کريم دَ آياتونو دَ شمير مطابق دى او دَ قرآن مجيد آياتونه (۶۶۶۶) خو معروف دى، نو صرف سل درجات په جنت کښې کيدل څنګه قبول کړيشى؟ دَ دې اشکال جواب حضرت شيخ الحديث صاحب دا ورکړيدې چه ((ان فى الجنة مائة درجة)) روايت نه لوئ درجات مراد دى او دَ درجات صغائر تذکره دلته نه ده شوې. اودَ جنت ټول منازل دَ قرآن پاك دَ آياتونو برابر دى. (۵)

حافظ ابن حجر فرمائى چه دَ حديث دَ سياق نه دا معنى نه لازميږى چه دَ جنت درجې هم

---

۱) (انظر النهاية لابن الاثير الجزرى (ج۲ص۳۳۸-۳۳۹) مادة سبل وشرح القسطلانى (ج۵ص۴۹)-

۲) (انظر الجامع للترمذى (ج۲ص۷۹)ابواب صفة الجنة باب ماجاء فى صفة درجات الجنة رقم (۲۵۳۰)-

۳) (فتح البارى (ج۲ص۱۲)-

٤) (انظر الجامع للترمذى (ج۲ص۱۱۹) ابواب فضائل القران باب (ان الذى ليس فى جوفه من القران کالبيت الخرب) رقم (۲۹۱٤) وسنن ابى داؤد (ج۱ص۲۰۶) کتاب الصلاة باب استحباب الترتيل فى القراءة رقم (۱٤۶٤)-

۵) (تعليقات الشيخ الکاندهلى على الکوکب الدرى (ج۳ص۳۱۰)-

سل دی بلکه نورې هم دی. لیکن ذکر د مجاهدینو کیږی نو صرف هم د دوی د درجو تعیین شویدې. (۱)

دَ جنت دَ دوو درجومینځ کښې څومره فاصله ده؟ دَباب په حدیث کښې راغلی دی ((مابین الدرجتین کما بین السماء والارض)) چه دَ جنت دَ دوو درجو په مینځ کښې به څومره فاصله وی څومره چه دَ آسمان او زمکې په منیځ کښې ده.

اوس د زمکې او آسمان په مینځ کښې څومره فاصله ده؟ په دې سلسله کښې مختلف روایات دی. د ترمذی شریف په روایت کښې دی چه دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې دَ پنځوسوو کالو فاصله ده.

((... ثم قال: هل تدرون کم بینکم وبینها؟ قالوا: الله ورسوله اعلم، قال: بینکم وبینها (مسیرة) خمس مائة سنة))(۲)

دَ ابن ماجه، سنن ابی داؤد او هم ترمذی یو روایت کوم چه حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه نه مروی دې:

((قال: فان بعد ما بینهما اما واحدة واما اثنتان اوثلاث وسبعون سنة...))(۳) دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالو فاصله ده.

دَتعارض جوابونه: علامه انورشاه کشمیری رحمه الله دَ حضرت عباس بن عبدالمطلب رضی الله عنه دَ روایت باره کښې فرمائی چه دا روایت وهم دې، چه یو راوی دَ روایت نه ۴۲۰ نه زیات کالونه ساقط کړی دی. صحیح دا دی چه دَ دې دواړو په مینځ کښې دَ پنځو سوو کالو فاصله ده. (۴)

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دواړو روایتونوکښې جمع او تطبیق لار اختیارولوسره فرمائی چه په کوم روایت کښې ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالوذکر دې هلته سرعت سیر مراد دې او چه کوم ځائ کښې پنځه سووکالوذکر دې هلته بطوء سیر مراد دې، یعنی دَ سرعت سیر په اعتبار سره ۷۱، ۷۲ یا ۷۳ کالوفاصله جوړیږی او دَ بطوء سیر په اعتبار سره پنځه سوو کالو فاصله جوړیږی. (۵)

علامه خلیل احمدسهارنپوری رحمه الله دا جواب ورکړیدې چه دَ روایتونو په مینځ کښې دا تفاوت دَ سائر(تلونکې) په اعتبار سره دې. ځکه چه دَ انسان او اس په چال کښې خو ښکاره

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۱۲)-
۲) (انظر الجامع للترمذی (ج۶ص ۱۶۵) ابواب تفسیرالقران (باب ومن) سورة الحدید رقم (۳۲۹۸)-
۳) (انظر سنن ابن ماجه باب فی الجهمیة رقم (۴۷۲۳) والجامع للترمذی (ج۲ص۱۶۹) ابواب تفسیرالقران (باب) ومن سورة الحاقة رقم (۳۳۲۰)-
٤) (انظر فیض الباری (ج۳ص۴۲۰)-
۵) (انظر فتح الباری (ج۱۳ص۴۱۳-۴۱۴)-

خبره ده چه فرق دې. (۱)

بیا دَ ترمذی یو روایت کوم چه ((محمد بن جحادة عن عطاء عن ابی هريرة)) په طرق سره مروی دې، کښې وارد شوی دی چه دَ جنت دَ هرو دوو درجو په مینځ کښې دَ سلوکالو فاصله ده. ((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: فى الجنة مائة درجة، مابين كل درجة مائة عام)) (۲) او دَ طبرانی په یوروایت کښې دی چه دَ پنځوسوو کالو فاصله ده. (۳)

دا دَ پنځو سوو کالو روایت دَ دې روایت تائید کوی کوم کښې چه دَ زمکې او آسمان په مینځ کښې پنځو سوو کالو فاصله بیان شویده. لیکن دَ سلو کالو روایت مشکل جوړیږی. اوس به یا دا په تکثیر باندې عمل کولې شی یعنی دا به وئیلې شی چه سل کاله دَ تحدید دَ پاره نه دی بلکه کثرت بیانول مقصد دې، نو اشکال به ختم شی، یا بیا هم هغه دَ حافظ صاحب جواب اختیار کړیشی کوم چه مونږ اوس پورته ذکر کړو.

قوله: فاذا سألتم الله فاسألوه الفردوس: او چه کله تاسو دَ الله تعالى نه غواړئ نو فردوس غواړئ.

"فردوس" هغه باغ ته وائی په کوم کښې چه هر څیز وی، ګلونه او میوې په دې کښې وی، دَ خوارک څښاك سامان هم په دې کښې وی او نهرونه هم په دې کښې وی. (۴)

دَ دې جمع فراديس راځی. (۵)

قوله: فانه اوسط الجنة واعلى الجنة: بې شکه فردوس دَ جنت غوره او اعلى حصه ده. علامه ابن بطال فرمائی چه اوسط نه مراد متوسط وی یعنی فردوس دَ جنت په مینځ کښې واقع دې او جنت دا دَ څلورو واړو طرفونونه راګیر کړیدې. (۶)

قوله: اراه قال: وفوقه عرش الرحمن: دا دَ امام بخاری رحمه الله شیخ یحیی بن صالح قول دې، هغه فرمائی چه زما په دې کښې شك دې چه زما استاذ فلیح کیدیشی داسې وئیلې ((وفوقه عرش الرحمن)) لیکن دا روایت دَ یحیی بن صالح نه علاوه دَ فلیح نورو شاګردانو بغیر دَ شك نه نقل کړیدې لکه چه اسماعیلی په نسخه کښې یونس بن محمد وغیره روایت دې. (۷)

قوله: ومنه تفجر انهار الجنة: او هم دَ فردوس نه دَ جنت نهرونه جاری شوی دی.

---

۱) (بذل المجهود (ج۱۸ص۲۵۷)-

۲) (انظر الجامع للترمذی (ج۲ص) ابواب صفة الجنة باب ماجاء فى صفة درجات الجنة رقم (۲۵۲۹)-

۳) (انظر مجمع الزوائد للهیثمی (ج۱۰ص۴۱۹) کتاب اهل الجنة باب فی درجات الجنة-

٤) (عمدة القاری (ج١٤ص٩٠)-

۵) (مجمع بحار الانوار (ج٤ص۱۱۵) ((مادة فردس-

۶) (انظر شرح ابن بطال (ج۵ص۱۲)-

۷) (انظر عمدة القاری (ج١٤ص٩١)-

بعضې حضراتو "منه" ضمير عرش ته راګرځولې دې. په دې صورت کښې به مطلب دا وی چه د عرش نه د جنت نهرونه راوځي. (۱)

ليکن ابن حجر رحمه الله فرمائي چه "منه" ضمير د عرش طرف ته ګرځول وهم دې بلکه دا ضمير د فردوس طرف ته راګرځي او په دې صورت کښې به معنی وی چه د فردوس نه د جنت نهرونه راوځي. (۲)

"تفجر" په اصل کښې "تتفجر" وو، د دې نه يوه تاء حذف کړيشويده. او التفجر معنی راوتل يعنی راخوټکيدل. (۳)

قوله: قال محمد بن فليح عن ابيه: وفوقه عرش الرحمن: محمد بن فليح د خپل پلار نه نقل کړيدی چه هغوی ونيلې دی چه د فردوس دپاسه د الله تعالی عرش دې.

د تعليق ذکر کولومقصد او تخريج: د امام بخاری رحمه الله مقصد د دې تعليق نه دا بيان کول دی چه دا روايت کله د فليح خوئ روايت کړو نو هغه بغير د شك نه په جزم سره ((وفوقه عرش الرحمن)) اوفرمائيلو. او يحيی بن صالح په شان شك سره ئې بيان نه کړو. (۴)

دا تعليق امام بخاری رحمه الله کتاب التوحيد کښې ((عن ابراهيم عن محمد بن فليح عن ابيه)) په طريق سره موصولاً نقل کړيدی، دينه علاوه امام اسماعيلی رحمه الله هم دا حديث ((يونس بن محمد عن فليح)) په طريق باندې بغيرشك نه روايت کړيدې. (۵)

قوله: وفوقه عرش الرحمن: د اکثرو راويانو په روايت کښې "فوقه" د ظرفيت په بناء باندې نصب سره دې. (۶)

البته په مشارق کښې دی چه ابومحمد اصيلی رحمه الله دا لفظ مرفوع نقل کړيدې. ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله دا مرجوح ګرځولې دې. (۷)

که د نصب سره دې نو د مذکوره جملې مطلب به داوی چه د فردوس دپاسه د الله تعالی عرش دې. او که رفع سره دې نو هغه وخت به دا معنی وی چه د فردوس چت عرش الرحمن دې. په دې صورت کښې "فوقه" معنی به چت وی.

---

۱) (انظرفتح الباری (ج۶ص۱۳)-
۲) (انظر فتح الباری(ج۶ص۱۳)-
۳) (انظر عمدة القاری(ج۱۴ص۹۱)-
۴) (حواله بالا-
۵) (تغليق التعليق (ج۳ص۴۳۱) واخرجه البخاری(۲ص۱۱۰۴) فی کتاب التوحيد باب ﴿وکان عرشه علی الماء﴾ رقم ۷۴۲۳)-
۶) (انظرفتح الباری(ج۱۳ص۴۱۴)-
۷) (انظرفتح الباری (ج۱۳ص۴۱۴)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د ترجمه د حديث سره مناسبت د رسول الله ﷺ ارشاد ((ان فى الجنة مائة درجة)) نه واخله ((مابين الدرجتين كمابين السماء والارض)) پورې كښې دې. او مناسبت بالكل واضح دې.

[۲۶۳۸] حَدَّثَنَا مُوسَى حَدَّثَنَا جَرِيرٌ حَدَّثَنَا أَبُو رَجَاءٍ عَنْ سَمُرَةَ(۱) قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَأَيْتُ اللَّيْلَةَ رَجُلَيْنِ أَتَيَانِي فَصَعِدَا بِي الشَّجَرَةَ فَأَدْخَلَانِي دَارًا هِيَ أَحْسَنُ وَأَفْضَلُ لَمْ أَرَ قَطُّ أَحْسَنَ مِنْهَا قَالَا أَمَّا هَذِهِ الدَّارُ فَدَارُ الشُّهَدَاءِ [ر:۸۰۹]

تراجم رجال

۱- **موسى:** دا موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. د هغوى حالات ((بدء الوحى)) خلورم حديث لاندې نقل شويدى. (۲)

۲- **جرير:** دا جرير بن حازم رحمه الله دې. (۳)

۳- **ابورجاء:** دا ابورجاء عمران بن ملحان عطاردى بصرى رحمه الله دې (۴)

۴- **سمره:** دا مشهور صحابى حضرت سمره بن جندب رضى الله عنه دې. (۵)

قوله: اما هذه الدار فدار الشهداء: دا جمله په دې خبره دلالت كوى چه د شهداو منزلونه د جنت ارفع واعلى منازل دى.(۶) داحديث بعينه هم په دې سند سره كتاب الجنائز كښې تيرشويدې اود دې نور تشريحات هم. (۷)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث مناسبت ترجمه سره د رسول الله ﷺ ارشاد ((هى احسن وافضل الخ)) سره دې. (۸)

۵- بَاب: الْغَدْوَةِ وَالرَّوْحَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَابِ قَوْسِ أَحَدِكُمْ مِنْ الْجَنَّةِ

وړاندينى باب سره مناسبت: په مخكينى باب كښې د مجاهدينو د پاره الله تعالى چه كومې درجې اومنازل تياركړى دى د هغې بيان وو. اوس په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله دا ونيل

---

۱) (قوله: عن سمرة رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الاذان باب يستقبل الامام الناس اذا سلم رقم (۸۴۵)-

۲) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۳)-

۳) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب الخوخة والممر فى المسجد-

۴) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب التيمم باب الصعيدالطيب وضوء المسلم.....-

۵) (د دوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الحيض باب الصلاة على النفساء وسنتها-

۶) (شرح القسطلانى (ج۵ص۳۸)-

۷) (كتاب الجنائزباب بلاترجمة بعد باب ماقيل فى اولادالمشركين رقم (۱۳۸۶)-

۸) (عمدة القارى(ج۱۴ص۹۱)-

غواړي چه مجاهدين دا درجې صرف سحر يا صرف ماښام وخت د الله تعالى په لاركښې وركولو سره حاصلولې شي.

دَ ترجمة الباب مقصد دلته امام بخارى رحمه الله دَ سحر او ماښام په وختونوكښې دَ الله تعالى په لاركښې دَ وتلو فضيلت بيانوى(۱)

او بله دا چه په جنت كښې دَ يوذراع برابر ځائ څه فضيلت دې؟ (۲)

[۲٦٣٩] حَدَّثَنَا مُعَلَّى بْنُ أَسَدٍ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَغَدْوَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ رَوْحَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [۲٦٤٣]

تراجم رجال

۱- معلى بن اسد: دا معلى بن اسد البصرى رحمه الله دې. (۴)

۲- وهيب: دا وهيب بن خالدبن عجلان باهلى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب تفاضل اهل الايمان فى الاعمال)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۳- حميد: دا ابوعبيده حميدبن ابى حميدالطويل خزاعى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الايمان، باب خوف المؤمن من ان يحبط عمله.....)) په ذيل كښې راغلى دى. (٦)

۴- انس بن مالك: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه حالات ((كتاب الايمان باب الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) لاندې راغلى دى. (۷)

قوله: عن النبى صلى الله عليه وسلم قال: لغدوة فى سبيل الله اوروحة، خير من الدنيا ومافيها: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم نه نقل كوى چه هغوى صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلې، دَ الله تعالى په لاركښې يو سحر يا يو ماښام لګول دَ دنيا نه او څه چه په دې

---

۱) (عمدة القارى (ج١٤ص٩١)-
۲) (فتح البارى (ج٦ص ١٤)-
۳) (قوله: عن انس بن مالك رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضاً (ج١ص٣٩٢) كتاب الجهاد والسير باب الحور العين وصفتهن رقم (٢٧٩٦)ت وكتاب الرقاق (ج٢ص٩٧٢) باب صفة الجنة والناررقم (٦٥٦٨) ومسلم (ج٢ص ١٣٤) كتاب الامارة باب فضل اغدوة والروحة فى سبيل الله رقم (٤٨٧٣) والترمذى (ج١ص ٢٩٤) ابواب الفضائل الجهاد باب ماجاء فى الغدو والرواح فى سبيل الله رقم (١٦٥١)-
٤) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الحيض باب المراة تحيض بعد الافاضة-
۵) (كشف البارى (ج٢ص١١٨)-
٦) (كشف البارى (ج٢ص ٥٧١)-
۷) (كشف البارى(ج٢يص ٤)-

كښې دی د ټولونه بهتردی.

دَ حديث لغوي تشريح "غدوة" –بالفتح– معنى ده، دَ سحر وخت يوځل راوتل او "غدو" لفظ دَ سحر نه تر زوال پورې وخت شامل دې.(۱)

"روحة"–بالفتح– معنى ده يو ځل ماښام راوتل او "رواح" لفظ دَ زوال نه پس تر شپې پورې وخت شامل دې.(۲)

دَ حديث مطلب ابن المهلب رحمه الله فرمائی چه ((خير من الدنيا)) مطلب دا دې چه دَ دې لږې غوندې زمانې ثواب او بدله په جنت كښې دَ دنيا دَ ټولوزمانونه بهتر ده. (۳)

ابن دقيق العيد رحمه الله فرمائی چه دَ حديث مطلب دا دې چه "غدوة" او "روحة" په ذريعه به كوم ثواب حاصليږی هغه بهتر دې دَ هغه ثواب نه كوم چه دنيا او مافيها دَ الله تعالى دَ طاعت د پاره خرڅ كولوسره حاصليږی(۴)

حافظ رحمه الله دَ ابن دقيق العيد رحمه الله قول ذكر كولونه پس فرمائی چه دَ دې قول تائيد دَ دې حديث نه هم كيږی كوم چه عبدالله بن المبارك رحمه الله كتاب الجهاد كښې دَ حضرت حسن بصری رحمه الله نه مرسلاً نقل كړيدې.

((قال: بعث رسول الله صلى الله عليه وسلم جيشًا فيهم عبدالله بن رواحة، فتاخر ليشهد الصلاة مع النبى صلى الله عليه وسلم، فقال له النبى صلى الله عليه وسلم: والذى نفسى بيده لو انفقت مافى الارض ما دركت فضل غدوتهم)) (۵)

نبى كريم صلى الله عليه وسلم يو لښكر اوليګلو، په دې كښې عبدالله بن رواحه رضی الله عنه هم وو، هغه روستو دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم سره په مانځه كښې دَ شريكيدودَ پاره حصار شو (كله چه هغوى صلى الله عليه وسلم ته معلومه شوه) نووئی فرمائيل، دَ الله قسم! ته چه څه په زمكه كښې دی هغه صدقه كړې نو بيا هم دَ هغوی دَ غدوې فضيلت نشې حاصلولې.

د سحراوماښام دَتخصيص وجه: دلته دَ سحر اوماښام ذكر غالبًا صرف دَ دې دَپاره شويدې چه هم دَسحراوماښام په سفرباندې دَ تلو رواج وو، ګنې كه سړې دَ ورځې په مينځينئی حصه كښې دَ دين دَخدمت په سلسله كښې لاړشي نو يقيناً دَ هغه دَ تګ هم هغه فضيلت دې.(۶)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث دَ باب ترجمه مناسبت بالكل واضح او ښكاره دې. (۷)

---

۱) (مجمع بحارالانوار(ج۲ص۳۸۸) مادة روح وعمدة القارى (ج۱٤ص۹۱)-
۲) (مجمع بحارالانوار(ج٤ص۱۳) مادة غدا وعمدة القارى (ج۱٤ص۹۱)-
۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۳)-
٤) (انظر فتح البارى(ج۶ص۱٤)-
۵) (انظر فتح البارى(ج۶ص۱٤)-
۶) (معارف الحديث (ج۱ص۱۶۱)-
۷) (عمدة القارى (ج۱٤ص۹۱)-

[٢٦٣٠] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ الْمُنْذِرِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ فُلَيْحٍ قَالَ حَدَّثَنِي أَبِي عَنْ هِلَالِ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(١) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَقَابُ قَوْسٍ فِي الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ وَقَالَ لَغَدْوَةٌ أَوْ رَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِمَّا تَطْلُعُ عَلَيْهِ الشَّمْسُ وَتَغْرُبُ

تراجم رجال

۱- ابراهیم بن المنذر: دا ابواسحاق ابراهیم بن المنذر بن عبدالله قرشی اسدی رحمه الله دي.

۲- محمد بن فلیح: دا ابوعبدالله محمد بن فلیح بن سلیمان رحمه الله دي.

۳- ابی: "اب" نه فلیح عبدالملک بن سلیمان خزاعی اسلمی رحمه الله مراد دي.

۴- هلال بن علی: دا هلال بن علی بن اسامه قرشی مدنی رحمه الله دي. دَ دې څلورو وارو حضراتو تذکره ((کتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل فی حدیثه....)) لاندې تیره شویده. (۲)

۵- عبدالرحمن بن ابی عمرة: دا عبدالرحمن بن ابی عمرة عمرو بن محصن انصاری رحمه الله دي. (۳)

۶- ابوهریره رضی الله عنه: دَ ابوهریره رضی الله عنه حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) په ذیل کښې راغلی دی. (۴)

قوله: قال: لقاب قوس فی الجنة خیر مما تطلع علیه الشمس وتغرب: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمائیلې دې په جنت کښې دَ یوکمان برابر ځائ هم دَ دې ټول کائنات نه بهتر دې په کوم چه نمر راخیژی او ډوبیږی. ((قاب: بتخفیف القاف وآخره موحدة)) مقدار ته وائی. (۵)

اوعلامه خطابی رحمه الله فرمائی: ((قاب القوس: مابین السیة والمقبض)) (۶) یعنی دَ کمان قبضې او دَ کوټ په مینځ کښې فاصله ته "قاب" وائی.

---

١) (قوله: عن ابی هریرة رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضاً (ج١ص٣٦١) کتاب بدء الخلق باب ماجاء فی صفة الجنة وانها مخلوقه رقم (٣٢٥٣) و (ج٢ص٩٧٢) کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار رقم(٦٥٦٨) والترمذی فی جامعه (ج١ص ٢٩٤) ابواب فضائل الجهاد باب ماجاء فی الغدوة والروحة فی سبیل الله رقم (١٦٤٩)

٢) (کشف الباری (ج٣ص٦٢)-

٣) (دَ دوی حالاتودپاره اوګورئ کتاب المساقاة باب حلب الابل علی الماء-

٤) (کشف الباری (ج١ص٦٥٩)-

٥) (انظرفتح الباری (ج٦ص ١٤)-

٦) (اعلام الحدیث (ج٢ص١٣٥٧)-

اوڈ امام مجاهد نه ډ دې معنی "قدرذراع" مروی دې، په دې صورت کښې "قوس" معنی ذراع به وی. ډ قبیله ازدشنوءة په لغت کښې "قوس" ذراع ته وائی په څه چه ناپ کولې شی. (۱)

ډ وړاندینی باب په روایت کښې یو لفظ قید — بکسر القاف وبعدها تحتانیة هم راغلې دې. ډ دې معنی هم مقدار دې. (۲)

اوڈ حدیث ډ دې جمله مطلب دا ددې چه جنت دومره بهترین او پاکیزه ځائ دې چه ډ هغه ځائ یو لاس هومره یا ډ یوکمان برابر ځائ هم ډ دنیاو مافیها نه بهتردې. (۳)

او ((خیرمما تطلع الشمس وتغرب)) نه مراد هم ((خیرمن الدنیا ومافیها)) دې. (۴)

قوله: وقال: لغدوة او روحة فی سبیل الله خیر مما تطلع علیه الشمس وتغرب: اووئی فرمائیل، ډ الله تعالی په لارکښې یو سحر یا مابنام ډ پاره وتل بهتردی ډ دې ټول کائنات نه په کوم چه نمر راخیژی او ډوبیږی. ډ دې جملې تشریح اوس ډ ماقبل ډ باب اولنی حدیث کښې تیره شوه.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ډ حدیث ډ ترجمې ډ اولنی جزء سره مطابقت ((الغدوة او روحة فی سبیل الله)) کښې دې اوډ دوئم جزء سره مناسبت ((لقاب قوس فی الجنة...الخ)) کښې دې. (۵)

[۲۶۴۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ (۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الرَّوْحَةُ وَالْغَدْوَةُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَفْضَلُ مِنْ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [۶۰۵۲،۳۰۲۸،۲۷۳۵]

تراجم رجال

۱- <u>قبیصه</u>: دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد کوفی رحمه الله دې.

---

۱) (انظرعمدة القاری (ج ۱۴ص ۹۱)-
۲) (فتح الباری (ج ۶ص ۱۴)-
۳) (الابواب والترجم للکاندهلوی (ج ۱ص ۱۹۴)-
۴) (انظرعمدة القاری (ج ۱۴ص ۹۱)-
۵) (حواله سابقه-
۶) (قوله: عن سهل بن سعد رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضًا (ج ۱ص ۴۰۵) کتاب الجهاد والسیر باب فضل رباط یوم فی سبیل الله رقم (۲۸۹۲) و (ج ۲ص ۹۴۹) کتاب الرقاق باب مثل الدنیا فی الاخرة رقم (۶۴۱۵) ومسلم فی صحیحه (ج ۲ص ۱۳۴) کتاب الامارة باب فضل الغدوة والروحة فی سبیل الله رقم (۴۸۷۳، ۴۸۷۵) والترمذی فی جامعه (ج ۱ص ۲۹۴) فی فضائل الجهاد باب ماجاء فی الغدو والرواح فی سبیل الله رقم (۱۶۴۸) وباب ماجاء فی فضل المرابط رقم (۱۶۶۴) والنسائی فی الصغری (ج ۲ص ۵۵) فی کتاب الجهاد باب فضل غدوة فی سبیل الله رقم (۳۱۲۰)-

۲- سفيان: دامشهور امام محدث حضرت سفيان بن سعيد ثورى رحمه الله دې. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) په ذيل كښې راغلى دى. (۱)

۳- ابوحازم: دا ابوحازم سلمة بن دينار مدنى رحمه الله دې.

۴- سهل بن سعد: دا صحابى رسول ﷺ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه دې.(۲) دَ حديث تشريح په ماقبل كښې تيره شوه.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث مطابقت ترجمه سره بالكل واضح او ښكاره دې. په دې كښې هم دَ غدوة او روحة ذكر او په دې دواړو وختونوكښې دَ الله تعالى په لاركښې دَ وتلو فضيلت بيان شويدې. (۳)

۶- بَاب: الْحُورِ الْعِينِ وَصِفَتِهِنَّ يُحَارُ فِيهَا الطَّرْفُ شَدِيدَةُ سَوَادِ الْعَيْنِ شَدِيدَةُ بَيَاضِ الْعَيْنِ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ أَنْكَحْنَاهُمْ

ماقبل سره ربط او مناسبت: په سابقه باب كښې ((درجات المجاهد)) ذكر وو او دا خودلې شوى ووچه الله تعالى دَ مجاهد دپاره په خاص توګه سل درجې او منازل تيار ساتلې دى.

اوس په دې باب كښې ضمنًا دا خودل غواړى چه په دې منازلوكښې به حورې هم وى اودَ هغې صفت دا دې چه په دې كښې كه يوه هم دنياته اوګورى نو ټوله دنيا به روښانه شى او كائنات به دَ خوشبونه ډك شى.(۴)

دَ باب دَ ترجمې مقصد: دَامام بخارى رحمه الله مقصددَ دې باب دَ ترجمې نه دا بيان كول دى چه الله تعالى دَ شهيدانودپاره قسم قسم انعامونه تيارساتلى دى په هغې كښې حورې هم شاملې دى بيا دَ دې حورو مختلف صفتونه بيان كړيشوى دى.

قوله: يُحَارُ فِيهَا الطَّرْفُ: سترګې (چه هغې ته اوګورى) نو حيرانې به پاتې شى.

امام بخارى رحمه الله د حورې دَ تسميه وجه بيانوى چه حورې ته حوره په دې وجه وائى چه سترګې دَ هغې په كتوحيرانيږى (۵) لكه چه حور ((حيرة)) نه مشتق ده. خو په دې باندې علامه ابن التين رحمه الله اعتراض كړيدې او وئيلى دى چه دا صحيح نه دى ځكه چه ((حيرة)) خو اجوف يائى دې او حور اجوف واوى دې نو اجوف يائى دَ اجوف واوى نه مشتق ګرځول به څنګه صحيح وى؟ (۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۵-۲۸۰)-
۲) (دَ دې دواړو حضراتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المراة اباها الدم عن وجهه-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۹۲)-
۴) (انظر عمدة القارى (ج۱۴ص۹۳)-
۵) (ارشاد السارى (ج۵ص۳۹)-
۶) (انظر فتح البارى (ج۶ص۱۵)-

د دې اعتراض جواب حافظ صاحب دا ورکړیدې چه دلته اشتقاق اکبرمراد دې او په دې کښې اکثرو حروفوکښې د مشتق او مشتق منه اتحاد کافی کیږی او د ټولو حروفو په مینځ کښې اتحاد ضروری کیږی نه او اشتقاق صغیرمراد نه دې. (۱)

قوله: شديدة سواد العين، شديدة بياض العين: د سترګو ډیر توروالی اوډیر سپینوالی والا. دا د ((عین)) تفسیر دې او دا د امام بخاری رحمه الله استاذ ابوعبیده رحمه الله کلام دې.(۲)

د حورالعین لغوی تحقیق لفظ ((حور)) د ((حوراء)) جمع ده، امام ابن سیده رحمه الله فرمائی چه حوراء هغه ده د کومو د سترګو سپینوالې چه ډیر زیات وی اود هغوی د سترګو توروالې هم ډیر زیات وی، د سترګو کاکنی ئې ګول وی، ورځې نرئی وی اود ورځو ګیرچاپیره سپینوالې وی.(۳) اود حوراء معنی ((بیضاء)) هم کړیشویده یعنی هغه ښځه چه سپینه وی.(۴)

عین - بکسر العين المعجمی وسکون الیاء - د عیناء جمع ده اود عیناء معنی هغه ښځه د کومې چه غټې سترګې وی اود سترګوکومه حصه چه سپینه وی د هغې سپینوالې ډیرزیات وی او کومه حصه چه توره وی په هغې کښې ډیرزیات توروالې وی.(۵)

قوله: وزوجناهم [الدخان: ۵۴] أنكحناهم: او مونږ به د هغوی نکاح (حورو) سره اوکړو.

د مذکوره عبارت مقصد: د دې جملې نه امام بخاری رحمه الله د سورة "دخان" آیت طرف ته اشاره کړیده ﴿وزوجناهم بحورعين﴾ اود دې مناسبت ترجمة الباب سره بالکل واضح دې ځکه چه په دې کښې د ((حورعین)) تذکره ده.(۶)

او ((وزوجناهم)) کوم تفسیر چه ((انکحناهم)) سره امام بخاری رحمه الله کړیدې، دا د هغه د استاذ ابوعبیده رحمه الله قول دې اود دې یو بل تفسیر ((وزوجناهم)): جعلنا هم أزواجًا أزواجًا یعنی مونږ هغوی جوړې جوړې پیدا کړلې، هم کړیشویدې. (۷)

[۲۶۴۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۸) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا مِنْ عَبْدٍ

---

۱) (حواله سابقه وانظر التفصیل أنواع الاشتقاق مراح الأرورواح (ص ٤-٥)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۱۵)-
۳) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ص٩٣)-
٤) (المعجم الوسيط (ج١ص٢٠٦)-
۵) (انظر فتح الباری (ج۶ص۱۵) وانظر النهاية لابن الاثير (ج۳ص۳۳۳) مادة عين-
۶) (انظر عمدة القاری (ج ١٤ص٩٣)-
۷) (حواله بالا
۸) (قوله: أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا ...[بقيه حاشيه په رازوانه صفحه...

يَمُوتُ لَهُ عِنْدَ اللّٰهِ خَيْرٌ يَسُرُّهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَأَنَّ لَهُ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا إِلَّا الشَّهِيدَ لِمَا يَرَى مِنْ فَضْلِ الشَّهَادَةِ فَإِنَّهُ يَسُرُّهُ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ مَرَّةً أُخْرَى [٢٦٦٢]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمدمسندی رحمة الله عليه دي، دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باب أمور الإيمان)) په ذيل كښې تيرشوی دی. (۱)

۲- معاويه بن عمرو: دا معاويه بن عمروازدی رحمة الله عليه دي.(۲)

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمد الفزاری رحمة الله عليه دي. (۳)

۴- حميد: دا ابوعبيده حميد ابی حميد الطويل رحمة الله عليه دي. دَ دوی تذكره ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله....)) په ذيل كښې راغلی دی.(۴)

۵- انس بن مالك رضي الله عنه: دَ حضرت انس رضي الله عنه حالات ((كتاب الإيمان باب من الأيمان أن يحب لأخيه....)) ذيل كښې تيرشوی دی. (۵)

دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه نقل دي چه نبی اكرم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل هريو دَ الله تعالى بنده چاته چه دَ مرګ نه پس دَ الله تعالى دَ دربار نه خيراو ثوابِ ملاؤشويدې دنيا او مافيها مونډلو نه پس به هم دلته دوباره راتلل خوښ نه کړی، که دَ هغه دَ پاره دَ دنيا او مافيها څيزونه شی.

دَ حديث مطلب دا دې چه كله جنتی په جنت كښې داخل شی دَ الله تعالى دَ نعمتونو مشاهده به اوکړی ، دَ هغې نه خونداو مزه اوڅته کړی نو هغه به دې باندې راضی نه شی چه دوباره دنياته واپس شی سره دَ دې كه ده ته دَ دنيا ټول څيزونه ورکړيشی.

قوله: ألا الشهيد لما يرى من فضل الشهادة، فإنه يسره أن يرجع إلى الدنيا، فيقتل مرة أخرى: دَ شهيدنه بغير چه هغه دَ شهادت فضيلت او مرتبه اوګوری نودَ ده

....بقيه حاشيه دتيرمخ] (ج۱ص۳۹۵) كتاب الجهاد باب تمنى المجاهد أن يرجع إلى الدنيا رقم (۲۸۱۷) ومسلم (ج۲ص۱۳٤) كتاب الإمارة باب فضل الشهادة فى سبيل الله رقم (٤٨٦٨) والترمذى (ج۱ص۲۹۳) أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فى ثواب الشهداء رقم (١٦٤٣) والنسائى(ج۲ص٦٠) كتاب الجهاد باب ميتمنى أهل الجنة رقم (۳۱٦۲)-

۱) (كشف البارى (ج۱ص۵۷)-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الذان باب أقبال الإمام على الناس-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-

٤) (كشف البارى (ج۲ص۵۷۱)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص٤)-

دپاره به دا خبره د خوشحالئی وی چه دوباره دنیا ته واپس کړیشي او بیا شهید کړیشي.
د شهیداو غیرشهید د مرتبوفرق: په پورتني حدیث کښې د شهیداو غیرشهید د مرتبودفرق ذکر دې چه د عام جنتي نه یو شیهد په فضیلت او مرتبوکښې ډیر زیات به وی، په دې وجه کله چه شهید د الله تعالی د نعمتونو او احساناتو مشاهده اوکړی نود هغه خواهش به وی چه دوباره دنیاته واپس کړیشي او بیا شهید کړیشي.

دلته د باب په حدیث کښې ((فیقتل مرة أخرى)) واردشویدې، او د هم د بخاری شریف په یو روایت کښې ((فیقتل عشر مرات)) راغلی دی (١)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه امام بخاری رحمه الله د حضرت انس رضی الله عنه دا روایت د ترجمه لاندې داخل کړیدې چه په دې حدیث کښې د هغه سبب ذکر دې د څه د وجه چه شهید دوبارهِ دنیا طرف ته واپس کیدل او د شهادت آرزوکوی ځکه چه د شهید په مشاهده کښې به د الله تعالی هغه نعمتونه راځی او الله تعالی به د هغه حوروسره نکاح کوی، په کوموکښې به چه د هرې حورې صفت دا وی که هغه دنیاته اوګوری نو ټوله دنیا به روښانه شی، همدې نعمتونو او حورو ته کتلوسره به هغه بیا دنیا ته د راتلو او شهادت خواهش کوی، دې دپاره چه د الله تعالی اکرام، د هغه نعمتونه او فضل نور هم حاصل کړی. (٢)

[٢٦٤٣] قَالَ وَسَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ (٣) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَرَوْحَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْغَدْوَةٌ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَقَابُ قَوْسِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ أَوْمَوْضِعُ قِيدٍ يَعْنِي سَوْطَهُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا وَلَوْأَنَّ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ اطَّلَعَتْ إِلَى أَهْلِ الْأَرْضِ لَأَضَاءَتْ مَا بَيْنَهُمَا وَلَمَلَأَتْهُ رِيحًا وَلَنَصِيفُهَا عَلَى رَأْسِهَا خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا فِيهَا [ر: ٢٦٣٩]

بعض حضراتو د ((قید)) په لفظ اعتراض کولو سره وئیلی دی چه دا تصحیف دې، په حقیقت کښې دا لفظ ((قد)) دې او ((قد)) هغه کوړې ته وائی چه د غیرمدبوغ څرمن نه جوړه شوې وی (۴)
علامه کرمانی رحمه الله د دې اعتراض جواب ورکولو سره فرمائی چه د دعوائې تصحیف هیڅ ضرورت نشته ځکه چه د کلام معنی صحیح ده. (۵)

اودا خبره په تیرشوی باب کښې تیره شویده چه د ((قاب)) او ((قید)) معنی مقدار هم راځی. (۶)
د قاب او سوط د تخصیص وجه او مراد: حضرت مولانا منظوراحمدنعمانی رحمه الله فرمائی:

---

١) (انظر الصحيح للبخاری (ج١ص٣٩٥) كتاب الجهاد والسير، باب تمنى المجاهد أن يرجع إلى الدنيا رقم (٢٨١٧)
٢) (شرح ابن بطال (ج٥ص١٥)-
٣) (قوله: انس بن مالک رضی الله عنه مر تخريج هذاالحديث فی الباب السابق-
٤) (شرح الكرمانی (ج١٢ص١٠١)-
٥) (حواله بالا-
٦) (فتح الباری (ج٦ص١٤)-

دَ عربودا رواج وو چه كله به دَ يو څو سورو قافله تله نو چه كوم سور به په منزل دَ كوزيدلو وخت كښې چرته قيام كول غوښتل هلته به ئى خپله كوړه غورزوله بيابه هغه ځائ دَ هغه ګنړلې شو او بل چا به په هغې قبضه نه كوله. نو په دې حديث كښې دَ كوړې دَ ځائ نه مراد په حقيقت كښې دومره مختصر ځائ دې چه دَ كوړې غورزونكى دَ پاره دَ كوړې والا دَ سور دَ پاره به مخصوص كيدلو. كوم كښې چه هغه بستره خوره كړى يا خيمه اولګوى....

دغه شان يو دستور دا وو چه هلته به ئى كمان غورزولو اودغه شان به هغه ځائ دَ هغه دپاره مخصوص كيدلو نو په دې حديث كښې دَ كمان په ځائ دَ سرې منزل دې. .....(۱)

قوله: ولوأن امرأة من أهل الجنة اطلعت إلى أهل الأرض لأضاءت ما بينهما ولملأته ريحا، ولنصيفها على رأسها خير من الدنيا ومافيها: او كه دَ جنت يوه ښځه هم دَ دنيا طرف ته اوګورى نود هغې دَ مينځ تولې حصې به روښانه كړى او هغه به دَ خوشبوئونه ډك شى. اودَ هغې دَ سر لوپټه هم دَ دنيا او مافيهانه بهترده.

دلته دَ حورو صفت بيان كړيشو كه يوه حوره هم دنيا ته اوګورى نودَ زمكې او اسمان مينځ به روښانه كړى(۲) دا دَ هغې دَ حسن بيان دې.

دوئم صفت ئى دا بيان كړو چه دنيا به خوشبويه كړى يعنى هغه چه كومه خوشبو استعمال كوى دَ هغې خاصيت دا دې چه هغه ټوله دنيا دَ خوشبوئونه ډكولې شى.

نصيف—بفتح النون وكسر الصاد المهملة—خمار يعنى لوپټې ته وائى. (۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ باب ترجمه سره دَ حديث انطباق ((**ولوأن امرأة....**)) كښې دې څكه چه ((**الحور العين وصفتهن**)) راغلې دې او دلته ((**امرأة**)) نه مراد هم حوره ده. بيا دحورو بعض صفتونه بيان كړيشو نو يوصفت ئې دا دې ((**ولوأن امرأة من أهل الجنة اطلعت إلى أهل الأرض لأضاءت**)) دې اودَبل صفت بيان(**ولنصيفها على رأسها خير من الدنيا ومافيها**) كښې دې.(۴)

۷-بَاب: تَمَنِّي الشَّهَادَةِ

سابقه باب سره ربط: په مخكينوبابونوكښې قتال فى سبيل الله دَ فضيلت، اهميت او مرتبې مختلف طريقوسره بيان اوكړيشو اودَ شهيد دَ درجو وغيره ذكر كړيشوې وو. اوس په دې باب كښې امام بخارى رحمه الله دافرمائى چه په قتال كښې شركت او دَ شهادت خواهش كول پكار دى اودَ دې خواهش او تمنا دَ نبى اكرم ﷺ نه هم ثابته ده.

دَترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دَ دې ترجمه قائم كولو سره دا خودل غواړى چه دَ

۱) (معارف الحديث (ج۱ص ۶۱، ۱۶۲) كتاب الإيمان-

۲) (ارشادالسارى (ج۵ص ۴۰)-

۳) (انظر عمدة القارى (۱۴ص۹۵)-

۴) (حواله بالا (ج ۱۴ص ۹۴)-

شهادت خواهش لرل جائزدي. (۱) نوامام بخاری دا ترجمه قائمه کړه او وئې خودل چه د شهادت د تمنا خو ترغيب ورکړشويدې په دې وجه د دې خواهش کول جائز دی او پورته ذکر شوې توهم او اشکال ئې لرې کړيدې. د مرګ خواهش خو ممنوع دې کله چه د دنياوى مصيبتونو نه سړې تنګ شى او د مرګ خواهش کوى.(۲)

د پورتنى اشکال باره کښې دا هم وئيلې شى چه په اصل کښې ډير څيزونه داسې وى چه په قصد او بالذات صحيح نه وى خو که تبعاً او ضمناً اوموندلې شى نو صحيح کيږى. لکه د جهاد په وخت کښې د کافرانو بچى او ښځې قتل کول جائزنه دې او نبى کريم ﷺ د دې نه منع فرمائيلې ليکن که حملې کولو کښې پته نه وى او ضمناً ښځې هم قتل کيږى او ماشومان هم وژلې کيږى نو هيڅ مضائقه نشته، دغه شان د شهادت په خواهش کولويه ضمن کښې که د مرګ خواهش راشى نو هم څه مضائقه نشته.

[۲۶۴۴] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَعِيدُ بْنُ الْمُسَيَّبِ أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ(۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوْلَا أَنَّ رِجَالًا مِنْ الْمُؤْمِنِينَ لَا تَطِيبُ أَنْفُسُهُمْ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنِّي وَلَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُهُمْ عَلَيْهِ مَا تَخَلَّفْتُ عَنْ سَرِيَّةٍ تَغْزُو فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَوَدِدْتُ أَنِّي أُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ ثُمَّ أُحْيَا ثُمَّ أُقْتَلُ [۲۸۱۰، ۲۷۹۹، ۶۸۰۰، وانظر: ۳۶]

تراجم رجال

۱- ابواليمان: دا ابواليمانى حکم بن نافع حمصى بصرى رحمه الله دې.

۲- شعيب بن ابى حمزة: داابوبشر شعيب بن ابى حمزه رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذکره ((بدءالوحى)) په شپږم حديث کښې تيره شويده.(۴)

۳- الزهرى: دا محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دې. د دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) په دريم حديث کښې تير شويدى.(۵)

۴- سعيدبن المسيب: دامشهور تابعى حضرت سعيدبن المسيب قرشى مخزومى رحمه الله دې. د دوى حالات ((کتاب الإيمان باب من قال إن الإيمان هوالعمل)) لاندې تيرشوى دى.(۶)

---

۱) (انظرعمدة القارى (ج ۱۴ص۹۵)-
۲) (لامع لدرارى(ج۷ص ۳۱۲)-
۳) (قوله: أن أباهريرة رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان انظر كشف البارى (ج ۲ص ۳۰۵)-
۴) (كشف البارى (ج ۱ص ۴۷۹-۴۸۰)-
۵) (كشف البارى (ج ۱ص ۳۲۶)-
۶) (كشف البارى(ج ۲ص ۱۵۹)-

۵- ابوهريره رضي الله عنه: دَحضرت ابوهريره رضي الله عنه تفصيلي حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذيل كښې راغلى دى. (۱)

قوله: قال: سمعت النبي ﷺ يقول: والذي نفسي بيده، لولا أن رجالا من المؤمنين.. في سبيل الله: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائي ما دَرسول الله ﷺ نه اوريدلى هغوى ﷺ ارشاد فرمانيلو چه د الله قسم دَ چا په قبضه كښې چه زما روح دې، كه چرې داخبره نه وې چه دَ مسلمانانونه دَ څه خلقو زړه زمانه په روستوپاتې كيدو نه خوشحاليږى او ماسره هم دَ هغه خلقو دَ سورولودپاره څه نه وى نو زه به دَ يو داسې سريه نه كوم چه دَ الله تعالى په لاركښې اوځى روستونه پاتې كيدم.

دَ حديث شريف مطلب دا دې چه دَ مسلمانانو نه دَ څه خلقو زړه دَ جهاد نه په پاتې كيدو باندې خوشحاله نه وى او هغه خلق دَ جهاد په تيارى هم قدرت نه لرى ياخود سورلئى دَ نشتوالى په وجه او يا دَ بل څه په وجه اودَ سورلئى وغيره انتظام دَ حضور ﷺ سره هم نه وو (۲) په دې وجه به رسول الله ﷺ دَ هغوى دَ زړونودَ تسلئى دپاره كله كله روستوپاتې كيدلو چه دَ هغوى زړونه خفه نشى.

دلته په حديث شريف كښې ((لاتطيب أنفسهم)) واردشويدې، دا حديث كه يوطرف ته ابوزرعه(۳) او ابوصالح (۴) نقل كړيدې نو په دې كښې ((ولولاأن أشق على أمتي)) راغلې دې.

روايت باب دَ دې نورو دوو طرق تفسير دې يعنى مشقت نه مراد دا دې چه دَ دې مسلمانانو زړونه به خفه شى ځكه چه دَ سفر آلات په غيرموجودګئى دَ وجه دَ جهاد دَ تيارى طاقت نه لرى او بله دا چه حضور ﷺ دَ پاره هم دَ هغوى انتظام كول ګران وو(۵)

دَ دې مضمون نور تائيد دَ دې طريق نه هم كيږى كوم چه همام بن منبه روايت كړيدې: ((لكن لاأجد سعة فأحملهم، ولايجدون سعة فيتبعوني، ولاتطيب أنفسهم أن يقعدوا بعدي)) (۶)يعنى ماسره دومره ګنجائش نشته چه هغوى سواره كړم، نه هغوى سره دومره ګنجائش شته چه هغوى ما سره لاړشى اوذ هغوى زړونه هم په دې خبره خوشحاله نه دى چه زمانه پس هغوى ناست وى.

قوله: والذي نفسي بيده، لوددت أني أقتل في سبيل الله، ثم أحيا، ثم أقتل، ثم أحيا، ثم أقتل، ثم أحيا، ثم أقتل: او قسم دى دَ هغه دَ چا په قبضه قدرت كښې چه زما ځان دې زما خواهش دې چه زه د الله تعالى په لاركښې قتل كړيشم، بيا ژوندې

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-
۲) (فتح البارى(ج۶ص۱۶)-
۳) (صحيح البخارى(ج۱ص۱۰) كتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان رقم (۳۶)-
٤) (صحيح البخارى (ج۱ص٤۱۷) كتاب الجهاد باب الجعائل والحملان فى السبيل رقم(۲۹۷۲)-
۵) (انظرفتح البارى(ج۶ص۱۶)-
۶) (انظرالصحيح لمسلم (ج۲ص۱۳۳) كتاب الإمارة، باب فضل الجهاد والخروج فى سبيل الله رقم (٤۸۶۳)

کړیشم، بیاقتل کړیشم، بیاژوندې کړیشم، بیاقتل کړیشم، بیاژوندې کړیشم، بیاقتل کړیشم.
اشکال: دلته دا اشکال پیداکیږي چه حضور اکرم ﷺ ته خو په یقین سره معلومه وه چه هغوی به قتل کیږي نه نوبیا هغوی داخواهش ولې اوکړو؟
جواب: شارحینو د دې اشکال مختلف جوابونه ورکړي دي:
① رومبې جواب دادې چه دَ یوفضل اوخیر آرزو کول دَ دې واقع کیدو ته مستلزم نه وي.(۱)
② دوئم جواب دا دې چه په دې کښې دَ جهاد فضیلت اودَ دې په شهادت کښې مبالغه مقصود ده. لکه چه هغوی ﷺ د جهاد فضیلت دَ مبالغې سره بیانول غوښتل او مسلمانان نې دَ دې دَپاره تیارول.(۲)
آیا«والذی نفسی بیده، لوددت» **دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه مقوله ده:** دَ حافظ ابن حجر رحمه الله استاذ شیخ ابن الملقن رحمه الله فرمائی چه دَ بعضو خلقو دا خیال دې چه دا کلام «**لوددت أن أقتل....الخ**» مدرج فی الخیر دې اودَ کلام دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. بیا شیخ ابن الملقن رحمه الله فرمائی «**وهوبعید**» یعنی دا دعوی بعیدازقیاس ده. (۳)
او حافظ صاحب هم دَ خپل استاذ موافقت فرمائیلې دې.(۴)
زمونږ په اسلافوکښې علامه انورشاه کشمیری رحمه الله هم دا فرمائی چه دا دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه مقوله ده او امام ترمذی رحمه الله په دې باندې تنبیه هم فرمائیلې ده. (۵)
لیکن دا دَ حضرت کشمیری رحمه الله تسامح ده ځکه چه په ترمذی شریف کښې چرته هم دَ امام ترمذی رحمه الله دَ طرف نه په دې باندې هیڅ تنبیه موجود نه ده چه هغوی دا وئیلې وي چه دا د حضرت ابوهریره رضی الله عنه کلام دې. (۶)
هاؤ دا خبره ده چه دَ بعض روایاتونه معلومیږي چه دا دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه قول نشی کیدې لکه چه امام مالک رحمه الله په موطا کښې «**عن أبي الزناد، عن الأعرج، عن أبي هريرة، أن رسول الله صلى الله عليه وسلم....**» دَ صراحت نه پس دا روایت نقل کړیدې.(۷)

---

۱) (انظرفتح الباری(ج۶ص۱۷)-
۲) (حواله بالا. وعمدة القاری (ج۱۴ص۹۶) دَ حدیث نورتفصیل دَ پاره اوګورئ کشف الباری (ج۲ص۳۰۱-۳۱۴)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۱۷)-
٤) (حواله بالا-
۵) (فیض الباری(ج۳ص۴۲۳)-
۶) (بلکه معلومه دې وي چه امام ترمذی رحمه الله دَ سرنه دا روایت په خپل سنن کښې اخستې هم نه دې نو چرته په دې تنبیه اوګورئ المعجم المفهرس لألفاظ الحدیث النبوی (ج۷ص۱۶۶) وتحفة الإشراف (ج۱ص۲۰) وکشف الباری(ج۲ص۳۰۵)-
۷) (انظرالموطاللإمام مالک بن أنس (۴۶۲-۴۶۳) کتاب الجهاد باب الترغیب فی الجهاد الحدیث الثانی من الباب)_

د دې نه صفا معلوميږی چه دا مدرج فی الخبر نه دې بلکه د حضور اکرم ﷺ ارشاد دې او «کتاب الإيمان باب الجهاد من الإيمان» کښې هم دا روايت تيرشويدې.(۱)
بهرحال په فيض البارى کښې حضرت شاه صاحب رحمه الله سره منسوب کولوسره چه دا وينا کړيشوې ده چه دا کلام مدرج فی الخبر دې صحيح نه معلوميږی.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث مناسبت دَ ترجمة الباب سره «والذی نفس بيده لوددت انى أقتل فى سبيل الله ثم أحيى ثم أقتل الخ» نه ظاهر دې.

[۲۶۴۵] حَدَّثَنَا يُوسُفُ بْنُ يَعْقُوبَ الصَّفَّارُ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عُلَيَّةَ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ حُمَيْدِ بْنِ هِلَالٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ(۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ خَطَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَخَذَ الرَّايَةَ زَيْدٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا جَعْفَرٌ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ رَوَاحَةَ فَأُصِيبَ ثُمَّ أَخَذَهَا خَالِدُ بْنُ الْوَلِيدِ عَنْ غَيْرِ إِمْرَةٍ فَفُتِحَ لَهُ وَقَالَ مَا يَسُرُّنَا أَنَّهُمْ عِنْدَنَا قَالَ أَيُّوبُ أَوْ قَالَ مَا يَسُرُّهُمْ أَنَّهُمْ عِنْدَنَا وَعَيْنَاهُ تَذْرِفَانِ [ر:۱۱۸۹]

تراجم رجال

۱ يوسف بن يعقوب الصفار: دا يوسف بن يعقوب الصفار رحمه الله دې (۳) دَ دوى کنيت ابويعقوب دې (۴) د کوفې اوسيدونکې وو په دې وجه په کوفی باندې مشهور دې او دې دَ بنى هاشم آزاد کړيشوې غلام وو.(۵)
دې دَ ابواسحاق بن سليمان الرازی، اسماعيل بن عليه، بکربن سليم الصواف، حمادبن اسامه، عاصم بن علی، عبدالرحمن بن محمد المحاربی، محمد بن اسماعيل البجلی، وکيع بن الجراح، يحيى بن سعيد الاموی او ابوبکر بن عياش رحمهم الله وغيره نه دَ حديث روايت کوی.
د دوى نه د حديث په راويانوکښې شيخين، ابراهيم بن ابى داود البرلسی، عبدالله بن احمد بن حنبل، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمی، ابو ابى الدنيا، ابوزرعه عبيدالله بن عبدالکريم الرازی، عثمان بن سعيد الدارمی، ابوحاتم محمدبن ادريس الرازی او يعقوب بن شيبة رحمهم الله وغيره شامل دی.(۶)
ابوحاتم رحمه الله فرمائی «ثقة»(۷)

---

۱) (انظر کشف البارى (ح۲ص۲۹۹)-
۲) (قوله: عن أنس بن مالک رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى کتاب الجنائز باب الرجل ينعى إلى أهل الميت
۳) (تهذيب الکمال (ج۳۲ص ٤٨٤)-
٤) (طبقات ابن سعد (ج۶ص ٤١٤)-
۵) (تهذيب الکمال (ج۳۲ص٤٨٥)-
۶) (دَ شيوخ او تلامذه دَ تفصيل دَ پاره اوګورئ تهذيب الکمال (ج۳۲ص ٤٨٥-٤٨۶)-
۷) (تهذيب الکمال (ج۳۲ص ٤٨۶)-

ابوبكر بن عاصم رحمه الله فرمائى ((كان ثقة من أهل الخير)) (۱)
آجرى فرمائى چه ما د دوى په باره كښې د ابوداؤد نه تپوس اوكړو نوهغوى اوفرمائيل ((ماسمعت ألا خيرا))(۲)

ابن قانع رحمه الله فرمائى ((صالح، وليس له في البخاري سوى موضع واحد في الجهاد)) (۳)

ابن حبان رحمه الله هغه په كتاب الثقات كښې ذكر كړيدې او وئيلى دى ((يغرب)) (۴)

سبط ابن العجمى رحمه الله فرمائى ((ثقة))(۵)
حافظ ابن حجر رحمه الله هم د دې توثيق كړيده. (۶)
شيخينو د هغه نه روايتونه اخستى دى. (۷)
امام بخارى رحمه الله لكه څنګه چه اوس د ابن قانع په حواله سره تيرشو د هغه نه په كتاب الجهاد كښې صرف هم دغه روايت اخستې دې.(۸)
ابوالعباس الاحول رحمه الله او حافظ موسى بن هارون رحمه الله فرمائى چه د هغوى وفات په كال ۲۳۱ھ كښې شوې.(۹) والله أعلم رحمه الله تعالى رحمة واسعة.

۲- **اسماعيل بن عليه:** دا اسماعيل بن ابراهيم بن مقسم ابن عليه بصرى رحمه الله دې. د هغوى حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول ﷺ من الإيمان)) لاندې تيرشوى دى.(۱۰)

۳- **أيوب:** دا ايوب بن ابى تميمه كيسان سختيانى رحمه الله دې. د هغوى تذكره ((كتاب الإيمان باب حلاوة من الإيمان)) راغلې ده. (۱۱)

۴- **حميد:** دا حميدبن هلال بن هبيره عدوى بصرى رحمه الله دې. (۱۲)

۵- **انس بن مالك رضي الله عنه:** خادم رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه حالات ((كتاب الإيمان باب

---

۱) (حواله بالا-
۲) (حواله بالا-
۳) (تهذيب الكمال (ج۱۱ص۴۳۲)-
٤) (الثقات لابن حبان (ج۹ص۲۸۱)-
۵) (حاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج۲ص۴۰۲)-
۶) (تقريب التهذيب (ص۶۱۲) رقم الترجمة (۷۸۹۷)-
۷) (الكاشف (ج۲ص۴۰۲)رقم الترجمة (۶٤۶۱)-
۸) (نور اوګورئ خلاصة الخزرجي (ص۴٤۰) وعمدة القارى (ج۱٤ص۹۶)-
۹) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۴۸۶) والكاشف (ج۲ص۴۰۲)-
۱۰) (كشف البارى (ج۲ص۱۲)-
۱۱) (كشف البارى (ج۲ص۲۶)-
۱۲) (د دوى د حالات د پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب يرد المصلى من مربين يديه-

من الإيمان أن يحب لأخيه....» لاندې تېرشوی دی. (۱)

قوله: قال خطب النبي صلى الله عليه وسلم فقال: أخذ الراية فأصيب، ثم أخذها جعفر فأصيب ثم أخذها عبدالله بن رواة فأصيب، ثم أخذها خالد بن الوليد عن غير إمرة ففتح له: حضرت انس بن مالك ﷺ فرمائی چه نبی کریم ﷺ خطبه اولولستله او وې فرمائیل جنډه زید بن حارثه واخستله بیا هغه شهیدشو بیا جنډا جعفر بن ابی طالب واخستله، هغه هم شهید شو بیا هغه عبدالله بن رواحه په لاس کښې واخستله هغه هم شهید شو بیا هغه خالد بن ولید په لاس کښې واخستله ددې نه بغیرچه هغه چا امیر جوړ کړې وی اوهغوی ته فتح ورکړې شوه

دا واقعه د غزوه موته ده ددې پوره تشریح او وضاحت به انشاء الله په کتاب المغازی کښې راشی (۲)

قوله: وقال ما يسرنا أنهم عندنا، قال أيوب: أوقال: ما يسرهم أنهم عندنا، وعيناه تذرفان: او نبی ﷺاوفرمائیل زمونږ دپاره دا خبره د خوشحالۍ نه ده چه هغوی زمونږ سره وې ایوب فرمائی چه یا نبی ﷺ داسې ارشاد اوفرمائیل د هغوی دپاره دا خبره د خوشحالۍ نه ده چه هغوی زمونږ سره وې او د نبی ﷺ د سترګو نه اوښکې بهیدلې

دلته په حدیث کښې د ایوب نه سختیانی مراد دې د هغوی شك دې چه نبی ﷺ څه فرمائیلی وو «مایسرنا أنهم عندنا» اوکه «مایسرهم أنهم عندنا»، «وعيناه تذرفان»

په دواړو صورتونو کښې چه د حدیث کوم مهفوم راوځی هغه مونږ د ترجمة الباب لاندې واضح کړو. والله اعلم

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث مناسبت دَ ترجمة الباب سره «مایسرهم أنهم عندنا» کښې دې، او هغه داسې چه کله هغه خلق دَ شهادت او کرامت او فضیلت مشاهده اوکړی نود هغوی به دا خبره خوښه نشی چه دوباره دې دنیا ته واپس شی مګرغواړی چه دوباره شهیدان شی.(۳)

۸-بَاب: فَضْلِ مَنْ يُصْرَعُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمَاتَ فَهُوَ مِنْهُمْ

دَسابقه باب سره ربط: په سابقه بابونوکښې بار بار دَ مجاهدینو او شهداء فی سبیل الله فضیلتونو ذکر راغلې دې. په دې باب کښې دَ هغه سړی دَ فضیلت او مرتبت بیان دې چه دَ الله تعالی په لارکښې دَ سورلئی نه پریوځی او مړ شی هغه هم شهید دې او هغه ته به هم دَ

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص٤)-

۲) کشف الباری کتاب المغازی (ص.٤٧٧)

۳) (حواله بالاوفتح الباری (ج۶ص۱۷) ولامع الدراری(ج۷ص۲۱۳)-

شهید انو اجر ملاویږی.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد بالکل واضح دې او هغه دا چه کوم سړې دَ الله تعالی په لارکښې اوځی اوهغه دَ سورلئی نه پریوځی اومړشی نوهغه ته به دَ شهیدغوندې فضیلت حاصلیږی. (۱)

دَ دې نه قطع نظرچه دَ جهاد دَ پاره تلوکښې مړشوې وی او دَ جهاد موقع هم نه وی راغلې او یا په واپسئی کښې هغه سره دا واقعه پیښه شوې وی.

دَ دې تفصیل نه معلومه شوه چه شهید صرف قتل شوې نه دې بلکه هر هغه سړې چه دَ الله تعالی په لارکښې اوځی اوهغه ته مرګ راشی نوکه هغه په کومه طریقه وی دهغه اجر پوخ دې.(۲)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ /النساء:۱۰۰/ وَقَعَ وَجَبَ: او دَ الله تعالی جل شانه ارشاد دې چه کوم سړې دَ خپل کورنه په دې نیت راوځی چه د الله تعالی او دَ هغه دَ رسول په خاطر هجرت کوم، بیاهغه مرګ راګیرکړی نوبیا هم دهغه ثواب ثابت شو دَ الله تعالی په ذمه.(۳)

دَ آیت ذکرکولومقصد: امام بخاری رحمه الله دَ مذکوره آیت نه ترجمة الباب ثابتول غواړی کوم سړې چه دَ الله تعالی په لارکښې اوځی چه دَ الله تعالی اودَ هغه دَ رسول طرف ته به هجرت کوم اودَ هغه دَ دین امداد او دَ هغه دپاره به جنګیږم خو په مینځ کښې هغه ته مرګ راغلو نو بیابه هم هغه ته دَ هجرت او شهادت فضیلت حاصل وی. (۴)

ترجمة الباب سره دَ آیت مناسبت: دَ آیت مناسبت ترجمه سره ((ثم یدرکه الموت)) کښې دې چه مرګ عام دې دَ دې نه چه قتل شی یا دَ څه سورلئی نه پریوځی او یا څه نور سبب وی. (۵)

قوله: وقع: وجب: امام بخاری رحمه الله شیخ ابوعبیده رحمه الله کلام دې هغوی په پورتنې آیت کښې وارد شوی لفظ ((وقع)) تفسیر ((وجب)) سره کړیدې، یعنی الله تعالی باندې دَ هغه ثواب واجب دې. (۶)

فائده: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ حضرت انس رضی الله عنه حدیث مصداق دَ الله تعالی قول: ((ومن یخرج من بیته مهاجرا....)) کښې دی چه په دا شان موقع باندې دا آیت نازل شوې وو چه څوك دَ الله تعالی په لارکښې مړشو هغه شهید دې.

نوهغوی دَ ابن وهب.....عن عقبة عامرالجهنی نه مرفوعا(۷) نقل فرمائیلی دی چه رسول الله ﷺ

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۹۶)-

۲) (فیض الباری (ج۳ص ٤۲۳)-

۳) (بیان القران (ج۱حزء۲ ص ۱۵۰)-

٤) (فتح الباری (ج۶ص۱۸)-

۵) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۹۷)-

۶) (فتح الباری (ج۶ص۱۸)-

۷) (مجمع الزوائد(ج۵ص۲۸۳، ۳۰۱)-

فرمائیلي دی ((من صرع عن دابته (فی سبیل الله) فمات فهو شهید)) (۱)
چونکه دا حدیث دَ امام بخاری رحمه الله په شرط نه پوره کیدو په دې وجه دَ دې طرف ته ئې په ترجمه کښې اشاره فرمائیلې ده. (۲)

[۲۶۳۶] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ قَالَ حَدَّثَنِي اللَّيْثُ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) عَنْ خَالَتِهِ أُمِّ حَرَامٍ بِنْتِ مِلْحَانَ قَالَتْ نَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمًا قَرِيبًا مِنِّي ثُمَّ اسْتَيْقَظَ يَتَبَسَّمُ فَقُلْتُ مَا أَضْحَكَكَ قَالَ أُنَاسٌ مِنْ أُمَّتِي عُرِضُوا عَلَيَّ يَرْكَبُونَ هَذَا الْبَحْرَ الْأَخْضَرَ كَالْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ قَالَتْ فَادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَدَعَا لَهَا ثُمَّ نَامَ الثَّانِيَةَ فَفَعَلَ مِثْلَهَا فَقَالَتْ مِثْلَ قَوْلِهَا فَأَجَابَهَا مِثْلَهَا فَقَالَتْ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَخَرَجَتْ مَعَ زَوْجِهَا عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ غَازِيًا أَوَّلَ مَا رَكِبَ الْمُسْلِمُونَ الْبَحْرَ مَعَ مُعَاوِيَةَ فَلَمَّا انْصَرَفُوا مِنْ غَزْوِهِمْ قَافِلِينَ فَنَزَلُوا الشَّامَ فَقُرِّبَتْ إِلَيْهَا دَابَّةٌ لِتَرْكَبَهَا فَصَرَعَتْهَا فَمَاتَتْ [ر:۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن یوسف: داعبدالله بن یوسف تینسی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((بدء الوحي)) د دوئم حدیث لاندې نقل کړیشوې ده. (۴)

۲- اللیث: دا امام ابوالحارث لیث بن سعدبن عبدالرحمن فهمی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((بدء الوحي)) په دریم حدیث کښې تیرشوی دی. (۵)

۳- یحیی: دا یحیی بن سعید بن قیس انصاری مدنی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب صوم رمضان احتسابا من الإیمان)) لاندې راغلی. (۶)

۴- محمد بن یحیی بن حبان: دا محمدیحیی بن حبان رحمه الله دې. (۷)

۵- انس بن مالك رضی الله عنه: انس بن مالك رضی الله عنه تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب...)) په ذیل کښې تیرشوی دی. (۸)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۷-۱۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۱۸)-
۳) (قوله: عن انس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث قدمرتخریجه آنفافی باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-
۴) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹)-
۵) (کشف الباری(ج۱ص ۳۲۴)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص ۳۲۱) و کشف الباری(ج۱ص۲۳۸)-
۷) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من تبرزعلی لبنتین-
۸) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

۲- ام حرام بنت ملحان: حضرت ام حرام بنت ملحان رضي الله عنها تفصيلى تذكره روستو ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة....)) په ذيل كښې مونږ نقل كړيده.
اوددې حديث مكمل تشريح په ماقبل كښې تيره شوې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((فصرعتها فماتت)) كښې دې ځكه چه ام حرام رضي الله عنها هم دَ الله تعالى په لاركښې غورزيدلې وه.(۱)

۹- بَاب: مَنْ يُنْكَبُ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ

سابقه باب سره مناسبت: په وړاندينى باب كښې دَ هغه سړى فضيلت بيان شوې وو چه دَ الله تعالى په لاركښې دَ سورلئى وغيره نه پريوځى او وفات شى او په دې باب كښې دَالله تعالى په لار كښې چه دَ كوم سړى څه اندام زخمى شى او په وينورنگ شى يا هغه په نيزه باندې اولگى دَ هغه دَ فضيلت ذكر دې.

دَ ترجمې مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دَ هغه سړى فضيلت بيانول غواړى دَ چا چه يو اندام په جهاد كښې دَ وينو شى يا هغه په نيزه اولگى.(۲)

دترجمة الباب لغوى تشريح: دلته په ترجمه كښې دوه لفظونه راغلى دى.

۱- ينكب ۲- يطعن. ينكب نكبة نه مشتق دې او ((نكبه)) دا ده چه اندام دَ يو څيز په لگيدو باندې زخمى شى او دَ وينو شى.(۳) ((يطعن، طعن)) نه مشتق دې او ((طعن)) وائى ((القتل بالرماح)) ته يعنى څوك په نيزه باندې وهل.(۴)

[۲۶۴۷] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ الْحَوْضِيُّ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ عَنْ أَنَسٍ (۵) رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ بَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَقْوَامًا مِنْ بَنِي سُلَيْمٍ إِلَى بَنِي عَامِرٍ فِي سَبْعِينَ فَلَمَّا قَدِمُوا قَالَ لَهُمْ خَالِي أَتَقَدَّمُكُمْ فَإِنْ أَمَّنُونِي حَتَّى أُبَلِّغَهُمْ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِلَّا كُنْتُمْ مِنِّي قَرِيبًا فَتَقَدَّمَ فَأَمَّنُوهُ فَبَيْنَمَا يُحَدِّثُهُمْ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذْ أَوْمَئُوا إِلَى رَجُلٍ مِنْهُمْ فَطَعَنَهُ فَأَنْفَذَهُ فَقَالَ اللّٰهُ أَكْبَرُ فُزْتُ وَرَبِّ الْكَعْبَةِ ثُمَّ مَالُوا عَلَى بَقِيَّةِ أَصْحَابِهِ فَقَتَلُوهُمْ إِلَّا رَجُلًا أَعْرَجَ صَعِدَ الْجَبَلَ قَالَ هَمَّامٌ فَأُرَاهُ آخَرَ مَعَهُ فَأَخْبَرَ جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَام النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُمْ قَدْ لَقُوا رَبَّهُمْ فَرَضِيَ عَنْهُمْ وَأَرْضَاهُمْ فَكُنَّا نَقْرَأُ أَنْ بَلِّغُوا قَوْمَنَا

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص۹۷)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۱۹)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۱۹) وقال ابن الأثير الجزرى رحمة الله فى النهاية (ج۵ص۱۱۳): النكبة: وهى مايصيب الأنسان من الحوادث. فتكون أعم-
٤) (النهاية لابن الأثير (ج۳ص۱۲۷)-
۵) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده-

أَنْ قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَأَرْضَانَا ثُمَّ نُسِخَ بَعْدُ فَدَعَا عَلَيْهِمْ أَرْبَعِينَ صَبَاحًا عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَبَنِي لَحْيَانَ وَبَنِي عُصَيَّةَ الَّذِينَ عَصَوُا اللَّهَ وَرَسُولَهُ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۲۶۵۹، ۲۸۹۹، ۳۸۶۰-۳۸۶۵، ۳۸۶۸-۳۸۷۰، وانظر: ۹۵۷]

تراجم رجال

۱-حفص بن عمر: دا حفص بن عمر حوضي بغدادي رحمه الله دې. (۱)

۲-همام: دا همام بن يحيى بصرى رحمه الله. (۲)

۳-اسحاق: دا سحاق بن عبدالله بن ابى طلحه رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب من قعد حيث ينتهى به المجلس....)) لاندې راغلى دى. (۳)

۴-انس رضي الله عنه: داحضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ هغوى تذكره ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه...)) لاندې تيرشو. (۴)

قوله: قال: بعث النبى صلى الله عليه وسلم أقواما من بنى سليم إلى بنى عامر فى سبعين: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَ بنى سليم قبيلې اوياكسان بنوعامر قبيلې طرف ته اوليګل.

يووهم اودَهغې ازاله: حافظ شرف الدين دمياطى رحمه الله فرمائيلى دى چه دا وهم دې ځكه چه دَ چا طرف ته ئې ليګلې وو هغه بنى سليم دى او كوم ئې چه ليګلې وو هغه قاريان دى چه انصارو سره ئې تعلق لرلو. (۵)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى تحقيقى خبره دا ده چه دَ كومو خلقو طرف ته دَ اوياو كسانو قاريانو جماعت روان كړېشوې وو هغه بنوعامر دى، پاتې شو بنو سليم نو هغوى دې قاريانو سره غدر كړې وو او هغوى ئې شهيدان كړى وو. او چه دلته كوم وهم شويدې هغه دَ امام بخارى شيخ حفص بن عمر ته شويدې ځكه چه همدغه روايت امام بخارى رحمه الله كتاب المغازى كښې ((موسى بن إسماعيل عن همام)) په طريق سره نقل فرمائيلې دې په دې كښې دى ((أن النبى صلى الله عليه وسلم بعث خاله أخ لأم سليم فى سبعين راكبا وكان رئيس المشركين عامر بن الطفيل...)) (۶) كيديشى چه اصل عبارت داسې وو ((بعث أقواما معهم أخو أم سليم إلى بنى عامر))

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب اليمن فى الوضوء والغسل-
۲) (دَ دوى د حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب ترك النبى صلى الله عليه وسلم والناس الأعرابى....-
۳) (كشف البارى (ج۳ص۲۱۳)-
۴) (كشف البارى (ج۲ص۴)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۱۹)-
۶) (الحديث أخرجه البخارى فى كتاب المغازى باب غزوة الرجيع ورعل.... رقم (۴۰۹۱)-

ليکن عبارت داسې جوړ شو من بنی سليم.(۱)

دَ دې دپاره دا وينا چه ((بعث النبى صلى الله عليه وسلم أقوامًا من بنى سليم إلى بنى عامر)) صحيح نه دې. (۲)

قوله: فلما قدموا قال لهم خالى: كله چه هغه راغلو نو زما ماما اووئيل.

((خال)) نه مراد حضرت حرام بن ملحان رضی الله عنه دې.(۳) چه دَ حضرت انس رضی الله عنه ماما او دَ حضرت ام سليم رضی الله عنها رور دې.

حضرت حرام بن ملحان: دا دَ رسول الله ﷺ جانثار صحابى حضرت حرام بن ملحان مالك بن خالدبن زيدبن حرام نجارى انصارى رضی الله عنه دې. (۴)

دا دَ بدر صحابى دې او خپل رورِ سليم بن ملحان رضی الله عنه سره دې په غزوه بدر کښې شريك وو او په غزوه احد کښې هم هغه ته دَ شرکت شرف حاصل دې.(۵)

غزوه بئرمعونه کښې دې دَ نورو ملګرو سره حضرت منذربن عمر او عامر بن فهيره رضی الله عنهما سره په شهادت سرفراز شو او عامر بن طفيل هغوى قتل کړې وو. (۶)

علامه ابن عبدالبر رحمه الله يو قول دا هم نقل کړيدې چه دادَ بئرمعونه واقعه کښې صرف زخمى شوې وو او يو صحابىِ ضحاك بن سفيان کلابى.... چه خپل اسلام به ئې پټولو....دَ هغه دَ علاج معالجې دَ پاره دَ خپل قوم يوه ښځه حواله کړې وه، او هغه څه شعرونه وئيلې وو په څه سره چه دَ هغه حقيقت په هغې ښکاره شو او هغوى هغه قتل کړو ليکن هم ړومبې قول صحيح دې. (۷)

قوله: فقتلوهم إلا رجل أعرج صعد الجبل: نوهغه ټول قتل کړل بغيردَ يو ګوډسړى نه چه غرته ختلې وو. مطلب دا دې چه دې غدارانو هغه ټول قاريان صحابه کرام رضی الله عنهم شهيدان کړل دَ يو ګوډصحابى نه علاوه چه غر ته ختلې وو په دې وجه بچ شو.

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۱۹)-

۲) (دَ دې واقعې دَ تفصيل دپاره اوګورئ کشف البارى کتاب المغازى (ص۲۶۱)-

۳) (عمدة القارى (۱٤ص۹۸)-

٤) (الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۲) ومعرفة الصحابة (ج۲۵۷)-

۵) (الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۲)-

۶) (حواله بالا او غزوه بئر معونه تفصيل دَ پاره اوګورئ کشف البارى کتاب المغازى (ص۲۶۱)-

۷) (وقيل: إن حرام بن ملحان ارتث يوم بئر معونة، فقال الضحال بن سفيان الكلابى – وكان مسلما يكتم إسلامه – لامأة من قومه: هل لک فى رجل إن صح كان نعم الراعى؟ فضمته إليها فعالجته فسمعته يقول:

أنت عامر ترجو الهوادة بيننا ✧ وهل عامر إلا عدو مداجن

إذا مارجعنا ثم لم تک وقعة ✧ بأسيافنا فى عامر أو نطاعن

فلا ترجونا أن يقاتل بعدنا ✧ عشائرنا والمقربات الصوافن

فوثبوا عليه فقتلوه . انبر الاستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص۳۵۳) والإصابة (ج۱ص۳۱۹)-

((رجل أعرج)) نه مراد حضرت كعب بن زيد رضي الله عنه دي او د بنودينار بن نجار سره د هغه تعلق وو. (١)

((رجل أعرج)) منصوب هم لوستلې شويدې يعنى ((رجلا أعرج)) دلته چه كوم مرفوع نقل شويدې د هغې باره كښې علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه دا د عربو د قبيلې ربعى لغت دې چه هغوى مستثنى مرفوع لولى. (٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمه سره مطابقت ((فطعنه فأنفذه)) كښې دې چه دې غدارانو نه يو سړى حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه په نيزه اووهلو چه د هغه د بدن نه تيروبير شوه.

[٢٦٤٨] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ قَيْسٍ عَنْ جُنْدَبِ بْنِ سُفْيَانَ (٣) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي بَعْضِ الْمَشَاهِدِ وَقَدْ دَمِيَتْ إِصْبَعُهُ فَقَالَ هَلْ أَنْتِ إِلَّا إِصْبَعٌ دَمِيتِ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ مَا لَقِيتِ [٥٧٩٤]

تراجم رجال

١- موسى بن اسماعيل: دا ابوسلمه موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې.

٢- ابوعوانه: دا ابوعوانه وضاح بن عبدالله يشكرى رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذكره ((بدء الوحي)) څلورم حديث لاندې تيره شوې ده. (۴)

٣- اسودبن قيس: دا مشهورتابعى حضرت اسود بن قيس رحمه الله دې. (۵)

۴- جندب بن سفيان: دا صحابى رسول، حضرت جندب بن سفيان رضي الله عنه دې. (۶)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان فى بعض المشاهد وقد دميت إصبعه: حضرت جندب بن سفيان رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم په يوه غزوه

---

١) (فتح البارى (ج٧ص٣٨٧)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٠٥) د حديث باب نور تفصيل او په دې كښې ذكر شوې واقعه د پاره اوګورئ كشف البارى كتاب المغازى (ص٢٦١-٢٦٨)-
٣) (قوله: عن جندب بن سفيان رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج٢ص٩٠٨) كتاب الأدب باب مايجوز من الشعر والرجز والحداء ومايكره منه رقم (١٤۶) ومسلم (ج٢ص١٠٩) كتاب الجهاد والسير باب مالقى النبى صلى الله عليه وسلم من أذى المشركين والمنافقين رقم (۴۶۵۴) والترمذى فى جامعه (ج٢ص١٧٢ أبواب تفسير القرآنباب ومن سورة والضحى رقم (۴٣٣-۴٣۴)-
۴) (كشف البارى(ج١ص۴٣٣-۴٣۴)-
۵) (د دوى د حالاتود پاره اوګورئ كتاب العيدين باب كلام الإمام والناس فى خطبة العيد...-
۶) (حواله بالا-

کښې شريك ووچه د هغوی يوه ګوته د وينوشوه.

«مشاهد» نه مراد مغازی دې اودې ته د مشاهد وئيلووجه دا ده چه غزوه د شهادت ځائ دې. (۱)

او په حديث شريف کښې بيان شوې واقعه د غزوه احد ده په کوم کښې چه د نبی کريم ﷺ يوه ګوته زخمی شوې وه. (۲)

قوله: فقال: هل أنتِ إلا إصبع دَميت: وفي سبيل الله ما لقيت: نو هغوی ﷺ اوفرمائيل ته خو صرف يوه ګوته ئې چه د وينوشوې او چه کوم مصيبت تاته اورسيدو هغه د الله تعالی په لارکښې اورسيدو.

يواشکال اود هغې جوابونه: دلته هغوی ﷺ يو شعر اوفرمائيلو او په قرآن کريم کښې د رسول الله ﷺ په صفت کښې راغلې دی ﴿وماعلمناه الشعروماينبغی له﴾ (۳) مونږ هغه ته نه د شعر تعليم ورکړې او نه شعر وئيل د هغوی د پاره مناسب دی.

د دې اشکال مختلف جوابونه ورکړيشوی دی:

① علامه کرمانی رحمه الله فرمائي چه دا رجز دې او رجز شعر نه دې لکه چه امام اخفش رحمه الله مذهب دې. ځکه چه رجز ويونکی ته "راجز" خو وائی مګر شاعر نه، د دې د پاره چه په شعر کښې دا ضروری دی چه هغه بيت تام وی او د عروض مسلمه وزنونو مطابق مقفی وی، دغه شان دا هم ضروری دی چه د شعر وئيلو اراده ئې هم کړې وی، اتفاقی توګه باندې د ژبې وتلې شوی مقفی عبارت ته شعر نشی وئيلې. (۴)

② بعض حضراتو آيت شريف ﴿وماعلمناه الشعر﴾ باره کښې فرمائيلی دی چه په دې کښې د مشرکين مکه د دې قول رد دې کوم کښې چه هغوی حضور ﷺ ته شاعر ګرځولې وو، اودا ښکاره ده چه چه هغه په معروف معنی کښې شاعر وو او نه شعر وئيل د هغوی معمول وو.

③ اوکه د حضور پورته ذکر شوې کلام شعر هم اومنلې شی نو وئيلې به شی چه د هغوی په حق کښې انشاء شعر ممنوع دې انشاد شعر نه. او انشاء شعر او انشاد شعر دوه جدا جدا څيزونه دی. شاعر هغه وی چه د شعر جوړول کوی، د تشبيب اشعار وائی، مدح او ذم کوی او د فن مختلف شکلونه ښائی خو الله تعالی خپل رسول ﷺ د دې نه بری ساتلې اود هغه د مرتبې حفاظت ئې کړيدې. (۵)

په دې باره کښې نور تفصيل انشاء الله «کتاب الأدب باب مايجوز من الشعر» کښې راځی.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت «وقد دميت أصبعه»

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۹۹)-

۲) (حواله بالا وشرح الکرمانی (ج۱۲ص ۱۰۶)-

۳) (يس: ۶۹-

٤) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص ۱۰۶)-

۵) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج۵ص۱۹-۲۰)-

كنبې دى چه د هغوى ﷺ کوته مبارکه د کانړی لګیدو په وجه زخمى شوې وه. (١)

١٠-بَاب: مَنْ يُجْرَحُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله د الله تعالى په لارکښې زخمى کیدونکى سړى فضیلت ښائى (٢)

د الله تعالى په لارکښې زخم راتلو لوئ د فضیلت خبره ده، د الله تعالى په نزد د دې ښکلى خوشبو وى او د دې نه چه کومه وینه وتلې وى د هغې به هم ډیر عظمت وى لیکن شرط دا دى چه هغه زخم د الله تعالى په لارکښې لګیدلې وى. نو چه کوم سړې د الله تعالى په لارکښې د جهاد د پاره په خلوص سره څى د هغه دافضیلت دې اوکه د ریاکارئى او ځان خودلو د پاره څى نو ښکاره خبره ده چه هغه په دې کښې شامل نه دې.

[٢٦٤٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ(٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يُكْلَمُ أَحَدٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِهِ إِلَّا جَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّوْنُ لَوْنُ الدَّمِ وَالرِّيحُ رِيحُ الْمِسْكِ [ر:٢٣٥]

تراجم رجال

١-عبدالله بن يوسف: دا عبدالله بن يوسف دمشقى تنيسى رحمه الله دې.

٢-مالك: دا امام مالك بن انس اصبحى مدنى رحمه الله دې. د ددې دواړو حضراتو تذکره ((بدء الوحى)) دوئم حديث کښې راغلى دى.(٤)

٣-ابى الزناد: دا ابوالزناد عبدالله بن ذکوان رحمه الله دې.

٤-اعرج: داعبدالرحمن بن هرمزالاعرج رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الإيمان باب حب الرسول ﷺ من الإيمان)) په ذيل کښې تيرشوى دى.(٥)

٥-ابوهريره رضي الله عنه: د حضرت ابوهريره رضي الله عنه حالات ((کتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې ښه تفصيل سره تيرشوى دى. (٦)

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص٩٩)-

٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٠٠)-

٣) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الطهارة باب ما يقع من النجاسات فى السمن والماء-

٤) (كشف البارى (ج١ص٢٨٩-٢٩٠) امام مالک د پاره نور اوګورئ کشف البارى (ج٢ص٨٠)-

٥) (كشف البارى (ج٢ص١٠-١١)-

٦) (كشف البارى (ج١ص٦٥٩)-

دحديث ترجمه: دحضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد فرمائيلى چه د هغه ذات قسم دَ چا دَ قدرت په قبضه كښې چه زما ځان دې، يو سړې هم دَ الله تعالى په لاركښې نه زخمى كيږى او الله تعالى ته ښه پته ده چه دَ هغه دَ پاره څوك زخم خورى مگر دا چه دَ قيامت په ورځ به داسې حال كښې راځى چه رنګ خو به هم دَ وينې وى ولې دينه تلونكې خوشبو به د مشك وى.

په حديث شريف كښې دَ الله تعالى په لاركښې دَ زخمى كيدونكى سړى فضيلت بيانيږې چه دَ الله تعالى په لاركښې زخمى كيدونكې به دَ قيامت په ورځ په دې داسې حال كښې دَ الله تعالى په درباركښې حاضريږى چه دَ الله تعالى دَ پاره وركړېشوې قربانى به دَ هغه په بدن باندې وى او هغه به دَ وينو رنګك بدن واخلى او دَ الله تعالى په درباركښې به حاضريږى اود هغه وينې نه به دَ وينې بوئ نه دَ مشك خوشبو روانه وى.

په حديث كښې كوم زخم مراد دې؟ ((فى سبيل الله)): نه مراد خو هم جهاد دې چه زخمى شوې خو په جهاد كښې وى ليكن لفظ هر هغه زخم ته شامل دې چه دَ الله تعالى دَپاره لګيدلې وى او هغه ته هم كوم كښې چه سړې دَ خپل حق دفاع كولو سره زخمى شي.(١)

اودَ دې خبرې هم احتمال دې چه د زخم نه مراد هغه زخم وى دَ كوم دَ وجه نه چه دَ زخم جوړيدونه وړاندې سړې مړ شى، نه هغه زخم چه په دنياكښې جوړ شوې وى ځكه چه دَ زخم جوړيدونه زخم اودَ وينې بهيدلو اثر آخر ختم شي ليكن دا دَ دې خبرې نفى نه كوى چه د زخم دَ جوړيدو په صورت كښې هغه ته هيڅ فضيلت نه حاصليږى خو ظاهر خو هم دغه دى چه دلته هغه سړې مراد دې چه دَ قيامت په ورځ په داسې حالت كښې حاضر شى چه دَ هغه دَ زخم نه وينه بهيږى او دا په هغه وخت كښې ممكن دى چه كله دَ دنيا نه دَ رخصت كيدو په وخت زخم په خپل حالت باندې وى.(٢)

ددې مضمون تائيد دَ دې حديث شريف نه هم كيږى كوم چه علامه هيثمى رحمه الله دَ حضرت انس رضي الله عنه نه روايت كړيدې. دې كښې دى: ((عليه طابع الشهداء))(٣) په دې به دَ شهداؤ مهر وى او مهر دا زخم دې كوم نه چه وينه بهيږى.

قوله: والله أعلم بمن يكلم فى سبيله: او هم الله تعالى ته معلومه ده چه څوك په دې لاركښې زخمى كيږى.

دا په حديث كښې جمله معترضه ده، دينه مقصود دا دې چه دَ نيت اخلاص هم وى، زخمى كيدل صرف دَ الله تعالى دَ پاره وى رياكارئى دَ پاره نه وى نو ده ته به داثواب ملاويږى كنى نو نه به ملاويږى. (٤)

علماء ليكى دى چه شهيد به په هم دغه حالت كښې كوم كښې چه شهيد شوې وى دَ

---

١) (عمدة القارى (١٤ج ١٠٠) وشرح ابن بطال (ج٥ص ٢٠)-
٢) (فتح البارى (ج٦ص ٢٠)-
٣) (مجمع الزوائدللهيثمى(ج٥ص٢٩٧)-
٤) (عمدة القارى (١٤ص ١٠٠)-

اوچتولو حکمت دا دې چه د هغه سره د خپل فضیلت ګواهی او سند هم وی چه هغه خپل ځان د الله تعالی په تابعدارئی کښې قربان کړې وو. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمه سره مناسبت ((لایکلم أحد فی سبیل الله الخ)) کښې دې ځکه چه دَ کلم معنی هم جرح ده. (۲)

دَ باب په حدیث کښې په صراحت سره دَ الله تعالی په لار کښې زخمی کیدلو فضیلت، مرتبه او ثواب بیان کړیشویدې.

۱۱- بَاب: قَوْلِ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسْنَيَيْنِ وَالْحَرْبُ سِجَالٌ

ماقبل سره ربط: په وړاندینوبابونوکښې امام بخاری رحمه الله په مختلفو طریقو سره دَمجاهد او شهید فضیلت او اهمیت بیانولو، په دې باب کښې امام صاحب دا خودل غواړی چه مجاهد بهر حال کامیاب دې که هغه دَ جنګ دَ میدان نه غازی راشی یا دَ الله تعالی په لار کښې شهید شی.

دَترجمة الباب مقصد: دَ ترجمه مقصد دا دې چه کوم خلق جهاد ته ځی هغوی ته دوو خوبیانو کښې یوه ضرور ملاویږی که هغه کټه بیامومی او کامیاب شی نو هغوی ته الله تعالی اجر ورکوی او بعض وخت غنیمت هم ملاویږی او ثواب خو بهر حال ملاویږی او که چرې هغه شهید شی نودَ شهادت اوچت او عظیم منصب هغه ته ملاویږی. (۳)

قوله: والحرب سجال :اوجنګ دَ ډولچودَ راښکلوغوندې دې.

دَ دې جملې پوره تشریح خو تیره شویده. (۴)

خودلته د دې د ذکر کولو مقصد دا بیانول دی چه جنګ د ډولونو د راښکلو پشان ده لکه څنګه چه په کوهی باندې ډول وی چه د یوې ډلې په لاس کښې وی نو بله ډله انتظار کوی دغه شان ددې په عکس ،دغه شان د جنګ حال هم دې چه کله یوه ډله غالبه راشی اوکله بله ،نو که مسلمانانو ته غلبه حاصله شی نو دوی ته فتح حاصله شوه اوکه مشرکانو او کافران غالب شول نومسلمانانو ته به د شهادت مرتبه ملاؤ شی مسلمانان په هرحال کښې کامیاب دی

دَمذکوره جمله آیت سره ربط: آیت مبارك کښې ((الحرب سجال)) مناسبت واضح دې دَ دې دَ پاره ((حُسْنَيَيْن)) نه مراد ظفراو شهادت دې او مذکوره جمله دواړو معنوته متضمن ده. (۵)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ ص۲۰)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰۰)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰۰) وشرح ابن بطال (ج۵ص۲۱)-
٤) (انظر کشف الباری (ج۱ص۵۰۰)-
۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰۱)-

[۲۶۵۰] حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ بُكَيْرٍ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ قَالَ حَدَّثَنِي يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عَبَّاسٍ (۱) أَخْبَرَهُ أَنَّ أَبَا سُفْيَانَ بْنَ حَرْبٍ أَخْبَرَهُ أَنَّ هِرَقْلَ قَالَ لَهُ سَأَلْتُكَ كَيْفَ كَانَ قِتَالُكُمْ إِيَّاهُ فَزَعَمْتَ أَنَّ الْحَرْبَ سِجَالٌ وَدُوَلٌ فَكَذَلِكَ الرُّسُلُ تُبْتَلَى ثُمَّ تَكُونُ لَهُمُ الْعَاقِبَةُ [ر:۷]

تراجم رجال

۱- يحيى بن بكير: دا يحيى بن عبدالله بن بكيرمخزومى رحمه الله دي.

۲- الليث: داابوالحارث ليث بن سعدبن عبدالرحمن فهمى رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((بدء الوحى)) دريم حديث كښې راغلى. (۲)

۳- يونس: دا ابويزيديونس بن يزيد ايلى قرشى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب من يردالله به خيرا يفقهه فى الدين)) لاندې تيره شويده. (۳)

۴- ابن شهاب: دا محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَ دوى حالات مختصراً ((بدء الوحى)) دَ دريم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (۴)

۵- عبيدالله بن عبدالله: داابوعبدالله عبيدالله بن عبدالله هذلى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب متى يصح سماع الصغير؟)) په ذيل كښې نقل شوى. (۵)

۶- عبدالله بن عباس: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير...)) كښې تيرشوى دى. (۶)

۷- ابوسفيان: دا مشهور صحابى ابوسفيان صخربن حرب بن اميه رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) شپږم حديث لاندې راغلى دى. (۷)

دَ دې حديث مكمل تشريح ((بدء الوحى)) شپږم حديث لاندې تيره شوې ده. (۸)

---

۱) (قوله: أن عبدالله بن عباس رضى الله عنهما: تقدم تخريجه فى أول الكتاب (بدءالوحى) انظر كشف البارى) ج۱ص۴۷۷) الحديث السادس-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۳-۳۲۴)-
۳) (كشف البارى (ج۳) و كشف البارى (۱ص۴۶۳)-
۴) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۶)-
۵) (كشف البارى (ج۳) و كشف البارى (ج۱ص۴۶۶)-
۶) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۵) و (ج۲ص۲۰۵)-
۷) (كشف البارى (ج۱ص۴۸۰)-
۸) (انظر كشف البارى (ج۱ص۴۷۷) الحديث السادس-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د ترجمة الباب نه د حديث مطابقت او مناسبت په قول د علامه عينى رحمه الله ((فزعمت أن الحرب بينكم سجال)) كښې دى اودا خبره مونږ اول ذكر كړيده چه (حسنيين) كښې (الحرب سجال) معنى مونډلې شى اودا دواړه د يوبل معنى ته متضمن دى.(١)

د علامه ابن المنير ارشاد: علامه ابن المنير رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دا حديث دلته ((وكذلك الرسل تبتلى ثم تكون لهم العاقبة)) په وجه ذكر كړيدې. هغه فرمائى چه هم په دې صورت كښې ((إحدى الحسنيين)) معنى متحقق او حاصل وى، د دې دپاره كه چرې رسولانو فتح او غلبه حاصله كړه نو دنيا او آخرت به هم د ذوى وى او كه د هغوى دښمنانو ته فتح اونصرت حاصل شو نود رسولانودپاره به آخرت وى اودا خومعلومه ده چه آخرت د دنيانه بهتردې.(٢)

دحافظ صاحب توجيه: حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چه د ابن المنير رحمه الله دا قول د اولنى قول نفى كوى اونه د هغې معارض دې بلكه ظاهره همدغه ده چه رومبنې قول ډيرمناسب او اولې دې ځكه چه په دې كښې دنبى اكرم ﷺ دحال نقل ابوسفيان رضي الله عنه كوى خود هرقل وينا خود مختلفو زړوكتابونونه اخذ شويده او هم د دغه كتابونو په اعتماد باندې مبنى ده.(٣)

فائده: علامه قزاز رحمه الله فرمائى چه د ((دول)) دال مثلثه دې اوعرب ديته دُول، دَول او دِول لولى. ((العرب تقول: الأيام دُول ودَول ودِول: ثلاث لغات)) (٤)

١٢- بَاب: قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَنْ قَضَى نَحْبَهُ وَمِنْهُمْ مَنْ يَنْتَظِرُ وَمَا بَدَّلُوا تَبْدِيلًا [الأحزاب: ٢٣]

ماقبل سره مناسبت: په تيروشوو بابونوكښې په جهاد كښې شركت اود دې د فضيلت بيان وو، په دې باب كښې په ميدان جنګ كښې د كلك اودريدو ذكردې. ځكه چه دجهاد فضيلت په ثابت قدمنى او د ثبات قلبنى په ذريعه حاصليدېشى. ګنى دا شركت د وبال صورت هم اختيارولې شى چه اوتختى، اوبيا د دنيا اوآخرت دخسارې موجب جوړ شى.

دترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته په باب كښې دا خودلى دى چه سرې الله تعالى سره د دې خبرې عهد اوكړى چه زه به د جهاد د پاره ځم اود الله تعالى په لاركښې به جنګ كوم، نو هغه له په دې باندې كلك اودريدل هم پكاردى ځكه چه الله تعالى د داسې خلقو تعريف، توصيف او مدح فرمائيلې ده.

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٠١) وفتح البارى (ج٦ص٢١)-
٢) (المتوارى (ص١٥٠)-
٣) (فتح البارى (ج٦ص٢١)-
٤) (حواله بالا وعمدة القارى (ج١٤ص١٠١)-

[۲۶۵۱] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَعِيدٍ الْخُزَاعِيُّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَأَلْتُ أَنَسًا قَالَ ح و حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ زُرَارَةَ حَدَّثَنَا زِيَادٌ قَالَ حَدَّثَنِي حُمَيْدٌ الطَّوِيلُ عَنْ أَنَسٍ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ غَابَ عَمِّي أَنَسُ بْنُ النَّضْرِ عَنْ قِتَالِ بَدْرٍ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ غِبْتُ عَنْ أَوَّلِ قِتَالٍ قَاتَلْتَ الْمُشْرِكِينَ لَئِنِ اللَّهُ أَشْهَدَنِي قِتَالَ الْمُشْرِكِينَ لَيَرَيَنَّ اللَّهُ مَا أَصْنَعُ فَلَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ وَانْكَشَفَ الْمُسْلِمُونَ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعْتَذِرُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي أَصْحَابَهُ وَأَبْرَأُ إِلَيْكَ مِمَّا صَنَعَ هَؤُلَاءِ يَعْنِي الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ تَقَدَّمَ فَاسْتَقْبَلَهُ سَعْدُ بْنُ مُعَاذٍ فَقَالَ يَا سَعْدُ بْنَ مُعَاذٍ الْجَنَّةَ وَرَبِّ النَّضْرِ إِنِّي أَجِدُ رِيحَهَا مِنْ دُونِ أُحُدٍ قَالَ سَعْدٌ فَمَا اسْتَطَعْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا صَنَعَ قَالَ أَنَسٌ فَوَجَدْنَا بِهِ بِضْعًا وَثَمَانِينَ ضَرْبَةً بِالسَّيْفِ أَوْ طَعْنَةً بِرُمْحٍ أَوْ رَمْيَةً بِسَهْمٍ وَوَجَدْنَاهُ قَدْ قُتِلَ وَقَدْ مَثَّلَ بِهِ الْمُشْرِكُونَ فَمَا عَرَفَهُ أَحَدٌ إِلَّا أُخْتُهُ بِبَنَانِهِ قَالَ أَنَسٌ كُنَّا نُرَى أَوْ نَظُنُّ أَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ نَزَلَتْ فِيهِ وَفِي أَشْبَاهِهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ إِلَى آخِرِ الْآيَةِ

تراجم رجال

۱- محمد بن سعيد الخزاعي: دامحمد بن سعيد بن الوليد خزاعی رحمه الله دی. دَ دوی کنیت ابوعمرو یاابوبکر دی، د بصری اوسیدونکی وو (۲) او مردویه دَ هغه لقب دی. (۳)

دوی دَ عبدالاعلی بن عبدالاعلی، زیاده بن الربیع، خالد بن الحارث، زکریا بن یحیی بن عمارة، عون بن عمرو القیسی، هشام بن محمد بن کلبی او ابوتمیله رحمهم الله وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

دَ دوی نه روایت کونکو کښې امام بخاری، امام ابوزرعه، ابوحاتم، حرب بن اسماعیل ،یعقوب بن سفیان، محمدبن ابراهیم بن سعید البوشنجی، محمدبن غالب تمتام، محمدبن یوسف بن الترکی او احمدبن محمد الاصبهانی رحمهم الله وغیره شامل دی. (۴)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((کان ثقة صدوقا)) (۵)

---

۱) (قوله: عن أنس رضی الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا (ج۲ص۵۷۹) کتاب المغازی باب غزوة أحدرقم (۴۰۴۸) وفی (ج۲ص۷۰۵) کتاب التفسير باب ﴿فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر، وما بدلواتبديلاً﴾ رقم (۴۷۸۳) ومسلم (ج۲ص۱۳۹) کتاب الإمارة باب ثبوت الجنة للشهيد رقم (۴۹۱۸) والترمذی (ج۲ص۱۵۵) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة الأحزاب رقم (۳۲۰۰)-

۲) (تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۷-۲۷۸)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۲۲)-

۴) (شيوخ وتلامذه تفصيل دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۸)-

۵) (تهذيب الكمال (۲۵ص۲۷۹)- سبط ابن العجمی رحمه الله فرمائی ((ثقة))) (حاشية سبط ابن العجمی على الكاشف (ج۲ص۱۷۵)-

دارقطني رحمه الله فرمائي ((ثقة))(۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائي ((ثقة))(۲)

ابن حبان رحمه الله هغوی په کتاب الثقات کښې ذکرکړيدې. (۳)

په اصحاب اصول سته کښې صرف امام بخاري رحمه الله د دوی نه روايتونه اخستې دی. (۴)

او هغه هم صرف په دوو موقعوباندې، يو دلته او بل کتاب المغازی کښې. (۵)

دَ هغه انتقال په کال ۲۳۰ھ کښې شوې.(۶) رحمه الله رحمة واسعة.

۲- عبدالاعلى: داعبدالاعلى بن عبدالاعلى السامى رحمه الله دې. (۷)

۳- عمروبن زرارة: دا عمرو بن زرارة واقدهلالى رحمه الله دې. (۸)

۴- زيادبن عبدالله العامري البكائي: دا زياد بن عبدالله بن الطفيل رحمه الله دې. (۹)

ابومحمد د هغوی کنيت دې. (۱۰) دوی د بنوعامر بن صعصعه شاخ بنوالبكاء سره تعلق لرلو په دې وجه هغوی ته العامری او البكائى وائى. (۱۱) دکوفې اوسيدونکې وو په دې وجه کوفي به ئې ورته وئيل. (۱۲)

دوی دَ عبدالملك بن عمير، حميدالطويل، عاصم الاحوال، اعمش، منصور، حصين، محمد بن اسحاق، يزيد بن ابی زياد اوحجاج بن ارطاة رحمهم الله وغيره نه روايت حديث کوی.

اودَ هغه نه روايت کونکوکښې امام احمد بن حنبل، احمدبن عبدة الضبی، ابوغسان النهدی، اسماعيل بن توبه، سهل بن عثمان، يوسف بن حماد، عمروبن زرارة، عبدالملك بن هشام السدوسی النحوی، عبدالله بن سعيد بن ابان الاموی رحمهم الله وغيره شامل دی.(۱۳)

امام وكيع بن الجراح رحمه الله فرمائي ((هوأشرف من أن يكذب فى الحديث)) (۱۴)

---

۱) (حاشية تهذيب الكمال (ج۲۵ص۲۷۹)-
۲) (تقريب التهذيب (ص۴۸۰)-
۳) (الثقات لابن حبان (ج۹ص ۶۴)-
۴) (تهذيب التهذيب (ج۹ص۱۶۰)-
۵) (فتح الباری(ج۶ص ۲۲)-
۶) (تهذيب التهذيب (ج۹ص ۱۹۰)-
۷) (دَ دوی دَحالاتودَپاره اوګورئ کتاب الغسل باب إذاذكر فى المسجد أنه جنب....-
۸) (دَ دوی دَحالاتودَپاره اوګورئ کتاب الصلاة أبواب سترة المصلى باب قدركم ينبغى أن يكون....-
۹) (تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۵)-
۱۰) (طبقات ابن سعد(ج۶ص۳۹۶)-
۱۱) (الأنساب للسمعانى (ج۱ص۳۸۲)-
۱۲) (سير أعلام النبلاء (ج۹ص۵)-
۱۳) (شيوخ او تلامذه تفصيل دَپاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۶-۴۸۷)-
۱۴) (تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۷) وحاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج۱ص۴۱۱)-

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى ((ليس به بأس حديثه حديث أهل الصدق)) (١)

دغه شان امام ابوداود رحمه الله امام احمد بن حنبل رحمه الله دَ هغوى باره كښې نقل كوى: ((ما أرى كان به بأس كان ابن إدريس حسن الرأى فيه....كان صدوقا)) (٢)

ابوزرعه رحمه الله فرمائى ((صدوق)) (٣)

ابن عدى رحمه الله فرمائى ((ولزياد بن عبدالله.... أحاديث صالحة وقد روى عنه الثقات من الناس وما أرى برواياته بأسا)) (٤)

ابن حبان رحمه الله فرمائى ((كان فاحش الخطأ كثير الوهم، لايجوز الاحتجاج بخبره إذا انفرد وأما فيما وافق الثقات فى الروايات فان اعتبر بها معتبر فلاضير.... وكان يحيى بن معين سئ الرأى فيه)) (٥) ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((يكتب حديثه ولايحتج به)) (٦)

امام نسائى رحمه الله فرمائى ((ضعيف)) دغه شان يو بل ځائ كښې فرمائيلى ((ليس بالقوى)) (٧)

ابن سعد رحمه الله فرمائى ((....وكان عندهم ضعيفا، وقد حدثوا عنه)) (٨)

عبدالله بن على ابن المدينى رحمه الله فرمائى ((سألت أبى عنه فضعفه)) (٩)

دغه شان على ابن المدينى رحمه الله فرمائى ((كتبت عنه شيئا كثيرا، وتركته)) (١٠)

امام ترمذى رحمه الله فرمائى ((كثير المناكير)) (١١)

امام عقيلى رحمه الله هغه ((الضعفاء الكبير)) كښې ذكر كړيدى. (١٢)

تاسو دَ زياد بن عبدالله متعلق اقوال جرح او تعديل اوكتل چه بعضو محدثينو دَ هغوى توثيق او تعديل كړيدې نو بعضو تضعيف او تجريح، تردې چه ابن حبان رحمه الله چه په خپل

---

١) (تهذيب الكمال (ج ٩ ص ٤٨٧)-
٢) (حواله بالا-
٣) (سير أعلام النبلاء (ج ٩ ص ٦١)-
٤) (الكامل لابن عدى (ج ٣ ص ١٩٣)-
٥) (تعليقات تهذيب الكمال (ج ٩ ص ٤٨٩)-
٦) (تهذيب الكمال (ج ٩ ص ٤٨٨)-
٧) (حواله بالا-
٨) (طبقات ابن سعد (ج ٦ ص ٣٩٦)-
٩) (تهذيب الكمال (ج ٩ ص ٤٨٨)-
١٠) (حواله سابقه-
١١) (سير أعلام النبلاء (ج ٩ ص ٦)-
١٢) (الضعفاء الكبير (ج ٢ ص ٧٩-٨٠)-

تساهل کښې معروف دې هغه هم دَ دوی باره کښې ((فاحش الخطأ)) او((كثيرا لوهم)) غوندې الفاظ استعمال کړی دی خو دلته دَ پوهې خبره دا ده چه :
① زیادبن عبدالله مطلقا ضعیف نه دې، بعض حضراتودَ هغوی توثیق هم فرمائیلې.
② امام بخاری رحمه الله دَ هغوی دا حدیث دَ مغازی او جهاد په باب کښې ذکر کړې او زیاد بن عبدالله مغازی کښې ثقه دې. نو حافظ صالح بن محمد رحمه الله فرمائی:

((ليس كتاب المغازى عند أحدٍ أصح منه عند زياد البكائى، وزياد فى نفسه ضعيف، ولكن هو من أثبت الناس فى هذا الكتاب، وذلك أنه باع داره وخرج يدور مع ابن إسحاق حتى سمع منه الكتاب)) (۱)
یعنی دَ زیاد بکائی نه زیات صحیح کتاب المغازی بل چا سره نشته. هغه اګرچه فی نفسه ضعیف دې لیکن دې کتاب(المغازی) کښې هغه دَ ټولونه زیات دَ اعتماد قابل دې.دَ دې وجه دا ده چه هغه خپل کور خرڅ کړو او محمدبن اسحاق سره سره اوسیدو، تر دې چه دَ هغه نه ئی ټول کتاب واوریدو.

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی: ((سمعت يحيى بن معين يقول: زياد البكائى فى ابن إسحاق ثقة، كأنه يضعفه فى غيره)) (۲)

دغه شان عثمان بن سعید رحمه الله فرمائی ((سألته عن البكائى؟ فقال: لا بأس به فى المغازى وأما فى غيره فلا))(۳) نورفرمائی ((سألت يحيى قلت: عمن أكتب المغازى ممن يروى عن يونس أوغيره؟ قال: اكتبه عن أصحاب البكائى))

او یحیی بن آدم رحمه الله ابن ادریس رحمه الله نه نقل کوی چه هغوی فرمائیلی دی ((ما أجد أثبت فى ابن إسحاق منه، لأنه أملى عليه إملاءً مرتين)) (۴)

او صالح جزری رحمه الله فرمائی:((هو على ضعفه أثبتهم فى المغازى)) (۵)
ددې ټولو اقوالونه دامعلومه شوه چه زیاد بن عبدالله البکائی اګرچه ضعیف دې لیکن ((مغازی)) کښې ثقه دې.
③ امام بخاری رحمه الله اګرچه دَ هغه روایت نقل کړیدې لیکن متابعةً او دَ عبدالاعلی بن عبدالاعلی روایت سره(مقرونا) ذکرکړیدې او بیا په بخاری کښې همدغه یو روایت دې.(۶)

---

۱) (تهذيب الكمال (ج۹ص۴۸۹)-
۲) (تاريخ عثمانى بن سعيدالدارمى (ص۱۱٤)-
۳) تاريخ عثمان بن سعيد الدارمى (ص.۱۱٤)
٤) (تهذيب الكمال (ج۳ص۳۷۶)-
۵) (الكاشف (۱ج۴۱۱)-
۶) (هدى السارى (٤۰٤)-

هغه د بخاری نه علاوه د مسلم، ترمذی او ابن ماجه هم راوی دې. (۱)

دهارون الرشيد په زمانه کښې په کال ۱۸۳ھ کښې دهغوی انتقال اشو(۲) رحمه الله رحمة واسعة.

۵- حميد الطويل: دا ابوعبيده حميد بن ابی حميد خزاعی بصری رحمه الله دې. د هغوی حالات ((كتاب الإيمان، باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله.....)) لاندې تير شوی دی. (۳)

۶-انس رضي الله عنه: دا مشهورصحابی حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. د دوی حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه.....)) په ذيل کښې راغلی دی.(۴)

قوله: قال: غاب عمي أنس بن النضر عن قتال بدر: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه زما تره انس بن النضر د بدر د ميدان نه غائب وو،دلته غيبوبت نه مراد تخلف دې يعنی روستو پاتې شوې وو، دا مطلب نه دې چه هغه بدرکښې شريك شوې وو او غائب شوې وو.(۵)

حضرت انس بن النضر رضي الله عنه: دا حضرت انس بن مالك رضي الله عنه تره حضرت انس بن النضر بن ضمضم بن زيد بن حرام بن جندب انصاری خزرجي رضي الله عنه دې. (۶)

د ده نه حضرت سعد بن معاذ او حضرت انس رضي الله عنه د حديث روايت کوی.(۷)

دې په غزوه احد کښې شهيد شو او د شهادت په وخت کښې د هغوی په بدن باندې د اتياؤ(۸۰) نه زيات زخمونه وو او مشرکانو د هغه مثله هم جوړه کړې وه. كما في حديث الباب.

قوله: فقال: يارسول الله غبت عن أول قتال قاتلت المشركين لئن الله أشهدني قتال المشركين ليرين الله ما أصنع: ابن النضر رسول الله صلى الله عليه وسلم ته اووئيل يا رسول الله! زه د دې اول جنګ نه کوم چه تاسو مشرکانو سره قتال اوکړو غائب پاتې ووم، اوس که الله تعالى د مشرکانو خلاف قتال کښې ماته د حاضرئ موقع راکړه نوالله تعالى به اوګوری چه زه څه کوم؟

((أول قتال)) نه مراد غزوه بدر ده ځکه چه دا ړومبئ غزوه وه په کوم کښې نبی کريم صلى الله عليه وسلم بنفس نفيس شرکت فرمائيلې وو.(۸)

---

۱) (الكاشف (۱ص ٤١١)-
۲) (طبقات ابن سعد(۶ص ۳۹۶)-
۳) (كشف البارى (ج ۲ ص ۵۷۱)-
٤) (كشف البارى(ج۲ص ٤)-
۵) (فيض البارى(ج۳ص ٤٢٤)-
۶) (الأصابة (ج۱ص ٧٤) والإستيعاب بهامش الإصابة (ج۱ص ۷۱) ومعرفة النصحابة (ج۱ص ٢٢٤)-
۷) (معرفة الصحابة (ج۱ص ۲۲۳)-
۸) (عمدة القارى (ج ١٤ص ۱۰۳)-

قوله: فلما كان يوم أحد وانكشف المسلمون، قال: اللهم إني اعتذر إليك مما صنع هؤلاء، يعني أصحابه، وأبرأ إليك مما صنع هؤلاء، يعني المشركين، ثم تقدم، فاستقبله سعد بن معاذ: نو چه کله جنګ احد اوشو مسلمانان اخوا شو نو هغوی اوفرمائیل اې الله! زه د خپلو ملګرو د طرف نه څه چه هغوی اوکړه په هغې باندې ستا په وړاندې معذرت کوم او زه د برات اظهارکوم د دې مشرکانو د حرکاتونه، بیا هغه وړاندې شو نود حضرت سعدبن معاذ رضی الله عنه سره د هغه مخامختیا اوشوه.

((انكشف المسلمون)) کښې د عبارت حسن اوګورئی ((انكشف)) ئی اوفرمائیلو یعنی اخوا شو او ((انهزم)) ئی اونه وئیل چه مسلمانانو شکست اخوړلو.(۱)

قوله: فقال: يا سعد بن معاذ، الجنة ورب النضر، إني أجد ريحها من دون أحد: وئی فرمائیل اې سعد بن معاذ! چرته؟ د نضر د رب قسم! جنت خو زما مطلوب دې زه خود احد د خوانه د جنت خوشبو محسوسوم.

((الجنة)) یا خو منصوب دې نود عبارت تقدیریه داسې وی ((أريد الجنة)) یا مرفوع او د مرفوع کیدو په صورت کښې تقدیر عبارت ((مطلوبي الجنة)) به وی.(۲)

((نضر)) نه مراد یا خود هغه پلار دې او داهم احتمال دې چه نضر د هغه ځوئ وی نود هغه یو ځوئ هم وو چه د هغه نضر نوم وو. (۳)

ابن بطال رحمه الله فرمائی چه حضرت انس بن النضر رضی الله عنه قول ((إني أجد ريحها من دون أحد)) کښې دوه احتماله دی:

① چه د هغوی داقول په حقیقت باندې محمول وی چه د جنت خوشبو واقعی هغه له راتله ځکه چه د جنت خوشبوخود پنځوسوو کالود مسافت نه محسوس کیږی.

② که د هغه دا قول په مجاز باندې محمول وی په هغه صورت کښې به مطلب وی چه ماته دامعلومه ده چه جنت هم په دغه ځائ دې کوم ځائ چه جنګ کیدو، ځکه چه د جنت حاصلول هم په دغه ځایونو کښې کیږی.(۴)

قوله: قال سعد: فما استطعت يا رسول الله ما صنع: حضرت سعد رضی الله عنه فرمائی: یارسول الله! هغه چه څه اوکړه هغه ما اونه کړېشو. مطلب دا دې چه حضرت انس بن النضر رضی الله عنه چه کوم قسم کار اوکړو په دې اقدام کښې هغه ته کوم خطرناکو سختو سره مخامخ والې وشو او هغه ته د هغې نه ډیر زخمونه راغله نو داسې اقدام مانه اونه شو او هغه چه

---

۱) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۰۸)-
۲) (حواله بالا-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۲۳)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۳)-

ځنګه په میدان جنګ کښې ثابت قدمي خودلې وه هغه ما اونه خودلې شوه.(۱)

قوله: قال أنس: فوجدنا به بضعا وثمانين ضربة بالسيف أو طعنة برمح أو رمية بسهم ووجدناه قد قتل وقد مثل به المشركون فما عرفه أحد إلا أخته ببنانه:
حضرت انس بن مالک رضی الله عنه فرمائي چه مونږ د هغه په بدن توري نيزې او غشو د اتياو نه زيات زخمونه وو او مونږ هغه په داسې حالت کښې اوکتلو چه مشرکانو د هغه مثله کړې وه نوهغه د هغه خور (ربيع بنت النضر رضی الله عنها) نه سوا بل هيڅ چا اونه پيژندلو، او هغې هم هغه د ګوتې د بند نه اوپيژندلو.

((بنان)) د ګوتې بند ته وائي. (۲)

دلته په روايت کښې ((بنان)) لفظ راغلې دې او د کتاب المغازی په روايت کښې شک سره ((بشامة أو ببنانه)) وارد شويدې.(۳)
علامه عيني او حافظ صاحب فرمائي چه اکثر رواة هم بنان روايت کړيدې. (۴)

قوله: قال أنس: كنا نرى أو نظن أن هذه الآية نزلت فيه وفي أشباهه ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ إلى اخر الآية: حضرت انس رضی الله عنه فرمائي چه زمونږ خيال وو د هغوی او د هغوی په شان د خلقو باره کښې چه دا آيت نازل شو: ﴿من المؤمنين...﴾ چه په مسلمانانو کښې داسې ځوانان سړی شته چه هغوی الله تعالی سره کړې وعده رښتونې کړه او وئی خودله، په دې ځوانانو سړوکښې خو ځوکسانو خپل نذر پوره کړو او بعض د دې (ساعت سعيد) په انتظارکښې دی. (د جنګ ويرونکی خطرو باوجود) د هغوی په رويوکښې لږ شان بدلون هم اونه شو.

((قضى نحبه)) علامه زمحشری د ((نحب)) معنی بيانولوسره ليکی: ((... عبارة عن الموت، لأن كل حي لا بد له من أن يموت، فكأنه نذر لازم في رقبته فإذا مات فقد قضى نحبه أي: نذره)) (۵)

يعنی ((قضاء النحب)) د مرګ نه کنايه ده، ځکه چه هر يو ژوندې ځيز به مړ کيږی لکه چه دا د هغه په سټ باندې لازم نذر دې او چه کله هغه مړشو نو هغه خپل نذر پوره کړو.

وَقَالَ (۶) إِنَّ أُخْتَهُ وَهِيَ تُسَمَّى الرُّبَيِّعَ كَسَرَتْ ثَنِيَّةَ امْرَأَةٍ فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالْقِصَاصِ فَقَالَ أَنَسٌ يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ لَا تُكْسَرُ ثَنِيَّتُهَا فَرَضُوا بِالْأَرْشِ

---

۱) (فتح الباری (۲ج۲۳)-
۲) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۰۹)-
۳) (انظر الصحيح للبخاری (ج۲ص۵۷۹) کتاب المغازی باب غزوة أحد رقم (۳۸۲۲)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۳) فتح الباری (ج۶ص۲۳)-
۵) (الکشاف (ج۳ص۵۳۲)-
۶) (الحديث مر تخريجه فی کتاب الصلح باب الصلح فی الدية-

وَتَرَكُوا الْقِصَاصَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ عِبَادِ اللَّهِ مَنْ لَوْ أَقْسَمَ عَلَى اللَّهِ لَأَبَرَّهُ [۲۵۵۶، ۳۵۰۵، ۴۸۲۲، وانظر: ۲۵۵۶]

دَ حديث ترجمه: حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائی: دَ دوی (انس بن النضر) خور دَ یوې ښځې غاښ مات کړو، نو رسول الله ﷺ دَ قصاص حکم ورکړو (قصاصاً دَ هغه دَ خور هم یو غاښ مات کړنی) نو حضرت انس بن النضر رضي الله عنه اووئیل یارسول الله! قسم دې دَ هغه ذات چا چه ته په حقه سره رالیکلې ئې دَ هغې غاښ به نشي ماتولې نو دَ هغه ښځې وارثان په دیت باندې راضي شو او قصاص ئې پریخودلو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل په تحقیق سره دَ الله تعالى څه بندګان داسې وی که هغوی په الله باندې قسم اخوری نو الله تعالى دَ هغوی قسم پوره کوی.

دَپورتنی حدیث تشریح مکمل تفصیل سره (كتاب الصلح باب الصلح في الدية) کښې تیرشویدې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث شریف مناسبت په پورته ذکر شوی آیت کښې دې ځکه چه مذکوره آیت هم دَ دې حضراتو باره کښې نازل شوې وو چا چه وعده پوره کړې وه او دَ ثابت قدمئ او ثابت قلبئ مظاهره ئې کړې وه او چه څوك دَ وعدې پوره کولو په انتظارکښې وو. (۱)

[۲۶۵۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ وحَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي أَخِي عَنْ سُلَيْمَانَ أُرَاهُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ أَبِي عَتِيقٍ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ خَارِجَةَ بْنِ زَيْدٍ أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) قَالَ نَسَخْتُ الصُّحُفَ فِي الْمَصَاحِفِ فَفَقَدْتُ آيَةً مِنْ سُورَةِ الْأَحْزَابِ كُنْتُ أَسْمَعُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ بِهَا فَلَمْ أَجِدْهَا إِلَّا مَعَ خُزَيْمَةَ بْنِ ثَابِتٍ الْأَنْصَارِيِّ الَّذِي جَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شَهَادَتَهُ شَهَادَةَ رَجُلَيْنِ وَهُوَ قَوْلُهُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ [۳۸۲۳، ۴۵۰۶، وانظر: ۴۴۰۲، ۴۷۰۲]

تراجم رجال

۱- <u>ابواليمان:</u> دا ابواليمان حكم بن نافع حمصی رحمه الله دې.

۲- <u>شعیب:</u> دا ابوبشرشعیب بن ابی حمزه رحمه الله دې دَ دې دواړو حالات ((بدء الوحی)) دَ شپږم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۳)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۰۲)-

۲) (قوله: زیدبن ثابت رضی الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا (ج۲ص ۵۸۰) كتاب المغازی باب غزوة أحد رقم (۴۰۴۹) و(ج۲ص ۷۰۵) كتاب التفسير باب ﴿فمنهم من قضى نحبه ومنهم من ينتظر...﴾ رقم (۴۷۸۴) و(ح۲ص ۷۴۶) كتاب فضائل القرآن باب جمع القرآن رقم (۴۹۸۸) والترمذی فی جامعه (ج۲ص ۱۴۲) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة التوبة رقم (۳۱۰۴)-

۳) (كشف البارى (ج ۱ص ۴۸۹-۴۸۰)-

۳-اسماعیل: دا اسماعیل بن ابی اویس رحمه الله دي د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان في الأعمال)) په ذیل کښې تیرشوی دی.(۱)

۴-اخی: ((أخي)) نه مراد ابوبکر عبدالحمیدبن عبدالله ابی اویس رحمه الله دي.(۲)

۵-سلیمان: دا ابومحمدسلیمان بن بلال قرشی رحمه الله دي د دوی مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې تیره شویده.(۳)

۶-محمدبن ابی عتیق: دا محمدبن عبدالله بن ابی عتیق رحمه الله دي.(۴)

۷-ابن شهاب: دا محمدبن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دي. د دوی مختصر تذکره ((بدء الوحی)) په دریم حدیث کښې تیره شوه.(۵)

۸-خارجه بن زید: دامشهور تابعی حضرت خارجه بن زیدبن ثابت انصاری رحمه الله دي.(۶)

۷-زیدبن ثابت: دا مشهور صحابی کاتب وحی حضرت زیدبن ثابت رضي الله عنه دي. (۷)

قوله: قال: نسختُ الصحف في المصاحف، ففقدتُ آية من سورة الأحزاب كنتُ أسمع رسول الله صلى الله عليه وسلم يقرأبها: حضرت زیدبن ثابت رضي الله عنه فرمائی چه صحیفې ما په مصاحف کښې لیکلې چه د سورة الاحزاب یو آیت کوم چه نبی کریم ﷺ نه تلاوت کولو کښې مااوریدلې وو اونه موندلو. دلته د (جمع قرآن) سره متعلق مشهورې واقعې طرف ته اشاره ده د کوم تفصیل چه به وړاندې راځی. (۸)

قوله: فلم أجدها إلامع خزيمة بن ثابت الأنصاري: خو هغه آیت ماته حضرت خزیمه بن ثابت الانصاری رضي الله عنه سره ملاؤشو.

حضرت خزیمه بن ثابت الانصاری رضي الله عنه: دا مشهورانصاری صحابی حضرت خزیمه بن ثابت بن الفاکه بن ثعلبه بن ساعدة الخطمی رضي الله عنه دي. (۹)
ابوعماره د هغه کنیت دې.(۱۰)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۱۳)-
۲) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب العلم باب حفظ العلم-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۸)-
٤) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الأذان باب مکث الإمام فی مصلاه بعد السلام-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۶) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الجنائز باب الدخول علی المیت بعدالموت.....-
۷) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الصلاة باب مایذکر فی الفخذ-
۸) (انظر کشف الباری کتاب فضائل القرآن باب جمع القرآن (ص۴۱)-
۹) (تهذیب الکمال(ج۸ص۲۴۳)-
۱۰) (الثقات لابن حبان (ج۳ص۱۰۸)-

او په ذوالشهادين باندې مشهور دې. (١)
دَ هغه مور كبشة بنت اوس الساعدية ده. (٢)
دَ هغه يوه بى بى جميله بنت زيد بن خالد ده، دَ كومې نه چه دَ حضرت خزيمه رضی الله عنه دوه خامن عبدالله او عبدالرحمن دى او دوئمه بى بى صفيه بنت عامر بن طعمه ده، دَ هغې نه دَ حضرت خزيمه رضی الله عنه خوئ عماره دې. (٣)
دې دَ سابقين اولين نه دې. (۴) او دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم سره په ټولو غزواتوكښې شريك شوې وو (۵) ليكن دَ دهٔ په بدرى كيدوكښې اختلاف دې.
امام ترمذى، ابن عبدالبر او لالكائى رحمهم الله فرمائى چه هغه بدرى دې. (۶).
خو أصحاب المغازى دې بدريينو نه نهٔ دې شميركړې. ابن البرقى رحمه الله هغه دَ غير بدريين نه شميرلې دې اوعلامه ذهبى رحمه الله فرمائى (قيل: إنه بدرى، والصواب: أنه شهد أحداً وما بعدها) (٧)
او عسكرى وغيره خو هغه په اهل احد كښې هم نه دى شميرلې. (٨)
دَذوالشهادتين لقب وجه: هغه ته دَ ذوالشهادتين وئيلو وجه دا ده چه يو ځل رسول الله صلی الله علیه وسلم يو اعرابى نه اس واخستلو اودَ قيمت ادا كولودپاره ئې اعرابى ته ځان سره دَ تلو اوفرمائيل: په دې دوران كښې څه نورو خلقو دَ اعرابى نه هغه اس په زياتو پيسو باندې دَ اخستلو دپاره اووئيل، كله چه حضور صلی الله علیه وسلم هغه ته قيمت ادا كولو نو هغه دَ اس په بيع باندې ګواه اوغوښتلو، حضرت خزيمه هلته موجود وو. هغه ګواهى وركړه چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دا اس اخستې دې. حضور صلی الله علیه وسلم حضرت خزيمه رضی الله عنه ته اوفرمائيل چه ته خو دَ بيع په وخت كښې موجودنه وې نو تاڅنګه ګواهى وركړه؟ هغه عرض اوكړو چه دَ آسمان خبرې خوتاسو له راځى په هغې كښې مونږ ستاسو تصديق كوو نو دا واقعه خو دَ زمكې ده په دې كښې به مونږ ستاسو تصديق څنګه نه كوو. هغه وخت حضور صلی الله علیه وسلم دَ حضرت خزيمه رضی الله عنه ګواهى دَ دوو سړو برابر او قائمقام اوګرځوله. (٩) او دا دَ هغوى خصوصيت دې.
دَ فتح مكه په ورځ دَ بنى خطمه جهنډا دَ هغوى په لاس كښې وه. او په جنګ جمل او صفين كښې هغه دَ حضرت على رضی الله عنه سره وو ليكن په قتال كښې شريك نه وو كله چه حضرت

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٠٤)-
٢) (الإصابة (ج١ص٤٢٥)-
٣) (الطبقات لابن سعد(ج٤ص٣٧٨)-
٤) (الإصابة (ج١ص٤٢٥)-
٥) (تهذيب الأسماء واللغات (ج١ص١٧٥)-
٦) (تهذيب التهذيب (ج٣ص١٤١)-
٧) (سير أعلام النبلاء (ج٢ص٤٨٥) وتهذيب التهذيب (ج٣ص١٤١)-
٨) (تهذيب التهذيب (ج٣ص١٤١)-
٩) (انظر سنن أبى داؤد (ج٢ ص١٥٢) كتاب القضاء باب إذا علم الحاكم صدق الشاهد الواحد يجوزله أن يحكم به رقم (٣٦٠٧) وسنن النسائى (ج٢ص٢٢٨) كتاب البيوع باب التسهيل فى ترك الإشهاد على البيع رقم (٤٦٥١)

عمار بن یاسر ﷺ شهید شونو هغه په جنګ کښې شریك شو.(١)

حافظ ابن حجر ﷫ د واقدی په طریق روایت نقل کړیدې چه عماره بن خزیمه بن ثابت فرمائی چه حضرت خزیمه بن ثابت ﷺ په جنګ جمل کښې شریك خو شو ولې هغه د تیکی نه توره راونه ویستله او په جنګ صفین کښې هم شامل شو او وئی فرمائیل چه زه د عمار (ابن یاسر) قتل کیدو پورې به توره نه راوباسم دې د پاره چه اوګورم چه هغه څوك قتل کوی خکه چه ما د رسول الله ﷺ نه اوریدلی دی هغوی فرمائیل((تقتله الفئة الباغية)) نو چه کله حضرت عمار ﷺ شهید کړیشو نو هغوی اوفرمائیل ((قدبانت لی الضلالة)) چه د چا غلطی ده دا خبره ماته ښکاره شوه بیامیدان جنګ ته داخل شو او قتال ئی اوکړو تر دې چه شهید شو. (٢) د هغوی د شهادت دا واقعه ٣٧ه ده.(٣)

دمسنداحمد روایت دې چه حضرت خزیمه بن ثابت ﷺ خوب اولیدو چه هغه د نبی اکرم ﷺ په تندی مبارك باندې سجده کوی. د دې ذکر هغه نبی کریم ﷺ ته اوکړو نو هغوی سملاستل او وئی فرمائیل ((صَدِّقْ بذلك رؤياك)) چه خپل خوب رښتونې کړه. نو هغه د نبی کریم ﷺ په مبارك تندی باندې سجده اوکړه.(۴) یعنی خپل تندې ئی د هغوی ﷺ په تندی مبارك باندې کیخودو. لکه چه د (طبقات) په یو بل روایت کښې راغلی دی. (۵)

هغه د نبی کریم ﷺ نه روایت کوی.

د دوی نه روایت کونکوکښې د هغوی ځوئ عماره، حضرت جابر بن عبدالله الانصاری ﷺ عماره بن عثمان بن حنیف، عمرو بن میمون الاودی،ابرهیم بن سعد بن ابی وقاص، ابوعبدالله الجدلی، عبدالله بن یزید الخطمی، عبدالرحمن بن ابی لیلی، او عطاء بن یسار ﷭ وغیره شامل دی.(۶)

علامه واقدی ﷫ هغه په طبقه ثالثه کښې ذکرکړیدې. (٧)

هغوی د نبی کریم ﷺ نه ٣٨ احادیث روایت کړی دی. (٨)

او په اصحاب اصول سته کښې د امام بخاری نه علاوه باقی ائمه حضراتو د دوی نه روایات اخستې دی. (٩) رضی الله عنه وأرضاه.

---

١) (تهذيب الأسماء واللغات (ج١ص١٧۶)-
٢) (الإصابة (ج١ص٤٢۶) وأيضاً انظر مسندالإمام أحمد (ج۵ص٢١٤)-
٣) (سيرأعلام النبلاء (ج٢ص٤٨۵)-
٤) (مسندأحمد (ج۵ص٢١۵) وكذا أخرجه ابن سعد بسنده انظر الطبقات (ج ٤ص٣٨٠)-
۵) (طبقات ابن سعد (ج ٤ص ٣٨١)-
۶) (د شیوخو او تلامذه د تفصیل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج٨ص ٢٤٤)-
٧) (حواله بالا-
٨) (تهذيب الأسماء واللغات (ج ١ص ١٧۶)-
٩) (تهذيب الكمال (ج٨ ص ٢٤۵)-

قوله: الذي جعل رسول الله صلى الله عليه وسلم شهادته شهادة رجلين،
وهوقوله: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾: د چا ګواهی چه رسول الله ﷺ د دوو سړو د ګواهئی برابر ګرځولې وه.(هغه ایت چه حضرت زیدبن ثابت ﷺ ته مصاحف کښې نه ووملاؤ لیکن د حضور اکرم ﷺ نه هغه اوریدلې وو) د الله تعالی قول: ﴿مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ﴾ دې.
دَ ګواهئی دَ کومې واقعې حواله چه په حدیث باب کښې ورکړېشویده هغه اوس په ماقبل کښې تیره شویده.
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت بالکل واضح او ظاهردې چه په دې حدیث کښې هم دَدې آیت ذکردې په کوم چه ترجمه قائم کړې شویده(۱)

۱۳-بَاب عَمَلٌ صَالِحٌ قَبْلَ الْقِتَالِ

ماقبل سره مناسبت: په تیروشوو بابونوکښې په مختلفو عنواناتوسره دَ جهاد او قتال اهمیت، فضیلت او په دې باندې مرتب اجر ذکر دې اوس په دې باب کښې دَ دې عمل قتال دَ قبلیدو طریقه خودلې کیږی چه دَ قتال نه وړاندې څه نیك کار هم کول پکار دی دې دَ پاره چه برکت وی.
دَ ترجمه مقصد: حضرت ګنګوهی ﷫ فرمائی چه دَ امام بخاری ﷫ مقصد دَ دې ترجمه نه دا دې چه صالح او دیندار سړی ته چه دِ هغه په اعمالو کوم اجر ورکولې شی هغه فاسق او ګناهګارته نشی ورکولې. په دې وجه عمل صالح وړاندې کول پکار دی دې دَ پاره چه دَ نورو نه دَ زیات اجر حقدار شی. نودَ حدیث باب دلالت په دې بالکل ښکاره دې څکه چه اسلام عمل صالح دې او په حدیث کښې دَ دې دِ تقدیم حکم ورکړېشویدې.(۲)
قوله: وَقَالَ أَبُو الدَّرْدَاءِ إِنَّمَا تُقَاتِلُونَ بِأَعْمَالِكُمْ: اوحضرت ابودرداء ﷺ فرمائی تاسو دَ خپلو عملونو په وجه قتال کوئی.
مطلب دا چه الله تعالی تاسو ته دَ خو او نیکو اعمالو توفیق درکوی اودَ دې په وجه په جنګ کښې کامیابیږئی او په دې کښې برکت وی. په خلاف دَ هغې چه که دَ قتال کونکو اعمال خراب وی نو بیا هغه ناکامه کیږی.(۳)
دا تعلیق امام عبدالله بن مبارك ﷫ ((سعید بن عبدالعزیز عن ربیعة بن یزید عن ابن حلبس عن أبي الدرداء)) په طریق په (کتاب الجهاد) کښې موصولاً نقل کړی دی. (۴)
په اصل کښې دَ حضرت ابودرداء ﷺ دَ ارشاد دوه حصې دی یوه حصه خو هغه ده کومه چه

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰٤)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۱۷)-
۳) (فیض الباری (ج۳ص٤۲٤)-
٤) (تغلیق التعلیق (ج۳ص٤۳۱)-

حضرت عبدالله ابن مبارک خپل (کتاب الجهاد) کښې نقل کړیده، دونمه هغه ده چه امام بخاری رحمه الله ترجمه جوړه کړیده. نو حافظ ابن حجر رحمه الله (تغلیق التعلیق) کښې په خپل سند سره نقل کوی ((...عن سعید بن عبدالعزیز عن ربیعة بن یزید، أن أباالدرداء قال: أیها الناس، عمل صالح قبل الغزو، فإنما تقاتلون بأعمالکم))(۱)

اوس دَ مذکوره اثر ړومبنی حصه خو امام بخاری رحمه الله ترجمه جوړه کړه او دونمه حصه ئی دَ تعلیق په صورت کښې نقل کړه. دَ دې وجه دا ده چه ((عن سعید بن عبدالعزیز عن ربیعة بن یزید عن أبی الدرداء)) طریق کښې انقطاع ده، ځکه ربیعة بن یزید سماع حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نه ثابت نه دی. دَ عبدالله بن مبارک رحمه الله په طریق کښې ربیعة بن یزید او حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه په مینځ کښې (ابن حلبس) په واسطه دی او په دې کښې صرف ((إنما تقاتلون بأعمالکم)) ذکر دې.

نو امام بخاری رحمه الله داحصه چه متصل ده دَ حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه طرف ته منسوب کړیده او کومه حصه چه سندمنقطع سره وه هغه ئی ترجمه ذکر کړه، دَ دې خبرې طرف ته اشاره کولو سره هغه دَ دې نه غافل نه وو.(۲)

((وَقَوْلُهُ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ))[الصف:۲-۴]

اودَ الله تعالی عزوجل ارشاد دې، اې دَ ایمان خاوندانو! داسې خبره ولې کوئی چه هغه کار نه کوئی،دَ الله تعالی په نزد دا خبره ډیره دَ خفگان ده چه داسې خبره کوئی چه هغه کار نه کوئی. الله تعالی خو هغه خلق خوښوی چه دَ هغه په لارکښې داسې یوځائ جنگیږی لکه چه هغوی یو عمارت وی په کوم کښې چه سیسه اچولې شوی وی. (۳)

دَ آیت مبارک تعلق دعوې سره دې نه چه دعوت سره: دَ اکثرو خلقو دَبې عمله عالم په وعظ او نصیحت کولو باندې دا اعتراض وی چه کله هغه پخپله عمل نه کوی نو نصیحت نه دی کول پکار. دا دَ (لم تقولون مالاتفعلون) خلاف دی.

نودَ دې جواب دا دې چه دَ آیت تعلق دعوې سره دی دعوت سره نه دې. نو دَ څه داسې کار دعوی کول جائز نه دی په کوم چه عمل نه وی، لیکن دعوت ورکول او وعظ او نصیحت کول جائز دی هغه په دې کښې داخل نه دی. فافهم ولاتغفل.

دَ ترجمة الباب سره دَ آیت مناسبت: علامه ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه آیت او ترجمه سره مناسبت داسې دې چه الله تعالی په اولنودوو آیاتونوکښې په هغه سړی باندې غندنه کړیده چه دا وائی چه زه به ښه کار کوم بیا ئی نه کوی. اودَ دې نه پس آیت (إن الله یحب الذین...)

۱) (حواله بالا-

۲) (فتح الباری (ج۶ص ۲۴)-

۳) (ترجمه ازبیان القرآن (ج۲ سورة الصف)-

كښې د هغه سړى تعريف دې چه په ميدان جنګ كښې ثابت قدمى اوښائى او بيا قتال اوكړى. په مذكوره آيت كښې د هغه سړى مدح ده، چه وائى هم او كوى هم . اود هغه قول د جهاد د تيارى په سلسله كښې قتال نه مخكښې عمل صالح دې كوم چه هغه په قتال باندې مقدم كړيدې.(١)

او علامه كرمانى رحمه الله فرمائى چه په مقصود آيات كښې د ((صَفًّا)) لفظ دې چه هغوى صفونه جوړوى اود هغوى د قتال نه وړاندې صف جوړول عمل صالح قبل القتال دې. (٢)

[٢٦٥٣] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ الرَّحِيمِ حَدَّثَنَا شَبَابَةُ بْنُ سَوَّارٍ الْفَزَارِيُّ حَدَّثَنَا إِسْرَائِيلُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٣) يَقُولُ أَتَى النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ مُقَنَّعٌ بِالْحَدِيدِ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أُقَاتِلُ أَوْ أُسْلِمُ قَالَ أَسْلِمْ ثُمَّ قَاتِلْ فَأَسْلَمَ ثُمَّ قَاتَلَ فَقُتِلَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَمِلَ قَلِيلًا وَأُجِرَ كَثِيرًا

تراجم رجال

١- محمد بن عبدالرحيم: دا ابويحيى محمد بن عبدالرحيم بن ابى زهير العدوى البزاز رحمه الله دې.(۴)

٢- شبابه بن سوار الفزارى: دا ابو عمرو شبابة بن سوار الزارى المدائنى رحمه الله دې.(۵)

٣- اسرائيل: دا ابويوسف اسرائيل بن يونس بن ابى اسحاق كوفى رحمه الله دې. (۶)

۴- ابواسحاق: دا ابو اسحاق عمروبن عبدالله سبيعى رحمه الله دې.

۵- البراء: دا مشهور صحابى حضرت براء بن عازب انصارى رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) لاندې تيرشو.(٧)

قوله: يقول: أتى النبى صلى الله عليه وسلم رجل مقنع بالحديد: حضرت براء بن عازب رضى الله عنه فرمائى، چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره د اوسپنې يو خود اچولې سړى راغلو. علامه كرمانى رحمه الله د دې سړى نوم اصرم عمروبن ثابت الاشهلى خودلې.(٨)

---

١) (المتوارى (ص١٥١)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١٠)-
٣) (قوله: البراء: الحديث أخرجه مسلم (ج٢ص١٣٨) كتاب الإمارة باب ثبوت الجنة للشهيد رقم (٤٩١٤)-
٤) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل الوجه باليدين من غرفة واحدة-
٥) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الحيض باب الصلاة على النفساء وسنتها-
٦) (د دوى د حالاتودپاره اوګورئ كتاب العلم باب من ترك بعض الاختيار...-
٧) (كشف البارى (ج٢ص ٣٧٠-٣٧۶)-
٨) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١١)-

حضرت عمرو بن ثابت اشهلی رضی الله عنه: دا عمرو بن ثابت بن وقیش بن زغبة بن زعوراء بن عبدالاشهل رضی الله عنه دې. کله کله به د نیکه طرف ته منسوب کیدو نو عمرو بن وقیش به بللې شو د حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه خورد هغه مور ده. اصرم یا اصیرم د هغه لقب دې. (۱)

ابن اسحاق په مغازی کښې د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په صحیح سند سره د حضرت عمرو بن ثابت واقعه نقل کړیده چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائیل ((أخبرنی عن رجل دخل الجنة، ولم یصل صلاة؟)) چه ماته د داسې سړی باره کښې اوښایه چه جنت ته داخل شوی او هغه یو مونځ هم نه وی کړې بیا هم پخپله فرمائی ((هو عمرو بن ثابت)) (۲)

دغه شان ابن اسحاق د حصین بن محمد نه او هغه د محمود بن لبیدنه روایت کوی چه حضرت عمرو بن ثابت رضی الله عنه د اسلام نه منکر وو، د جنګ احد په ورځ د اسلام حقانیت په هغه باندې ښکاره شونو هغه خپله توره راوچته کړه او قوم ته راغلو او په خلقو کښې ورننوتلو او ښه جنګ ئی اوکړو تردې چه زخمی شو او پریوتلو. د هغه قوم چه کله هغه په زخمی حالت کښې په میدان جنګ اوکتلو نو تپوس ئی اوکړو چه ته دلته څنګه؟ تا په خپل قوم باندې شفقت خوړلې راغلې یاپه اسلام کښې د رغبت د وجه؟ نو حضرت عمرو بن ثابت رضی الله عنه اوفرمائیل په اسلام کښې د رغبت په وجه راغلې یم او ما د رسول الله صلی الله علیه وسلم په ملګرتیا کښې جنګ کړې او چه د څه زخم وغیره لګیدل وو هغه اولګیدل، رسول الله صلی الله علیه وسلم چه ټول احوال واوریدل نو وئی فرمائیل ((إنه من أهل الجنة)) (۳)

د ((مقنع بالحدید)) معنی دا ده چه هغه پخپله اغوستې وه. (۴) دا د قناع نه دې او قناع هغه لوئ څادر ته وائی په کوم باندې چه ښځې خپل سر پټوی. (۵) څکه چه پخپله سر پټولې شی نو چه څوک ئی پخپله واغوندی هغه ته ((مقنع)) وائی. (۶)

اود دې معنی ((المتغطی بالسلاح)) هم ده. یعنی چه ټولو خپل ځانونه د وسلې په ذریعه پټ کړې وی. (۷)

او حافظ صاحب فرمائی چه دا د دې خبرې نه کنایه ده چه هغه خپل مخ په جنګی آلاتو باندې پټ کړې وو. (۸)

---

۱) (الإصابة (ج۲ص۵۲۶)-
۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص۲۵)-
۳) (حواله بالا-
٤) (النهایة لابن الأثیر (ج٤ص۱۱٤) مادة قنع-
۵) (مختار الصحاح ص۵۵۳) مادة قنع-
۶) (النهایة (ج٤ص۱۱٤)-
۷) (حواله بالا-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۲۵)-

((فقال: يارسول الله، أقاتل أو أسلم؟)): نو هغه اووئيل يا رسول الله! جنګ اوکړم که اسلام قبول کړم؟

قوله: قال: أسلم ثم قاتل: فأسلم ثم قاتل فقتل: رسول الله ﷺ اوفرمائيل اسلام قبول کړه بيا جنګ کوه. نو هغه سړي اسلام قبول کړو بيا ئې جنګ اوکړو او شهيد شو. نبى کريم ﷺ اول هغه سړي ته د اسلام قبلولو اووئيل ځکه چه د اعمالو قبليدو دارومدار په ايمان باندې دې، نو هغه اسلام قبول کړو او جهاد کښې شريک شو، تردې چه شهيد شو. په ماقبل کښې د ابن اسحاق رحمه الله په حواله سره دا خبره راغلې ده چه دا د غزوه احد واقعه ده.

قوله: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: عمل قليلاً وأجر كثيرا: رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه هغه خو عمل لږ اوکړو خو هغه ته پرې اجر ډير ملاؤشو. علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه په حديث شريف کښې د دې خبرې دليل دې چه الله تعالى په لږ شان عمل باندې هم ډيراجرورکوى اودا الله تعالى په خپلو بندګانو باندې احسان او مهربانى ده. (١)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مناسبت ((أسلم، ثم قاتل، فأسلم ثم قاتل)) کښې دې. هغه غزوه کښې د شرکت نه اول نيک عمل اوکړو بلکه افضل الاعمال يعنى اسلام ئې اختيارکړو او د اسلام قبولولو نه پس ئې جهاد اوکړو. (٢)

تنبيه: علامه عينى (٣) او علامه عبدالغنى نابلسى رحمه الله (٤) په حديث باب کښې د امام بخارى رحمه الله د افرادو نه شميرکړيدې. علامه عينى فرمائى ((والحديث من إفراده)) چه د دې روايت تخريج کښې امام بخارى متفرد دې ليکن ځنګه چه په تخريج کښې تيرشو دا حديث صحيح مسلم (کتاب الامارة باب ثبوت الجنة) کښې هم موجود دې (٥)

دغه شان علامه نووى رحمه الله په رياض الصالحين کښې حديث باب ذکر کړيدې اوفرمائيلى دى ((متفق عليه وهذا لفظ البخارى)) (٦) نود حديث باب متعلق دا وينا چه دې د بخارى د افرادو نه دې صحيح نه معلوميږى.

١٤- بَابٌ: مَنْ أَتَاهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَقَتَلَهُ

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد دا وهم لرې کول دى چه که چرې په ميدان جنګ کښې د جنګ په دوران کښې مړشى او دا معلومه نشى چه د چا په غشى لګيدلې دې، د مسلمان په غشى يا د کافر، نو امام بخارى رحمه الله دا مذکوره ترجمه او حديث باب ذکر

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٠٦)-
٢) (شرح ابن بطال (ج ٥ ص ٢٤)-
٣) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٠٦)-
٤) (ذخائر المواريث فى الدلالة على مواضع الحديث (ج ١ ص ١٢٢)-
٥) (صحيح مسلم (ج ٢ ص ١٣٨) رقم (٣٩١٣-٣٩١٤)-
٦) (رياض الصالحين (ص ٣٩٤) كتاب الجهاد رقم (١٣١٠)-

کولوسره د دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه د جنګ مړشوې شهید دې سره د دې چه قاتل نامعلوم وی.(۱)

[۲۶۵۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا حُسَيْنُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَبُو أَحْمَدَ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ قَتَادَةَ حَدَّثَنَا أَنَسُ بْنُ مَالِكٍ(۲) أَنَّ أُمَّ الرُّبَيِّعِ بِنْتَ الْبَرَاءِ وَهِيَ أُمُّ حَارِثَةَ بْنِ سُرَاقَةَ أَتَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَتْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ أَلَا تُحَدِّثُنِي عَنْ حَارِثَةَ وَكَانَ قُتِلَ يَوْمَ بَدْرٍ أَصَابَهُ سَهْمٌ غَرْبٌ فَإِنْ كَانَ فِي الْجَنَّةِ صَبَرْتُ وَإِنْ كَانَ غَيْرَ ذَلِكَ اجْتَهَدْتُ عَلَيْهِ فِي الْبُكَاءِ قَالَ يَا أُمَّ حَارِثَةَ إِنَّهَا جِنَانٌ فِي الْجَنَّةِ وَإِنَّ ابْنَكِ أَصَابَ الْفِرْدَوْسَ الْأَعْلَى [۳۷۶۱، ۶۱۸۳، ۶۱۹۹]

تراجم رجال

۱- محمد بن عبدالله: په دې کښې دَ بخاری شریف دَ شارحینو اختلاف دې چه دلته په سندکښې محمدبن عبدالله نه څوک مراد دې. علامه کرمانی رحمه الله خودا فرمائیلی چه دا محمدبن یحیی بن عبدالله الذهلی رحمه الله او امام بخاری رحمه الله هغه دلته نیکه طرف ته منسوب کړیدې. یعنی محمدبن عبدالله، او هغه محمدبن یحیی بن عبدالله دې.(۳)
اوکلاباذی هم په دې جزم کړیدې.(۴)

اودَ ابوعلی بن السکن په روایت کښې دی: ((حدثنا محمدبن عبدالله بن المبارک المخرمی)).
دینه معلومیږی چه دا بل څوک راوی دې. اوس که چرې ابن السکن دَ خپل طرف نه دا نسبت بیان کړی دې نو دَ دې هیڅ اعتبار نشته ګنی نو معتبر دې. هم دا روایت ابن خزیمه په خپل صحیح کښې (کتاب التوحید) کښې ((محمد بن یحیی الذهلی عن حسین بن محمد وهو المروزی)) په طریق سره نقل کړی دی.

نوکه مراد چرته محمدبن یحیی بن عبدالله الذهلی دې نو دَ ده حالات ((کتاب العیدین باب التکبیر أیام منی وإذا غدا إلی عرفة)) لاندې تیرشوی دی.
اوکه مراد ترینه محمد بن عبدالله بن المبارک المخرمی دې نو په ذیل کښې دَ هغهٔ مختصر تذکره نقل کولې شی. دا حافظ محمد بن عبدالله بن المبارک القرشی المخرمی رحمه الله دې، ابو جعفردَ هغه کُنیت دې او دَ حلوان قاضی وو(۵)

---

۱) (الأبواب والتراجم للکاندهلوی (ص۱۹۵)-
۲) (قوله: أنس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۵۶۷) کتاب المغازی باب فضل من شهد بدرا رقم (۳۹۸۲) و(ج۲ص۹۷۰و۹۷۲) کتاب الرقاق باب صفة الجنة والنار رقم (۶۵۵۰) و(۶۵۶۷) والترمذی (ج۲ص۱۵۱) أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم (۳۱۷٤)-
۳) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۱)-
٤) (عمدة القاری ج١٤ص١٠٦)-
۵) (تهذیب الکمال (۲۵ص۵۳٤)-

د ۱۷۰ھ نه پس د هغوى ولادت شويدې. (۱)
دوى د ابومعاويه الضريرى، يحيى القطان، ابن مهدى، ابوعامر العقدى، ابواسامه،اسحاق بن يوسف الازرق،حسن بن موسى الاشيب، شبابة بن سوار ، اسود بن عامرشاذان، زكريا بن عدى، صفوان بن عيسى،معلى بن منصور الرازى، حجيين بن المثنى، ابونوح عبدالرحمن بن غزوان، يحيى بن سوسف، يزيدبن هارون، حسين بن محمدبن بهرام او يعقوب بن ابراهيم بن سعد رحمهم الله واغيره نه روايت كوى.
اوډ هغوى نه د حديث روايت كونكوكښې امام بخارى، ابوداوُد ، نسائى، ابوحاتم، ابراهيم الحربى،يعقوب بن سفيان، ابن خزيمه، ابن بجير، ابن ابى الدنيا، عبدالله بن محمد الفرهيانى، محمد بن محمدبن سليمان باغندى، يحيى بن محمدصاعد او حسين بن اسماعيل محاملى رحمهم الله وغيره شامل دى.(۲)
عبدالله بن احمد بن حنبل رحمه الله فرمائى چه ماته زما والدصاحب اووئيل آيا تا د((عبيدالله عن نافع عن ابن عمر رضي الله عنهما)) دا حديث ((كنا نغسل الميت منا يغتسل،ومنامن لايغتسل)) مونږ مړى ته غسل وركولو نو په مونږ كښې به څاروستو غسل كولو او څا به نه كولو) ليكلې دې؟ ما وُئيل چه نه. هغوى اوفرمائيل چه د مخرم طرف ته يو ځوان دې څاته چه محمد بن عبدالله وئيلې شى او هغه دا حديث د ((ابوهشام المخزومى عن وهيب)) په طريق سره نقل كړيدې، د هغه نه هغه حديث اوليكه.(۳)
ابوبكر الباغندى رحمه الله فرمائى ((كان حافظا متقنا))(۴)
نصربن احمدبن نصر رحمه الله فرمائى ((كان محمدبن عبدالله المخرمى من الحفاظ المتقنين المأمونين))(۵)
عبدالرحمن بن ابوحاتم رحمه الله فرمائى((كتب أبي عنه، وهوصدوق ثقة، سئل أبي عنه، فقال: ثقة ثقة))(۶)
امام دارقطنى رحمه الله فرمائى ((ثقة كان حافظا))(۷)
يو ځل امام على بن المدينى رحمه الله بغداد ته تشريف راوړو نو خلق د هغه نه ګيرچاپيره راجمع شو، بيا چه كله ټول لاړل نو على بن المدينى تپوس اوكړو ((من وجدت أكيس القوم؟فقال: هذاالغلام المخرمى))(۸)

---

۱) (سير أعلام النبلاء (ج۱۲ص۲۶۵)-
۲) (د شيوخ او تلامذه د تفصيل دپاره اوګورئ تهذيب الكمال (۲۵ص ۵۳۴-۵۳۶)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۲۵ص۵۳۶)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (تهذيب التهذيب (ج۹ص۱۲۱)-
۷) (حواله بالا وقال أيضا: ثقة مأمون، تعليقات تهذيب الكمال (ج۲۵ص۵۳۷)-
۸) (سير أعلام النبلاء(ج۱۲ص۲۶۷)-

ابن حبان رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړيدې.(۱)

امام نسائی رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۲)

نور فرمائی ((كان أحد الثقات ما رأينا بالعراق مثله))(۳)

ابن عدی رحمه الله فرمائی ((كان حافظا))(۴)

مسلمه بن قاسم رحمه الله فرمائی ((كان أحد الثقات جليل القدر))(۵)

ابن ماکولا رحمه الله فرمائی ((كان ثبتا عالما))(۶)

امام ذهبی رحمه الله فرمائی((من أئمة الأثر))(۷)

دا د صحیح بخاری ابوداود او نسائی راوی دې. (۸)

دَ دوی په کال ۲۵۴ھ کښې انتقال شوې دې.(۹) رحمه الله رحمة واسعة.

۲- حسین بن محمد بن بهرام تمیمی : دا حسین بن محمدبن بهرام تمیمی مروزی مؤدب رحمه الله دې.(۱۰)

ابواحمد دَ هغه کنیت دې.(۱۱) لکه چه په سند کښې هم ذکر دی، دَ بغداداوسیدونکې وو.(۱۲)

هغه دَ اسرائیل، جریر بن حازم، ابوغسان محمد بن مطرف، شیبان النحوی، ابن أبی ذئب، مبارك بن فضالة، ایوب بن عتبه، خلف بن خلیفه، شریك النخعی او ابواویس المدنی رحمهم الله وغیره نه دَ حدیث روایت کوی. اودَ هغه نه روایت کونکو کښې امام احمدبن حنبل، احمدبن منیع، ابراهیم سعید الجوهری، عبدالرحمن بن مهدی، چه دَهغه نه ډیر وړاندې وفات شوې وو، ابوخیثمه، محمد بن رافع، یحیی ،ابن ابی شیبة، ذهلی ابراهیم حربی، اسحاق حربی، محمد بن عبدالله بن مبارك او عباس الدوری رحمهم الله وغیره شامل دی. (۱۳)

---

۱) (الثقات لابن حبان(ج۹ص۱۲۱)-
۲) (تهذیب الکمال (ج۲۵ص۵۳۷)-
۳) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
٤) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
۵) (تهذیب التهذیب (ج۹ص۲۷۳)-
۶) (حواله بالا (ص ۲۷٤)-
۷) (الکاشف (ج۲ص۱۸۹)-
۸) (حواله بالا-
۹) (حواله بالا، وسیر أعلام النبلاء (ج۱۲ص۲۶۷)-
۱۰) (تهذیب الکمال(ج۶ص٤۷۱)-
۱۱) (طبقات ابن سعد(ج۷ص۳۳۸)-
۱۲) (تهذیب الکمال (ج۶ص٤۷۱)-
۱۳) (شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۶ص٤۷۱-٤۷۲)-

ابن سعد رحمه الله فرمائی: ((کان ثقة))(۱)
امام نسائی رحمه الله فرمائی ((لیس به بأس)) (۲)
معاویه بن صالح الدمشقی رحمه الله فرمائی ((قال لی أحمد بن حنبل: اکتبوا عنه، جاء معی إلیه، وسأله أن یحدثنی))(۳)
ذهبی رحمه الله فرمائی ((وکان یحفظ)) (۴)
سبط بن العجمی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۵)
ابن قانع رحمه الله فرمائی ((وهو ثقة))(۶)
ابن وضاح رحمه الله فرمائی ((سمعت محمد بن مسعود یقول: (حسین بن محمد ثقة) وسمعت ابن نمیر یقول: (حسین بن محمد بن بهرام صدوق))(۷)
خو ابوحاتم رحمه الله او دَ هغوی په تقلیدکښې ابن الجوزی رحمه الله حسین بن محمد بن بهرام مجهول گرځولې. حافظ ذهبی رحمه الله (میزان الاعتدال) کښې فرمائی ((مجهول، کذا قاله أبوحاتم))(۸) دَ دې وجه دا شوه چه ابن ابی حاتم (الجرح والتعدیل) کښې یوطرف ته حسین بن محمد ذکر کړې نو بل طرف ته حسین بن محمد المروزی البغدادي التمیمی المعلم او حسین بن محمد بن بهرام په مینځ کښې فرق کړیدې او دَ اول باره کښې لیکلی دی ((سمعت أبی یقول: أتیته مرارًا بعد فراغه من تفسیر شیبان وسألته أن یعید علیّ بعض المجلس فقال: بکر، بکر، ولم أسمع منه شیئًا)) یعنی ما دَ خپل پلار نه اوریدلی دی چه څوځل دَ هغوی تفسیر شیبان نه اوزگاریدونه پس هغوی له لاړم، هغوی ته مې درخواست اوکړو چه مجالسِ تفسیر نه بعض ماته دوباره شروع کړه نو (هغوی هرځل همدغه) اووئیل چه سحر راشه او دَ هغوی نه ما هیڅ واونریده، او دَ دوئم باره کښې لیکلی دی ((وسمعته یقول: هو مجهول))لیکن واقعه داده چه دا دواړه حضرات هم یودی لیکن ابوحاتم هغوی اونه پیژندلې شوپه دې وجه ئی مجهول اوگرځول.(۹) دې دَ اصول سته راوی دې. (۱۰)

---

۱) (طبقات ابن سعد (ج۷ص۳۳۸)-
۲) (تهذیب الکمال (ج۶ص۴۷۳)-
۳) (حواله بالا-
٤) (الکاشف (ج۱ص۳۳۵)-
۵) (حواله بالا (حاشیة سبط ابن العجمی علی الکاشف)-
۶) (تهذیب الکمال (ج۲ص۳۶۷)-
۷) (حواله بالا-
۸) (میزان الاعتدال (ج۱ص۵٤۷) وتعلیقات تهذیب الکمال (ج۶ص ٤۷٤)-
۹) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۶ص۴۷۳-٤۷٤) وتهذیب التهذیب ی(ج۲ص۳۶۷)-
۱۰) (الکاشف (ج۱ص۳۳۵)-

په کال ۲۱۳ھ یا ۲۱۴ باندې وفات شو.(۱)

۳-شیبان: دا ابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن رحمه الله دې.(۲)

۴-قتادة: دا قتاده بن دعامه سدوسی رحمه الله دې

۵-انس بن مالك رضي الله عنه: دا مشهورصحابی حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب....)) لاندې راغلی دی. (۳)

قوله: أن أم الربيع بنت البراء وهى أم حارثة بن سراقة أتت النبى صلى الله عليه وسلم: حضرت انس بن مالك فرمائی چه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خدمت اقدس کښې ام الربیع بنت البراء چه دَ حارثه بن سراقه مور وه تشریف راوړو.

یواهمه تنبیه: دبخاری شریف په ټولونسخوکښې ((ام الربیع بنت البراء)) راغلی دی لیکن دا وهم دې په دې باندې حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله وغیره تنبیه کړیده او فرمائیلی دی چه صحیح ((امرحارثة بن سراقة بن الحارث بن عدی...)) ده. او ام حارثه ربیع بنت النضر ده کومه چه دَ حضرت انس رضي الله عنه ترور وه، دَ دې دپاره ربیع نه اول ((ام)) لفظ صحیح نه دی. (۴)

دوئم وهم په روایت کښې ربیع بنت البراء وینا ده. او صحیح بنت النضر دې ځکه چه ربیع بنت النضر رضي الله عنها په نسب کښې یوهم براء نومې سړې نشته دې. کیدیشی دا لفظ ((ربیع عمة البراء)) دې او براء بن مالك حضرت انس بن مالك رضي الله عنه رور دې او دا دواړه دَ حضرت ربیع بنت النضر رضي الله عنها اوریرونه دی. (۵)

همدغه روایت امام ترمذی رحمه الله هم دَ سعید بن ابی عروبة عن قتادة په طریق سره نقل کړیدې. فرمائی ((عن أنس أن الربیع بنت النضر أتت النبی صلی الله علیه وسلم وکان ابنها حارثة بن سراقة أصیب یوم بدر....))(۶)

دَ مذکوره روایت نه معلومه شوه چه صحیح ربیع بنت النضر دې نه چه ام الربیع بنت البراء. دې نه علاوه ابن الاثیر الجزری رحمه الله هم فرمائی چه انساب، مغازی او اسماء الصحابة کتابونه هم په دې دلالت کوی چه ام حارثه ربیع بنت النضر عمة انس رضي الله عنها ده. (۷)

---

۱) (حواله بالا، والکامل لابن الأثیر (ج۵ص۲۱۹)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب العلم باب کتابة العلم-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳-۴)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۷ وفتح الباری (ج۶ص۲۶)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۲۶)-
۶) (الجامع للترمذی (ج۲ص۱۵۱) أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم(۳۱۷۴)-
۷) (أسد الغابة (ج۷ص۱۰۹) اودَ هغوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الصلح باب الصلح فی الدیة-

قوله: حارثه بن سراقه رضي الله عنه: دا حارثه بن سراقه بن الحارث بن عدى الانصارى النجارى رضي الله عنه دي. د هغه مور د حضرت انس رضي الله عنه ترور ربيع بنت النضر رضي الله عنها ده. (۱)

دي د بدر په ورځ شهيد شوي وو، امام احمد، طبراني، بخاري، نسائي، ترمذى رحمهم الله د ټولو اتفاق په دې دې چه دې په بدر کښې شهيد شوې. او ابن اسحاق موسى بن عقبه او ابوالاسود هم دې په صحابه کرامو کښې شميرلې چه کوم په بدرکښې شريك شوى او هم هلته شهيدان شوى هم دى، او د اهل مغازى په دې کښې اختلاف نشته. (۲)

ليکن د ابن منده رحمه الله قول دا دې چه دې په احد کښې شهيد شوې. (۳)

او د هغه په دې قول باندې ابونعيم اصفهانى رحمه الله د خپل عادت موافق سخت رد کړيدې. (۴)

بهرحال رومبې قول صحيح دې لکه چه حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى ((والمعتمد الأول (۵)

قوله: فقالت: يانبي الله، ألاتحدثني عن حارثة وكان قتل يوم بدر أصابه سهم غرب فإن كان في الجنة صبرت: نو حضرت ربيع بنت النضر رضي الله عنها اووئيل اې د الله نبي! ايا تاسو به ماته د حارثه باره کښې نه ښايئى؟ او حارثه د بدر په ورځ شهيد شوې وو چه هغه د ځا نامعلومه سړى په غشى لګيدلې ووکه هغه په جنت کښې وى نوزه به صبر اوکړم.

((سهم غرب)) کښې غرب يا خو د سهم صفت دې يا د دې مضاف اليه دې. (۶)

او د دې معنى ابن بطال رحمه الله د ابوعبيده رحمه الله نه دا نقل کړيده. ((يقال: سهم غرب: إذاكان لايعلم من رماه)) چه کله د غشى ويشتونکى علم نه وى چه چاويشتلې دې نوونيلې شى سهم غرب. (۷)

او د ابوزيد رحمه الله نه روايت دې ((قال: سهم غرب — ساكنة الراء — إذا أتاه من حيث لايدرى وسهم غرب — بفتح الراء — إذا رماه فأصاب غيره)). (۸)

يعنى چه ((غرب)) د راء په سكون سره وى نو معنى به دا وى چه کله څوك په نامعلومه غشى اولګى اوكه د راء په فتح سره وى نومعنى به داوى چه غشى د يوډپاره اولى اولګى بل چاته.

قوله: وإن كان غير ذلك اجتهدت عليه في البكاء: او که د دې نه علاوه بله څه خبره وى نو زه به په دې باندې ښه اوژاړم.

---

۱) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۲) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۳) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
۵) (الإصابة (ج۱ص۲۹۷)-
۶) (شرح الكرمانى(ج۱۲ص۱۱۱)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۵)-
۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۵)-

امام ترمذی رحمه الله همدغه روایت نقل کړیدې. او په دې کښې ((اجتهدت علیه فی الدعاء))(۱) واقع شویدی، لیکن دا غلطه ده او صحیح روایت هم دَ باب دې یعنی ((فی البکاء)) (۲)

حدیث باب نه دَ علامه خطابی دَ ژړا په جواز باندې استدلال اودَ هغې جواب: علامه خطابی رحمه الله دَ حدیث باب نه دَ نوحه(ژړا) په جواز باندې استدلال کړیدې. هغوی فرمائی: ((وفیه أنه لم یعنفها علی قولها: اجتهدت علیه فی البکاء)) (۳)

حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهما الله په هغوی باندې رد کولو سره لیکې چه دا تحریم دَ نوحه نه وړاندې واقعه ده ځکه چه نوحې حرمت دَ غزوه احد نه پس دې او دا دَ غزوه بدر واقعه ده نو په دې وجه دا مذکوره استدلال صحیح نه دې. (۴)

لیکن علامه قسطلانی رحمه الله دَ دې دواړو حضراتو اعتراض او جواب ردکولو سره وائی چه دَ دوی په دې خبره کښې نظردې چه مخفی نه دې ځکه چه حارثه رضی الله عنها ((اجتهدت علیه فی النوح)) نه دی وئیلی بلکه ((اجتهدت علیه فی البکاء)) وئیلی او اجتهاد فی البکاء نه نوحه لازم نه ده. په نوحه او بکاء کښې لوئ فرق دې، دَ نوحې مطلب خو دا دې چه وینا کوی او ژاړی. اودَ بکاء وجه خودا وی چه سرې خفه شی نو دَ ده دَ خُلې نه آواز اوځی، چغه هم اوځې او دا ناجائز نه دی، او دا بکاء ده نوحه نه ده. علامه قسطلانی رحمه الله نورفرمائې چه دَ علامه خطابی رحمه الله مذکوره قول نه دې دواړو حضراتو چه کوم استدلال کړې او دَ هغې چه کوم مفهوم بیان کړیدې، هغه هم صحیح نه دې ځکه چه هغوی ((لم یعنفها علی قولها)) په ذریعه په حدیث کښې ذکرشوې بکاء طرف ته اشاره کړیده او په دې خبره کښې هیڅ شك نشته چه په مړی باندې دَ خښولو نه وړاندې اودَ هغې نه پس په دواړو وختونوکښې ژړا په اتفاق سره جائز ده. (۵)

قوله: قال: یاأم حارثة إنها جنان فی الجنة وإن ابنك أصاب الفردوس الأعلی :رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل اې ام حارثه په جنت کښې ډیر باغونه دی او ستاخوئ خو د فردوس اعلی ته رسیدلې دې.

"انها" ضمیرکښې احتمالات: ((إنها)) کښې چه کوم ضمیر دې هغه ضمیر مبهم دې او دَ دې تفسیر دَ مابعد په قول کښې دی لکه چه عرب وائی ((هی العرب تقول ماتشاء))(۶) نو په دې مثال کښې((هی)) ضمیر مبهم دې،دَدې تفسیردَ مابعد په کلمه یعنی((العرب)) کوی چه ((هی))

---

۱) (الجامع للترمذی (ج۲ص۱۵۱) أبواب تفسیر القرآن باب ومن سورة المؤمنون رقم (۳۱۷۴)-

۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۰۷)-

۳) (اعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۶۲)-

٤) (فتح الباری (ج۶ص۲۷)-

۵) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۲) وأیضًا انظر موسوعة النحووالصرف والأعراب (۴۲۹)بحث الضمیر-

۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص۴۸)-

نه مراد ((العرب)) دي دغه شان ((انها)) چه کوم ضمیر دې دَ هغې تفسیر دَ مابعد په کلمه يعنى ((جنان)) کوی.
اودا هم کیدیشی چه ضمیرشان وی او جنان مبتداء وی او دَدې تنکیر تعظیم دَ پاره وی.(۱)
علامه عینی نقل کړی دی چه کله رسول الله ام حارثه ته دا خوشخبری واوروله نو حضرت ام حارثه په دې حالت کښې دَ هغه ځائ نه واپس شوه چه خندل ئې او فرمائیل ئې ((بخ بخ لك یاحارثه))(۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې چه ترجمه کښې ((سهم غرب)) ذکر دې او په حدیث باب کښې هم دَ ((سهم غرب)) ذکر موجود دې.

۱۵- بَاب: مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا

اختلاف نسخ: دلته کښې دَ صحیح بخاری په ټولو نسخوکښې دَ باب نه اول بسمله هم ذکر ده او دَ ابوذر په نسخه کښې بسمله ساقط ده. (۳)

ماقبل سره مناسبت: په تیروشوو بابونوکښې په مختلفو طریقوسره دَ شهید فضیلت او مرتبې بیان کړی شوی دی او په دې باب کښې دَ حقیقی شهید نښې بیانولې شی چه حقیقی شهید هغه دې دَ چا قتال چه دَ کلمة الله دَ اعلاء دَ پاره وی نو هله به هغه مرتبې او فضیلتونه حاصل کړیشی دَ کوم چه شهید سره وعده کړیشویده ګنی نو هیڅ نه.

دَترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد دَ اعلاء کلمة الله دَ پاره قتال کونکی فضیلت بیانول دی او دَ شرط جزاء محذوف ده یعنی ((فهوالمعتبر)) که قتال دَ الله تعالی دَ کلمې دَ اعلاء دَ پاره وی نو معتبر به وی. (۴)

[۲٦۵۵] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَبِي وَائِلٍ عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۵) قَالَ جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ الرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلْمَغْنَمِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِلذِّكْرِ وَالرَّجُلُ يُقَاتِلُ لِيُرَى مَكَانُهُ فَمَنْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ مَنْ قَاتَلَ لِتَكُونَ كَلِمَةُ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا فَهُوَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [ر: ۱۲۳]

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۰۷)-
۲) (حواله بالا-
۳) (شرح القسطلانی (ج۵ص ٤۸)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص ۲۸)-
۵) قوله: عن أبی موسی رضی الله عنه:الحدیث مرتخریجه فی کتاب العلم باب من سأل وهو قائم «لماجانسا

تراجم رجال

۱- سلیمان بن حرب: دا ابوایوب سلیمان بن حرب رحمه الله دی. دَ دوی تذکره «کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر.....» لاندې راغلی ده. (۱)

۲- شعبه: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن حجاج عتکی بصری رحمه الله دی. دَ دوی حالات «کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون.....» لاندې تیر شو. (۲)

۳- عمرو: دا عمرو بن مره بن عبدالله بن طارق همدانی رحمه الله دی. (۳)

۴- ابووائل: دا ابووائل شقیق بن سلمه رحمه الله دی. دَ دوی حالات «کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط.....» ذیل کښې راغلی دی. (۴)

۵- ابوموسی: دا مشهور صحابی حضرت ابوموسی عبدالله بن قیس اشعری رضي الله عنه دی. دَ دوی تذکره «کتاب الإیمان باب أی الإسلام أفضل؟» لاندې تیره شویده. (۵)

قوله: قال: جاء رجل إلی النبی صلی الله علیه وسلم فقال: الرجل یقاتل للمغنم والرجل یقاتل للذکر والرجل یقاتل لیری مکانه فمن فی سبیل الله؟: حضرت ابوموسی اشعری رضي الله عنه فرمائی چه نبی علیه السلام سره یو سړی راغلو نوونی وئیل سړی دَ غنیمت دَ پاره قتال کوی او سړی دَ مشهورتیا دَ پاره قتال کوی او سړی دَ خان خودلو دَ پاره جنګیږی نودَ دوی نه فی سبیل الله څوک دی؟

رجل نه څوک مراد دی؟: دلته دَ باب په روایت کښې رجل راغلی دی او همدغه روایت «غندر عن شعبة» په طریق هم امام بخاری نقل کړی دی، په هغې کښې «قال أعرابی» دی (۶)
اودا دَ اعرابی لاحق بن ضمیره په نوم یادولی شی. دَهغه حدیث ابوموسی المدینی (الصحابة) کښې عفیر بن معدان په طریق نقل کړیدی. او په دې کښې «سمعت لاحق بن ضمیرة الباهلی قال: وفدت علی النبی صلی الله علیه وسلم، فسألته عن الرجل یلتمس الأجر والذکر، فقال: ‹‹لاشیء له›› وفی إسناده ضعف» (۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۰۵)-
۲) (کشف البار(ج۱ص۶۷۸)-
۳) (دَ دوی حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الأذان باب تسویة الصفوف عند الإقامة وبعدها-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۵۵۹)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۶۹۰)-
۶) (انظر الصحیح للبخاری (ج۱ص۴۴۰) کتاب فرض الخمس باب من قاتل للمغنم هل ینقص من أجره؟ رقم (۳۱۲۶)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۲۸)-

داسې روايت دَ حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه نه هم نقل دي: ((عن معاذ بن جبل أنه قال: يارسول الله، كل بنى سلمة يقاتل، فمنهم من يقاتل رياء.....)) كه چرته دا حديث صحيح وى نو د دې خبرې احتمال دې چه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه به همدغه سوال كړې وى كوم چه دې اعرابى اوكړو خكه چه دَ حضرت معاذبن جبل رضی الله عنه سوال خاص دې. يعنى په دې كښې د سوال تعلق بنوسلمه سره دې خودَ اعرابى سوال عام دې. او دا خوكيدې نشى چه حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه ته اعرابى اووئيلې شى، په دې وجه مذكوره روايات په مختلفو قصو باندې محمول كولې شى.(١)

رياء او سمعه دواړه مذموم دى: دَ باب په روايت كښې ((والرجل يقاتل ليرى مكانه)) واردشويدې اودَ اعمش عن ابى وائل په طريق كښې ((ويقاتل رياء)) راغلې دې. (٢)

دَ باب روايت خو سمعه (شهرت) دې او دوئم روايت رياء سره متعلق دې ليكن بهر حال دواړه مذموم دى. (٣)

قوله: قال: من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهوفى سبيل الله: نبى اكرم صلی الله علیه وسلم فرمائيلى چا چه د دې د پاره قتال اوكړوچه د الله تعالى كلمه دې اوچته شى نو هغه في سبيل الله دې. ((كلمة الله)) نه مراد كلمه توحيد ده، نو چه كوم سړې دَ توحيد كلمې دَ سرلوړئى دپاره جنګ كوى هغه مقاتل في سبيل الله دې نه چه دَ غنيمت، شهرت، بهادرئى او مړانې غوښتونكې دې. (۴)

دَحديث باب دَ طرق مختلفه وَ حاصل: دَ حديث باب مختلف طرق وړاندې كيخودو سره دا خبره حاصليږى چه دَ قتال پنځه اسباب كيديشى.① دَ غنيمت طلب ② دَ بهادرئى څرګندونه ③ ځان خودل ④ حميت ⑤ غضب. او په دې كښې هر يو سبب دَ مدح او ذم اړخ لرى. دَ دې دَ پاره نبى كريم صلی الله علیه وسلم دَ سوال كونكى دَ سوال جواب په او يا نه كښې ورنه كړو بلكه دا ئې اوفرمائيل ((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهوفى سبيل الله)) (۵) دَ چا جنګ چه دَ الله تعالى دَ كلمې دَ سرلوړئى دَ پاره وى هم هغه قتال في سبيل الله دې.

دَحضور صلی الله علیه وسلم جواب جوامع الكلم نه دې: دَ حضور صلی الله علیه وسلم پورته ذكر شوې جواب دَ بلاغت او ايجاز دَ اعلى پيمانې حامل دې او دا جمله دَ جوامع الكلم نه ده. ځكه چه كه هغوى صلی الله علیه وسلم دَ سوال كونكى دَ ذكر شوى امورو جواب وركولو چه هغه په في سبيل الله كښې داخل نه دى نودَ دې خبرې احتمال وو چه دَ هغوى نه علاوه قتال كه دَ څه بل څه دَ سبب نه وى نو هغه

---

١) (حواله بالا-

٢) (انظر الصحيح للبخارى(ج٢ص١١١١) كتاب التوحيد باب قوله تعالى:﴿ولقد سبقت كلمتنا لعبادنا المرسلين﴾رقم (٧٤٥٨)-

٣) (فتح البارى(ج٦ص٢٨)-

٤) (شرح الكرمانى(ج١٢ص١١٣)-

٥) (فتح البارى (ج٦ص٢٨)-

فى سبيل الله دې خو داسې څه خبره نشته. د دې دپاره هغوى ﷺ جامع او مانع جمله اختيار اوفرمائيله او په جواب كښې ئې د ماهيت قتال نه د مقاتل د حال طرف ته عدول اوكړو.(۱)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت بالكل واضح اوظاهر دې.اودا مناسبت دحضور ﷺ دې قول((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا))كښې دې.(۲)

۱۲- بَاب: مَنْ اغْبَرَّتْ قَدَمَاهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

ماقبل سره مناسبت: تيرشوى باب كښې د هغه سړى د فضيلت ذكر وو چه خالص د اعلاء كلمة الله د پاره جهاد اوكړى او په دې باب كښې د الله تعالى په لاركښې د قدمونو په خاورو ككړيدو فضيلت ذكر دې.

دترجمة الباب مقصد: دترجمة الباب مقصد واضح دې چه په دې كښې امام بخارى رحمه الله قتال في سبيل الله كښې د قدمونو په خاورو ككړيدو فضيلت بيانوى.

اود قدمونو په خاورو د ككړيدو مطلب د كافرانو سره په جنګ ورخښيدل دى او په دې خبره كښې هيڅ شك شبه نشته چه د خلقو په خپل مينځ كښې جنګ كولو سره خاورې الوزى او دا دوړې سره د دې چه په ټولو اندامونو پريوځى خود قدمونو د خاص كولو وجه دا ده چه په ټولو حركتونوكښې هم قدم اصل، ښكلې او عمده وى.(۳)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَنْ يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ إِلَى قَوْلِهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ. [التوبة:۱۲۰]

د آيت ترجمه: د الله تعالى قول دې د مدينې خلقو ته او كوم چه د هغوى خاوشا اوسيږى د هغوى دپاره دا ښه نه وو چه د رسول الله ﷺ ملګرتيا اونه كړى او نه دا ښه وو چه خپل ځان د هغوى د ځان نه خوښ اوګڼړى، دا د دې سبب نه دى چه هغوى ته د الله تعالى په لار يعنى جهاد كښې كومه تنده اولګيده او كومه كمزورى اورسيده او چه كومه اولږه اوشوه او چه كوم تګ ئې اوكړو اود كافرانو د پاره د غصې سبب شو او د دښمنانو ئې چه كوم خبر واخستو په هغه ټولو باندې د هغوى په نوم يوه
يوه نيكى اوليكلې شوه يقيناً الله تعالى د نيكوكارو اجر نه ضائع كوى. (۴)

د آيت ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائى چه د آيت ترجمة الباب سره مطابقت د آيت په دې جز كښې دې **﴿ولايطئون موطئا يغيظ الكفار ولاينالون من عدو نيلا إلا كتب لهم به عمل صالح﴾** نو حضور ﷺ د عمل صالح دا تفسير بيان كړلو چه د كوم سړى قدمونه د الله

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۲۹)-
۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۰۸)-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۰۸) وشرح القسطلانى (ج۵ص۴۸)-
۴) (بيان القرآن (ج۱سورة التوبة، الآية:۱۲۰)-

تعالى په لار كښې په دوړو ككړشى هغه به د دوزخ په اور نه لگى او دا د حضور ﷺ وعده ده او ښكاره خبره ده چه د هغوى وعده پخه ده. (۱)

او ابن المنير رحمه الله فرمائى چه د آيت مطابقت ترجمه سره داسې دې چه الله تعالى د هغه په لار كښې اوچتيدونكى قدمونوباندې هم د ثواب وعده كړيده سره د دې چه هغه قتال اونه كړى. (۲)

[۲۶۵۶] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ أَخْبَرَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُبَارَكِ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي يَزِيدُ بْنُ أَبِي مَرْيَمَ أَخْبَرَنَا عَبَايَةُ بْنُ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي أَبُو عَبْسٍ (۳) هُوَ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ جَبْرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا اغْبَرَّتْ قَدَمَا عَبْدٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَمَسَّهُ النَّارُ [ر: ۸۶۵]

تراجم رجال

۱- اسحاق: دا اسحاق بن منصور بن بهرام كوسج رحمه الله دې. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب حسن اسلام المرء)) لاندې تيرشو. (۴)

۲- محمد بن المبارك: دا ابوعبدالله محمد بن المبارك بن يعلى قرشى صورى قلانسى رحمه الله دې. د دمشق اوسيدونكي وو (۵)

په كال ۱۵۳ھ كښې پيدا شوې وو. (۶)

هغه د معاويه بن سلام، عطاء بن مسلم الخصاف، صدقة بن خالد، يحيى بن حمزة الحضرمى، هشيم بن حميد الغسانى، اسمعيل بن عياش، مالك، دراوردى، مغيره بن عبدالرحمن الحزامى، عمرو بن واقد، عيسى بن يونس او ابن عينيه رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كوى.

د هغوى نه د حديث روايت كونكوكښې د هغوى ځوئ محمد، اسحاق بن منصور كوسج، عبدالله بن عبدالرحمن الدارمى، عبدالسلام بن عتيق، عمران بن بكار، محمد بن يحيى الذهلى، عبيد الله بن فضاله، محمد بن عوف، محمدبن محمدبن مصعب الصورى، وحشى، محمدبن مصفى، على بن عثمان نفيلى، احمد بن يوسف سلمى، عباس بن محمد ترقفى، ابوزرعه دمشقى، موسى بن عيسى بن المنذر رحمهم الله او نور حضرات هم شامل دى. (۷)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۲۶)-
۲) (التوارى (ص۱۵۲)-
۳) (قوله: أبوعبس رضى الله عنه: الحديث مرتخرجه فى كتاب صلاة الجمعة باب المشى إلى الجمعة-
۴) (كشف البارى (ج۲ص ۴۲۰)-
۵) (تهذيب الكمال (ج۲۶ص۳۵۲)-
۶) (الثقات لابن حبان (ج۹ص۷۱)-
۷) (شيوخ او تلامذه د پاره اوگورئ تهذيب الكمال (ج۲۶ص۳۵۲-۳۵۴)-

ابوزرعه دَ ولید بن عقبه نه نقل کړی دی هغوی فرمائی: ((سمعت مروان بن محمد یقول: لیس فینا مثله، یعنی محمد بن المبارك)) (۱)

حضرت ابوزرعه رحمه الله فرمائی: ((شهدت جنازته فی شوال سنة خمس عشرة ومئتین، وصلی علیه أبومسهر بباب الجابیة، فلما فرغ أثنی علیه، وقال: یرحمه الله، فإنه..... فذکر جمیلا)) (۲)

یحیی بن معین رحمه الله فرمائی: ((محمد بن المبارك شیخ الشام بعد أبی مسهر)) (۳)

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی ((هذا رجل الشام بعد أبی مُسهر)) (۴)

عجلی او ابوحاتم رحمه الله ((ثقة)) (۵)

دارقطنی رحمه الله هم هغه ته ثقه وئیلی. (۶)

ابن شاهین رحمه الله هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې.(۷)

ابن حبان رحمه الله هم هغه په کتاب الثقات کښې ذکر کړیدې او فرمائیلی: ((وکان من العُبّاد))(۸)

ابونعیم اصفهانی رحمه الله فرمائی ((ذو العقل الوافی، والورع الصافی، والبیان الشافی)) (۹)

علامه ذهبی رحمه الله هغه په دې جلیل القدر الفاظو سره یاد کړیدې. ((الإمام، العابد، الحافظ، الحجة، الفقیه، مفتی دمشق)) (۱۰)

خلیلی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۱۱)

ذهلی رحمه الله فرمائی ((کان أفضل من رأیت بالشام))(۱۲)

حافظ ذهبی رحمه الله نور فرمائی ((وثقه جماعة)) (۱۳)

دا دَ اصول سته راوی دې.(۱۴)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۲۶ص ۳۵٤)-
۲) (حواله بالا-
۳) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (سنن الدار قطنی (ج۱ص ۳۲۰ وج۲ص ۱۸٤)-
۷) (تهذیب التهذیب (ج۹ص ٤۲٤)-
۸) (الثقات لابن حبان (ج۹ص ۸۱)-
۹) (حلیة الأولیاء (ج۹ص۲۹۸)-
۱۰) (سیر أعلاالنبلاء (ج۱۰ص ۳۹۰)-
۱۱) (تهذیب التهذیب (ج۹ص ٤۲٤)-
۱۲) (حواله بالا-
۱۳) (تذکره الحفاظ (ج۱ص۳۸۷)-
۱٤) (الکاشف (ج۲ص ۲۱٤)-

او امام بخارى رحمه الله د ده نه صرف يو روايت اخستي دى. (١)
لكه چه نن د ابوزرعه رحمه الله په حواله سره اوس تيرشو. د هغه وفات كال ٢١٥ﻫ كښې شوې
رحمه الله تعالى رحمة واسعة.
تنبيه: حافظ ابن حجر رحمه الله د هغوى باره كښې د حافظ ذهبى رحمه الله دا قول نقل كړيدې
((وأحاديثه تستنكر)) (٢)
ليكن دا غلط دى ځكه چه حافظ ذهبى د هغوى رحمه الله ترجمه (ميزان الاعتدال) كښې اصلاً
هډو نقل كړي نه دې او په اصل كښې د هغه پورته ذكرشوې قول د محمد بن المتوكل
العسقلانى باره كښې دې او حافظ صاحب ته دلته تسامح شويده.(٣)
فائده: عبدالله بن محمد الدمشقى رحمه الله فرمائى: ((سمعت محمد بن المبارك يقول: ما آمن بالله من
رجا مخلوقا فيما ضمن الله له)) (٤)يعنى د كوم څيز ضمانت چه الله تعالى وركړيدې په هغې
باندې چه چا د مخلوق نه اميد اوساتلو نو هغه په الله تعالى باندې ايمان نه دې راوړې.
مطلب دا چه د انسان جمله ضرورياتو او حاجاتو ذمه الله تعالى اخستې ده. اوس كه يو
سړې د مخلوق نه د ضرورتونو د حاصلولو خواهش مند وى نو د هغه ايمان په الله تعالى
باندې هډو دې نه، ځكه چه كه د هغه په الله تعالى ايمان وې نو مخلوق نه به ئې څېل
اميدونه نه تړل.
٣- يحيى بن حمزة: دا ابوعبدالرحمن يحيى بن حمزه بن واقد حضرمى بلتهى رحمه الله
دې.(٥)
٤- يزيد بن ابى مريم: دا ابوعبدالرحمن يزيد بن ابى مريم انصارى رحمه الله دې.
٥- عبايه بن رافع بن خديج: دا عباية بن رفاعة بن رافع بن خديج انصارى رحمه الله دې.
٦- ابوعبس: دا ابوعبس عبدالرحمن بن جبر بن عمرو بن زيد رضي الله عنه دې. (٦)
قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: ما اغبرتا قدما عبد فى سبيل
الله فتمسه النار: حضرت ابوعبس عبدالرحمن بن جبر رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم
فرمائيلى چه د كوم يو سړى قدمونه د الله تعالى په لار كښې د دوړو شى نو د دوزخ أوربه
په هغه نه لګى.

---

١) (سير أعلام النبلاء (ج١٠ص ٣٩١)-
٢) (تهذيب التهذيب (ج٩ص ٤٢٤)-
٣) (تعليقات تهذيب الكمال (ج٢٦ص٣٥٥)-
٤) (حلية الأولياء (ج٩ص ٢٩٩)-
٥) (د هغوى د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجنائز باب ماينهى من الحلق عند المصيبة-
٦) (د دې دريوارو حضراتو د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب المشى إلى الجمعة-

حموی او مستملی په روایت کښې ((اغبرتا)) تثنیه سره دي. دا یو لغت دې اوډ نورو په نزد ((اغبرت)) دي او همدغه فصیح دی. (۱)

ډ الله تعالی په لارکښې ډ حرکاتو اوتصرفاتو عظمت: ډ حدیث مطلب دا دی چه ډ دوړو په موجودګئ سره به نی ډ دوزخ اور نه سوزوی او په دې کښې ډ الله تعالی په لارکښې تصرفاتو او حرکاتو ته اشاره ده. لږه شان اندازه اولګونی چه صرف په قدمونو باندې ډ دوړو لګیدو په وجه ډ دوزخ اور حرامیږی نو ډ هغه سړی به څه مرتبه او فضیلت وی چا چه خپل پوره طاقت، قوت او کوشش ډ الله تعالی په لارکښې لګولې وی. (۲)

ډ حدیث باب هم معنی نوراحادیث: ابن حبان رحمه الله ډ حضرت جابر رضی الله عنه نه ډ روایت باب ډ معنی په شان روایت نقل کړیدې. چه حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه هغه په غزوه کښې وو نو رسول الله ﷺ اوفرمائیل: ((من اغبرت قدماه فی سبیل الله حرمه الله علی النار)). حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه کله خلقو ډ نبی کریم ﷺ ارشاد مبارك واوریدو نو هغوی ډ خپلو خپلو سورلونه راوډانګل او ډ دغه ورځ نه وړاندې مونږ خلق دومره پیدل تلونکی نه دی لیدلی. (۳)

دغه شان علامه طبرانی رحمه الله هم ډ حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نه مرفوعاً نقل کړی دی چه نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ((من اغبرت قدمه فی سبیل الله باعد الله منه النار مسیرة ألف عام للراکب مستعجل)) (۴)

یعنی ډ چا قدم چه ډ الله تعالی په لار کښې ډ دوړو شو نو الله تعالی به ډ هغه نه ډ دوزخ اور دومره لرې کړی څومره چه ډ یو تیز سور ډ زرو کالو مسافت وی.

مطلب دا چه یو تیز رفتار سور په زرکاله کښې څومره فاصله کوی ډ هغې په اندازه به الله تعالی ډ دغه سړی نه ډ دوزخ اور لرې کړی ډ چا قدمونه چه ډ الله تعالی په لارکښې ډ دوړوشوې وی.

ډ حدیث ډ ترجمة الباب سره مطابقت: ډ حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت ظاهر دې او هغه ((ما اغبرتا قدما عبد.....)) کښې دې. (۵)

۱۷- بَاب: مَسْحِ الْغُبَارِ عَنْ الرَّأْسِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

ماقبل سره ربط: په تیرشوی باب کښې ډ الله تعالی په لارکښې ډ قدمونو ډ دوړوکیدو ډ فضیلت ذکر وو. په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه قدمونه کوم چه په دوړو ککړ شوی وی، ډ فضیلت څیز دې خوډ دې صفاکول جائز او مباح دی.

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۳۰) وشرح القسطلانی (ج۵ص۴۹)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص ۳۰)-
۳) (الإحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۶۲)-
۴) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۵ص۲۸۵)-
۵) (عمدة القاری(ج ۱۴ص ۱۰۹)-

د ترجمة الباب مقصد علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله مقصد دې ترجمې نه د سر نه د جهاد دوړود مسح عدم کراهیت بیان دې. یعنی د الله تعالی په لارکښې په سر وغیره لګیدلې دوړې صفا کولو عدم کراهیت بیانول غواړی. (۱)

ابن المنیر رحمه الله فرمائی چه په اسلام کښې بعضو حضراتو د اودس نه پس مسح بالمندیل مکروه او ناخوښه ګنړله، د دې د پاره متبادرالی الذهن دا کیږی چه د جهاد آثار یعنی دوړې وغیره مسح هم ناخوښه اومکروه به وی نود دې وهم لرې کولو د پاره امام بخاری رحمه الله دا ترجمة الباب قائم کړو.(۲)

حافظ صاحب د ابن المنیر رحمه الله د قول نور وضاحت کولو سره لیکی چه د جهاد آثارو او اودس آثارو کښې فرق په دې اعتبار سره دې چه نظافت مطلوب شرعی دې، غبار د آثار جهاد نه دی، نو چه کله جهاد ختم شونود هغې د آثار باقی ساتلو هیڅ معنی نشته. او د اودس نه مقصد مونځ دې نو دا مستحب پاتې شو چه د مقصود د حصول پورې آثار هم باقی پاتې کړیشی. دغه شان په دواړو مسحوکښې واضح فرق دې.(۳)

[٢٦٥٧] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ (۴) أَنَّ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ لَهُ وَلِعَلِيِّ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ائْتِيَا أَبَا سَعِيدٍ فَاسْمَعَا مِنْ حَدِيثِهِ فَأَتَيْنَاهُ وَهُوَ وَأَخُوهُ فِي حَائِطٍ لَهُمَا يَسْقِيَانِهِ فَلَمَّا رَآنَا جَاءَ فَاحْتَبَى وَجَلَسَ فَقَالَ كُنَّا نَنْقُلُ لَبِنَ الْمَسْجِدِ لَبِنَةً لَبِنَةً وَكَانَ عَمَّارٌ يَنْقُلُ لَبِنَتَيْنِ لَبِنَتَيْنِ فَمَرَّ بِهِ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَسَحَ عَنْ رَأْسِهِ الْغُبَارَ وَقَالَ وَيْحَ عَمَّارٍ تَقْتُلُهُ الْفِئَةُ الْبَاغِيَةُ عَمَّارٌ يَدْعُوهُمْ إِلَى اللَّهِ وَيَدْعُونَهُ إِلَى النَّارِ [ر:۴۳۶]

تراجم رجال

۱- **ابراهیم بن موسی**: داابواسحاق ابراهیم بن یزید الفراء رازی تمیمی رحمه الله دې. (۵)

۲- **عبدالوهاب**: داعبدالوهاب بن عبدالمجید ثقفی رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب حلاوة الإیمان)) لاندې راغلې ده.(۶)

۳- **خالد**: داخالدبن مهران حذاء رحمه الله دې.

۴- **عکرمه**: دا مشهورمفسر حضرت عکرمه مولی ابن عباس رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذکره ((کتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم....)) لاندې تیره شوه. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۰۹)-
۲) (المتواری (ص۱۵۳)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۳۰)-
۴) (قوله: عن عکرمة رحمه الله: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلاة باب التعاون فی بناء المسجد-
۵) (د دوی د حالاتود پاره اوګورئ کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۲۶)-
۷) (کشف الباری (ج۳ص۳۶۱-۳۷۰)-

۵- ابن عباس: دَ حضرت عبدالله بن عباس ﷺ حالات ((بدء الوحی)) څلورم حديث او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير....)) لاندې راغلی دی.(۱)
دَ حدیث ترجمه: حضرت عکرمه رحمه الله فرمائی ماته او حضرت علی بن عبدالله ته حضرت ابن عباس ﷺ اووئیل چه حضرت ابوسعیدالخدری ﷺ له لاړشئی او دَ هغوی نه دَ هغوی حدیث واورئی. نومونږ هغوی له راغلو هغه اودَ هغه رور په خپل باغ کښې وو او باغ ئې اوبه کولو. کله چه هغوی مونږ اولیدو نو دَ احتباء په صورت کیناستل او وئې فرمائیل چه دَ مسجد نبوی دَ تعمیر په وخت مونږ به یوه یوه خښته اوچتوله او عمار به دوه دوه خښتې اوچتولې. نبی کریم ﷺ دَ هغه خواکې تیرشو او دَ هغه دَ سر نه ئې دوړې صفا کړې او وئې فرمائیل دَ عمار بې کسی دَ افسوس قابله ده، دې به یو باغی ډله قتل کوی، دې به هغوی دَ الله تعالی طرف ته راغواړی او هغوی به دې دوزخ طرف ته راغواړی.
دَ روایت باب دَ بعض اجزاء توضیح: په روایت کښې دَ علی بن عبدالله نه مراد دَ حضرت ابن عباس خوئ علی دې. (۲)

((فاحتبى))دا دَ باب افتعال نه دی او احتباء معنی دا ده چه په سرین یعنی دَ کوناټو په سر کیناسته او زنګونونه ئی اودرول اودَ هغې نه چاپیره سهارا اخستلو دَ پاره دواړه لاسونه تړل یا دَ ملا او زنګونو نه چاپیره کپړه تړل. (۳)

((ویح)) کلمه دَ ترحم ده او فعل محذوف مفعول مطلق کیدو په بناء باندې منصوب دی. (۴)
دَ حضرت ابوسعیدالخدری رضی الله عنه دا رور څوک دې؟: حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله دَ حدیث باب په الفاظو اشکال کولوسره فرمائی چه دَ حدیث الفاظ صحیح نه دی (وهوو أخوه) ځکه چه دَ حضرت ابوسعید الخدری ﷺ صرف هم یو نسبی رور قتاده بن النعمان الظفری ﷺ وو چه دَ دوی دَ شریکې مور نه پیدا شوې رور وو. خودَ هغوی وفات دَ حضرت عمر فاروق ﷺ دخلافت په زمانه کښې شوې وو، هغه وخت دَ علی بن عبدالله بن عباس پیدائش هم نه وو شوې. ځکه چه هغه دَ حضرت علی ﷺ دَ دورخلافت په آخری ورخوکښې پیداشوې وو.نو دَ علی بن عبدالله ملاقات قتاده بن النعمان الظفری ﷺ سره څنګه صحیح کیدیشی؟ (۵)
دغه شان دَ حضرت عکرمه رحمه الله ملاقات هم دَ حضرت قتاده بن النعمان الظفری ﷺ نه ثابت نه دې ځکه چه هغه هم عهدفاروقی نه پس پیدا شوې دې.(۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۵و۲۰۵)-
۲) (فتح البارى (ج۱ص۵۴۱) اودَعلی بن عبدالله دَپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب التعاون فى بناء المسجد
۳) (عمدة القارى (۱۴ص۱۰۹) والقاموس الوحيد (ص۳۰۹) مادة حبى-س
۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۰۹) وموسوعة النحو ومالصرف والإعراب (ص۷۱۷)-
۵) (حواله بالا وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۰۹) وإرشاد السارى (ج۵ص۴۹)-
۶) (شرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۱۴)-

د دې اشکال جواب علامه کرمانی یو خودا ورکړې دې چه کیدیشی چه دا د هغه څول رضاعی رور وی. هم دا جواب حافظ صاحب هم اختیار کړیدې.(١)

اودونم جواب علامه کرمانی دا ورکړې چه مراد ((أخ في الإسلام)) هم کیدې شی.(٢) دَ الله تعالی ارشاد دې: ﴿إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ﴾.(٣)

"الفئة الباغية" نه کومه ډله مراد ده؟ په حدیث باب کښې راغلی دی چه حضرت عمار به باغی جماعت قتل کوی چه دې به هغوی دَ الله تعالی طرف ته راوغواړی او هغوی به دې دَ دوزخ دَ أور طرف ته. اوس سوال دا دې ((الفئة الباغية)) نه کوم باغی جماعت مراد دې؟ ① علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی ((الفئة الباغية)) نه اهل مکه مرادی چا چه حضرت عماربن یاسر رضی الله عنهما دَمکې نه بهر اوویستلو او سخت تکلیف ئې ورکړو.

پاتې شو دا سوال چه په حدیث کښې فعل مضارع استعمال کړیشوې دې یعنی ((تقتله، یدعوهم)) او ((یدعونه)) چه په مستقبل کښې دَ دې تولو حالاتو په وقوع کیدو باندې دلالت کوی نو د دې جواب دا دې چه فعل مضارع دلته دَ ماضی په معنی کښې مستعمل دې او دا استعمال د اهل عرب په نزد شائع او ذائع دې.(۴)

② علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې په مستقبل کښې واقع کیدونکې یو واقعې طرف ته اشاره کړیشویده. اوهغه واقعه په جنګ صفین کښې پیښه شوه کومه چه د رسول الله ﷺ معجزه وه. په هغه جنګ کښې یو طرف ته حضرت علی رضی الله عنه او بل طرف ته حضرت معاویه رضی الله عنه اودَ هغه ملګری وو. دَ دې وجه ((الفئة الباغية)) معنی ((الجماعة المخطئة)) به وی، چه حضرت علی رضی الله عنه په حقه وو او حضرت معاویه رضی الله عنه نه اجتهادی غلطی شوې وه، هم په دې جنګ کښې حضرت عمار رضی الله عنه شهیدشو چه دَحضرت علی رضی الله عنه دَ ملګرونه وو.(۵)

③ اوبعضو حضراتو وئیلی دی ((الفئة الباغية)) نه خوارج مراد دې لیکن دا توجیه په هر لحاظ سره بدیهی البطلان ده ځکه چه دَ خوارجو دَ حضرت علی رضی الله عنه خلاف خروج بالاتفاق دَ حضرت عمار رضی الله عنه دَ شهادت نه پس شوې دی. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی:

((ولايصح أن يقال أن مراده ((الخوارج))، الذين بعث على عمارا يدعوهم إلى الجماعة لأن الخوارج إنما خرجوا على على بعد قتل عمار بلا خلاف، فإن ابتداء أمر الخوارج كان عقب التحكيم، وكان التحكيم عقب انتهاء القتال بصفين، وكان قتل عمار قبل ذلك قطعا)) (۶)/

١) (حواله بالا وفتح البارى (ص ١١ ٥٤)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١١٤)-
٣) (الحجرات: ١٠)-
٤) (شرح ابن بطال (ج٥ص٢٧)-
٥) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١١٣) وعمدة القارى (ج١٤ص١٠٩-١١١)-
٦) (إرشاد السارى (ج٥ص٥٢ ٥٠)-

بيا علامه عيني او علامه قسطلانى رحمهما الله فرمائى چه دلته راجح جواب د علامه كرمانى رحمه الله دې. ځكه چه د حديث ظاهر سياق د هغې موافقت كوى، خو د علامه ابن بطال رحمه الله قول مبني براد ب دې چه هغوى د ادب په توګه د اهل صفين طرف ته د بغاوت د نسبت نه احتراز كړيدې.(١)

د حديث باقى تشريحات ((كتاب الصلاة باب التعاون فى بناء المسجد)) لاندې تيرشوى دى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث مناسبت ترجمة الباب سره په دې جمله كښې دې. ((ومسح عن رأسه الغبار)) (٢)

١٨- بَاب: الْغَسْلِ بَعْدَ الْحَرْبِ وَالْغُبَارِ

ماقبل سره مناسبت: په تيرشوى باب كښې د دوړو وغيره د مسح د عدم كراهيت بيان وو او په دې باب كښې د دغه دوړو د غسل او وينځلو د عدم كراهيت بيان دى.

د ترجمې مقصد: علامه قسطلانى رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله د جنګ نه پس د دوړو د وينځلو جواز بيانول غواړى. (٣) بلكه دا د فعل نظافت په نقطه نظر سره هم بهتر او اولى دې لكه چه وړاندينى باب كښې چه تيرشو.خو علامه عينى رحمه الله فرمائى چه پورتنئى ترجمه په دوو څيزونوباندې مشتمل ده. يو غسل او دوئم دوړې. نو يو امر خو دا دې چه نبى كريم ﷺ د جنګ نه پس غسل فرمائيلې وو، دوئم د دې امر بيان دې چه د جبرائيل امين سر په دې جنګ كښې د دوړو شوې وو.(٤)

[٢٦٥٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ أَخْبَرَنَا عَبْدَةُ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ(٥) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمَّا رَجَعَ يَوْمَ الْخَنْدَقِ وَوَضَعَ السِّلَاحَ وَاغْتَسَلَ فَأَتَاهُ جِبْرِيلُ وَقَدْ عَصَبَ رَأْسَهُ الْغُبَارُ فَقَالَ وَضَعْتَ السِّلَاحَ فَوَاللَّهِ مَا وَضَعْتُهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَيْنَ قَالَ هَا هُنَا وَأَوْمَأَ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ قَالَتْ فَخَرَجَ إِلَيْهِمْ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [٣٨٩١]

تراجم رجال

١- محمد: دا ابوعبدالله محمد بن سلام بيكندى رحمه الله دې.

٢- عبده: دا عبده بن سليمان بن حاجب كلابى رحمه الله دې. د دې دواړو حضراتو تذكره ((كتاب

---

١) (عمدة القارى (١٤ج ١١٠) وشرح القسطلانى (ج٥ص٥٠)-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٠٩)-
٣) (شرح القسطلانى (ج٥ص ٥٠)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١١٠)-
٥) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب الخيمة فى المسجد للمرضى وغيرهم

الإیمان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم أنا أعلمکم بالله.....)) لاندې راغلی ده.(۱)

۳-هشام: دا ابوالمنذر هشام بن عروه رحمه الله دې.

۴-عروه: دا حضرت عروه بن زبیر بن عوام رحمه الله دې.

۵- عائشه: دا ام المؤمنین حضرت عائشه بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنهما ده. دَ دې دریوارو حالات ((بدء الوحی)) دَ دوئم حدیث لاندې راغلی.(۲)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم لما رجع يوم الخندق ووضع السلاح واغتسل فأتاه جبريل وقد عصب رأسه الغبار: حضرت عائشه رضی الله عنها فرمائی چه کله رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ غزوه خندق نه واپس راغلو نو وسله ئی کیخوده او غسل ئی اوفرمائیلو. په دې دوران کښې حضرت جبرائیل علیه السلام راغلو اودَ هغه په سر باندې دوړې جمع شوې وې.

((قد عصب رأسه)) دا جمله حالیه ده او مطلب دا دې چه څنګه په سر باندې پټئی تړلې وی او دې پټئی ټول سر راګیر کړې وی، دغه شان دوړو دحضرت جبرائیل علیه السلام سر راګیر کړې وو.(۳) او حدیث باب سره متعلق نور تفصیلات به مغازی کښې راځي. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث باب مناسبت په دې الفاظو کښې دې. ((واغتسل، فأتاه جبريل وقد عصب رأسه الغبار)) (۵)

۱۹-بَاب: فَضْلِ قَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى: وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ فَرِحِينَ

بِمَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ [آل عمران:۱۶۹-۱۷۱]

ماقبل سره مناسبت: په وړاندینو بابونو کښې دَ الله تعالی په لارکښې دَشهید کیدو مختلفو فضیلتونو ذکر وو، په دې باب کښې هم دَ شهید فی سبیل الله دَ یو خالص فضیلت ذکر دې، هغه دا چه شهید مړ نه دې بلکه ژوندې وی، او دَ هغه دَ رب دَ طرف نه هغه ته رزق ورکولې شی.

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۹۳-۹۴)-

۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۹)-

۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۰) وقال العلامة الخطابی رحمه الله فی أعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۶۳) قوله: عصب رأسه الغبار، معناه: رکب رأسه الغبار وعَلِقَ به. یقال: عصب الریق بفمی: إذا جف، فبقیت منه لزوجة تمسک الفم

٤) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۹۹و ۳۰۹-۳۰)-

۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۰)-

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب کښې د هغه حضراتو فضیلت ذکر کول غواړى، دَ چا باره کښې چه آیات ﴿ولاتحسبن الذين قتلوا.....﴾(۱)

اودَ ترجمة الباب تقدیرى عبارت داسې دې.((باب فضل من ورد فيه قول الله تعالى......)) ځکه چه دَ ترجمة الباب ظاهرى الفاظ دلته مراد نه دى، په دې وجه اسماعیلى دَ ترجمې نه دَ فضل لفظ حذف کړې دې. (۲)

په ترجمة الباب کښې دَ مذکوره آیات خلاصه: په پورته ذکر شوى آیت کښې دَ دې امر ذکر دې چه کوم خلق دَ الله تعالى په لارکښې دَ شهادت اوچته مرتبه مومى نو هغوى ته نهٔ مړه وئیل پکاردى نه دا گنړل پکار دى ځکه چه هغه احیاء او ژوندى دى او هغوى ته دَ هغوى دَ رب دَ خوانه رزق هم ورکولې کیږى او الله تعالى چه کوم فضل او کرم هغوى سره کړیدې هغوى په دې خوشحاله او راضى دى او دا چه الله تعالى دَ محسنینو اجر نه ضائع کوى.

دَ حیات الشهداء حقیقت: په ترجمة الباب کښې ذکرکړیشوې آیاتونو کښې عامو مسلمانانو ته خطاب کولو سره اوفرمائیل چه تاسو خلق دَ الله تعالى په لارکښې قتل کړیشوو خلقو ته مړه مه وائې، همدغه ممانعت سورة البقرة کښې هم راغلې دې دَ الله تعالى ارشاد دې ﴿ولاتقولوا لمن يقتل في سبيل الله أموات بل أحياء ولكن لاتشعرون﴾ (۳)

دَ شهید متعلق دا وئیل چه هغه مړشو صحیح او جائز دې خودَ هغه مرگ دَ نورو مړو په شان گنړلو ممانعت کړیشویدې. دَ دې وجه دا ده چه دَمرگ نه پس لکه دَ برزخ ژوند دَ هرسړى روح ته حاصل دې. اوهم دَ دې نه دَ سزا او جزا ادراک کیږى لیکن شهید ته په دې حیات کښې دَ نورو مړو نه یو قسم امتیاز حاصل دې او هغه امتیازدا دې چه دَ حیات آثار هغه کښې دَ نورو نه قوى دې. لکه ځنگه چه په انمله کښې دَ ذکاء حس کوم چه دَ آثار حیات نه دې په نسبت دَ پوندې طبًا او حسًا قوى دې. تردې پورې چه دَ شهید دَ دې حیات دَ قوت یو اثر په خلاف دَ معمولى مړو دَ هغه جوسه ظاهرى پورې هم رسیدلې چه دَ هغه بدن سره دَ دې چه دَ غوښې نه جوړدې زمکه ئې نه متاثر کوى او په مثال دَ ژوندئى جوسې صحیح او سالم پاتې کیږى. لکه ځنگه چه احادیث او مشاهدات گواه دى نو دَ دې امتیاز او خصوصیت دَ وجه شهداؤ ته احیاء اوونیلې شو او هغوى ته دَ مړو وئیلو ممانعت کړې شویدې او همدغه هغه ژوند دې کوم کښې چه انبیاء علیهم السلام دَ شهداؤ نه هم زیات امتیازى قوت لرى. تردې چه دَ ظاهر مرگ نه پس دَ صحیح بدن سره یو اثر دَ دې حیات دَ دې عالم په احکاموکښې دا هم ظاهریږى چه په مثال دَ ژوندو خاوندانو دَ هغوى بیبیانوسره نکاح کول جائز نه دى او دَ هغوى مال په میراث کښې نه تقسیمیږى، نو په دې حیات کښې دَ تولو نه زیات قوى انبیاء علیهم السلام دى بیا شهداء دى او بیا نور مړى. (۴)

---

۱) (آل عمران:۷۹-۸۱)-
۲) (عمدة القارى(ج ۱٤ص ۱۱۰)-
۳) (البقرة: ۱٥٤)-
٤) (بيان القرآن(ج ۱ص ۸۷-۸۸)-

شهداو ته د رزق ملاويدلو مطلب: شهداء ته د رزق ملاويدلو كيفيت په احاديث صحيحه كښې راغلې دې چه د دوى ارواح د عرش په قناديلو كښې اوسيږى او د جنت د نهرونو نه اوبه څكى، او د هغې ميوې خورى. مسند احمد، ابوداؤد، ترمذى او ابن ماجه كښې د حضرت عبدالله بن مسعود ﷛ نه روايت دې

«قال رسول الله صلى الله عليه: لما أصيب إخوانكم بأحد جعل الله عزوجل أرواحهم فى أجواف طير خضر، ترد أنهار الجنة، تأكل من أثمارها، وتأوى إلى قناديل من ذهب فى ظل العرش...»(١)

يواشكال اود هغې جواب: اودا اشكال چه كله هغه په جنت كښې وى نو د حشر په ورځ به څنګه راويستلې شى؟ نو د دې جواب دا دې چه هغه به په جنت كښې نه وى بلكه هم په خپلو قبرونوكښې به وى ليكن دا حصه د نهرونو او ميوو به د يوداسې مقام نه ملاويږى چه جنت سره به متعلق وى لكه څنګه چه به كافران هم په قبرونوكښې وى ليكن هغوى ته به عذاب د دوزخ وركړې كيديشى.(٢)

[٢٦٥٩] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي مَالِكٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٣) قَالَ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى الَّذِينَ قَتَلُوا أَصْحَابَ بِئْرِ مَعُونَةَ ثَلَاثِينَ غَدَاةً عَلَى رِعْلٍ وَذَكْوَانَ وَعُصَيَّةَ عَصَتِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ قَالَ أَنَسٌ أُنْزِلَ فِي الَّذِينَ قُتِلُوا بِبِئْرِ مَعُونَةَ قُرْآنٌ قَرَأْنَاهُ ثُمَّ نُسِخَ بَعْدُ بَلِّغُوا قَوْمَنَا أَنْ قَدْ لَقِينَا رَبَّنَا فَرَضِيَ عَنَّا وَرَضِينَا عَنْهُ [ر: ٢٦٤٧]

تراجم رجال

١- **اسماعيل بن عبدالله:** دا ابوعبدالله اسماعيل بن ابى اويس عبدالله بن عبدالله بن اويس بن مالك بن ابى عامر اصبحى ﷫ دې. د ده حالات «كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال» لاندې راغلى دى.(٤)

٢- **مالك:** دا امام مالك بن انس بن مالك بن ابى عامرالاصبحى المدنى ﷫ دې. د ده

١) (مسندالإمام أحمد (ج١ص٢٦٦) ومسلم ٩ج٢ص١٣٥) كتاب الإمارة، باب بيان أن أرواح الشهداء فى الجنة، وأنهم أحياء عندربهم يرزقون رقم(٤٨٨٥) وسنن أبى داؤد (ج١ص٣٤١) كتاب الجهاد باب فى فضل الشهادة رقم (٢٥٢٠) والجامع للترمذى (ج٢ص١٣٠) أبواب تفسير القرآن باب ومن سورة آل عمران رقم (٣٠١١) وابن ماجه (ص٢٠١) أبواب الجهاد باب فضل الشهادة فى سبيل الله رقم (٢٨٠١)-

٢) (بيان القرآن (ج١سورة آل عمران) والجامع لأحكام القرآن للقرطبى (ج٤ص٢٦٩)-

٣) (قوله: عن أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الوتر باب القنوت قبل الركوع وبعده رقم (١٠٠١)-

٤) (كشف البارى (ج٢ص١١٣)-

حالات ((بدء الوحی)) دَ دوئم حدیث په ذیل کښې راغلی. (١)

٣-**اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه:** دا اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه انصاری رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب من قعد حيث ينتهي به المجلس.....)) (٢)

٤-**حضرت انس بن مالک رضي الله عنه:** دا مشهورصحابی خادم رسول ﷺ حضرت انس بن مالک رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې راغلی دی. (٣)

دَ حدیث ترجمه: حضرت انس بن مالک رضي الله عنه فرمائی چه رسول ﷺ دَ دې خلقو دَ پاره دَ دیرشو ورځو(يوې مياشت پورې) بددعا اوفرمائيله چا چه اصحاب بئر معونه قتل کړې وو. قبيله رعل، ذکوان او عصيه باندې چا چه دَ الله تعالى او دَ هغه دَ رسول نافرمانی کړې وه، حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه کوم اصحاب بئرمعونه کښې قتل کړېشوې وو دَ هغوی باره کښې دَ قرآن کریم آیت نازل شوی وو، کوم چه مونږ هم لوستلې وو خو بيا ځووروستو پس منسوخ شو. هغه آیت مبارک دا وو. ﴿بلغوا قومنا أن قد لقينا ربنا، فرضي عنا ورضينا عنه﴾.

په حدیث کښې دَ ذکر شوې واقعې تفصیل په کتاب المغازی کښې غزوه بئرمعونه لاندې راغلې دې. (٤)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت داسې دې چه په ترجمة الباب کښې مذکوره آیت هم دَ هغه صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین په حق کښې نازل شویدې کوم چه په بئر معونه کښې شهیدان شوې وو.(٥)

فائده: ابن بطال رحمه الله فرمائی چه په ترجمة الباب کښې مذکوره آیت دَ دې خبرې دلیل دې چه کوم سړې په دهوکه سره قتل شی هغه شهیددې، ځکه چه اصحاب بئرمعونه هم په دهوکه سره قتل شوې وو.(٦)

[٢٦٦٠] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا(٧) يَقُولُ اصْطَبَحَ نَاسٌ الْخَمْرَ يَوْمَ أُحُدٍ ثُمَّ قُتِلُوا شُهَدَاءَ فَقِيلَ لِسُفْيَانَ مِنْ آخِرِ ذَلِكَ الْيَوْمِ قَالَ لَيْسَ هَذَا فِيهِ [٣٨١٨، ٤٣٤٢]

---

١) (كشف البارى (ج١ص٢٩٠) و كشف البارى (ج٢ص٨٠)-
٢) (كشف البارى (ج٢ص٢١٣)-
٣) (كشف البارى (ج٢ص٤)-
٤) (كشف البارى كتاب المغازى (ص٢٦١)-
٥) (عمدة القارى (ج١٤ص١١١)-
٦) (شرح ابن بطال (ج٥ص٢٩)-
٧) (قوله: جابربن عبدالله رضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج٢ص٥٧٩) كتاب المغازى باب غزوة أحد. رقم (٤٠٤٤) و (ج٢ص٦٦٦) تاب التفسير سورة المائدة باب ﴿إنما الخمروالميسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشيطان﴾ رقم (٤٦١٨) والحديث من إفراده-

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: داامیر المؤمنین فی الحدیث امام علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دي. دَ هغوی حالات ((کتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې راغلی دی. (۱)

۲- سفیان: دا مشهورمحدث سفیان بن عُیَینه بن ابی عمران کوفی رحمه الله دي. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دَ اول حدیث لاندې (۲) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) په ذیل کښې راغلی دی. (۳)

۳- عمرو بن دینار المکی: دا عمرو بن دینار جمحی ابومحمد المکی الاشرم رحمه الله دي.(۴)

۴- حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما: دَامشهور صحابی، حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما دي. (۵)

قوله: یقول: اصطبح ناس الخمر یوم أحد، ثم قتلوا شهداء: عمرو بن دینار نه روایت دي چه هغوی د حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما نه اوریدلی دی چه هغه فرمائیل، دَ احد په ورځ ډیرو مسلمانانو شراب څکلي وو بیا هم په هغه ورځ شهیدان شول.

((اصطبح أی شرب الخمر صبوحا)) یعنی هغوی دَ سحر په وخت کښې شراب څکلي وو.(۶)

((صبوح)) وائی دَسحر وخت کښې شراب څکلوته او((غبوق)) دَماښام شراب څکلوته وائی.(۷)

دَحدیث مطلب دا دې چه دَ احد په ورځ کوم مسلمانان شهیدان شو هغوی کښې ډیرو حضراتو دَ سحر په وخت کښې شراب څکلي وو او هم په هغه ورځ هغوی شهیدان شو ځکه چه په هغه وخت کښې دَ شرابو دَ حرمت حکم نه وو راغلې. دَ دې تصریح په کتاب التفسیر کښې موجود ده. حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی ((صبح أناس غداة أحد الخمر، فقتلوا من یومهم جمیعا شهداء، وذلك قبل تحریمها))(۸)

حدیث باب دَ دې خبرې هم دلیل دې چه شراب دَ غزوه احد نه پس حرام کړې شوی دی. (۹)

---

۱) (کشف البارى (ج۳ص۲۹۷)-
۲) (کشف البارى (ج۱ص۴۳۸)-
۳) (کشف البارى (ج۳ص۱۰۲)-
٤) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل-
۵) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره ګورئی کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه
۶) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۶)-
۷) (عمدة القاری(ج۱٤صض۱۱۳)-
۸) (صحیح البخاری (ج۲ص۶۶۶) کتاب التفسیر باب قوله ﴿إنما الخمر والمیسر والأنصاب والأزلام رجس من عمل الشیطان﴾ رقم (٤۶۱۸) وشرح ابن بطال)ج۵ص۲۹)-
۹) (فتح البارى (ج۷ص۳۵۳)-

قوله: فقيل لسفيان: من آخرذلك اليوم؟ قال: ليس هذافيه: حضرت سفيان بن عينيه رحمه الله ته اوونيلې شو چه په حديث كښې ((من آخرذلك اليوم)) الفاظ هم شته؟ نو هغه اوونيل چه په روايت كښې دا الفاظ نشته. په اصل كښې دلته د حضرت سفيان رحمه الله نه سهو شوې ده. ګنى نو اسماعيلى ((قواريرى عن سفيان)) په طريق سره همدغه روايت نقل كړيدې او په هغې كښې دا الفاظ موجود دى. ((وقتلوا آخر النهار شهداء))(١)

دغه شان د كتاب التفسير په روايت كښې هم دا الفاظ موجود دى.(٢)

نولكه چه حضرت سفيان رحمه الله نه اول سهو شوې بيا ورته ياد شو. (٣)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله اود هغه په اتباع كښې علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په لفظ ((شهداء)) كښې دې. ځكه چه هغه شراب كوم چه هغوى په هغه ورځ سحر څكلې وو هغې دوى ته هيڅ نقصان اونه رسولو، سره د شرابو څكلو هغوى شهداء بللې شو ځكه چه هغه وخت مباح وو. د دې وجه نه الله تعالى د هغوى د شهادت نه پس د هغوى مدح او تعريف اوكړلو، ويره او پريشانى ئې د هغوى نه لرې كړه. (۴)

اوحافظ رحمه الله فرمائى چه كيديشي امام بخارى رحمه الله دا روايت د هغه آياتونو د نازليدلو د اسبابو نه يو طرف ته د اشارې د پاره ذكر كړې وى. امام ترمذى رحمه الله فرمائى(۵) د حضرت جابر رضي الله عنه نه روايت كړيدې:

((قال: ماكلم الله أحداقط إلا من وراء حجابه، وأحيى أباك فكلمه كفاحا، فقال: ياعبدى، تمنّ علىّ أعطيك، قال: يارب، تحييني فأقتل فيك ثانية، قال الرب: إنه قدسبق منى ﴿أنهم لايرجعون﴾ وأنزلت هذه الآية: ﴿ولاتحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتا﴾))(۶)

حضرت جابر رضي الله عنه فرمائى چه الله تعالى چاسره هم خبرې فرمائى د پردې نه اخوا ئې فرمائى، ليكن الله تعالى زما پلار ژوندې كړو او هغه سره ئې مخامخ خبرې اوكړې، وئې فرمائيل اې زما بنده اوغواړه چه څه ته غوارې دربه كړم. عبدالله وئيل اې ربه ته ما ژوندې كړې (او دنياته مې اوليګه) دى د پاره چه ستا په لاركښې بيا شهيد شم. الله تعالى اوفرمائيل (دا خو نشى كيدې) ځكه چه مانه دا خبره اول صادر شوې ده چه (د دنيانه واپس راغلې) به نه واپس كيږى او دا آيت نازل شو. **﴿ولاتحسبن الذين قتلوا في سبيل الله أمواتا﴾**

---

١) (فتح البارى (ج۶ص٣١-٣٢) وعمدة القارى (ج ١٤ص١١٣)-

٢) (صحيح البخارى (ج٢ص۶۶۶) كتاب التفسير باب قوله ﴿إنما الخمر والميسر...﴾ رقم (۴۶١٨)-

٣) (فتح البارى (ج۶ص٣٢)-

۴) (حواله بالا وعمدة القارى (ج ١٤ص١١٣)-

۵) (الجامع للترمذى (ج٢ص١٣٠) أبواب تفسير القرآن، باب ومن سورة آل عمران رقم (٣٠١٠)-

۶) (فتح البارى (ج۵ص٣١)-

او د وهب بن كيسان رحمه الله په روايت كښې دى چه حضرت جابر رضي الله عنه د هغه شهيدانو نومونه هم شميرلى وو او په هغې كښې د حضرت جابر رضي الله عنه پلار عبدالله هم وو، چا چه د غزوه احد په ورځ شراب څكلى وو. (۱)

علامه ګنګوهى رحمه الله فرمائى چه د حديث جابر رضي الله عنه او ترجمة الباب كښې ذكر شوې آيت ﴿وان الله لايضيع أجرالمؤمنين﴾ په مينځ كښې مناسبت ظاهر دې. او هغه داسې چه كه د دې حضراتو په شرابو څكلوباندې نيول شوې وې نو د مؤمنانو د فعل اضاعت به شوې وو ځكه چه هغوى د څه حرام څيز ارتكاب نه وو كړې. چه په هغې ئى نيولې وې. (۲)

۲۰-بَاب: ظِلِّ الْمَلَائِكَةِ عَلَى الشَّهِيدِ

ماقبل سره مناسبت: په تيرشوى باب كښې د دې ذكر وو چه شهيدان ژوندى دى اوهغوى ته د هغوى د رب د طرف نه رزق هم ملاويږى او په دې باب كښې د دې خبرې ذكر دې چه: شهيد د تعظيم او تكريم د پاره فرښتې د هغوى د پاسه په خپلو وزرو سره سورې كوى.

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى دا فرمائى چه د شهداؤ مقام دومره اوچت دې چه ملائكې هم د هغوى خادمانې جوړيږى او د هغوى د پاسه سورې كوى. د دوى په سورى كولوكښې د شهيد اجلال او تعظيم دې. (۳)

[۲۶۶۱] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ بْنُ الْفَضْلِ قَالَ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ قَالَ سَمِعْتُ مُحَمَّدَ بْنَ الْمُنْكَدِرِ أَنَّهُ سَمِعَ جَابِرًا(۴) يَقُولُ جِيءَ بِأَبِي إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدْ مُثِّلَ بِهِ وَوُضِعَ بَيْنَ يَدَيْهِ فَذَهَبْتُ أَكْشِفُ عَنْ وَجْهِهِ فَنَهَانِي قَوْمِي فَسَمِعَ صَوْتَ صَائِحَةٍ فَقِيلَ ابْنَةُ عَمْرٍو أَوْ أُخْتُ عَمْرٍو فَقَالَ لِمَ تَبْكِي أَوْ لَا تَبْكِي مَا زَالَتْ الْمَلَائِكَةُ تُظِلُّهُ بِأَجْنِحَتِهَا قُلْتُ لِصَدَقَةَ أَفِيهِ حَتَّى رُفِعَ قَالَ رُبَّمَا قَالَهُ [ر: ۱۱۸۷]

تراجم رجال

۱- <u>صدقه بن الفضل</u>: داحافظ حديث ابوالفضل صدقة بن الفضل مروزى رحمه الله دې. (۵)

۲- <u>ابن عينيه</u>: دا مشهور محدث سفيان بن عُيينه بن ابى عمران كوفى رحمه الله دې. د دوى څه حالات ((بدء الوحى)) د اولنى حديث لاندې (۶)

---

۱) (فتح البارى (ج۷ص۳۵۳)-
۲) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۱۹)-
۳) (فيض البارى (ج۳ص۴۲۶)-
۴) (قوله: جابرا رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الجنائز، باب الدخول على الميت بعدالموت إذا أدرج فى أكفانه-
۵) (د دوى حالات د پاره اوګورئ كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل-
۶) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۸)-

اومفصل حالات (كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا) په ذیل کښې راغلی دی.(۱)

۲- محمد بن المنکدر: دا محدث شهیر محمد المنکدر بن عبدالله المدنی رحمه الله. (۲)

۳- جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما: دامشهورصحابی حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنهما دې. (۳)

قوله: قلت لصدقة: أفيه حتى رفع؟ قال: ربما قاله: ما صدقه ته اووئیل چه حدیث کښې ((حتی رفع)) هم شته؟ نو هغوی اوفرمائیل او، کله کله به سفیان هم دا وئیل.
دلته قائل امام بخاری رحمه الله دې، هغه دخپل استاذ صدقة بن الفضل نه معلومول چه آیا حدیث کښې ((حتی رفع)) الفاظ هم شته؟ نوجوابًا صدقة بن الفضل اووئیل او، سفیان به دا هم وئیل. (۴) لیکن همدغه روایت په (کتاب الجنائز) کښې ((علی بن عبدالله وهوابن المدینی عن سفیان)) طریق سره هم مروی دی او د دې په آخر کښې ((حتی رفعتموه)) الفاظ موجود دی.(۵)
دغه شان حمیدی او نورو حضراتو هم د سفیان نه دغه شان نقل کړی دی. (۶) د (کتاب المغازی) په روایت کښې هم ((أبوالولید عن شعبة عن ابن المنکدر)) په طریق سره ((حتی رفع)) الفاظ نقل کړیشوی دی. (۷)
نومعلومه شوه چه عدم جزم سره دا روایت صرف صدقة بن الفضل روایت کړیدې. (۸)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دحدیث ترجمة الباب سره مناسبت د حدیث په جمله ((مازالت الملائكة تظله بأجنحتها)) کښې دې. (۹)

۲۱- بَاب: تَمَنِّي الْمُجَاهِدِ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا

ماقبل سره ربط او مناسبت: په وړاندینوبابونوکښې دا بیان شوې وو چه مجاهدته به د هغه د شهادت نه پس د الله تعالی د طرف نه رزق ورکولې شی او هغوی ژوندی وی. نور دا چه

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲)-
۲) ددوی د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب صب النبي صلى الله عليه وسلم وضوءه على المغمى عليه
۳) (حواله بالا-
٤) (عمدة القاری (ج١٤ص١١٣)-
۵) (الصحیح البخاری (ج۱ص۱۶۶) کتاب الجنائز باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج في أكفانه رقم (۱۲٤٤)-
۶) (فتح الباری (ج١٤ص١١٣)-
۷) (صحیح البخاری (ج۲ص ۵۸٤) كتاب المغازی باب من قتل من المسلمين يوم أحد رقم (۴۰۸۰)-
۸) د حدیث باب د ټولو تشریحاتودپاره اوګورئ كتاب الجنائز باب الدخول على الميت بعد الموت إذا أدرج في اكفانه و کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۵۰-۲۵۱)-
۹) (عمدة القاری (ج١٤ص١١٣)-

ملائکې د هغوی د تکریم او تعظیم د پاره په خپلو وزرو باندې په هغوی سورې وی. دې لولو انعاماتو او فضیلتونو ته په کتوباندې مجاهد دا تمنا کوی چه هغه دې بیا په دونم ځل او دریم ځل شهید شی او نور ډیر فضیلتونه اوکرامتونه دې حاصل کړی لکه چه د حدیث باب نه واضح دی.

دترجمة الباب مقصد: دترجمة الباب مقصددادې چه کله شهید په خپل ځان باندې د الله تعالی نعمتونه او مهربانئی اووینی نو د هغه خواهش به دا وی چه هغه دنیا ته واپس شی، جهاد اوکړی او شهید شی، اودا د دې د پاره چه هغه ته نور ډیر نعمتونه حاصل شی. (۱)

[۲۶۶۲] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ قَالَ سَمِعْتُ قَتَادَةَ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۲) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَا أَحَدٌ يَدْخُلُ الْجَنَّةَ يُحِبُّ أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا وَلَهُ مَا عَلَى الْأَرْضِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا الشَّهِيدُ يَتَمَنَّى أَنْ يَرْجِعَ إِلَى الدُّنْيَا فَيُقْتَلَ عَشْرَ مَرَّاتٍ لِمَا يَرَى مِنَ الْكَرَامَةِ [ر: ۲٦٤٢]

تراجم رجال

۱- محمد بن بشار: دادَ حدیث مشهور امام ابوبکر محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دې. بُندار دَ دوی لقب دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله علیه وسلم یتخولهم......)) لاندې راغلی دی. (۳)

۲- غندر: دا ابوعبدالله محمد بن جعفر هذلی رحمه الله دې. دَ غندر په لقب مشهور دې. ددوی حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلی دی. (۴)

۳- شعبه: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث، شعبه بن الحجاج بن الوردعتکی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې راغلی دی. (۵)

۴- قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده بن عزیز سدوسی بصری رحمه الله دې. (۶)

۵- انس: دا مشهورصحابی رسول صلی الله علیه وسلم حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې. ددې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) په ذیل کښې راغلی دی. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١١٣)-
۲) (قوله: أنس بن مالک رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه آنفافی باب الحور العین وصفتهن-
۳) (کشف الباری (ج ۳ص ۲۲۱)-
٤) (کشف الباری ج ۲ص ۲۵۰)-
۵) (کشف الباری (ج ۱ص ۶۷۸)-
۶) (کشف الباری(ج ۲ص ۳)-
۷) (حواله بالا(ص ٤)-

تنبيه: دَ حديث باب تشريحات ((باب الحور العين وصفتهن)) لاندې تيرشوى دى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت كښې دا اشكال دې چه ترجمه خو دَ مجاهد دَ تمنا اوخواهش ده ليكن امام بخارى چه كوم روايت نقل كړيدې په هغې كښې دَ ((حب)) لفظ وارد شويدې؟

دَ دې جواب دا دې چه همدغه روايت امام نسائي او امام حاكم ﷫ هم روايت كړيدې او هلته دَ تمنى لفظ واردشويدې، نو حضرت انس ﷛ فرمائى:

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: يؤتى بالرجل من أهل الجنة فيقول الله عزوجل يا ابن آدم، كيف وجدت منزلك؟ فيقول: أى رب خير منزل، فيقول: سل وتمن، فيقول: أسألك أن تردنى إلى الدنيا فأقتل فى سبيلك عشر مرات لما يرى من فضل بالشهادة)) (۱)

رسول الله ﷺ اوفرمائيل دَ جنتيانو نه به يو سړې راوستلې شي او الله تعالى به هغه ته اوفرمائى اې دَ آدم ځويه تا ځپل دَ اوسيدو ځائ ځنګه بياموندلو؟ هغه به وائى اې ربه ډير ښكلې ځائ دې. الله تعالى به اوفرمائى سوال اوكړه او تمنااوكړه، نو هغه سړې به وائى زما خو ستانه هم دغه غوښتنه ده چه ته ما دنيا ته واپس كړه چه ستا په لاركښې لس ځلِ قتل كړې شم (هغه به دا درخواست په دې وجه كوى) ځكه چه هغه دَ الله تعالى په لاركښې دَ قتلِ كيدو فضيلتونه ليدلى دى. اوس دَ نسائى او مستدرك دَ روايت نه دا معلومه شوه چه د حب نه مراد هم تمنا ده.(۲)

۲۲-بَاب: الْجَنَّةُ تَحْتَ بَارِقَةِ السُّيُوفِ

ماقبل سره مناسبت: په مخكينوبابونوكښې دَ جنت او دَ هغه ځائ دَ مختلفو نعمتونو او منازلو وغيره بيان شويدې او په دې باب كښې امام بخارى ﷫ دَ جنت او دَ هغه ځائ دَ نعمتونو دَ حاصلولو طريقه ښائى چه جنت دَ تورو دَ سورى لاندې دې.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد واضح دې او هغه دا جنت چه ملاوېږى نو هم د تورو دَ سورى لاندې ملاوېږى.

دَترجمة الباب لغوى تحليل: امام بخارى ﷫ دلته ترجمة الباب قائم كړيدې فرمائى چه ((باب الجنة تحت بارقة السيوف)) دَ بارقه اضافت دَ سيوف طرف ته ((إضافة الصفة إلى الموصوف)) دَ قبيل نه دې. او دا دَ ((السيوف البارقة)) په معنى كښې دې.(۳)

او ((بارقة)) دَ ((بروق)) نه مشتق دې. وئيلى شى ((برق السيف بروقا إذا تلألأ)) اوس دَ ((بارقة))

---

۱) (سنن النسائى (ج۲ص۶۰) كتاب الجهاد باب مايتمنى أهل الجنة رقم (۳۱۶۲) والحاكم فى مستدركه (ج۲ص۷۵) كتاب الجهاد باب مقام الشهداء-

۲) (فتح البارى (ج۶ص۳۲)-

۳) (شرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۱۷)-

معنى پرقيدونكې شوه.(١)
او كله كله بارقه وئيلى شى اود دې نه هم توره مراد وى، نو په دې صورت كښې به اضافت بيانيه وى لكه ((شجر الإراك)) چه وئيلې شى.
ابن بطال رحمه الله فرمائى چه دا د ((بريق)) نه ماخوذ دې او د دې معنى د بجلئى پرق دې. (٢)
او علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه دا د ((ابريق)) نه دې، وئيلى كيږى ((أبرق الرجل بسيفه إذا لمع به)) او تورې ته هم ابريق وائى. (٣)
حافظ ابن حجر فرمائى چه شايد د امام بخارى رحمه الله دا ترجمه د دې روايت نه ماخوذ وى كومه چه طبرانى په صحيح سندسره د حضرت عمار بن ياسر رضى الله عنهما نه روايت كړيده چه حضرت عمار رضى الله عنه د جنګ صفين په ورځ فرمائيلى ((الجنة تحت الأبارقة)) او علامه خطابى رحمه الله فرمائيلى چه ((الأبارقة)) دا د ((الإبريق)) جمع ده. (۴)
قوله: وَقَالَ الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ أَخْبَرَنَا نَبِيُّنَا صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْ رِسَالَةِ رَبِّنَا مَنْ قُتِلَ مِنَّا صَارَ إِلَى الْجَنَّةِ: [ر: ٢٩٨٩]او حضرت مغيره بن شعبه رضى الله عنه فرمائيلى دى چه مونږ ته زمونږ نبى صلى الله عليه وسلم زمونږ د رب په ذريعه خبر راكړې دې چه په مونږ كښې څوك قتل كيږى هغه به جنت ته ځى.
((عن رسالة ربنا)) الفاظ صرف د كشميهنى په روايت كښې موندلې شى او نورو رُواتو د صحيح بخارى هغه حذف كړى دى كيديشى چه مقصد ئى اختصار وى ځكه چه په موصول طريقه كښې هم دا الفاظ موجود دى.
د پورتنى تعليق تخريج: پورته بيان شوې تعليق د اوږد حديث شريف حصه ده، كوم چه امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب الجزية والموادعة) كښې (۵) او (كتاب التوحيد) (۶) كښې نقل كړى دى.
دمذكوره تعليق ترجمة الباب سره مناسبت: د مذكوره تعليق مناسبت ترجمة الباب سره داسې دې چه د مسلمانانو نه كوم يو كس هم شهيد او مقتول شو نو جنت كښې به داخليږى ښكاره خبره ده چه هغه به د تورې د پرق لاندې راځى. (٧)

---

١) (حواله بالا ومختار الصحاح مادة برق-
٢) (شرح ابن بطال (ج۵ص٣)-
٣) (شرح ابن بطال (ج۵ص٣١)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص٣٣)-
۵) (صحيح البخارى(ج١ص٤٤٧)كتاب الجزية والموادعة باب الجزية والموادعة مع أهل الذمة رقم (٣١۵٩)
۶) (صحيح البخارى (ج٢ص١١٢٣) كتاب التوحيد باب قول الله تعالى ﴿ياأيها الرسل بلغ ماأنزل إليك من ربك ....إلخ﴾ رقم(٧۵٣٠)-
٧) (عمدة القارى(ج١٤ص١١٤)-

قوله: وَقَالَ عُمَرُ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَيْسَ قَتْلَانَا فِي الْجَنَّةِ وَقَتْلَاهُمْ فِي النَّارِ قَالَ بَلَى: [ر: ۳۰۱۱] او حضرت عمر رضی الله عنه نبی کریم ﷺ ته عرض اوکړو آیا زمونږ مقتولین جنت کښې او د هغوی مقتولین په دوزخ کښې نه دی؟ هغوی ﷺ اوفرمائیل ولې نه

دمذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق هم امام بخاری رحمه الله په خپل صحیح کښې په مختلفو مقاماتو موصولاً نقل کړیدې. (۱)

ترجمة الباب سره دتعلیق مناسبت: د پورته ذکر شوی تعلیق ترجمة الباب سره مناسبت د تیرشوی تعلیق لاندې راغلې دې. (۲)

[۲۶۶۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللّٰهِ وَكَانَ كَاتِبَهُ قَالَ كَتَبَ إِلَيْهِ عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا أَنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ (۳) وَاعْلَمُوا أَنَّ الْجَنَّةَ تَحْتَ ظِلَالِ السُّيُوفِ تَابَعَهُ الْأُوَيْسِيُّ عَنِ ابْنِ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ [۲۶۷۸، ۲۸۰۴، ۲۸۶۱، ۲۸۶۲، ۲۸۱۰، وانظر ۲۷۷۵]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جعفی بخاری مسندی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې نقل کړیشوی دی. (۴)

۲- معاویه بن عمرو: دا معاویه بن عمرو بن المهلب الازدی الکوفی رحمه الله دې. (۵) د ده نه امام بخاری بغیر د واسطې نه هم روایت نقل کړی دی. (۶)

---

۱) (صحیح البخاری (ج۱ص۴۵۱) کتاب الجزیة والموادعة بابٌ رقم (۳۱۸۱-۳۱۸۲) و(ج۲ص۶۰۲) کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم (۴۱۸۹) و(ج۲ص۷۱۷) کتاب التفسیر باب قوله ﴿إذ یبایعونک تحت الشجرة﴾ رقم (۴۸۴٤) و(ج۲ص۱۰۸۷) کتاب الاعتصام بالکتاب والسنة باب مایذکر من ذم الرأی وتکلف القیاس رقم(۷۳۰۸)-

۲) (عمدة القاری (ج١٤ص١١٤)-

۳) (قوله: عبدالله بن أوفی رضی الله عنه: الحدیث،أخرجه البخاری أیضًا (ج۱ص۳۹۷) کتاب الجهاد باب الصبر عندالقتال رقم (۲۸۳۳) و(ص٤١٦) باب کان النبی صلی الله علیه وسلم إذا لم یقاتل أول النهار أجر القتال حتی نزول الشمس رقم (۲۹۶۶)و (ص ٤٢٤) باب لاتتمنوالقاء العدو رقم (۳۰۲٤) و (ج۲ص۱۰۷۵) کتاب التمنی باب کراهیة تمنی لقاء العدو رقم (۷۲۳۷) ومسلم فی صحیحه (ج۲ص ۸٤) کتاب الجهاد باب کراهة تمنی لقاء العدو والأمر بالصبر عنداللقاء رقم (٤٥٤٢) وأبوداؤد فی سننه (ج۱ص٣٥٤) کتاب الجهاد باب کراهیة تنمنی لقاء العدو رقم (۲۶۳۱)-

٤) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۷)-

۵) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الأذان باب إقبال الإمام علی الناس عند تسویة الصفوف-

۶) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۱۸) وکتاب الجمعة باب إذا نفرالناس عن صلاة الجمعة-

۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهیم بن محمد بن حارث الفزاری رحمه الله دې.(۱)

۴-موسى بن عقبه: داموسی بن عقبه الاسدی المدنی رحمه الله دې (۲)

۵- سالم ابوالنضر ابن ابی امیه: داسالم بن ابی امیه ابوالنضرالمدنی القرشی مولی عمرو بن عبیدالله رحمه الله دې. (۳)

۶- عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه: دامشهورصحابی رسول صلی الله علیه وسلم حضرت عبدالله بن ابی اوفی علقمه الاسلمی رضی الله عنه. (۴)

قوله: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: واعلموا أن الجنة تحت ظلال السيوف: حضرت عبدالله بن ابي اوفى رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم ارشاد فرمائیلي دي (اې خلقو) پوهه شئ چه جنت د تورو د سوری لاندې دې.

دَ حديث مطلب: دا ((ظلال)) دا دَ ظل جمع ده اودَ سوری په معنی کښې دې اودَ رسول الله صلی الله علیه وسلم دا پورتنې ارشاد دَ کنایه او استعاره دَ قبیل نه دې او په دې کښې دَ جهاد طرف ته ترغیب دې. ځکه چه دَ انسان فطرت دې چه دَ راحت او آرام حاصلولو دَ پاره دَ سوری په لټون کښې وی او دَ همیشه والی سورې دَ جنت سورې دې نو که دَ دې طلب وی نو جهاد کول پکار دی.(۵)

او علامه ابن الجوزی رحمه الله فرمائي چه دَ حديث شريف مراد دا دې چه دَ جنت دَ داخليدو ذريعه او سبب جهاد دې. کله چه دَ جنګ میدان کښې یو سړې دَ بل په مقابله کښې راځی نو په هغې کښې هريو دَ بل دَ تورې دَ سوری لاندې راځی که په دې حالت کښې قتل کړېشو نو هغه ته به جنت ملاويږی. (۶)

او علامه ابن المهلب رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث مطلب دا دې چه دَ الله تعالی دَ کلمې دَ اعلاء دَ پاره جنګيږی که هغه قاتل وی که مقتول جنتی دې. (۷)

قوله: تابعه الأويسي عن ابن أبي الزناد عن موسى بن عقبة: اویسی دَ معاویه بن عمرو په دې روايت کښې متابعت کړيدې. ((ابن أبي الزناد عن موسى بن عقبة)) په طريق سره. دَ اویسی نه مراد حضرت امام بخاری رحمه الله شیخ عبدالعزیزبن عبدالله العامری رحمه الله دې.(۸)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمة.
۲) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء.
۳) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب المسح على الخفين.
٤) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين.....
۵) (جامع الأصول (ج۲ص۵۶۸)-
۶) (عمدة القارى (ج١٤ص١١۵)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۱)-
۸) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب الحرص على الحديث.

او مراد دا دي چه د حديث باب راوى معاويه بن عمرو بن مهلب متابعت په دې روايت كښې اويسى كړيدې.

د مذكوره متابعت تخريج: دا متابعت امام بخارى رحمه الله صحيح بخارى نه علاوه چرته بل ځائ كښې موصولاً ذكر كړيدې. او ابن ابى عاصم دا په (كتاب الجهاد) كښې نقل كړيدې. (۱)

دغه شان عمر بن شبه هم دا متابعت د اويسى نه خپل (كتاب اخبار المدينة) كښې روايت كړيدې. په هغې كښې د دې امر اضافه هم ده چه حضور ﷺ په حديث كښې خودلې شوې خبره د غزوه خندق په موقع ارشاد فرمائيلې وه. (۲)

د مسلمانانو ټول مقتولين جنتيان دى: ابن المهلب رحمه الله فرمائى چه د حضرت عمر رضي الله عنه قول دې ((أليس قتلانا فى الجنة وقتلاهم فى النار)) نه دا خبره معلومه شوه چه د مسلمانانو ټول مقتولان جنتى دى ليكن دا په اجمالى توګه باندې دى او دا نامكن ده چه په هغې كښې چرته د يو تعين اوكړيشى او اووئيلې شى چه فلانكې جنتى دې. ځكه چه د حضور ﷺ فرمان دې ((والله أعلم بمن يجاهد فى سبيله)) نو مونږ په اجمالى توګه باندې دا وئيلې شو چه د مسلمانانو ټول مقتولين جنتيان دى خو د تفصيل او تعين او نيتونو حال د الله تعالى په حواله دې. (۳)

د دې مسئلې نور تفصيل ((باب لا يقول فلان شهيد)) لاندې به انشاء الله راځى.

تنبيه: د حديث باب په سند كښې دا الفاظ راغلى دى ((وكان كاتبه)) دې كښې ((كان)) ضمير ابوالنضر طرف ته واپس كيږى او ((كاتبه)) ضمير عمربن عبيدالله طرف ته راجع دې او مطلب دا دې چه سالم ابوالنضر، عمر بن عبيدالله كاتب وو. (۴) هم (كتاب الجهاد) كښې د دې خبرې تصريح موجود ده. موسى بن عقبه فرمائى ((حدثنى سالم أبو النضر مولى عمر بن عبدالله كنتُ كاتباله)) (۵)

دلته حافظ ابن حجر او علامه عينى رحمهما الله (۶) دا ليكلى دى چه سالم عبدالله بن ابى اوفى رضي الله عنهما كاتب وو دا وهم دې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنير رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته ترجمة الباب د حديث د الفاظونه نه ده اخذ كړې، د دې وجه يا خو دا ده چه كله د تورې پړق او رڼړا وى هم د هغې په حساب سره به د هغې سورې هم وى. دغه شان به مطابقت حاصل شى. يا كه دا اووئيلې شى چه امام بخارى رحمه الله دا ترجمه د يو بل حديث نه اخذ كړيده ليكن

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص ۳٤) و هدى السارى (ص ۳۶)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص ۳٤) وتغليق العليق (ج۳ص ٤۳۲)-
۳) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳۱)-
٤) (شرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۱۸) وشرح القسطلانى (ج۵ص۵۳)-
۵) (صحيح البخارى (ج۱ص ٤۲٤) كتاب الجهاد باب لاتتمنوالقاء العدو رقم(۳۰۳٤)-
۶) (فتح البارى (ج۶ص ۳۲) وعمدة القارى(ج ۱٤ص ۱۱٤)-

هغه حديث د هغه په شرط موافق نه وو په دې وجه په دې ترجمه كښې ئې تنبيه اوكړه او د ترجمه لاندې ئې نقل نه كړو. (۱)

۲۳- بَاب: مَنْ طَلَبَ الْوَلَدَ لِلْجِهَادِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى دې ترجمة الباب قائمولوسره دا خبره ښائى چه يو سړے خپلې ښځې سره د كوروالى په وخت كښې د جهاد د پاره د اولاد خواهش او تمنا اوكړى نو هغه ته به ثواب ملاويږى كه اولاد پيدا شى اوكه نه. او د اولاد پيدا كيدونه پس كه هغه جهاد اوكړى او كه نه، بهرحال د نيت ثواب به خامخا ملاويږى. (۲)

[۲۶۶۳] وَقَالَ اللَّيْثُ حَدَّثَنِي جَعْفَرُ بْنُ رَبِيعَةَ عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ هُرْمُزَ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا هُرَيْرَةَ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَالَ سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ عَلَيْهِمَا السَّلَام لَأَطُوفَنَّ اللَّيْلَةَ عَلَى مِائَةِ امْرَأَةٍ أَوْ تِسْعٍ وَتِسْعِينَ كُلُّهُنَّ يَأْتِي بِفَارِسٍ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَالَ لَهُ صَاحِبُهُ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَقُلْ إِنْ شَاءَ اللَّهُ فَلَمْ يَحْمِلْ مِنْهُنَّ إِلَّا امْرَأَةٌ وَاحِدَةٌ جَاءَتْ بِشِقِّ رَجُلٍ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَوْ قَالَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ لَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فُرْسَانًا أَجْمَعُونَ [ر: ۳۲۴۲]

تراجم رجال

۱- ليث: دا امام ابوالحارث ليث بن سعد بن عبدالرحمن فهمى رحمه الله دې. د ده حالات ((بدء الوحى)) د دريم حديث په ذيل كښې راغلى دى. (۴)

---

۱) (المتوارى (ص۱۵۳) قال الحافظ ابن حجر رحمه الله كأنه أشار بالترجمة إلى حديث عمار بن ياسر.فأخرج الطبرانى بإسناد صحيح عن عمار بن ياسر أنه قال يوم صفين: الجنة تحت الأبارقة (فتح البارى ج۶ص۳۳) وجمع الزوائد للهيثمى (ج۷ص۲۴۱)-

۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۱۵)-

۳) (قوله: أباهريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضاً (ج۱ص۴۸۷) كتاب أحاديث الأنبياء باب ﴿ووهبنا لداؤد سليمن نعم العبد إنه أواب﴾ رقم (۳۴۲۴) و(ج۲ص۷۸۸) كتاب النكاح باب قول الرجل لأطوفن الليلة على نسائى رقم)۵۲۴۲) و (ج۲ص۹۹۴) كتاب الإيمان والنذور باب كيف كان يمين النبى صلى الله عليه وسلم؟ رقم (۶۶۳۹) و(ج۲ص۹۹۴) كتاب كفارات الإيمان باب الاستثناء فى الإيمان رقم (۶۷۲۰) و (ج۲ص۱۱۱۳) كتاب التوحيد باب فى المشيئة والإرادة رقم (۷۴۶۹) ومسلم (ج۲ص۴۹) كتاب الإيمان باب الاستثناء فى اليمين وغيرها رقم (۴۲۸۵) والترمذى (ج۱ص۱۸۵) أبواب النذور والإيمان باب ماجاء فى الاستثناء فى اليمين رقم (۱۵۳۲) والنسائى (ج۲ص۱۴۸) كتاب الإيمان والنذور باب إذا حلف فقال له رجل: إن شاءالله هل له استثناء؟ رقم (۳۸۶۲) والاستثناء رقم (۳۸۸۷)-

۴) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۴)-

٢-جعفر بن ربيعه: دا امام جعفر بن ربيعة بن شرجيل رحمه الله دي. (١)

٣-عبدالرحمن بن هرمز: دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدني قرشي رحمه الله دي. دَ دوى مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان)) لاندې تيرشوى. (٢)

٤-ابوهريره رضي الله عنه: دا مشهورصحابى رسول ﷺ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (٣)

قوله: عن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: قال سليمان بن داود عليهما السلام لأطوفن الليلة على مائة امرأة أو تسع وتسعين كلهن يأتي بفارس يجاهد في سبيل الله: حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ حضور ﷺ نه روايت كوى چه هغوى فرمائيلى دى چه يو ځل حضرت سليمان عليه السلام اوفرمائيل دَ الله قسم! زه به په يوه شپه كښې سلو يا يوكم سل ښځو له ځم. په هغوى كښې به دَ هرې يوې نه يو يو په اس سورلى كونكې پيداكيږى چه دَ الله تعالى په لاركښې به جهاد كوى.

((لأطوفن)) كښې لام جواب قسم دې او قسم محذوف دې او تقدير عبارت داسې دې ((والله لأطوفن)) دَ دې تائيد دَ دې قول نه كيږى كوم چه دَ(كتاب النكاح) په روايت كښې راغلې دې.

((لم يحنث))(٤) ځكه چه سړې هم په قسم حانث كيږى او دَ قسم دَ پاره ضرورى دى چه دَ دې مقسم به هم وى. (٥)

او ((أطوفن)) مشتق دَ طواف نه دې دَ څه معنى چه ((الدوران حول الشئ)) ده او دلته دَ جماع نه كنايه ده.(٦)

قوله: مائة امرأة أو تسع وتسعين:

دَ حضرت سليمان عليه السلام دَ بيبيانو په تعدادكښې دَ رواياتواختلاف: دَ حضرت سليمان عليه السلام دَ بيبيانو دَ شمير په رواياتوكښې سخت اختلافات دى. دلته دَ باب په روايت كښې سل يا يوكم سل شك سره راغلى دى.په يوروايت كښې((ستين))(٧)اوپه يو روايت كښې ((سبعين))(٨)

---

١) (دَ ده دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب التيمم باب التيمم فى الحضر إذا لم يجد الماء.....-

٢) (كشف البارى (ج٢ص١١)-

٣) (كشف البارى (ج١ص٦٥٩)-

٤) (انظر الصحيح للبخارى كتاب النكاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائى رقم (٥٢٤٢)-

٥) (فتح البارى (ج٦ص ٤٦٠)-

٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٥)-

٧) (صحيح البخارى (ج٢ص١١٣) كتاب التوحيد باب فى المشيئة والإرادة رقم (٧٤٦٩)-

٨) (انظرصحيح البخارى(ج٢ص٤٨٧) كتاب أحاديث الأنبياء باب ﴿ووهبنا لداوٗد سليمن نعم العبد إنه أواب﴾ رقم (٣٤٢٤

او په یو کښې «تسعین»(۱) او په یو بل روایت کښې بغیرد شك نه «مائة»(۲) دی.
اوس په دې ټولو روایتونوکښې د جمع یو صورت دا دې که دا اووئیلې شی چه په دې ښځوکښې شپیته(۶۰) خو آزادې وې او نورې وینځې اوبالعکس او سبعین په مبالغه باندې محمول کړیشی، نو پاتې شوې مائة او تسعون نو چونکه هغه د سلونه کمې او لس کم سلو نه زیاتې وې چه د کسور اعتبار ئی نه دې کړې نو هغه خو تسعون اووئیل او چا چه اعتبار اوکړواو کسور ئی پوره کړل او سل ئی اووئیل «هذا ماقاله الحافظ رحمه الله فی الفتح» (۳)
خو د حافظ دا جواب د تکلف نه خالی نه دې او په دې کښې په دې اعتبار هم لریوالې دې چه حدیث یو دې اود روایت د ټولو طرقو راوی هم یو یعنی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. ځکه چه د روایاتو په مینځ کښې د جمع او تطبیق صورت په هغه وخت کښې اختیارولې شی چه کله دا معلومه وی چه دا ټول اعداد نبی علیه السلام په مختلفو موقعو کښې ارشاد فرمائیلې وی او داسې هیڅ خبره نشته.
نو راجح جواب دا معلومیږی چه د روایاتو په مینځ چه د اعدادو کوم اختلاف دې د رواتو د خپل تصرف نتیجه ده، کیدیشی نبی علیه السلام یو داسې عدد ذکر کړې ووچه په کثرت باندې دال وې نو بعضو رواتو د دې تعبیر ستون سره اوکړوه او نورو سبعون یا تسعون سره، اود ډیرو رواة حدیث دا عادت دې چه هغوی د اصل حدیث اود هغې د مغز یادولو اهتمام خو کوی لیکن د هغې حواشی او تفصیلاتو کښې نه بختیږی د کوم چه په اصل حدیث کښې څه اثر نه وی. نو دلته هم دغه شوی دی چه رواة خو اصل قصه یاده کړیده لیکن د تعداد نسوه په معامله کښې هغوی هغه حیثیت ورنه کړو کوم ئی چه اصل قصې ته ورکړې. هم دې ځائ نه دلته اختلافات پیدا شو او دا اختلاف د اصل حدیث د صحت د پاره نقصانی نه دې. ځکه چه د محدثینو په نزد دا قاعده مسلمه ده چه د حدیث په یوه حصه کښې د راوی وهم د اصل حدیث ضعف ته مستلزم نه دې او حافظ ابن حجر رحمه الله هم دا قاعده په خپله فتح الباری کښې په مختلفو موقعو استعمال کړیده.(۴)
یو بل صورت دا دې چه داسې اووئیلې شی چه د قلیل په ذکر سره د کثیر نفی نه لازمیږی او دا مفهوم د عدد د قبیل نه دې چه د جمهورو په نزد حجت نه دې. (۵)

قوله: فقال له صاحبه: قل: إن شاء الله: نوهغه ته د هغه صاحب اووئیل إن شاء الله اووایه.

---

۱) (انظر صحیح البخاری (ج۱ص۹۸۲) کتاب الإیمان والنذور باب کیف کان یمین النبی صلی الله علیه وسلم؟ رقم (۶۶۳۹)-
۲) (انظر الصحیح للبخاری کتاب النکاح باب قول الرجل: لأطوفن اللیلة علی نسائی رقم (۵۲۴۲)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۴۶۰)-
۴) (فتح الباری (ج۹ص۲۸۶) وتکملة فتح الملهم (ج۲ص۲۰۷)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۱۵)-

د صاحب نه څوک مراددي؟ علامه عینی حافظ ابن حجر او علامه نووی رحمهم الله فرمائی چه د صاحب نه مراد فرښته ده لکه چه په هغه باندې د (کتاب النکاح) روایت هم دلالت کوی. ((فقال له الملك)) (۱) او هم دا قول دې حضراتو صحیح ګرځولې دې. (۲)
او د بعضو نورو حضراتو وینا دا ده چه دلته د صاحب نه مراد آصف بن برخیادې چا سره چه د کتاب علم وو، لیکن حافظ صاحب دا قول مردود ګرځولې دې. (۳)
علامه قرطبی فرمائی چه د صاحب نه مراد د حضرت سلیمان علیه السلام وزیر دې، که انسان وی که پیرې او که مراد ترینه فرښته وی نو دا هم هغه فرښته ده چه هغه له به ئې وحی راوړله او چا چه د صاحب نه مراد خاطر قلب ګرځولې دې د هغوی قول د حقیقت نه لرې دې. (۴)
بهرحال قول همدغه دې چه د صاحب نه مراد دلته ملك (فرښته) ده کمامرالان.

قوله: فلم يقل: إن شاء الله: نو هغه انشاء الله اونه وئیل.
مطلب دا چه حضرت سلیمان علیه السلام په ژبه سره انشاء الله اونه وئیل دا مطلب بالکل نه دې چه هغوی علیه السلام د زړه نه هم د الله تعالی طرف ته د تفویض نه غافل شوې وو. ځکه چه دا د نبوت د منصب نه خلاف ده. ممکن دی چه څه بل څه امر پیښ شوې وی. (۵)
دغه شان معامله زمونږ نبی علیه السلام ته هم پیښه شوې وه چه کله د مکې مشرکانو د حضور صلی الله علیه وسلم نه د روح، خضر او ذوالقرنین باره کښې سوال اوکړونو هغوی صلی الله علیه وسلم په جواب کښې اوفرمائیل چه زه به صبا تاسو ته جواب درکوم. ځکه چه د هغوی الله تعالی سره په تعلق د یقین وو چه څنګه هغه فرمائی همدغه شان به وی. لیکن د هغوی د ژبې مبارکې نه انشاء الله ذهول شو، دا مطلب نه دې چه د زړه نه هم غافل او ذاهل شوې وو. (۶)

قوله: فلم يحمل منهن إلا امرأة واحدة جاءت بشق رجل: نو د هغه ښځونه صرف یوه ښځه حامله شوه او هغې یو نامکمل بچې راوړلو. مطلب دا چه د سلیمان علیه السلام انشاء الله نه وئیلو په وجه صرف د یوې ښځې حمل شو او هغه حمل هم ناقص وو.

قوله: والذي نفس محمد بيده، لو قال: إن شاء الله لجاهدوا في سبيل الله فرسانا أجمعون: او هغه الله قسم! د چا په قبضه قدرت کښې چه د محمد ځان دې که چرې هغه (سلیمان علیه السلام) انشاء الله وئیلې وو نو هغه ټولو به د الله تعالی په لارکښې جهاد کولو.
مطلب دا چه که سلیمان علیه السلام د ژبې مبارکې نه ان شاء الله وئیلې وو نو هغه مراد به پوره

---

۱) (صحیح البخاری کتاب النکاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائی رقم (۵۲۴۲)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۵) وفتح الباری (ج۶ص۴۶۱) وشرح مسلم للنووی (ج۲ص۴۹)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۴۶۱)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۵)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۴۶۱)-
۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۵)-

شوې وو او هغه ټولو ښځو به يو يو فارس راوړلې وې چه د الله تعالى په لار كښې به ئې جهاد كولو.(۱)

دَ دې مطلب تائيد دَ صحيح بخارى (كتاب النكاح) دَ يو روايت نه هم كيږى كوم كښې چه ((وكان أرجى لحاجته)) الفاظ راغلى دى(۲)

دَ نبى كريم ﷺ دَ دې ارشاد نه هم دا معلومه شوه چه دا ضرورى نه ده چه دَ هرانسان خواهش دې پوره شى سره دَ دې چه هغه انشاء الله وئيلې وى بلكه دَ استثناء حاصل خو دا دې چه هغه څنګه هم خواهش كړې دې دَ هغې دَ واقع كيدلو توقع او اميد ساتى او په ترك استثناء كښې دَ وقوع كيدلو اميد نه وى. (۳)

فائده: علامه مهلب رحمه الله فرمائى چه په حديث باب كښې دَ جهاد په نيت دَ اولاد غوښتلو ترغيب دې كله داسې هم كيږى چه ماشوم دَ اميد په خلاف مجاهد نه وى او كافر وى ليكن ده ته په خپل نيت او عمل ثواب ملاويږى. (۴)

دَ بچې دَ ناقص كيدو وجه: علامه رشيداحمد ګنګوهى رحمه الله دَحديث دَالفاظو((الا امرأة واحدة جاءت بشق....)) تشريح كولو سره فرمائى چه كيديشى دَ دې ښځې دَ ناقص ماشوم پيدا كيدو وجه دَ حضرت سليمان عليه السلام په اراده باندې وى چه هغوى عليه السلام اراده خو كړې وه دَ ان شاء الله وئيلو ليكن دا چه هغه نه عزم پوره كيدل ممكن نه شو نو دا عزم ناقص شو نو دغه شان دَ هغه بچې هم ناقص او نامكمل شو پوره نشو.(۵)

مودودى صاحب.... او حديث باب: مودودى صاحب خپل تفسير (تفهيم القرآن) كښې ﴿ولقد فتنا سليمان وألقينا على كرسيه جسدًا ثم أناب....إنك أنت الوهاب﴾ تفسيركولو سره دَ حضرت ابوهريره رضى الله عنه حديث باب دَ عقل نه خلاف ګرځولې او دَ دې قول دَ رسول ﷺ نه دَ تسليم كولونه ئى انكار كړيدې، هغه ليكى چه :

دريم ټولې وائى چه حضرت سليمان عليه السلام يوه ورځ قسم اوخوړلو چه نن شپه به زه خپلو اويا بيبيانوله ورځم او دَ هرې يوې نه به يو دَ الله تعالى دَ لارې مجاهد پيداكيږى خو دې خبرې سره هغه انشاء الله اونه وئيل، دَ دې نتيجه دا شوه چه صرف يوه بى بى اميدواره شوه او دَ هغې نه هم يو نيمګړې ماشوم پيدا شو، كوم چه دائى راوړلو او دَ حضرت سليمان عليه السلام په كرسئ ئى كيخودو.دا حديث حضرت ابوهريره رضى الله عنه دَ حضور ﷺ نه روايت كړيدې او دا بخارى، مسلم او نورو ډير محدثينو په مختلفو طريقو سره نقل كړيدې. پخپله په بخارى شريف كښې دا په مختلفومقاماتوكښې چه په كومو طريقوسره نقل كړيشوې دې په هغې

---

۱) (فتح البارى (ج ٦ص ٤٦١)-
۲) (صحيح البخارى تاب النكاح باب قول الرجل: لأطوفن الليلة على نسائى رقم (٥٢٤٢)-
۳) (فتح البارى (ج ٦ص ٤٦١)-
٤) (شرح ابن بطال (ج ٥ص ٣٢)-
٥) (لامع الدرارى (ج ٧ص ٢٢٠)-

كښې چا كښې د ښځو تعداد (٦٠) دې او چا كښې (٧٠) چا كښې (٩٠) چا كښې (٩٩) او په چا كښې (١٠٠). تر كومې چه د سند تعلق دې په دې كښې د اكثرو رواياتو سند قوى دې او په اعتبار د روايت د دې په صحت كښې كلام نشى كيدلې ليكن د حديث مضمون صريح د عقل خلاف دې او په چغو چغو وائى چه دا خبره به رسول الله ﷺ هيڅ كله هم داسې نه وى فرمائيلى څنګه چه نقل شويده. بلكه هغوى ﷺ به د غالبا د يهوديانو د فضول وينا ذكر كولو سره په يوه موقع دا د مثال په توګه بيان كړې وى او اوريدونكى ته دا غلط فهمى شويده چه دا خبره حضور ﷺ پخپله د واقع په توګه بيانوى. داسې روايات صرف د سند د صحت په زور د خلقو د حلق نه تيرولو كوشش كول دين توقې مسخرې جوړول دى. هر سړې پخپله حساب لګولې شى چه د ژمى په اوږده شپه كښې هم د ماسخوتن او سحر په مينځ كښې لس يولس ګينټو نه زيات وخت نه وى، كه د ښځو كم نه كم تعداد (٦٠) اومنلې شى نو د دې معنى دا شوه چه حضرت سليمان عليه السلام په هغه شپه بغير د سا اخستلوفى ګينټه دشپږوښځوپه حساب سره مسلسل لس يايولس ګينټې كوروالې كولو. آيا دا عملاً ممكن دى؟ او آيا دا توقع كولې شى چه حضور ﷺ به دا خبره د واقع په توګه بيان كړې وى. (١)

په دې حديث باندې د هغه كلام او په احاديث صحيحه باندې غير اصولى تنقيد كولو چه كومه دروازه هغه پرانستې ده هغې ته په كتلو په الله تعالى قسم چه د زمونږ غونې زيږې شو او بدن مو اورپيدو. په دې خبره كښې هيڅ شك نشته چه په احاديثو باندې په ماضى كښې سليمانه علمى نقدو بحث كيږى او بيا به هم كيږى ليكن د دې بحث او تمحيص څه اصول او قواعد هم دى د څه تفصيل محدثينو حضراتو د اصول په كتابونو كښې كړيدي.

كه هر سړى ته د دې خبرې اجازت وركړيشي چه احاديث صحيحه د سند، صحت او رجال ثقاهت باوصف هغه رد كړى، صرف د دې د پاره چه د هغې معنې د هغه د عقل موافق نه دى نو د دين بنيادونه به په رقيدو شى او هر كس او ناكس د وړوكى او لوئې د پاره به د تحريف دروازه يك دم كولاوشى. لاحول ولاقوة الابالله العظيم.

او دا مودودى صاحب چه د شپې د وختونو كوم حساب ذكر كړيدې او دا چه په دومره لږ وخت كښې شپيتو ښځو سره جماع كول ممكن نه دى نو دا د لاندينو وجوهاتو په بناء باندې مدفوع (مسترد) دى:

رومبئ وجه: روستو دا خبره راغلې ده چه د حضرت سليمان عليه السلام د ښځو يو مقرر شمير د حديث نه ثابت نه دې، ښكاره همدغه ده چه نبى اكرم ﷺ يو داسې عدد ذكر كړې وو چه په كثرت باندې دال وو. بعض رواتو د دې تعبير شپيتو سره اوكړو، چا لس كم سلو سره يا د دې نه زياتو سره اوكړو، ځكه چه رواة خو د اصل حديث يادولو اهتمام كوى او د حديث د دې اجزاؤ او تفاصيلو سره زيات كار نه لرى او د كوم چه په اصل حديث كښې څه اثر نه وى،

---

١) (تفهيم القرآن (ج٣ص٣٣٧)-

نو مونږ ته دا حق څنګه حاصل دې چه يو عدد مقرر کړو بيا د دې په حساب د شپې اوقات مقرر او متعين کړو؟

دوئمه وجه: که د شپيتو دا شمير فرض کړه مونږ صحيح اوګنړو نو شپږو ښځو سره يو ګينټه کښې جماع کول څرنګ محال دې؟ اوکه شپه په دولس ګينټو باندې هم مشتمل شی نو صحيح حساب په يوه ګينټه کښې پنځه ښځې شوې نو دا څنګه عقلاً محال شو چه د دې په وجه صحيح حديث ردکړيشی؟ که د انبياء عليهم السلام قصص او د هغوی په حکاياتو کښې مونږ داقسم قياسونه شروع کړل نونه به د يونبی معجزه ثابته شی نه د هغوی نه علاوه د چا کرامت، انبياء عليهم السلام خو څه بلکه بعض اولياؤ نه څومره داسې امور ثابت دی چه هغوی په ډير لږ وخت کښې ډير کارونه کړی دی او نور خلق د هغې نه په دو چند وخت کښې هم هغه کارونه نشی پوره کولې. بعض فلاسفه... د چا سرخيل چه حضرت شيخ الاسلام مولانا محمد قاسم نانوتوی رحمه الله دی ثابت کړی چه د وخت د پاره طول او عرض دواړه وی. د کومو څيزونو چه مونږ په عامو احوالوکښې مشاهده کوو هغه د وخت طول دې او د ډيرو کارونو په لږ وخت کښې پوره کولو چه کوم ذکر کولې شی هغه د وختونو په عرض کښې واقع کيږی.

د بحث خلاصه: حاصل دا دې چه صرف د عقل بعضې امور واقع کيدل مستبعد ګڼل د صحيح احاديثو د رد د پاره کافی نه دی. معجزات او کرامات داسې امور دی کوم چه عقل مستبعد ګڼړی ليکن دا بې شك او شبهې ثابت دی.

او ترکومې چه د بعضو اصوليينو د دې خبرې تعلق دې چه د حديث د صحت دپاره دا ضروری دی چه هغه دې د عقل خلاف نه وی نو د دې نه د هغوی مطلب دا وی چه د عقل نه خلاف په دې معنی وی چه د هغې نه محال عقلی لازم راځی، دا مطلب نه دی چه هغه صرف عقل مستبعد اوګڼړی. د دې دلائلونه علاوه کوم چه د معجزاتو په ثبوت دلالت کوی.علامه سيوطی رحمه الله (تدريب الراوی) کښې فرمائی:

((إن من جملة دلائل الوضع أن يكون مخالفا للعقل بحيث لايقبل التأويل، ويلتحق به مايدفعه الحس والمشاهدة، أويكون منافيا لدلالة الكتاب القطعية أو السنة المتواترة أو الإجماع القطعي، أما المعارضة مع إمكان الجمع فلا)) (۱)

يعنی د حديث د وضع په ادله کښې دا هم دی چه هغه به د عقل مخالف وی، په دې حيثيت سره چه بالکل تاويل قبول نه کړی، دې سره هغه هم شامل دې کوم ته چه حس يا مشاهده رد کړی. يا دا چه هغه د کتاب الله د قطعی دلالت يا سنت متواتره يا اجماع قطعی منافی کيږی. هغه تعارض کوم کښې چه د جمع بين الروايات امکان وی،نو هغه د وضع حديث د دليلونو نه نه دې.

علامه سخاوی رحمه الله (فتح المغيث) کښې ليکی:

---

۱) (انظر تدريب الراوی (ج۱ص۲۷۶)-

((وكأن يكون مخالفا للعقل ضرورة أو استدلالا، ولا يقبل تأويلا بحال، نحو: الإخبار عن الجمع بين الضدين، وعن نفي الصانع، وقدم الأجسام، وما أشبه ذلك لأنه لايجوز أن يرد الشرع بما ينافي مقتضى العقل)) (۱)
لکه څنګه چه ضرورة او استدلالاً د عقل مخالف وی او په هيڅ قسم تاويل نه قبلوی لکه جمع بين الضدين او نفی صانع او قدم اجسام او د هغې مشابه د يوځيز خبر چه ورکړيشوی وی څکه چه داخبره هډو صحيح نه ده چه حکم شرعی په يوداسې ځيز کښې راشی چه د عقل د مقتضی منافی وی. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح او ښکاره دې چه په دې کښې د حضرت سليمان عليه السلام د جهاد د پاره د بچی غوښتلو ذکر دې. (۳)

۲۴-باب: الشَّجَاعَةِ فِي الْحَرْبِ وَالْجُبْنِ

دترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې په جنګ کښې بهادری اختيارولو تعريف او په بزدلئی کښې خرابې بيانول غواړی. (۴)

[۲۶۶۵] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ عَبْدِ الْمَلِكِ بْنِ وَاقِدٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ وَأَجْوَدَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ فَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَبَقَهُمْ عَلَى فَرَسٍ وَقَالَ وَجَدْنَاهُ بَحْرًا [ر: ۲۴۸۴]

تراجم رجال

۱-**احمدبن عبدالملك بن واقد:** دا مشهور محدث احمدبن عبدالملك بن واقد الاسدى رحمه الله دې. (۶)

۲-**حمادبن زيد:** دا ابواسماعيل حماد بن زيدبن درهم بصرى رحمه الله دې. د دوى حالات ((کتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين......)) لاندې ذکر شوى دى. (۷)

۳-**ثابت بنانی:** دا مشهور تابعی بزرك ابومحمد ثابت بن اسلم بنانی رحمه الله دې. د دوى

۱) (فتح المغيث شرح ألفية الحديث (ج۱ص۲۹٤) والناقد الحديث فى علوم الحديث (ص٤٨)-
۲) (تكملة فتح الملهم (ج۲ص۲۱۲-۲۱۳) وأيضًا انظر الاستاذ المودودى من حياته وأفكاره للبنورى-
۳) (عمدة القارى(ج۱٤ص۱۱۵)-
٤) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۱۷)-
۵) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى كتاب الهبة باب من استعاز من الناس الفرس-
۶) (د دوى د حالاتود پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب الخدم للمسجد-
۷) (کشف البارى (ج۲ص۲۱۹)-

حالات ((کتاب العلم باب القرءة والعرض علی المحدث)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۴-انس رضی الله عنه: دَ حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: کان النبی صلی الله علیه وسلم أحسن الناس وأشجع الناس وأجود الناس: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم په خلقو کښې دَ ټولونه زیات ښکلې دَ ټولو نه زیات بهادر او ټولونه زیات سخی وو.

دَ نبی علیه السلام درې صفتونه: په دې حدیث کښې دَ نبی علیه السلام درې صفتونه ذکر کړېشو.

① احسن ② اشجع ③ اجود(۳)

دَحکماء اسلام وینا ده چه دَ انسان درې قُوَی دی، عقلیه، غضبیه او شهویه. دَ قوت غضبیه دَ کمال نښداره شجاعت او بهادری ده. دَ قوت شهویه دَ کمال مظهر جود او سخاوت دې او دَ قوت عقلیه کمال او مظهر حکمت دې. او په لفظ احسن کښې هم دَ دې قوت عقلیه کمال ته اشاره ده ځکه چه حسن صورت تابع دې دَ مزاج دَ اعتدال او دَ مزاج اعتدال دَ نفس صفائې او پاکیزګئی ته او جودت طبع نه ماخوذ دې او دغه درېواړه صفات دَ امهات الاخلاق نه دی. (۴)

قوله: ولقد فزع أهل المدینة فکان النبی صلی الله علیه وسلم سبقهم علی فرس: او دَ مدینې خلق اووېرېدل نو نبی کریم صلی الله علیه وسلم په یو اس باندې سور شو او دَ ټولونه وړاندې اورسیدو. ((فزع)) بکسر الزاء ((الفزع)) نه مشتق دې او دَ دې معنی دَ وېرېدلو ده.(۵)

قوله: وقال: وجدناه بحرا: اوحضور صلی الله علیه وسلم ارشاد اوفرمائیلو مونږ دا اس دَ سمندرپه شان اوموندلو. دَ (کتاب الهبة) په روایت کښې راغلی چه پورته ذکر شوې اس دَ حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وو کوم چه نبی علیه السلام دَ هغه نه دَعاریت په توګه اخستې وو او هم په دې روایت کښې دَ هغه اس نوم (مندوب) وو. (۶)

علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه حضور صلی الله علیه وسلم دَ هغه اس دَ تیزوالی تشبیه سمندر سره ورکړه او وئې فرمائیل چه مونږ دا اس په سرعت سیر کښې دَ سمندر په شان اوموندلو. لکه څنګه چه

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۸۳)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص٤)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۷)-
٤) (شرح الکرمانی (۱۲ص۱۱۹)-
۵) (مختار الصحاح (ص۵۰۲) مادة فزع-
۶) (صحیح بخاری (ج۱ص۳۵۸) کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم (۲۶۲۷)-

د سمندر اوبه يو شان په تيزئى سره روانې وى دغه شان دا اس هم په يو رفتار منډې وهلې بالکل سترې نشو.(۱)

علامه مهلب نور فرمائى چه د ټولونه اول اس ته د سمندر تشبيه رسول الله ﷺ ورکړه. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د حضرت انس رضی الله عنه دې ارشاد کښې دې ((وأشجع الناس))(۳)

[۲۶۶۶] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي عُمَرُ بْنُ مُحَمَّدِ بْنِ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ أَنَّ مُحَمَّدَ بْنَ جُبَيْرٍ قَالَ أَخْبَرَنِي جُبَيْرُ بْنُ مُطْعِمٍ(۴) أَنَّهُ بَيْنَمَا هُوَ يَسِيرُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَمَعَهُ النَّاسُ مَقْفَلَهُ مِنْ حُنَيْنٍ فَعَلِقَهُ النَّاسُ يَسْأَلُونَهُ حَتَّى اضْطَرُّوهُ إِلَى سَمُرَةٍ فَخَطِفَتْ رِدَاءَهُ فَوَقَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَعْطُونِي رِدَائِي لَوْ كَانَ لِي عَدَدُ هَذِهِ الْعِضَاهِ نَعَمًا لَقَسَمْتُهُ بَيْنَكُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُونِي بَخِيلًا وَلَا كَذُوبًا وَلَا جَبَانًا [۲۹۷۹]

تراجم رجال

۱- <u>ابواليمان:</u> داابواليمان حکم بن نافع بصرى رحمه الله دې. د ده حالات ((بدء الوحى)) الحديث السادس لاندې تير شوى. (۵)

۲- <u>شعيب:</u> دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزه القرشى الاموى رحمه الله دې. د ده حالات ((بدءالوحى)) د شپږم حديث لاندې راغلى دى. (۶)

۳- <u>زهرى:</u> دا امام محمدبن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دې. د ده مختصر حالات ((بدء الوحى)) دريم حديث په ذيل کښې راغلى دى. (۷)

۴- <u>عمربن محمد بن جبير:</u> دا د رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت جبير بن مطعم رضی الله عنه نمسې عمر بن محمد بن جبير بن مطعم بن عدى القرشى النوفلى المدنى رحمه الله دې.(۸) دوى د خپل والدصاحب محمدبن جبير نه روايت کوى. د هغوى نه د حديث روايت کونکې

---

۱) (شرح ابن بطال(ج۵ص ۳۴)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳۴)-

۳) (عمدة القارى (ج ۱۴ص۱۱۷)-

۴) (قوله: جبير بن مطعم: الحديث أخرجه البخارى (ج۱ص۴۴۶) کتاب فرض الخمس باب ماکان النبى صلى الله عليه وسلم يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس ونحوه رقم (۳۱۴۸) والحديث من إفراده-

۵) (کشف البارى (ج ۱ص ۴۷۹)-

۶) (کشف البارى (ج ۱ص ۴۸۰)-

۷) (کشف البارى (ج ۱ص ۳۲۶)-

۸) (تهذيب الکمال (ج۲۱ص۴۹۵) وقال الذهبى فى الميزان (ج۳ص ۲۲۰) ماروى فى علمى سوى الزهرى-

صرف امام زهری رحمه الله دې. (۱)

امام نسائی فرمائی ((ثقة)) (۲)

ابن حجر رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۳)

ابن حبان رحمه الله دَ هغه ذکر په (کتاب الثقات) کښې کړیدې. (۴)
دې په امهات سته کښې صرف دَ صحیح بخاری راوی دې او امام بخاری رحمه الله هم دَ ده نه صرف یو حدیث (مذکورفی الباب) اخستې دې. (۵)

۵- محمد جبیر: دا ابوسعید محمدبن جبیر بن مطعم المدنی رحمه الله دې. (۶)

۶- جبیربن مطعم رضی الله عنه: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابی حضرت جبیر بن مطعم بن عدی رضی الله عنه دې. (۷)

قوله: أنه بينما هو يسير مع رسول الله صلى الله عليه وسلم ومعه الناس مقفله من حنين: حضرت جبیر بن مطعم فرمائی چه کله هغه رسول الله ﷺ سره روان وو او په دې وخت کښې هغوی سره نور خلق هم وو د غزوه حنین دَ واپسئی په وخت کښې. دلته په حدیث باب کښې دَ رسول الله ﷺ یوه واقعه بیان کړې شوې ده چه دَ غزوه حنین نه په واپسئی کښې پیښه شوې وه. داسې اوشوه چه کله حضور ﷺ په غزوه حنین کښې دَ فتح او نصرت نه پس دَ اهل حنین قیدیان دَ هغوی دَ کورونو والا ته واپس کولو نه فارغ شو نو حضور ﷺ سور شو او روان شو، نور خلق هم هغوی پسې شاشا ته روان شو او دَ هغوی ﷺ نه نی دَ غنیمت دَ مال غوښتنه شروع کړه.

په دې موقع باندې هغوی ﷺ ارشاد اوفرمائیلو ((أعطوني ردائي.....)) (۸)

((مقفله)) مصدرمیمی دې یا ظرف زمان اودَ ((قفول)) معنی ((رجوع)) ده. (۹) او هم دَ بخاری شریف په یو روایت کښې ((مقبلامن حنين)) (۱۰) الفاظ راغلی دی یعنی دغه وخت کښې حضور ﷺ دَ حنین نه واپس کیدلو، په دې روایت کښې دا حال واقع شوې دې. (۱۱)

---

۱) (حواله بالا-

۲) (حواله بالا-

۳) (تقریب التهذیب (۴۱۶) رقم (۴۹۶۳)-

۴) (الثقات لابن حبان (ج۷ص۱۶۶)-

۵) (تهذیب الکمال (ج۲۱ص۴۹۶)-

۶) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الأذان باب الجهر فی المغرب-

۷) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الغسل باب من أفاض علی رأسه ثلاثا-

۸) (شیرة ابن هشام (ج۳-۴ص۴۹۲)-

۹) (شرح الطیبی (ج۱۱ص۳۱) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۱۸) وجامع الأصول (ج۵ص۱۰)-

۱۰) (صحیح بخاری (ج۱ص۴۴۶) کتاب فرض الخمس باب ماکان النبی صلی الله علیه وسلم یعطی المؤلفة قلوبهم وغیرهم من الخمس ونحوه رقم (۳۱۴۸)-

۱۱) (فتح الباری (ج۶ص۲۵۴)-

((فعلقه الناس يسألونه حتى اضطروه إلى سمرة، فخطفت ردائه
خلق حضور ﷺ پورې اونختل او د هغوی نه ئې غوښته کوله، تردې چه حضور ﷺ د کيکر اونې پورې په پناه اخستلو مجبورشو نو کيکر د هغوی څادر مبارک رابنکلو.
((علق)) دادباب ((سمع)) نه دې او((تعلق)) په معنی کښې دې يعنی اينختل او لازم نيول.(١)
او د ((الناس)) نه مراد ((الأعراب)) يعنی کلی وال دی. لکه چه (کتاب فرض الخمس) په روايت کښې ((الأعراب)) راغلې دی. (٢)
او ((يسألون)) الناس نه حال واقع کيږی. (٣)
او د((خطف)) معنی ناڅاپی اوچتولو ده. (۴)
او دلته مطلب دا دې چه د حضور څادر د کيکر په ازغوکښې ګيوډ شو او په هغه ازغو کښې اونختلو. (۵)

قوله: فوقف النبى صلى الله عليه وسلم فقال: أعطونى ردائى، لوكان عدد هذه العضاه نعما لقسمته بينكم: نو نبی کريم ﷺ توقف اختيارکړو او وئې فرمائيل چه زما څادر ماته راکړئی، که زما د دې ازغو او ونو برابر څاروی وې نو ټول به ما په تاسو خلقو کښې تقسيم کړې وې.
علامه قسطلانی د دې جملې مطلب دا بيان کړيدې چه زه خپل مال تاسو خلقو ته درکولو تياريم نو تاسو خلقو چه دا کوم غنيمت حاصل کړيدې هغه خو زه په طريق اولی درکوم. (۶)
((عضاه)) دا د عضاهة وعضهة وعضة جمع ده. (٧) او عضاه هرهغه ونې ته وائی چه ازغيژنه وی لکه کيکر وغيره.(٨)
ابن التين رحمه الله فرمائی دا کلمه حالت وصل او وقف دواړو کښې د باء سره لوستلې شی.(٩)
د کلمه "نعم" لغوی تحقيق: د ((نعم)) تحقيق کولو سره علامه ابوجعفر النحاس رحمه الله فرمائی

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٨)-
٢) (صحيح بخارى (ج١ص٤٤٥٦) كتاب فرض الخمس باب ماكان النبى صلى الله عليه وسلم يعطى المؤلفة قلوبهم وغيرهم من الخمس ونحوه رقم (٣١٤٨)-
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٨)-
٤) (مختار الصحاح (ص١١٨) مادة خطف-
٥) (شرح الطيبى (ج١١ص٣١)-
٦) (شرح القسطلانى (ج٥ص٥٤)-
٧) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٨)-
٨) (جامع الأصول (ج٥ص١٠)-
٩) (عمدة القارى (ج١٤ص١١٨)-

چه د نعم اطلاق ابل، بقر او غنم باندې كيږي صرف اوښ ته نعم نشي وئيلې، دغه شان په غوا او بكرئى باندې هم د دې استعمال شائع نه دې. (۱)
او علامه فراء نحوى رحمه الله فرمائى ((هوذكرلايؤنث، يقولون: هذا نعم وارد، وجمعة نعمان كحمل وحملان)) (۲)
د نعم اعراب: دلته ((نعما)) منصوب واقع شويدې، او د ابوذر په روايت كښې دالفظ مرفوع دې. (۳)
نوكه دا كلمه مرفوع ده نودا د كان اسم مؤخر دې او ((عددهذالعضاه)) خبر مقدم او كه منصوب دې نو **نعما** بنا برتمييزمنصوب دې او **كان** تامه دې.
يا دا چه كان ناقصه دې او نعما د كان خبر او عددُ د كان اسم دې.
قوله: ثم لاتجدونى بخيلاً ولا كذوباً ولا جباناً: بيا به نه تاسو ما بخيل اومومئى او نه دروغژن او نه بزدل.
مطلب دا چه كه تاسو ما په مشكل او سخت وخت كښې هم ازميښت كړئى نوصفات رذيله مثلاً بخل، كذب اوبزدلي وغيره سره به مې متصف اونه مومئي (۴)
نفى مطلق د وصف ده د مبالغې نه ده: دلته نبى كريم ﷺ د دريو صفات رذيلو د خپل ذات مبارك نه نفي فرمائيلې ده او چه كوم الفاظ ئې فرمائيلى دى په هغې كښې كذب د مبالغه. جبان صفت د مشبهه صيغه دې،او بخيل د دواړو احتمال لرى خودلته د مبالغې نفى مراد نه ده بلكه مطلقاً د وصف نفى ده گنې نو مشهور اشكال به پيښ شى چه په كذوب كښې نفى مطلقاً د كذب نه بلكه زياتوالى د كذب دې، دغه شان په نورو الفاظو كښې هم دغه اشكال دى او مطلب به داسې شى چه كاذب خو دې ليكن كذوب نه دې وهلم جرا-
د دې د پاره دلته مطلقًا نفى د اوصاف ثلاثه ده نه چه دمبالغې. دا داسې ده لكه چه د الله تعالى په ارشاد كښې دى ﴿وماربك بظلام للعبيد﴾ (۵) په دې آيت كښې هم نفى مطلق د ظلم ده گنې نو الله تعالى به نعوذبالله ظالم كيدل لازم راشى او دا بديهى البطلان دې. (۶)
علامه طيبى رحمه الله فرمائى چه دا كلمه((ثم)) تراخى فى الرتبه د پاره دې.اود نبى كريم ﷺ د ارشاد مطلب دادې چه زه په دې عطاء كښې مجبور نه يم بلكه پوره شوق او رغبت سره به

---

۱) (حواله بالا-
۲) (مختارالصحاح (ص۶۶۹)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۳۵)-
۴) (شرح الطيبى (ج۱۱ص۳۲)-
۵) (فصلت:۴۶)-
۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۱۸) وشرح القسطلانى (ج۵ص۵۴)-

تاسوته درکوم او زه دروغژن هم نه یم چه اوس تاسو سره وعده اوکړم او تاسونه خان خلاص کړم، بیا روستو منکر شم او تاسو ته مال درنکړم او نه زه بزدل یم چه دَ چانه اوویریږم، نو لکه چه دا دواړه جملې ((ولاکذوبا ولاجبانا)) دَ کلام سابقه تتمه ده. علامه کرمانی رحمه الله فرمائی چه رسول الله ﷺ دَ عدم کذب نه دَ قوت عقلیه کمال یعنی حکمت طرف ته، عدم جبن نه دَ قوت غضبیه کمال یعنی بهادرئی طرف ته او عدم بخل نه دَ قوت شهویه کمال یعنی سخاوت طرف ته اشاره اوفرمائیله. یعنی حضور ﷺ قوت عقلیه، قوت غضبیه او قوت شهویه کښې کامل وو او همدغه دریواړه دَ قوی اخلاق فاضله اصل دي، ړومبې صدیقین دوئم شهداء او دریم صلحاء مرتبه ده. اللهم اجعلنا منهم. (۱)

دَ حدیث فوائد: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ جبیر په حدیث کښې یوځو فائدې دی مثلاً: ① که جاهلان دَ یو صاحب علم او فضل سړی باره کښې بدګمانئی ښکاروی نو هغه سړی له پکار دی چه هغه سړې دې دَ خپلو ښو عاداتو او ښکلې خصلتونو سرعام ذکر اوکړی، دې دَ پاره چه بدګمانی ختمه شی.

② دَ حدیث نه دا هم معلومه شوه چه یو سړې چا کښې چه بخل، کذب او بزدلئی په شان صفات رذیله وی نو هغه دَ خلقو مقتداء او پیشوا نشی جوړیدې. او خلقو ته هم پکار دی چه په چا کښې دَ دې نه یو صفت هم وی نو امام او خلیفه دې نه جوړوی. (۲)

دَ حدیث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مناسبت دَ رسول الله ﷺ په دې مبارك ارشاد کښې دې. ((ثم لاتجدونی بخیلا، ولاکذوبا، ولاجبانا)) (۳)

۲۵- بَاب: مَا يُتَعَوَّذُ مِنَ الْجُبْنِ

ماقبل سره ربط او مناسبت: په وړاندینی باب کښې دَ بزدلئی مذموم او قبیح کیدو بیان وو او په دې باب کښې دَ دې خبرې ذکر دې چه هرکله بزدلی مذموم او قبیح دی نو دینه پناه غوښتل پکار دی.

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا خودل غواړی چه دَ بزدلئی نه پناه غوښتل پکار دی لکه څنګه چه رسول الله ﷺ دې نه پناه غوښتې وه. (۴)

[۲٦٦٧] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا أَبُو عَوَانَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْمَلِكِ بْنُ عُمَيْرٍ سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ مَيْمُونٍ الْأَوْدِيَّ قَالَ كَانَ سَعْدٌ (٥) يُعَلِّمُ بَنِيهِ هَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ كَمَا يُعَلِّمُ الْمُعَلِّمُ الْغِلْمَانَ

---

۱) (شرح الکرمانی (۱۲ص ۱۲۰)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۳٤)-

۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۱۷)-

٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۱۹)-

۵) (قوله: سعد: الحدیث أخرجه البخاری أیضاً (جص۲ ۹٤۲) کتاب الدعوات باب التعوذ من عذاب القبر رقم(٦۳٦۵) و(ص۲ ۹٤۲) باب التعوذ من البخل رقم (٦۳۰) ..... [بقیه حاشیه په راروانه صحفه......

الْكِتَابَةَ وَيَقُولُ إِنَّ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَتَعَوَّذُ مِنْهُنَّ دُبُرَ الصَّلَاةِ اللّٰهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ وَأَعُوذُ بِكَ أَنْ أُرَدَّ إِلَى أَرْذَلِ الْعُمُرِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ فَحَدَّثْتُ بِهِ مُصْعَبًا فَصَدَّقَهُ [٦٠٠٣، ٦٠٠٩، ٦٠٠٣، ٦٠٢٤]

تراجم رجال

۱- **موسی بن اسمعیل:** دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل تبوذکی بصری رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((بدء الوحی)) څلورم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۲- **ابوعوانه:** دَدوی نوم وضاح بن عبدالله یشکری رحمه الله دي، دَدوی حالات هم ((بدء الوحی)) څلورم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۲)

۳- **عبدالملك بن عمیر:** دا ابوعمر عبدالملك بن عمیر بن سوید الکوفی رحمه الله دي. (۳)

۴- **عمرو بن میمون الاودی:** دا ابویحیی عمرو بن میمون الاودی الخضرمی الکوفی رحمه الله دي. (۴)

۵- **سعد:** دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابی حضرت سعد بن ابی وقاص اللیثی المدنی رضی الله عنه دي. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب إذا لم یکن الإسلام علی الحقیقة....)) لاندې راغلی دی. (۵)

قوله: قال: کان سعد یعلم بنیه هؤلاء الکلمات کما یعلم المعلم الغلمان الکتابة: عمرو بن میمون لاودی رحمه الله فرمائی چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه خپلو ځامنوته دا کلمې داسې خودلې لکه څنګه چه معلم شاګردانوته کتابت ښائی.

دلته دَ تمهید په توګه راتلونکې دعائیه کلماتو دَ اهمیت خودلو دَ پاره دابیان کړیشوچه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه دَدې کلماتو خپلوبچوته دَ زده کولو بې حده اهتمام کولو او راوی عمرو بن میمون دَ دې ماشومانوته تحریر خودلو سره تشبیه ورکړه لکه چه څنګه

.....دتیرمخ بقیه] و(ص٩٤٢) باب الاستعاذة من أرذل العمر، ومن فتنة الدنيا ومن فتنة النار رقم (٦٣٧٤) و (ص٩٤٥) باب التعوذ من فتنة الدنيا رقم (٦٣٩٠) والترمذى فى سننه (ج٢ص١٩٦) أبواب الدعوات باب فى دعاء النبى صلى الله عليه وسلم وتعوذه فى دبر كل صلوة رقم (٣٥٦٧) والنسائى (ج٢ص٣١٥) تاب الاستعاذة باب الاستعاذة من فتنة الدنيا رقم (٥٤٨٠-٥٤٨١) وباب الاستعاذة من البخل رقم (٥٤٤٩)-

١) (كشف البارى (ح١ص٤٣٣)-

٢) (حواله بالا (ص ٤٣٤)-

٣) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الأذان باب اهل العلم والفضل أحق بالإمامة-

٤) دَ دوى دَحالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهر المصلى قذر أوجيفة لم تفسد عليه صلاته-

٥) (كشف البارى (ج٢ص١٧٣)-

ماشومانوته د تحریر اوکتابت خودل د ډیر محنت او اهمیت متقاضی وی دغه شان دا کلمات هم خودلو کښې محنت او اهتمام کول پکار دی.

قوله: ويقول: إن رسول الله صلى الله عليه وسلم كان يدعو منهن دبر الصلاة: او حضرت سعد رضي الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ به د دې کلماتوسره د هرمانځه نه پس دعا فرمائيله. او هغه کلمات دا دی:

قوله: اللهم إني أعوذبك من الجبن، وأعوذبك أن أرد إلى أرذل العمر، وأعوذ بك من فتنة الدنيا، وأعوذبك من عذاب القبر: اې الله! زه ستا پناه غواړم د بزدلئ نه، ستا پناه غواړم چه راوګرځولې شم خراب عمر ته او پناه غواړم د دنيا د فتنې نه او پناه غواړم د قبر د عذاب نه.

«أرذل العمر» نه د ژوند هغه دور مراد دې کله چه د بوډاوالی د وجې نه د عقل او پوهې قوتونه کار پريږدی، د غور او فکر صلاحيتونه ختم شی او سړې د عقل د خفت او فهم د کموالی نه د ماشومانو په شان حرکتونه کوی. (۱)

په نتيجه کښې د ده نه د فرائضو په ادا کولو کښې کوتاهی کيږی او د خپل بدن پاکئ او صفائې نه عاجز شی او د خپل کور او خاندان د پاره مصيبت او بوج جوړشی او هغوی د ده د مرګ ارزوګانې کوی اوکه خاندان وغيره نه وی نو بيا خو مصيبت او مصيبت دې نو سړی له د داسې وخت نه پناه غوښتل پکار دی. (۲)

«فتنة الدنيا» نه مراد دا دې چه د دنيا په بدله کښې آخرت خرڅ کړی، د دنيا فانی ژوند ته د آخرت په ابدی ژوند باندې فوقيت ورکړی. (۳)

د کتاب الدعوات په روايت کښې «فتنة الدنيا» تفسير د راوی حديث عبدالملك بن عمير په «فتنة الدجال» سره کړيدې. (۴)

او په دې خبره کښې هم څه شك نشته چه د دجال فتنه به د ټولو نورو فتنونه خطرناکه وی (۵)

قوله: فحدثت به مصعبا فصدقه: نو ما دا حديث مصعب ته واورولو او هغوی د حديث تصديق اوکړو.

د دې قول قائل راوی حديث عبدالملك بن عمير رحمه الله او مصعب نه مراد مصعب بن سعد بن ابی وقاص رحمه الله دې.

---

۱) (شرح الكرمانی (ج۱۲ص۱۲۱)-
۲) (عمدة القاری (۱٤ص۱۱۹)-
۳) (حواله بالا-
٤) (صحيح البخاری (ج۲ص۹٤۲) كتاب الدعوات، باب التعوذ من عذاب القبر رقم (۶۳۶۵)-
۵) (شرح القسطلانی (ج۵ص۵۵)-

اوس مطلب دا شو چه راوی حدیث عبدالملک بن عمیر وائی چه ما دا حدیث د تصدیق په غرض حضرت مصعب ته واورولو نو هغوی د حدیث د صحت تصدیق اوکړو.(۱)

فائده: ابن سعد رحمه الله ((طبقات)) کښې د حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه د اولاد شمیر ۳۱ خودلې دې په دې کښې ۱۴ خامن او ۱۷ لونړه وې.(۲)

او په دې کښې پنځه محدثین وو او د خپل والد صاحب نه به نې روایت کولو د هغوی نومونه دادی: عمر، عامر، محمد، مصعب اوعائشه. (۳)

تنبیه: حافظ مزی رحمه الله په اطراف کښې فرمائیلی دی چه امام بخاری د صحیح بخاری په روایت کښې مصعب بن سعدبن ابی وقاص نه دې ذکر کړې او نسائی ذکر کړېدې. (۴)

لیکن حافظ مزی رحمه الله ته دلته تسامح شویده ځکه چه د بخاری شریف په ټولو روایاتوکښې د مصعب تذکره موجود ده. (۵)

[۲۶۶۸] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا مُعْتَمِرٌ قَالَ سَمِعْتُ أَبِي قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ (۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْجُبْنِ وَالْهَرَمِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ

[۶۰۱۰، ۶۰۰۸، ۶۰۰۶، ۴۴۳۰]

تراجم رجال

۱- <u>مسدد</u>: دا مسددبن مسرهد رحمه الله دې، د ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشویدې. (۷)

۲- <u>معتمر</u>: دا معتمر بن سلیمان تیمی بصری رحمه الله دې. (۸)

---

۱) (عمدة القاری (۱٤ص۱۱۹)-

۲) (طبقات ابن سعد- (۳ص۱۳۷)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۳۶)-

٤) (تحفة الأشراف (ج۳ص۳۰۷)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۳۶)-

۶) (قوله: أنس بن مالک رضی الله عنه: احدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۶۸۳) کتاب التفسیر باب قوله تعالی: ﴿ومنکم من یرد إلی أرذل عمر﴾ رقم (٤۷۰۷) کتاب الدعوات، باب التعوذمن فتنة المحیا والممات رقم (۶۳۶۷) وباب الاستعاذة من الجبن والکسل رقم (۶۳۶۹) وباب التعوذ من أرذل العمر رقم (۶۳۷۱) ومسلم (ج۲ص۳٤۷) کتاب الذکر والدعاء باب التعوذ من العجز والکسل وغیره رقم (۶۷۷۳) وأبوداؤد (ج۱ص۲۱۵) تاب الصلاة

۷) (کشف الباری (ج۲ص۲)-

۸) (د دوی د حالاتودپاره اوګوری کتاب العلم باب من خص بالعلم قوما دون کراهیة أن لایفهموا-

۳-ابی: ((اب)) نه مراد ابوالمعتمر سلیمان بن طرخان تیمی بصری رحمه الله دي.(۱)

۴-انس بن مالك رضی الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دي، دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی دی.(۲)

قوله: کان النبی صلی الله علیه وسلم یقول: اللهم إنی أعوذبك من العجز والکسل والجبن والهرم، وأعوذبك من فتنة المحیا والممات، وأعوذ بك من عذاب القبر: حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی دی یا الله زه ستا دَ پناه غوښتلو طلبګار یم، دَ عاجزه کیدلو، سستئی، بزدلئی او بوډاولی دَ انتهاء نه او زه ستا دَ پناه غوښتونکې یم دَ ژونداو مرګ دَ فتنې نه او زه ستا دَ پناه غوښتونکې یم دَ قبر دَ عذاب نه.

دَ حدیث شریف دَ ګرانو الفاظووضاحت: ((عجز)) دَ قدرت ضد دې په یوکار باندې قدرت او طاقت نه لرونکی ته عاجز وئیلی شی.(۳)

او((کسل)) وائی ضعیف الهمتئی او سستئی ته، دَ دې نه پناه غوښتلووجه دا دې چه دا صفت دَ اعمال صالحو نه لرې کوی.(۴)

اوس دَ عجز اوکسل په مینځ کښې فرق دا شو چه کسل په یوکار باندې قدرت لرلوسره هغه پریخودل دی اوپه عجزکښې قدرت مفقود دې.نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دواړو نه پناه غوښتې ده.(۵)

دَ ((هرم)) باره کښې علامه کرمانی رحمه الله فرمائی ((ضدالشباب))(۶) چه دَ ځوانئی ضد دې. او امام راغب اصفهانی رحمه الله فرمائی چه ((هرم)) هغه بوډا ته وئیلې شي دَ چا عمر چه ډیر زیات شوې وی، دَ څه په وجه چه دَ هغه اندامونه دَ کمزورئی او ضعف ښکارشی.(۷)

دَ ((هرم)) نه پناه غوښتلو وجه دا ده چه دا دَ هغه بیمارونه دې دَ کوم چه څه علاج نه وی.(۸)

((محیاوممات)) دواړه مصدر میمی دی او دَ مرګ او ژوند په معنی کښې دی. ((فتنة المحیا)) دا ده چه سړې دَ دنیا په فتنه کښې اخته شی او په دې مشغول او غرقاب شی او آخرت شاته اوغورزوی.(۹)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-
۳) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۱۲)-
٤) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۱۹)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۳۶)-
۶) (شرح الکرمانی(ج۱۲ص۱۲۱)-
۷) (المغرب (ج۲ص۳۸۳) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۹)-
۸) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۱۹)-
۹) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۱۹-۱۲۰)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حديث په دې لفظ ((والجبن)) كښې دې.(۱)

۲۶-باب: من حدّث بمشاهده في الحرب

ماقبل سره مناسبت: اول امام بخارى رحمه الله باب قائم كړې وو د ((باب الشجاعة فى الحرب والجبن)) او په دې كښې شجاعت وبسالت فى الحرب تعريف وو او په دې باب كښې د دې خبرې بيان دې كه يو سړې د خپلې بهادرئى او جانبازئى واقعات خلقو ته اوروى نو جائز دى خو په دې شرط چه رياء او ځان خودنه نه وى.

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد دا دې چه د اعلاء كلمة الله د پاره كه چا څه تكليف اوچت كړو او څه مشقت ئى برداشت كړو نو د هغې خلقو ته بيانول جائز دى. د دې د پاره چه خلقو ته د دې ترغيب وى او هغوى د دې په اقتداء كښې فخر محسوس كړى خو كه مقصد د بهادرئى او رياء كارئى وى نو ناجائز دې. (۲)

قوله: قَالَهُ أَبُو عُثْمَانَ عَنْ سَعْدٍ: [ر: ۳۰۷۱، ۳۵۱۷] دا (خبره) ابوعثمان د سعدنه نقل كړيده. دلته د ابوعثمان نه النهدى مراد دې، او د سعدنه حضرت سعدبن ابى وقاص رضي الله عنه مراد دې.(۳)

اودا تعليق امام بخارى رحمه الله موصولاً ((كتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم و كتاب المغازى)) (۴) كښې نقل كړيدې. (۵)

او د دې تعليق مقصد دا دې چه حضرت سعد رضي الله عنه د خپلې بهادرئى واقعات بيانول. (۶)

[۲۶۶۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا حَاتِمٌ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يُوسُفَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ (۷) قَالَ صَحِبْتُ طَلْحَةَ بْنَ عُبَيْدِ اللَّهِ وَسَعْدًا وَالْمِقْدَادَ بْنَ الْأَسْوَدِ وَعَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ فَمَا سَمِعْتُ أَحَدًا مِنْهُمْ يُحَدِّثُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا أَنِّي سَمِعْتُ طَلْحَةَ يُحَدِّثُ عَنْ يَوْمِ أُحُدٍ [۳۸۳۵]

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ ص ۱۱۹-

۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ ص ۱۲۰)-

۳) (حواله بالا-

۴) (صحيح البخارى (ج ۱ ص ۵۲۷) كتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب ذر طلحة بن عبدالله رقم ۲۷۲۲-۲۷۲۳) و (ج ۲ ص ۵۸۱) كتاب المغازى باب ﴿إذا همت طائفتان منكم أن تفشلا﴾ رقم (۴۰۶۰-۴۰۶۱)-

۵) (تغليق التعليق (ج ۳ ص ۴۳۳)-

۶) (فتح البارى (ج ۶ ص ۳۶)-

۷) (قوله: عن السائب بن يزيد: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج ۲ ص ۵۸۱) كتاب المغازى باب ﴿إذهب طائفتان منكم أن تفشلا﴾ رقم (۴۰۶۰) والحديث أخرجه البخارى فقط كما فى جامع الأصول (ج ۸ ص ۲۵۳)

تراجم رجال

۱- قتیبه بن سعید: دا شیخ الاسلام، روایة الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید بن ثقفی رحمه الله دي. د دوی حالات ((کتاب الایمان باب افشاء السلام من الإسلام)) لاندې راغلی. (۱)

۲- حاتم: دا ابواسماعیل المدنی الکوفی رحمه الله دی. (۲)

۳- محمد بن یوسف: دا محمد بن یوسف بن عبدالله الکندی ابن اخت النمر المدنی رحمه الله دي. (۳)

۴- السائب بن یزید: دا سائب بن یزیدبن الکندی رحمه الله دي. دا د اصاغرصحابه نه وو. (۴)

قوله: قال: صحبت طلحة بن عبيدالله وسعدا والمقداد بن الأسود وعبد الرحمن بن عوف رضي الله عنهم، فما سمعت أحداً منهم يحدث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم: حضرت سائب بن یزید رضي الله عنه فرمائی چه زه د حضرت طلحه بن عبیدالله، حضرت سعدبن ابی وقاص، حضرت مقداد بن الاسود او حضرت عبدالرحمن بن عوف رضي الله عنهم په صحبت کښې پاتې وم خو په دوی کښې یو کس نه می هم د رسول الله ﷺ نه د حدیث روایت کول نه دی اوریدلی.

د صحابه کرامو په روایت حدیث کښې د احتیاط وجه: علامه ابن بطال فرمائی چه دې حضراتو د رسول الله ﷺ نه د حدیث روایت په دې وجه نه کولو چه چرته د هغوی نه په حدیث کښې کمې زیاتې اونه شی. او هغوی د رسول الله ﷺ په دې وعید کښې داخل نشی. ((من يقل على مالم أقل فليتبوأ مقعده من النار)) (۵)

دا حضرات د حدیث په روایت کښې د حضرت عمر رضي الله عنه ارشاد ((فأقلوا الرواية عن الرسول، ثم أنا شريككم)) (۶) تاسو د رسول الله ﷺ نه کم روایت کوئی او بیا زه هم تاسو سره په دې معامله کښې شریك یم. په دې وجه به هغوی محتاط اوسیدل. (۷)

هم د راوی حدیث حضرت سائب بن یزید رضي الله عنه په ابن ماجه کښې روایت دې ((صحبت سعدبن

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۸۹)-
۲) (ددوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب (بلاترجمة) بعد باب استعمال فضل وضوء الناس
۳) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب جزاء الصید، باب حج الصبیان -
٤) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الضوء باب (بلاترجمة) بعد باب استعمال فضل وضوء الناس
۵) (الحديث أخرجه البخاری (ج۱ص۲۱) کتاب العلم باب إثم من كذب على النبی صلی الله علیه وسلم رقم (۱۰۹)-
۶) (سنن ابن ماجه (ص ٤) المقدمة باب التوقی فی الحدیث عن رسول الله صلی الله علیه وسلم رقم (۲۸)-
۷) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۶)-

مالك من المدينة إلى مكة، فما سمعته يحدث عن النبي صلى الله عليه وسلم بحديث واحد))(۱) زه حضرت سعدبن مالك رضی الله عنه سره د مدينې نه ترمکې پورې په سفرکښې وم، خو ما د هغوی نه د نبی كريم صلی الله علیه وسلم يو حديث هم روايت كولو سره وانه ريده.
ډيرو صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين به د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه د حديث په روايت كولوكښې احتياط كولو.(۲)

قوله: إلا أني سمعت طلحة يحدث عن يوم أحد: مګردا چه ما د حضرت طلحه رضی الله عنه نه د أحد د ورځې واقعات بيانول اوريدلې.
مطلب دا چه حضرت طلحه بن عبيدالله رضی الله عنه که څه بيان هم کولو نو د غزوه احد په موقع باندې چه هغوی کوم کارنامې کړې وې هغه ئې بيانولې ځکه چه هغه د جنګ احد په ورځ د ګړبړ په وخت کښې د هغه صحابه کرامو نه وو کوم چه ثابت قدم وو او د هغوی قدمونه ګډود شوې نه وو. ليکن د نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ئې روايت نه کولو. خشية الزيادة والنقصان. (۳)
هم امام بخاری رحمه الله په (كتاب المغازی) کښې د قيس نه روايت نقل کړيدې. ((رأيت يد طلحة شلاء وقى بها الرسول صلى الله عليه وسلم يوم أحد)) ما د حضرت طلحه رضی الله عنه لاس شل شوې اوليدلو د کوم په ذريعه چه هغه د احد په ورځ د رسول الله صلی الله علیه وسلم حفاظت کولو. (۴)
دغه شان يو بل روايت چه د ابوعثمان النهدی نه مروی دې په دې کښې دی ((لم يبق مع النبی صلى الله عليه وسلم في تلك الأيام الذی يقاتل فيهم غير طلحة وسعد))(۵)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مناسبت د حديث په دې جمله کښې دې: ((سمعت طلحة يحدث عن يوم أحد)) ما حضرت طلحه رضی الله عنه د خپلو جنګی کارنامو بيانولو سره اوريدلې دې کومې چه هغه په جنګ احد کښې سرته رسولې وې.(۶)

۲۷-بَاب: وُجُوبِ النَّفِيرِوَمَا يَجِبُ مِنَ الْجِهَادِ وَالنِّيَّةِ

ماقبل سره ربط او مناسبت: امام بخاری رحمه الله په ماقبل کښې د مختلفو عنواناتو لاندې د جهاد او قتال في سبيل الله فضائل نقل کړې وو، اوس د څه احکامات جهاد ذکرئې هم کړې وو. او د جهاد د وجوب متعلق نور احکامات بيانول غواړی.
د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب نه نفيرعام په وخت کښې د جهاد

---

۱) (ابن ماجه (ص ٤) المقدمة باب التوقی الحديث عن رسول الله صلى الله عليه وسلم رقم (۲۹)-
۲) (مرهذاالبحث مفصلا فی کتاب باب إثم من كذب على النبی صلى الله عليه وسلم فراجعه إن شئت-
۳) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٢٠)-
٤) (صحيح البخاری كتاب المغازی باب ﴿إذهمت طائفتان منكم أن تفشلا، والله وليهما﴾ رقم (٤٠٦٣)-
۵) (حواله بالا رقم (٤٠٦٠-٤٠٦١)-
۶) (عمدة القاری (١٤ص ١٢٠)-

د وتلو وجوب، د جهاد مشروع مقدار او د نیت مشروعیت بیانول غواړی. (۱)
او دا هم کیدیشی چه د مصنف مقصد دا وی چه جهاد په هرحال کښې فرض عین دې او همدغه قول د حضرت سعیدبن المسیب رحمه الله هم دې. (۲) لکه چه مونږ د (کتاب الجهاد) په شروع کښې بیان کړی دی.
اود دې خبرې تفصیل هم چه جهاد د نفیرعام په وخت کښې فرض عین گنی فرض کفایه دې او دا چه د جهاد د نیت مشروعیت اوس هم باقی دې او دا مونږ د (کتاب الجهاد) په شروع کښې بیان کړې دې.
د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې د جهاد څه حکم وو؟ باقی دا چه د نبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کښې څه حکم وو په دې کښې اختلاف دې. په دې کښې د جمهورو اتفاق دې چه جهاد د نبی کریم ﷺ د مدینې منورې د هجرت نه پس مشروع شو خو د دې نه پس آیا دا فرض عین وو که فرض کفایه؟
علامه ماوردی رحمه الله فرمائی چه د مهاجرینو په حق کښې فرض عین وو او د انصارو په ذمه فرض کفایه وو. په دې باندې دلیل د فتح مکه نه وړاندې په هر نوی مسلمان باندې مدینې منورې ته هجرت کول واجب وو دې د پاره چه د اسلام نصرت او معاونت اوکړیشی. (۳)
لیکن علامه سهیلی رحمه الله فرمائي چه په انصارو فرض عین وو او په مهاجرینو فرض کفایه.
د دې قول تائید د لیلة العقبه د بیعت نه کیږی چه په دې موقع د انصارو نه نبی ﷺ د دې خبرې بیعت اخستې ووچه هغوی به ده ته پناه ورکوی او د هغه نصرت به کوی. (۴)
اوس د دواړو د اقوالو حاصل دا شوچه په انصارو او مهاجرینو دواړو باندې فرض عین هم وو او فرض کفایه هم خو د دې باوجود دا حکم په خپل عموم باندې نه دې بلکه دلته دوه صورتونه دی:
① د مدینې نه باهر اوځی او جنګ اوکړی.
② په مدینه کښې پاتې شی او جنګ اوکړی.
نو په دواړو اقوالوکښې داسې تطبیق ممکن دې که د مدینې نه بهر وتل او د جنګ صورت وی نو په مهاجرینو باندې فرض عین وو او په انصارو باندې فرض کفایه.
اوکه جنګ هم په مدینه منوره کښې دننه وی نو په انصارو باندې فرض عین او مهاجرینو باندې فرض کفایه. (۵)
غالبًاهم د دې د پاره حضور ﷺ د غزوه بدر په موقع روڼې سخن د انصارو طرف ته کړې وو ځکه چه هغوی سره معاهده شوې وه چه هغوی به په مدینه کښې پاتې وی حفاظت او

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۲۰) وفتح الباری (ج۶ص۳۷)-
۲) (الأبواب واتراجم للكاندهلوی (ج۱ص۱۹۵)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۳۷)-
٤) (حواله بالا-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۳۷)-

معاونت به کوی. (۱)
بعض حضراتو خو دا وئیلی چه په کومه غزوه کښې حضور ﷺ پخپله بنفس نفیس شریك وی په هغې کښې د ټولو شرکت د فرض عین په توګه دی ګنی فرض کفایه. (۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله ترجیح دې خبرې له ورکړې چه نبی کریم ﷺ به څوك معین کول د هغه په حق کښې فرض عین وو سره د دې چه هغه ونه وتلو. (۳)

وَقَوْلِ اللّٰهِ عَزَّوَجَلَّ انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلٰكِنْ بَعُدَتْ عَلَيْهِمُ الشُّقَّةُ وَسَيَحْلِفُونَ بِاللّٰهِ الْآيَةَ [التوبة:۴۱-۴۲]
وَقَوْلِهِ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمُ انْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللّٰهِ اثَّاقَلْتُمْ إِلَى الْأَرْضِ أَرَضِيتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ إِلَى قَوْلِهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ [التوبة:۳۸-۳۹]

د رومبی ایت ترجمه او تشریح: اود الله تعالی ارشاد دې چه د جهاد د پاره اوځئی اګر که لږسامان سره وی او که د ډیرسامان سره وی اود الله تعالی په لارکښې په خپل ځان او مال سره جهاد اوکړئی، همدغه ستاسو د پاره بهتر دی که چرې تاسو یقین لرئی اوکه څه په لاس لګیدلې ملاویدل او معمولی شان سفر هم وې نو دا منافقان به خامخا تاسره وو لیکن دوی ته خو دا مسافت لرې معلوم شو (په دې وجه منع شو او چه کله تاسو واپس د جهاد نه راشئی) نود الله تعالی قسمونه به خوری. (۴)

((خفافا وثقالا)) معنی خو یا ((متأهبین أوغیرمتأهبین)) ده. یعنی که د تیاری حالت وی یاد ((نشاط أوغیرنشاط)) چه زړه ئی کوی اوکه نه ئې کوی یا د ((رجالا أو رکبانا)) دې یعنی که پیاده وی او که سور په هرحالت کښې اوځئی.

اودا دواړه کلمې د (انفروا) ضمیر د جمع نه حال واقع شوی دی په دې وجه منصوب دې. (۵)

حضرت سفیان ثوری رحمه الله فرمائی چه پورته ذکر شوی آیت ((انفروا خفافا وثقالا)) د سورة التوبه د ټولونه اول نازل شوې آیت دې. د ابومالك الغفاری او ابن الضحاك همدغه قول دې او بله دا چه نور آیاتونه روستونازل شوی دی. (۶)

---

۱) (سیرة ابن هشام مع الروض الأنف للسهیلی (ج۲ص۶۴) قال ابن اسحق:..... ثم قال رسول الله ﷺ أشیروا علی یاأیها الناس ...وإنما یرید الأنصار، وذلک أنهم عددالناس، وأنهم حین بایعوه بالعقبة قالوا: یارسول الله ﷺ إنا براء من ذماماک حتی تصل إلی دورنا، فإذا وصلت إلینا فأنت فی ذمتنا نمنعک مما نمنع منه أبناءنا ونساءنا. ولمزید من التفصیل انظر کشف الباری کتاب المغازی (ص۵۳)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۳۷)-
۳) (فتح البای (ج۶ص۳۷)-
۴) (بیان القرآن سورة التوبة(ج۱ص۱۱۳)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۱) وتفسیر الطبری (ج۶جزء ۱ص۹۸)-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۰) وتفسیر الطبری (ج۶جزء ۱ص۹۸)-

بعضو صحابه کرامو لکه حضرت ابوایوب انصاری او مقداد بن اسود رضی الله عنهما د دې ایت مبارک د نزول نه پس د یوجنګ نه هم تخلف نه کولو یعنی روستو پاتې کیدل ئې ناخوښولو او پورته ذکر شوی آیت مبارك به ئې په عموم باندې محمول کولو، تردې چه د دې حضراتو انتقال هم د جهاد په میدان کښې اوشو.(۱)

قوله: وقوله: یاأیها الذین مالکم إذا قیل لکم انفروا فی سبیل الله اثاقلتم إلی الأرض؟أرضیتم بالحیاة الدنیا من الآخرة....قدیر:

د دوئم ایت ترجمه او تشریح: د الله تعالی ارشاد مبارك دې: اې د ایمان خاوندانو!په تاسو څه شوی دی چه کله تاسو ته وئیلې کیږی چه د الله تعالی په لارکښې اوځئ نو تاسو په زمکه پورې اینخلئ؟ آیا تاسو د آخرت په عوض د دنیا په ژوند قناعت کړیدې، نود دنیاوی ژوند تمتع خو هیڅ هم نه دی، ډیر قلیل دې. که تاسو د جهاد د پاره اونه ځئ نو الله تعالی به تاسو ته سخته سزا درکړی او ستاسو په بدله کښې به بل قوم پیدا کړی(اود هغوی نه به خپل کارواخلی) او تاسو به الله تعالی ته هیڅ نقصان اونه رسوئی او د الله تعالی په هرڅیز باندې پوره قدرت دې.(۲)

په دې آیاتونوکښې په هغه خلقو عتاب نازل کړیشویدې کوم چه په غزوه تبوك کښې روستو پاتې شوې وو.(۳)

یو سوال او د هغې جوابونه: اوس دلته سوال داپیداکیږی چه امام بخاری رحمه الله د قرآن کریم د ترتیب نه خلاف ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ مقدم او ﴿یاأیها الذین آمنوا إذا قیل....﴾ ولې موخر کړو او په قرآن کښې خود دې عکس دې.؟

د دې اشکال څو جوابونه دی:

① یوجواب دا ورکولې شی چه امام بخاری رحمه الله اصل ترتیب د نزول په اعتبار سره کړیدې او دا خبره اوس د طبری په حواله سره تیره شوې ده. چه د سورة البراءة آیاتونوکښې د ټولونه اول آیت ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾نازل شوې دې.(۴)

② شیخ الحدیث مولانا زکریا رحمه الله دا جواب ورکړیدې چه کیدیشی امام بخاری رحمه الله د دوو حالتونو طرف ته اشاره کول غواړی کوم چه حافظ صاحب (فتح الباری) کښې ذکر کړیدی. (یعنی د نبی ﷺ په مبارکه زمانه کښې د جهاد حکم او د هغوی نه پس د جهاد حکم) (۵)

نوامام بخاری رحمه الله رومبنې آیت د دې د پاره مقدم کړو چه په دې کښې مطلقًا دلالت علی فرض الخروج موندلې شی، د دې نه ئې دا اشاره اوکړه چه د نبی کریم ﷺ په زمانه کښې

۱) (فتح الباری (ج۶ص۳۸)-
۲) (بیان القرآن سورة التوبة(ج۱ص۱۱۲)-
۳) ((عمدة القاري (ج۱٤ص۱۲۱)-
٤) (جامع البیان فی تفسیر القرآن (ج۶جزء۱۰ ص۹۸)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۳۷)-

جهاد مطلقا فرض عين وو خو دونم ايت ني د مقدم كيدو باوجوخكه مؤخر كړو چه هغه مقيد ((واذا قيل لكم انفروا)) دي، نو په دونم صورت كښې د جهاد فرضيت د نفيرعام سره مقيد دي فتامل (١)

قوله: يُذْكَرُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ انْفِرُوا ثُبَاتٍ [النساء:٧١] سَرَايَا مُتَفَرِّقِينَ يُقَالُ أَحَدُ الثُّبَاتِ ثُبَةٌ: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه نه نقل دى چه هغوى ﴿انفروا ثبات﴾ كښې ((ثبات)) معنى ((سرايا متفرقين)) بيان كړيده.

د مذكوره تعليق تخريج: د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه دا تعليق امام ابن جرير طبرى رحمه الله موصولاً په خپل تفسير كښې ذكر كړيدي. (٢)

دمذكوره تعليق مطلب: د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنه د دې تعليق مطلب دا دې چه د قرآن كريم آيت ﴿يا أيها الذين آمنوا خذوا حذركم فانفروا ثبات أو انفروا جميعا﴾ (٣) كښې دا كوم د ((ثبات)) لفظ وارد شويدې د دې معنى ((سرايا متفرقين)) ده. اوس د آيت معنى دا شوه چه په مختلفو او جدا جدا ډلو كښې د جهاد د پاره اوځئى يا ټول په ټول هم په يو جماعت كښې د نبى كريم صلى الله عليه وسلم سره اوځئى خو ځان سره وسله خامخا يوسئى د دې د پاره چه تاسو خپل حفاظت اوكړيشئى. (۴)

بعض حضراتو دا دعوى كړيده چه د سورة النساء دا ذكر شوې آيت د سورة البراءة آيت ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ د پاره ناسخ دې. ليكن حافظ رحمه الله فرمائى چه په تحقيق سره خبره دا ده چه دلته نسخ نشته دې بلكه دلته معامله د امام وخت حواله ده چه كوم صورت اختيارول اجازت دې او په حالاتوپاندې موقوف دى چه د حالاتوكومه تقاضا وى هم په هغې باندې به عمل هم وى. (۵)

قوله: يقال واحد الثبات: ثبة: ونيلې شى چه د ((ثبات)) مفرد ((ثبة)) دې. دا قول د امام بخارى رحمه الله د استاذ ابوعبيده رحمه الله دې كوم كښې چه هغوى د ((ثبات)) لغوى تحقيق بيان كړې دې چه دا ثبة — بضم المثلثة وتخفيف الباء الموحدة بعدها هاء تانيث — جمع ده او د ((ثبة)) جمع ((ثبتين)) هم راځى اود دې معنى جماعت ده. (۶)

---

١) (الأبواب والتراجم (ج۶ص٣٧)-

٢) (قال الإمام ابن جرير الطبرى: حدثنى المثنى قال: ثنا عبدالله بن صالح قال: حدثنى معاوية عن على بن أبى طلحه عن ابن عباس قوله: ﴿خذوا حذركم فانفروا ثبات﴾ يقولك عصبا يعنى: سرايا متفرقين.... جامع البيان (ج٤جزء ٥ص ١٠٤-١٠٥)-

٣) (النساء: ٧١)-

٤) (جامع البيان (ج٤جزء ٥ ص ١٠٤)-

٥) (فتح البارى (ج۶ص٣٨)-

۶) (حواله بالا

اودَ ((ثبة)) دا کلمه ((ثبة یثبو ثبوا)) نه مشتق ده او ونیلی شی ((ثبیت الرجل: إذا أثنیت علیه فی حیاته)) کله چه ته دَ چا تعریف دَ هغه په ژوندکښې اوکړې لکه چه تادَ هغه ټول محاسن راجمع کړی دی. (۱)

امام نحاس رحمه الله فرمائی چه دَ((ثبة)) یوه بله معنی هم راځی ((ثبة الحوض)) معنی دَ حوض مینځ او دا دَ ((ثاب یثوب)) نه راځی دَ څه معنی چه رجوع ده. چونکه دَ حوض ټولې اوبه دَ هغې مینځ کښې واپس کیږی او راجمع کیږی په دې وجه دې ته ((ثبة)) وائی اودَ دې تصغیر ((ثوبیة)) دې او ((ثبة)) په معنی دَ ((الجماعة)) تصغیر ((ثبیة)) راځی. (۲) والله اعلم.

[۲۶۷۰] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي مَنْصُورٌ عَنْ مُجَاهِدٍ عَنْ طَاوُسٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا هِجْرَةَ بَعْدَ الْفَتْحِ وَلَكِنْ جِهَادٌ وَنِيَّةٌ وَإِذَا اسْتُنْفِرْتُمْ فَانْفِرُوا [ر: ۱۵۱۰]

تراجم رجال

۱- عمرو بن علی: دا ابوحفص عمرو بن علی بن بحربن یحیی بن کثیر الباهلی البصری رحمه الله دې. (۴)

۲- یحیی: دا ابوسعید یحیی بن سعید بن فروخ القطان تمیمي رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشوی. (۵)

۳- سفیان: دا مشهور امام حدیث ابوعبیدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې بیان کړیشوی دی. (۶)

۴- منصور: دا مشهور محدث ابوعتاب منصوربن المعتمر السلمی الکوفی رحمه الله دې دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من جعل لأهل العلم أیاما معلومة)) لاندې تیرشوی. (۷)

۵- مجاهد: دا شیخ القراء والمفسرین ابوالحجاج مجاهد بن جبرمکی قرشی رحمه الله دې.

---

۱) (عمدة القاری (ج۶ص۳۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۳۸)-
۳) (قوله: عن ابن عباس رضی الله عنهما: الحدیث مرتجریجه فی کتاب الحج باب لایحل القتال بمکة-
۴) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۸)-
۷) (کشف الباری (ج۳ص۲۷۰)-

دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب الفهم في العلم)) لاندې بيان كړيشوى دى. (۱)

۶-طاؤس: دا طاؤس بن كيسان اليمانى الجُندى الحميرى رحمه الله دې. (۲)

۷-ابن عباس: دا مشهور صحابى حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دې. دَ ده حالات ((بدء الوحى)) دَ څلورم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى. (۳)

قوله: أن النبى صلى الله عليه وسلم قال يوم الفتح: لاهجرة بعد الفتح، ولكن جهاد ونية: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما فرمائى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم دَ مكې دَ فتح په ورځ ارشاد اوفرمائيلو چه دَ فتح مكه نه پس هجرت فرض نه دې ليكن دَ جهاد او نيت حكم باقى دې.

دَ حديث شريف دَ دې ټكړې تشريحات (كتاب الجهاد) په شروع كښې ((باب فضل الجهاد والسير)) په ذيل كښې بيان شوې دې.

قوله: وإذا استنفرتم فانفروا: او چه كله تاسو ته دَ وتلو حكم دركړيشى نو اوځئى. علامه نووى رحمه الله دَ دې جملې په تشريح كښې فرمائى چه مطلب دا دې چه دَ وخت امام تاسو ته دَ جهاد او نورو نيكو اعمالوحكم دركړى نو تاسو دَ هغه خبره منئى اواوځئى. (۴)

قوله: لاهجرة بعد الفتح، ولكن جهاد ونية: تركيبى حيثيت نه دَ عبارت تقدير داسې جوړيږى ((لاهجرة باقية بعد الفتح، ولكن جهاد ونية باقيان)) يعنى دَ وطن نه هجرت كول يا دَ كفارو دَ تسلط نه دَ بچ كيدو دَ پاره كيږى يا دَ جهاد دَپاره يا دَ علم دَ طلب دَپاره. نو اول صورت خو منقطع شو او نور دواړه صورتونه اوس هم باقى دى. نو دا غنيمت اوګڼړئى او په كور كښې مه كيننئى، بلكه چه كله تاسو دَ جهاد دَپاره راوبلى نودَ امام په آواز باندې لبيك وايئى. (۵)

اود حديث شريف دَ پورته ذكر شوې جملې نه دا هم معلومه شوه چه امام وخت كوم سړې مقرر كړى چه هغه دې دَ جهاد دَ پاره اوځى نو دَ هغه دَ پاره وتل واجب او ضرورى دى اوس روستود پاتيكيدو اجازت نشته. (۶)

فائده: په حديث كښې دَ دې خبرې زيرې دې چه مكه مكرمه ((زادها الله شرفاً وكرامة)) هميشه به دارالاسلام وى. (۷)

---

۱) (كشف البارى (ج۳ص۳۰۷)-.
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب (بلاترجمة) رقم الحديث(۲۱۸)-.
۳) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۵)-.
۴) (شرح النووى على مسلم (ج۲ص۱۳۰)-.
۵) (قال العلامة الطيبى، انظرشرح الطيبى على مشكوة المصابيح(ج۷ص۲۸۷) وفتح البارى (ج۶ص۳۹)-.
۶) (فتح البارى (ج۶ص۳۹)-.
۷) (فتح البارى (ج۶ص۳۹)-.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((ولكن جهاد و نية وإذا استنفرتم فانفروا)) په جمله كښې دې. (١)

٢٨- بَاب: الْكَافِرِ يَقْتُلُ الْمُسْلِمَ ثُمَّ يُسْلِمُ فَيُسَدِّدُ بَعْدُ وَيُقْتَلُ

ماقبل سره ربط: په تيرشوى باب كښې امام بخارى دَ نفيرعام په وخت كښې دَ جهاد فرض او واجب حكم بيان كړې وو او په دې باب كښې امام بخارى دَ هغه كافر حكم بيانوى چا چه يو مسلمان قتل كړې وى بيا الله تعالى هغه دَ ايمان په توفيق او نعمت سرفراز كړو، بيا هغه پخپله هم دَ الله تعالى په لاركښې جنګ كولوكښې شهيد شو نو هغه به هم جنت ته ځى.

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ ترجمة الباب مقصد دَ هغه كافر سړى دَ حكم بيانول دى چه يو مسلمان قتل كړى بيا اسلام قبول كړى اودَ هغې نه پس هغه پخپله هم شهيد شى، نودَ هغه كافر حكم هم ظاهر دې چه هغه هم جنتى دې چه دَ حديث باب نه مفهوم كيږى په دې وجه امام بخارى د هغې جواب ذكر نه كړو. (٢)

اختلاف نسخ: دَ صحيح بخارى په ټولونسخوكښې ترجمة الباب داسې دې لكه چه مونږ ذكر كړيدې. خودَ علامه كرمانى رحمه الله په روايت كښې داسې دى: ((باب الكافر يقتل المسلم فيسلم، فيسدد دينه بعد القتل أوثم يصير مقتولا)) (٣)

دغه شان دَنسفى په روايت كښې((بعدُ))نه پس واو نشته بلكه ((أو)) دې او هم په دې باندې علامه ابن بطال رحمه الله (٤)او اسماعيلى رحمه الله جزم كړيدې.(٥)

او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه همدغه روايت دَ نسفى، دَ امام بخارى رحمه الله دَ مراد سره ډير مناسب معلوميږى. (٦)

[٢٦٧١] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي الزِّنَادِ عَنْ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٧) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَضْحَكُ اللَّهُ إِلَى رَجُلَيْنِ يَقْتُلُ أَحَدُهُمَا الْآخَرَ يَدْخُلَانِ الْجَنَّةَ يُقَاتِلُ هَذَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلُ ثُمَّ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَى الْقَاتِلِ فَيُسْتَشْهَدُ

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٢)-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٢) وشرح القسطلانى (ج٥ص ٥٧)-
٣) (شرح الكرمانى(١٢ج ١٢٢)-
٤) (ابن بطال (ج٥ص ٣٨)-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٢٢)-
٦) (فتح البارى (ج ٦ص ٤٠)-
٧) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه مسلم كتاب الإمارة باب بيان الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (٤٨٩٤) والنسائى فى سننه، كتاب الجهاد، باب اجتماع القاتل والمقتول فى سبيل الله فى الجنة، وتفسير ذلك رقم (٣١٦٧-٣١٦٨) وابن ماجه فى سننه المقدمة باب فيما أنكرت الجهمية رقم(١٩١)-

تراجم رجال

۱- عبدالله بن يوسف: دا عبدالله بن يوسف تنيسى دمشقى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دوئم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى.(۱)

۲- مالك: دا مشهورامام مالك بن انس بن مالك الاصبحى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((بدء الوحی)) دوئم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى.(۲)

۳- ابوالزناد: دا ابوالزنادعبدالله بن ذكوان رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول صلى الله عليه من الإيمان))(۳)

۴- الاعرج: دا ابوداودعبدالرحمن بن هرمز رحمه الله دې. دَدوى حالات هم دَ مذكوره باب لاندې تيرشوې دې. (۴)

۵- ابوهريرة: دا مشهور صحابى رسول صلى الله عليه وسلم، حضرت ابوهريره عبدالرحمن بن صخر رضي الله عنه دې، دَدوى حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې راغلى دى. (۵)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: يضحك الله إلى رجلين: دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى الله تعالى دَ دوو سړو نه راضى كيږى.

دَ الله تعالى دَ طرف نه دَ ضحك دَ نسبت توضيح: دلته په حديث باب كښې دَ الله تعالى دَ طرف دَ ضحك نسبت كړېشويدې او ضحك دَ مخلوق صفت دې. نود دې نه دَ خالق مخلوق سره تشبيه لازم راځى؟ علامه كرمانى فرمائي چه ضحك او دا قسم نور مثالونو اطلاق كه په الله تعالى باندې وى نو دَ دې نه مجازاً دَ دې لوازم مراد كيږى او لازم الضحك دَ الله تعالى رضا ده. دلته به دَ ضحك نه مراد دَ الله تعالى رضاوى. (۶)

علامه خطابى رحمه الله فرمائي چه هغه ضحك كوم چه دَ انسانى صفاتو نه دى اودَ سړى دَ څه خوشحالئى او فرحت دَ اظهار دَ پاره كيږى، دَ دې اطلاق الله تعالى دَ پاره ناجائز دې. دَ دې ذكركولو وجه دلته دا ده چه دا دَ بشر په تعجب باندې دلالت كوى، دَ څه تعجب وغيره دَ وجه او دَ الله تعالى په صفت كښې كه چرې دا لفظ اووئيلې شي نو دا دَ ړومبنى سړى په حق كښې اخبار عن الرضا اودَ دوئم سړى په حق كښې اخبار عن القبول دې. يعنى الله تعالى دَ

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۲۸۹)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۰) وكشف البارى (ج۲ص۸۰)-
۳) (كشف البارى(۲ص۱۰)-
٤) (حواله بالا(ص۱۱)-
۵) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-
۶) (شرح الكرمانى (۱۲ص۱۲۳)-

رومبې په فعل راضى شو اود دوئم فعل ئې قبول کړلو اود دې دواړو حضراتو بدله جنت دې سره د دې چه د دواړو حالتونه مختلف او مقاصد جدا جدا دى.(۱)

امام بخارى رحمه الله (كتاب التفسير)(۲) په روايت كښې د ضحك تفسير ((الرحمة)) سره كړيدې. نو علامه خطابى رحمه الله فرمائى چه دا تفسير قريب دې خو ضحك د رضا په معنى محمول كول اقرب واشبه دې. (۳)

امام خطابى رحمه الله نور فرمائى چه د دې جملې معنى داهم كيديشى چه الله تعالى فرښتې د دې دواړو حضراتو په فعل باندې په تعجب كښې اچوى او هغوى خندوى.(۴)

او ابن فورك رحمه الله فرمائى مطلب دا دې چه الله تعالى د خپل فضل اظهار فرمائى لكه چه اهل عرب وائى ((ضحك الأرض من النبات)) كله چه زمكه خپل شينكې(بوټى) ښكاره كړى.(۵)

علامه ابن الجوزى رحمه الله فرمائى چه په دې قسم جملو كښې د اكثرو سلفو صالحينو عمل دا پاتې شويدې چه هغه په خپل ظاهرباندې پريخودې شى اوعقيده صرف د دې خبرې اوساتلې شى چه الله تعالى د مخلوق د صفاتونه برى دې او په ظاهر باندې د پريخودلو مطلب دا دې مونږ ته د دې باره كښې څه علم نشته او الله تعالى د مخلوق د صفاتونه منزه دې.(۶)

علامه عينى او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه د ضحك نه مراد دلته رضا ده او په دې باندې د ضحك متعدى بإلى كيدل دلالت كوى. نوونيلې كيږى ((ضحك فلان إلى فلان)) كله چه سړې بل چاته په خنده رويه مخ سره متوجه شى نو ښكاره خبره ده چه داسې متوجه كيدل په رضا او قبوليت سره دلالت كوى. (۷)

قوله: يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة: په دوى كښې يوبل قتل كوى اودواړه به جنت كښې داخليږى.

جمله ((يدخلان الجنة)) محل جر كښې ده ځكه چه دا د رجلين صفت واقع كيږى. (۸)

قوله: يقاتل هذا فى سبيل الله فيقتل: دې اول د الله تعالى په لاركښې جنګ كوى او شهيد كيږى.

د صحيح مسلم په روايت كښې د دې نه وړاندې داهم مذكوردى چه صحابه كرامو رضوان الله

---

۱) (أعلام الحديث للخطابى (ج۲ص۱۳۲۵) وأيضاً انظر شرح ابن بطال (ج۵ص۳۸)-

۲) (هذاكما قال العلامة اخطابى فى أعلام الحديث (ج۲ص۱۳۶۷) فى رواية الفربرى وليس عن ابن معقل، قال الحافظ فى الفتح: لم أرذلك فى النسخ التى وقعت لنا من البخارى انظر فتح البارى (ج۸ص۶۳۲)-

۳) (أعلام الحديث للخطابى (ج۲ص۱۳۶۷)-

٤) (أعلام الحديث للخطابى (ج۲ص۱۳۶۷)-

۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص۱۲۳)-

۶) (فتح البارى (ج۶ص٤٠)-

۷) (حواله بالا وعمدة القارى (١٤ج۱۲۳)-

۸) (عمدة القارى (ج ١٤ص۱۲۳)-

علیهم اجمعین په حیرانتیا سره سوال اوکړو ((قالوا: کیف یارسول الله؟))(۱) چه یا رسول الله دا به څنګه وی چه مقتول به هم جنت ته ځی او ورسره قاتل هم.

دَ قاتل نه مراد مسلمان یا کافر؟ علامه ابن عبدالبر او ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ اهل علم په نزد دَدې حدیث مطلب دادې چه اول قاتل کافرووېعنی مسلمان دَ کافردلاسه مړشوې وو(۲) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه هم دا امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې بیان کړی دی. لیکن دَ دې نه هم څه مانع نه دی چه دَ اول قاتل نه مراد مسلمان وی ځکه چه په حدیث کښې دَ قاتل لفظ عام دې. ((ثم یتوب الله علی القاتل)) که چرې یو مسلمان بل مسلمان عمداً او بلاشبهه قتل کړی بیا توبه اوکړی اودَ الله تعالی په لارکښې جنګ کولو سره شهید شی نو ښکاره خبره ده چه دې هم قاتل دې لیکن جنت ته به ځی.

لیکن دا دوئم مطلب به دَ دې حضراتو په نزد صحیح او درست کیدیشی څوك چه دَ قاتل دَ توبې قبلیدو قائل دی، لکه حضرت ابن عباس، زیدبن ثابت، ابن عمر او حضرت ابوهریره رضی الله عنهم. خو چه کوم حضرات دَ قاتل دَ توبې دَ قبولیت قائل نه دی دَ هغوی په نزد هم ږومبنی معنی صحیح ده. (۳)

دَ ابن عبدالبر او ابن بطال رحمه الله دَ قول تائید دَ صحیح مسلم او مسند احمددَ روایت نه هم کیږی، په صحیح مسلم کښې په صراحت سره دا الفاظ ذکر دی: ((ثم یتوب الله علی الآخر فیهدیه إلی الإسلام))(۴) دې نه صفامعلومیږی چه دَ قاتل نه مراد دلته کافر دې.

اودَ مسنداحمد دَ روایت الفاظ دا دی: ((قیل: کیف یارسول الله؟ قال: یکون أحدهما کافرا، فیقتل الآخر، ثم یسلم، فیغزو فیقتل))(۵) په دې حدیث کښې خودَ صراحت سره دَ کافرلفظ ذکر دې(۶)

قوله: ثم یتوب الله علی القاتل فیستشهد: بیا الله تعالی دَ دې دوئم توبه قبلوی، او هغه دَ شهادت په مرتبه باندې سرفراز کیږی. دَ ((تاب الله علی)) معنی داده چه الله تعالی دَتوبې توفیق ورکوی او قبلوی (۷)

علامه ابن بطال او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ توبې نه مراد دلته اسلام دې. یعنی الله تعالی هغه ته دَ اسلام قبلولو توفیق ورکوی.(۸)

---

۱) (صحیح مسلم کتاب الإمارة باب بیان الرجلین یقتل أحدهما الآخریدخلان الجنة رقم (۴۸۹۴)-

۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۳) وشرح ابن بطال (ج۲ص۳۸)-

۳) (فتح الباری (ج۶ص۴۰) وانظر لمزید من التفصیل فی قبولیة توبة القاتل عمدا وعدمها کشف الباری کتاب التفسیر(ص۱۵۸)-

۴) (صحیح مسلم کتاب الإمارة باب الرجلین یقتل أحدهماالآخر یدخلان الجنة رقم (۴۸۹۴)-

۵) (مسندأحمد بن حنبل(ج۲ص۲۴۴، ۵۱۱)-

۶) (فتح الباری (ج۶ص۴۰)-

۷) (مختار الصحاح مادة توب-

۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۳۸) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۲۳)-

دَ دې دليل دَ مسلم شريف دَ روايت دا الفاظ دى: ((فيهديه إلى الإسلام)) (۱)

فائده: علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائى چه دَ حديث باب نه دا خبره مستفاد شوه چه هر هغه سړې کوم چه دَ الله تعالى په لار کښې اووژلې شى هغه شهيد دې. (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنير اسکندرانى رحمه الله فرمائى چه ترجمة الباب کښې ((فيسدد)) دې او په حديث کښې ((يستشهد)) راغلې دې. نو لکه چه امام بخارى رحمه الله په دې خبره تنبيه ورکول غواړى چه شهادت على وجه التسديد وى، په صحيح طريقه او اخلاص سره وى نو دې به هم جنت کښې داخليږى او هر هغه علم چه على وجه التسديد وى دَ هغې هم دغه حکم دې سره د دې چه شهادت افضل دې. ليکن د جنت داخليدل شهيد سره خاص نه دى او مصنف رحمه الله ترجمة الباب دَ حديث شرح ګرځولې ده. (۳)

[۲۶۷۲] حَدَّثَنَا الْحُمَيْدِيُّ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ حَدَّثَنَا الزُّهْرِيُّ قَالَ أَخْبَرَنِي عَنْبَسَةُ بْنُ سَعِيدٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) قَالَ أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بِخَيْبَرَ بَعْدَ مَا افْتَتَحُوهَا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَسْهِمْ لِي فَقَالَ بَعْضُ بَنِي سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ لَا تُسْهِمْ لَهُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ هَذَا قَاتِلُ ابْنِ قَوْقَلٍ فَقَالَ ابْنُ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ وَاعَجَبًا لِوَبْرٍ تَدَلَّى عَلَيْنَا مِنْ قَدُومِ ضَأْنٍ يَنْعَى عَلَيَّ قَتْلَ رَجُلٍ مُسْلِمٍ أَكْرَمَهُ اللَّهُ عَلَى يَدَيَّ وَلَمْ يُهِنِّي عَلَى يَدَيْهِ قَالَ فَلَا أَدْرِي أَسْهَمَ لَهُ أَمْ لَمْ يُسْهِمْ لَهُ

قَالَ سُفْيَانُ وَحَدَّثَنِيهِ السَّعِيدِيُّ عَنْ جَدِّهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ السَّعِيدِيُّ هُوَ عَمْرُو بْنُ يَحْيَى بْنِ سَعِيدِ بْنِ عَمْرِو بْنِ سَعِيدِ بْنِ الْعَاصِ [۳۹۹۶، ۳۹۹۷]

تراجم رجال

۱- **حميدى:** دا مشهور امام حديث ابوبکر عبدالله بن الزبير عيسى القرشى الحميدى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) اولنى حديث لاندې او تفصيلى حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې راغلى دى. (۵)

۲- **سفيان:** دا ابومحمد سفيان بن عُيَينه بن ميمون الکوفى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر حالات ((بدء الوحى)) اولنى حديث لاندې او تفصيلى حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا

---

۱) (صحيح مسلم کتاب الإمارة باب الرجلين يقتل أحدهما الآخر يدخلان الجنة رقم (۴۸۹۴)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص۴۱) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۳)-

۳) (فتح البارى (ج۶ص۴۰) والمتوارى-

۴) (قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضاً (ج۲ص۶۰۸) کتاب المغازى باب غزوة خيبر، رقم (۴۲۳۷) وأبوداؤد فى سننه کتاب الجهاد باب فيمن جاء بعد الغنيمة لاسهم له رقم (۲۷۲۳-۲۷۲۴)

۵) (کشف البارى (ج۱ص۲۳۷) و(ج۳ص۹۹)-

او اخبرنا و انبانا» لاندې راغلی دی. (۱)

۲-الزهري: دا ابوبکر محمدبن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله ابن شهاب الزهری رحمه الله دې. دَ دوی حالات «بدء الوحی» دَ دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۲)

۳-عنبسة بن سعید: دا عنبسة بن سعید بن العاص بن سعید بن العاص بن امیة القرشی الاموی رحمه الله دې. ابوایوب او ابوخالد دَ هغه کنیت دې. (۳)

دَ هغه مور ام ولد وه. (۴) دې

دَ حضرت انس بن مالك، حضرت ابوهریره او حضرت عمر بن عبدالعزیز رضی الله عنهم وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

اودَ هغه نه دَ حدیث روایت کونکوکښې اسماء بن عبید الضبعي، حبیب بن ضمرة، محمدبن عمرو بن علقمه، امام زهری او ابوقلابه الجرمی رحمهم الله وغیره شامل دی. (۵)

امام یحیی بن معین، امام ابوداود او امام نسائی رحمهم الله فرمائی «ثقة»(۶)

امام دارقطنی رحمه الله فرمائی «ثقة: وهوجلیس للحجاج بن یوسف» (۷)

ابوحاتم رحمه الله فرمائی «لابأس به»(۸)

یعقوب بن سفیان رحمه الله هم دَ ده توثیق فرمائیلې دې. (۹)

حافظ ذهبی رحمه الله فرمائی «ثقة، تابعي، کان أحد الأشراف» (۱۰)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی «ثقة»(۱۱)

ابن حبان رحمه الله هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړیدې. (۱۲)

دې دَ صحیحین او سنن ابوداؤد راوی دې. (۱۳)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۱۳۷) و(ج۳ص۱۰۲)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۲۲ص۴۰۸) الثقات لابن حبان (ج۵ص۲۶۸)-
٤) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۲۳۹)-
۵) (دَ شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۲ص۴۰۹)-
۶) (حواله بالا-
۷) (حواله بالا-
۸) (حواله بالا والجرح والتعدیل (ج۵ص۵۲٤) رقم (۱۱۷۹، ۲۲۲۹)-
۹) (تهذیب التهذیب (ج۸ص۱۵۶)-
۱۰) (میزان الاعتدال (ج۳ص۳۰۱)-
۱۱) (تقریب التهذیب (ص۴۳۲)-
۱۲) (الثقات لابن حبان (ج۵ص۲۶۸)-
۱۳) (الکاشف للذهبی)ج۲ص۹۹)-

په کال ١٠٠ هـ کښې دَ هغه انتقال اوشو. (١) رحمه الله رحمة واسعة.

٥- ابوهريره: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت عبدالرحمن بن صخر رضي الله عنه دې، دَ دوی حالات ((کتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوی دی. (٢)

قوله: قال: أتيت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو بخيبر بعد ما افتتحوها،

فقلت: يا رسول الله، أسهم لي: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى چه زه دَ فتح خيبر نه پس حضور ﷺ هم په خيبر کښې وو د هغوی په خدمت کښې حاضر شوم نو عرض مې اوکړو چه په مال غنيمت کښې ماله هم حصه راکړئې.

يو تعارض اودَ هغې جواب: دلته حديث باب کښې دا راغلی دی چه سائل حضرت ابوهريره رضي الله عنه وو او منع کونکې حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه وو. بخاری کتاب المغازی (٣) ابوداؤد (٤) کښې دا ذکر دی چه سائل ابان بن سعيد بن العاص رضي الله عنه وو، او منع کونکې حضرت ابوهريره رضي الله عنه وو په دې کښې دی:

((فقال أبان: اقسم لنا يا رسول الله، قال أبوهريرة: فقلت: لا تقسم له يا رسول الله))

نودَ تعارض لرې کولو دَ پاره محمدبن يحيى ذهلى رحمه الله خو دا جواب ورکړو چه راجح حضرت ابوهريره رضي الله عنه مانع کيدل دی او ابان بن سعيد وو. (٥)

او خطيب بغدادی رحمه الله وائى چه دَ بخاری حديث باب راجح دې په کوم کښې چه دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه سائل کيدل مذکور دی. (٦)

دَ حافظ ابن حجر او علامه عينى رحمهما الله رائې داده که دَ سنن ابوداود روايت صحيح اودَ بخاری شريف دَ روايت سره برابر اوګرځولې شى نودَ دې خبرې احتمال شته چه دواړو دَ يو بل دَ پاره منع کړې وى. دَ حضرت ابان رضي الله عنه دَ پاره حضرت ابوهريره رضي الله عنه په دې دليل باندې منع اوکړه چه دادَ ابن قوقل قاتل دې اودَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ پاره دَ حضرت ابان رضي الله عنه دا دليل پيش کړو چه دې دَ جنګ او جهاد قابل نه دې چه ده له حصه ورکړېشى. (٧)

نو اوس په دې رواياتو کښې هيڅ تعارض پاتې نشو.

اوس يوه بله خبره باندې پوهه شئى چه امام ابوداؤد رحمه الله (٨) چه کوم روايت نقل کړو په دې

---

١) (تقريب التهذيب) ص ٤٣٢-
٢) (کشف البارى (ج٢ص ٦٥٩)-
٣) (صحيح البخارى کتاب المغازى باب غزوة حيبر رقم (٤٢٣٨)-
٤) (سنن أبى داؤد کتاب الجهاد باب فيمن جاء بعد الغنيمة لاسهم له رقم (٢٧٢٣)-
٥) (فتح البارى (ج٧ص ٤٩٢)-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص ١٢٤)-
٧) (عمدة القارى (ج١٤ص ١٢٤) وفتح البارى (ج٧ص ٤٩٢)-
٨) (سنن أبى داؤد کتاب الجهاد باب فيمن جاء بعد الغنيمة لاسهم له رقم (٢٧٢٤)-

کښې دَ ((أبان)) په ځائ سعیدبن العاص ذکر دې حالانکه صحیح ابن سعید دې. خطیب بغدادی رحمه الله فرمائی ((وأنما هوابن سعید، واسمه أبان)) (۱)

قوله: فقال بعض بني سعيدبن العاص: لاتسهم له يارسول الله: نودَ سعید بن العاص یو خوئ اووئیل یارسول الله! دَ مال غنیمت نه ده ته حصه مه ورکوه. ((بعض بنی سعیدبن العاص)) نه مراد حضرت ابان بن سعید رضی الله عنه دې.(۲)

قوله: ابان بن سعيد: دا ابوالولید ابان بن سعید بن العاص بن امیه بن عبدشمس بن عبدمناف الاموی القرشی رضی الله عنه دې.(۳) دَ هغه مور صفیه یا هندبنت المغیرة ده چه دَ خالدبن ولید ترور وه. (۴) دَ دوی سلسله نسب نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره په شپږم پشت کښې ملاویږی.(۵)

دَ هغوئ والد ابوأحیحه سعید بن العاص دَ جاهلیت دَ سردارانو نه وو اودَ ډیر شان اوشوکت مالك وو. دَ هغه اته ځامن وو په کومو کښې چه پنځه په اسلام باندې مشرف شوې، حضرت ابان رضی الله عنه نه وړاندې دَ هغه دوه رونړه خالد او عمر اسلام راوړلې وو. (۶)

دَ علامه ابن عبدالبر رحمه الله مطابق دوی دَ حدیبیه او خیبر دَ جنګ په مینځ کښې ایمان راوړلې دې.(۷) اوابونعیم فرمائی چه دَ غزوه خیبر نه اول هغوی اسلام قبول کړواو ابن الاثیر جزری رحمه الله هم دې دوئم قول ته ترجیح ورکړیده. (۸)

دَ اسلام قبلولوسبب: دَ هغوی دَ اسلام راوړلو سبب دا جوړشو چه دَ تجارت په غرض دَ شام طرف ته اووتلو، هلته دَ هغه ملاقات یو راهب سره اوشو، دَ راهب نه ئی دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم باره کښې معلومات اوکړل او وئی وئیل چه زه دَ قریشو یو فرد یم او په مونږ کښې یو سړې راپیدا شوې دې چه دَ ځاګمان او خیال دا دې چه هغه الله تعالی مبعوث کړیدې لکه څنګه چه ئی حضرت موسی علیه السلام مبعوث کړې وو. نودې راهب تپوس اوکړو ستاسو دَ دغه سړی نوم څه دې؟ هغه وئیل محمد. راهب وئیل زه دَ هغه اوصاف بیانوم. بیا هغه راهب دَ رسول الله صلی الله علیه وسلم اوصاف حمیده، دَ هغوی عمرمبارك او نسب وغیره ئی بیان کړل. نو حضرت ابان رضی الله عنه په دې باندې صاد اوکړو او وئی وئیل هغه هم دغه شان دې لکه څنګه چه تا بیان

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲٤)-
۲) (حواله بالا (ص ۱۲۳)-
۳) (سیر أعلام النبلاء (ج ۱ص ۲۶۱) وتهذیب تاریخ دمشق الکبیرلابن عساکر (ج ۲ص ۱۲۷)-
٤) (أسدالغابة فی معرفة الصحابة (ج ۱ص ۱٤۸)-
۵) (حواله بالا-
۶) (الاستیعاب فی أسماء الأصحاب (ج ۱ص ٤۶)-
۷) (سیر أعلام النبلاء (ج ۱ص ۲۶۰) الاستیعاب فی أسماء الأصحاب (ج ۱ص ٤۶)-
۸) (أسدالغابة (ج ۱ص ۱٤۸)-

اوكړو. راهب ونيل ((والله، ليظهرنّ على العرب، ثم ليظهرنّ على الأرض)) په الله چه هغه به په عربو غالب راځي بيا به په پوره دنيا غالب راځي،
بيا ئې حضرت ابان رضي الله عنه ته اوونيل چه رجل صالح يعني نبي كريم ﷺ ته زما سلام اورسوه. حضرت ابان رضي الله عنه كله مكې مكرمې ته واپس شو نو نبي كريم ﷺ د خلقو نه خيرو عافيت معلوم كړواود اول نه د هغه عادت وو چه د رسول الله ﷺ او صحابه كرامو بدګوئي به ئې كوله، هغه ئې پريخودل، دا د حديبيه نه وړاندې واقعه ده.
بيا چه كله رسول الله ﷺ د حديبيه طرف ته لاړل او واپس شونو حضرت ابان رضي الله عنه هم د هغه اتباع اوكړه او اسلام ئې قبول كړو. (۱)
كله چه نبي كريم ﷺ حضرت عثمان بن عفان رضي الله عنه ته د حديبيه په ورځ د قريش مكه طرف ته ليګلي وو نو هم حضرت ابان رضي الله عنه هغه ته پناه وركړې وه. حضرت ابان رضي الله عنه حضرت عثمان رضي الله عنه په اس سوركړو تردې چه هغه په مكه مكرمه كښې داخل شو اوعثمان رضي الله عنه اوونيل:
قوله: أسبل وأقبل ولاتخف أحداً بنو سعيد أعزة الحرم: يعني بهادرى ښايئى او وړاندې تيريږئى او د چا نه مه ويريږئى ځكه چه بنوسعيد د حرم د معززينونه دي.(۲) هغه نبي كريم ﷺ په بعض سرايا كښې د لښكر امير هم مقرر كړې وو په هغې كښې يو د نجد طرف ته ليګلې شوې سريه هم شامل ده. (۳)
او بيا نبي كريم ﷺ حضرت علاء بن الحضرمي رضي الله عنه معزول كړو چه د بحرين والي وو حضرت ابان رضي الله عنه ئې په ۹هجرى كښې والي مقرر كړو او هغه په دې منصب باندې د نبي كريم ﷺ د وفات پورې وو. د نبي عليه السلام د وفات نه پس هغه مدينې منورې ته واپس راغلو نو حضرت ابوبكر رضي الله عنه اراده اوكړه چه دې بيا بحرين ته اوليګي نو هغه اوفرمائيل ((لاأعمل لأحد بعد رسول الله صلى الله عليه وسلم)). د رسول الله ﷺ د وفات نه پس به زه د چا د پاره هم د عامل فرائض نه پوره كوم. او دا هم روايت دې چه هغه په يمن كښې د حضرت ابوبكر رضي الله عنه د طرف نه والي مقرر كيدل قبول كړې وو. (۴)
د هغه د وفات په وخت كښې مختلف اقوال دى:
ابن اسحاق رحمه الله فرمائى ((قتل أبان وعمرو ابنا سعيد يوم اليرموك)) خود ابن اسحاق د دې قول چا هم مطابقت نه دې كړې. او غزوه يرموك ۱۵هجرى د حضرت عمر رضي الله عنه په دورخلافت كښې پيښه شوې وه.(۵)
اودا هم اوونيلې شو چه دې د (مرج الصفر) په ورځ شهيد شوې. د مرج الصفر واقعه ۱۴هجرى

---

۱) (أسد الغابة (ج۱ص۱۴۹) وتهذيب تاريخ دمشق الكبير (ج۲ص۱۲۸)-
۲) (الاصابة (ج۱ص۱۳) والاستيعاب (ج۱ص۴۶)-
۳) (الاستيعاب (ج۱ص۴۷)-
۴) (سير أعلام النبلاء (ج۱ص۲۶۱) أسد الغابة (ج۱ص۱۴۹)-
۵) (أسد الغابة (ج۱ص۱۵)-

كښې دور خلافت عمرى كښې پيښه شوې وه. (۱)
دريم او صحيح قول دَ موسى بن عقبه دې دَ كوم تائيدچه مصعب، زبير او اكثراهل نسبو هم كړيدې چه حضرت ابان ﷺ خپل رور خالدبن سعيد سره په (جنګ اجنادين) كښې شهيد شوې .(۲) هم دا قول امام ذهبى هم صحيح ګرځولې دې، هغوى ليكى:

((ثم إنه استشهد هو وأخوه يوم أجنادين على الصحيح))(۳)
دَ صحيح قول مطابق هغه اودَ هغه رور جنګ اجنادين كښې شهيدان شوى. هغه دَ نبى كريم ﷺ نه صرف يو روايت نقل كړيدې او هغه دا دې: ((وضع الله عزوجل كل دم فى الجاهلية، أوقال: كل دم كان فى الجاهلية، فهو موضوع))(۴) يعنى هره هغه وينه چه دَ جاهليت په زمانه كښې بهيولې شويده، هغه الله تعالى معاف كړيده، يا ئې دا اوفرمائيل چه هره هغه ناحق وينه كومه چه په جاهليت كښې بهيولې شوې وه هغه معاف ده.

قوله: فقال أبوهريرة: هذا قاتل ابن قوقل: حضرت ابوهريره ﷺ فرمائى دې (يعنى ابان ﷺ) دَ ابن قوقل قاتل دې.
دَ حضرت ابوهريره ﷺ دَ دې قول مقصددادې چه ابان ﷺ په حالت كفركښې قوقل ﷺ قتل كړې وو په دې وجه هغه ته دَ غنيمت نه حصه نه دى ملاويدل پكار. اودَ ابن قوقل نه مراد حضرت نعمان بن مالك بن ثعلبه ﷺ دې. (۵)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (أسدالغابة (ج۱ص۱۵۰) الاستيعاب (ج۱ص۴۷) "دَ جنګ اجنادين مختصر پيژندګلو" اجنادين دَ فلسطين په علاقو رمله او بيت حبرون په مينځ كښې دَ يو مشهور ځائ نوم دې.(معجم البلدان (ج۱ص۱۰۳)- په دې مقام دَ حضرت ابوبكر صديق ﷺ دَ دور خلافت په آخرى ورځو كښې دَ مسلمانانو او روميانو په مينځ كښې يو خونړې جنګ اوشو.دَ روميانودَ فوځ مشر دَ هرقل رور تهيودورس وو اود هغه لاندې يو لاكهـ رومى فوځ وو. دَ مسلمانانو لښكر په هغه دريو جدا جدا ټولو باندې مشتمل ووچه فلسطين او اردن سره خواوشا جنګى كاروايانو كښې مصروف وو. دَ دې دريوارو لښكر مشرى په ترتيب سره حضرت عمرو بن العاص، شرجيل بن حسنه او يزيد بن ابى سفيان رضى الله عنهم كوله. دَ روميانو او مسلمانانو په مينځ كښې څو سرحدى جهړپونه شوې وو په كومو كښې چه څوځل روميان غالب راغلي وو، او آخر دا دريواره ډلې دَ حضرت خالد بن وليد ﷺ په قيادت كښې راجمع شوې او دَ دواړو لښكرو په مينځ كښې جمادى الاولى ۱۳هجرى كښې فيصله كن جنګ اوشو. كوم كښې چه دَ مسلمانانو متحده فوځ دَ دښمن فوځ ته دَ اجنادين په مقام ماتې وركړه او اجنادين دَ هميشه دَ پاره دَ مسلمانانو دَ اثرلاندې راغلو.(دائره معارف اسلاميه تحت ابى بكر: (ج۱ص۷۵۵ وتحت اجنادين (ج۱ص۱۰۱۲)- په دې جنګ كښې دَ مسلمانانوهم يو خاص تعداد شهيدان شو، په كوم كښې چه حضرت عبدالله بن زبير بن عبدالمطلب، عكرمه بن ابى جهل او حارث بن هشام رضى الله عنهم غوندې صحابه شامل وو. (معجم البلدان (ج۱ص۱۰۳)-
۳) (سيرأعلام النبلاء (ج۱ص۲۶۱)-
۴) (الاستيعاب (ج۱ص۴۸) و الإصابة (ج۱ص۱۴)-
۵) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۳)-

قوله: حضرت نعمان بن قوقل رضي الله عنه: دا نعمان بن مالك بن ثعلبه بن اصرام بن فهد بن ثعلبه بن قوقل رضي الله عنه دي. دي د خپل جدامجد طرف ته منسوب کيدوسره دَ ابن قوقل په نوم يادېږي. (۱)

او بعض حضراتو دا ونيلي چه قوقل دَ ثعلبه يا مالك لقب دي دَ چا نوم نه دي. (۲)

دي دَ بدرين نه دي. (۳)

دي دَ رسول الله ﷺ نه دَ حديث روايت کوي او دَ ده نه حضرت جابر بن عبدالله رضي الله عنه دَ حديث روايت کوي. ابوصالح هم دَ ده نه دَ حديث روايت کړيدي. خودَ ده سماع دَ حضرت نعمان نه ثابت نه ده، په دي وجه به روايت مرسل وي. (۴)

دَ مسلم شريف په يو روايت کښي دَ هغه ذکر راغلي دي، حضرت جابر رضي الله عنه فرمائي ((أتى النبيَّ صلى الله عليه وسلم النعمانُ بنُ قوقل، فقال: يارسول الله، أرأيت إذا صليتُ المكتوبة....إلخ)) (۵)

دي په غزوه احد کښي شهيدشوي او قاتل حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه وو لکه چه په حديث باب کښي ذکر دی. او بعض اهل مغازی قاتل صفوان بن اميه ګرځولي دي خو دا قول مرجوح دي او دا هم کيدېشي چه دي شهيد کونکوکښي دواړه شريك وي. (۶)

قوله: فقال ابن سعيد بن العاص: واعجبا لوبر تدلى علينا من قدوم ضأن ينعى عليَّ قتل رجل مسلم، أكرمه الله على يديَّ ولم يهني على يديه: نو حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه وائي حيرانيتا ده په دي پيشوګی باندي چه د ضان غر د څوکي نه راکوزشو راغلو، دي په ماباندي دَ يو داسي سړی متعلق عيب لګوی چاته چه الله تعالی زما په لاس عزت يعنی شهادت سره سرفراز کړو او هغه ئی منع کړو چه هغه به زه په خپل لاس ذليل کولم.

دَ حضرت ابان بن سعيد رضي الله عنه مطلب دَ دي قول نه دا دي که ما نعمان بن قوقل رضي الله عنه په خپله زمانه دَ کفر کښي شهيد کړو نو هغه دَ ده دَ وجه نه دَ شهادت په اوچته درجه باندي فائز شو او ورسره په ما باندي دَ الله تعالی فضل او احسان اوشو چه الله تعالی زه دَ هغه دَ لاس نه دَ مړ کولو نه بچ کړم. که هغه زه په هغه وخت کښي قتل کړي ووم نو په آخرت کښي به زه ذليل او خوار وم. ليکن الله تعالی زه دَ غه ذلت نه بچ کړم. نو په دي کښي دَ پيغور وغيره څه خبره ده؟ (۷)

---

۱) (أسدالغابة (ج۵ص۳۲) وفتح الباری(ج۶ص۴۱)-
۲) (الإصابة (ج۳ص ۵۶۴)-
۳) (أسد الغابة (ج۵ص ۳۲۰)-
۴) (حواله بالا-
۵) (صحيح مسلم (ج۱ص۳۲) کتاب الإيمان باب بيان الإيمان الذی يدخل به الجنة.... رقم (۱۶-۱۷)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص۴۱) وأسدالغابة (ج۵ص ۳۲۰)-
۷) (عمدةالقاری (ج۱۴ص۱۲۵) وانظر لمزيد من التفصيل: کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۵۲-۴۵۴)

قوله: قَالَ: فلاأدري أسهم له أم لم يسهم له: وئی فرمائیل ماته نه ده معلومه چه رسول الله ﷺ هغه ته (د غنیمت نه) حصه ورکړه اوکه نه. علامه ابن التین رحمه الله فرمائی چه د دې قول قائل ابن عینیه یا د هغه نه لاندې د امام بخاری رحمه الله خوك شیخ دې.(۱)

د حدیث باب لاندې یوه مسئله ذکر کولې شی چه په غنیمت کښې جهاد ته د روستو راتلونکی حصه شته که نه؟ د دې تفصیل چونکه مونږ مغازی کښې ذکر کړیدې نو په دې وجه دې هم هلته اوکتلې شی. (۲)

قوله: قَالَ سفيان: وحدثنيه السعيدي عن جده عن أبي هريرة: د دې عبارت مقصد دا دې چه حدیث باب د حضرت سفیان ابن عینیه رحمه الله نه په دوو سندونو سره مروی دې یو خو هم هغه سند دې چه په ماقبل کښې تیرشو یعنی ((حدثنا الحميدي، حدثنا سفيان، حدثنا الزهري قال: أخبرنا عنبسة بن سعيد عن أبي هريرة)) او په دوئم سند کښې الزهری او عنبسه بن سعید په ځائ ((السعيدي عن جده)) او دا دوئم طریق امام حمیدی په خپل سند کښې ذکر کړیدې.(۳) .

قوله: قَالَ أبو عبدالله: السعيدي: عمرو بن يحيى .....: د ابو عبدالله نه مراد امام بخاری رحمه الله دې او دلته هغوی د السعیدی نوم او نسب خودلې دې چه د سعیدی نوم عمرو بن یحیی بن سعید بن عمروبن سعید بن العاص دې. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت د حضرت ابان بن سعید رضی الله عنه په دې قول کښې دې. ((اکرمه الله بيدي)) یعنی نعمان بن قوقل رضی الله عنه د حضرت ابان رضی الله عنه د لاسه شهید شو او الله تعالی هغه د شهادت په اوچته مرتبه باندې سربلند کړو. خو حضرت ابان رضی الله عنه د کفر په حالت کښې نه دې وژلې شوې بلکه هغه د غزوه احد نه پس هم ژوندې وو او هغه ته د توبې توفیق اوشو او اسلام ئې قبول کړو او همدغه د ترجمه مقصد هم دې. (۵)

۲۹-بَاب: مَنْ اخْتَارَ الْغَزْوَ عَلَى الصَّوْمِ

د ترجمة الباب مقصد: د ترجمة الباب مقصد دا دې چه یو سړې جهاد له په روژه باندې ترجیح ورکړی دې د پاره چه د روژې د وجه د هغه بدن د ضعف او کمزورئی ښکار نشی نو

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲۵)-
۲) (کشف الباری کتاب المغازی (ص ٤٤٧)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲۵) وفتح الباری (ج ۶ص ٤١)-
٤) (السعیدي اود هغه د نیکه حالات "کتاب الوضوء، باب الاستنجاء بالحجارة" لاندې بیان کړې شوی دی-
۵) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۲۳)-

د هغه دا فعل صحيح دي او په سنت كښې د دې اصل موجود دې.
دوئمه خبره دا ده كه د مجاهد روژه نه هم وى نو بيا هم د هغه د پاره د روژه دار او د شپې د قيام كونكو برابر ثواب ليكلې كيږى. ځكه چه نبى عليه السلام مجاهد ته د داسې روژه دار سره تشبيه وركړيده چه كوم صائم الدهر وى او په داسې عبادت ګذار سره ئې تشبيه وركړيده چه ستړې كيږى نه. (۱)

[۲٦٧٣] حَدَّثَنَا آدَمُ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ حَدَّثَنَا ثَابِتٌ الْبُنَانِيُّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۲) قَالَ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ لَا يَصُومُ عَلَى عَهْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ أَجْلِ الْغَزْوِ فَلَمَّا قُبِضَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ أَرَهُ مُفْطِرًا إِلَّا يَوْمَ فِطْرٍ أَوْ أَضْحَى

تراجم رجال

۱- آدم: دا ابوالحسن آدم بن ابى اياس عبدالرحمن العسقلانى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې راغلى دى. (۳)

۲- شعبه: دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله د هغه حالات هم د مذكوره باب لاندې راغلى دى. (۴)

۳- ثابت البناني: دا مشهور تابعى بزرګ ابومحمد ثابت بن اسلم بنانى بصرى رحمه الله دې د ده حالات ((كتاب العلم باب القرءة والعرض على المحدث)) په ذيل كښې راغلى دى. (۵)

۴- انس بن مالك: دا مشهورصحابى حضرت انس بن مالك رضى الله عنه دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې تيرشوى دى. (٦)

قوله: قال كان أبوطلحة لايصوم على عهد النبى صلى الله عليه وسلم من أجل الغزو: حضرت انس بن مالك رضى الله عنه فرمائى چه حضرت ابوطلحه رضى الله عنه به د نبى كريم صلى الله عليه وسلم په زمانه كښې په جهاد كښې د شركت په غرض روژې نه ساتلې.

دلته ((أبوطلحة)) نه مراد حضرت زيدبن سهل الانصارى رضى الله عنه دې چه د حضرت انس ناسكه پلار وو. (۷)

---

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٢٥) وشرح ابن بطال (ج ٥ ص ٤٢)-
۲) (قوله: أنس بن مالک رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى فقط فى هذاالباب. قال العلامة العينى: والحديث من أفراده. عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٢٦) وجامع الأصول (ج ٦ ص ٣٤٥)-
۳) (كشف البارى (ج ١ ص ٦٧٨)-
٤) (حواله بالا-
٥) (كشف البارى (ج ٣ ص ١٨٣)-
٦) (كشف البارى (ج ٢ ص ٤)-
٧) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٢٦)-

او په حديث باب كښې د هغوى عمل دا اوخودلې شو چه هغه به د نبى كريم ﷺ په زمانه كښې روژو له په جهاد باندې ترجيح وركوله، د دې د پاره چه د كمزورئى ښكارنښى او روژې به ئې نه ساتلې.
ليكن د روژو نه ساتلو چه كومه نفى شويده هغه على الاطلاق نه ده چه بالكل روژې به ئې نه ساتلې بلكه دا په اكثرو اوقاتو محمول ده، د دې وجه دا ده چه همدغه روايت اسماعيلى د ابوالوليد او عاصم بن على عن شعبه په طريق سره نقل كړيدې په يو كښې ((لايكاديصوم)) او په بل كښې ((كان قلمايصوم)) نو معلومه شوه چه نفى الصوم على الاطلاق نه ده بلكه فى اكثر الاوقات ده. (۱)

قوله: فلما قبض النبى صلى الله عليه وسلم لم أره مفطراً إلا يوم فطر أو أضحى:

حضرت انس ؓ فرمائى چه نبى ﷺ د دنيا نه رخصت شو نو ما هغه بغير د روژو نه نه دې ليدلې مگر دا چه د وړوكى اختر او لوئى اختر په ورځ.
يعنى د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس حضرت ابوطلحه ؓ به هميشه په روژه سره وو مگر د وړوكى اختر او لوئى اختر په ورځ به ئې روژه نه وه. ځكه چه په دې ورځوكښې د روژو ساتلو نه منع راغلې نو په دې وجه به هغه په دې ورځوكښې روژه نه وو او په حديث كښې ذكر شوى ((يوم اضحى)) نه مراد همدغه ورځې دى كوموكښې چه روژه ساتل منع دى دې د پاره چه ايام تشريق ته لفظ ضحى شامل شى او څه اشكال پيش نه شى. (۲)
پورتنى حديث كښې دې طرف ته اشاره شويده چه حضرت ابوطلحه ؓ به د نبى كريم ﷺ د وفات نه پس په غزواتو كښې شركت نه كولو، او د حضور ﷺ په عهدمبارك كښې هغه نفلى روژې ځكه پريخې وې چه په ميدان جهاد كښې چرته كمزورى ښكاره نشى. ليكن د حضور ﷺ د وفات نه پس هم هغه په غزوات كښې شركت كړيدې لكه حاكم ؒ (۳) او ابن سعد (۴) وغيره ((حمادبن سلمة عن ثابت عن أنس)) په طريق نقل كړى دى:
((أن أبا طلحة قرأ هذه الآية ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾، فقال: استنفرنا الله وأمرنا الله، واستنفرنا شيوخا وشبانا، جهزونى، فقال بنوه: يرحمك الله، إنك قد غزوت على عهد النبى صلى الله عليه وسلم وأبى بكر وعمر؛ ونحن نغزو عنك الآن فغزا البحر، فمات، فطلبوا جزيرة يدفنونه فيها، فلم يقدروا عليه إلا بعد سبعة أيام وما تغير))
يعنى حضرت ابوطلحه ؓ دا آيت تلاوت كړو ﴿انفروا خفافا وثقالا﴾ نو هغه اوفرمائيل چه الله تعالى مونږ ته د جنگ د وتلو د پاره حكم راكړې دې اوكه مونږ بوډاگان يو كه ځوانان د وتلو حكم دې. نو زما د پاره د سفر سامان تيار كړئى، د هغه ځامنو اووئيل الله تعالى دې په

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۴۲)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۴۲) و(عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۶)-
۳) (المستدرک للحاكم(ج۳ص۲۵۳)-
۴) (الطبقات الكبرى (ج۳ص۵۰۷)-

تاسو باندې رحم اوکړي. په تحقيق سره تاسو د نبی کریم ﷺ حضرت ابوبکر رضی الله عنه او حضرت عمر رضی الله عنه په زمانه کښې په غزواتوکښې شرکت کړيدې (په دې وجه ته تکليف مه اوچته وه) مونږ به ستاد طرف نه په غزواتوکښې شرکت کوو(خو هغه اونه منل) په سمندری جنګ کښې شريك شو، هلته هغه وفات شو نو د سفر ملګرو يوه جزيره لټوله چه په هغې کښې هغه خښ کړی ليکن د اوو ورځو پورې هغوی په خپل مقصد کښې کامياب نشو(د دې نه پس ئې هغه خښ کړو) اود هغه مړې جوسه بالکل خرابه شوې نه وو.

دحضرت ابوطلحه د مذکوره عمل وجه: علامه مهلب فرمائی چه نبی کریم ﷺ مجاهد ته ((الصائم القائم)) سره تشبيه ورکړې ده ((کما مر في أوائل الجهاد)) په دې وجه حضرت ابوطلحه رضی الله عنه جهاد په روژه مقدم کړو. خو د نبی کریم ﷺ د وفات نه پس کله چه اسلام ښه خور شو د هغه جرړې مضبوطې شوې او هغه اوکتل چه اوس د هغه خاص ضرورت پاتې نشو نوغوښتل ئې چه د روژو هم هغه سره ذخيره وی او د قيامت په ورځ جنت کښې ((باب الريان)) نه داخل شی.(۱)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې(۲) لکه چه ((كان أبوطلحة لايصوم على عهد النبي صلى الله عليه وسلم من أجل الغزو)) نه معلوميږی.

۳۰-بَاب: الشَّهَادَةُ سَبْعٌ سِوَى الْقَتْلِ

د ترجمة الباب مقصد: علامه عينی رحمه الله فرمائی چه د امام بخاری رحمه الله د دې ترجمة الباب نه مقصد دا دې چه د مقتول في سبيل الله نه علاوه هم نور ډير شهيدان دی د کوم ذکر چه به امام بخاری رحمه الله په دې حديث باب کښې کوی.(۳)

[۲٦٧٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ سُمَيٍّ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الشُّهَدَاءُ خَمْسَةٌ الْمَطْعُونُ وَالْمَبْطُونُ وَالْغَرِقُ وَصَاحِبُ الْهَدْمِ وَالشَّهِيدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ [ر:٦٢٤]

تراجم رجال

۱-<u>عبدالله بن يوسف</u>: دا عبدالله بن يوسف تنيسی دمشقی رحمه الله دې. د ده حالات ((بدء الوحی)) د دونم حديث په ذيل کښې راغلی دی. (۵)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۲)-
۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲٦)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۲٦)-
۴) (قوله عن أبی هريرة رضی الله عنه: الحديث مر تخريجه فی کتاب الأذان با ب فضل التجهيز إلى الظهر-
۵) (كشف البارى (ج۱ص۲۸۹)-

۲- مالك: دا مالك بن انس بن ابى عامر الاصبحى المدنى رحمه الله دې. دَ ده حالات هم دَ مذكوره حديث لاندې راغلى دى. (۱)

۳- سمى: دا ابوعبدالله سمى مولى ابوبكربن عبدالرحمن رحمه الله دې. (۲)

۴- ابوصالح: دا ابو صالح ذكوان زيات رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذيل كښې راغلى دى. (۳)

۵- ابوهريره رضي الله عنه: دا دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مشهورصحابى حضرت عبدالرحمن بن صخر رضي الله عنه دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې راغلى. (۴)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الشهداء خمسة: المطعون، والمبطون، والغريق، وصاحب الهدم، والشهيد في سبيل الله: دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى چه شهيدان پنځه دى: يو هغه سړې چه دَ طاعون په وباكښې هلاك شى، دوئم چه دَ خيټې دَ بيمارئى نه مړشى، دريم چه څوك ډوب شى مړشى، څلورم چه دَ ديوال راغورزيدو سره مړ شى او پنځم شهيد في سبيل الله.

دَ شهداوُ په تعدادكښې اختلاف: دلته په حديث باب كښې ((الشهداء خمسة)) راغلې دې. او په موطاكښې دَ حضرت جابر بن عتيك رضي الله عنه په روايت كښې ((الشهداء سبعة سوى القتل))(۵) او په ترمذى كښې دَ حضرت فضاله بن عبيد روايت دې هغه فرمائى ((سمعت عمربن الخطاب رضي الله عنه يقول: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: الشهداء اربعة.....)) (۶) او دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه په روايت كښې دى ((الشهداء ثلاثة)) ذكر دې.(۷)

دَ دې احاديثونه علاوه نور هم ډير صحيح احاديث مبارك دى (۸) په كوم كښې چه دَ مقتول فِي سبيل الله نه علاوه مختلف كسان او اشخاص شهيدان ګرځولې دى. علامه زرقانى رحمه الله دَ هغوى تعداد اووه ويشت(۲۷) (۹)

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۰) و كشف البارى (ج۲ص۸۰)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الأذان باب الستهام فى الأذان-
۳) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۸)-
٤) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-
۵) (المؤطا للإم مالک (ص۲۱۵) كتاب الجنائز باب النهى عن البكاء على الميت رقم (۳۶) وأيضاً أخرجه أبوداود فى سننه كتاب الجنائز باب فضل من مات فى الطاعون رقم (۳۱۱۱) والنسائى فى الصغرى كتاب الجنائز باب النهى عن البكاء على الميت رقم (۱۸٤۷)-
۶) (جامع الترمذى أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل الشهداء عندالله رقم (۱۶٤٤)-
۷) (مجمع الزوائد (ج۵ص۲۹۱) وكنزالعمال (ج٤ص۵۹۳) رقم (۱۱۷۳٤)-
۸) (انظر التفصيل تلک الأحاديث: عمدة القارى (ج۱٤ص۱۲۶-۱۲۷) والأوجز (ج٤ص۲۶۷-۲۶۹)-
۹) (شرح الزرقانى على المؤطأ (ج۲ص۷۳) كتاب الجنائز باب النهى عن البكاء....-

علامه عینی رحمه الله خلویښت (۴۰) (۱) علامه سیوطی رحمه الله په خپل کتاب (أبواب السعادة في أسباب الشهادة) کښې دیرش (۳۰) (۲) او شیخ الحدیث (مولانا زکریا رحمه الله شپیته (۶۰) ذکر کړی دی (۳) او حافظ ابن حجر رحمه الله شل (۲۰) ذکر کړی دی. (۴)

دَ روایاتوپه مینځ کښې تطبیق: اوس سوال دا پیدا کیږی چه دَ دې مختلفو روایاتو په مینځ کښې په بعضو کښې تعداد هم صراحتاً ذکر دې، دَ تطبیق به څه صورت وی؟

علامه کرمانی رحمه الله دَ دې سوال جواب دا ورکړیدې چه تخصیص بالعدد دَ دې نه دَ زیاتو په نفی دلالت نه کوی. (۵)

حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ مختلفو اعدادو ذکر علی وجه التحدید والحصر نه دې بلکه دا دَ مختلفو احوالو او سوالونو په بنا باندې دې. یعنی په بعض حالات مخصوصه کښې نبی کریم ﷺ دَ سائل احوال په خیال کښې ساتلو سره جواب ورکړې او هغه دغه روایت کړې.

یا حضور ﷺ ته اول دَ دریو علم ورکړیشوې وو بیا دَ علم دَ زیاتوالی سره سره دَ شهیدانو تعداد هم زیات شو. (۶)

دَ شهیدتعریف او حدیث باب: اوس دلته دونم سوال دا پیداکیږی چه شهید خو دَ فقهاؤ په اصطلاح کښې هغه دې چه چرته په یوجنګ کښې قتل کړیشی او په هغه باندې نښې هم وی، یا هغه اهل حرب یا اهل البغی یا ډاکوانو قتل کړې وی یا مسلمانانو هغه په ظلم سره وژلې وی اودا تعریف مبطون، مطعون وغیره باندې نه صادق کیږی نوداڅنګه شهیدان شو؟

دَ دې جواب دا دې چه قتیل في سبیل الله نه علاوه چه دَ کومو حضراتو باره کښې په احادیثوکښې واردشوی دی چه هغوی شهیدان دی نودَ هغوی شهادت دَ اجر په اعتبار سره دې یعنی دی حضراتو ته به هم دَ حقیقی شهید په شان برابر اجر ورکولې شی. (۷) علماؤ حضراتو لیکلی دی چه دَ شهید درې قسمونه دی:

① شهید فی الدنیاوالآخرة هغه دې چه دَ الله تعالی دَ کلمې دَ اوچتوالی دَ پاره دَ جهاد دَ پاره لاړ شی او شهید شی.

② شهید فی الدنیافقط، او هغه دا دې چه سرې میدان جنګ کښې خو قتل کړې شی خو هغه دَ اعلاء کلمة الله دَپاره نه وی تلې دَ نامې او ځان خودنې دَپاره تلې وی اوهلته قتل شی یادا چه شاکړې تښتیدو اومړشو اویا دَ غنیمت په مال کښې ئې خیانت کولو او مړ کړیشو.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۲۳)-
۲) (أوجز المسالک (٤ ص ۲۵۷)-
۳) (أوجز المسالک (٤ ص ۲۶۹)-
٤) (فتح الباری (ج ۶ ص ٤۳)-
۵) (شرح الکرمانی (ج ۵۶ ص ٤۲)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۲۷) وفتح الباری (ج ۶ ص ٤۳)-
۷) (شرح الکرمانی (ج ۵ ص ٤۲) وعمدة القاری (ج ٤ ص ۱۲۷)-

③ شهيدفى الآخرة چه يوسړې دَ ديوال راپريوتلو سره مړشى يا اوسوزى يا دَ خيټې دَ بيمارئى ښكارشى اومړشى وغيره وغيره، چه كوم صورتونه په حديث باب كښې بيان كړيشوى دى.
په دې دريم قسم به په دنياكښې دَ شهيد احكام نه جارى كيږى يعنى دَ حقيقى شهيد برخلاف په هغه ته كفن هم وركولې شى او غسل هم. ليكن په آخرت كښې به هغه سره دَ شهيد معامله كولې شى او هغه ته به دَ شهيد په شان اجر وركولې شى. (۱)

اودا دَ الله تبارك وتعالى په امت محمديه على صاحبها الصلوٰة والسلام باندې خاص فضل او كرم

دې چه دَ قتيل فى سبيل الله نه علاوه كوم كسان دَ شهادت دَ درجې حامل ګرځولې دى په هغې كښې هغه تكليفونه اوبه دغه تكليفونو باندې صبر په خيال كښې ساتلې دې اود دى په وجه ئې دَ هغوى ګناهونه معاف كړل اودَهغوى په اجراو ثواب كښې ئې زياتوالى اوكړو. (۲)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ابن بطال رحمه الله په ترجمة الباب باندې اعتراض كولو سره فرمائى چه دَ حديث باب نه دا ترجمه دَسرنه هډو مستنبط كيږى نه، ځكه چه ترجمه دَ اوو(۷) ده او په حديث كښې سوى القتل شهداء څلوردى. دا دَ دې خبرې دليل دې چه امام بخارى رحمه الله ته دَ دې خبرې هډو موقع ملاؤ نشوه چه هغه دَ دې خپل كتاب تهذيب او تنقيح كړې وې. (۳)
دَ دې اعتراض جواب وركولو سره علامه ابن المنير اسكندرانى فرمائى چه دَ ابن بطال رحمه الله قول په ظاهره دَ دې خبرې دلالت كوى چه امام بخارى رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې حضرت جابر بن عتيك رضى الله عنه داخلول غوښتل ليكن قضا هغه ته مهلت ورنه كړو خودَ ابن بطال دا وينا دَ نظر نه خالى نه ده.
اوداخبره ده چه امام بخارى رحمه الله په دې خبره تنبيه وركول غوښتل چه شهادت هم په قتل كښې منحصر نه دې بلكه دَ شهادت اسباب نورهم دى. نوپه دې اسبابو كښې په احاديثوكښې په عدد باندې اختلاف دې چه په بعض كښې پنځه دى بعض اووه، نو چه كوم حديث په دې شرائطو باندې پوره كيدو هغه خو ئې په باب كښې ذكر كړو او په ترجمه كښې دَ اووه عدد ذكر كړو او په دې خبره ئې تنبيه اوكړه چه په احاديثو كښې مذكوره اعداد على معنى التحديد نه دى. (۴)
او علامه كرمانى دا جواب وركړيدې چه دلته دَ يو راوى نه په حديث باب كښې عدد بيانولو كښې هيره شوې ده چه اصل عدد خو هم دَ اووه وو ليكن دَ نسيان په وجه ئې پنځه ذكر كړل. (۵)

---

۱) (عمدة القارى(ج ١٤ص١٢٧) شرح الكرمانى (ج٥ص٤٢)-
۲) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٢٨)-
۳) (شرح ابن بطال)ج٥ص٤٣)-
٤) (المتوارى (ج ١٥٤) ورجحه العينى انظر العمدة (ج ١٤ص١٢٨)-
٥) (شرح الكرمانى(ج١٢ص١٢٥)-

حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمه الله دا احتمال بعید گرځولې دی.(۱) خود علامه کرمانی رحمه الله د دې جواب تائید د صحیح مسلم او مسنداحمد د روایت نه کیږی چه په دې روایاتوکښې د نورو څه خصلتونو او عادتونوذکر هم شته. نو په صحیح مسلم (۲) کښې هم د ابوهریره رضی الله عنه په روایت کښې ((ومن مات فی سبیل الله فهو شهید)) اضافه وارد شویده. او د مسنداحمد په روایت کښې د دې الفاظو هم اضافه شویده ((والخار عن دابته فی سبیل الله شهید، والمجنوب فی سبیل الله شهید)) (۳) یعنی د الله تعالی په لار کښې د خپلې سورلئی نه غورزیدونکې شهید دې اود الله تعالی په لار کښې ذات الجنب بیمارئی سره مړکیدونکې شهید دې.

حافظ صاحب د دې مذکوره بالا اشکال جواب دا ورکړې دې چه دا ترجمه موطا (۴) د یو روایت نه اخذ شویده چه د حضرت جابر بن عتیك رضی الله عنه نه مروی دې. او په دې کښې شهداء سوی القتل فی سبیل الله هم اووه قسمه بیان کړیشوی دی. (۵)

او شیخ الحدیث مولانا محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله دا فرمائیلی دی چه زما په نزد خبره دا ده چه لفظ ((سبع)) کله مطلقًا ذکر کړیشی نود دې نه مراد کثرت وی، نود ترجمة الباب مطلب به اوس داشی چه ((قتل فی سبیل الله)) نه علاوه هم د شهادت اسباب ډیر دی اود ((سبع)) لفظ به په خپله حقیقی معنی پاتې نشی بلکه په معنی مجازی (کثرت) به محمول کیږی. (۶)

[۲۶۷۵] حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا عَاصِمٌ عَنْ حَفْصَةَ بِنْتِ سِيرِينَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۷) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الطَّاعُونُ شَهَادَةٌ لِكُلِّ مُسْلِمٍ [۵۴۰۰]

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۴۳) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۸)-
۲) (الصحیح لمسلم كتاب الإمارة باب بیان الشهداء رم (۴۹۴۱)-
۳) (مسندالإمام أحمد(ج۲ص۴۴۱)-
۴) (روی الإمام مالک مسند بسنده أن أخبر جابر بن عتیک رضی الله عنه أن رسول الله صلی الله علیه وسلم.... قال: وما تعدون الشهید؟ قالوا: القتل فی سبیل الله، فقال: رسول الله صلی الله علیه وسلم: الشهداء سبعة سوی القتل فی سبیل الله المطعون، شهید، والغرق شهید، وصاحب ذات الجنب شهید، والمبطون شهید، والحرق شهید، والذی یموت تحت الهدم شهید والمرأة تموت بجمع شهیدة. انظر الموطأ للإمام مالک بن أنس، كتاب الجنائز باب النهی عن البكاء علی المیت (ص۲۱۵-۲۱۶) رقم (۳۶)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۴۳)-
۶) (الأبواب والتراجم للشیخ الكاندهلوی (ج۱ص۱۹۵)-
۷) (قولها: عن أنس بن مالک رضی الله عنه : الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۸۵۳) كتاب الطب باب [illegible] مسلم كتاب الإمارة باب بیان الشهداء رقم (۴۹۴۴)-

تراجم رجال

۱- بشربن محمد: دا ابومحمد بشربن محمد السختیانی المروزی رحمه الله دی. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دَ پنځم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۲- عبدالله: دا ابـ عبدالرحمن عبدالله بن المبارك بن واضح الحنظلی المروزی رحمه الله دی. دَ ده حالات هم دَ مذکوره باب لاندې تیرشوی. (۲)

۳- عاصم: دا ابوعبدالرحمن عاصم بن سلیمان التمیمی الاحول رحمه الله دی. (۳)

۴- حفصه بنت سیرین: دا ام الهذیل حفصه بنت سیرین الانصاریه رحمها الله ده. (۴)

۵- انس بن مالك: دا دَ رسول الله ﷺ صحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دی. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې تیرشویدی. (۵)

قوله: عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: الطاعون شهادة لکل مسلم:
حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه دَ رسول الله ﷺ ارشاد مبارك دې طاعون د هر مسلمان د پاره شهادت دې.
دَ حدیث پاك مطلب دا دې چه کوم مسلمان دَ طاعون دَ وجه مړشو هغه به دَ شهادت اوچتې مرتبې ته رسی اودَ هغه مرګ ته به دَ شهادت مرګ وئیلې شی.
طاعون یوه مشهوره بیماری ده کومه چه په وبائی شکل کښې خوریږی او په لاکهونو خلق هلاکوی. (۶)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت په دې معنی دې چه دلته دَ طاعون ذکر دې او په ترجمه کښې دَ اوو ذکر دې او په دې اووکښې یو طاعون هم دې. (۷)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۴۶۵)-
۲) (حواله بالا (ص۴۶۲)-
۳) دَ ده دَ حالاتودَپاره اوګوریْ کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعر الإنسان-
۴) (دَ دې دَ حالاتودَپاره اوګوریْ کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل-
۵) (کشف الباری(ج۲ص۴)-
۶) انظر الفصیل فی کشف الباری کتاب الطب (ص۴۰). قال جماعة الأطباء منهم أبوعلی سینا: الطاعون مادة سمیة تحدث ورما قتالا یحدث فی المواضع الرخوة والمغابن من البدن وأغلب ماتکون تحت الإبط، أو خلف الأذن أوعندالأرنبة قال:وسببه دم ردی مائل إلی العفونة والفساد. یستحیل إلی جوهر سمی یفسد العفووبغیر مایلیه ویؤدی إلی القلب کیفیة ردیئة، فیحدث القی والخفقان.... قاله الحافظ فی الفتح (ج۱۴ص۱۸۰)
۷) (عمدة القاری (۱۴ص۱۲۸)-

۳۱- بَاب: قَوْلِ اللّٰهِ تَعَالَى لَا يَسْتَوِى الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللّٰهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ

فَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللّٰهُ الْحُسْنَى وَفَضَّلَ اللّٰهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ إِلَى قَوْلِهِ غَفُورًا رَحِيمًا [النساء: ۹۵-۹۶]

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه عينى او شيخ الحديث صحاب رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته په ترجمة الباب كښې د پورته ذكر شوى آيت دَ نزول سبب بيانول غواړى. (۱)

[۲٦۷٦] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (۲) يَقُولُ لَمَّا نَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ دَعَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ زَيْدًا فَجَاءَ بِكَتِفٍ فَكَتَبَهَا وَشَكَا ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ ضَرَارَتَهُ فَنَزَلَتْ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ [۴۳۱۷، ۴۳۱۸، ۴۷۰۴]

تراجم رجال

۱- ابوالوليد: دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسى باهلى بصرى رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب علامة الإيمان حب الأنصار)) لاندې راغلى دى. (۳)

۲- شعبه: دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) په ذيل كښې تيرشو. (۴)

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد سبيعى كوفى رحمه الله دي. دَ ده حالات هم ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الأيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۴- البراء: دا مشهور صحابى حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دي. دَ ده حالات هم دَ مذكوره

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۲۹)-

۲) (قوله: البراء رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۲ص ۶۶۰) كتاب التفسير باب ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين﴾ رقم (۴۵۹۳-۴۵۹۴) و(ج۲ص ۷۴۶) كتاب فضائل القرآن باب كاتب النبى صلى الله عليه وسلم رقم (۴۹۹۰) ومسلم كتاب الإمارة باب سقوط فرض الجهاد عن المعدورين رقم (۴۹۱۱) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى أهل العدر فى القعود رقم (۱۶۷۰) وأبواب التفسير باب ومن سورة النساء رقم (۳۰۳۱) والنسائى كتاب الجهاد باب فضل المجاهدين على القاعدين-

۳) (كشف البارى (ج۲ص ۳۸)-

۴) (كشف البارى (ج ۱ص ۲۷۸)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص ۳۸۰)-

باب لاندې تیرشوی دی.(۱)

قوله: یقول: لما نزلت: ﴿لایستوی القاعدون من المؤمنین﴾ دعا رسول الله صلى الله علیه وسلم زیداً: ابو اسحاق السبیعی رحمه الله وائی چه ما د حضرت براء بن عازب رضی الله عنه نه دا اوریدلی چه کله ﴿لایستوی القاعدون من المؤمنین﴾ نازل شو نوحضور ﷺ حضرت زید راوغوښتو.

دلته د زید نه حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه مراد دې چه د حضور ﷺ د وحی کاتب وو.(۲)

قوله: فجاء بکتف فکتبها: حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه د اوږې یو هډوکې راوړو اودا آیت ئی اولیکلو.

په هغه زمانه کښې د کاغذ کمې وو د دې د پاره به خلقو د خپل ضرورت لیك د څناورو په لویولویو هډوکو لیکل کول.

کتف ــ بفتح الکاف وکسر التاء ــ د اوږې هغه هډوکې کوم چه پلن او خور وی که د انسان وی او که د څناور.(۳)

قوله: وشکا ابن ام مکتوم ضرارته، فنزلت: ﴿لایستوی القاعدون من المؤمنین غیر أولی الضرر﴾: او ابن ام مکتوم رضی الله عنه د خپل نابیناتوب ګیله اوکړه نو ﴿لایستوی القاعدون من المؤمنین غیر أولی الضرر﴾ نازل شو. د حضرت ابن ام مکتوم رضی الله عنه نوم عمرو بن قیس دې، نابینا صحابی وولکه څنګه چه په وړاندې حدیث کښې راځی چه کله نبی کریم ﷺ دا مذکوره آیت حضرت زید رضی الله عنه ته املاء کولو نو دې په موقع باندې راورسیدلو او عرض ئی اوکړو که چرې زما طاقت وې نو خامخابه جهاد کښې شریکدم نو الله تعالی دا استثناء نازل کړه ﴿غیر أولی الضرر﴾.

[۲۶۷۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ الزُّهْرِيُّ قَالَ حَدَّثَنِي صَالِحُ بْنُ كَيْسَانَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ أَنَّهُ قَالَ رَأَيْتُ مَرْوَانَ بْنَ الْحَكَمِ جَالِسًا فِي الْمَسْجِدِ فَأَقْبَلْتُ حَتَّى جَلَسْتُ إِلَى جَنْبِهِ فَأَخْبَرَنَا أَنَّ زَيْدَ بْنَ ثَابِتٍ(۴) أَخْبَرَهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمْلَى عَلَيْهِ لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ

---

۱) (حواله بالا (ص۳۷۵)-

۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۲۹)-

۳) (حواله بالا-

٤) (قوله: أن زیدبن ثابت رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا (ج۲ص۶۶۰) کتاب التفسیر ﴿لایستوی القاعدون من المؤمنین﴾ رقم (٤۵۹۲) وأبوداؤد کتاب الجهاد باب الرخصة فی القعود من العذر رقم (۲۵۰۷) والترمذی أبواب التفسیر باب ومن سورة النساء رقم (۳۰۳۳) والنسائی کتاب الجهاد باب فضل المجاهدین علی القاعدین رقم (۳۱۰۱)-

وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ فَجَاءَهُ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ وَهُوَ يُمِلُّهَا عَلَيَّ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَوْ أَسْتَطِيعُ الْجِهَادَ لَجَاهَدْتُ وَكَانَ رَجُلًا أَعْمَى فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَفَخِذُهُ عَلَى فَخِذِي فَثَقُلَتْ عَلَيَّ حَتَّى خِفْتُ أَنْ تُرَضَّ فَخِذِي ثُمَّ سُرِّيَ عَنْهُ فَأَنْزَلَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ [۴۳۱۶]

تراجم رجال

۱- عبدالعزیز بن عبدالله: دا عبدالعزیز بن عبدالله بن یحیی بن عمرو بن الاویس اویسی رحمه الله دي. (۱)

۲- ابراهیم بن سعد بن الزهری: دا ابراهیم بن سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن الزهری القرشی المدنی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره مختصراً ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الاعمال)) لاندي(۲) او تفصیلی تذکره ((کتاب العلم باب ماذکر فی ذهاب موسی ...)) لاندي تیره شویده. (۳)

۳- صالح بن کیسان: دا ابومحمد یا ابوالحارث صالح بن کیسان مدنی رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الأعمال)) لاندې تیرشوی دی.(۴)

۴- ابن شهاب: دا ابوبکر محمد بن مسلم بن عبیدالله بن عبدالله ابن شهاب زهری رحمه الله دي. دَ ده حالات ((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیرشوی. (۵)

۵- سهل بن سعد الساعدی: دا مشهور صحابی دَ رسول الله ﷺ حضرت سهل بن سعد بن مالك ابوالعباس الساعدی رضی الله عنه دي. (۶)

۶- مروان بن الحکم: دا مشهور اموی خلیفه ابوعبدالملك مروان بن الحکم الاموی دي.(۷)

۷- زید بن ثابت: دا مشهور صحابی رسول ﷺ او کاتب وحی حضرت زید بن ثابت رضی الله عنه دي.(۸)

قوله: أنه قال: رأیت مروان بن الحکم جالسا فی المسجد، فأقبلت حتی

---

۱) دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث-
۲) (کشف الباری (ج۲ص ۱۲۰)-
۳) (کشف الباری (ج۳ص۳۳۳)-
٤) (کشف الباری (ج۲ص ۱۲۱)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۶) (دَ دوی حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۷) (دَ دوی حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب البُصاق والمخاط ونحوه فی الثوب-
۸) (دَ دوی د حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب مایذکر فی الفخذ-

جلست إلى جنبه، فأخبرنا أن زيدبن ثابت أخبره: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم أملى علىّ ﴿لايستوي القاعدون من المؤمنين والمجاهدون في سبيل الله﴾: دَ حضرت سهل بن سعد الساعدى رضي الله عنه نه مروى دي هغوى فرمائي چه ما مروان بن حكم جمات كښې ناست اوليدو، زه وروړاندې شوم او دَ هغه په اړخ كښې كناستم نو هغه مونږ ته اوخودل چه حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه هغه ته خودلى دى چه رسول الله ﷺ ماته دا آيت املا كړو ﴿لايستوى القاعدون من المؤمنين والمجاهدون فى سبيل الله﴾

دلته په سند كښې يوه لطيفه دا ده چه حضرت سهل رضي الله عنه صحابى دې او مروان تابعى، او صحابى دلته دَ تابعى نه دَ حديث روايت كوى نو دا ((رواية الصحابى من التابعى)) دې.(۱)

او دوئمه لطيفه دا ده چه ابن شهاب شيخ دې او صالح بن كيسان شاګرد او شاګرد دَ شيخ نه په عمر كښې زيات دې، نو دا ((رواية الأكابر عن الأصاغر)) دې.(۲)

قوله: قال: فجاءه ابن أم مكتوم وهويملها علىّ، فقال: يارسول الله، لواستطعت الجهاد لجاهدت: حضرت زيد بن ثابت رضي الله عنه فرمائي په دغه وخت كښې چه رسول الله ﷺ ماته د ذكرشوى آيت املا كوله، هغوى له ابن ام مكتوم رضي الله عنه راغلو او وئى وئيل، يارسول الله! كه چرې ما جهاد كولې شو نو خامخا به مى كړې وې.

((يملها)) په اصل كښې ((يمليها)) وو، ظاهرهمدغه دى چه دَ ،دې دوئمه ياء په لام سره بدله كړيشويده بيا دواړه لامونه مدغم كړيشو. (۳)

قوله: وكان رجلا أعمى، فأنزل الله تعالى على رسوله صلى الله عليه وسلم وفخذه على فخذي، فثقلت علىّ حتى خفت أن ترضّ فخذي، ثم سري عنه، فأنزل الله عزوجل ﴿غير أولي الضرر﴾: او ابن ام مكتوم نابينا سړې وو، نوالله تعالى خپل رسول ﷺ ته وحى راوليګله، په دې حال كښې چه دَ حضور پنډئى زما په پنډئى باندې پرته وه، نو دَ حضور پنډئى په مابانديې درنه شوه، تردې چه زما دا ويره پيدا شوه چه زما پنډئى تكړې تكړې نشى، بيا دَ وحى آثار دَ هغوى نه زائل شو نو الله تعالى عزوجل دا وحى نازله كړه. ﴿غيرأولى الضرر﴾

دَ حديث باب نه معلومه شوه چه اول خو په دې مذكوره آيت كښې څه قسم استثناء نه وه،هم دوه ډلې وې، يوه دَ مجاهدينو او دوئمه دَ قاعدين عن الجهاد، خو دَ ابن ام مكتوم په ګيله باندې دَ الله تعالى دَ طرف نه استثناء نازل كړيشوه چه دَ دې تفريق نه هغه خلق مستثنى

۱) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٣٠)-
۲) (عمدة القارى (ج١٨ص ١٨٦)-
۳) (شرح ابن بطال (ج٥ص ٤٤)-

دی چه معذوره وی. علامه مهلب رحمه الله فرمائی: ((فیه دلیل علی أن من حبسه العذر عن الجهاد وغیره من أعمال البر مع نیته فیه فله أجر المجاهد والعامل، لأن نص الآیة علی المفاضلة بین المجاهد والقاعد، ثم استثنی من المفضولین أولی الضرر، وإذا استثناهم من المفضولین فقد ألحقهم بالفاضلین)) (۱)

یعنی حدیث باب دَ دې خبرې دلیل دې چه کوم سړې دَ شرعی عذر په وجه دَ جهاد یا بل نیك اعمالوپوره کولونه پاتې شي نو ده ته به دَ مجاهد اودَ خیر عمل کونکي برابر ثواب ورکولې شی. ځکه چه په مذکوره آیت کښې تصریح ده چه مجاهد ته په قاعد باندې فضیلت او ترجیح حاصله ده، بیا دَ مفضولینو نه دَ اولی الضرر استثناء اوکړې شوه. نو چه کله هغوی دَ مفضولینو نه مستثنی او جدا اوګرځولې شو نو هغوی په فاضلینو کښې شامل شو.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح او ښکاره دې، دَ تشریح محتاج نه دې. (۲) دَ آیت دَ نزول سبب بیانول وو، دَ حضرت ابن ام مکتوم رضی الله عنه دَ قصې نه هغه بیان کړې شو.

حل کلمات مشکله: ((ترض)) دا دَ ,,رض،، نه مشتق دې دَ څه معنی چه دَ ذره ذره کیدو ده. (۳)

((سری)) دَ راء په تشدید او تخفیف سره، دا دواړه قسمه لوستلې شی دَ دې معنی دَ زائل کیدو او اخوا کیدو ده. (۴)

۳۲- بَاب: الصَّبْرِ عِنْدَ الْقِتَالِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دَ کفارو سره دَ قتال او جهاد په وخت کښې دَ صبر فضیلت بیانوی. (۵)

[۲۶۷۸] حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ سَالِمٍ أَبِي النَّضْرِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى (۶) كَتَبَ فَقَرَأْتُهُ إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِذَا لَقِيتُمُوهُمْ فَاصْبِرُوا [ر: ۲۶۶۳]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جُعفی بخاری مسند رحمه الله

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۰)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۰)-
۳) (مختار الصحاح مادة ر،ض،ض-
٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۰) ومختار الصحاح مادة س،ر،ی، دَ احادیث باب دَ نورې تشریح دپاره اوګورئ کشف الباری کتاب التفسیر (ص ۱٦۰) -
۵) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۰)-
٦) (قوله: أن عبدالله بن أبی اوفی رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه آنفا-

دي. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندي تیرشوی دی.(۱)

۲-معاویه بن عمرو: دا معاویه بن عمروبن مهلب الازدی الکوفی رحمه الله دي. (۲)

۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهیم بن محمدبن الحارث الفزاری رحمه الله دي. (۳)

۴-موسی بن عقبه: داموسی بن عقبه اسدی مدنی رحمه الله دي. (۴)

۵-سالم ابوالنضر: دا ابوالنضر سالم بن ابی امیه مولی عمربن عبیدالله قرشی مدنی رحمه الله دي.(۵)

۶-عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن ابی اوفی علقمه الاسلمی رضی الله عنه دي. (۶)

قوله: أن عبدالله بن أبي أوفی کتب فقرأته: إن رسول الله ﷺ قال: إذا القیتموهم فاصبروا: حضرت سالم ابوالنضر فرمائی چه عبدالله بن ابی اوفی رضی الله عنه خط اولیکلو نوما هغه اولوستلو(په هغې کښې وو چه) رسول الله ﷺ فرمائیلی چه کله ستاسو دښمن سره مقابله وی نو کلك اوسیږئی. دَ ((فاصبروا)) دوه مطلبه کیدیشی:

① کله چه دَ قتال اوجهاد اراده اوکړئی نودَ هغې په شروع کولو کښې صبر کوئی چه دَ نه روستوکیدو عزم مصمم اوکړئی او دَ استقامت څرګندونه اوکړئی.

② دَ جنګ شروع کولو نه پس کله چه میدان دَ جنګ ښه ګرم شی نو کلك اوسیږئی او مه تښتئی. (۷)

صبردَ الله تعالی دَ برکت دَ حصول ذریعه ده: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه صبر دَ ټولوکارونو دَ خیر سبب او ذریعه ده. الله تعالی په قرآن کریم کښې دا حقیقت په ډیرو ځایونوکښې بیان کړیدي او خپل عزتمند حبیب ﷺ ته ئې هم دَ دې خبرې حکم ورکړیدې چه کله دښمن سره مقابله وی نو صبر مه پریږدئی، دَ دې دَ پاره چه دَ الله تعالی برکتونه حاصل شی او خلق دَ سستئی او نارستئی عادت نشی. ځکه چه دا دواړه صفتونه په دنیاکښې دَ حرمان او تاوان سبب دی اودَ صبر اختیارول دَ دنیا او آخرت دَ مطلوب امورو دَ حصول ضمانت دي.(۸)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۷)-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الأذان باب إقبال الإمام علی الناس عند تسویة الصفوف-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-

۴) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الوضوء باب إسباغ الوضوء-

۵) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الوضوء باب المسح علی الخفین-

۶) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الزکاة، باب الصلاة الإمام، ودعائه لصاحب الصدقة.....-

۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۰) وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۲۷)-

۸) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۵)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت د رسول الله ﷺ په دې قول کښې دې:

((فاصبروا)) چه کله کافرانو سره مقابله وی نو صبر او استقامت اختيار کړئی. (١)

٣٣- بَاب: التَّحْرِيضِ عَلَى الْقِتَالِ

وَقَوْلِهِ تَعَالَى حَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ [الأنفال:٦٥]

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دا ښائی چه خلقو ته د جهاد ترغيب ورکول پکار دی، راوچتول ئې پکار دی او د دې دپاره خلق تيارول پکار دی. (٢)

دآيت مبارک د ذکر کولو وجه: د مذکوره آيت په ذريعه امام بخاری رحمه الله لکه څنګه چه د هغه عادت دې په ترجمة الباب باندې استشهاد پيش کړيدې چه دا تحريض او ترغيب على القتال د قرآن کريم نه هم ثابت دې.

امام شعبی رحمه الله نه روايت دې چه کله دامذکوره آيت نازل شوچه اې نبی! مسلمانانو ته د جهاد او قتال ترغيب ورکړه نو نبی کريم ﷺ به مجاهدين د جهاد د پاره او د دښمن په مقابله کښې د بهادرئی او استقامت کولو د پاره راوچتول. په غزوه بدرکښې چه کله د مکې مشرکانو خپل لښکر اوسامانونو سره د نبی کريم ﷺ او صحابه کرام رضی الله عنهم د مقابلې د پاره راغلل نو نبی کريم ﷺ صحابه کراموته ترغيب ورکولو سره ارشاد اوفرمائيلو: ((قوموا إلى جنة عرضها السموات والأرض))(٣)

[٢٦٧٩] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا(٤) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْخَنْدَقِ فَإِذَا الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ فِي غَدَاةٍ بَارِدَةٍ فَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ عَبِيدٌ يَعْمَلُونَ ذَلِكَ لَهُمْ فَلَمَّا رَأَى مَا بِهِمْ مِنَ النَّصَبِ وَالْجُوعِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنَّ الْعَيْشَ عَيْشُ الْآخِرَهْ فَاغْفِرْ لِلْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَهْ

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٣٠)-

٢) (عمدة القارى(١٤ص١٣٠)-

٣) (حواله بالا-

٤) (قوله: سمعت أنسا رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا(ج١ص٣٩٨) كتاب الجهاد باب حفر الخندق رقم (٢٨٢٥)(ج١ص٤١٥) باب البيعة فى الحرب على أن لايفروا رقم (٢٩٦١) و(ج١ص٥٣٥) كتاب مناقب الأنصار باب دعاء النبى صلى الله عليه وسلم: أصلح الأنصار والمهاجرة رقم (٣٨٩٥-٣٨٩٦) و(ج١ص٥٨٨) كتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم٤٠٩٩-٤١٠٠) و(ج٢ص٩٣٩) كتاب الرقاق باب الصحة والفراغ ولاعيش إلا عيش الآخرة رقم (٦٤١٣) و (ج٢ص١٠٦٩) كتاب الأحكام باب كيف يبايع الإمام الناس؟(٧٢٠١) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوة الأحزاب وهى الخندق رقم (٤٦٧٣-٤٦٧٤) والترمذى كتاب المناقب باب مناقب جابر بن عبدالله رضى الله عنه رقم (٣٨٥٧)-

فقالوا مجيبين له: نحن الذين بايعوا محمدا على الجهاد ما بقينا أبدا
[۲٦۸۰، ۲۸۰۱، ۳۵۸۴، ۳۸۷۳، ۳۸۷۴، ٦۰۵۰، ٦۷۷۵]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفرعبدالله بن محمدبن عبدالله جُعفى بخارى مسندى رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى. (۱)

۲- معاويه بن عمرو: دا معاويه بن عمرو بن مهلب الازدى الكوفى رحمه الله دي. (۲)

۳- ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث الفزارى رحمه الله دي. (۳)

۴- حميد: داابوعبيدحميد بن ابى حميدالطويل الخزاعى البصرى رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لايشعر)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

۵- انس بن مالك: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

قوله: يقول: خرج رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى الخندق: حضرت حميد الطويل رحمه الله فرمائى چه ما حضرت انس رضي الله عنه په دې ويناكولو سره چه نبى كريم ﷺ دَ خندق طرف ته اووتلو واوريدو. په حديث كښې بيان كړيشوې واقعه دَ غزوه احزاب (خندق) ده. په دې غزوه كښې نبى كريم ﷺ دَ حضرت سلمان فارسى رضي الله عنه مشوره قبوله كړه او صحابه كراموته ئې دَ مدينې نه ګير چاپيره خندق كنستلو حكم وركړې وو چه دَ مدينې منورې حفاظت اوكړيشى. امام طبرى او امام سهيلى رحمه الله فرمائى دَ ټولونه اول دَ جنګ دپاره خندق كنستونكې منوجهر بن ايرج بن افريدون دې چه فارسى النسل وو اودا دَ موسى عليه السلام دَ زمانې واقعه ده. (۶)

قوله: فإذا المهاجرون والأنصار يحفرون فى غداة باردة، فلم يكن لهم عبيد يعملون ذلك لهم: نوحضور ﷺ اوكتل چه صحابه كرام دَ سختې يخنئى په سحر باندې خندق كنى، ځكه چه هغوى سره داسې غلامان نه ووچه دَ هغوى دَ پاره ئې كاركولو.

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۷)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الأذان باب الإمام على الناس عند تسوية الصفوف-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة-
٤) (كشف البارى(ج۲ص۵۷۱)-
۵) (كشف البارى (ج۲ص٤)-
۶) (عمدة القارى (ج١٤ص١٣١) دَ مذكوره غزوه دَ تفصيل دَ پاره اوګورئ كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۷۵)-

کلمه "إذا" دلته مفاجاتیه ده. فلما رأی مابهم من النصب والجوع، قال:

اللهم إن العیش عیش الآخرة فاغفر الأنصار والمهاجرة

فقالوا مجیبین له:

نحن الذین بایعوا محمدا علی الجهاد مابقینا أبدا

کله چه حضور دَ دوی مشقت او ولږه اوکتله نو وئی فرمائیل اې الله! اصل ژوند خو دَ آخرت ژوندون دې ته دَ انصارو او مهاجرینو مغفرت اوکړې.
صحابه کرامو به دَ دې جواب کښې وئیل:
مونږ هغه خلق یو چه مونږ دَ محمد ﷺ نه بیعت کړیدې چه ترکومې مونږ باقی او ژوندی یو همیشه به جهاد کوو.
داپورته ذکر شوی اشعار په رجزیه اندازکښې دَ لوستلوحکمت: علامه انور شاه کشمیر رحمه الله فرمائی چه صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین به دَ خندق کنستلو په وخت کښې دا پورته ذکر شوی شعر ((نحن الذین.....)) به دَ رجز په انداز کښې لوستلو، دَ دې وجه دا وه چه په مونږ کله هم یو سړې یو عمل کوی نو په خله ځان سره ګونږارې کوی، دَ دې دَپاره چه ستړې والې او بیزاری شروع نشی، ځکه چه انسان کله څه دَ مشقت والا کار کوی نو په دې وخت کښې ګونږارې کوی، دَ ده دا ګونږارې دَ هغه کار مشقت غیر محسوس جوړوی. (۱)
فائده: دَ حدیث باب نه دا فائده ولاړیږی چه دَ خلقو پټ صلاحیتونه او جنګی جذبات رابښکاره کولودَپاره اشعار او رجز وغیره استعمالول پکار دی. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مناسبت ((اللهم إن العیش عیش الآخرة)) کښې دې چه دَ دې په ذریعه صحابه چه په کوم کارکښې مشغول وو(یعنی حفر خندق) په هغې ئې نور هم راوچت کړی ځکه چه هغه هم دَ جهاد یوه حصه ده. (۳)

۳۴-بَاب: حَفْرِ الْخَنْدَقِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ علامه عینی رحمه الله وینا ده چه امام بخاری رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې دا بیانوی چه صحابه کرامو رضی الله عنهم دَ مدینې نه ګیرچاپیره خندق کنستې وو دَ دې دَ پاره چه دَ دې حفاظت او دفاع اوکړیشی. (۴)
نو ښکاره خبره ده چه دا دَ اهل فارس طریقه وه او حضرت سلمان فارسی رضی الله عنه دَ دې مشوره ورکړې وه،نو دَدې دَ پاره چه کله ضرورت پیښ شی نو خندق کنستلې شی اودَ نورو قومونو

۱) (فیض الباری (ج۳ص۴۲۷)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۴۶)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۱)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۲)-

دَ جنګ طريقې نه فائده حاصلولو کښې هيڅ بديت نشته.

[٢٦٨٠] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ (١) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ جَعَلَ الْمُهَاجِرُونَ وَالْأَنْصَارُ يَحْفِرُونَ الْخَنْدَقَ حَوْلَ الْمَدِينَةِ وَيَنْقُلُونَ التُّرَابَ عَلَى مُتُونِهِمْ وَيَقُولُونَ:

نَحْنُ الَّذِينَ بَايَعُوا مُحَمَّدَا … عَلَى الْإِسْلَامِ مَا بَقِينَا أَبَدَا

وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُجِيبُهُمْ وَيَقُولُ اللَّهُمَّ إِنَّهُ لَا خَيْرَ إِلَّا خَيْرُ الْآخِرَةِ فَبَارِكْ فِي الْأَنْصَارِ وَالْمُهَاجِرَةِ [ر:٢٦٧٩]

تراجم رجال

١- ابومعمر: دا عبدالله بن عمرو بن ابى الحجاج منقرى بصرى رحمه الله دي او دَ مقعد په لقب باندې مشهور دې. دَ ده حالات ((كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب)) لاندې تيرشوى دى.(٢)

٢- عبدالوارث: دا عبدالوارث بنِ سعيدبن ذكوان تميمى عنبرى بصرى رحمه الله دي. دَ ده حالات هم په ((كتاب العلم)) كښې دَ مذكوره باب لاندې تيرشو. (٣)

٣- عبدالعزيز: دا عبدالعزيز بن صهيب بنانى بصرى رحمه الله دي. دَ ده مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب حب الرسول من الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (٤)

٤- أنس: دا دَ رسول الله ﷺ صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى.(٥)

قوله: جعل المهاجرون والأنصار يحفرون الخندق حول المدينة، وينقلون التراب على متونهم: حضرت انس رضي الله عنه نه مروى دى هغوى فرمائى مهاجرينو او انصارو دَ مدينې منورې نه ګير چاپيره خندق كنستلو او په خپلو شاګانوئې خاوره اوړله.

'حول المدينة' نه څه مراد دې؟: دلته دَ بابِ په روايت كښې ((حول المدينة)) دَ الفاظو نه په ظاهره باندې متبادر داكيږى چه خندق دَ مدينې دَ څلورو وارو طرفونو نه كنستلې وو

---

١) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه فى الباب السابق-

٢) (كشف البارى (ج٣ص ٣٥٦)-

٣) (كشف البارى (ج٣ص٣٥٨)-

٤) (كشف البارى (ج٢ص٩)-

٥) (كشف البارى (ج٢ص ٤)-

حالانکه حقیقت دَدې نه برعکس دې. علامه ګنګوهی رحمه الله فرمائی چه ((حول المدینة)) نه دَ دې یوه حصه مراد ده، ځکه چه خندق دَ مدینې منورې نه ګیرچاپیره نه وو تیارکړیشوی بلکه دَ اسلام دَ لښکر نه چاپیره تیار کړیشوې وو. او لښکرد مدینې منورې نه درې میله فاصله باندې وو لیکن دا فاصله کمه ده په دې وجه دَ حدیث راوی قرب په خیال کښې ساتلو سره دا ((حول المدینة)) سره تعبیر کړیدې (۱)

شیخ الحدیث محمدزکریا کاندهلوی رحمه الله دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله دَ ارشاد نوره تشریح کولوسره فرمائی چه دحضرت ګنګوهی رحمه الله قول واضح او ظاهر دې، ځکه چه خندق دَ اسلام دَ لښکر او دَ کفارو دَ لښکر په مینځ کښې تیار کړیشوې وو. صاحب الخمیس دَ خلاصة الوفاء په حواله سره لیکی:

((کان أحد جانبی المدینة عورة، وسائر جوانبها مشتبکة بالبنیان والنخیل، لایتمکن العدو منها، فاختار ذلك الجانب المکشوف للخندق، وجعل معسکرة تحت جبل سلع، والخندق بینه وبین المشرکین))

یعنی دمدینې منورې یوه حصه خالی اوکولاؤ وه، دَدې نه علاوه باقی ټولو طرفونوته آبادیانې او دَ کهجورو باغونه وو، دَ هغه ځائ نه دَ دښمن حمله او غلبه حاصلول ممکن نه وو، په دې وجه نبی کریم ﷺ دَ خندق دَ تیاری دَ پاره دَ کولاؤ حصې انتخاب اوکړو او خپل لښکرئې دَ جبل سلع په لمن کښې اودرولو اوخندق دَ هغوی او دَ مشرکانو ترمینځه وو.(۲)

((علی متونهم)) دا دَ متن جمع ده، دَ دې معنی شا ده، اودَ زمکې سخت او اوچتې حصې ته هم متن وائی. (۳)

ویقولون: نحن الذین بایعوا محمداً علی الإسلام ما بقینا أبداً

او هغوی به وئیل هم مونږ یو هغه خلق چا چه دَ محمد ﷺ نه بیعت کړې دې چه ترکومې مونږ ژوندی او باقی یو مدام به په اسلام باندې کلك یو.

دلته دَ باب په روایت کښې ((علی الإسلام)) وارد شوې دې او دَ تیرشوی باب په روایت کښې ((علی الجهاد)) وو. علامه عینی رحمه الله فرمائی چه موزون ((علی الجهاد)) دې او ((علی الإسلام)) سره په شعری وزن کښې خرابی راځی. (۴)

قوله: والنبی صلی الله علیه وسلم یجیبهم ویقول:

اللهم إنه لاخیر إلاخیر الآخرة فبارك فی الأنصار والمهاجرة

اونبی کریم ﷺ هغوی ته جواب ورکولو سره فرمائیل: اې الله خیګړه خو هم دَ آخرت خیګړه ده، ته په انصارو او مهاجرینو کښې برکت واچوه.

---

۱) (لامع الدراری (ج۷ص۲۲۲)-
۲) (تعلیقات لامع الدراری (ج۷ص۲۲۲)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۲)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۲)

يواشكال اود هغې جواب: دلته يو وړوكې غوندې اشكال پيدا كيږى چه په سابقه باب كښې خوداوو چه جواب وركونكى خو صحابه كرام وو اودلته دا دى چه نبى كريم ﷺ جواب وركوى؟ نود دې جواب دا دې چه دا اختلاف په اوقاتوباندې محمول دې يعنى كله به شروع صحابه كرامو كوله او نبى كريم ﷺ به جواب وركولو او كله به شروع حضور ﷺ كوله او صحابه كرامو به جواب وركولو.(۱)

[۲۶۸۷-۲۶۸۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ (۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَنْقُلُ وَيَقُولُ لَوْلاَ أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا

تراجم رجال

۱- **ابوالوليد:** دا ابوالوليد هشام بن عبدالملك طيالسى باهلى بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب علامة الإيمان حب الأنصار)) لاندې نقل شوى دى. (۳)

۲- **شعبه:** دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې نقل شوى دى. (۴)

۳- **ابواسحاق:** دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبيد سبيعى كوفى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) لاندې راغلى دى. (۵)

۴- **البراء:** دا مشهور صحابى حضرت براء بن عازب رضى الله عنه دې. دَ دوى حالات هم دَ دغه پورتنى مذكوره باب لاندې تيرشوى دى.

قوله: كان النبى صلى الله عليه وسلم ينقل ويقول: لولاأنت ما اهتدينا:

حضرت براء بن عازب رضى الله عنه نه روايت دى چه نبى كريم ﷺ به خاوره اوړله او وئيل به ئې (يا الله) كه ستا رحمت نه وې نو مونږ به هدايت نه وې بيامونده.

---

۱) (حواله بالا وشرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۲۸)-

۲) (قوله: سمعت البراء رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص۳۹۸) كتاب الهجاد باب حفر الخندق رقم (۲۸۳۷)و (ج۱ص۴۲۵) باب الرجز فى الحرب ورفع الصوت فى حفرالخندق رقم (۳۰۳۴) و (ج۲ص۵۸۹) كتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم (۱۴۰۴-۱۴۰۶) و(ج۲ص۹۷۹) كتاب القدر باب ﴿وماكنالنهتدى لولاأن هدانالله﴾ رقم (۶۶۲۰) و(ج۲ص۱۰۷۴) كتاب التمنى باب قول الرجل: لولااللهمااهتدينا رقم (۷۲۳۶) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوةالأحزاب وهى الخندق رقم (۴۶۷۰)-

۳) (كشف البارى (ج۲ص۳۸)-

۴) (كشف البارى (ج۱ص۶۷۸)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص۲۷۰)-

[٢٦٨٢] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ (١) رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ قَالَ رَأَيْتُ رَسُولَ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ يَنْقُلُ التُّرَابَ وَقَدْ وَارَى التُّرَابُ بَيَاضَ بَطْنِهِ وَهُوَ يَقُولُ لَوْلَا أَنْتَ مَا اهْتَدَيْنَا وَلَا تَصَدَّقْنَا وَلَا صَلَّيْنَا فَأَنْزِلَنْ سَكِينَةً عَلَيْنَا وَثَبِّتِ الْأَقْدَامَ إِنْ لَاقَيْنَا إِنَّ الْأُلَى قَدْ بَغَوْا عَلَيْنَا إِذَا أَرَادُوا فِتْنَةً أَبَيْنَا [٢٨٧٠، ٣٨٧٨، ٣٨٨٠، ٦٢٣٦، ٦٨٠٩]

تراجم رجال

۱- حفص بن عمر: دا حفص بن عمربن حارث رحمه الله دي. (۲) دَ دوی نه علاوه دَ نورو رجالو حوالې اوس په تیرشوی حدیث کښې نقل کړیشوی دی.

قوله: قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب ينقل التراب، وقد وارى التراب بياض بطنه: دَ حضرت براء بن عازب نه مروي دی چه ما رسول الله ﷺ په غزوه احزاب اوکتلو چه هغوی خاوره اوړله تردې چه هغې دَ حضور ﷺ دَ خیټې مبارکې سپین والې پټ کړې وو.

علامه مهلب رحمه الله فرمائی دَ حدیث نه دا خبره معلومه شوه چه امام المسلمین له دَ مسلمانانودَ حفاظت دَ پاره که خپل حرمت او وقار هم ختمول وی نو پرواه نه دی کول پکار. دَ دې فائده به دا وی چه عام مسلمانان به هم دَهغه اقتداء کوی.(۳)

وهويقول:	لولا أنت ما اهتدينا	ولا تصدقنا ولا صلينا
	فأنزل السكينة علينا	وثبت الأقدام إن لاقينا
	إن الأولى قد بغوا علينا	إذا أرادوا فتنة أبينا

حضور ﷺ دا اشعار لوستل:

① که دَ الله تعالی رحمت نه وو نو مونږ به هدایت نه وو موندلې او نه به مونږ صدقه ورکوله او نه به مونږ مونځ کولو.

② یا الله په مونږباندې سکینه نازله کړې او دَ جنګ په وخت کښې مونږ له ثابت قدمی راکړې.

③ دې خلقو په مونږ باندې ظلم اوکړوکله چه دا خلق مونږ په فتنه کښې دَ اچولو اراده کوی نو مونږ به انکار کوو.

دا اشعار دَ حضرت عبدالله بن رواحه رضي الله عنه دی لکه چه په کتاب المغازی په روایت کښې دَدې صراحت دې. (۴)

---

١) (قوله: عن البراء رضى الله عنه: الحديث مرتخريجه آنفا فى الحديث السابق-

٢) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب التيمن فى الوضوء والغسل-

٣) (شرح ابن بطال(ج۵ص۴۷)-

٤) (انظر صحيح البخارى كتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم (٤١٠٦)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د دريوارو احاديثو مناسبت او مطابقت واضح دې، په اولنى او دريم كښې د حفرخندق اود هغې د خاورې اوړلو ذكر دې او دوئم حديث د دريم اختصار دې او په دې كښې هم د خاورې منتقل كولو ذكر دې، چه د خندق د كنستلو لازمى حصه ده.

۳۵-بَاب: مَنْ حَبَسَهُ الْعُذْرُ عَنِ الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله د دې ترجمة الباب لاندې دا ذكر كول غواړى كه يو سړې معذوره دې او د هغه نيت صحيح او صادق دې خو هغه د دې عذر په وجه په جهاد كښې شركت نشى كولې نو دې به نشى ملامت كولې اوده ته به د صادق نيت په وجه د غازى اجر او ثواب ملاويږى. (۱)

د عذر تعريف: د بخارى شريف شارحينو د عذر تعريف دا ليكلې دې:

((هوالوصف الطارئ على المكلف المناسب للتسهيل عليه)) (۲)

يعنى عذر مكلف ته پيښيدونكې هغه صف دې د څه په وجه چه په شرعى احكامو كښې هغه سره د آسانتى معامله كولې شى.

[۲٦۸۳-۲٦۸٤] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا حُمَيْدٌ أَنَّ أَنَسًا (۳) حَدَّثَهُمْ قَالَ رَجَعْنَا مِنْ غَزْوَةِ تَبُوكَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

تراجم رجال

۱- **احمد بن يونس:** دا احمد بن عبدالله بن يونس تميمى يربوعى كوفى رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هو العمل)) لاندې تيرشوى. (۴)

۲- **زهير:** دا زهير بن معاويه بن حُديج بن زحيل بن زهير رحمه الله دې. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) په ذيل كښې بيان شوى. (۵)

۳- **حميد:** دا ابوعبيده حميد بن ابى حميد الطويل الخزاعى البصرى رحمه الله دې. د دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهو لا يشعر)) لاندې تيرشو. (۶)

---

۱) (عمدة القارى (۱٤ص۱۳۳)-

۲) (حواله بالاو شرح الكرمانى (ج۱۲ص ۱۲۹)-

۳) (قوله: أن أنساً حدثهم: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص۳۹۸) كتاب الجهاد باب من حبسه العذر عن الغزو رقم (۲۸۳۹) و (ج۲ص۶۳۷) كتاب المغازى باب بعد باب نزول النبى صلى الله عليه وسلم الحجر رقم (٤٤۲۳) وأبوداؤد كتاب الجهاد باب الرخصة فى القعود من العذر رقم ۲۵۰۸)-

٤) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص۳۶۷)-

۶) (كشف البارى (ج۲ص۵۷۱)-

۴-انس: دامشهور صحابی حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

قوله: قال: رجعنا من غزوة تبوك مع النبي صلى الله عليه وسلم: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه مونږ د غزوه تبوك نه نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره واپس راغلو. دَ صحیح بخاری په بعضو نسخوکښې دلته دَ سند تحویل دې او په نورو نسخو کښې تحویل دَ سند نشته.(۲)

[۲۶۸۳] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ هُوَ ابْنُ زَيْدٍ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ فِي غَزَاةٍ فَقَالَ إِنَّ أَقْوَامًا بِالْمَدِينَةِ خَلْفَنَا مَا سَلَكْنَا شِعْبًا وَلَا وَادِيًا إِلَّا وَهُمْ مَعَنَا فِيهِ حَبَسَهُمُ الْعُذْرُ

وَقَالَ مُوسَى حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ الْأَوَّلُ أَصَحُّ [۴۲۶۱]

تراجم رجال

۱- سلیمان بن حرب: دا ابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر...)) لاندې تیرشوی دی.(۴)

۲- حماد: دا ابواسماعیل حماد بن زیدبن درهم ازدی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات هم ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنین﴾ په ذیل کښې تیرشوی. (۵)

۳-حمید ۴-انس: دَ دې دواړو حضراتو دَ پاره وړاندینې سند اوګورئی.

قوله: أن النبي صلى الله عليه وسلم كان في غزاة، فقال: أن أقواما بالمدينة خلفنا ما سلكنا شعبا ولاواديا إلا وهم معنا فيه: حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې چه نبی علیه السلام په یوغزوه کښې وو نو وئی فرمائیل چه څه خلق زمونږ نه روستو په مدینه منوره کښې پاتې شوهغه داسی دی لکه چه مونږ په کومه دره یا کوم میدان کښې څو هغوی به خامخا زمونږ سره وی.

دَ ((غزاة)) نه مراد غزوه تبوك ده لکه چه دَ زهیر په روایت کښې دی. (۶)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص؟)-
۲) (شرح القسطلانی (ج۵ص۶۳) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۳)-
۳) (قوله: أنس رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی الحدیث السابق من الباب-
٤) (کشف الباری (۲ص۱۰۵)-
۵) (حواله بالا (ص۲۱۹)-
۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص۶۳)-

((علقنا)) نې په دوه قسمه ضبط کړې دې د لام په سکون یا لام په تشدید او فاء په سکون سره. په اولنی صورت کښې به د دې معنی ((وراءنا)) وی یعنې زمونږ شاته. په دوئم صورت کښې دا د باب تفعیل نه د جمع متکلم ماضی صیغه وی او د دې معنی مونږ روستو پریخی دی، به وی.(۱)

قوله: إلا وهم معنا فيه: جملې هم دوه مطلبه دی:

① کوم چه مونږ په ترجمه حدیث کښې اختیارکړیدې چه مونږ خلق د جهاد د پاره چرته هم لاړشو نودا روستو پاتې شوی به خامخا مونږ سره په جهاد. کښې شریکیدل که چرې د هغوی څه عذر یا مجبوری منع کونکې نه وې.

② دوی مونږ سره د جهاد په ثواب کښې شریك دی، سره د دې چه دا خلق د عذر د وجه په جهاد کښې خو شریك نه شول خو که مونږ کومې درې یا میدان ته لاړو هغوی ته به ثواب خامخا ملاویږی ځکه چه دې حضراتو هم د جهاد د شرکت نیت لرلو. د دې معنې تائید د اسماعیلی د طریق نه کیږی د کوم په الفاظو کښې چه د نیت صراحت دې.

((إلا وهم معكم فيه بالنية)) دغه شان ابن حبان (۲) ابوعوانه او امام مسلم ﷺ (۳) په روایت کښې ((إلا كانوا معكم)) په ځائې ((إلا شركوكم في الأجر)) دې. دینه هم د دوئمې معنې تائید کیږی چه یوځائیوالې او شرکت په اجرکښې مراد دې نه چه یوځائیوالې په جهاد او قتال کښې.(۴)

قوله: حبسهم العذر: عذر هغوی بند کړی.

عذرنه مراد دلته مرض اوسفر باندې طاقت نه لرل دی.مسلم شریف (۵) روایت کښې عذر په ځائې ((حبسهم العذر)) راغلې. نو هغه په غالب او اکثر حالاتو باندې محمول دې. دا مطلب نه دې چه عذر صرف هم په مرض او بیمارئی کښې منحصر دې. (۶)

قوله: وقال موسى: حدثنا حماد عن حميد عن موسى بن أنس عن أبيه قال النبي صلى الله عليه وسلم:

د تعلیق تخریج: دا تعلیق امام ابوداود (۷)

هم په دې سند سره خپل سنن کښې موصولاً نقل کړیدې او اسماعیلی هم د دې تخریج

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۳۳) وفتح الباری)ج۶ص۴۷)-

۲) (الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان (ج۸ص۱۱۲) كتاب السير ذكر تفضل الله على القاعد المعذور ..... رقم (٤۷۱۱)-

۳) (الصحيح لمسلم كتاب الإمارة باب ثواب من حبسه العذر عن الغزو رقم (٤۹۳۲)-

٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۳۳) وفتح الباری (ج۶ص۴۷)-

۵) (الصحيح لمسلم كتاب الإمارة باب ثواب من حبسه العذر عن الغزو رقم (٤۹۳۲)-

۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص۶۳)-

۷) (سنن أبي داود كتاب الجهاد باب الرخصة في القعود من العذر رقم (۲۵۰۸)-

((أخبرنا أبو يعلى حدثنا أبو خيثمة حدثنا عفان حدثنا حماد بن سلمة أخبرنا حميد عن موسى بن أنس عن أبيه))
طریق نه کړیدې.(۱)

قوله: (قال أبوعبدالله: الأول أصح: امام بخاری رحمه الله فرمائی رومبې سند زما په نزد زیات صحیح دې.

د مذکوره تعلیق مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دوه سندونه ذکر کړی دی اوس دا فرمائی اولنې سند زما په نزد ډیر صحیح دې په نسبت د دوئم،اولنی نه مراد هغه سند دې کوم کښې چه موسی بن انس نشته.

او د صحت وجه دا ده لکه څنګه چه تاسو ګورئی چه د موسی بن انس کوم روایت دې هغه معنعن دې او رومبې سند د تحدیث الفاظوسره دې لکه چه د زهیر په روایت کښې دې.

په دې معامله کښې اسماعیلی د حضرت امام مخالفت اوکړو او وئی فرمائیل حماد د حمید د احادیثو عالم دې او په دې سلسله کښې هغه ته په نورو ترجیح حاصله ده.

دا هم کیدیشی چه حمید دا روایت دوه ځل اوریدلې وی یو ځل د حضرت انس رضی الله عنه نه او په دوئم ځل د هغه د ځوئ موسی نه، په دې وجه دلته داسې څه خبره نشته چه اولنی ته په دوئم باندې ترجیح ورکړیشی.(۲)

فائده: دلته لکه څنګه چه تاسوګورئی امام صاحب حدیث باب په دوو طرقوسره نقل کړې دې. اولنئی طریق د احمد بن یونس دې او دوئم د سلیمان بن حرب.

نو امام بخاری رحمه الله د زهیر روایت د حماد بن زید روایت سره مقرون کړیدې. او د امام صاحب غرض د دې دوو فائدو طرف ته اشاره کول دی. هغه دا چه د زهیر په روایت کښې د غزوې تصریح ده او د حماد په روایت کښې د غزوې تصریح نشته.

دوئم دا چه د زهیر په روایت کښې د حضرت انس رضی الله عنه طرف ته د تحدیث صراحت دې او د حماد په روایت کښې عنعنه ده.(۳)

یوه بله فائده: د حدیث باب نه دا معلومه شوه که یو سړې د څه نیک عمل نیت ساتلو باوجود د څه شرعی عذر په وجه د هغې پوره کولو نه پاتې شی نو بیا به هم ده ته د عمل کونکی اجر ورکولې شی. لکه چه حضور صلی الله علیه وسلم نه مروی دی که یو سړې د شپې مونځ یعنی تهجد نه پاتې شی او په هغه د خوب غلبه شوې وی نو بیا به هم هغه ته د تهجد ثواب ملاویږی اود هغه خوب به د هغه د پاره صدقه شمیرلې کیږی. (۴)

ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت د نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد مبارک ((حبسهم العذر)) کښې دې.(۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۳) وتغلیق التعلیق (ج۳ص ۴۳۴)-
۲) (فتح الباری (ج ۶ص۴۷) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۳)-
۳) (حواله بالا-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۳۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص۴۸)-
۵) (عمدة القاری(ج ۱۴ص۱۳۳)-

۳۶- بَاب: فَضْلِ الصَّوْمِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دَترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله دَ دې ترجمې لاندې په جهاد کښې دَ روژې ساتلو فضيلت بيانول غواړي. (۱)

يوتعارض اودَهغې جواب: دلته دا يو اشکال پيدا کيږي چه امام بخاري وړاندې باب قائم کړې وو ((باب من اختار الغزو على الصوم)) اوهلته ئې دَ روژې نه ساتلو اوليت بيان کړې وو ځکه چه په روژه سره دَ دښمن مقابله کولو کښې کمزورئی انديښنه پيدا کيږي. اودَ دې ترجمة الباب لاندې مصنف رحمه الله په جهادکښې دَ روژې ساتلو فضيلت بيانوی؟ خودَ دې تعارض جواب واضح دې هغه دا چه وړاندې کوم باب قائم کړې وو هغه دَ هغه سړی په حق کښې دې چاته چه دَ ضعف او کمزورئی خطره وي بيا په هغه صورت کښې روژې نه دی ساتل پکار. خو که يو سړې په جهاد کښې دې او دَ روژې ساتلو طاقت لری او په دې پوهيږی چه زما په روژه ساتلو سره دَ جهاد په مشاغلو کښې څه خلل نه واقع کيږی ، کمزورې کيږی نه، نو بيا خو يقيناً دَ ده دَپاره لوئ اجر دې. ځکه چه په دې کښې اجتماع الفضيلتين ده چه هغه دوه فضيلتونه راجمع کوی، دَ روژې او دَ جهاد فضيلت.(۲)

[۲۶۸۵] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا ابْنُ جُرَيْجٍ قَالَ أَخْبَرَنِي يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ وَسُهَيْلُ بْنُ أَبِي صَالِحٍ أَنَّهُمَا سَمِعَا النُّعْمَانَ بْنَ أَبِي عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ (۳) الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ مَنْ صَامَ يَوْمًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بَعَّدَ اللَّهُ وَجْهَهُ عَنِ النَّارِ سَبْعِينَ خَرِيفًا

تراجم رجال

۱- اسحاق بن نصر: دا اسحاق بن ابراهيم بن نصر السعدی المنجدی رحمه الله دې.(۴)

۲- عبدالرزاق: دابوبکر عبدالرزاق بن همام بن نافع صنعانی يمانی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإيمان باب حسن إسلام المرء)) لاندې تير شوی.(۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۳)-

۲) (فتح الباری (ج۶ ص۴۸) دَ دې مضمون تفصيلی تشريح کتاب الصيام باب الصوم فی السفر لاندې تيره شوې. فليراجع ثمه-

۳) (قوله: عن أبی سعيد الخذری رضی الله عنه: الحديث أخرجه مسلم کتاب الصيام باب فضل الصيام فی سبيل الله لمن يطيقه رقم (۲۸۱۱) والترمذی غفی فضائل الجهاد باب ماجاء فی فضل الصوم فی سبيل الله رقم (۱۶۲۳) والنسائی فی کتاب الصيام باب ثواب من صام يومًا فی سبيل الله عزوجل.... رقم (۲۲۳۷) وابن ماجه أبواب الصيام باب فی صيام يوم فی سبيل الله رقم ۱۷۱۷)-

۴) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب من اغتسل عريانا وحده فی الخلوة-

۵) (کشف الباری (ج۲ص۳۲۱)-

۳-ابن جريج: دا عبدالملك بن عبدالعزيز بن جريج رحمه الله دي. (۱)

۴-يحيى بن سعيد: دامشهور تابعي محدث يحيى بن سعيد بن قيس انصاري رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابا)) لاندې تيرشوی دی.(۲)

۵-سهيل بن ابي صالح: دا ابويزيد سهيل بن ذكوان السمان ابي صالح مولى جويرية بنت الاحمس المدني رحمه الله دې. دَ ده نور درې رونړه هم محدثين وو. (۳) دې دَ خپل پلار ذكوان ، سعيد بن المسيب، حارث بن مخلد انصاري، ابوالحباب سعيد بن يسار، عبدالله بن دينار، عطاء بن يزيد الليثي، نعمان بن عياش، ابن المنكدر، ابوعبيدصاحب سليمان، عبيدالله بن مقسم،قعقاع بن حكيم،سمي مولى ابي بكر،اعمش او ربيعة الرائي رحمهم الله وغيره نه دَ حديث روايت كوي. دَ ده نه په روايت كونكوكښې ربيعة الرائي اعمش، يحيى بن سعيدالانصاري،موسى بن عقبه، يزيدبن الهاد،امام مالك،زهيربن معاويه،زهيربن محمد، سعيد بن عبدالرحمن الجمحي، وهيب،سليمان بن بلال،عبدالله بن ادريس، دراوردي، علاء بن المسيب، ابوعوانه، يعقوب بن عبدالرحمن اسكندراني رحمهم الله وغيره شامل دی.(۴)

امام ترمذي رحمه الله فرمائي ((عن سفيان بن عيينه قال: كنا نعد سهل بن أبي صالح ثبتا في الحديث))(۵)

امام احمد بن حنبل رحمه الله فرمائي((ما أصلح حديثه))(۶)

ابوطالب رحمه الله فرمائي: ((سألت أحمد بن حنبل عن سهيل بن أبي صالح، ومحمد بن عمرو، فقال: قال يحيى بن سعيد: محمد أحبهما إلينا، وما صنع شيئا سهيل أثبت عندهم))(۷)

ماد امام احمد بن حنبل رحمه الله نه دَ سهيل بن ابي صالح او محمدبن عمرو باره كښې تپوس اوكړو نو هغه اوفرمائيل چه يحيى بن سعيد رحمه الله فرمائيلي ووچه په دې دواړو كښې مونږ ته زيات خوښ محمد دې. او يحيى بن سعيد هيڅ هم اونه وئيل. سهيلى دَ هغوى په نزد اثبت دې. احمد بن عبدالله عجلي رحمه الله فرمائي ((سهيل ثقة))(۸)

امام نسائي رحمه الله فرمائي ((ليس به بأس))(۹)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله -
۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۲۱)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۳)-
۴) (شيوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۳-۲۲۵)-
۵) (الجامع للترمذى أبواب الجمعة باب ما جاء في الصلاة قبل الجمعة وبعدها رقم (۵۲۳)-
۶) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۶)-
۷) (حواله بالا-
۸) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۲۷)-
۹) (سير أعلام النبلاء (ج۵ص۴۵۹)-

ابن سعید رحمه الله فرمائی ((کان ثقة، کثیر الحدیث)) (۱)

ابن حبان رحمه الله هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکرکړیدې او فرمائی ((کان یخطئ))(۲)

ابن شاهین رحمه الله هم دَ ده ذکر په خپل کتاب (الثقات)کښې کړې او فرمائی ((من المتقنین، إنما توقی فی غلط حدیثه ممن یأخذ عنه)) دې دَ اصحاب ضبط او اتقان نه دې دَ هغه دَ غلطو احادیثونه چه کوم پرهیز کړیشوې دې دَ هغې وجه هغه خلق دی دَ
چانه چه دې روایت اخذ کوی.(۳)

یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۴)

علامه ذهبی رحمه الله دَ هغوی تذکره په دې الفاظوکښې شروع کړیده. ((الإمام المحدث الکبیر الصادق.....))(۵)

مزید فرمائی ((سهیل بن أبی صالح فی عداد الحفاظ))(۶)

لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه سهیل بن ابی صالح ډیرو محدثینو او نقاد ثقة او معتبر ګرځولې دې خو داسې هم ډیر محدثین دی کومو چه دې ضعیف او غیرمعتبر اوګرځولو او په هغه باندې ئې کلام کړیدې. امام بخاری رحمه الله دَ هغوی باره کښې فرمائی ((کان لسهیل أخ فمات فوجد علیه فنسی کثیرا من الحدیث)) (۷)

دَ سهیل یو رور وو نودَ هغه وفات اوشو، په دې باندې سهیل ته سخته صدمه اورسیده دَ ځه په وجه چه هغه ډیر احادیث هیر کړل. ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((یکتب حدیثه ولایحتج به))(۸) یحیی بن معین هم دَ یو ضعیف قول مروی دی. (۹) دغه شان امام عقیلی (۱۰) ابوزرعه (۱۱) اورازدی (۱۲) رحمهم الله وغیره هم په دوی کلام کړیدې. اوس دا دواړه قسمه اقوال دَ تعدیل او جرح په وړاندې کیخودو باندې دا خبره معلومیږی چه دا راوی معتبر دې او په هغه

---

۱) (طبقات ابن سعد (ج۶ص۲۲۷)-
۲) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۷)-
۳) (حواله بالا-
٤) (سیرأعلام النبلاء (ج۵ص٤۵۹)-
۵) (حواله بالا (ص٤۵۸)-
۶) (تذکرة الحفاظ (ج۱ص۱۳۷)-
۷) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۸) وهدی الساری (ص٤۰۸)-
۸) (الجرح والتعدیل (ج٤ص۲۳۰) رقم (۶۱۸۲)-
۹) (سیر أعلام النبلاء (ج۵ص٤۵۹)-
۱۰) (الضعفاء للعقیلی (ج۲ص۱۵۵) الجرح والتعدیل (ج٤ص۲۳۰) رقم (۶۱۸۲)-
۱۱) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۳۷)-
۱۲) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۲۸)-

باندې د ائمه جرح وتعديل كلام د هغه درجې نه دی د كوم په وجه چه دوی مجروح، متكلم فيه او غير معتبر اوګرځولې شي. د امام بخاری رحمه الله نه علاوه نور اصحاب خمسه د هغوی اصالة روايات نقل كړی دی چه په دې خبره باندې دال دی چه دا معتبر راوی دې.

امام ابن عدی رحمه الله فرمائی: ((ولسهيل أحاديث كثيرة .... وله نسخ، وروى عنه الأئمة مثل الثوری وشعبة ومالك وغيرهم من الأئمة وحدث سهيل عن جماعة عن أبيه، وهذا يدل على ثقة الرجل، حدث سهيل عن سمي، عن أبي صالح، وحدث سهيل عن الأعمش عن أبي صالح .... وهذا يدلك على تمييز الرجل وتمييزبين ماسمع من أبيه، ليس بينه وبين أبيه أحد، وبين ماسمع من سمي والأعمش وغيرهما من الأئمة، وسهيل عندی مقبول الأخبار، ثبت، لابأس به....))(۱)

او د سهيل نه مروی احاديث ډير دی... د هغه ډيرې نسخې هم دی، امام ثوری، شعبه او مال غوندې ائمه د هغوی نه روايت کوی. او سهيل د يو جماعت نه د خپل والد په واسطه روايت بيان کړيدې او دا فعل دې سړی (يعنی سهيل) په ثقاهت باندې دال دې، او سهيل د عن سمي عن أبي صالح په طريق باندې تحديث کړې او هغوی عن الأعمش عن أبي صالح په طريق هم تحديث کړيدې او هم دا څيز د دې خبرې طرف ته د هغه لارخودنه کوی چه دا سړی د رواياتو په مينځ کښې د ښه تمييز نه کار اخلی، هغه روايات کوم چه د خپل والد نه روايت کوی مستقل نقل کوی او کوم روايات چه هغه ((سمي عن الأعمش)) په طريق يا د نورو ائموْ نه نقل کوی هغه هم واضح نقل کوی، سهيل زما په نزد ثبت دې د هغه احاديث مقبول دی او لابأس به دی.

بيا د پوهې خبره دا هم ده چه امام بخاری رحمه الله د هغه نه کوم روايات اخستې دی هغه ټی مقرونا بالغير اخستې دی او په هغې کښې ده سره يحيى بن سعيد انصاری هم شامل دې، د دې د پاره په امام صاحب باندې هيڅ اعتراض نه واردېږی چه هغوی د يو متکلم فيه راوی روايت څنګه نقل کړلو؟(۲) امام بخاری رحمه الله د (کتاب الجهاد) نه علاوه په (کتاب الدعوات) کښې هم د هغه نه دوه روايتونه اخستې دی، مقرونا وتبعا للغير.(۳) د ابن قانع رحمه الله مطابق هغه ۱۳۸ھ کښې انتقال شوې (۴) رحمه الله رحمة واسعة.

۶- نعمان بن ابی عياش: دا ابوسلمه نعمان بن ابی عياش زرقی انصاری مدنی رحمه الله دې. د هغوی والد مشهور صحابی حضرت زيد بن صامت رضی الله عنه دې (۵)

---

۱) (الکامل لابن عدی (ج۳ص۴۴۹)-
۲) (هدی الساری (ص۴۰۸)-
۳) (حواله بالا وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۴)-
۴) (تهذيب التهذيب (ج۴ص۲۶۴)-
۵) (تهذيب الکمال (ج۲۹ص۴۵۴-۴۵۵)-

د هغوی والده ام ولد وه.(۱) دې د حضرت جابر بن عبدالله، عبدالله بن عمربن خطاب، حضرت ابوسعيد الخدرى او حضرت خوله بنت عامر رضي الله عنهم نه د حديث روايت كوى. د ده نه د حديث روايت كونكوكښې يحيى بن سعيدانصارى، سهيل بن ابى صالح، ابوحازم سلمة بن دينار، ابوالاسود، محمد بن عبدالرحمن بن نوفل، محمد عجلان، سمى مولى ابى بكر او عبدالله بن سلمة الماجشون وغيره شامل دى. (۲)

امام ابن معين رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۳)

علامه ذهبى رحمه الله فرمائى ((ثقة، من أبناء كبار الصحابة)) (۴)

ابن حبان رحمه الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكر كړيدې.(۵)

امام بخارى او امام ابوبكر بن مجويه رحمهما الله فرمائى ((كان سخيا، كبيرا، من أفاضل أبناء أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم، وكان أبوه فارس النبى صلى الله عليه وسلم)) (۶)

د امام ابوداود رحمه الله نه علاوه باقى اصحاب اصول سته د هغه نه روايت اخستې دى. (۷) رحمه الله ورحمة واسعة۔

۷- ابوسعيد الخدري: دامشهور صحابى ابوسعيد سعد بن مالك بن سنان رضي الله عنه دې، د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشوى دى. (۸)

قوله: قال: سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول: من صام يوما فى سبيل الله بعّدالله وجهه عن النار سبعين خريفا: حضرت ابوسعيد رضي الله عنه فرمائى چه ما د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه اوريدلى دى هغوى فرمائيل چه چا د الله تعالى په لاركښې يوه ورځ روژه اوساتله، الله تعالى به د هغه مخ د دوزخ د أور نه اويا كاله لرې كړى.

د مباعده نه څه مراد دې؟: امام نووى رحمه الله په حديث باب كښې تاويل كولو سره فرمائى چه د مباعده نه مراددلته معافات دې يعنى د دوزخ نه به هغه ته خلاصې اومعافى وركړې شى.(۹) او علامه عينى رحمه الله فرمائى كه حديث شريف د هغې په خپله حقيقى معنى باندې محمول

---

۱) (طبقات الكمال (ج۲۹ص۲۷۷)-
۲) (شيوخ او تلامذه د تفصيل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۵)-
۳) (تهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۵)-
٤) (الكاشف للذهبى(ج۲ص۳۲۳)-
۵) (الثقات لابن حبان (ج۵ص٤۷۲)-
۶) (التاريخ الكبير (ج۸ ص۷۷) رقم (۲۲۲۹) وتهذيب الكمال (ج۲۹ص٤۵۶)-
۷) (الكاشف للذهبى(ج۲ص۳۲۳)-
۸) (كشف البارى (ج۲ص۸۲)-
۹) (شرح النووى على مسلم(ج۱ص۳۶٤)-

کړېشي نو بیا هم څه بدی نشته، که حقیقة د اویاؤ کالو مسافت مراد واخستې شی او دا اوښیلې شی چه د دې سړي مخ به واقعة د دوزخ نه اویا کاله لرې کولې شی. (۱)

د دوزخ نه به رږوه دار لرې کولې شی که د هغه مخ: بیا په حدیث شریف کښې دا راغلی دی چه د روږه دار مخ به د دوزخ نه د اویاؤ کالو برابر په مسافت باندې لرې وی، بعض نورو طرق(۲) کښې د روږه دار د لرې کولو ذکر دې؟ د دې ظاهری تعارض دوه جوابونه دی:

① ((وجه)) نه مراد ذات دې لکه چه په قرآن کریم کښې ارشاد دې ﴿کل شیء هالك إلا وجهه﴾(۳) او دلته په اتفاق سره ((وجه)) نه ذات مراد دې په دې صورت کښې به معنی هم یوه شی.

② ((وجه)) نه د دې حقیقی معنی مراد ده او مطلب دا دې چه صرف مخ به د دوزخ نه لرې کولې شی، خود دې مطلب دا هم نه دې چه د هغه په بدن پورې به د دوزخ اُور لګی بلکه ((وجه)) تخصیص بالذکر د وجه نه دا دې چه د روژې د وجه نه سړی ته تنده لګی او د تندې ځائ مخ دې ځکه چه د تندې نه خروبوالې د مخ په ذریعه کیږی. (۴) ((خریف)) په اردو کښې موسم خزان ته وائی لیکن مراد دلته کال دې، ځکه چه کال بغیرد خزان نه نه وی او دا د کنایه د قبیل نه دې. (۵)

او د خریف تخصیص بالذکر په وجه حافظ صاحب دا بیان فرمائی چه په دې موسم کښې د میوو راغونډونه کولې شی او هغه د ونونه راکوزولې شی نو په دې وجه دا د کال د ټولونه بهترین موسم دې. (۶)

په روایاتوکښې اختلاف او په هغې کښې تطبیق او ترجیح: په روایاتوکښې د دوزخ نه لریوالې او ابعاد په موده کښې اختلاف موندلې شی. په روایت باب کښې د اویاؤ کالو ذکر دې او په نسائی شریف(۷) کښې حضرت عقبه بن عامر اوطبرانی کښې حضرت عمروبن عبسه(۸) او عبدالله بن سفیان رضی الله عنه (۹) په روایاتوکښې د سلو کالو ذکر دې. ابن عدی (الکامل) کښې د حضرت انس رضی الله عنه حدیث نقل کړیدې په هغې کښې د پنځو سوو کالو عدد دې (۱۰)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳٤)-
۲) (سنن النسائی کتاب الصیام باب ثواب من صام یوما فی سبیل الله عزوجل..... رقم (۲۲٤۷، ۲۲۵۱)-
۳) (القصص:۸۸)-
٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۳٤)-
۵) (حواله بالا-
۶) (فتح الباری (ج۶ص٤۸)-
۷) (سنن النسائی کتاب الصیام باب ثواب من صام یوما فی سبیل الله عزوجل وذکر الاختلاف فیه علی سفیان الثوری رقم (۱۱۵۶)-
۸) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۳ص ۱۹٤)-
۹) (حواله بالا-
۱۰) (الکامل لابن عدی (ج۲)-

دغه شان طبرانی (المعجم الصغیر) کښې دَ حضرت ابوالدرداء (۱) او حضرت جابر(۲) نه او امام ترمذی دَ حضرت ابوامامه رضی الله عنه نه یو حدیث روایت کړیدې دَ هغې الفاظ دا دی: ((جعل الله بینه وبین النار خندقا کما بین السماء والأرض)) (۳) ابن عساکر دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنهما نه روایت کړیدې په هغې کښې دَ اووسوو کالوذکر دې(۴) او هم ابن عساکر دَ حضرت ابوالدرداء رضی الله عنه نه ((ألف سنة)) الفاظ هم نقل کړی دی. (۵)

اوس لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه په دې روایاتوکښې سخت اختلاف موندلې شی او شارحینو دَ دې اختلاف دَ لرې کولودپاره مختلف قسم جوابونه ارشاد فرمائیلې دی:

① علامه عینی فرمائی اصل دا دې چه دا اوکتلې شی چه دَ چا طریق دَ ټولونه زیات صحیح دې نو په هغې کښې اصح روایت دَ اویاؤ کالووالا دې کوم چه امام بخاری په حدیث باب کښې ذکر کړې او دا ځکه چه دا متفق علیه حدیث دې.

② دا جواب هم ورکولې شی چه الله تعالی خپل حبیب صلی الله علیه وسلم ته اول اقل المسافاة علم ورکړو او بیا درجه په درجه په دې علم کښې زیاتوالې اوکړو.

③ دَ دې خبرې هم احتمال دې چه دَ دې اختلاف بناء دَ روژه دارو په اختلاف باندې مبنی وی، دَ روژې دَ کمال صحت او نقصان په اعتبار سره چه دَ څه کسانو روژه په هر اعتبار سره کامله وی او دَ بعضو ناقصه وی. (۶)

④ امام قرطبی رحمه الله فرمائی چه دلته په حدیث باب کښې دَ سبعین لفظ دَ تکثیر دَ پاره راغلی دې یعنی عدد که هرڅه وی خو مراد ترې کثرت دې، هم دا حافظ ابن حجر هم راجح ګرځولې دې. (۷)

تنبیه: حدیث باب دَ سهیل بن ابی صالح نه نقل کولوکښې دَ تلامذؤ اختلاف دې ځکه چه اکثررواة حدیث باب دَ ((سهیل بن أبی صالح، نعمان بن أبی عیاش عن أبی سعید الخدری)) په طریق سره نقل کړیدې. لکه چه زمونږ په وړاندې حدیث کښې دی، لیکن امام شعبه دا ((سهیل بن أبی صالح عن صفوان بن یزید عن أبی سعید)) په طریق سره نقل کړیدې. لکه چه په نسائی شریف (۸) کښې راغلی دی، دَ دې دَ پاره ممکن دی چه دَ سهیل بن ابی صالح په دې حدیث کښې دوه

---

۱) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۳ص۱۹٤)-
۲) حواله بالا-
۳) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی فضل الصوم فی سبیل الله رقم (۱٦۲٤)-
٤) (عمدة القاری (ج۳ص۱۳٤)-
۵) (تهذیب دمشق الکبیر لابن عساکر (ج۲ص٤۵۰)-
٦) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۵)-
۷) (فتح الباری (ج۵ص٤۸)-
۸) (سنن النسائی کتاب الصیام باب ثواب من صام یوما فی سبیل الله عزوجل رقم ۲۲٤۹)-

شیخان وی، نعمان بن ابی عیاش او صفوان بن یزید. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب نه دَ حدیث مناسبت بالکل واضح دې. (۲) په ترجمه کښې دَصوم في سبیل الله ذکر دې او په حدیث کښې هم همدغه ذکر دی.

۳۷-بَاب: فَضْلِ النَّفَقَةِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې دَ الله تعالی په لارکښې دَ خرچ کولو فضیلت بیانوی. او ((سبیل الله)) نه مراد جهاد دې. لیکن علامه عینی رحمه الله فرمایی چه مناسب همدغه ده چه دا عام اوګرولی شی که هغه جهاد وی که بل څه عبادت څکه چه لفظ ((سبیل الله)) عام دې. (۳)

[۲۶۸۶] حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا شَيْبَانُ عَنْ يَحْيَى عَنْ أَبِي سَلَمَةَ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۴) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ أَنْفَقَ زَوْجَيْنِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ دَعَاهُ خَزَنَةُ الْجَنَّةِ كُلُّ خَزَنَةِ بَابٍ أَيْ فُلُ هَلُمَّ قَالَ أَبُو بَكْرٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ ذَاكَ الَّذِي لَا تَوَى عَلَيْهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنِّي لَأَرْجُو أَنْ تَكُونَ مِنْهُمْ [۳۰۴۴]

تراجم رجال

۱-سعد بن حفص: دا ابومحمد سعد بن حفص الطلحی الکوفی رحمه الله دې. (۵)

۲-شیبان: دا ابومعاویه شیبان بن عبدالرحمن النحوی رحمه الله دې.

۳-یحیی: دا ابوالنضر یحیی بن ابی کثیر الطائی الیمانی رحمه الله دې. (۶)

۴-ابوسلمه: دا دَحضرت عبدالرحمن بن عوف رضی الله عنه ځوئ، ابوسلمه عبدالله رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب صوم رمضان احتسابا من الإیمان)) لاندې راغلی دی. (۷)

۵-ابوهریره رضی الله عنه: داجلیل القدرحافظ وفقیه ومکثرصحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې، دَ دوی حالات هم ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) په ذیل کښې بیان کړیشوی دی. (۸)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۴۸) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۴)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۴)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۳۵)-
۴) (قوله: ابوهریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الصوم باب الریان للصائمین-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الوضوء باب من لم یرالوضوء إلا من المخرجین.....-
۶) (دَ شیبان او یحیی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب العلم باب کتابة العلم-
۷) (کشف الباری (ج۲ص ۳۲۳)-
۸) (کشف الباری (ج۱ص ۶۵۹)-

قوله: عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: من أنفق زوجین فی سبیل الله دعاه خزنة الجنة، کل خزنة باب: أی فل، هلمّ: حضرت ابوهریره ﷺ دَ رسول الله ﷺ نه روایت کوي چه هغوی فرمائی کوم سړي چه جوړه څیزونه دَ الله تعالی په لارکښې خرچ کوی هغه به دَ جنت دَ هرې دروازې دربان راغواړي چه اې فلانکی راشه.

دَ ((زوج)) اطلاق په یو هم کیږی او په دوو هم، خو دلته په متعین توګه باندې هم یو مراد دې. (۱)

او دلته ئې دا خودلې دی که یوسړې هر قسم دوه څیزونه یا دَ دوو مختلفو قسمونو دوه مختلف څیزونه دَ الله تعالی په لارکښې خرچ کوی دَ جنت دَ هرې دروازې دربان به هغه راغواړی چه راشه.

علامه خطابی ﷺ فرمائی چه دَ انفاق زوجین نه مراد دا دې که چرې هغه سره دَیو قسم نه یو څیز دې او هغې سره دوئم هم ملاؤکړی او هغه جوړه کړی، مثلاً که هغه سره یو درهم دې او یو ئې ورسره بل ملاؤکړو اوخرچ ئې کړل، دغه شان یوه وسله ده او جوړه ئې جوړه کړی او خرچ ئې کړی. (۲)

((کل خزنة باب)) کښې قلب شویدې دا په اصل کښې ((خزنة کل باب)) دې. (۳)

دَ "ای فل" تحقیق نحوی: ((أی فل)) کښې ((أی)) حرف نداء دې او ((فل)) په اصل کښې ((فلان)) دې بغیر دَ ترخیم دینه الف او نون حذف کړیشویدې. دَ منادی کیدلو په صورت کښې به دا ((یافل)) لوستلې شی. (۴)

او علامه خطابی ﷺ فرمائی چه ((فل)) ((فلان)) نه مرخم دې لکه چه ((حارث)) نه ((یاحارِ)) دې. (۵)

خو علامه عینی ﷺ په دې باندې رد کولو سره فرمائی چه دا مرخم نه دې بلکه یو بل لغت دې کوم کښې چه فلان ته دَ آواز په وخت فل وائی ګنی که دَ ترخیم قاعده په دې کښې جاری شوې وې نو دا به فُلاَ وو، والأمربعکس ذلك. (۶)

قوله: قال أبوبکر: یارسول الله، ذلك الذی لاتوی علیه: حضرت ابوبکر ﷺ اووئیل یا رسول الله! کوم ته چه څه خساره او ضیاع نشته.

مطلب دا چه هغه ته خو به دَ هیڅ قسم خسارې او هلاکت اندیښنه نه وی ځوك چه به دَ هرې

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۳۹)-
۲) (أعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۷۳)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۴۹)-
٤) (عمدة القاری (ج١٤ص۱۳۵)-
۵) (أعلام الحدیث (ج۲ص۱۳۷۲)-
۶) (عمدة القاری (١٤ص۱۳۵)-

دروازې نه راغوښتې شی که په یوه داخل نشی نو په بله به داخل شی. (۱)

توی یتوی توی معنی د هلاك او ضائع کیدلو ده اود دې باب ضرب دې. نو که چرې مال ضائع شی نو وئیلی شی ((توی المال)) (۲)

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: أني لأرجو أن تكون منهم: نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل زما امید دې چه هم ته به د هغوی نه ئې (څوك چه به د جنت د هرې دروازې نه راغوښتې شی)

په دې کښې د ابوبکر صدیق رضی الله عنه د فضیلت ذکر دې او د دې تفصیل به (کتاب المناقب) کښې راشی.

د روایاتو په مینځ کښې تعارض اود هغې حل: دا حدیث په (کتاب الصوم) کښې هم تیرشو، هلته دا دی چه د هر عمل خاوند به د هغې د خپلې خپلې دروازې نه راغوښتلې شی، اصحاب الصلاة به د صلاة والا دروازې نه، اصحاب الجهاد د جهاد د دروازې نه، اصحاب الصوم د صوم د دروازې (باب الریان) نه او اصحاب النفقات به د صدقې والا دروازې نه راغوښتلې شی (۳) خود باب په روایت کښې دا راغلی دی چه انفاق فی سبیل الله کونکی به د جنت د هرې دروازے نه رابللې شې نو په دواړو روایتونو کښې ښکاره تعارض دې.

علامه سندهی رحمه الله د دې تعارض د پاره درې حله بیان کړی دی:

① د باب روایت وهم دې، د یوراوی نه سهوه شویده او د دې قسم روایاتوکښې هم دغه ظاهر ده.

② انفاق فی سبیل الله کونکې خو به جنت کښې داخلیږی د ((باب الصدقة)) نه ځکه چه دې هم د دې د اهل نه دی، کمافی روایة کتاب الصوم خو د دې سره به د هغه د اعزاز او تکریم د پاره د جنت د هرې دروازې دربان هم هغه رابلی او د هغه خواهش به همدغه وی چه دا سړې دې د هغه په دروازه جنت کښې ورداخل شی کمافی روایة الباب-

③ دواړه احادیث په دوو مختلف وختونوکښې نبی کریم ﷺ ارشاد فرمائیلی دی. اول حضور ﷺ د (کتاب الصوم) حدیث بیان کړو لیکن د هغې نه پس حضور ﷺ ته د وحی په ذریعه د دونم حدیث په سلسله کښې اوخودلې شو نو هغوی ﷺ هغه هم بیان کړه، په دې وجه اوس څه تعارض پاتې نشو. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث مطابقت ترجمة الباب سره واضح دې او د

---

۱) (أعلام الحدیث (ج ۲ص ۱۳۷۲)-

۲) (أعلام الحدیث (ج ۲ص ۱۳۷۲)-

۳) (صحیح البخاری (ج ۱ص ۲۵٤) کتاب الصوم باب الریان للصائمین رقم (۱۸۹۷)-

٤) (صحیح البخاری بحاشیة السندی (ج ۲ص ۱٤٤) دارالمعرفة، بیروت-

بيانولو محتاج نه دي (۱) د انفاق فى سبيل الله ترجمه ده او حديث باب كښې د دې فضيلت بيان شويدې.

[۲۶۸۷] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ حَدَّثَنَا فُلَيْحٌ حَدَّثَنَا هِلَالٌ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ (۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَامَ عَلَى الْمِنْبَرِ فَقَالَ إِنَّمَا أَخْشَى عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِي مَا يُفْتَحُ عَلَيْكُمْ مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ ثُمَّ ذَكَرَ زَهْرَةَ الدُّنْيَا فَبَدَأَ بِإِحْدَاهُمَا وَثَنَّى بِالْأُخْرَى فَقَامَ رَجُلٌ فَقَالَ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَوَيَأْتِي الْخَيْرُ بِالشَّرِّ فَسَكَتَ عَنْهُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قُلْنَا يُوحَى إِلَيْهِ وَسَكَتَ النَّاسُ كَأَنَّ عَلَى رُءُوسِهِمُ الطَّيْرَ ثُمَّ إِنَّهُ مَسَحَ عَنْ وَجْهِهِ الرُّحَضَاءَ فَقَالَ أَيْنَ السَّائِلُ آنِفًا أَوَخَيْرٌ هُوَ ثَلَاثًا إِنَّ الْخَيْرَ لَا يَأْتِي إِلَّا بِالْخَيْرِ وَإِنَّهُ كُلَّمَا يُنْبِتُ الرَّبِيعُ مَا يَقْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلِمُّ إِلَّا آكِلَةَ الْخَضِرِ كُلَّمَا أَكَلَتْ حَتَّى إِذَا امْتَلَأَتْ خَاصِرَتَاهَا اسْتَقْبَلَتِ الشَّمْسَ فَثَلَطَتْ وَبَالَتْ ثُمَّ رَتَعَتْ وَإِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ وَنِعْمَ صَاحِبُ الْمُسْلِمِ لِمَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ فَجَعَلَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَنْ لَمْ يَأْخُذْهُ بِحَقِّهِ فَهُوَ كَالْآكِلِ الَّذِي لَا يَشْبَعُ وَيَكُونُ عَلَيْهِ شَهِيدًا يَوْمَ الْقِيَامَةِ [ر: ۸۷۹]

تراجم رجال

۱- محمد بن سنان: دا ابوبكر محمد بن سنان باهلى بصرى عوقى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب العلم باب من سئل علما وهومشتغل فى....)) لاندې تيرشوى دى.(۳)

۲- فليح: دا فليح بن سليمان بن ابى المغيره رحمه الله دې.

۳- هلال: دا هلال بن على بن اسامه قرشى مدنى رحمه الله دې. دَ دواړو حالات هم دَ ((كتاب العلم)) په مذكوره باب كښې بالترتيب تيرشوى دى.(۴)

۴- عطاء بن يسار: دا ابومحمد عطاء بن يسار هلالى مدنى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب كفران العشير وكفر دون كفر)) لاندې بيان كړيشوى دى. (۵)

۵- ابوسعيد الخدري رضي الله عنه: دا مشهور صحابى حضرت ابوسعيد سعد بن مالك بن سنان خدرى رضي الله عنه دې. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشوى دى.

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱۳۵)-

۲) قوله: عن أبى سعيد الخدرى رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الجمعة باب استقبال الناس الإمام إذا خطب-

۳) (كشف البارى (ج۳ص ۵۳)-

٤) (كشف البارى (ج۲ص ۲۰٤)-

۵) (كشف البارى (ج۲ص ۲۰٤)-

تنبیه: دَ حدیث مکمل تشریح ((کتاب الزکاة باب الصدقة علی الیتامی)) لاندې تیره شویده.
دَ حدیث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت دَ حدیث په دې جمله کښې دې. ((فجعله فی سبیل الله))(۱)

۳۸-بَاب: فَضْلِ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا أَوْ خَلَفَهُ بِخَيْرٍ

دَ ترجمة الباب مقصد: دلته دَ ترجمة الباب امام بخاری رحمه الله دوه اجزاء ذکر کړی دی (۱) من جهز غازیا (۲) خلفه بخیر-
دَ اول جز وضاحت دا دې چه یو سړې بل سړی ته دَ جهاد سامان ورکوی، دَ وسلې انتظام کوی، دَ لارې توښه وغیره ورکوی.
او دَ دوېم جز وضاحت دا دې چه دَ مجاهد شاته دَ هغه دَ کور دَ خلقو دَ خیریت معلومات کوی، دَ هغوی خبر وغیره اخلی، دَ هغوی دَ ضرورتونو انتظام کوی. نو دې دواړو سړو ته هم دَ مجاهد او مقاتل فی سبیل الله غوندې ثواب ملاویږی. هم دغه دَ ترجمې مقصد دې چه امام بخاری رحمه الله دَ دې دواړو فضیلت بیانوی. (۲)

[۲۶۸۸] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا الْحُسَيْنُ قَالَ حَدَّثَنِي يَحْيَى قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو سَلَمَةَ قَالَ حَدَّثَنِي بُسْرُ بْنُ سَعِيدٍ قَالَ حَدَّثَنِي زَيْدُ بْنُ خَالِدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَنْ جَهَّزَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَقَدْ غَزَا وَمَنْ خَلَفَ غَازِيًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِخَيْرٍ فَقَدْ غَزَا

تراجم رجال

۱- ابومعمر: دا عبدالله بن عمر بن ابی الحجاج منقری رحمه الله دې، دَ "مقعد" په لقب باندې مشهور دې، دَ ده حالات ((کتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: اللهم علمه الکتاب)) په ذیل کښې راغلی دی. (۴)
۲- عبدالوارث: داعبدالوارث بن سعیدبن ذکوان تمیمی عنبری رحمه الله دې. دَ ده حالات هم په مذکوره باب کښې بیان شوی دی. (۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۶) وفتح الباری (ج ۶ ص ۴۹)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ ص ۱۳۶)-
۳) (قوله: زید بن خالد رضی الله عنه: الحدیث أخرجه مسلم کتاب الإمارة باب فضل إعانة الغازی فی سبیل الله بمرکوب وغیره، وخلافته فی أهله بخیر رقم (۴۹۰۲) وأبوداؤد کتاب الجهاد باب مایجزی من الغزو رقم (۲۵۰۹) والترمذی فضائل الجهاد باب ما جاء فیمن جهز غازیًا رقم (۱۶۲۸-۱۶۳۱) والنسائی کتاب الجهاد باب فضل من جهز غازیًا رقم (۳۱۸۲-۳۱۸۳) وابن ماجه أبواب الجهاد باب من جهز غازیًا رقم (۲۷۵۹)
٤) (کشف الباری (ج ۳ ص ۳۵۶)-
۵) (کشف الباری (ج ۳ ص ۳۵۸)-

۳- حسين: دا حسين بن ذكوان المعلم بصرى رحمه الله دي. دَ دوى مختصر حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

۴- يحيى: دا ابوالنضر يحيى بن ابى كثير الطائى اليمامى رحمه الله دي. (۲)

۵- ابوسلمه: دا ابوسلمه عبدالله بن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان إيمانا واحتسابا من الإيمان)) لاندې نقل كړشوى دى.(۳)

۶- بسر بن سعيد: دابسربن سعيد المدنى مولى ابن الحضرمى رحمه الله دي. (۴)

۷- زيد بن خالد: دا مشهور صحابى حضرت زيدبن خالدجهنى رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب العلم باب الغضب فى الموعظة والتعليم إذا رأى مايكره)) لاندې تيرشوى.(۵)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: من جهز غازيا فى سبيل الله فقد غزا، ومن خلف غازيا فى سبيل الله فقد غزا: حضرت زيدبن خالد جهنى رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم ارشاد فرمائيلي چه كوم سړي مجاهد فى سبيل الله ته دَ جهاد سامان وركړى نو داسې ده لكه چه ده پخپله جهاد اوكړو او څوك چه دَ مجاهدفى سبيل الله شاته دَ هغه دَ كور ښه خيال اوساتى نو لكه چه هغه پخپله جهاد اوكړو.

دَ تجهيز نه څه مراد دي؟: دَ تجهيز معنى چاته دَ سفر اسباب او سامان وركولو ده.كه زيات وى اوكه كم، تر دې چه چاته تار او ستن وركول هم په دې كښې داخل دى. طبرانى (۶) دَ حضرت واثله بن اسقع رضي الله عنه نه روايت نقل كړيدې،

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مامن أهل بيت لايغزو منهم غاز أو يجهز غازيا بسلك أو إبرة أو ما يعدلها من الورق أو يخلفه فى أهل بخير إلا أصابهم الله بقارعة قبل يوم القيامة)) (۷)

كه دَ يوې كورنئى نه يو كس هم غزوه كښې شركت اونكړى يا دَ يوغازى دَ ستنې تار يا دَ دې برابر چاندئى سره تيارى اونكړى يا دَ هغه دَ بال بچ تپوس پوښتنه اونكړى نو دَ قيامت نه وړاندې وړاندې به الله تعالى هغه په څه مصيبت كښې اخته كړى.

يواشكال او دَ هغې جواب: ليكن دلته يو اشكال پيدا كيږى او هغه دا چه امام بن ماجه رحمه الله دَ

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-

۲) (دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب العلم باب كتابة العلم-

۳) (كشف البارى (ج۳ص۳۲۳)-

٤) (دَ دوى حالات كتاب الصلوة باب الخوخة والممرّ فى المسجد لاندې تيرشوى-

۵) (كشف، البارى (ج۳ص ۵٤٤)-

۶) (مجمع الزوائد (ج۵ص ۲۸٤) وقال العينى (ج ١٤ص١٣٧) وإسناده ضعيف-

۷) (عمدة القارى (١٤ص١٣٧)-

حضرت عمر بن خطاب رضی الله عنه نه يو روايت نقل كړيدې دَ هغې الفاظ دا دى ((سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: من جهز غازيا حتى يستقل كان له مثل أجره حتى يموت أو يرجع)) (۱) ماد رسول الله ﷺ نه اوريدلى دى كه چا يو غازى ته دَ سفر مكمل سامان او اسباب وركړل نود هغه دپاره به هم دَ دغه غازى په شان ثواب وى تر دې چه هغه غازى به يا شهيدشى يا به واپس راشى.

په حديث شريف كښې دَ ((يستقل)) الفاظ دى او دَ إستقلال معنى خو پوره تيارى كول دى، دَ دې دَ پاره دا ونيلِ چه صرف ستن او تار وركول هم تجهيز دې صحيح نه دى.

علامه عينى رحمه الله دَ دې دوه جوابونه ارشاد فرمائيلى:

① حديث واثله بن الاسقع ضعيف دې په دې وجه دَ احتجاج قابل نه دې.

② اوكه دَ دې صحت اومنلې شى نو بيا هم دَ هغه سرې په حق كښې وعيد دې چه دَ سره دَ هيڅ قسمه سامان دَ مجاهد سره امداد اونكړى په دې وجه هيڅ تعارض نشته. (۲)

قوله: فقد غزا: په تحقيق سره هغه هم جهاد اوكړو.

ابوحاتم ابن حبان رحمه الله فرمائى چه مطلب دا دې چه ده ته به هم دَ غازى اجر وركولې شى، سره دَ دې چه هغه په جهاد كښې شركت نه دې كړې.(۳) بيا دَ يو بل طريق نه بسرين سعيد رحمه الله نه دا روايت نقل كړې: ((... كتب له مثل أجره، غير أنه لاينقص من أجره شئ...))(۴)

علامه كشميرى صاحب رحمه الله فرمائى چه يوكارخو يا يو سړې پوره كوى يا دَ هغې دَ پوره كولو دَ پاره دَ يوپوره ډلې ضرورت وى، اوس كه هغه كار دَ يو ډلې په كار كولوسره پوره كيږى نو په هغې كښې به هر يو كس ته دَ فاعل اجر حاصل وى كه هغه په دې كار كښې پخپله شريك وى يا په څه طريقه ئى هم په دې كښې معاونت كړى لكه جهادچه دې. دا يو داسې امر دې دَ څه دپاره چه دَ مجاهدينو دَ جماعت هم ضرورت دې چه اوجنګيږى، دغه شان دَ هغوى دپاره دَ داسې سړو هم ضرورت وى چه دَ دې مجاهدينو معاونت اوكړى او دَ هغوى شاته دَ هغوى په غيرموجودګئ كښې دَ هغوى دَ كور مال حال خبرواخلى او دَ هغوى دَ پالنې خيال اوساتى. په دې وجه معاونت كونكې اودَ مجاهدينو شاته دَ هغوى دَ كور مال حال خبراخستونكې هم دَ الله تعالى په لاركښې دَ جهاد كونكى په شان دې.

خلاصه دا شوه چه چا په جنګ كښې پخپله حصه واخستله او چا چه په څه طريقه سره هم دَ هغه مجاهد معاونت اوكړو دا ټول په جهاد كښې مشترك دى، دا صحيح ده چه دَ اخلاص، سخاوت نفس، مال دَ خرچ كولو او ځان قربانى كولو په وجه به دَ هغه په اجركښې كمى زياتى اعتباركينې به اختلاف وى.(۵)

---

۱) (أخرجه امام ماجه أبواب الجهادباب من جهز غازيا رقم (۱۸۵۸)-

۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۳۷) وقد وردت أحاديث كثيرة فى تجهيز الغازى وخلفه بخير، فمن أراد الاطلاع عليها فلينظر عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۳۷)-

۳) (الإحسان بترتيب صحيح ابن حبان(ج۸ص ۷۱)-

۴) (حواله سابقه (ج۸ص ۷۲) كتاب السير ذكر البيان بأن المجهز إنما يأخذ كحسنات الغازى... رقم (۴۶۱۴)

۵) (فيض البارى (ج۳ص ۴۲۷)-

فائده امام طبری رحمه الله فرمائی: ((وفیه من الفقه أن کل من أعان مؤمنا علی عمل بر فللمعین علیه أجر مثل العامل، وإذا أخبر الرسول أن من جهز غازیا فقد غزا، فکذلك من فطر صائما أو قواه علی صومه، وکذلك من أعان حاجا(۱) أو معتمرا بما یتقوی به علی حجه أو عمرته حتی یأتی ذلك علی تمامه فله مثل أجره))(۲)

یعنی دَ مذکوره حدیث نه دا فائده مستنبط شوه چه یو سړی دَ یو مؤمن په نیك کار کښې امداد اوکړي نو هغه معاون او ناصر ته به هم دَ هغې په شان اجر حاصل وی، او چه کله نبی کریم ﷺ دَ دې خبرې خبر ورکړوکه چا مجاهد له دَ جهاد سامان ورکړو نو لکه چه هغه پخپله هم جهاد اوکړ و، دغه شان که چا په یو روژه دار باندې روژې ماتې اوکړو یا دَ روژې په سلسله کښې ئې هغه له تقویت ورکړو، دغه شان چا چه دَ یو حاجی معتمر په څه داسې څیز سره امداد اوکړو چه هغه دَ حج یا عمرې سر ته رسولو دَ پاره په هغې قادر شو نو دې امداد کونکی ته به دَ جهاد، روژې، حج او یا عمرې برابر اجر ورکولې شی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. ((من جهز غازیا)) دَترجمة الباب دَ اول جزء مطابق او ((ومن خلف غازیا)) دَدې دَدوئم جز مطابق دې.(۳)

[۲۶۸۹] حَدَّثَنَا مُوسَی بْنُ إِسْمَاعِیلَ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللّٰهِ عَنْ أَنَسٍ(۴) رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِیَّ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ لَمْ یَکُنْ یَدْخُلُ بَیْتًا بِالْمَدِینَةِ غَیْرَ بَیْتِ أُمِّ سُلَیْمٍ إِلَّا عَلَی أَزْوَاجِهِ فَقِیلَ لَهُ فَقَالَ إِنِّی أَرْحَمُهَا قُتِلَ أَخُوهَا مَعِی

تراجم رجال

۱- موسی بن اسماعیل: دا ابوسلمه موسی بن اسماعیل تبوذکی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((بدء الوحی)) دَ څلورم حدیث په ذیل کښې تیر شوی دی. (۵)

۲- همام: دا همام بن یحیی الشیبانی رحمه الله دې.(۶)

۳- اسحاق بن عبدالله: دا اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه انصاری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من قعد حیث ینتهی به المجلس، ومن رأی فرجة الحلقة فجلس فیها)) لاندې تیرشوی دی.(۷)

---

۱) (إشارة إلی ماروواه الرافعی، انظر تلخیص الجبیر(ج ٤ص۱۰۱)-
۲) (شرح ابن بطال(ج۵ص۵۱)-
۳) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۳۶)-
٤) (قوله: أن أنس رضی الله عنه: الحدیث أخرجه مسلم کتاب فضائل الصحابة باب من فضائل أم سُلیم رضی الله عنها.....رقم(۶۳۱۹)-
۵) (کشف الباری(ج ۱ص۴۳۳)-
۶) (دَدوی دَحالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب ترک النبی صلی الله علیه وسلم والناس الأعرابی
۷) (کشف الباری (ج۳)-

۴- انس: دا مشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ ده حالات «كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه» په ذيل كښې راغلى. (۱)

قوله: أن النبي صلى الله عليه وسلم لم يكن يدخل بيتا بالمدينة غير بيت أم سليم إلا على أزواجه: حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى عليه السلام په مدينه منوره كښې به دَ حضرت ام سليم رضي الله عنها دَ كورنه علاوه او دَ خپلو بيبيانو دَ كور نه علاوه به يو كوركښې هم نه داخليدلو.

مطلب دا دې چه كه حضور صلى الله عليه وسلم به دَ خپلو ازواج مطهرات دَ كورونو نه علاوه دَ چا كور ته تلو، نو هغه هم صرف دَ ام سليم رضي الله عنها كره دَ بل چا كورته به نه تلو.

دخول نه مراد څه دى؟ ابن التين او امام حميدى رحمه الله فرمائى دَ دخول نه مراد على الدوام دخول دې يعنى اكثر به دَ حضرت ام سليم رضي الله عنها كره تلو، ګنى نو مخكښې دا خبره راغلې ده چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم به دَ ام حرام رضي الله عنها كره هم تشريف اوړلو. (۲)

دَكثرت دخول علت او وجه: ابن التين رحمه الله فرمائى چه دَ دې كثرت دخول وجه يا خو دا ده چه شهيد دَ هغې سكه رور وو يا دا چه دَ ام حرام رضي الله عنها په نسبت هغوى ته زيات غم رسيدلې وو. (۳)

ليكن حافظ صاحب فرمائى دَ دې تاويل هډو ضرورت نشته چه ام سليم رضي الله عنها ته دَ ام حرام رضي الله عنها په مقابله كښې دَ رور دَ شهادت غم زيات وو ځكه چه دا دواړه په يو كور كښې اوسيدلې او په دې كښې هيڅ منع نشته چه دوه خوئيندې په يوكور كښې اوسيږى او كور هم لوئ وى. دَ دخول نسبت كله دَ ام سليم رضي الله عنها طرف ته وكړيشو او كله دَ ام حرام رضي الله عنها طرف ته. (۴)

حضرت ام سليم رضى الله عنها: حضرت ام سليم - بضم السين وفتح اللام - دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه مور ده اودَ هغې په نومونوكښې مختلف اقوال دى. سهلى، رميلى، رميثى، مليكه، غميضاء او رمضاء دَ هغې نومونه شميرلې شوى دى. (۵)

«فقيل له»: نو نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته اووئيلې شو.

حافظ رحمه الله فرمائى «لم أقف على اسم القائل» (۶) ماته دَ هغه قائل نوم معلوم نشو. او مطلب دا دې چه حضور صلى الله عليه وسلم به ام سليم كره ولې په كثرت سره تشريف اوړى؟ (۷)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-
۲) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٨) وفتح البارى (ج۶ص ۵۱)-
۳) (حواله بالا-
٤) (فتح البارى (ج۶ص ۵۱)-
۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٨) دَهغې دَ نورو حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب العلم باب الحياء فى العلم
۶) (فتح الملهم (ج۶ص ۵۱)-
۷) (شرح القسطلانى(ج۵ص ۶۶)-

قوله: فقال: إني أرحمها قتل أخوها معي: نو حضور ﷺ اوفرمائيل زه په هغې باندې ترس خورم چه د هغې رور زما سره قتل شويدې.

دا د سائل د سوال جواب اوام سليم رضي الله عنها كره په كثرت سره د تللوعلت دې چه زه ام سليم رضي الله عنها كره په دې وجه په كثرت سره ځم چه د هغې رور ماسره قتل شويدې او زه په هغې ترس خورم او د هغې د غم كمولو كوشش كوم.

يواشكال اود هغې جواب: علامه كرمانى رحمه الله دلته يو اشكال پيش كړيدې چه يو پردئى ښځې كره د تللو د پاره چه د هغې رور قتل شوې څنګه سبب او علت جوړيدې شى؟

ددې اشكال جواب وركولو سره علامه كرمانى رحمه الله اوفرمائيل چه د حضور ﷺ په حق كښې دا پردئى ښځه نه وه بلكه د هغوى رضاعى يا نسبى ترور وه، په دې وجه به حضور ﷺ هغې كره په كثرت سره تشريف اوړلو. (١)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى مناسب همدغه ده چه په حديث كښې داذكر شوې علت راجع اوګرځولې شى چه زه په دې ترس خورم. (٢)

او پاتې شوه پردئى ښځې كره د تلو خبره نو ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة.....))

په ذيل كښې تيره شويده. چه دا د حضور ﷺ خصوصيت ووچه د هغوى د پاره خلوة بالاجنبيه جائز وو.(٣)

او ((أخ)) نه مراد حرام بن ملحان رضي الله عنه دې، او دې په بئر معونه كښې شهيد شوې وو.(۴)

يوسوال اود هغې جواب: اوس دلته يو سوال دا پيداكيږى چه حرام بن ملحان رضي الله عنه خو په بئر معونه كښې شهيد شوې وواو بئر معونه كښې حضور ﷺ پخپله شريك نه وو نو بيا حضور ﷺ دا څنګه اوفرمائيل ((قتل أخوها معي؟))

د دې جواب دا دې چه ما كومه سريه د بئر معونه طرف ته ليګلې وه په هغې كښې هغه شريك وو او هم په دغه دوران كښې شهيد شو نو ((معي: أى مع عسكرى أوعلى أمرى وفى طاعتى))

په معنى كښې دى ((كما قال الحافظ ابن حجر، والعينى، والكرمانى رحمة الله عليهم)) (٥)

د علامه قرطبى رحمه الله يو تسامح: دلته علامه قرطبى رحمه الله نه يو تسامح شويدې، هغوى فرمائى ((قتل أخوها معه فى بعض حروبه، وأظنه يوم أحد)) يعنى د حضرت ام سليم رضي الله عنها رور حضرت حرام بن ملحان رضي الله عنه او رسول الله ﷺ سره په يو جنګ كښې قتل شوې دې او زما خيال دا دې چه دا غزوه "غزوه احد" وو. حافظ ابن حجر رحمه الله په دې ردكولو سره فرمائى ((ولم يصب فى ظنه))

---

١) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٣٣)-

٢) (فتح البارى (ج۶ص۵١)-

٣) (شرح للقسطلانى (ج۵ص۶۶) وانظر أيضاً باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء..... من هذاالكتاب

٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٣٨)-

۵) (فتح البارى (ج۶ص۵١) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٣٨) وشرح الكرمانى (ج١٢ص١٣٣)-

یعنی د قرطبی رحمه الله دا گمان صحیح نه دې. (۱)
دهغه دشهادت واقعه به ان شاء الله (كتاب المغازى)كښې د غزوه بئرمعونه لاندې راځى.(۲)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى :

چه د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په دې قول كښې دې. ((أو خلفه في أهله)) هغه داسې چه د مجاهد د كور د خيال ساتلو فضيلت دلته عام دې، كه د هغه په ژوند كښې وى يا كه د هغه د شهادت نه پس وى، نو نبى كريم ﷺ به د ام سليم رضي الله عنها زيارت او خيال ساتنه د هغې د زړه د تسلئى دپاره كوله او د دې تسلئى علت حضور ﷺ په دې الفاظو كښې بيان كړو چه د هغې رور ماسره قتل شويدې. د حضور ﷺ په دې فعل كښې د مجاهد د شهادت نه پس د هغه د كور او بال بچ خيال ساتل دى او دا د حضور ﷺ د حسن اخلاق نه دى. (۳)

خو علامه عينى رحمه الله د علامه اسكندرانى دا قول "قيل" سره تعبير كړيدې او فرمائى

((لايخلوهذا، من بعض التكلف، ولكن له وجه أقرب من هذا...))(۴)
او هغه چه څه اقرب ګرځولى دى د هغې خلاصه دا ده چه يو غازى ته د جهاد اسباب وركول او د هغه نه پس د هغه د كور بال بچ خيال ساتل د غازى غايت اكرام دې او نبى ﷺ د دې ترغيب هم وركړې.
نو د ام سليم رضي الله عنها د رور په شهادت د هغې د تسلئى د پاره په كثرت سره هغې كره تلل د دې خبرې طرف ته اشاره كوى چه كله د غازى د مړى او د كور د خلقو اكرام ښه او د اجر خبره ده نو د ژوندى غازى د كور بال بچ اكرام په طريقه اولى ډيره ښه او د اجر خبره ده.(۵)
د علامه ګنګوهى رحمه الله يو لطيفه توجيه: علامه ګنګوهى رحمه الله حديث شريف ترجمة الباب سره منطبق كولو د پاره بالكل يو ځان له توجيه ذكر كړيده.
هغه فرمائى چه ممكن دې چه د حضرت ام سليم رضي الله عنها د رور په غير موجودګئى چه هغه جهاد له تلې وى او د هغه د كور د خلقو خبر اخستل ئى كولو، او په دې وجه امام بخارى دا روايت دلته ذكر كړې وى. (۶)

۳۹-بَاب: التَّحَنُّطِ عِنْدَ الْقِتَالِ

د تحنط معنى: تحنط د باب تفعيل نه مصدر دې د دې معنى د حنوط كولو ده، او حنوط د يو مركب خوشبو نوم دې چه د مړى د پاره استعمالولې شى. (۷)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۱)-
۲) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۶۵)-
۳) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
٤) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
۵) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-
۶) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۲۲)-
۷) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۳۸)-

بيا ازهرى رحمه الله فرمائى ((يدخل فيه الكافور وذريرة القصب والصندل والأحمر والأبيض)) په دې كښې : كافور خوشبودار پوډر او سره او سپين صندل هم داخل دى. (١)

اوبعض نوروحضراتو وينا ده حنوط مړو سره خاص دى د ژوندو د استعمال خوشبو ته حنوط نشى وئيلې. (٢)

د ترجمة الباب مقصد امام بخارى رحمه الله دلته دا خودل غواړى چه سړې د جنګ ميدان ته ځى نو حنوط وغيره دې استعمالوى نو ځى دې.(٣)

د حنوط په استعمال كښې حكمتونه علامه ګنګوهى رحمه الله فرمائى چه سړې كله د جنګ د ميدان طرف ته رخ اوكړى نو خوشبووغيره دې استعمال كړى ځكه چه كيديشى الله تعالى هغه د شهادت په اوچته مرتبه باندې سرفراز كړى نو هغه به خوشبو سره ښخېدلې شى او چه كله د هغه د الله جل جلاله سره ملاقات وى نو دې به پاك صفا او خوشبودار وى. (۴)

اوعلامه انور شاه كشميرى رحمه الله فرمائى د سلف صالحينو عادت او طريقه دا وه چه كله به هغوى د جنګ تيارى كوله نو حنوط به ئى هم استعمالول د دې ويرې چه د قتل كيدو نه پس د هغه بدن متغير نشى ځكه چه د جنګ وخت وى او په جنګونوكښې اكثر ښخولو كښې تاخير هم كيږى.

په پخوانې زمانه كښې به اهل مصر د خپلو مړو په بدنونوباندې دوايانې مږلې دې د پاره چه د هغوى بدنونه خراب نشى..... بيا دا داروګان نه ملاويدل او د حنوط استعمال په خلقو كښې باقى پاتې شو.(۵)

اوبله دا هم چه دا دخوشحالئى موقع ده اود خوشحالئى په موقعوباندې خوشبو استعمالولې شى نودې د پاره دجنګ په موقع خوشبو استعمالول پكار دى.

په دې كښې يو حكمت دا هم دې كه سړې په بدن باندې تيل وغيره اولګوى اولاړشى نو سستى به نه وى سړې تازه وى. كه كافر ئى اونيسى هم نو د هغه نيول به په آسانئى سره مضبوط نه وى.

[٢٦٩٠] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَبْدِ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا ابْنُ عَوْنٍ عَنْ مُوسَى بْنِ أَنَسٍ قَالَ وَذَكَرَ يَوْمَ الْيَمَامَةِ قَالَ أَتَى أَنَسٌ (٦) ثَابِتَ بْنَ قَيْسٍ وَقَدْ حَسَرَ عَنْ فَخِذَيْهِ وَهُوَ يَتَحَنَّطُ فَقَالَ يَا عَمِّ مَا يَحْبِسُكَ أَنْ لَا تَجِيءَ قَالَ الْآنَ يَا ابْنَ أَخِي وَجَعَلَ يَتَحَنَّطُ يَعْنِي مِنَ الْحَنُوطِ ثُمَّ جَاءَ فَجَلَسَ فَذَكَرَ فِي الْحَدِيثِ انْكِشَافًا مِنَ النَّاسِ فَقَالَ هَكَذَا

---

١) (شرح القسطلانى (ج٢ص٣٨٩)-
٢) (حواله بالا-
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص١٣٨) والفتح (ج٦ص٥١)-
٤) (لامع الدرارى)ج٧ص ٢٢٤)-
٥) (فيض البارى(ج٣ص٤٢٩)-
٦) (قوله: أنس: الحديث انفرد به البخارى انظر تحفة الأشراف (ج١ص١٢٢)-

عَنْ وُجُوهِنَا حَتّٰى نُضَارِبَ الْقَوْمَ مَا هٰكَذَا كُنَّا نَفْعَلُ مَعَ رَسُوْلِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِئْسَ مَا عَوَّدْتُمْ أَقْرَانَكُمْ رَوَاهُ حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ

تراجم رجال

۱- عبدالله بن عبدالوهاب: دا ابومحمد عبدالله بن عبدالوهاب حجبى بصرى رحمه الله دي.(۱)

۲- خالد بن حارث: دا ابوعثمان خالد بن حارث بن سليم بصرى رحمه الله دي. (۲)

۳- ابن عون: دا عبدالله بن عون بن ارطبان مزنى بصرى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب العلم باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: رب مبلغ أوعى من سامع)) لاندې تيرشوى. (۳)

۴- موسى بن انس: دا حضرت انس رضي الله عنه خوئ. دَبصرې قاضى موسى بن انس رحمه الله دي.(۴)

۵- انس: دا دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم خادم حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى. (۵)

۶- ثابت بن قيس: دا خطيب الانصار حضرت ثابت بن قيس بن شماس بن مالك بن امرئ القيس المدنى رضي الله عنه دي، ابومحمد او ابوعبدالرحمن دَ ده كنيت دي.(۶)
دَ هغوى دَ موربى بى نوم هندالطائيه ده. (۷) او عبدالله بن رواحه او عمره بنت رواحه رضي الله عنهما دَ هغه دَ مورشريك خور او رور دى. (۸)
دي دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه دَ حديث روايت كوى.اودَ هغه نه دَ هغه ځامن محمد، قيس، اسماعيل، حضرت انس بن مالك او ابن ابى ليلىٰ رحمهم الله وغيره دَ حديث روايت كوى. (۹)

فضائل او مناقب: دَ هغوى بې شميره فضائل اومناقب دى. هغوى په ((خطيب الرسول صلى الله عليه وسلم)) سره يادولې شى لكه څنګه چه حضرت حسان بن ثابت رضي الله عنه ته ((شاعر الرسول صلى الله عليه وسلم)) وئيلې شى.(۱۰)

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب ليبلغ العلم الشاهد الغائب-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة-
۳) (كشف البارى (ج۳ص۲۲۴)-
۴) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب المكاتب باب المكاتب ونجومه وفى كل سنة نجم....-
۵) (كشف البارى (ج۲ص۴)-
۶) (تهذيب الكمال (ج۴ص۳۶۸) والثقات لابن حبان (ج۳ص۴۳)-
۷) (سير أعلام النبلاء(ج۱ص۳۰۹)-
۸) (حواله بالا-
۹) (دَ شيوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۴ص۳۶۹)-
۱۰) (أسد الغابة (ج۱ص۴۵۱)-

امام زهری رحمه الله (١) نه روايت دي چه د بنو تميم يو وفد د رسول الله ﷺ په خدمت كښې حاضرشو: د هغوى خطيب اودريدو او د خپل قوم بعض خيزونه ئى د فخر په انداز كښې پيش كړل نو حضور ﷺ حضرت ثابت بن قيس رضي الله عنه ته اوفرمائيل ((قم فأجب خطيبهم)) دى اودريدو او ډير په بلاغت او فصاحت ئى د الله تعالى حمد او ثنا بيان كړه، په دې سره رسول الله ﷺ او نور مسلمانان ډير خوشحاله شو.

دې سره د غزوه احد اود دې نه پس په ټولو غزواتو كښې شريك شوې وو. (٢)

حافظ ابن حجر رحمه الله ته په دې كښې وهم شوې چه اول خو حافظ صاحب په (تهذيب التهذيب) كښې دااوفرمائيل ((شهد بدرا والمشاهد كلها)) (٣) ليكن په (اصابه) كښې ئې د دې ترديد اوكړو. ليكى ((لم يذكره أصحاب المغازى فى البدريين، وقالوا: أول مشاهده أحد، وشهد مابعدها)) (٤) اوراجح دا دى چه دا بدرى صحابى نه دې. (٥) نبى كريم ﷺ هغه ته د جنت زيرې وركړې وو. د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې:

((قال كان ثابت بن قيس بن شماس خطيب الأنصار، فلما نزلت هذه الآية: ﴿يأيها الذين آمنوا لاترفعوا أصواتكم فوق صوت النبى﴾ قال: أنا الذى كنت أرفع صوتى فوق صوت رسول الله صلى الله عليه وسلم، فأنا من أهل النار، فذُكِر ذلك لرسول الله صلى الله عليه وسلم، فقال: بل هو من أهل الجنة)) (٦)

حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه حضرت ثابت بن قيس بن شماس د انصارو خطيب وو كله چه دا آيت مبارك نازل شو ﴿يأيها الذين آمنوا لاترفعوا أصواتكم فوق صوت النبى﴾ نو وئى وئيل چه هم زه هغه يم چه خپل آواز د نبى كريم ﷺ په آواز باندې اوچتوم، نو هم زه د دوزخيانونه يم، د دې خبرې ذكر خلقورسول الله ﷺ ته اوكړوهغوى اوفرمائيل هغه د اهل جنت نه دې.

دغه شان يو خل نبى كريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو:

((نعم الرجل أبوبكر، نعم الرجل عمر، نعم الرجل أبوعبيدة بن الجراح، نعم الرجل أسيد بن حضير، نعم الرجل ثابت بن قيس بن شماس، نعم الرجل معاذ بن جبل، نعم الرجل معاذ بن عمرو بن الجموح))

بهترين سړې ابوبكر دې، بهترين سړې عمر دې، بهترين سړې ابوعبيده بن جراح دې، بهترين سړې اسيد بن حضيردې، بهترين سړې ثابت بن قيس بن شماس دې، بهترين سړې

---

١) السيرة النبوية لابن هشام (ج٢ص٥٦٢) وسير أعلام النبلاء (ج١ص٣١٢) والطبقات الكبيرى (ج١ص٢٩٤)

٢) (أسد الغابة (ج١ص٤٥١) والإستيعاب (ج١ص١٢٥)-

٣) (تهذيب التهذيب (ج٢ص١٢)-

٤) (الإصابة (ج١ص١٩٥)-

٥) (تهذيب الكمال (ج٤ص٣٧١)-

٦) (رواه البخارى كتاب المناقب باب علامات النبوة فى الاسلام رقم (٣٦١٣) وكتاب التفسير باب ﴿يأيها الذين آمنوا لا ترفعوا أصواتكم فوق صوت النبى﴾ رقم(٤٨٤٦) ورواه مسلم كتاب الإيمان باب مخافة المؤمن أن يحبط عمله رقم (٣١٤-٣١٧)-

معاذبن جبل دي، بهترين سړي معاذ بن عمرو بن جموح دي. (رضی الله عنهم أجمعين)
يوځل نبی کريم ﷺ هغوی ته اوفرمائيل:
((ياثابت، أما ترضى أن تعيش حميداً، وتقتل شهيداً، وتدخل الجنة)) (۱)
په دې کښې حضور ﷺ حضرت ثابت رضي الله عنه ته دَ دريو څيزونو زيرې ورکړو: ① دَ هغه ژوندبه ښه تيريږی ② هغه به دَ شهادت په اوچته مرتبه سرفراز کيږی ③ او په جنت کښې به داخليږی، او هم داسې اوشو کوم چه نبی کريم ﷺ فرمائيلې وو، راوی وائی ((فعاش حميداً، وقتل شهيداً يوم مسيلمة الكذاب)) (۲)
شهادت: حضرت ثابت بن قيس دَ حضور اکرم ﷺ دَ پيشنګوئې مطابق شهادت اوموندلو، جنګ يمامه کوم چه دَ حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه په زمانه کښې دَ مسيلمه کذاب خلاف شوې وو په هغې کښې دوی دَ انصارو امير وو او هم په دې جنګ کښې هغه ښه په بهادرئی سره دَ جنګيدلو نه پس شهيد شو (۳) او هم دا واقعه په حديث باب کښې ذکر کړې شويده.
يوه عجيبه واقعه: امام حاکم په مستدرك(۴) کښې، امام طبرانی په معجم الکبير (۵) کښې، علامه ابن عبدالبر الاستيعاب (۶) اوعلامه الاثيرالجزری په اسدالغابه(۷) کښې دَ هغوی سره متعلق يوه عجيبه واقعه ذکر کړيده.
په جنګ يمامه کښې دَ مسيلمه کذاب او بنو حنفيه خلاف چه کوم لښکر حضرت ابوبکر صديق رضي الله عنه ترتيب کړې وو په هغې کښې حضرت ثابت هم شامل وو. کله چه دَ دواړو لښکروخپل مينځ کښې مقابله اوشوه نو په دې کښې مسلمانان روستو شو،اوداسې درې ځل اوشو. چه کله حضرت ثابت او حضرت سالم مولی ابوحذيفه رضي الله عنهما دا صورت حال اوکتلو نو دَ هغوی نه برداشت نه شوه او وئی فرمائيل ((ما هكذا كنا نقاتل مع رسول الله صلی الله عليه وسلم)) او هغه حضراتو په زمکه کښې يوه کنده اوکنستله او په هغې کښې ئې خپل ځان قيد کړو او جنګيدل تردې چه دواړه شهيدان شول.
دَ حضرت ثابت دَ شهادت نه پس حضرت بلال رضي الله عنه (۸) هغه په خوب کښې اوليدو چه فرمائيلې. زه هغه بله ورځ شهيدشوې وم نودَ مسلمانانو يو سړې زما خواکې تيريدو او هغه

۱) (رواه الحاكم فى مستدركه وصحيحه الذهبى (ج۳ص۱۳٤) وإسناده قوى، لكنه مرسل كما قاله الحافظ فى الفتح (ج۶ص۶۲۱)-
۲) (المستدرک للحاکم (ج۳ص۲۳٤)-
۳) (أسدالغابة (ج۱ص٤۵۱)والإستيعاب (ج۱ص۱۲۵) والمستدرک (ج۳ص۲۳۳)-
٤) (المستدرک للحاکم (ج۳ص۲۳٤)-
۵) (المنجم الكبير للطبرانى (ج۲ص۷۰) رقم (۱۳۲۰)-
۶) (الإستيعاب (ج۱ص۱۲۵)-
۷) (أسدالغابة (ج۱ص٤۵۲)-
۸) (وأفادالواقدى أن رائى المنام هو بلال المؤذن. فتح البارى (ج۶ص۵۲)-

زما زغره راویستله او لاړو، هغه د لښکر په اخره کښې دې او د هغه سرې اس په رسئ ترلې څرن کوی، هغه د زغرې د پاسه د پټولوډپاره څه کانړی اچولی دی او په هغه کانړو ئی کجاوه ایخودې ده. بیانې هم په خوب کښې حضرت بلال رضی الله عنه ته اوفرمائیل چه د لښکر امیر حضرت خالدبن ولید رضی الله عنه له لاړشه او هغه ته اووایه چه زما زغره راپیداکړی.
بیائې اوفرمائیل چه کله مدینې منورې ته تاسو واپس شئې نود رسول الله ﷺ خلیفه حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه له لاړشه او هغه ته اوښایه چه د فلانکی په ما باندې دومره قرض دې او په فلانکی باندې زما دومره پیسې دی او زما فلانکې غلام آزاد دې(١) بیائې اوفرمائیل چه ته دا د دروغو خوب مه ګڼړه چه بیا زما دا ټولې خبرې ضائع شی.
حضرت بلال رضی الله عنه زر راپاسیدو او خالدبن ولید رضی الله عنه ته ئی خوب بیان کړو، هغه چه د زغرې باره کښې کوم ځائ خودلې وو هم هلته پرته وه او صورت حال بالکل هم هغه وو کوم چه حضرت ثابت رضی الله عنه په خوب کښې ذکر کړې وو. بیا چه کله مدینې ته واپس شو نو د حضرت ابوبکر صدیق رضی الله عنه متعلق د امورو ذکر ئی اوکړو نو حضرت ابوبکر رضی الله عنه د وفات نه پس د هغه وصیت نافذ کړو.

او دا د هغه خصوصیت دې، راوی فرمائی ((فلانعلم أحداً بعد ما مات أنفذ وصیته غیرثابت بن قیس بن شماس رضی الله عنه)) (٢)
د حره په جنګ کښې د هغه درې ځامن شهیدان شوې وو. (٣)

د امام بخاری نه علاوه امام ابوداود او امام نسائی رحمهما الله (الیوم واللیلة) کښې د هغه نه احادیث اخستې دی.(۴)
او په بخاری شریف کښې د هغه صرف یو روایت دې. (۵)

قوله: قال: وذکریوم الیمامة: فرمائی چه د یمامه د جنګ د ورځې ذکر ئی اوکړو.
د بخاری شریف په اکثرو نسخوکښې د واو سره ((وذکر)) او واوحالیه دې او د حموی په نسخه کښې بغیر د واو ((ذکر)) دې. (۶)

قوله: یمامه: یمامه د یمن یو ښاردې چه د طائف نه د دوو مرحلو په فاصله واقع دې. په دې مقام د تاریخ اسلام مشهور جنګ (حرب الیمامه) شوې وو. دا د ربیع الاول دولسم هجری واقعه ده. یو طرف ته مسلمانان ووچه د نبی کریم ﷺ د ختم نبوت د حفاظت کولو د پاره راغلی وو او بل طرف ته مسیلمه کذاب او د بنو حنفیه خلق ووچه د مسیلمه کذاب د

---

١) (قال الحافظ: وسمى الواقدی فی کتاب الردة من وجه آخرمن أوصى بعتقه وهم: سعد وسالم. حواله بالا-
٢) (وانظر أیضاً لهذه القصة مجمع الزوائد)ج٩ص٣٢٢) والإصابة (ج١ص١٩٥)-
٣) (سیرأعلام النبلاء (ج١ص٣١٣)-
٤) (تهذیب الکمال (ج٤ص٣٧١)-
٥) (خلاصة الخزرجی(ص٥٧)-
۶) (عمدةالقاری (ج١٤ص١٣٩)وفتح الباری (ج۶ص٥١)-

دروغو په نبوت ئې ايمان راوړې وو. حضرت ابوبكر رضي الله عنه د هغوى د سركوبۍ د پاره د حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه په مشرئى كښې يو لښكر اوليګلو. د يمامه په مقام باندې د دې دواړو لښكرو مقابله اوشوه. د سخت جنګ نه پس د حضرت وحشى بن حرب رضي الله عنه او ابو دجانه سماك بن حرب رضي الله عنه په لاسونو مسيلمه كذاب دوزخ ته اورسيدو او د هغه ۲۱ زره سړى قتل كړيشو او د مسلمانانو د طرف نه تقريباً پنځه سوه كسان شهيدان شو. (۱) په كوموكښې چه اويا انصارى صحابه كرام رضوان الله عليهم وو. (۲)

قوله: قال: أتى أنس ثابت بن قيس، وقد حسر عن فخذيه: حضرت موسى بن انس رحمه الله فرمائى چه حضرت انس رضي الله عنه حضرت ثابت رضي الله عنه كره راغلو او په دې وخت كښې هغه خپلې دواړه پنډئى كولاؤكړې وې.

انس فاعل كيدو په وجه مرفوع او ثابت مفعوليت په وجه منصوب دې. (۳)

او ((وقد حسر..)) جمله حاليه ده، واو د حال د پاره دې. (۴) او د حسر معنى كشف ده اودا د باب ضرب نه دې. (۵)

ران ستر دې كه نه؟: د حديث په جمله كښې ((وقد حسر عن فخذيه)) نه په ظاهره دا معلوميږى چه فخذ ستر نه دې ګنى كه فخذ ستر كښې داخل وې نو حضرت ثابت رضي الله عنه به د هغې نه كپړه نه اخواكوله.

ظاهريه او امام بخارى رحمه الله چه د فخذ ستر كيدلو قائل نه دې هغه د حديث باب سره په خپل مذهب باندې استدلال كريدې. (۶)

اوس كه د حضرت ثابت رضي الله عنه مسلك همدغه وى چه د ظاهريه دې يعنى فخذ (پنډئى) ستر كښې داخل نه دى نو د حديث باب د توجيه هډو ضرورت نشته (۷)

او كه د هغه مذهب هغه نه وى چه د ظاهريه دې نو علامه ګنګوهى رحمه الله د حديث باب توجيه دا فرمائيلې ((وقد علم ذلك بإخباره، لأنه رآه حاسرا فخذيه)) يعنى حضرت انس رضي الله عنه ته د هغه د پنډئى د كولاويدلو علم د هغه د خودلو نه پس حاصل شو، نه چه هغه په ستر كولاويدلو سره اوليده. (۸)

مولانا حسين على رحمه الله د حضرت ګنګوهى رحمه الله نه د حديث باب توجيه دا نقل كړيده چه

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱۳۹) وانظر أيضًا البداية والنهاية (ج ۶ص ۳۲۳-۳۲۷)-
۲) (عمدة القارى (ج ۱٤ضص ۱٤۱)-
۳) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱۳۹)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (فتح البارى (ج ۶ص ۵۲) ولامع الدرارى (ج ۷ص ۲۲٤)-
۷) (تعليقات لامع الدرارى (ج ۷ص ۲۲٤)-
۸) (لامع الدرارى (ج ۷ص ۲۲٤)-

حضرت انس رضي الله عنه د ثابت بن قيس په خدمت کښې حاضر شو او په دروازه کښې اودريدو وئى وئيل ((ياعم، مايحبسك أن لاتجىء؟)) بيا حضرت ثابت رضي الله عنه دروازې له راغلو او حضرت انس رضي الله عنه سره ئى څه وخت ناسته اوکړه او بيا دَ جهاد دَ پاره لاړل. (١)

مطلب دا شو چه حضرت انس دننه داخل شوې نه وو بلکه هم په دروازه کښې ئې په ولاړه خبرې اوکړې. اوس دا لازم نه راځى چه حضرت انس رضي الله عنه دَ حضرت ثابت رضي الله عنه کولاؤشوې پندئى ليدلې وې.

حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائى چه په دې کښې دَ فخذ دَ عورت او ستر نه کيدو څه دليل نشته،ځکه چه دَ صحابى فعل په مختلف فيه مسئله کښې حجت نه دې. (٢)

قوله: وهو يتحنط، فقال: ياعم، مايحبسك أن لاتجىء؟: دې وخت کښې هغه په حنوط لګولو کښې مشغول وو نو حضرت انس رضي الله عنه اووئيل اې تره تاته څيز رابندوى چه ته نه راځې؟

((هويتحنط)) جمله هم حاليه ده او ثابت بن قيس رضي الله عنه دَحضرت انس رضي الله عنه نه مشر وودغه شان دهغوى تعلق دَ قبيله خزرج سره وو، په دې وجه حضرت انس رضي الله عنه هغه دَ تره سره مخاطب کړو. (٣)

علامه ابن الاثير مبارك الجزرى رحمه الله دَ ((وهويتحنط)) په تشريح کښې فرمائى ((أى يستعمل الحنوط فى ثيابه عند خروجه إلى القتال كأنه أراد بذلك الاستعداد للموت، وتوطين النفس عليه بالصبر على القتال)) (٤) يعنى هغه دَ جنګ دَ پاره راوتلوکښې په خپلو کپړو حنوط(خوشبو) لګوله، لکه چه دَ هغه مقصد دَ دې نه دَ مرګ تيارى اودَ جنګ په وخت کښې نفس په صبر باندې ثابت قدم ساتل وو.

دَ"أن لاتجيء" دَ اعراب تحقيق: په دې کښې دوه اعراب دى يو نصب، دوئم رفع.

دَ نصب په صورت کښې((ألا))مشدددې او((لا)) زائده دې،دَ دې دَ پاره ((تجىء)) به منصوبوى.

دَ رفع په صورت کښې ((ألا)) کښې ((لام)) مخففه دې په دې وجه به مرفوع وى (٥)

قوله: قال: الآن يا ابن أخى، وجعل يتحنط. يعنى من الحنوط: حضرت ثابت رضي الله عنه اوفرمائيل وراره! اوس دراوځم او بيا په حنوط لګولوکښې مشغول شو.((يعنى من الحنوط)) الفاظ تفسيريه دى چه په حديث کښې کوم ((يتحط)) واردشويدې هغه دَ حنوط نه مشتق دې.

---

١) (تقرير الجنجوهى على الصحيحين (ص٧١)-

٢) (فيض البارى(ج٣ص٤٢٩) وانظر أيضًا التعليقات على فيض البارى المسمى البدر السارى-

٣) (فتح البارى (ج٦ص٥١) وعمدة القارى (ج١٤ص١٣٩)-

٤) (النهاية فى غريب الحديث والأثر(ج١ص ٤٥٠)-

٥) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٢٤) وعمدة القارى(ج١٤ص١٣٩)-

اودَ دى تفسير وجه دا ده چه چاته دا وهم اونشى چه دا دَ ((حنطة)) نه مشتق دى. (١)
علامه كرمانى ﷫ دَ دې تفسيرى جملې وجه دا بيانوى چه ځوك په دې لفظ كښې تصحيف كولو سره دَ حناطى سره مشتق اونه ګرځوى. (٢) دَ كوم معنى چه دَ غنمو خرڅولو ده. (٣)
بيا حضرت ثابت ﷜ راغلو او كيناستو نو حضرت انس ﷜ په خبروكښې دَ خلقو دَ تښتيدو ذكر اوكړو. يعنى حضرت ثابت بن قيس ﷜ حضرت انس ﷜ له راغلو اوكيناستو نو حضرت انس ﷜ دَ هغه خلقو دَ خپل ځاىٔ پريخودو ذكر اوكړو او دا چه په مسلمانانو كښې دَ شكست آثار پيداكيږى. (۴)

قوله: فقال: هكذا عن وجوهنا حتى نضارب القوم: نو حضرت ثابت ﷜ اوفرمائيل چه زمونږ دَ مخې نه اخوا شه چه مونږ په دښمن باندې حمله اوكړيشو.

((هكذاعن وجوهنا)) معنى ده ((افسحوالى)) يعنى ماته لار راكړه او زما دَ مخې نه اخواشه. (۵)
علامه كرمانى اوعلامه عينى ﷫ دا جمله دَحضرت انس ﷜ قول ګرځولې دې او معنى ئى دا بيان كړيده چه زمونږ او دَ دښمن خلق يو بل سره يوځاىٔ شو او مونږ دښمن بغيرد څه منع كونكې نه دَ وژلو قابل شو. (۶)

قوله: ماهكذاكنا نفعل مع رسول الله صلى الله عليه وسلم: مونږ چه به كله د رسول الله ﷺ سره وو نو داسې به مو نه كول
مقصد دا چه كله به مونږ رسول الله ﷺ سره په غزواتوكښې وو نو اولنى صف به خپل ځاىٔ نه پريخودلو بلكه په خپل ځاىٔ به كلك ولاړوو او دوئم صف به دَ هغوى امداد كولو. (۷)

((بئسما عودتم أقرانكم)): تاسو خپل حريف ته خراب عادت اچولې دې.

دَ اكثروپه روايت كښې هم داسې دى خو دَمستملى په روايت كښې((عودكم أقرانكم)) راغلې دې.
په اول صورت كښې((أقرانكم)) به منصوب وى اودَمستملى دَروايت مطابق به مرفوع وى.(۸)

((أقران)) دَقرن جمع ده اوقرن ــ بكسر القاف وسكون الراء ــ معنى مقابل يا بهادرئى كښې بې مثاله دې. او بفتح القاف وسكون الراء چه وى نو معنى يوشان عمر دې.(۹)

---

١) (فتح البارى (ج۶ص ۵۲)-
٢) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤)-
٣) (القاموس الوحيد(ص ٣٨٣)مادة حنطا-
٤) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤) وشرح القسطلانى (ج۵ص۶۷)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص ۵۲)-
۶) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٤٠-
٧) (شرح الكرمانى (ج ١٢ص ١٣٤)-
٨) (فتح البارى (ج۶ص ۵۲) وعمدة القارى(ج ١٤ص ١٤٠) شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٣٤)-
٩) (حواله بالا ومختار الصحاح (ص ۵٣٢) مادة قرب-

او دَ حضرت ثابت رضي الله عنه مقصد دَ دې قول نه دَ شکست خوړونکو توبیخ کول دی چه تاسو خپل مقابل ته خراب عادت ورکړو تاسو اوتښتیدئې دَ څه په وجه چه دښمن په تاسو دلچسپی اخلی. (۱) یا ستاسو ملګرو تاسو ته دَ روستو کیدو خراب عادت درکړو چه ستاسو دَ پاره نقصانی او دَ دښمن دَ پاره فائده مند دې.

فقه الحدیث: دَ حدیث باب نه یو څو فائدې مستنبط کیږی.

① په دې کښې دَ دې خبرې دلیل دې چه دَ الله تعالی دَ پاره خپل ځان په هلاکت کښې اچول صحیح او جائز دی. او په دې معامله کښې سختوالې هم کولې شی او که په رخصت باندې قادر وی نو په دې باندې عمل نه کول هم صحیح دی. (۲)

② مړی دَ پاره خوشبولګول سنت دی ځکه چه دَ مرګ نه پس به دَ مړی واسطه دَ فرښتوسره وی. (۳)

③ په حدیث باب کښې دَ جنګ نه تښتیدونکو دَ پاره سخت توبیخ بیان کړې شویدې. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ((وهویتحنط)) او ((وجعل یتحنط یعنی من الحنوط)) کښې دې. (۵)

قوله: رواه حماد عن ثابت عن أنس: حماد دا حدیث ((عن ثابت عن أنس)) په طریق سره روایت کړیدې.

دَ مذکوره تعلیق تخریج: امام بخاری رحمه الله چه دا کوم تعلیق ذکر کړیدې دا ابن سعد (۶)، طرانی (۷)، حاکم (۸)، او برقانی رحمهم الله په خپل مستخرج کښې موصولاً ذکر کړیدې. (۹)

دَ مذکوره تعلیق مقصد: حافظ صاحب فرمائی چه امام بخاری رحمه الله دَ دې تعلیق په ذریعه دَ اصل حدیث طرف ته اشاره کړیده خو سره دَ حماد دَ روایت چه دَ موسی بن انس روایت نه اتم اواکمل دې خو هغوی دَ موسی بن انس مختصر حدیث ذکرکړو او دَ اصل حدیث طرف ته ئې تعلیقاً اشاره اوکړه. (۱۰)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۵۲) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۰)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵۲)-
۳) (حواله بالا (ص۵۳)-
٤) (حواله بالا-
۵) (عمدة القاری (ج۱٤ ص۱۳۹)-
۶) (کذاقاله الحافظ فی افتح (ج۶ص۵۱) ولکن لم أجده مع تتبعی الشدید عند ابن سعد-
۷) (المعجم الکبیر للطبرانی(ج۲ص۶۵) رقم (۱۳۰۷)-
۸) (المستدرک للحاکم (ج۳ص۲۳۵) کتاب معرفة الصحابة ذکر مناقب ثابت بن قیس....-
۹) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۳۹) وفتح الباری (۶ص۵۲) وتغلیق التعلیق (ج۳ص٤۳۶)-
۱۰) (فتح الباری (ج۶ص۵۲)-

۴۰-بَاب: فَضْلِ الطَّلِيعَةِ

دَ "طليعة" مطلب: "طليعة" دَ لښکر هغه حصې ته وائى چه دَ انتظاماتو او دَ حال احوال دَ تحقيق دَ پاره دَ لښکر نه وړاندې ليګلې شى، دا اسم جنس دې او دا حصه مختصر هم کيديشى او لويه هم، په يو سړى باندې هم مشتمل کيديشى او په دوو هم. (۱)

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دَ طليعة فضيلت بيانوى چه دَ دې عمل ډير فضيلت دې نو که چاته دا ذمه وارى ورکړيشى نو هغه له شاته کيدل نه دى پکار. (۲)

[۲۶۹] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ الْمُنْكَدِرِ عَنْ جَابِرٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ يَوْمَ الْأَحْزَابِ قَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا ثُمَّ قَالَ مَنْ يَأْتِينِي بِخَبَرِ الْقَوْمِ قَالَ الزُّبَيْرُ أَنَا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَحَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ [۲۶۹۲، ۲۸۳۵، ۳۸۸۷، ۶۸۳۳]

تراجم رجال

۱- **ابونعيم:** دا مشهور محدث ابونعيم الفضل بن دَ کين کوفى رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب الإيمان باب فضل من استبرألدينه)) لاندې تيرشوى. (۴)

۲- **سفيان:** دا امام حديث، تبع تابعى ابوعبدالله سفيان بن سعيد الثورى رحمه الله دې دَ ده حالات ((کتاب الإيمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلى دى. (۵)

۳- **محمدبن منکدر:** دا محمدبن منکدر بن عبدالله المدنى رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۲) وعمدة القارى (۱۴ص۱۴۱) والنهاية فى غريب الحديث (ج۳ص۱۳۳)-
۲) (وعمدة القارى (۱۴ص۱۴۱)-
۳) (قوله: عن جابر رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا (ج۱ص۳۹۹) کتاب الجهاد والسير باب هل يبعث الطليعة وحده؟ رقم (۲۸۴۷) و(ج۱ص۴۲۰) باب السير وحده رقم (۲۹۹۷) و(ج۱ص۵۲۷) کتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب مناقب الزبير بن العوام رضى الله عنه رقم (۳۷۱۹) و(ج۲ص۵۹۰) کتاب المغازى باب غزوة الخندق وهى الأحزاب رقم (۴۱۱۳) و(ج۲ص۱۰۷۸) کتاب أخبار الأحاد باب بعث النبى صلى الله عليه وسلم رقم (۷۲۶۱) ومسلم کتاب فضائل الصحابة باب نمن فضائل طلحة والزبير رضى الله عنهما رقم ۶۲۴۲) والترمذى کتاب المناقب باب ماجاء فى مناقب الزبير بن العوام رضى الله عنه باب قوله صلى الله عليه وسلم کالذى قبل مع قصة فيه رقم (۳۷۴۵) وابن ماجه کتاب السنة باب فصل الزبير رضى الله عنه رقم (۱۲۲)-
۴) (کشف البارى (ج۲ص۶۶۹)-
۵) (حواله بالا (ص۲۷۸)-
۶) دَ دوى دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب صب النبى صلى الله عليه وسلم وضوءه على المغمى عليه-

۴- جابر: دا مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله ﷺ دي. (۱)

قوله: قال: قال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتيني بخبر القوم؟ يوم الأحزاب: حضرت جابر ﷺ فرمائي چه نبي كريم ﷺ دَ غزوه احزاب په ورځ اوفرمائيل چه ماله به د قوم خبر څوك راوړى؟

دَ قوم نه مراد دلته دَ بنوقريظه يهوديان دى اودَ يوم الاحزاب نه جنګ خندق مراد دي. په دې جنګ کښې دَ قريشو نه علاوه نور قبائل هم مسلمانانو سره دَ جنګ دَ پاره راغلى وو او دَ مدينې يهوديانو دا معاهده ماته کړې وه کومه چه دَ هغوى اودَ نبى ﷺ په مينځ کښې شوې وه او دَ قريشو سره دَ مسلمانانو خلاف يوځائ شوى وو. (۲)

قوله: قال الزبير: أنا، ثم قال: من يأتيني بخبر القوم؟ قال الزبير: أنا: حضرت زبير بن عوام ﷺ اوفرمائيل چه زه، بيا نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه د قوم خبر به ماله څوك راوړى؟نو حضرت زبير ﷺ اووئيل زه.

نبي كريم ﷺ څو ځل ترغيب وركړو؟: دَ حديث باب نه معلوميږى چه دَ نبى ﷺ او صحابه كرامو رضوان الله اجمعين په مينځ کښې سوال او جواب دوه ځل اوشو او دوارِه ځل حضرت زبير ﷺ خپل نوم پيش کړو. خوامام نسائى ﷺ يوروايت نقل کړيدې. فرمائى چه:

((قال وهب بن كيسان: أشهد لسمعت جابر بن عبد الله ﷺ يقول: لما اشتد الأمر يوم بني قريظه، قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، فجاء بخبرهم، ثم اشتد الأمر أيضا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، ثم اشتد الأمر أيضا، فقال النبي صلى الله عليه وسلم: من يأتينا بخبرهم؟ فلم يذهب أحد، فذهب الزبير، فجاء بخبرهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أن لكل نبي حواريا، وإن الزبير حواري)). (۳)

حضرت وهب بن كيسان ﷺ فرمائى چه زه ګواهى وركوم چه ما دَ حضرت جابر بن عبدالله ﷺ نه داسې اوريدلى چه دَ بنوقريظه په جنګ کښې کله معامله سخته شوه نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل مونږ له به دَ هغوى خبر څوك راوړى؟ خو څوك هم لاړنه شو، نو حضرت زبير لاړو، دَ هغوى خبرونه راوړلو، بيا معامله نوره سخته شوه نو نبى كريم ﷺ ارشاد اوفرمائيلو مونږ له به د هغوى خبرڅوك راوړى؟ خوڅوك هم لاړنه شو هم حضرت زبير لاړو، بيا معامله په دريم ځل شدت اختياركړو نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل مونږ له به دَ هغوى خبرڅوك راوړى؟ نو هيڅ څوك لاړنشو هم حضرت زبيرلاړو دهغوى خبرونه راوړو، نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل تحقيق دَ هر نبى يو حوارى وى او زما حوارى زبير ﷺ دې.

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب باب من لم ير الوضوء إلامن الخرجين.....-

۲) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۴۱)-

۳) (سنن النسائى الكبير (ج ۵ص ۲۶۴) كتاب السير باب ذهاب الطليعة وحده، رقم (ج ۳ص ۸۸۴۳)-

نو په دې روایت کښې دا ذکر شو چه دا سوال جواب درې ځل شویدې او د بخاری شریف په روایت کښې اختصاردې. علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی ((وفیه أن الزبیر توجه إلیهم ثلاث مرات)) (۱)

ترغیب ئې په یوځائې ورکړوکه مختلفو ځایونوکښې؟: دغه شان دَ حدیث باب نه دا هم معلومیږی چه د حضور او صحابه کرامو رضی الله عنهم دَ ترغیب ورکولو عمل هم په یومقام باندې شویدې، چه هغوی صلی الله علیه وسلم په یومقام باندې تشریف فرماوو او دَ صحابو نه ئې تپوس کولو چه ((من یأتینی بخبر القوم؟))

لیکن دا صحیح نه دی بلکه په دریو ځایونوکښې داسې شویدی چه نبی علیه السلام په دریو مختلفو مقاماتوکښې تپوس کړیدې او دریواړه ځل حضرت زبیر رضی الله عنه وروړاندې شویدې او خپل ځان ئې پیش کړیدې. نو هم د سنن نسائی هغه روایت کوم چه مونږ اوس ذکر کړوبه دې دلالت کوی. (۲)

دَ بنوقریظه دَخبر راوړلودَپاره کوم صحابی تلې وو؟: علامه سراج الدین بن الملقن رحمه الله په «التوضیح» کښې دَ خپل استاذ حافظ فتح الدین یعمری رحمه الله نه دلته یو اشکال نقل کړیدې چه په اهل مغازی کښې خودا مشهوره ده چه دَ خبر راوړلو دَ پاره کوم سړې لیګلې شوې وو هغه حضرت حذیفه بن الیمان رضی الله عنه وو او دلته دَ بخاری په روایت کښې ذکر دی دَ حضرت زبیر رضی الله عنه ؟

① په دواړو روایتونوکښې دَ تطبیق دَ پاره دا خبره کولې شی چه دا واقعه دَ یو وخت وی او بله واقعه دَ بل وخت وی په دې وجه هیڅ تعارض نشته.

② حافظ ابن حجرعسقلانی رحمه الله دا جواب ارشاد فرمائیلې دې چه په اصل کښې دا جدا جدا واقعات دی، حضرت زبیر رضی الله عنه هم نبی علیه السلام لیګلې وو او حضرت حذیفه بن یمان رضی الله عنه هم. لیکن حضرت زبیر رضی الله عنه خو ئې د دې خبرې دَ تحقیق دَ پاره روان کړې وو چه آیا بنوقریظه نقض عهد کړې دې که نه؟ او قریشو سره هغوی سازباز کړیدې اوکه نه؟ او هغوی د مسلمانانو سره دَ جنګ کولو دَ پاره تیاردی که نه؟ نو دا کارحضرت زبیر رضی الله عنه ته سپارلې شوې وو.

ترکومې چه دَ حضرت حذیفه رضی الله عنه دَ واقعې تعلق دې نو دَ هغه قصه داسې ده چه کله دَ کفارو ګیره په غزوه خندق کښې په مسلمانانو راتنګه کړیشوه او مختلف قومونه په هغوی راپریوتل. بیا روستو په دې قومونوکښې بې اتفاقی راغله او هریو قوم دَ بل قوم نه ویریدلو او الله تعالی په هغوی باندې سخته سیلئی راوستله اوحالات خراب شو نو هغه وخت حضور صلی الله علیه وسلم حضرت حذیفه رضی الله عنه اولیګلو چه دَ مشرکانو حالت معلوم کړه راشه.

په صحیح مسلم کښې دَ حضرت حذیفه رضی الله عنه قصه ذکر ده هغه فرمائی، سخته سیلئی او یخنی وه او دَ شپې وخت وو، نبی کریم صلی الله علیه وسلم مونږ صحابه کرامو ته اوفرمائیل ((ألا رجل یأتینی

---

۱) (شرح القسطلانی (ج۵ص۶۷)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۲۷)-

داحضور ﷺ درې ځل اوفرمائيل خو چا هم جواب ورنکړو نو رسول الله ﷺ ماته اوفرمائيل ((قم يا حذيفه، فأتنا بخبر القوم)) ورسره هغوی ﷺ فرمائيلي وو چه څوك به وژنې نه. دې وائي چه دومره سخته يخني وه چه تګ ډير ګران ووخو چه کله دَ حضور ﷺ په حکم باندې زه لاړم نو داسې معلوميدله لکه چه زه په ګرم حمام کښې يم او دَ يخنئ څه نوم او نښه باقي نه وه. دې نه پس زه هغه مذکوره مقام ته اورسيدلم نو اومې کتل چه ابوسفيان (ﷺ) خپله ملا ګرموی، ما خيال راغلو چه ډيره ښه موقع ده چه دې خو ختم کړم ليکن دَ حضور ﷺ خبره رایاده شوه چه څوك اونه وژنې نو ما هغه پريخودو. کله چه زه د هغه ځائ نه واپس راغلم او هغه کار چه ماته سپارلې شوې وو پوره شو نو دومره يخني مې اوشوه چه دَ هغې انتها نه وه. نو حضور ﷺ خپل څادر په ما باندې واچولو او زه اوده شوم بيا چه کله د سحر دَ مانځه وخت شو نو حضور ﷺ او وفرمائيل ((قم يا نومان)) اې ډير خوب کوتکيه پاسه. (۱)

نو چه کله دا دواړه جدا جدا واقعات دی نو دَ تعارض هډو څه سوال نه پيداکيږی. (۲)

دَ نبی کريم ﷺ ترغيب اودَ نوروصحابه کرامو سکوت: دلته يو سوال دا پيدا کيږی چه کله نبی ﷺ ((من يأتينی بخبر القوم؟)) اوفرمائيل نودَ حضرت زبير ﷺ نه علاوه نورو صحابه کرامو ولې لبيك اونه وئيل او چپ پاتې شو سره دَ دې چه هغوی خو دَ حضور ﷺ دَ پاره ځان هم قربانی کولو؟

حضرت ګنګوهی ﷺ دَ دې سوال مختلف جوابونه ذکر کړی دی:

① سره دَ دې چه دَ طليعه فضيلت په خپل ځائ دې ليکن صحابه کرامو دَ حضور صحبت نه پريخودلوممکن دی چه دَ حالاتو دَنزاکتِ دَ وجه دَ حضور ﷺ نه جدا کيدل ئی نه وی خوښ کړی.

② دا هم ممکن دی چه دَ حاضرينو نه هر يو جواب او لبيك وئيل غوښتل خو چه کله هغوی اوکتل چه حضرت زبير ﷺ په جواب کښې ړومبې والې اوکړو نو هغه حضرات چپ شو.

③ بيا دا خبره هم ده چه په دې دريو موقعوکښې ټول صحابه دَ حضور ﷺ سره حاضر نه وو بلکه څه لږ شان وو نو په دې وجه ممکن دی چه دَ دې خطاب مخاطب لږ شان خلق وی ټول نه وی. (۳)

قوله: فقال النبی صلی الله عليه وسلم: إن لكل نبی حوارياً، وحواری الزبير:

نو حضور ﷺ اوفرمائيل د هر يو نبی د پاره يو (خاص) حواری (امدادی) وی او زما حواری زبير دې.

دَ حواری معنی: دَ حواری معنی خاص امدادی او ناصر ده. دَ حضرت عيسی ﷺ ملګروته په

---

۱) (الحديث أخرجه مسلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة الأحزاب رقم (٤٦٤)-

۲) (فتح البارى (ج۷ص٤٠۷)-

۳) (لامع الدرارى ج۱ ص ۲۲۸-۲۳۰)-

قرآن کریم کښې ﴿الحواریون﴾(۱) سره تعبیر کړېشوی دی. ځکه چه هغوی د حضرت عیسی ﷺ خاص سری او امدادی ملګری وو. د دې اصل ((تحویر)) دې. د کوم معنی چه ((تبییض)) ده، یو قوم دا هم دې چه د حضرت عیسی ﷺ دا دوستان یا شاګردان دوبیان وو په دې وجه هغوی ته ﴿الحواریون﴾ اوونیلې شو. (۲)

علامه ابن منظور افریقی ﷺ لیکی : ((التحویر التبییض، والحواریون: القصارون لأنهم کانوا قصارین، ثم غلب حتی صار کل ناصر وکل حمیم حواریا))(۳)

حضرت زبیر ﷺ ته د حواری وئیلووجه: علامه مهلب ﷺ فرمائی چه د حدیث باب نه معلومه شوه کوم سړې چه د دښمن حال معلومولو دپاره لاړشی هغه ته ناصر وئیلې کیدیشی، ځکه چه حضرت رسول الله ﷺ حضرت زبیر ﷺ ته حواری وئیلې دې. د دې تسمیه مطلب دا دې چه کله حضرت عیسی ﷺ دا اوفرمائیل ﴿من أنصاری إلی الله قال الحواریون نحن أنصار الله﴾ نو د حوارییڼو نه علاوه بل چا لبیك اونه وئیل. دغه شان چه کله نبی ﷺ د صحابه کرامو نه دا معلوم کړل ((من یأتینی بخبرهم؟)) نو د حضرت زبیر ﷺ نه علاوه بل چا لبیك اونه وئیل، په دې وجه حضور ﷺ حضرت زبیر ته د حضرت عیسی ﷺ د حوارییڼو سره تشبیه ورکړه او د هغوی په نوم ئې یاد کړو. (۴)

نو بیا چه داخبره ثابته او واضحه شوه چه طلیعه ته ناصر وئیلې کیدیشی نو د دې ثواب هم هغه دې چه د مقاتل مدافع دې. (۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت بالکل واضح دې. (۶) چه په باب کښې د طلیعه ذکر دې او په حدیث کښې هم د دې بیان دې.

۴۱- بَاب: هَلْ يُبْعَثُ الطَّلِيعَةُ وَحْدَهُ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری ﷺ داخودلی دې چه د طلیعه په توګه یو سړې لیګل هم صحیح دی. لکه چه حضور ﷺ حضرت زبیر ﷺ لیګلې وو او جواب د استفهام محذوف دې یعنی ((یجوز بعثه وحده))(۷)

---

۱) (الصف:۱٤)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱٤۱)-
۳) (لسان العرب(ج ٤ص ۲۱۹-۲۲۰)-
٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵۳)-
۵) (حواله بالا(۵٤)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱٤۱)-
۷) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱٤۲)-

[۲۶۹۲] حَدَّثَنَا صَدَقَةُ أَخْبَرَنَا ابْنُ عُيَيْنَةَ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُنْكَدِرِ سَمِعَ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا (۱) قَالَ نَدَبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ النَّاسَ قَالَ صَدَقَةُ أَظُنُّهُ يَوْمَ الْخَنْدَقِ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَ النَّاسَ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَ النَّاسَ فَانْتَدَبَ الزُّبَيْرُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرُ بْنُ الْعَوَّامِ [ر: ۲۶۹۱]

تراجم رجال

۱- صدقه: دا ابوالفضل صدقة بن الفضل المروزی رحمه الله دې. (۲)

۲- ابن عُیَینه: دا مشهور محدث سفیان بن عُیَینه بن ابی عمران کوفی رحمه الله دې. دَ ده مختصر حالات ((بدء الوحی)) رومبی حدیث کښې (۳) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې تیرشوی دی. (۴)

۳- ابن المنکدر: دا محمدبن منکدر بن عبدالله مدنی رحمه الله دې. (۵)

۴- جابربن عبدالله: دا مشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه دې. (۶)

قوله: قال: ندب النبی صلی الله علیه وسلم الناس: حضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه فرمائی چه نبی علیه السلام خلقو ته آواز ورکړو. ندب دَ باب ضرب نه دې دَ دې مصدر ندبا دې اودَ دې معنی څوك راغوښتل او متوجه کول دی.

قوله: قال صدقة: أظنه یوم الخندق: صدقه راوی وائی چه زما خیال دې دَ جنګ خندق ورځ وه. یعنی صدقه بن الفضل چه په دې حدیث کښې دَ بخاری رحمه الله شیخ دې هغه فرمائی چه زما خیال دا دې چه دا راغوښتل دَ جنګ خندق په ورځ وو، هغه ته دلته شك کیږی خو دغه روایت امام حمیدی په خپل مسند کښې دَ ابن عُیینه رحمه الله نه روایت کړیدې په دې کښې بغیردَ شك نه یوم الخندق دې. (۷)

قوله: فانتدب الزبیر: نو حضرت زبیر رضی الله عنه جواب ورکړو. مطلب دا دې چه کله حضور صلی الله علیه وسلم خلقوته آواز ورکړو او خبردار ئی کړل نودَ هغه آواز جواب صرف حضرت زبیر رضی الله عنه ورکړو.

---

۱) (قوله: جابر بن عبدالله رضی الله عنهما: الحدیث مر تخریجه فی الباب السابق.
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب العلم والعظة باللیل.
۳) (کشف الباری (ج۱ص۴۳۸).
۴) (کشف الباری (ج۳ص۱۰۲).
۵) دَدوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب صب النبی صلی الله علیه وسلم وضوءه علی المغمی علیه.
۶) (دَدوی دَحالاتودَپاره اوګورئ کتاب الضوء باب من لم یر الوضوء إلامن المخرجین من القبل والدبر
۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۲) ومصباح اللغات (ص۸۶۳) مادة ندب.

«اتنديه الأمر» معنى دَ چا په راغوښتو باندې جواب ورکولو ته وائى. (۱)
دَ حديث باب نه دا فائده مستنبط شوه چه يوازې سړى له ځان له سفرکول جائز دى او په دې باره کښې چه څه هم وارد شوى دى هغه دَ څه ضرورت يا حاجت دَ نه کيدو په صورت کښې دى.(۲) د دې سلسلې نور تفصيلات به ان شاء الله «باب السيروحده» لاندې راځى.
او په حديث باب سره متعلق نور بحثونه په تيرو شوو بابونوکښې مونږ ذکر کړى دى.
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې. چه حضور ﷺ حضرت زبير رضي الله عنه يواځې دَ دښمن جاسوسئى دَ پاره روان کړې وو. د څه نه چه معلومه شوه چه په طليعه کښې يو سړې ليګل هم جائز دى.

۴۲-بَاب: سَفَرِ الِاثْنَيْنِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دا ښائى چه دَ دوو سړو په يوځائ سفر کولو جائز او صحيح دى.(۳) حافظ صاحب فرمائى چه په دې باب کښې امام بخارى رحمه الله دَ دې حديث دَ ضعف طرف ته اشاره کوى کوم چه امام ابوداود(۴) ترمذى(۵) او نورو حضراتو (۶) روايت کړيدې. عمرو بن شعيب عن ابيه عن جده په طريق سره مرفوع منقول دى چه «قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الراكب شيطان، والراكبان شيطانان، والثلاثة ركب» خو دا روايت دَ امام بخارى رحمه الله په نزد دَ استدلال قابل نه دې. په دې وجه هغه وائى چه که دوه کسان هم سفر کوى نو هيڅ بدييت نشته او په دليل کښې دَ ترجمة الباب لاندې دَ حضرت مالك بن الحويرث رضي الله عنه روايت نقل کوى. (۷)
پاتې شو هغه دَ سنن حديث نو حافظ ابن حجر فرمائى چه هغه حديث شريف هم صحيح الاسناد دې. ابن خزيمه او حاکم رحمهما الله (۸) هم دا صحيح ګرځولې دې. او امام حاکم دا دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه هم روايت کړيدې. (۹)

---

(۱) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱٤۲) ومصباح اللغات (ص۸۶۳) مادة ندب-
۲) (فتح البارى (ج۶ص ۵۳)-
۳) (عمدة القارى (ج ۱٤ص ۱٤۲) وفتح البارى (ج۶ص ۵۳)-
٤) (سنن أبى داؤد كتاب الجهادباب فى الرجل يسافر وحده رقم (۲۶۰۷)-.
۵) (سنن الترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى كراهية أن يسافر الرجل وحده رقم (۱۶۷٤)-
۶) (رواه الإمام مالک بن أنس أيضاً فى الؤطأ (ج۲ص۹۷۸)فى الاستئذان باب ماجاء فى الوحدة فى السفر رقم (۳۵)
۷) (فتح البارى (ج۶ص ۵۳)-
۸) (المستدرک للحاکم (ج۳ص ۱۰۲) كتاب الجهاد باب التشديد فى السفر بدون الثلاثة-
۹) (الحديث أخرجه الحاكم وصححه (ج۲ص ۱۰۲) كتاب الجهاد باب التشديد فى السفر بدون الثلاثة-

په دې وجه د دې روايت خو د سره ردکولې نشي خو د دې متعلق به دا اووئيلي شي چه دا په خاص حالاتو محمول دې. امام طبري رحمه الله فرمائي چه ((الراکب شيطان والراکبان شيطانان .....)) کښې يوازې يا د دوو سړو په يو ځائ د سفر کولو کومه نهي او زجر وارد شويدې هغه د ادب په توګه دې. ځکه چه يوازې سړې د ويرې او ځان له والي ښکار کيږي. په دې وجه دا نهي تحريمي نه ده چه دا سفر به حرام وي. ځکه که يوازې سړې په ځنګل تيريږي يا داسې که په ځان له ځائ کښې په يوخالي کور کښې شپه تيروي نو هغه د ويرې نه په امن کښې کيدې نشي خاص کر که د هغه زړه کمزورې وي او خيالات ئې خراب وي.

او د دې باره کښې د تولونه ښه دا دی چه خلق په دې باره کښې مختلف دی څوك ويريږي او څوك بالکل نه ويريږي نو دا به وئيلي شي چه کومه نهي وارد شويده هغه ((حسماللمادة)) ده او دا نهي دې صورت ته شامل نه ده چه واقعي څه حاجت يا ضرورت پيش شي.(۱)

په دې مسئله کښې نور تفصيل به ان شاء الله ((باب السير وحده)) لاندې راځي.

[۲۷۹۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا أَبُو شِهَابٍ عَنْ خَالِدٍ الْحَذَّاءِ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ (۲) قَالَ انْصَرَفْتُ مِنْ عِنْدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ لَنَا أَنَا وَصَاحِبٍ لِي أَذِّنَا وَأَقِيمَا وَلْيَؤُمَّكُمَا أَكْبَرُكُمَا [ر:۶۰۲]

تراجم رجال

۱- احمد بن يونس: دا احمدبن عبدالله بن يونس تميمي کوفي رحمه الله دې. ليکن د نيکه په نسبت يعني احمدبن يونس سره مشهور دې. د ده حالات ((کتاب الإيمان باب من قال: أن الإيمان هوالعمل)) لاندې تيرشوی دی. (۳)

۲- ابوشهاب: دا ابوشهاب موسی بن نافع الحناط رحمه الله دې. (۴)

۳- خالد الحذاء: دا مشهور محدث ابوالمنازل خالدبن مهران حذاء بصري رحمه الله دې. د ده حالات ((کتاب العلم باب قول النبي صلی الله عليه وسلم: اللهم علمه الکتاب)) لاندې تيرشوې دی.(۵)

۴- ابوقلابه: دامشهور تابعي عبدالله بن زيدجرمي رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات ((کتاب

---

۱) (فتح الباري (ج۶ص۵۳-۵۴) وعمدة القاري (ج۱۴ص۱۴۲)-

۲) قوله: عن مالک بن الحويرث: الحديث مر تخريجه في کتاب الأذان باب من قال: ليؤذن في السفر مؤذن واحد

۳) (کشف الباري (ج۲ص۱۵۹)-

۴) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الحج باب التمتع والقران...)-

۵) (کشف الباري (ج۳ص۳۶۱)-

الإيمان باب حلاوة الإيمان)) په ذيل كښې راغلى دى. (۱)

۵- مالك بن حويرث: دا د رسول الله ﷺ صحابى حضرت مالك بن الحويرث ابوسليمان رضی الله عنه دي. د ده حالات ((كتاب العلم باب تحريض النبى صلى الله عليه وسلم وفد عبد القيس على أن يحفظوا الإيمان)) لاندې تيرشو. (۲)

تنبيه: دا حديث سره د تشريحاتو ((كتاب الأذان)) كښې تيرشو.

دا حديث د ترجمة الباب په ذيل كښې د ذكركولو مقصد: ابن التين رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته د حضرت مالك بن الحويرث رضی الله عنه حديث ذكر كولو سره دا اشاره فرمائى چه د دې حديث په بعض طرق كښې دا صراحت موجود دې چه حضور ﷺ هغه ته او د هغه ملګرى ته دا پورته ذكر شوې ارشاد هغه وخت فرمائيلې وو كوم وخت چه دې حضراتو د خپل قوم طرف ته د تلو اراده اوكړه نو د هغوى رضی الله عنهم دې اجازت سره د دوو سړو د سفر په جواز باندې به استدلال كولې شى. (۳)

د امام داودى غلط فهمى او د هغې وضاحت: ابن التين رحمه الله فرمائى چه امام داودى د ترجمة الباب د الفاظونه داګنړلى چه امام بخارى رحمه الله دلته سفر يوم الإثنين (يعنى د پيرد ورځ سفر) بيانوى. بيائې په امام صاحب باندې اعتراض اوكړو چه دلته خو په حديث كښې د يوم الإثنين د سفر هډو تذكره نشته.

علامه عينى رحمه الله د دې اعتراض جواب وركولو سره فرمائى: ((وهذا ليس بشيء لأنه لم يرد به إلا سفر الرجلين لأنه تقدم ذكر سفر الرجل وحده، ثم أتبعه ببيان سفر الرجلين، ولو نظر متن الحديث لوضح له بخلاف قوله، وسفر يوم الإثنين إنما هو مذكور في الحديث الثلاثة الذين تخلفوا عن تبوك، قال كعب: كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يحب أن يسافر يوم الإثنين ويوم الخميس)) (۴)

يعنى د هغه دا اعتراض بالكل د توجه قابل نه دې ځكه چه د امام بخارى مقصد د دې نه صرف د دوو سړو د سفر بيان دې. د دې د پاره د دې نه وړاندې د يو سړى د سفر بيان اوشو بيائې د دې نه پس د دوو سړو د سفر ذكر اوكړو. كه چرې داودى د حديث متن ته كتلې وې نو هغه ته به د خپل اعتراض خلاف معلوم شوې وو.

پاتې شو سفر د يوم الإثنين نود دې دريو صحابه كرامو په حديث كښې ذكر دى كوم چه د غزوه تبوك نه پاتې شوى وو. حضرت كعب بن مالك رضی الله عنه فرمائى چه رسول الله ﷺ به د پير او زيارت د ورځ سفر خوښولو.

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۲۶)-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۵۰۸)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۵۳)-
۴) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۴۲)-

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث مناسبت ترجمة الباب سره واضح دي (۱) چه حضرت مالك بن حویرث رضی الله عنه او د هغه ملګری ته هغوی ﷺ د سفر کولو اجازت ورکړې وو د څه نه چه د دوو سړو د سفر جواز معلومیږی.

۴۳-بَاب: الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړی چه د اسونو په تندوکښې به د قیامت پورې خیر او برکت قائم وی. او دلته هغوی د خپل عادت موافق د حدیث الفاظ ترجمة الباب جوړکړی دی. (۲)

او دې ترجمه لاندې هغوی درې احادیث ذکرکړی دی کومو کښې چه ړومبې د حضرت ابن عمر رضی الله عنه دې.

[۲۶۹۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا(۳) قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَيْلُ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ[۳۴۴۴]

تراجم رجال

۱-عبدالله بن مسلمه: دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دي.

۲- مالك: داامام دارالهجرة امام مالك بن انس الاصبحی رحمه الله دي. د دې دواړو حالات «کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن» لاندې تیرشوی دی. (۴)

۳-نافع: دا ابوسهیل نافع بن مالك بن ابی عامر اصبحی رحمه الله دي. د امام مالك رحمه الله تره دي. د ده حالات «کتاب الإیمان باب علامة المنافق» لاندې تیرشو.(۵)

۴-عبدالله بن عمر: دا مشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنه دي. د ده حالات«کتاب الإیمان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: بنی الإسلام علی خمس» لاندې راغلی دی(۶)

---

۱) (حواله بالا(ص۱۴۳)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص ۵۴) وعمدة القاری)ج۱۴ص۱۴۳) وکشف الباری (ج۱ص۱۶۸)-

۳) (قوله: عن عبدالله بن عمر رضی الله عنهما: الحدیث أخرجه البخاری أیضاً (ج۱یص ۵۴) کتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکین أیریهم... رقم (۳۶۴۴) ومسلم کتاب الإمارة باب الخیل فی نواصیها الخیر إلی یوم القیامة. رقم (۴۸۴۵) والنسائی کتاب الخیل باب فتل ناسیة الفرس رقم (۳۶۰۳) وابن ماجه أبواب الجهاد باب ارتباط الخیل فی سبیل الله رقم (۲۷۸۷)-

۴) (کشف الباری (ج۲ص ۸۰)وأیضاً انظر لترجمة مالک بن أنس: کشف الباری (ج۱ص ۲۹۰)-

۵) (کشف الباری (ج۲ص ۲۷۱)-

۶) (کشف الباری (ج۱ص ۶۳۷)-

قوله: قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: الخيل في نواصيها الخير إلى يوم القيامة: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله ﷺ اوفرمائيل دَ اسونو تندو سره د قيامته پورې خير تړلې دې.

دَ خيل نه څه مراد دې؟: دلته دَ خيل نه هغه اسونه مراد دى كوم چه دَ جهاد دَ پاره اوساتلې شى او په هغې جنګ اوكړيشى. په دليل هغه حديث شريف دې كوم چه څلور بابه پس راځى چه ((الخيل لثلاثة)). (۱)

په مسند احمد كښې دَ حضرت اسماء بنت يزيد رضي الله عنها مرفوع حديث دې:

((الخيل في نواصيها الخير معقود إلى يوم القيامة، فمن ربطها عُدّة في سبيل الله، وأنفق عليه إحتسابا كان شبعها وجوعها وريها وظمؤها وأرواثها وأبوالها فلاحاً في موازينه يوم القيامة)) (۲)

يعنى دَ اسونو تندو پورې دَ قيامته پورې خير او بركت تړلې دې. چا چه دا دَ الله تعالى په لار كښې دَ جهاد دَ پاره تيار كړې وى او دَ ثواب نيت لرلو. سره په دې باندې خرچه كړې وى نو دَ هغه مړيدل، اوږيكيدل، دَ هغه خړوبيدل او دَ هغه تږې پاتې كيدل، دَ هغه خاشتره او دَ هغه متيازې به دَ قيامت په ورځ په تله كښې كاميابى وى.

او خيل ئې ځكه ذكر كړو چه دا دَ جهاد سامان دې اوتخصيص بالذكر وجه دا ده چه په هغه زمانه كښې دَ دې نه لوئ دَ جهاد سامان نه وو ګنى مقصود دَ خيل تعيين نه دې بلكه دَ جهاد فضيلت بيانول دى چه په جهاد كښې دَ امت مسلمه دَ پاره خير او بركت دې. (۳)

دَ نواصى مطلب اودَ دې مراد: **نواصى** دَ **ناصية** جمع ده اودَ دې معنى تندې دې. خو دلته په حديث كښې **ناصية** نه هغه ويښته مراد دى چه دَ اس په تندى باندې زوړند وى. (۴)

او بعض حضراتو فرمائيلى دى چه ناصيه دَ اس دَ ټول ذات نه كنايه ده دَ عربوخلق وائى **((فلان مبارك الناصية))** او دَ دې نه پوره انسان يا ذات اخلى. (۵)

ولې حافظ ابن حجر رحمه الله داخبره بعيده ګرځولې ده چه دَ ناصيه نه پوره ذات مراد واخستلې شى نو دَ باب په دريم حديث كښې دا معنى صحيح نه ګرځى. نور فرمائى چه امام مسلم دَ حضرت جرير رضي الله عنه روايت نقل كړيدې په دې كښې : **((قال: رأيت رسول الله صلى الله عليه وسلم يلوى ناصية فرسه بإصبعه ويقول.....))** (۶)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۵) وعمدة القارى (ج۱۴ص۲۷۳)-
۲) (مسندأحمد (ج۶ص۴۵۵)-
۳) (فيض البارى (ج۳ص۴۳۰)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۵۵) وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۴۳)-
۵) (حواله بالا وشرح الكرمانى(ج۱۲ص ۱۳۶) وابنْ بطال (ج۵ص۵۷)-
۶) (صحيح مسلم (ج۲ص۱۳۲) كتاب الإمارة باب فضيلة الخيل وأن الخير معود بنواصيها رقم (۴۸۴۷)-

او پوره حدیث ئې ذکر کړېږه دې وجه هم ناصیه مراد ده.
اود دې د تخصیص بالذکر وجه دا ده چه د اس په ذریعه اقدام علی العدو اوکړېشی په خلاف د روستنی حصې ځکه چه په دې کښې د ادبار اشاره موندلې شی. (۱)
دَ الخیرنه څه مراد دی؟ دَ الخیر نه مراداجر او غنیمت دې لکه چه د وړاندینی باب په حدیث کښې پخپله حضور ﷺ اجر او غنیمت خیرګرځولې دې. ((الخیل معقودفی نواصیها الخیرإلی یوم القیامة: الأجروالمغنم)) (۲) او ((الأجروالمغنم)) الفاظ خو یا دَ خیر سره بدل دی یا دَ مبتداء محذوف خبر دې. ((أی هوالأجروالمغنم)) (۳)
اودَ مسلم شریف دَ روایت نه هم دَ دې تائید کیږی چه هلته دَ جریر عن حصین په روایت کښې دی ((قالوا: بم ذاك یا رسول الله؟ قال: الأجروالمغنم)) (۴)
اوبعض حضراتو فرمائیلی دی دلته دَ خیر نه مراد مال دې. علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه په حدیث کښې دَ دې خبرې خبر ورکړیشویدې چه کوم مال د اسونو په تیزو زغلولو حاصل شی هغه دَ ټولو نه بهترین او پاك مال دې. ځکه چه عرب مال ته خیر وائی هم دینه دَ الله تعالی قول دې: ﴿کتب علیکم إذاحضر أحدکم الموت إن ترك خیرا﴾ (۵) أی: مالاً (۶)
علامه ابن عبدالبر رحمه الله په ،والتمهید،، کښې فرمائی.
په دې حدیث کښې دَ اس حاصلولو ترغیب دې او دا اسونه دَ ټولو ځناورو نه غوره دی ځکه چه دَ نبی کریم ﷺ نه دا قسم ارشاد دَ بل یو ځناور دَ پاره سوا دَ اس نه نه دې نقل شوې. په دې کښې دَ نبی کریم ﷺ دَ طرف نه دَ اس تعظیم دې. دَ دې په حصول باندې ترغیب دې او دَ دې خبرې تحریص دې چه دَ الله تعالی په لارکښې دَ جهاد دَ پاره دا تیاره وه او تړلې ساته ځکه چه دا دَ جهاد په قوی آلاتوکښې دې. دا اس کوم چه دَ جهاد دَ پاره تیارکړېشی هم هغه دَ کوم په تندی کښې چه خیر دې. (۷)
دَ نسائی شریف په روایت کښې راځی چه نبی کریم ﷺ ته دَ ښځونه پس دَ ټولو نه زیات اسونه خوښ وو. (۸)
تنبیه: دلته امام بخاری رحمه الله چه کوم حدیث دَ حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما ذکر کړیدې په هغې کښې دَ معقودلفظ نشته دَ موطا په روایت کښې هم داسې دې. (۹) چه په دې کښې

---

۱) (کشف الباری (ج۶ص۵۵-۵۶)-
۲) (صحیح البخاری (ج۱ص۳۹۹) کتاب الجهاد باب الجهاد ماض مع البروالفاجر. رقم (۲۸۵۲)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۵۵)-
٤) (صحیح مسلم (ج۲ص۱۳۶) کتاب الإمارة باب فضیلة الخیل وأن الخیر معقود بنواصیها رقم (٤۸۵۰)-
۵) (البقرة:۱۸)-
۶) (أعلام الحدیث للخطابی(ج۲ص۳۷٤)-
۷) (التمهید(ج۱٤ص۹۶)-
۸) (سنن النسائی (ج۲ص۱۲۲) کتاب الخیل باب حب الخیل رقم(۳۵۹٤)-
۹) (الموطأ للإمام مالک بن أنس کتاب الجهاد باب ماجاء فی الخیل....رقم (٤٤)-

معقود لفظ نشته، خو اسماعیلی همدغه روایت عبدالله بن نافع عن مالك په طریق سره نقل کړو په دې کښې دا لفظ موجود دې. دغه شان هم بخاری کښې علامات النبوة لاندې دا حدیث ((عن عبيدالله أخبرني نافع عن ابن عمر رضی الله عنهما)) (۱) په طریق سره مروی دې. په دې کښې هم د معقود لفظ موجود دې لیکن دا صرف د کشمیهنی په روایت کښې دې. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث مطابقت بالکل واضح دې. (۳) او هغه خیر د اسونو تندو سره تړلې دې هم د دې په ترجمه کښې ذکر دې او همدغه د حدیث مضمون دې.

د باب دوئم حدیث د حضرت عروة بن الجعدر رضی الله عنه دې.

[۲۶۹۵] حَدَّثَنَا حَفْصُ بْنُ عُمَرَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ حُصَيْنٍ وَابْنِ أَبِي السَّفَرِ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الْجَعْدِ (۴) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ قَالَ سُلَيْمَانُ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ تَابَعَهُ مُسَدَّدٌ عَنْ هُشَيْمٍ عَنْ حُصَيْنٍ عَنِ الشَّعْبِيِّ عَنْ عُرْوَةَ بْنِ أَبِي الْجَعْدِ [۲۶۹۷، ۲۹۵۱]

تراجم رجال

۱- حفص بن عمر: دا حفص بن عمر بن حارث رحمه الله دې. (۵)

۲- شعبه: دا امیرالمؤمنین فی الحدیث ابوبسطام شعبه بن الحجاج عتکی رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې تیرشوی دی. (۶)

۳- حصین: دا حصین بن عبدالرحمن السلمی رحمه الله دې. (۷)

۴- ابن ابی السفر: دا عبدالله بن ابی السفر سعید ثوری کوفی رحمه الله دې. د ده حالات هم

---

۱) (صحیح البخاری کتاب المناقب باب بعد سؤال المشرکین أن یریهم... رقم (۳۶۴۴)-

۲) (کشف الباری (ج۶ص۵٤)-

۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۳)-

٤) (قوله: عن عروة بن الجعد: الحدیث أخرجه البخاری أیضاً (ج۱ص۳۹۹) کتاب الجهاد باب الجهاد ماض مع البر والفاجر رقم (۲۸۵۲) و(ج۱ص٤٤٠) کتاب فرض الخمس باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: أحلت لکم الغنائم رقم (۳۱۱۹) و(ج۱ص۵۱٤) کتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکین أن یریهم... رقم (۳۶٤۳)ومسلم کتاب الإمارة باب فضیلة الخیل.... رقم (٤۸٤۹-٤۸۵۰) والترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی فضل الخیل رقم (۱۶۹٤ والنسائی کتاب الخیل باب فتل ناصیة الفرس رقم (۳۶۰٤-۳۶۰۷) وابن ماجه أبواب التجارات باب اتخاذ الماشیة رقم (۲۳۰۵) وأبواب الجهاد باب ارتباط الخیل فی سبیل الله رقم (۲۷۸۶)

۵) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب التیمن فی الوضوء والغسل-

۶) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-

۷) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ کتاب مواقیت الصلاة باب الأذان بعد ذهاب الوقت-

((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

۵-الشعبی: دا ابوعمروعامر بن شراحیل شعبی کوفی رحمه الله دې. دَ ده حالات هم دَ مذکوره باب لاندې راغلی دی. (۲)

۶-عروه بن الجعد: دا عروة بن ابی الجعد الباری الازدی رضی الله عنه دې. ده ته دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ صحبت شرف حاصل دې. دَ کوفې اوسیدونکې دې. (۳)

خودَ علامه شاطبی اوعلامه ابن عبدالبر رحمه الله خیال دا دې چه دا عروه بن عیاض بن ابی الجعد دې او دَ خپل نیکه طرف ته دَ ده نسبت مشهور دې. (۴)

بارق قبیله دَ ازد یو نباخ دې او بارقِ دَ حضرت عروة رضی الله عنه دَ جداعلی لقب دې او دَهغه نوم سعدبن عدی به حارثه دې او بارقِ دَ یو غر نوم دې هغې سره نزدې دَ حضرت عروه رضی الله عنه جداعلی اقامت اختیار کړې وو. دَ هغې طرف ته دَ نسبت په وجه هغه په بارق باندې یادیدلو. (۵) هغه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم، حضرت عمر رضی الله عنه او حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه نه دَ حدیث روایت کوی.

اودَ هغه نه شبیب بن غرقده، امام شعبی، غیزار بن حریث، ابولبید لُماذه بن زبار جهضمی، قیس بن ابی حازم، ابواسحاق سبیعی، سماك بن حرب، نعیم بن ابی هند او نورډیر محدثین روایت حدیث کوی. (۶)

حضرت عمر رضی الله عنه هغه دَ کوفې قاضی مقررکړې وو، بیاهم هلته اوسیدلواو هغه سره ئی سلیمان بن ربیعه هم کړې وو، دا واقعه دَ قاضی شریح رحمه الله دَ قاضی مقرر کولونه دَ وړاندې ده. (۷)

دَ شام وغیره په فتوحاتوکښې دې هم شامل وو، بیا هم هلته اوسیدلو، روستو حضرت عثمان رضی الله عنه هغه ته دَ کوفې دَ روانیدلو هدایت اوکړو. (۸) دَ هغوی شمیر په محدثینوکښې په اهل کوفه کښې کیږی. (۹)

دَ اسونوسره دَ هغه ډیره مینه وه، شبیب بن غرقده فرمائی چه هغه سره ما اویا اسونه لیدلې وو چه ټول په ټول دَ جهاد دَ پاره ئی تیار ساتلې وو. (۱۰)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-

۲) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۹)-

۳) (تهذیب الکمال (ج۲۰ص۵) تهذیب الأسماء واللغات للنووی (ج۱ص۳۳۱)-

٤) (الإصابة (ج۲ص٤٤٦) والإستیعاب (ج۲ص۲۸)-

۵) (طبقات ابن سعد (ج۶ص۳٤) و تهذیب الکمال (ج۲ص۵) وتهذیب الأسماء (ج۱ص۳۳۱)-

۶) (شیوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۰ص ۵-۶)-

۷) (تهذیب الکمال (ج۲ص۵) وتهذیب التهذیب (ج۷ص۱۷۸)-

۸) (الإصابة (ج۲ص٤۷۶)-

۹) (الإستیعاب (ج۲ص۲۸)-

۱۰) (طبقات ابن سعد (ج۶ص۳٤) وتهذیب الأسماء للنووی (ج۱ص۳۳۱) وصحیح البخاری (ج۱ص ۵۱٤) تاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکین أن یریهم.... رقم (۳۶٤۳)-

بو خل هغه يو اس واخستلو چه د هغې قيمت لس زره درهم وو(۱) د هغه نه ټول ديارلس احاديث مروی دی چه په هغې کښې يو متفق عليه دې. (۲)

تنبيه: دَ حديث عروه بن الجعد رضي الله عنه تشريح دَ تيرشوی حديث دَ ابن عمر لاندې تيره شويده.

قوله: قال سليمان: عن شعبة عن عروة بن أبي الجعد:

دَ مذکوره تعليق تخريج: دا تعليق حافظ ابونعيم رحمه الله (المستخرج) کښې، امام طبرانی (المعجم الکبير) (۳) او امام نسائی خپل (سنن) کښې (۴) موصولاً نقل کړيدې. (۵)

دَ مذکوره تعليق مقصد: د دې تعليق مقصددا دې چه سليمان بن حرب په دې سندکښې دَعروه دَ پلار نوم کښې اختلاف کړيدې نو حفص بن عمرخودَعروه دَپلارنوم جعد ګرځوی او سليمان بن حرب دَ هغه دَ پلار نوم أبی الجعد ونيلې دې. (۶)

اسماعيلی رحمه الله فرمائی چه دَ شعبه نه روايت کونکی اکثر حضرات دَ هغه دَ پلار نوم (الجعد) ښائی سوا دَ سليمان بن حرب او ابن عدی نه. (۷)

صحيح کوم دی؟: علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی

((قال علی بن المدينی: من قال فيه: عروة بن الجعد فقد أخطأ، وإنما هو عروة بن أبي الجعد قال: وكان غندريهم فيه، فيقول: عروة بن الجعد)) (۸)

علی بن المدينی رحمه الله فرمائی چاچه هغه ته عروه بن جعد اووئيل هغه غلطی اوکړه، هغه خو عروه بن ابی الجعد دې. فرمائی او غندر ته به دَ هغه باره کښې وهم کيدلو نو هغه به ده ته عروه بن الجعد وئيل.

اوعلامه ابن عبدالبر (۹)حافظ ابن حجر (۱۰) حافظ جمال الدين المزی (۱۱) امام طبرانی (۱۲) او پخپله امام بخاری (۱۳) رحمهم الله واغيره دَ صنيع نه هم د دې خبرې تائيد کيږی چه درست او صحيح ((عروة بن أبي الجعد)) دې نه چه ((عروة بن الجعد)).

---

۱) (أسدالغابة (٤ص ٢٦)-
۲) (تهذيب الأسماء للنووی (ج ١ص ٣٣١)-
۳) (المعجم الكبير (١٧ص ١٥٥) رقم (٣٩٧)-
٤) (سنن النسائی كتاب الخيل باب فتل ناصية الفرس رقم (٣٦٠٥ و ٣٦٠٧)-
۵) (فتح الباری (ج ٦ص ٥٤)-
۶) (حواله بالا عمدة القاری (١٤ص ١٤٤)-
۷) (فتح الباری (ج ٦ص ٥٤)-
۸) (الإستيعاب (ج ٢ص ٢٨) وتعليقات تهذيب الكمال)ج ٢٠ص ٦)-
۹) (الإستيعاب (ج ٢ص ٢٨)-.
۱۰) (فتح الباری (ج ٢ص ٥٥)-.
۱۱) (تهذيب الكمال (ج ٢٠ص ٥)-.
۱۲) (المعجم الكبير (ج ١٧ص ١٥٤)-.
۱۳) (التاريخ الكبير (ج ٧ص ٣١) رقم (١٣٧) وانظر أيضًا للمزيد فتح الباری (ج ٦ص ٥٥)-

يوه تنبيه: دلته دَ امام بخاری رحمه الله دا عبارت ((قال سليمان: عن شعبة عن عروة بن أبي الجعد)) نه دا مغالطه او شبه نه دی کيدل پکار چه امام شعبه دَ حضرت عروه نه روايت کوی، حالانکه شعبه دَ حضرت عروه زمانه نه ده ليدلې، نو دَ دې عبارت معنی به دا وی چه شعبه په خپل روايت کښې دَ عروة بن أبي الجعد لفظ دَ "اب" اضافې سره (۱) ذکر کړيدې عروة بن الجعد ئې نه دې وئيلې.

قوله: تابعه مسدد عن هشيم عن حصين عن عروة بن أبي الجعد: مسدد ((عن هشيم عن حصين عن عروة بن أبي الجعد)) په طريق سره دَ سليمان متابعت کړيدې.

دَ مذکوره عبارت مقصد: ددې عبارت مقصد او مطلب دا دې چه د امام بخاری رحمه الله شيخ مسدد بن مسرهد رحمه الله هم دَ "اب" په اضافې سره دَ سليمان متابعت او ملګرتيا کړيده. (۲)

دَ باب دريم حديث دَ حضرت انس بن مالک رضی الله عنه دې.

[۲۶۹۶] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي التَّيَّاحِ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَرَكَةُ فِي نَوَاصِي الْخَيْلِ [۳۴۴۵]

تراجم رجال

۱- مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مسرهل رحمه الله دې.

۲- يحيى: دا يحيى بن سعيد بن فروخ القطان تميمی رحمه الله دې. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه ما يحب لنفسه)) لاندې راغلی دی. (۴)

۳- شعبه: دا اميرالمؤمنين فی الحديث شعبه بن الحجاج عتکی بصری رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيرشوی دی. (۵)

۴- ابوالتياح: دا ابوالتياح يزيد بن حميد بصری رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب ما کان النبی صلی الله عليه وسلم يتخولهم بالموعظة والعلم کی لاينفروا)) لاندې تير شوی دی. (۶)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۴)-
۲) حواله بالا-
۳) قوله: عن أنس بن مالک رضی الله عنه: الحديث: أخرجه البخاری أيضًا (ج۱ص۵۱۴) کتاب المناقب باب بعد باب سؤال المشرکين أن يريهم النبی صلی الله عليه وسلم آية.... رقم (۳۶۴۵) ومسلم کتاب الإمارة باب فضيلة الخيل وأن الخير معقود بنواصيها رتقم ۴۸۵۴) والنسائی کتاب الخيل باب برکة الخيل رقم (۳۶۰۱)
۴) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-
۶) (کشف الباری (ج۳ص۱۶۸)-

۵- انس بن مالك: دَ حضرت انس بن مالك ﷺ حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) (۱)

قوله: قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: البركة في نواصي الخيل: دَ حضرت انس بن مالك ﷺ نه روايت دې چه رسول الله ﷺ فرمائيلى دى د اسونو په تندوكښې بركت ايخودې شوې دې.

في نواصي الخيل د څه څيز سره متعلق دې: دلته چه دا كوم ((فى نواصى الخيل)) جارومجرور دې دَ دې معلق حافظ ابن حجر او علامه عينى ﷺ ((نازلة يا تنزيل)) ګرځولې دې. ((عاصم بن على عن شعبة)) په طريق سره دا روايت نقل كړې اودَ دې الفاظ دادى ((البركة تنزل فى نواصى الخيل)) (۲)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت ((البركة)) كښې دې ځكه چه بركت هم عين خير دې. (۳)

فائده: دَ باب لاندې ذكر كړيشوې حديث مبارك تقريباً دَ شلو صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين نه مروى دې. (۴)

۴۴- بَاب: الْجِهَادُ مَاضٍ مَعَ الْبَرِّ وَالْفَاجِرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه عينى ﷫ فرمائى دَ دې باب لاندې امام بخارى ﷫ دا خودل غواړى چه جهاد به دَ قيامت پورې باقى وى. (۵)

او علامه ابن التين فرمائى چه دَ ترجمه مقصد دا دې چه په هر سړى باندې دَ قيامته پورې جهاد واجب او ضرورى دې. كه نيك وى كه ګناهګار. اودَ دې وجه داده چه دَ ابوالحسن قابسى په روايت كښې دَترجمة الباب داسې الفاظ راغلى دى: ((الجهاد ماض على البر والفاجر)) (۶) خو حافظ صاحب ﷫ فرمائى:

((إلا أنه لم يقع فى شىء من النسخ التى وقفنا عليها، وقد وجدته فى نسخة قديمة من رواية القابسى كالجماعة، والذى يليق بلفظ الحديث ما وقع فى سائر الأصول بلفظ "مع" بدل "على" (۷)

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص ۵۵) وعمدة القارى(ج ١٤ص ١٤٩)-

۳) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٤٤)-

٤) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۲۹) وهم: ابن عمر، وعروة، وأنس، وجرير، وسلمة بن نفيل، وأبو هريرة، وعتبة بن عبد، وجابر، وأسماء بنت يزيد، وأبوذر، والمغيرة، وابن مسعود، وأبو كبشة، وحذيفة، وسوادة بن الربيع، وأبو أمامة، غيرب المليكى، والنعمان بن بشير، وسهل ب الحنظلية، وعلى رضى الله عنهم. ذكر هم الحافظ مع تخريج رواياتهم (ج ۶ص ۵۶)-

۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٤۵)-

۶) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص ۵۶)-

۷) (وفتح البارى (ج۶ص ۵۶)-

د کوم خلاصه چه دا ده، زمونږ چه کومو نسخو ته رسیدل شوی دی په هغې کښې په یوه نسخه کښې هم دا خبره نشته. دَ قابسی روایت شوې یوه زړه نسخه ماته ملاوشوې وه نو په هغې کښې هم دَ اکثر په شان "مع" دې نه چه "علی" او دَ حدیث الفاظو سره هم دغه مناسب دی کوم چه په ټولو اصلو (نسخو) کښې دی چه "مع" سره وی نه چه "علیٰ" سره.

حافظ ابن حجر نور فرمائی چه دا ترجمه د حضرت ابوهریره رضی الله عنه د حدیث نه اخذ کړې شویده کوم چه امام ابوداود او امام ابویعلی رحمه الله مرفوعاً او موقوفاً نقل کړیدې او د دې رواة هم مناسب دی خو دا چه دَ حدیث په سند کښې مکحول هم دې دَ چا سماع چه د ابوهریره رضی الله عنه نه ثابته نه ده. (۱)او دَ امام ابوداود رحمه الله دَ روایت الفاظ دا دی: ((الجهاد واجب علیکم مع کل أمیر، براکان أو فاجراً.... وإن عمل الکبائر))(۲)

قوله: لِقَوْلِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ: (۳) دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ دې ارشاد په وجه چه دَ اسونو تندو سره دَ قیامته پورې خیر تړلې دې. دا د امام بخاری رحمه الله ماقبل کښې دَ ذکر شوې دعوی دلیل دې چه هغه په ترجمة الباب کښې دا وئیلې وو چه جهاد به دَ قیامته پورې باقی وی. بیا دا دعوی ثابتولو د پاره ئې دا پورته ذکر شوې حدیث دَ دلیل په توګه ذکر کړو.

د استدلال وجه: دلته دَ امام بخاری رحمه الله استدلال دا دې چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم په دې مذکوره حدیث کښې دا ذکر فرمائیلی دی چه دَ قیامته پورې دَ اسونوتندو پورې خیر تړلې دې. هغوی علیه السلام ته دا خبره معلومه وه چه دَ هغوی په امت کښې به عادل او ظالم دواړه قسم بادشاهان وی نو دَ دې حدیث په رو دَ هغوی سره جهاد واجب شو او په دې کښې حضور صلی الله علیه وسلم دَ دې خبرې تفریق نه دې کړې چه که جهاد امام عادل سره وی نو بیا خو هغه خیر دې ګنی نو نه دې، نو معلومه شوه چه دا فضل او مرتبه په هر صورت کښې حاصلیدې شی که امام عادل وی که جائر.(۴)

حافظ ابن حجر فرمائی چه دَ دې حدیث نه دا استدلال دَ ټولونه اول حضرت امام احمدبن حنبل رحمه الله کړې وو.(۵) دَ ترمذی په روایت کښې دی:

قوله: قَالَ أَحْمَدُ بْنُ حَنْبَلٍ: وَفِقْهُ هٰذَا الْحَدِيثِ أَنَّ الْجِهَادَ مَعَ كُلِّ إِمَامٍ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ:(۶) دَ دې دَ پاره چه جهاد دَ قیامته پورې مشروع دې نوکه امام عادل او نیک وی

---

۱) (وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۲) (الحدیث أخرجه الإمام أبوداود فی سننه کتاب الجهاد باب فی الغزو مع أئمة الجور رقم (۲۵۳۳)-
۳) (الحدیث مر تخریجه فی الباب السابق-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۵۷) وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۵) (وفتح الباری (ج۶ص۵۶)-
۶) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی فضل الخیل رقم (۱۶۹۴)-

نو بيا هم هغه سره يوځاى كيدل او جهاد كول دى اوكه فاجر او فاسق دې نو هم د هغه سره يوځاى كيدل او جهاد كول دى. ځكه كه امام عادل وى كه فاجر، هغه هم دَ جهاد دَ پاره راوتلي دې د هغه خرابوالى او فاجر كيدو سره هيڅ فرق نه پريوځى. دَ كفارو په مقابله كښې چه كوم جهاد مطلوب دې هغه په هرحال كښې كول ضرورى دى.

[٢٦٩٧] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا زَكَرِيَّاءُ عَنْ عَامِرٍ حَدَّثَنَا عُرْوَةُ الْبَارِقِيُّ (١) أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ مَعْقُودٌ فِي نَوَاصِيهَا الْخَيْرُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ الْأَجْرُ وَالْمَغْنَمُ [ر: ٢٦٩٥]

تراجم رجال

١- ابونعيم: دا مشهورمحدث ابونعيم فضل بن دكين رحمه الله دې.

٢- زكريا: دا زكريا بن زائده كوفى رحمه الله دې، دَ دې دوارو حالات ((كتاب الإيمان باب فضل من استبرأ لدينه)) لاندې تيرشوې دى.(٢)

٣- عامر: دا مشهور تابعى محدث ابوعمروعامر بن شراحيل شعبى رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) (٣)

٤- عروة البارقى: دا حضرت عروة بن ابى الجعد رضى الله عنه دې. دَ ده حالات په تيرشوى باب كښې راغلى دى. او ((البارقى)) بارق طرف ته منسوب دې چه دَ يمن دَ يو غرنوم دې.(٤)

تنبيه: دَ حديث باب تشريح په تيرشوى باب كښې تيره شويده.

فائده: په حديث باب كښې دَ دې خبرې زيرې او خوشخبرى ده چه اسلام او مسلمان به تر قيامته پورې باقى وى ځكه چه دَ جهاد بقاء دَ مجاهدينو بقاء دَ پاره مستلزم ده او بنكاره خبره ده چه مجاهدين به هم مسلمانان وى. (٥)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت ((فى نواصيها الخير إلى.....)) كښې دې. (٦)

دَ يوجماعت ټول كسان صالح او نيک كيدل ضرورى نه دى: علامه انورشاه كشميرى رحمه الله فرمائى چه دَ باب په حديث كښې دَ يو اصل عظيم طرف ته اشاره ده هغه دا چه دَ كومو امورو مدار جماعت يعنى ډله وى په هغوى كښې افرادو ته نشى كتلې ځكه چه په هره ډله

---

١) (قوله: عروة البارقى الحديث مرتخريجه فى الباب السابق-
٢) (كشف البارى (ج٢ص٦٦٩و ٦٧٣)-
٣) (كشف البارى (ج١ص٦٧٨)-
٤) (عمدة القارى (ج١٤ص١٤٥) وفتح البارى (ج٦ص٥٥)-
٥) (فتح البارى(ج٦ص ٥٤)-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١٤٥)-

كښې نيك او بد هر قسم خلق وي او د داسې جماعت پيدا كيدل هم متعذر دى چه د هغې ټول كسان نيكان وي. كه چرې دا شرط اولګولې شو چه د جماعت ټول خلق به نيك وي نو د خير ډير اعمال به معطل شي او دا مثال خو مشهور دې: ((مالايدرك كله، لايترك كله))

د دې نه پس دا اوګڼړئ چه هركله به جهاد د قيامته پورې باقي وي او دغه د جماعت كار دې (د يو ځان سرى د وس طاقت كار نه دې) او دا هم معلوم دى چه ټول عمر به د خير ائمه موجود نه وي، نو اوس خو به يا جهاد معطل كيږى چه نيك امير موجود نه دې او يا به هر يو نيك او فاجر سره باقي وي.

نبى كريم ﷺ په حديث باب كښې دې خبرې طرف ته تنبيه اوفرمائيله چه د امراؤ فسق او فجور ته په كتلو سره د جهاد نه مه منع كيږئ ځكه چه كله الله تعالى د دين كار د فاجرنه هم اخلى. د دې د پاره د خلقو حالاتو پسې كيدل اود فاجر د فجور د وجه نه روستو پاتې كيدو تاخر ((عن الخير المحض)) دې او خير محض جهاد دې او دا هم كيديشى چه د جهاد نه د امير د فسق او فجور د وجه روستو پاتې كيدو سره هم جهاد ختم شي، په دې وجه د فاجر اطاعت د خير ختمولو اود هميشه د پاره د ذلالت طوق په غاړه كښې د اچولو نه اولى دې.(۱)

۴۵- بَاب: مَنْ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله د جهاد فى سبيل الله د پاره د اسونو تړل او تيار ساتلو فضيلت بيانوى. (۲)

قوله: لِقَوْلِهِ تَعَالَى ﴿وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ﴾: [الانفال: ۶۰] د الله د دې قول د وجه نه "او تړلى شوى اسونه"

دا د سورة الانفال د يو آيت حصه ده. د كوم چه ړومبنى كلمات دا دي: ﴿وأعدوالهم مااستطعتم من قوة ومن رباط الخيل﴾ (۳)

رباط مصدر دې اود مفعول په معنى كښې دې. يعنى هغه اسونه چه د جهاد په نيت تړلې شوى وى.(۴) اود خيل لفظ د جمهورو په نزد مذكر او مؤنث دواړو ته شامل دې خود حضرت عكرمه رحمه الله ميلان دې طرف ته دې چه دلته هم ((اناث الخيل)) مراد دې.(۵)

او په دې ړومبنى آيت مبارك كښې الله تعالى مسلمانانوته د دښمن د مقابلې د پاره د جنګ د سامان د تيارى حكم وركړې دې او د اسونو تړلو هم ځكه چه اسونه هم د جنګ د آلاتونه دى. د دې نه هم د اسونو تړلو فضيلت او اهميت ثابتيږى. (۶)

---

۱) (فيض البارى (ج۲ص۴۲۰)-
۲) (عمدة القارى (۱۴ص۴۵) وفتح البارى (ج۶ص۵۷)-
۳) (الانفال: ۶۹)-
۴) (روح المعانى (ج۶ص۶۵) تفسير قوله تعالى: ﴿ومن رباط الخيل﴾-
۵) (عمدة القارى (۱۴ص۱۴۶)-
۶) (حواله بالا (ص۱۴۵)-

[۲٦۹۸] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ حَفْصٍ حَدَّثَنَا ابْنُ الْمُبَارَكِ أَخْبَرَنَا طَلْحَةُ بْنُ أَبِي سَعِيدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَعِيدًا الْمَقْبُرِيَّ يُحَدِّثُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) يَقُولُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنِ احْتَبَسَ فَرَسًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ إِيمَانًا بِاللَّهِ وَتَصْدِيقًا بِوَعْدِهِ فَإِنَّ شِبَعَهُ وَرِيَّهُ وَرَوْثَهُ وَبَوْلَهُ فِي مِيزَانِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

تراجم رجال

۱- علي بن حفص: دا ابوالحسن علی بن حفص المروزی رحمه الله دي. (۲)
دې دعبدالله بن المبارک رحمه الله نه روايت کوی اودده نه امام بخاری رحمه الله روايت کړې دې. او فرمائيلی دی ((لقيته بعسقلان سنة سبع عشرة ومئتين)) (۳)

امام يحيی بن معين رحمه الله فرمائی ((ليس بشيء)) (۴)

اوحافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((مقبول)) (۵)

او ابوحاتم رحمه الله هم هغه ثقه ګرځولې دې او د هغه نه ئې روايات اخستې دی. (۶)
او علامه ابن حبان هم هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړيدې. (۷)
په اصحاب سته کښې صرف امام بخاری رحمه الله د هغه نه روايت اخستې دې او هغوی هم د ده نه صرف درې احاديث نقل کړی دی. (۸)

۲- ابن المبارک: دا عبدالله بن المبارک بن واضح حنظلی رحمه الله دې، د دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) پنځم حديث لاندې راغلی دی. (۹)

۳- طلحه بن ابی سعيد: دا طلحه بن ابی سعيد مدنی مصری رحمه الله دې ابوعبدالملک د هغه کنيت دې، د قريشو مولیٰ دې. (۱۰)
دې د سعيد مقبری، بکير بن اشج، صخر بن عيله، خالدبن ابی عمران رحمهم الله نه د حديث

---

۱) (قوله: أباهريرة رضی الله عنه: الحديث أخرجه النسائی، کتاب الخيل.... رقم (۳۶۱۲)-
۲) (تهذيب الکمال (ج۲۰ص۴۱۱)-
۳) (حواله بالا وتاريخ البخاری الکبير(ج۶ص ۲۷۰)-
٤) (تعليقات تهذيب الکمال(ج۲۰ص۴۱۱)-
۵) (التقريب (ص۴۰۰) رقم ۴۷۲۰)-
۶) (تعليقات تهذيب الکمال(ج۲۰ص۴۱۲)-
۷) (کتاب الثقات (ج۸ص۴۶۹)-
۸) (حاشيه سبط ابن العجمی فی الکاشف (ج۲ص۳۸) وفتح الباری (ج۶ص۵۷)-
۹) (کشف الباری (ج۱ص۴۶۲)-
۱۰) (تهذيب الکمال (ج۱۳ص۳۹۸) خلاصة الخزرجی(ص۱۷۹)-

روایت کوی. او دَ ده نه حیوة بن شریح، لیث، ابن المبارك او ابن ذهیب رحمهم الله وغیره د حدیث روایت کوی. (۱)

امام احمد رحمه الله فرمائی ((ما أری به بأسا))(۲)

امام علی بن المدینی رحمه الله فرمائی ((معروف))(۳)

ابوزرعه رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۴)

او امام ابوحاتم رحمه الله فرمائی ((صالح))(۵)

امام ابو داود رحمه الله فرمائی ((روی عنه اللیث بن سعد، وقال فیه خیرا)) (۶)

ابن حبان رحمه الله دَ دوی تذکره په (کتاب الثقات) کښې کړیده فرمائی: ((من أهل المدینة، جاء إلی مصر مراراً)) (۷)

سبط ابن العجمی رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۸)

امام ذهبی رحمه الله فرمائی ((وُثِّق))(۹)

امام بخاری رحمه الله دَ ده نه صرف یو روایت اخستې دې چه په مذکوره باب کښې دې. بلکه دَ ابوسعید بن یونس وینا ده چه دَ ده نه صرف هم یو مسندحدیث مروی دې. ((قال أبوسعید بن یونس: ...لم یُسنِد غیر هذا الحدیث))(۱۰)

په کال ۱۵۷ﻫ کښې دَ دوی وفات شویدې (۱۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۴- سعید المقبری: دا ابوسعد سعید بن ابوسعید کیسان مقبری رحمه الله دې. دَ ده حالات ((کتاب الإیمان باب الدین یسر)) لاندې راغلی دی. (۱۲)

---

۱) (شیوخ او تلامذه دَ پاره اوگورئ تهذیب الکمال (ج۱۳ص۳۹۸)-

۲) (حواله بالا-

۳) (حواله بالا-

٤) (حواله بالا و خلاصة الخزرجی(ص۱۷۹)-

۵) (تهذیب الکمال (۱۳ص۳۹۹)-

۶) (حواله بالا-

۷) (الثقات لابن حبان (ج۶ص۴۹۸)-

۸) (حاشیه سبط ابن العجمی فی الکاشف (ج۱ص۵۱٤)-

۹) (الکاشف(ج۱ص۵۱٤)-

۱۰) (تهذیب الکمال(ج۱۳ص۳۹۹)-

۱۱) (خلاصة الخزرجی (ص۱۷۹)و حواله بالا-

۱۲) (کشف الباری (ج۲ص۳۳۶)-

۵- ابوهریره: دا د رسول الله ﷺ صحابی حضرت ابوهریره رضی الله عنه دي. د ده حالات ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې تیرشوي دي.(۱)

قوله: یقول: قال النبی صلی الله علیه وسلم: من احتبس فرسًا فی سبیل الله.....: حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائي چه نبی کریم ﷺ فرمائیلي دي کوم سړی چه په الله تعالی باندې ایمان لرلو سره اود هغه د وعدې تصدیق کولو سره د الله تعالی په لارکښې اس تړلې اوساته نود هغه اس خوراک څښاک، د هغه خاشتړه او د هغه متیازې به د قیامت په ورځ د هغه د عمل په تله کښې وي.

د حدیث مطلب دا دې که یو سړې صرف هم د الله تعالی د رضاد پاره د جهاد په نیت اس اوتړي نو ده ته ثواب ملاویږي اود هغه د خوراک څښاک، خاشتړو او متیازو هم به الله تعالی ثواب ورکوی. غرض دا چه د ده به هرڅیز ثواب جوړ شي او د قیامت په ورځ به د جهاد کونکې او اس تړونکي په اعمالوکښې وزن کولې شي او دا وزن به ډیر درونډ وي.

د "احتبس" صرفي او نحوي تحقیق: احتبس د باب افتعال نه د فعل ماضی مذکر غائب صیغه ده. د کوم معنی چه تړل او منع کول دی اود دې د مجرد همدغه معنی ده. کله دا پخپله متعدي شي او کله لازم.

اوس معنی دا شوه چه هغه سړې دا اس د خپل خان دپاره منع کوی او تړلې ساتی که چرې صبا په سرحدونوباندې څه خطره پیدا شي نوچه د ده په کار راشي. (۲)

قوله: إیمانًا بالله: ((إیمانًا)) په ترکیب کښې مفعول له واقع کیږی او مطلب دا دې چه هغه دا د اس تړلوکوم عمل اختیارکړیدې، هغه خالص دالله تعالی د پاره اود هغه د حکم امتثال او پوره کولو د پاره دې.(۳)

قوله: تصدیقًا بوعده: په دې احتباس باندې چه کوم ثواب مرتب کیږی د هغې نه عبارت دې، خلاصه دا ده چه د دې سړی عمل د احتباس د الله د حکم په ځاې راوړلو اود ثواب په نیت سره شوې دې. او هغه داسې چه الله تعالی د احتباس په عمل د ثواب او بدلې کومه وعده فرمائیلې ده، نو چه کوم سړې اس رامنع کړی لکه چه داسې وائی ((صدقت فیما وعدتنی)) یعنی (اې الله!) تا چه د ثواب کومه وعده کړې ده په هغې کښې ته رښتونې یې. (۴)

بیا په دې کلموکښې اشاره د معاد طرف ته ده لکه چه په ایمان کښې د مبداء طرف ته اشاره ده، نو نبی اکرم ﷺ دا مختصر کلمات ((إیمانا بالله وتصدیقا بوعده)) کښې د انسان مبداء او معاد دواړو طرف ته اشاره کړیده. (۵)

---

۱) (کشف الباری (ج ۱ ص ۶۵۹)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۴۵) وشرح طیبی (ج ۷ ص ۳۱۷)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۴۶) وشرح طیبی (ج ۷ ص ۳۱۷)-
۴) (حواله بالا-
۵) (شرح الکرمانی (ج ۱۲ ص ۱۳۸)-

((شهعه)) دَ شین په کسره سره دې. دَ دې معنی ده په کوم څیز چه خیټه ډکیږی، که هغه وانبه وغیره وی یا څه بل څه څیز. (۱)

((ريه)) دَ راء په کسره اوياء په تشدیدسره دې.یعنی هغه اوبه په کوموچه اس خړوب شی.(۲)

((روثة)) دَ اس خاشنړه ته روث ونیلې شی اودَ دې جمع ارواث ده. (۳)

او مقصد ترینه دلته ثواب دې دامطلب نه دې چه دَ اس خړانچه او متیازې به په تله دَ اعمالوکښې تلی. (۴)

په اسونو دَ خوړلو څکلو فضائل: دَ حدیث باب په شان نور ډیر احادیثوکښې په اسونو خوړلو څکلو اوپه هغې دَ خرچ کولو فضیلتونه وارد شوی دی.

ابن سعد په (طبقات) کښې دَ حضرت عریب رضی الله عنه دا حدیث نقل کړیدې چه په اسونو خرچ کونکو مثال دَ هغه سړی په شان دې چاچه خپل لاس دَ صدقاتو دپاره کولاؤ کړې وی چه هغه نه بندوی اودَ هغه اس متیازې او یا خاشنړه به دَ قیامت په ورځ دَ الله تعالی په نزد دَ مشکو دَ خوشبو په شان وی.(۵)

په ابن ماجه کښې دَ حضرت تمیم الداری رضی الله عنه حدیث شریف دې چه رسول الله ﷺ فرمائیلی دی چه کوم سړی دَ الله تعالی په لار کښې یو اس اوتړلو بیا ئی دَ ګیا وغیره په خپلو لاسونو تیاره کړه نو هغه ته به دَ هرې یوې دانې په بدله کښې الله تعالی یو نیکی ورکوی.(۶)

دَ حدیث فوائد: دَ حدیث باب نه یو څو فائدې مستنبط شوی دی:

① دَ ضرورت او حاجت په وخت کښې دَ یو مستقذر او ګنده څیز ذکر کولوکښې هیڅ بدییت نشته لکه چه نبی کریم ﷺ دلته دَ خاشنړو او متیازو ذکر کړیدې. (۷)

② صرف په نیت او اراده سره هم اجر ورکولې شی. (۸)

③ ابن ابی جمرة رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث باب نه دا خبره مستفاد کیږی چه په دې کښې ذکر کړیشوی حسنات به بهر حال مقبول وی ځکه چه په دې کښې نص دَ شارع موجود دې

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٣٦) وشرح القسطلانی (ج۵ ص ۷۰)-

۲) حواله بالا-

۳) (مختار الصحاح مادئ روث-

٤) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٣٦) وفتح الباری (ج۶ ص ۵۷)-

۵) (عزاه القسطلانی إلی ابن سعد (ج۵ ص ۷۰) وأخرجه المنذری فی الترغیب (ج۲ ص ۲۶۷)-

۶) (سنن ابن ماجه، أبواب الجهاد باب ارتباط الخیل فی سبیل الله رقم (۲۷۹۱) وانظر أیضًا إرشاد الساری للقسطلانی (ج۵ ص ۷۰-۷۱)-

۷) (شرح ابن بطال (ج۵ ص ۵۹) وعمدة القاری (ج ١٤ ص ١٣۶)-

۸) (حواله بالا-

په خلاف د نورو حسناتو چه هغه كله قبليږى هم نه نو په ميزان كښې به هم د ثواب په نيت نه راخى. (۱)
د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت او مناسبت ښكاره دي. (۲)
دَ اس دَ تړلى ساتلو فضيلت په باب كښې ذكر دې او په حديث كښې په ده باندې دَ خوړلو څكلو او د ده په فضلاتو باندې ثواب بيان كړيشوې دې.

۴۶- بَاب: اسْمِ الْفَرَسِ وَالْحِمَارِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې دا ښائى چه دَ اس او خر نوم كيخودل جائز دى او مشروع دى په دې كښې هيڅ حرج او خرابى نشته.(۳)
دَ نوم ايخودلو حكمت: په اس او خر باندې دَ نوم كيخودلو حكمت دادې چه فرس او حمار اسم جنس دې په دې وجه دَ دوى نومونه كيخودل پكار دى. دې دَ پاره چه دې دَ خپلو نورو هم جنسو نه ممتاز او جدا وى، په پيژندګلوكښى څه ګران نه وى، لكه څنګه چه په انسانانوكښې افرادجنس نه ممتاز كولودپاره نومونه كيخودلې شى.(۴)
بيا دا جوازاو مشروعيت صرف دَ فرس او حمار دَ پاره نه دې بلكه نور څاروى په كښې هم شامل دى.

[۲۶۹۹] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي بَكْرٍ حَدَّثَنَا فُضَيْلُ بْنُ سُلَيْمَانَ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ عَنْ أَبِيهِ(۵) أَنَّهُ خَرَجَ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَتَخَلَّفَ أَبُو قَتَادَةَ مَعَ بَعْضِ أَصْحَابِهِ وَهُمْ مُحْرِمُونَ وَهُوَ غَيْرُ مُحْرِمٍ فَرَأَوْا حِمَارًا وَحْشِيًّا قَبْلَ أَنْ يَرَاهُ فَلَمَّا رَأَوْهُ تَرَكُوهُ حَتَّى رَآهُ أَبُو قَتَادَةَ فَرَكِبَ فَرَسًا لَهُ يُقَالُ لَهُ الْجَرَادَةُ فَسَأَلَهُمْ أَنْ يُنَاوِلُوهُ سَوْطَهُ فَأَبَوْا فَتَنَاوَلَهُ فَحَمَلَ فَعَقَرَهُ ثُمَّ أَكَلَ فَأَكَلُوا فَنَدِمُوا فَلَمَّا أَدْرَكُوهُ قَالَ هَلْ مَعَكُمْ مِنْهُ شَيْءٌ قَالَ مَعَنَا رِجْلُهُ فَأَخَذَهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَكَلَهَا [ر: ۱۷۲۵]

تراجم رجال

۱- محمد بن ابى بكر: دا محمد بن ابوبكر بن على بن عطاء المقدمى رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (فتح البارى(ج۶ص۵۷)-
۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۳۶)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص۵۸)-
۴) (حواله بالا (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۳۶)-
۵) (قوله: عن أبيه: الحديث مرتخريجه فى كتاب جزاء الصيد، باب إذا صاد الحلال فأهديللمحرم الصيدأكله-
۶) (دَ دوى حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب المساجد التى على طرق المدينة....-

او همدغه صحیح دی، دَ ابوعلی جیانی رحمه الله وینا ده چه د ابوزید په نسخه کښې محمدبن بکر دې او هغه غلط دې ځکه چه دَ امام بخاری رحمه الله په شیخانوکښې دَ محمدبن بکر په نوم څوك شیخ نشته.(۱)

۲-فضیل بن سلیمان: دا ابوسلیمان فضیل بن سلیمان نمیری بصری رحمه الله دې. (۲)

۳-ابوحازم: دا مشهور زاهدابوحازم سلمة بن دینارمولی الاسودالمدنی رحمه الله دې. (۳)

۴-عبدالله: دا عبدالله بن ابی قتاده السلمی رحمه الله دې.

۵-ابوقتادة: دا مشهور صحابی رسول ﷺ حضرت ابوقتاده حارث بن ربعی رضی الله عنه دې.(۴)

تنبیه: دَ حضرت ابوقتاده رضی الله عنه دا حدیث خپل مکمل تشریحاتو سره دَ ((کتاب جزاء الصید)) په شروع کښې تیرشویدې.

په دې باب کښې حضرت امام بخاری رحمه الله دا حدیث صرف دَ دې دَ پاره ذکر کړیدې چه په دې کښې دَ حضرت ابوقتاده د اس نوم ذکر دې.(۵)

قوله: فرکب فرسًا یقال لها: الجرادة: نو هغه په یو اس سور شو، هغه اس ته به ئې "جراده" وئیل.

دَ هغه اس نوم څه وو؟: دَ حضرت قتاده رضی الله عنه دَ دې پورته ذکر شوی اس نوم څه وو په دې کښې اختلاف دې .دلته خو"الجرادة" ذکر دې خو په سیرت ابن هشام (۶)کښې راغلی دی چه دَ حضرت قتاده رضی الله عنه دَ اس نوم "الحزوة" وو.

نواوس خو به یا دا وئیلې شی چه دَ دغه اس دوه نومونه وو، جراده او حزوه. او یا دا اووئیلی شی چه په دې کښې یو غلط او تصحیف دې. دَ بخاری شریف په روایت کښې چه کوم نوم ذکر دې هم هغه معتمد او صحیح دې. (۷)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت او مطابقت دَ حدیث په دې جمله کښې دې: ((فرکب فرساله، یقال لها الجرادة)) (۸)

---

۱) (فتح الباری(ج۶ص۵۹)وعمدة القاری(ج۱۴ص۱۴۷)-
۲) (دَ دوی حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب المساجد التی علی طرق المدینة.....-
۳) (دَ دوی حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۴) دَ حضرت قتاده اودَ هغه دَ خوئ دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب النهی عن الاستنجاء بالیمین
۵) (فتح الباری (ج۶ص۵۸)-
۶) (سیرة ابن هشام (ج۳ص۲۹۶) غزوة ذی قرد-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)-
۸) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۷)-

[۲۷۰۰] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللّٰهِ بْنِ جَعْفَرٍ حَدَّثَنَا مَعْنُ بْنُ عِيسَى حَدَّثَنَا أُبَيُّ بْنُ عَبَّاسِ بْنِ سَهْلٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ (۱) قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي حَائِطِنَا فَرَسٌ يُقَالُ لَهُ اللُّحَيْفُ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللّٰهِ وَقَالَ بَعْضُهُمُ اللُّخَيْفُ

تراجم رجال

۱- علي بن عبدالله بن جعفر: دا مشهور امام حديث امام جرح وتعديل حضرت علي بن عبدالله ابن المديني رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((كتاب العلم باب الفهم في العلم)) لاندې راغلي.(۲)

۲- معن بن عيسى: دا ابويحيى معن بن عيسٰى بن يحيى القزاز المدني رحمه الله دې. (۳)

۳- أبي بن عباس: دا أبي –بضم الهمزة وفتح الباء– ابن عباس بن سهل بن سعد الانصاری الساعدي المدني رحمه الله دې. دَ عبدالمهيمن بن عباس رور دې.(۴)

دې دَ خپل والد عباس اوابوبكر بن محمد بن عمرو بن حزم رحمهم الله نه روايت کوي. اودَ دوی نه زيد بن حبا، عتيق بن يعقوب الزبيري او معن بن عيسى قزاز رحمهم الله وغيره دَ حديث روايت کوي. (۵)

امام بخاري او امام نسائي رحمهما الله فرمائي ((ليس بالقوى)) (۶)

امام احمد رحمه الله فرمائي((منكر الحديث))(۷)

امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائي ((ضعيف)) (۸)

امام عقيلي رحمه الله ((له أحاديث لايتابع على شيء منها)) (۹)

او حافظ ساجي او ابو العرب قيرواني هم ((أبي)) ضعيف گرځولي دې. (۱۰)
البته بعض حضرات ائمه مثلاً امام دارقطني، ابن حبان او امام حاکم رحمهم الله هغه ته ثقه او قوی وئيلي دې. (۱۱)

---

۱) (قوله: أبي بن عباس بن سهل عن أبيه عن جده: الحديث هذا من إفراده عمدة القاري (ج ۱۴ ص ۱۴۷)-
۲) (كشف الباري (ج۳ص۲۹۷)-
۳) (دَ دوی حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب مايقع من النجاسات في السمن والماء-
۴) (تهذيب الكمال(ج۲ص۲۵۹)-
۵) (حواله بالا-
۶) (تهذيب الكمال (ص۲۵۹)-
۷) (حواله بالا(ص ۲۶۰)-
۸) پورتنئ حواله)
۹) (كتاب الضعفاء الكبير(ج۱ص۱۶)-
۱۰) (تعليقات تهذيب الكمال (ج۲ص۲۶۰)-
۱۱) (حواله بالا-

بهرحال ابی بن عباس دَ مضبوطې درجې راوی نه دې لکه څنګه چه تاسو اوکتل چه اکثر ائمه دَ جرح او تعدیل په ده باندې جرح کړېدې.
خودلته دا خبره یاد ساتل پکار دی چه امام بخاری رحمه الله دَ دې باب صرف هم دا یو حدیث اخستې دې او هغه هم دَ احکامو متعلق نه دې.
دونمه خبره دا ده چه دَ هغه نه دَ امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ترمذی او امام ابن ماجه رحمه الله هم روایت نقل کړی دی. او داهم دَ یو قسم توثیق او تعدیل دې.(۱) نو که دې ثقه یا ثبت نه هم وی لیکن حسن الحدیث ضرور دې او دَ احتجاج قابل دې نو علامه ذهبی رحمه الله فرمائی

((أبي وإن لم يكن بالثبت، فهو حسن الحديث)) (۲)

او ابن عدی رحمه الله فرمائی ((وهو يكتب حديثه، وهو فرد المتون والأسانيد))(۳)

۴- عباس بن سهل: دا عباس بن سهل بن سعد الساعدی رحمه الله دې. (۴)

۵- سهل بن سعد: دا مشهو صحابی حضرت سهل بن سعدمالك الساعدی انصاری رضی الله عنه دې. (۵)

قوله: قال: كان للنبي صلى الله عليه وسلم في حائطنا فرس يقال له: اللحيف: حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه فرمائی دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم زمونږ په باغ کښې یو اس وو کوم ته به چه ئې "اللحيف" وئیلې.
مطلب دا دې چه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ هغه اس دَ تربیت، پالنې او تړلو ځائ زمونږ باغ وو. (۶)
((حائط)) دَ کهجورو باغ ته وائی خوچه دَ هغې دیوالونه هم وی اودَ دې جمع حوائط ده، یا مطلق دیوال او جدال ته هم حائط وئیلی شی.
دَ لحيف ضبط او معنی: دلته دَ باب په روایت کښې لحيف حاء مهمله او تصغیر سره دې.
ابن قرقول رحمه الله وائی چه دَ ابن سراج رحمه الله نه دا کلمه دَ رَغيف په وزن نقل کړېشویده یعنی "لَحيف"، حافظ شرف الدین دمیاطی رحمه الله هم دا راجح ګرځولې دې او دَ علامه هروی رحمه الله همدغه رائې ده او هغه وائی چه دَ هغه اس لکئی اوږده وه نو ((كأنه يحلف الأرض بذنبه))، لکه چه هغه به خپله لکئی په زمکه راښکله او تلوبه او په خپله لکئی به ئی زمکه پټه کړې وه.(۷) په دې وجه ده ته "لحيف" وئیلې شوی دی. (۸)

---

۱) (هدی الساری (ص۷۸)-
۲) (میزان الاعتدال(ج۱ص۷۸)-
۳) (الکامل لابن عدی(ج۱ص۴۲۱)-
۴) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الزکوة، باب خرص التمر-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۶) (فیض الباری (ج۳ص۴۳۱)-
۷) (النهایة لابن الأثیر الجزری (ج۴ص۲۳۸) ولسان العرب (ج۹ص۳۱۵)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۵۹) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۳۷)-

قوله: قال أبوعبدالله: وقال بعضهم: اللخيف: ابوعبدالله وائی چه بعضو لخيف ونيلې دې.

مطلب دا دې چه بعض حضراتو دا لفظ خاء معجمه سره لخيف نقل کړيدې. په دې کښې هم هغه دوه صورتونه بيان کړيشوی دی کوم چه په لحيف کښې تيرشو چه يا خو مصغر دې يا په وزن دَ رغيف سره مکبر. (۱)

او دا دَ عبدالمهيمن بن عباس بن سهل رحمه الله روايت دې چه دَ ابی بن عباس رحمه الله رور دې. ابن منده رحمه الله هم دا روايت نقل کړيدې دَ کوم الفاظ چه دا دی: ((كان لرسول الله صلى الله عليه وسلم عند سعد بن سعد والد سهل ثلاثة أفراس، فسمعت النبى صلى الله عليه وسلم يسميهن لزاز، والظرب، واللخيف))(۲)

خو د سبط ابن الجوزی رحمه الله وينا ده چه امام بخاری رحمه الله دا په تصغير او خاء معجمه سره مقيد کړې دې اودغه شان ابن سعد رحمه الله هم د واقدی رحمه الله نه نقل کړی دی

ليکن ښکه چه پورته تيرشو چه اکثرو حضراتو دې ته ترجيح ورکړيده چه دا دَ رغيف په وزن مکبر او حاء مهمله سره دې او همدغه معروف دی. ابن الاثير رحمه الله فرمائی ((والمعروف بالحاء المهملة)) (۳) او قاضی عياض رحمه الله فرمائی ((وبالأول ضبطناعن عامة شيوخنا))(۴)

دَ دې لفظ دريم صورت ابن الاثير(۵) او صاحب (المغيث) دا بيان کړيدې چه دا جيم سره لجيف دې صاحب دَ (المغيث) بيا فرمائی چه چرې جيم سره دا لفظ صحيح وی نودَ دې معنی دَ هغه غشی ده دَ کوم مخ چه خور شوې وی نولکه دَ هغه اس دَ لجيف سره دَ هغه د تيز والی موسوم کړې شو. (۶)

او دا اس دَ امام ابن سعد رحمه الله مطابق نبی کريم ﷺ ته ربيعه بن ابی البراء مالك بن عامر العامری دَ هديه په توگه پيش کړې وو. (۷)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مناسبت ښکاره دې. ښکه چه دَ راوی دا قول ((فرس يقال له: اللحيف)) دَ امام بخاری رحمه الله دَقول ((اسم الفرس)) مطابق دې.(۸)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
۲) (حواله بالا واللخف: الضرب الشديد. لسان العرب (ج۹ص۳۱۵)-
۳) (النهاية(ج٤ص۲۳۸)-
٤) (شرح القسطلانی(ج۵ص۷۷)-
۵) (النهاية (ج۵ص۲٤٤)-
۶) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
۷) (الطبقات الكبير لابن سعد(ج۱ص۴۹۰)-
۸) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱٤۷)-

[۲۷۰۱] حَدَّثَنِی إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ سَمِعَ يَحْيَى بْنَ آدَمَ حَدَّثَنَا أَبُو الْأَحْوَصِ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ مُعَاذٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) قَالَ كُنْتُ رِدْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى حِمَارٍ يُقَالُ لَهُ عُفَيْرٌ فَقَالَ يَا مُعَاذُ هَلْ تَدْرِي حَقَّ اللَّهِ عَلَى عِبَادِهِ وَمَا حَقُّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ قُلْتُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَعْلَمُ قَالَ فَإِنَّ حَقَّ اللَّهِ عَلَى الْعِبَادِ أَنْ يَعْبُدُوهُ وَلَا يُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَحَقَّ الْعِبَادِ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يُعَذِّبَ مَنْ لَا يُشْرِكُ بِهِ شَيْئًا فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَفَلَا أُبَشِّرُ بِهِ النَّاسَ قَالَ لَا تُبَشِّرْهُمْ فَيَتَّكِلُوا [۲۹۳۸، ۶۳۵۰، ۵۹۱۲، ۵۶۲۲]

تراجم رجال

۱- اسحاق بن ابراهیم: دا مشهور امام فقه او حدیث اسحاق بن ابراهیم بن مخلد ابن راهویه رحمه الله دي. دَ ده حالات ((کتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- یحیی بن آدم: دامشهورامام حدیث یحیی بن آدم بن سلیمان مخزومی قریشی رحمه الله دې. (۳)

۳- ابوالأحوص: دلته په سندکښې دَ یحیی بن آدم دَ شیخ کنیت ذکر کړیشویدې، نوم ئې نه دې ذکر شوې نو اوس په شارحینوکښې دَ دې خبرې په بابت کښې اختلاف دې چه دَ ابوالاحوص نه څوك مراد دې؟

نو علامه کرمانی (۴) علامه عینی (۵) حافظ قسطلانی (۶) او حافظ جمال الدین مزی (۷) رحمهم الله رائې داده چه ابوالاحوص نه مراد سلام بن سلیم کوفی ضبعی رحمه الله دې او هم دغه دَ جمهورو رائې ده.

لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ابوالاحوص دَعمار بن رزیق کنیت دې. نور فرمائی چه ما دَ یحیی بن آدم شیخ ابوالاحوص سلام بن سلیم ګنړلو او هم په دې دَ مزی (۸) کلام هم

---

۱) (قوله: عن معاذ رضي الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا كتاب اللباس باب إرداف الرجل خلف الرجل رقم (۵۹۶۸) وكتاب الاستئذان باب من أجاب بلبيک وسعديک رقم (۶۲۶۷) وكتاب الرقاق باب من جاهد نفسه فی طاعة الله رقم (۶۵۰۰) وكتاب التوحيد باب ماجاء فی دعاء النبی صلی الله علیه وسلم أمته إلی توحيدالله تبارک وتعالی رم (۷۳۷۳) ومسلم كتاب الإيمان باب الدليل علی أن من مات علی التوحيد دخل الجنة قطعاً رقم (۱۴۴) والترمذی أبواب الإيمان باب ماجاء فی إفتراق هذه الأمة رقم (۲۶۴۳) وأبوداؤد كتاب الجهاد باب فی يسمی دابته رقم (۲۵۵۹)-

۲) (كشف الباری (ج۳ص۴۲۸)-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب الغسل بالصاع ونحوه-

۴) (شرح الكرمانی (ج۲ص۳۹)-

۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸)-

۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص۷۲)-

۷) (تحفة الأشراف (ج۸ص۴۱۱)-

۸) حواله بالا-

دال دې خو هم دغه حديث امام نسائي رحمه الله (۱) ((عن محمد بن عبدالله بن المبارك المخرومي عن يحيى بن آدم)) په طريق باندې نقل كړيدې. په دې كښې دَ يحيى بن آدم شيخ عمار بن رزيق دې او امام بخارى رحمه الله دا روايت ((يحيى بن آدم عن أبي الأحوص عن أبي إسحاق)) په طريق سره نقل كړې دې او دَ عمار بن رزيق كنيت هم ابوالاحوص دې. ((ولم أر من نبه على ذلك)) (۲)
دا خو د حافظ ابن حجر رائې شوه خو همدغه روايت امام مسلم (۳) او امام ابوداؤد (۴) رحمه الله هم نقل كړيدې. دَ امام مسلم شيخ ابوبكر بن ابى شيبه او امام ابوداؤدهناد بن السرى دى او دا دواړه ((عن أبي الأحوص عن أبي إسحاق)) په طريق سره كوى. خو دلتهِ دَ مسلم او ابوداؤد په روايت كښې دَ عمار بن رزيق په ځائې سلام بنِ سليم متعين دې.
ځكه چهِ ابوبكر بن ابى شيبه او هناد بن السرى ملاقات دَ سلام بن سليم نه خو ثابت دې، البته دَ عمار بن رزيق نهَ نه دې. (۵)
خوعلامه عينى رحمه الله دَ حافظ صاحب ترديد كولو سره فرمائى :
((أبوالأحوص: اسمه سلام بن سُليم الحنفى الكوفى، قيل: أبوالأحوص هذا عمار بن رُزيق الضبى الكوفى، قلت: لايصح هذا لأن عمارا هذا مما انفرد به مسلم، ولم يخرج له البخارى)) (۶)
دَ علمائې رجال رحمهم الله دَ صنيع نه همدغه معلوميږى چه دلته سلام بنِ سليم مراد دې نه چه عمار بن رزيق، ځكه چه په دې كښې اكثرو حضراتو عمار بن رزيق دَ افراد بخارى نه نه دې شميرلى. (۷) په دې وجه دا معلوميږى چه دې دَ بخارى دَ افرادو نه نه دې.
بهر حال كه مراد چرې دَ ابوالاحوص نه سلام بن سليم رحمه الله دې نو دَ هغه حالات خو تيرشو (۸) اوكه مراد ترينه عمار بن رزيق وى لكه څنګه چه دَ حافظ صاحب خيال دې نومونږ دلته دَ هغه مختصر تذكره نقل كوو.

قوله: عمار بن رزيق : دا عمار بن رزيق - بضم الراء وفتح الزاى مصغرا- الضبى الكوفى التميمى رحمه الله دې. د ده كنيت ابوالاحوص دې.(۹)

---

۱) (سنن النسائى الكبرى (ج۳ص٤٤٣) كتاب العلم باب الاختصاص بالعلم قوما.... رقم (۵۸۷۷)-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
۳) (صحيح مسلم كتاب الإيمان باب الدليل على أن من مات على التوحيد رقم (١٤٤)-
٤) (سنن أبى داؤد كتاب الجهاد باب فى الرجل يسمى دابته رم (۳۵۵۹)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۵۹)-
۶) (عمدة القارى)ج ١٤ص١٤٨)-
۷) (انظر تهذيب الكمال (ج۲۱ص۱۸۹) وميزان الاعتدال (ج۳ص١۶٤) والكاشف (ج۲ص۵۰) وتهذيب التهذيب (ج۷ص٤٠٠) والتقريب (ج۱)-
۸) (دَ دوى دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الأذان باب الالتفات فى الصلاة-
۹) (تهذيب الكمال (ج۱ص۱۸۹)-

دي دابواسحاق السبيعي، اعمش، منصور، عبدالله بن عيسى، بن عبدالرحمن بن ابى ليلى، محمدبن عبدالرحمن بن ابى ليلى، عطاء بن السائب، مغيره بن مقسم، فطر بن خليفه او نورو محدثينو رحمهم الله نه د حديث روايت كوى.
د دوى نه روايت كونكوكښې ابوالجواب احوص بن جواب، ابوالاحوص سلام بن سليم الكوفى، ابواحمد الزبيرى، زيد بن احباب، عبثر بن قاسم، يحيى بن آدم، معاويه بن هشام او نور محدثين حضرات شامل دى. (۱)

امام يحيى بن معين او امام ابوزرعه رحمهما الله فرمائى ((ثقة)) (۲)

لوين رحمه الله فرمائى چه ماته ابواحمد الزبيرى اووئيل ((لواختلفت إليه لكفاك أهل الدنيا)) (۳) كه ته هغه له تلې راتلې نو هغه (عمار بن رزيق) به ستا د پاره د اهل دنيا د طرف نه كافى شى، يعنى بل چاله به د تلو هډو ضرورت نه وى.

امام احمدبن حنبل رحمه الله فرمائى ((كان من الأثبات))(۴)

امام ابن المدينى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۵)

ابوبكر البزار رحمه الله فرمائى ((ليس بأس به)) (۶)

ابوحاتم رحمه الله فرمائى ((لابأس به))(۷)

نسائى رحمه الله فرمائى ((ليس به بأس)) (۸)

او ابن حبان د هغه ذكر په (كتاب الثقات) كښې كړيدې.(۹)
سبط ابن العجمى رحمه الله هم د هغه ثقه ګرځولې دې. (۱۰)
دغه شان حافظ ذهبى رحمه الله فرمائى ((ثقة))(۱۱)

د هغوى انتقال په كال ۱۵۹هـ كښې شويدې (۱۲) رحمه الله رحمة واسعة.

---

۱) (د شيوخو او تلامذه د تفصيل د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۲۱ص۱۸۹-۱۹۰)-
۲) (تاريخ عثمان بن سعيد الدارمى(ص۱۵۹)-
۳) (الكاشف (ج۲ص۵۰)-
٤) (تهذيب التهذيب (ج۷ص٤۰۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (حواله بالا-
۷) (تهذيب الكمال(ج۲۱ص۱۹۰)-
۸) (حواله بالا-
۹) (الثقات لابن حبان (ج۷ص۲۸۶)-
۱۰) (حاشية الكاشف لابن العجمى (ج۲ص۵۰)-
۱۱) (ميزان الاعتدال (ج۳ص۱۶٤)-
۱۲) (الكاشف (ج۲ص۵۰)-

۴- ابی اسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۱)

۵- عمروبن میمون: دامشهورتابعی عمروبن میمون الاودی ابویحیی کوفی رحمه الله دې (۲)

۶- معاذ: دا ممتاز انصاری صحابی حضرت معاذبن جبل بن عمرو رضی الله عنه دې. د دوی مختصر حالات ((کتاب الإیمان باب الإیمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم: بنی الإسلام علی خمس)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

قوله: قال: کنت ردف النبی صلی الله علیه وسلم علی حمار یقال له: عفیر:

حضرت معاذ بن جبل رضی الله عنه فرمائی چه زه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم شاته په یو خر باندې چه هغې ته عفیر وائی سوروم. ((ردف)) د راء په کسراودال په سکون سره دې.

جوهری فرمائی چه((ردف)) د مرتدف په معنی کښې دې یعنی هغه سړې چه سور پسې سور وی اودې جمع ((أرداف)) ده. (۴)

((عفیر)) دعین په ضمه اوفاء په فتح سره د((أعفر))تصغیردې. لکه چه د اسود تصغیر سُوید دې. (۵) او قاضی عیاض دا لفظ د عین په ځائ غین سره ضبط کړیدې چه وهم دې ځکه چه اکثر حضراتو دا په عین سره نقل کړیدې. (۶)

او ((عفیر)) د ((عفرة)) نه مشتق او ماخوذ دې د دې معنی سُوربخن سپین رنګې دې یعنی د خاورې د رنګ په شان، د دې خر نوم ئې ((عفیر)) ځکه کیخودې وو چه د دې رنګ سربخن سپین وو. (۷)

بیادا خبره باندې پوهه شئی چه دلته د باب په روایت کښې د هغه خر نوم ((عفیر)) راغلې. دغه شان په مسلم شریف (کتاب الإیمان) (۸) اود ابوداؤد (کتاب الجهاد)(۹) په روایت کښې هم د ده نوم هم ((عفیر)) ذکر دې. لیکن علامه خطابی رحمه الله د امام واقدی رحمه الله (۱۰) نه علامه

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ۳۷۰)-
۲) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أوجیفة...-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۲۸)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸) ولسان العرب (ج۹ص۱۱۶)-
۵) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸)-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۴۸)وشرح النووی علی مسلم (ج۱ص۴۴)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۵۹)وشرح ابن بطال (ج۵ص۶۰)-
۸) (صحیح مسلم کتاب الإیمان باب الدلیل علی أن من مات علی التوحید دخل الجنة قطعا رقم(۱۴۴)-
۹) (سنن أبی داؤد کتاب الجهاد باب فی الرجل یسمی دابته رقم (۲۵۵۹)-
۱۰) (قوله ابن بطال (ج۵ص۶۰) وهو فی معالم السنن للخطابی (ج۳ص۳۹۰) ولیس فیه ذکر الواقدی. وصنیع الخطابی دال علی أنه قائل بکونهما واحداً-

طبرى رحمه الله (١) او شيخ ابومحمد لونى رحمه الله (٢) دَ دغه خر نوم ((يعفور)) نقل كړيدي.
اوس اختلاف دا پيدا شو چه آيا دا هم يو خرِ دې که دوه جدا جدا خرونه دى. دَ ابن عبدوس رحمه الله او ابن القيم رحمه الله خيال دا دې چه دا هم دَ يو خر دوه نومونه دى. او شرف الدين دمياطى رحمه الله فرمائى چه دا جدا جدا دوه خرونه وو. حضور ﷺ ته ((عفير)) شاه مقوقس په هديه کښې ورکړې وو او دوئم يعنى ((يعفور)) فروه بن عمرو حضور ﷺ ته دَ هديه په توګه پيش کړې وو أو بالعكس.(٣)

حافظ صاحب هم دا راجح ګرځولې دې چه دا دوه خرونه وو، فرمائى ((وهو غير الحمار الذى يقال له: يعفور)) (٤)

((يعفور)) په اصل کښې دَ هوسئى دَ بچى نوم دې اودې دوئم خر ته ((يعفور)) دَ هغه دَ تيزوالى په وجه ونيلې شوې دې ځنګه چه دَ هوسئى بچې په منډه کښې تيز وى.(٥)

دَ امام واقدى رحمه الله وينا ده چه دا ((يعفور)) دَ نبى عليه السلام دَ حجة الوداع نه په واپسئى باندې هلاك شوې وو اوهم داعلامه نووى رحمه الله دَحافظ ابن الصلاح په حواله راجح ګرځولې دې.(٦)
خودَ سهيلى وينا ده چه په کومه ورځ دَ رسول الله ﷺ وفات اوشوهم په هغه ورځ ((يعفور)) خپل ځان په يوکوهى کښې ورګذارولو سره هلاك کړې وو. (٧)
دَ حديث باب نور تشريحات ((كتاب العلم باب من خصّ بالعلم قوما دون قوم)) لاندې تيرشوى دى.
دَ حديث دَ ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث باب ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه دَ حديث شريف په دې جمله کښې دې: ((يقال له: عفير)) (٨)

[٢٧٠٢] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (٩) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ فَزَعٌ بِالْمَدِينَةِ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لَنَا يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا [ر: ٢٤٨٤]

---

١) (شرح ابن بطال (ج٥ص٦٠)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٤٨)-
٣) (حواله بالا وفتح البارى (ج٦ص٥٩)-
٤) (وفتح البارى (ج٦ص٥٩)-
٥) (حواله بالا وعمدة القارى (ج١٤ص١٤٨)-
٦) (حواله بالا وشرح النووى على مسلم (ج١ص٤٤)-
٧) (وعمدة القارى (ج١٤ص١٤٨)-
٨) (حواله بالا-
٩) قوله: عن أنس بن مالك رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس

تراجم رجال

۱-محمدبن بشار: دا مشهور امام حدیث محمدبن بشار عبدی بصری رحمه الله دی. د بندار په لقب باندې مشهور دی. د ده حالات ((کتاب العلم باب ماکان النبی صلی الله علیه وسلم یتخولهم....)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۲-غندر: دا ابوعبدالله محمدبن جعفر هذلی رحمه الله دی.د غندرپه لقب مشهور دی. د ده حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلی. (۲)

۳-شعبه: داامام شعبه بن الحجاج رحمه الله دی. د ده حالات هم مختصراً ((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) په ذیل کښې راغلی دی.(۳)

۴-قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسی رحمه الله دی. د ده حالات هم مختصراً ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه)) لاندې راغلی دی. (۴)

۵-انس بن مالك: حضرت انس بن مالك رضی الله عنه حالات هم ((کتاب الإیمان)) د مذکوره باب لاندې تیر شوی دی. (۵)

قوله: قال: کان فزع بالمدینة، فاستعار النبی صلی الله علیه وسلم فرسالنا یقال له المندوب: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه یو ځل په مدینه کښې دننه د ویرې حالات پیدا شو نو حضوراکرم صلی الله علیه وسلم زمونږ اس واخستلود کوم نوم چه "مندوب" وو.

دلته حضرت انس رضی الله عنه داس نسبت خپل طرف کړو چه ((فرسالنا)) او همدغه روایت په ماقبل کښې هم راغلې په هغې کښې ((فرسامن أبي طلحه))(۶) الفاظ وارد شوی دی. یعنی هغه اس د حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وو. لیکن په دې دواړو روایتونو کښې څه تعارض او منافاة نشته ځکه چه حضرت ابوطلحه رضی الله عنه د حضرت انس رضی الله عنه ناسکه پلار اود هغه د مور ام سلیم رضی الله عنها دونم خاوندوو، نواس په اصل کښې د حضرت ابوطلحه رضی الله عنه وومګر په دې حیثیت سره چه د حضرت انس رضی الله عنه د تربیت لاندې وو نو خپل طرف ته ئی د اس نسبت اوکړو. (۷)

قوله: فقال: ما رأینا من فزع، وإن وجدناه لبحرا: نو حضور صلی الله علیه وسلم واپس راغلو او

۱) (کشف الباری (ج۳ص۱۵۸)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص ۲۵۰)-
۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۳)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص٤)-
۶) (صحیح البخاری کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس رقم (۲۶۲۷)-
۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۸) و شرح القسطلانی (ج۵ص۷۲)-

ونی فرمانیل مونږ هیڅ د ویرې خبره اونه لیدله او مونږ هغه د سمندر په شان اوموندلو.
"مندوب" نومې دا اس اول بطئ السیرو د حضور اکرم ﷺ د سوریدو په برکت تیز رفتار شو او سریع السیر شو.(١)
اود علامه مهلب رحمه الله په حواله سره دا خبره اول راغلې چه د ټولونه اول د تیز اس تشبیه د سمندر سره نبی اکرم ﷺ ورکړیده. (٢)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې: ((فرسالنا یقال له: مندوب)).(٣)

٤٧-بَاب: مَا يُذْكَرُ مِنْ شُؤْمِ الْفَرَسِ

د باب د ترجمه مقصد: د امام بخاری رحمه الله د دې باب د ترجمه مقصد دا دې چه په احادیثومبارکو کښې د اسونویاره کښې چه دا کوم راغلی دی چه په دې کښې شوم او نحوست دې هغه په خپل عموم باندې دی یا د بعضو اسونو سره مخصوص دی. هغه په خپل ظاهر باندې دی یامؤول باندې دی؟ (۴)
بیا مصنف رحمه الله په دې باب کښې دوه احادیث ذکر کړی دی، حدیث عبدالله بن عمر رضی الله عنهما او حدیث سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه.
د سهل بن سعد رضی الله عنه حدیث عبدالله بن عمر رضی الله عنهما نه پس ذکر کولو سره د دې خبرې طرف ته اشاره کړیده چه حدیث عبدالله بن عمر رضی الله عنهما کښې چه کوم حصر وارد شویدې هغه په خپل ظاهر باندې نه دې. د دې باب نه پس د باب ترجمه "الخیل لثلاثة...." کښې هم د دې خبرې ذکر دی چه شوم بعض اسونو سره خاص دې، د هر یو اس حکم دا نه دې او دا ټول د امام بخاری رحمه الله د نظر لطافت او د فکر د دقت نتیجه ده.(۵)

[٢٧٠٣] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ أَخْبَرَنِي سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ سَمِعْتُ(٦) النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ إِنَّمَا الشُّؤْمُ فِي ثَلَاثَةٍ فِي الْفَرَسِ وَالْمَرْأَةِ وَالدَّارِ [ر: ١٩٩٣]

تراجم رجال

١-ابوالیمان: دا ابوالیمان حکم بن نافع بصری رحمه الله دې.

---

١) (شرح القسطلانی (ج٥ص٧٢) ویدل علیه قوله: فرسالأبی طلحة بطیئا فی باب السرعة والرکض فی الفزع رقم (٢٩٦٩)-
٢) شرح ابن بطال (ج٥ص٣٤٥)-
٣) (عمدة القاری (ج١٤ص١٤٨)-
٤) (فتح الباری(ج٥ ص٧٢) وعمدة القاری (ج١٤ص١٤٩)-
٥) (فتح الباری(ج٦ص ٦٠)-
٦) (قوله: ان عبدالله بن عمر رضی الله عنهما: احدیث، مرتخریجه فی کتاب البیوع باب شراء الابل الهیم اوالاجرب-

۲-شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزة قرشى اموى رحمه الله دې، دَ دې دوارو مختصر حالت "بدء الوحى" دَ شپږم حديث په زمره کښې راغلې دې. (۱)

۳-الزهري: دا امام محمدبن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دې، دَ هغوى حالات هم دَ "بدء الوحى" په دريم حديث کښې تيرشوى دى. (۲)

۴-سالم بن عبدالله: دا ابو عمر سالم بن عبدالله بن عمر بن خطاب رحمه الله دې، دَ هغه هم مختصر حالات "كتاب الايمان باب الحياء من الايمان" لاندې تيرشويدې. (۳)

۵-عبدالله بن عمر رضى الله عنهما: دا مشهور صحابى دَ رسول الله ﷺ حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه دې، دَ هغوى حالات ((كتاب الايمان، باب قول النبى ﷺ: بنى الاسلام على خمس)) کښې تيرشويدې. (۴)

اخبرني سالم: دغه شان شعيب دَ زهرى رحمه الله نه نقل كړى دى چه سالم دَ زهرى نه دا حديث بيان كړو او ابن ابى ذئب دَ شاذ امر ارتكاب كړيدې چه دَ امام زهرى او سلام په مينځ سند کښې ئې محمد بن زبيد بن قنفذ داخل كړيدې؛ يعنى صحيح دا ده چه په دې سند کښې دَ امام زهرى او سالم په مينځ کښې بل راوى نشته. (۵)

قوله: قال: سمعت النبى صلى الله عليه وسلم يقول: انما الشؤم فى ثلاثة: فى الفرس، والمراة، والدار: حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنه فرمائى چه نبى كريم ﷺ نه ماداسې فرمائيلوسره واوريده چه نحوست په اس کښې، ښځه کښې او په كوركښې وى.

دَ "شوم" لفظ شين معجمه او همزه سره دې او كله په دې کښې تسهيل كولې شى نو په ځاى دَهمزه واؤ كيږى (۶) اودَ دې معنى نحوست او بدفالى ده. (۷)

[۲۷۰۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ أَبِي حَازِمِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ إِنْ كَانَ فِي شَيْءٍ فَفِي الْمَرْأَةِ وَالْفَرَسِ وَالْمَسْكَنِ [۴۸۰۷]

---

۱) (كشف البارى (ت۱ص۴۷۹-۴۸۰)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۶)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۱۲۸)-
۴) (كشف البارى (ج۱ص۶۳۷)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۶۰) وعمدة القارى (ج۱ص۱۴۹)-
۶) (فتح البارى (ج۶ص۶۰)-
۷) (التمهيد (ج۹ص۲۷۸)-

[..... بقيه حاشيه په راروانه صفحه.....

تراجم رجال

۱- **عبدالله بن مسلمه:** دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دې.

۲- **مالك:** دا امام دارالهجرة امام مالك بن انس اصبحی رحمه الله دې، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الایمان باب من الدین الفرار من الفتن)) کښې تیرشوی دی.(۲)

۳- **ابوحازم:** دا مشهور زاهد، ابو حازم بن دینار مولی الاسود مدنی رحمه الله دې. (۳)

۴- **سهل بن سعدالساعدی:** دَصحابی رسول ﷺ حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه حالات هم تیرشوی دی. (۴)

قوله: ان رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: ان کان فی شئ ففی المراة والفرس والمسکن.: حضرت سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه نه روایت دې چه رسول الله ﷺ فرمائی چه (نحوست) که په یو څیز کښې وې نو په ښځه کښې، په اس کښې او دَ اوسیدو په ځائ (مسکن) کښې به وو.

یوسوال اودَ هغې جوابونه: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دوه احادیث ذکر کړی دی. په دې احادیثو پاندې دا اشکال کیږی چه دَ حضوراکرم ﷺ په یوبل حدیث کښې چه دَ حضرت انس رضی الله عنه نه روایت دې په دې کښې دی: "لاعدوی، ولاطیرة" (۵) او په دې حدیث کښې دَ بدفالئی نه منع کړې شوې ده،ښځه کوراو اس کښې دَ شوم دا تصور بدفالی او بدشګونی نه ده نو نور څه دی؟ په ظاهره دواړو قسم روایاتوکښې تعارض دې.

دَ دې تعارض دَلرې کولودَپاره مختلف حضرات او محدثین مختلف جوابونه ورکوی:

① امام مالك او ابن قتیبه رحمه الله دَ باب احادیث په خپله ظاهری معنی باندې محمول کړی دی اوونیلی دی چه دااحادیث په دې دوئم حدیث کښې بیان شوی عام قانون نه مستثنی دی.(۶)

...دتیرمخ حاشیه[۱] (قوله: عن سهل بن سعدالساعدی رضی الله عنه الحدیث اخرجه الخاری ایضاً (ج۲ص۷۶۳ کتاب النکاح باب یتقی من شؤم المراة.... رقم (۵۰۹۵) ومسلم کتاب السلام باب الصترة والفال ومایکون فیه الشوم رقم (۵۸۱۰) والترمذی ابواب الادب باب ماجاء فی الشؤم رقم (۲۸۲٤) وابن ماجه ابواب النکاح باب مایکون فیه الیمن والشؤم رقم (۱۶۶٤)-

۲) (کشف الباری(ج۲ص ۸۰) وایضا انظر لترجمة الامام مالک بن انس کشف الباری(ج ۱ص ۲۹۰)-

۳) (دَ هغوی دَ حالاتودَ پاره اوګوریٔ کتاب الوضوء، باب غسل المراة اباها الدم عن وجهه-

٤) حواله بالا-

۵) (الحدیث اخرجه البخاری کتاب الطب باب الفال رقم (۵۷۵۶) وباب لاعدوی رقم (۵۷۷۶ ومسلم کتاب السلام باب الطیرة والفال رقم (۵۸۰۰و ۵۸۰۱)و ابوداؤد ابواب الطب باب فی الطیرة رقم (۳۹۱۶) والترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی الطیرة رقم(۱۶۱۵)-

۶) (فتح الباری(ج۶ص ۶۱)-

② علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی چه دا احادیث دَ قرآن کریم دَ آیت ﴿ما اصاب من مصيبة فى الارض ولا فى انفسكم الا فى كتاب﴾ (۱) سره منسوخ دی (۲) لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله په دې جواب باندې رد کړیدې او فرمائی "والنسخ لایثبت بالاحتمال" (۳)

③ ابن العربی رحمه الله دافرمائی چه دا کلام حرف شرط سره دې، لکه څنګه چه دَ باب بل روایت حضرت سهل بن سعد کښې ((ان كان الشؤم.....)) حرف شرط سره دې او معنی دا ده چه شوم ونحوست که چرته په یو څیز کښې کیدیشی نو هغه ښځه، کور او اس کیدیشی.(۴) (لیکن شوم یعنی سپیره والې په څه څیز کښې نه وی نودَ دې دَ پاره په دې دریو څیزونوکښې هم دَ دې تصور نشی کیدلې).

④ بعض علماؤ فرمائی چه په حقیقت کښې شوم په دوه قسمه دې، یو شوم په معنی دَ عدم موافقت او دوئم شوم په معنی دَ نحوست.

نو دشوم په حدیث باب کښې په معنی دَعدم موافقت دې او ((لاعدوی ولا طيرة)) کښې په معنی دَ نحوست دې. په دې صورت کښې به دَ کور بدفالئی مطلب دا وی چه هغه تنګ وی یا هلته ګاونډیان ښه نه وی یا دَهغه ځائ آب وهوا خرابه وی دغه شان دَ شؤم مرأة مطلب دا دې چه دَهغې اولاد نه وی، اوږد ژبې وی، دَ پاك دامنئ خيال نه ساتی او دَ شؤم فرس مطلب دا دې چه هغه په جهاد کښې په کار رانشی یاسرکش وی یا دَ هغې قیمت زیات وی.(۵)

علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی:

((وقد فسر معمر فى روايته لهذا الحديث الشؤم تفسيرا حسنا: قال معمر: سمعت من يفسر هذا الحديث يقول: شؤم المراة اذا كانت غير ولود، وشؤم الفرس اذا لم يغز عليه فى سبيل الله، وشؤم الدار جار السوء)). (۶)

او معمر رحمه الله دَ دې حدیث په روایت کښې دَ شوم ښه تفسیر بیان کړیدې. هغوی فرمائی چه دَ هغه نه می اوریدلې چه دَ دې حدیث تفسیر او وضاحت ئې بیانولو چه دَ ښځې شوم دا دې چه دَ هغې بچی نه کیږی، دَ اس شوم دا دې چه په دې دَ الله تعالی دَ پاره جنګ نه کوی او دَ کور شوم دا دې چه دَ هغې ګاونډی خراب وی.

دَ آخری جواب تائید دَ حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه هغه مرفوع حدیث نه هم کیږی کوم

---

۱) (الحديد ۲۲)-

۲) (عمدة القارى (ج ۱٤ ص ۱۵۰) والتمهيد (ج ۹ ص ۲۸۵)-

۳) (فتح البارى (ج ۶ ص ۶۲)-

٤) (حواله بالا، وتكملة فتح الملهم (ج ٤ ص ۳۸۱) وعمدة القارى (ج ١٤ ص ۱۵۱) قال العينى وهنا اسم كان مقدر ان كان الشؤم فى شئ حاصلا فيكون فى المراة والفرس والمسكن فقوله ان كان فى شئى الى اخره اخبار انهليس فيهن فاذالم يكنفى هذه الثلاثة فلايكون فى شئ-

۵) (لامع الدرارى (ج ۹ ص ۲۶۷) ورجح هذا الجواب الشيخ الكاندهلوى انظر تعليقات لامع الدرارى-

۶) (التمهيد لابن عبدالبر (ج ۹ ص ۲۷۸-۲۷۹) والمصنف لعبدالرزاق (ج ۱ ص ٤۱۱ رقم (۱۹۵۲۷)-

چه امام احمد رحمه الله روایت کړیدي. په دې کښې دي:

((من سعادة المرء المراة الصالحة والمسكن الصالح والمركب الهنئ ومن شقاوة المرء المراة السؤ والمسكن السؤ والمركب السؤ)). (۱)

یعنی د سړي په خوشبختئی کښې دا دی چه د هغه ښځه نیکه وي. د هغه د اوسیدو ځای ښه وي او دهغه سورلی ښه وی او د سړی بدبختئی نه دا دی چه د هغه ښځه بداخلاقه وی د هغه د اوسیدو ځای خراب وی او د هغه سورلی خرابه وی. او دا څيز د هرجنس بعض قسمونو سره مختص دې. (۲)

خاص د دې دريو څيزونو ذکر کولو وجه: د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما حديث باب اداة حصر سره وارد شويدې چه شؤم هم په دريو څيزونوکښې وی ښځه اس او کور. (۳)

بعض حضراتو مثلاً ابوالعباس قرطبي رحمه الله فرمائي چه د دې دريو څيزونو ذکر سره د خاص کولو وجه د ملازمت طول او اوږدوالې دې. يعنی د انسان هم دې څيزونو سره واسطه پريوزی ځکه چه انسان په غالب أحوالوکښې د کور نه چه په کښې اوسيږی. د ښځې نه چاسره چه د ژوندتيرولو تعلق وی او تړلې شوی اس نه کوم چه ده د جهاد د پاره تيار ساتلې وی مستغنی کيدې نشی. (۴)

آيا شوم مذکور په دې دريو څيزونوکښې محصور دې؟: بيا دا خبره ياد ساتئی چه د باب حديث طرق هم په دې دريو څيزونو متفق دی يعنی په ټولو طرقو کښې هم د فرس، مراة او دار ذکر دې البته مصنف عبدالرزاق (۵) کښې "معمرعن ام سلمة" په طريق ((السيف)) اضافه هم موجود ده. کوم نه چه معلوميږی چه توره هم شؤم او نحوست وی او علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((رواه جويرية عن مالك عن الزهري ان بعض اهل ام سلمة زوج النبي صلى الله عليه وسلم اخبره ان ام سلمة كانت تزيد السيف)) (۶)

حافظ ابن حجر رحمه الله چه د دې زياتوالی متعلق کوم کلام ذکر کړيدې د هغې خلاصه مونږ دلته ذکر کوو: دا حديث سره د دې زياتوالی امام دارقطنی په "غرائب مالك" کښې نقل کړيدې او د هغه سند تر زهری رحمه الله پورې صحيح دې. بيا جويريه په دې حديث کښې منفرد هم نه ده بلکه سعيد بن داؤد د هغې متابعت کړيدې، دا متابعت هم امام دارقطنی نقل کړيدې او هغه فرمائيلی چه د جويريه په روايت کښې چه کوم مبهم راوی دې هغه ابو عبيده عبدالله بن زمعه دې، دغه شان امام ابن ماجه رحمه الله دا روايت "سيف" د زياتوالی سره په خپل

---

۱) (المسند الامام احمدبن حنبل (ج۱ص۱۶۸)-

۲) (فتح الباری(ج۶ص۶۲) وانظر ايضا کشف الباری کتاب النکاح (ص۱۸۱)-

۳) (حواله بالا وعمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۹) وطرح التثريب فی شرح التقريب (ج۷ص۲۱۵۳)-

٤) (وعمدة القاری (ج۱٤ص۱٤۹) وطرح التثريب فی شرح التقريب (ج۷ص۲۱۵۳)-

۵) (المصنف لعبدالرزاق (ج۱۰ص٤۱۱) رقم (۱۹۵۲۷)-

۶) (التمهيد لابن عبدالبر(ج۹ص۲۷۹)-

سنن کښې موصولاً ذکر کړیدې دې. د هغه په سند کښې ابوعبیده عبدالله بن زمعه صراحت دې او د هغه روایت الفاظ دا دی:

قوله: عن زینب بنت ام سلمة عن ام سلمة انها حدثت بهذه الثلاثة وزادت فیهن والسیف: (۱) زینب بنت ام سلمه دا د ابوعبیده عبدالله بن زمعه مور ده، حدیث باب امام نسائی رحمه الله (۲)هم د سند په څه اختلاف سره نقل کړیدې.دې کښې هم د"سیف" زیاتوالې موجود دې.(۳)

علامه ابن عربی رحمه الله فرمائی چه حصر په نسبت د عادت دې یعنی خلق عادةً په دې څیزونو کښې نحوست ګنړی او دا څه خلقی یا فطری معامله نه ده چه په دې څیزونوکښې به خامخا څه نحوست وی، دا مطلب حصر نه دې چه دا درې څیزونه پیدائشی مشوم او منحوس وی، کله نحوست د دوو کسانو سره په اوسیدو سره کیږی، کله په سفرکښې کیږی او کله په هغه کپړا کښې وی کومه چه بنده نوې نوې اخلی، د دې د پاره نبی کریم ﷺ فرمائیلی دی

((اذالبس احدکم ثوبا جدیدا فلیقل: اللهم انی اسالك من خیره وخیر ماصنع له، واعوذبك من شره وشر ما صنع له)) (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د رومبی حدیث مناسبت ترجمة الباب د حدیث جملې ((فی الفرس)) په جمله کښې دې او د دوئم حدیث مناسبت هم ترجمه سره بالکل واضح او ظاهر دې. (۵)

تنبیه: دا د شوم مسئله (کتاب النکاح) (۶)کښې هم تیره شویده او دلته هم امام بخاری رحمه الله دا روایات نقل کړیدی، ترجمه ئی هم قائم کړیده او د جهاد په مناسبت سره شوم فرس ئی هم بیان کړیدې د کوم تفصیل چه په ما قبل کښې مونږ بیان کړیدې.

۴۸-بَاب: الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری دلته دا اوفرمائیل چه اسونه درې وی یعنی د اسونو پالونکو کسانو د نوعیت په اعتبار سره درې قسمونه دی. (۷)

---

۱) (سنن ابن ماجه کتاب النکاح باب مایکون فیه الیمن والشوم رقم ۱۹۹۵)-
۲) (سنن النسائی الکبری (ج۵ص۴۰۳) کتاب عشرة النساء ابواب حقوق الزوج شوم المرءة رقم (ج۵ص۹۲۸۰)-
۳) (فتح الباری(ج۶ص۶۳)-
٤) (الحدیث رواه ابوداؤد فی کتاب اللباس باب ما یقول اذا لبس ثوبا جدیدا رقم (۴۰۲۰) والترمذی فی کتااللباس باب ما یقول اذا لبس ثوباجدیدارقم (۱۷۹۷) وطرح التثریب فی شرح التقریب (ج۷ص ۲۱۵۳)-
۵) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۳۹و۱۵۱)-
۶) (صحیح البخاری(ج۲ص۷۶۳) کتاب النکاح باب مایتقی من شوم المراة وکشف الباری کتاب النکاح (ص۱۸۰-۱۸۲)-
۷) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۵۱)-

يو خيل خو هغه دي چه د اجر او ثواب سبب جوړيږي او دا هم هغه خيل دي چه د جهاد د پاره اوساتلې شي. دونم هغه دی چه ستر او پردي پټولو او د دوزخ د اور نه د حجاب سبب جوړيږي او هغه دا دی چه کوم سړي اس اوساتي او د هغه چه د الله تعالى د طرف نه کوم حقوق مقرر دی هغه ادا کړي. د ده ښه خيال اوساتي، او دريم اس هغه دي چه د اسلام سره د دښمنئ د پاره اوساتلې شي.

بيا امام بخاري د حديث باب په رومبنئ حصه کښې باب د ترجمه جزء جوړ کړيدې. (۱) لکه څنګه چه د هغه معروف عادت دې. (۲)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله د ترجمه غرض دا خودلې دې: ((ويحتمل عندى فى وجه الغرض من الترجمة: انه الاشارة الى ما سبق من شؤم الفرس من حيث الحصر الوارد فى الحديث، فانه لم يتعرض فيه الى الشؤم)) (۳)

يعنى زما په نزد د باب د ترجمه په غرض کښې دا احتمال دې چه امام بخارى رحمه الله د دې ترجمه نه دې طرف ته اشاره کوى چه په ما سبق کښې په کومو دريوڅيزونو کښې حصر وارد شوى وو چه په دې کښې نحوست دې په دې کښې اس هم شامل وو نو هغوى په سابق کښې د بيان شوى شوم نه دلته تعرض نه دې کړې.

دکوم نه چه دا معلومه شوه چه په هريو اس کښې نحوست نه وى. كما سبق منا ذكره فى الباب السابق

آيا اسونه هم په دې دريو قسمونوکښې منحصر دی؟: دلته سوال دا پيدا کيږي چه نبى کريم ﷺ د باب په حديث کښې د خيل درې قسمونه بيان فرمائيلی دی نو آيا د خيل صرف همدغه درې قسمونه دی که نور هم شته؟

حافظ ابن حجر رحمه الله د دې جواب کښې فرمائی چه د باب حديث نه بعض شراح حصر مراد اخستې دې چه د اسونوهم درې قسمونه دی. هغه داسې چه اس پالل او هغه ساتل خو به مطلوب وی يا به مباح وی او يا به ممنوع، نو په مطلوب کښې واجب او مندوب دواړه داخل دی او ممنوع کښې حرام او مکروه دواړه داخل دی. (۴)

بيا بعضو حضراتو په دې باندې اعتراض اوکړو چه په حديث کښې خو د مباح ذکر نشته، ځکه چه کوم دريم قسم د اسونودې هغه دې قيد سره مقيد دی "ولم ينس حق الله فيه" نودا خو مندوب سره ملحق شو نو دلته د مباح قسم کوم ځای نه راغلو؟

د دې اعتراض جواب دا دې چه د نبى کريم ﷺ غالب عادت دا وو چه هغوى ﷺ به هم د دې څيزونو اهتمام فرمائيلو په کوم کښې چه د څه څيز ترغيب وی يا د امر نه منع کړېشوې وی. ترکومې چه د خالص مباحاتو تعلق دې نود دې بيان نه هغوى ﷺ سکوت فرمائی،

---

۱) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص ۶۴)-
۲) (كشف البارى (ج ۱)-
۳) (الابواب والتراجم للشيخ الكاندهلوى (ج۱ص۱۹۶)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص ۶۴)-

ځکه چه دا خبره معلومه ده چه د دې مباحاتونه سکوت د عفواو معافئي دليل دې. (١)
او حافظ صاحب رحمه الله د مذکوره اعتراض جواب فرمائي چه دا هم ممکن دی چه دونم قسم خالص د مباح وی مګر دا چه د نيت د خلوص په وجه هغه کله کله د ندب درجې ته اورسي په خلاف د اول قسم ځکه چه هغه خو د شروع نه مطلوب دی (٢) يعنی په اول قسم کښې د اس ترلو نيت هم د جهاد د پاره وو نو هغه خو د شروع نه مطلوب او مقصود دی. والله اعلم.

قوله: وَقَوْلُهُ تَعَالَى وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ: [النحل:٨] او د الله تعالى قول دې او(هغه)اسونه قچرې او خره پيداکړی دې د پاره چه تاسو په دې سواره شئ او زينت هم دې.

د(الخيل....) عطف دماقبل "والانعام" باندې دې په دې وجه دمفعوليت په وجه منصوب دې(٣)
او د قرآن كريم مذكوره آيت د ترجمة الباب دونم جزء دې او دا آيت هم د باب حديث کښې په مذکوره تقسيم باندې دلالت کوی. اومطلب دا دې چه مذکوره څيزونه يعنی اس قچر اوخر الله تعالى د سورلئي او ښائست د پاره پيدا کړی. اوس که يو سړې دا په څه کار کښې استعمالوی نود ده د پاره دا مباح دی. د دې نه پس که دې کار سره د عبادت نيت هم شامل شی نو هغه مباح نه ترقی کوی او امر مندوب کښې شامليږی او که د معصيت نيت اوکړی يعنی د فخر او مباهاتو نودا په ګناه کښې شامليږی. (۴)

فائده: تاسو ګورئی چه د الله تعالى مذکوره بالاقول کښې معطوف او معطوف عليه په يوه طريقه باندې نه دی. معطوف عليه خو "لتركبوها" دې او معطوف "زينة" كلمه ده. په دې کښې دې خبرې ته اشاره ده چه رکوب د مخاطبينو فعل دې او زينت، د زينت ورکونکی خالق فعل دې. (٥)

[٢٧٠٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ عَنْ مَالِكٍ عَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ أَبِي صَالِحٍ السَّمَّانِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٦) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ الْخَيْلُ لِثَلَاثَةٍ لِرَجُلٍ أَجْرٌ وَلِرَجُلٍ سِتْرٌ وَعَلَى رَجُلٍ وِزْرٌ فَأَمَّا الَّذِي لَهُ أَجْرٌ فَرَجُلٌ رَبَطَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَأَطَالَ فِي مَرْجٍ أَوْ رَوْضَةٍ فَمَا أَصَابَتْ فِي طِيَلِهَا ذَلِكَ مِنَ الْمَرْجِ أَوِ الرَّوْضَةِ كَانَتْ لَهُ حَسَنَاتٍ وَلَوْ أَنَّهَا قَطَعَتْ طِيَلَهَا فَاسْتَنَّتْ شَرَفًا أَوْ شَرَفَيْنِ كَانَتْ أَرْوَاثُهَا وَآثَارُهَا حَسَنَاتٍ لَهُ وَلَوْ أَنَّهَا مَرَّتْ

---

١) (فتح البارى (ج٦ص ٦٤)-
٢) (حواله بالا-
٣) (عمدة القارى(ج١٤ص١٥١)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص ٦٤)-
٥) (عمدة القارى(ج١٤ص١٥١)-
٦) (قوله: عن ابى هريرة رضى الله عنه الحديث مر تخريجه فى كتاب المساقاة باب شرب الناس وسقى الدواب من الانهار-

بِنَهَرٍ فَشَرِبَتْ مِنْهُ وَلَمْ يُرِدْ أَنْ يَسْقِيَهَا كَانَ ذَلِكَ حَسَنَاتٍ لَهُ وَرَجُلٌ رَبَطَهَا فَخْرًا وَرِئَاءً وَنِوَاءً لِأَهْلِ الْإِسْلَامِ فَهِيَ وِزْرٌ عَلَى ذَلِكَ وَسُئِلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الْحُمُرِ فَقَالَ مَا أُنْزِلَ عَلَيَّ فِيهَا إِلَّا هَذِهِ الْآيَةُ الْجَامِعَةُ الْفَاذَّةُ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ [ر: ٢٢٤٢]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن مسلمه: دا عبدالله بن مسلمه بن قعنب تعنبى رحمه الله دې.

۲- مالك: دا امام مالك بن انس رحمه الله دې، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب من الدين الفرار من الفتن)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

۳- زيدبن اسلم: دا مولى عمرزيد بن اسلم العدوى دې. دَ دوى حالات هم په مذكوره بالا باب كښې تيرشوى دى. (۲)

۴- ابوصالح السمان: دا ابوصالح ذكوان السمان الزيات رحمه الله دې.

۵- ابوهريره رضي الله عنه: دا مكثر صحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې، دَ دې دواړو حضراتو حالات "كتاب الايمان، باب امور الايمان" كښې تيرشوى دى. (۳)

قوله: ان رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: الخيل لثلاثة: دَ بخارى شريف په تولونسخو كښې "لثلاثة" دې، اودَ كشميهنى په روايت كښې "الخيل ثلاثة" دې بغيردَ لام نه(۴)

دَ اسونودَ دريوقسمونو په مينځ كښې دَ حصر وجه: دَ دې دريواړو قسمونو په مينځ كښې دَ حصر وجه دا دې چه اس به دَ سورلئى دَ پاره ساتلې شى يا دَتجارت دَ پاره، بيا په دې دواړو كښې دَ هريو قسم سره به څه عبادت مقترن وى، نودا اول قسم دې يا څه معصيت يا ګناه مقترن وى نو دا دريم قسم دې. ياهر دوه قسمه دَ يو قسم نه خالى وى نو دا دونم قسم دې، او دَ دونم قسم نه مراد هغه صورت دې كله چه هغه ستر جوړ شى (۵)

دَ حديث باب ترجمه: دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه اس دَ درې قسم سړو سره كيديشى. دَ يو سړى دَپاره دَ اجر ذريعه دې، او دَ يو سړى دَ پاره ستر دې او دَ يو دَ پاره دَ جرم سبب دې. هغه سړې دَ چا دَ پاره چه اجر او ثواب دى هغه سړې دې چه هغه دَ الله تعالى په لاركښې دَ جهاد دَ پاره اوساتى او دَ څرن په ځاىٔ يا باغ كښې هغه په اوږده رسئى باندې

---

۱) (كشف البارى(ج۲ص ۸۰) وانظرايضاً لترجمة الامام مالک بن انس كشف البارى (ج۱ص ۲۹۰)-
۲) (كشف البارى (ج۲ ص ۲۰۳)-
۳) (كشف البارى (ج۱ ص۲۵۸-۲۵۹)-
٤) (عمدة القارى(ج ١٤ص ٢٥٢) وفتح البارى (ج٦ص ٦٤)-
۵) (فتح البارى ج ٦ ص ٦٤)-

اوتړی نو چه د هغه څرن د ځائ یا باغ کومه کومه حصه په دې رسئی کښې دننه راشي نو د هغه هومره د کویرابر نیکئی به هغه ته ملاویږی. اوکه اتفاقی هغه خپله رسئی اوشلوله او په یوه غونډئی یا دوو غونډو باندې تیرشو نود هغه د خاشنړو د وزن او د قدمونود نښوبرابر نیکئی به ورته ملاویږی. اوکه دا اس چرته په نهر باندې تیرشو اود هغې اوبه اوڅکی سره د دې چه مالك د اوبوڅکلو اراده نه وی کړې نوبیا به هم ده ته نیکئی ملاویږی. اوکوم سړې چه د خان خودنې د پاره یاد فخر په غرض اوتړی اود اهل اسلام د دښمنئی د پاره ئی اوساتی نو هغه اس د ده د پاره د جرم سبب دې. کله چه د رسول الله ﷺ نه د خرو باره کښې تپوس اوکړې شو نو هغوی ﷺ اوفرمائیل د دوی باره کښې ماته څه حکم نه دې نازل شوې. مګردا آیت ﴿فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ﴾ څوك چه ذرې برابر نیکی کوی هغه به وینی، او څوك چه د ذرې برابر بدی کوی هغه به وینی، دا آیت جامع او منفرد دې.

یوڅوضروری فوائد: حدیث باب خو "کتاب المساقاة" کښې تیرشوې دې په دې وجه مونږ دلته صرف د حدیث په ترجمه اکتفا اوکړه، البته د یو څوضروری فواندو ذکر کول به د فائدې نه خالی نه وی او هغه دا دی:

① لکه څنګه چه اوس مونږ اوخودل چه دا روایت "کتاب المساقاة" کښې تیرشوې دې د دې د پاره امام بخاری رحمه الله حدیث باب دلته په اختصارسره ذکر کړو او دونم قسم ئی اختصاراً حذف کړو. د دونم قسم ذکر د "کتاب المساقاة" په روایت کښې داسې ذکر دې: ((ورجل ربطها تغنيا وتعففا ثم لم ينس حق الله في رقابها ولا ظهورها فهي لذلك ستر)) (۱)

او یو سړې هغه دې چه د خلقو نه بې پرواه اوسیږی او د هغوی په وړاندې د سوال د پاره خپل لاس خوررولو نه د بچ کیدلو د پاره اس ساتی او بیا د هغه د سټ او د هغه د شا په سلسله کښې د الله تعالی حق هم نه هیروی نو دا اس د خپل مالك دپاره پرده ده.

② د حدیث باب د جملې ((ولم يرد ان يسقيها)) نه معلومیږی چه بنده ته به د دې جزئیاتو هم ثواب او اجر ملاویږی چه د طاعت او عبادت د فعل په مینځ کښې واقع وی په دې شرط چه اصل یعنی د عبادت قصد او ارادې نیت موجود وی. دا د الله تعالی د طرف نه په خپلو مؤمنانو بندیګانو فضل او احسان دې. (۲) حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی:

((وفيه ان الانسان يؤجر على التفاصيل التي تقع في فعل الطاعة اذا قصد اصلها وان لم يقصد تلك التفاصيل)) (۳)

③ د اسونو تندو سره خیر او برکت تړلې وی خو چه کله د هغې ساتل د عبادت د پاره یا د

---

۱) (صحیح البخاری کتاب المساقاة باب شرب الناس وسقی الدواب من الانهاررقم (۲۳۷۱) وعمدة القاری (ج۲٤ص۱۵۲)ولکرمانی (ج۱۲ص۱٤۱)-
۲) (التمهید(ج٤ص۲۰۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص۶۳)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص٤٦)-

څه مباح کار د پاره وی. کنی د دې ساتل مذموم او د ګناه ذریعه ده. حافظ رحمه الله فرمائی:
((وفی هذا الحدیث بیان ان الخیل انما تکون فی نواصیها الخیر والبرکة اذا کان اتخاذها فی الطاعة او فی الامور المباحة والا فهی الجامعة مذمومة)) (۱)

قوله: فقال: ما انزل علی فیها الا هذه الایة الجامعة الفاذة: نو نبی کریم ﷺ اوفرمائیل: د دې په بابت کښې په ما څه حکم نه دې نازل شوې. مګر دا آیت ﴿فَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَّرَهٗ ۝ وَمَنْ يَّعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَّرَهٗ ۝﴾ جامع او منفرد دې.

ⓐ ابن التين رحمه الله فرمائی مطلب دا دې چه دا آیت په دې خبره باندې دلالت کوی چه کوم سړې خره د عبادت او طاعت د پاره اوساتی نو د هغې ثواب به وینی او که د دې خرو په ذریعه د څه معصیت او ګناه کارکوی نو بیا به هم د هغې سزا او راګیرول وینی. (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مناسبت او مطابقت بالکل واضح دې او هغه ((الخیل لثلاثة)) دې. (۳)

۳۹- بَاب: مَنْ ضَرَبَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا بیان کول غواړی چه د سفر په دوران قافله کښې که د چا سورلی د کمزورتی اولاغرتی په وجه اودریږی نو د سورلئی د مالک امداد او اعانت کولو د پاره هغه وهل پکار دی چه هغه سورلی روانه شی. (۴)

[۲۷۰۶] حَدَّثَنَا مُسْلِمٌ حَدَّثَنَا أَبُو عَقِيلٍ حَدَّثَنَا أَبُو الْمُتَوَكِّلِ النَّاجِيُّ قَالَ أَتَيْتُ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ الْأَنْصَارِيَّ فَقُلْتُ لَهُ حَدِّثْنِي بِمَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ سَافَرْتُ مَعَهُ فِي بَعْضِ أَسْفَارِهِ قَالَ أَبُو عَقِيلٍ لَا أَدْرِي غَزْوَةً أَوْ عُمْرَةً فَلَمَّا أَنْ أَقْبَلْنَا قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ أَنْ يَتَعَجَّلَ إِلَى أَهْلِهِ فَلْيُعَجِّلْ قَالَ جَابِرٌ فَأَقْبَلْنَا وَأَنَا عَلَى جَمَلٍ لِي أَرْمَكَ لَيْسَ فِيهِ شِيَةٌ وَالنَّاسُ خَلْفِي فَبَيْنَا أَنَا كَذَلِكَ إِذْ قَامَ عَلَيَّ فَقَالَ لِي النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا جَابِرُ اسْتَمْسِكْ فَضَرَبَهُ بِسَوْطِهِ ضَرْبَةً فَوَثَبَ الْبَعِيرُ مَكَانَهُ فَقَالَ أَتَبِيعُ الْجَمَلَ قُلْتُ نَعَمْ فَلَمَّا قَدِمْنَا الْمَدِينَةَ وَدَخَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَسْجِدَ فِي طَوَائِفِ أَصْحَابِهِ فَدَخَلْتُ إِلَيْهِ وَعَقَلْتُ الْجَمَلَ فِي نَاحِيَةِ الْبَلَاطِ فَقُلْتُ لَهُ هَذَا جَمَلُكَ فَخَرَجَ فَجَعَلَ يُطِيفُ بِالْجَمَلِ وَيَقُولُ الْجَمَلُ جَمَلُنَا فَبَعَثَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَاقٍ مِنْ ذَهَبٍ فَقَالَ أَعْطُوهَا جَابِرًا ثُمَّ قَالَ اسْتَوْفَيْتَ الثَّمَنَ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ الثَّمَنُ وَالْجَمَلُ لَكَ [ر: ۴۳۲]

---

۱) (حواله بالا(ص۶۵)-
۲) (حواله بالا-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۵۵۲)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ ص۱۵۲) وفتح الباری (ج۶ص۶۶)-

تراجم رجال

۱- مسلم: دا مسلم بن ابراهيم القصاب فراهيدى رحمه الله دي. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب زيادة الايمان ونقصانه)) لاندې تيرشوى دى. (۱)

۲- ابوعقيل: دا ابوعقيل بشيربن عقبه السامى رحمه الله دي (۲)

۳- ابوالمتوكل الناجى: دا ابوالمتوكل على بن داوٗد الناجى رحمه الله دي. (۳)

۴- جابر بن عبدالله: دا دَ رسول الله ﷺ مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله الانصارى رضي الله عنه دي. (۴)

قوله: قال: سافرت معه فى بعض اسفاره - قال ابوعقيل: لاادرى غزوة ام عمرة: حضرت جابربن عبدالله الانصارى رضي الله عنه فرمائى چه ما دَ رسول الله ﷺ سره دَ هغوى په بعض سفرونوکښې سفراوکړو، راوى حديث ابوعقيل رحمه الله وائى چه ماته دا معلومه نه ده چه مذکوره سفر دَ کومې عزوه وو يا دَ عمرې وو.

دا پورتنې سفردَ غزوې ووکه دَ عمرې؟: دلته راوى ابوعقيل رحمه الله ته شك پيدا شوې دې چه سفردَ څه څيز دَپاره وو دَ غزوه دَپاره يا دَ عمرې دَ پاره. ليکن دَ رواياتو دَ تتبع نه هم دغه معلوميږى چه سفردَ غزوه وو. همدغه حديث امام بخارى رحمه الله په كتاب البيوع كښې هم نقل کړيدې، په دې کښې دَ "غزاة" لفظ صريح موجود دې. (۵) دينه علاوه دَ غزوه دَ سفر کيدو کښې تائيد دَ ابوعوانه عن مغيره په طريق روايت نه هم کيږى، دَ کوم په آخرکښې چه دا الفاظ واردشوى دى ((فاعطانى ثمن الجمل والجمل وسهمى مع القوم)) (۶) ظاهر شان خبره ده چه سهم هم په غزوه کښې کيږى.

دا کومه غزوه وه؟: دَ غزوه په تعيين کښې دَ شراحو اختلاف دې چه دا کومه غزوه وه؟ څکه چه امام بخارى رحمه الله دا حديث په صحيح بخارى كښې موصولاً تقريباً شپږويشت (۲۶) خل ذکر کړيدې. په کوم کښې چه بعض کښې دَ سفر دَ غزوه کيدو تصريح خوشته لکه چه په اکثرو رواياتوکښې ابهام دې البته په يو تعليق کښې دَ غزوه تعيين شته چه غزوه تبوك وه. په كتاب الشروط كښې داوٗد بن قيس عن عبيدالله بن مقسم عن جابر په طريق کښې دى

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۴۵۵)-
۲) (دَ هغوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب المظالم باب من عقل بعيره على البلاط اوباب المسجد-
۳) (دَ هغوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الاجارة باب مايعطى فى الرقبة على احياء العرب...-
۴) دَهغوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء الامن المخرجين من القبل والدبر
۵) (صحيح البخارى كتاب البيوع باب شراء الدواب والحمير رقم (۲۰۹۷)-
۶) (صحيح بخارى كتاب الاستقراض... باب الشفاعة فى وضع الدين رقم (۲۴۰۶)-

((اشتراه بطریق تبوك))(۱) او دَ داؤد بن قیس موافقت علی بن زیدبن جُدعان کړیدې دَ هغوی په روایت کښې دی ((ان رسول الله صلی الله علیه وسلم مریجابر فی غزوة تبوك)) (۲)
لیکن ابن اسحاق په دې باندې جزم کړیدې چه مذکوره واقعه دَ "غزوة ذات الرقاع" ده (۳) او دَ واقدی رحمه الله هم دغه خیال دې چه دا "غزوة ذات الرقاع" واقعه ده. (۴)
اوحافظ ابن حجر رحمه الله هم دا راجح ګرځولې دې. حافظ رحمه الله فرمائی: ((وهی الراجحة فی نظری لان اهل المغازی اضبط لذلك من غیرهم)) (۵)
او علامه بیهقی رحمه الله هم دَ ابن اسحاق په قول باندې جزم کړیدې. (۶)
دَ غزوه ذات الرقاع په راجح کیدودلائل: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی په حدیث باب کښې غزوه نه مراد ((غزوة ذات الرقاع)) ده، په دې ئې مختلف دلائل ورکړی دی:
① دَ امام طحاوی رحمه الله په روایت کښې راغلی دی چه حضرت جابر رضی الله عنه او دَ نبی کریم ﷺ په مینځ کښې مذکوره واقعه دَ مکې او مدینې په لارکښې پیښه شوې وه. او دَ تبوك لار دَ مکې لارې سره نه ملاویږی په خلاف دَ ((غزوة ذات الرقاع)) دَ لارې نه، نو معلومه همدغه شوه چه مذکوره واقعه دَ((غزوة ذات الرقاع)) ده. (۷)
② دَحضرت جابر رضی الله عنه دَ دې حدیث ډیر طرق راځی چه نبی کریم ﷺ دَ هغه نه په دې حدیث کښې ذکر شوې واقعه کښې دا سوال هم کړې وو((هل تزوجت؟،، قال: نعم، قال: ،،اتزوجت بکرا امرثیبا؟)) (۸) بیا هم په دې کښې دَ حضرت جابر رضی الله عنه دا اعتذار هم ذکر دې چه ما کونډې سره نکاح په دې وجه اوکړه چه زما پلار په غزوه احد کښې شهید شو او شاته ئې زما وړې وړې خوئیندې پریخودې نو ما کونډې سره نکاح اوکړه چه هغه زما دَ خوئیندو خیال اوساتی. دینه همدغه معلومیږی چه دَ باب په حدیث کښې ذکر شوې واقعه دَ هغوی دَ پلار عبدالله دَ شهادت سره نزدې ده. نودَ دې سفر دَ ((غزوة ذات الرقاع)) په موقع باندې کیدل ډیر ظاهریږی، نه چه دَ غزوه تبوك په موقع کیدل، ځکه چه دَصحیح قول مطابق ((غزوة ذات

---

۱) (صحیح بخاری کتاب الشروط باب اذا اشترط البائع ظهرالدابة رقم (۲۷۱۸)-
۲) (فتح الباری (ج۵ص ۳۲۰)-
۳) (السیرة النبویة لابن هشام(ج۳ص۲۱۶)-
٤) (فتح الباری (ج۵ ص ۳۲۰)-
۵) (حواله بالا-
۶) (دلائل النبوة للبیهقی (ج۳ص۳۸۲) وقدصرح فیه: فی عزوة ذات الرقاع من نخل-
۷) (فتح الباری (ج۵ص۳۲۱)-
۸) (انظرمثلاً الصیحی للبخاری کتاب الجهاد باب استئذان الرجل الامام رقم (۲۹۹۷) وکتاب المغازی باب "اذهمت طائفتان منکم ان تفشلا" رقم (٤۰۵۲)-

الرقاع)) وقوع دَ غزوه احد نه یو کال پس ده او عزوه تبوك اودَ عزوه احد په مینځ کښې دَ اوو کالوفاصله ده. (۱) والله اعلم.

قوله: قال جابر: فاقبلنا وانا على جمل لي ارمك ليس فيه شية والناس

خلفي: حضرت جابر رضی الله عنه فرمائی چه مونږ راغلو په دې حال کښې چه خپل یو اوښ باندې چه خاکی رنګ وو سور وم په هغه کښې هیڅ عیب نه وو او نور خلق زما نه شاته وو.

دَ ارمک معنی: "ارمك" دَ احمر په وزن دې امام اصمعی رحمه الله فرمائی چه ارمك هغه اوښ ته وائی دَ کوم په سوروالی کښې چه توروالې ملاوْشوې وی. (۲)

او علامه کشمیری رحمه الله دَ دې معنی په اردوکښې "خاکستر اونٹ" کړیده. (۳)

دَ شیة معنی: "شیة" معنی علامت ده، اومراد ترینه دا دې چه په هغه اوښ باندې دَ هغه دَ خپل حقیقی رنګ نه علاوه بل څه ټاکې وغیره نه وو. (۴) او دا هم احتمال دې چه په هغه اوښ کښې څه عیب نه وو او دَ دې احتمال تقویت او تائید دَ روستوتننی جملې نه هم کیږی ((والناس خلفی فبینا انا کذلك اذ قام علی)) چه خلق زمانه شاته پاتې شوې وو، زه هم په دې حال کښې ووم چه اوښ می اودریدو. دینه هم دغه ظاهریږی چه اوښ تیزرفتاروو او دَ رفتارپه حواله سره په دې کښې څه عیب نه وو تردې چه هغه دَ نورو خلقو نه وړاندې اووتلو او بیا هغه دَ ستړیوالی په وجه اودریدو. (۵)

دغه شان امام المفسرین حضرت قتاده رحمه الله هم په قرآن کریم کښې وارد ﴿لَا شِيَةَ فِيهَا﴾ (۶) معنی ((لاعیب فیها)) نقل کړیدې. (۷)

تنبیه: دَ حدیث باب نور جمله تشریحات ما قبل کښې په مختلف بابونوکښې تیرشوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ باب ترجمه سره مناسبت دَ حدیث په دې جمله کښې دې ((ضربه بسوطه ضربة)) وهونکې نبی کریم صلی الله علیه وسلم اواوښ دَحضرت جابر رضی الله عنه وواودَ وهلو وجه دَ اوښ اودریدل وو. (۸)

فائده: علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دَ باب دَ حدیث نه معلومه شوه چه جهاد کښې دَ خپل ملګری سره دَ څناور په شړلوکښې امداد کول پکار دی. نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوکتل چه دَ یو

---

۱) (فتح الباری (ج۵ص ۳۲۱)-
۲) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۵۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص ۶۵) و کتاب الامالی (ج۲ص ۲۵۶)-
۳) (فیض الباری (ج۳ص ٤۳۱)-
٤) (حواله بالا وفتح الباری (ج۶ص ۶۶)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص ۶۶)-
۶) (البقره: ۷۱-
۷) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۵۳)-
۸) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١۵۲)-

كمزورى سرى سورلئى له بل سرې ديكه وركوى نو هغوى ﷺ اوفرمائيل ((ذهب هذا بالاجر)) يعنى المعين دغه شان چه څوك د ښناور په شړلوكښې معين وى ده ته به په دې اجر او ثواب ملاويږى. (۱)

۵۰- باب: الرُّكُوبِ عَلَى الدَّابَّةِ الصَّعْبَةِ وَالْفُحُولَةِ مِنْ الْخَيْلِ وَقَالَ رَاشِدُ بْنُ سَعْدٍ كَانَ السَّلَفُ يَسْتَحِبُّونَ الْفُحُولَةَ لِأَنَّهَا أَجْرَى وَأَجْسَرُ

د ترجمة الباب مقصد: دلته د باب په ترجمه كښې د شراح بخارى اختلاف دې چه د امام بخارى رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه څه دې؟
نود ابن حجر او ابن بطال رحمه الله رائې دا ده چه د نر اس او مست ښناور سورلى افضل خودلې كيږى. (۲)
حافظ صاحب رحمه الله فرمائى چه امام بخارى رحمه الله په ترجمه كښې كړې شوې دعوى په دوو طريقوسره ثابته كړې ده. يود راشد بن سعد د اثرنه چه په دې كښې دا راغلى دى چه سلفو به نر اسونه خوښول نو د دې نه امام بخارى رحمه الله د سركش ښاروى په سورلئى باندې استدلال كړې دې. دوئم د حضرت انس رضي الله عنه حديث په باب كښې ذكر شوى نه، په حديث شريف كښې د اس د پاره د مذكر ضمير استعمال شوې دې نو معلومه شوه چه د ابوطلحه رضي الله عنه مذكوره اس فحل(نر) وو (۳)
اود علامه ابن بطال رحمه الله وينا ده چه دا خبره خو معلومه ده چه مدينه منوره د اسپونه خالى نه وه ليكن د دې وصف سره نبى كريم ﷺ او نورو صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين كښې د چانه هم دا نقل نه دى چه هغوى د نر اس نه علاوه په بل باندې سورلى كړې وى سوا د سعد بن وقاص رضي الله عنه نه. دا د دې وجه نه چه نر اس د اسپې نه افضل وى. (۴)
مګر د علامه ابن بطال رحمه الله دا خبره د نظر نه خالى نه ده چه صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين د نر اسونونه علاوه په بل باندې سورلى نه ده كړې. ځكه چه د حضرت مقداد رضي الله عنه د اس باره كښې د دارقطنى روايت دا دې ((غزوت مع النبى صلى الله عليه وسلم يوم بدر على فرس لى انثى)) (۵)
دغه شان علامه عينى رحمه الله د مختلف صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين باره كښې ذكر كړى دى چه هغوى به اناث الخيل خوښول، خاص توګه باندې خالدبن وليد رضي الله عنه، چه د هغوى باره كښې راځى ((انه كان لايقاتل الا على انثى، لانها لاتدفع البول، وهى اقل صهيلاً والفحل يحبسه

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص ٦٤)-
۲) (فتح البارى(ج۶ص ۶۶) وشرح ابن بطال (ج۵ص ۶۶)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص ۶۶)-
٤) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۶۶)-
۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١۵۳)-

لى جريه حتى ينتفق، وتؤذى بصهيلة)) هغه به صرف په اسپه باندې جنگ کولو خکه چه هغه متيازې نه بندوی، هغه کمه هنرېږی هم په خلاف د نراس چه هغه د منډې په وخت کښې متيازې بند ساتی تردې چه (د متيازو پوکنړنی) اوشليږی او هغه په خپل هنرارى سره تكليف هم رسوی. (۱)

دعلامه عينى او علامه گنگوهى (رحمهما الله) رائې: د علامه عينى رحمه الله رائې دا ده چه امام بخارى د باب په ترجمه کښې په سخته سورلئې باندې سورلى کولو مشروعيت او جواز بيانول غوارى که سورلى کونکې د دې اهل وى گنى نو نه.(۲)

او علامه گنگوهى رحمه الله هم د دې قائل معلومېږی. شيخ الحديث محمدزکريا رحمه الله فرمائى

((ظاهر كلام الشيخ قدس سره العزيز انه حمل ترجمة البخارى على بيان جواز الركوب على الصعبة)) (۳)

د حضرت شيخ الحديث رائې: د حضرت شيخ الحديث محمد زکريا رحمه الله رائې دا ده چه امام بخارى رحمه الله دلته دا خودل غوارى چه مجاهدله په داسې سورلئې باندې عادت جوړول پکار دى چه سخت وى او نروى، دې د پاره چه په هغه کښې تکړه والې او بهادرى وى او داسې اس د جهاد په ميدان کښې ډير فائده مند او په کار راځی. نو هغوی ليکی:

((والاوجه عند هذا العبد الضعيف: ان غرض الامام البخارى ترغيب الركوب على الدابة الصعبة والفحولة، كما يدل عليه اثر راشد بن سعد.....)) (۴)

او دلته د حضرت شيخ الحديث صاحب رائې بهتر او مناسب معلومېږی.

قوله: وقال راشد بن سعد: كان السلف يستحبون الفحولة لانها اجرى واجسر:

او راشدبن سعد رحمه الله فرمائى سلفو نراسونه خوښول خکه چه هغه د ډيرې بهادرئى او جسارت والا وى.

راشدبن سعد: دا راشدبن سعد مرائى — بفتح الميم وسكون القاف (۵) حبرانى — بضم الحاء (۶) حمصى رحمه الله دې.

هغه د حضرت ثوبان، حضرت سعدبن ابى وقاص، ابوالدرداء، عمرو بن العاص، ذى مخبر حبشى، عبه بن عبد، عوف بن مالك، معاويه، يعلى بن مرة، مقدام بن معدى كرب، عبدالله بن بسر، ابوامامة، ابن عامر عبدالله بن لحى هوذنى او عبدالرحمن بن جبير بن نفير رضى الله تعالى عنهم اجمعين وغيره نه د حديث روايت کوی.

---

۱) (انظر تفصيل ذلک فى عمدة القارى (ج١٤ص١٥٣) وفتح البارى (ج٦ص٦٦) وقال العلامة القرطبى رحمه الله فى تفسير الجامع لاحكام القران (ج٨ص٣٦) والمستحب منها الاناث قاله عكرمة وجماعة-

۲) (حواله بالا-

۳) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٣٢) والابواب والتراجم (ج١ص١٩٦)-

٤) (حواله بالا-

۵) (وقيل: بضم الميم والاول قول الاكثر انظر تعليقات تهذيب الكمال (ج٩ص٨)-

۶) (تعليقات تهذيب الكمال (ج٩ص٨)-

اودهغوی نه د حدیث روایت کونکوکښې حریز بن عثمان، صفوان بن عمرو، معاویه بن صالح حضرمي،علی بن ابی طلحه، ثوربن یزیداو ابوبکربن ابی مریم رحمهم الله وغیره شامل دی.(۱)
امام یحیی بن معین (۲) ابوحاتم، احمد بن عبدالله عجلی، یعقوب بن شیبة او نسائی رحمهم الله فرمائی "ثقة" (۳)

امام دارقطنی رحمه الله فرمائی ((لاباس به اذالم یحدث عنه متروك)) (۴)

علی ابن المدینی رحمه الله فرمائی چه ماد یحیی بن سعیدنه تپوس اوکړو ((تروی من راشدبن سعد؟ قال: ماشانه هواحب الی من مکحول)) (۵)

مفضل رحمه الله فرمائی ((راشدبن سعد المقرائی من حمیرمن اثبت اهل الشام)) (۶)

اوابن سعد رحمه الله فرمائی ((وکان ثقة)) (۷)

البته ابن حزم رحمه الله فرمائی ((هوضعیف)) (۸)

لیکن علامه ذهبی رحمه الله په ابن حزم باندې رد کولو سره فرمائی ((فهذا من اقواله المردودة)) (۹)
د صفین په جنګ کښې راشد بن سعد رحمه الله د حضرت معاویه رضی الله عنه سره شریك وو (۱۰) او په هغه جنګ کښې د هغه یوه سترګه هم ضائع شوې وه. (۱۱)
امام بخاری رحمه الله د هغه نه په باب کښې صرف مذکوره اثر نقل کړیدې او هیڅ روایت ئې نه دې اخستې،البته امام مسلم رحمه الله نه علاوه باقی حضراتو د هغه روایتونه اخستې دی.(۱۲)
د اکثرو امامانو د جرح او تعدیل دا خیال دې چه د هغه وفات د خلیفه هشام بن عبدالملك په دور حکومت کښې په کال ۱۰۸ھ کښې شوې. (۱۳)
. اود وفات په وخت کښې د هغه عمر تقریباً (۹۰) کاله وو. (۱۴) رحمه الله تعالی رحمة واسعة.

---

۱) (د شیوخ او تلامذه د تفصیل د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۹ص۹-۱۰)-
۲) (تاریخ عثمان بن سعید الدارمی)ص۱۱۰) رقم (۳۲۸)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۹ص۱۰)-
٤) (حواله بالا وتهذیب تاریخ دمشق لابن عاسکر (ج۵ص۲۹۳)-
۵) (تهذیب الکمال (ج۹ص۱۰)-.
۶) (حواله بالا-
۷) (الطبقات لابن سعد(ج۷ص٤۵۶)-
۸) (سیراعلام النبلاء (ج٤ص٤۹۰)-
۹) (حواله بالا-
۱۰) (حواله بالا وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۲۷۳)-
۱۱) (تاریخ البخاری (ج۳ص۲۹۲)-
۱۲) (تهذیب الکمال (ج۹ص۱۱)-
۱۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۳) ومیزان الاعتدال (ج۲ص۳۵) وتهذیب الکمال وتعلیقات (جص۱۱)-
۱٤) (سیراعلام النبلاء (ج٤ص٤۹۰)-

د اجر او اجسر معنی ((أجرأ)) همزه او بغيرهمزه دواړه شانه مروی دي. که همزه سره وی نو دَ دي معنی به دَ بهادر وی او دا به دَ جراءت نه مشتق وی. او که بغيرهمزه وی نو دَ دي معنی زيات تيزمندي وهونکی او دا به مشتق وي دَ جری نه.(۱)

او ((أجسر)) جسارة نه مشتق دي دَ دي معنی هم بهادری ده. (۲)

دَ مفضل عليه دَ حذف وجه: اودلته مفضل عليه له په سياق باندي اكتفاء كولو سره حذف كړيشوي دي. مطلب دادي چه دا نراس دَاسپي اوخصی اس نه زيات بهادراوتيزرفتاره وی.(۳)

علامه کرمانی رحمه الله فرمانی چه فحولة دَ فحل جمع ده په دي کښي چه کومه تاء ده هغه دَ جمعيت دَ تاکيد دپاره راوړلي شويده لکه دَ ملك جمع چه ملائکة ده. (۴)

[۲۷۰۷] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا شُعْبَةُ عَنْ قَتَادَةَ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ بِالْمَدِينَةِ فَزَعٌ فَاسْتَعَارَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ يُقَالُ لَهُ مَنْدُوبٌ فَرَكِبَهُ وَقَالَ مَا رَأَيْنَا مِنْ فَزَعٍ وَإِنْ وَجَدْنَاهُ لَبَحْرًا [ر: ۲۴۸۴]

تراجم رجال

۱- احمد بن محمد: دا احمدبن محمدبن موسى ابوالعباس السمسارالمروزی رحمه الله دي، دَ هغوی لقب مردويه دي. (۵)

اودَ امام دارقطنی رحمه الله دا وينا چه دا احمدبنِ محمدبن ثابت بن عصمان خزاعی شبويه رحمه الله دي، صحيح نه ده، ځکه چه دا دَ بخاری دَ رجالو نه نه دی بلکه دَ مروزی و بخاری دَ رجالونه دی. (۶)

۲- عبدالله: داعبدالله بن مبارك حنظلی مروزی رحمه الله دي، دَ هغوی مختصر حالات "بدء الوحی" په پنځم حديث کښي تيرشوی دی.(۷)

۳- شعبه: دا ابوبسطام شعبه بن الحجاج رحمه الله دي دَ دوی هم مختصر حالات ((کتاب الايمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندي تيرشوی دی. (۸)

---

۱) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۴۳) وفتح الباری(ج۶ص۶۶)-
۲) (حواله بالا-
۳) (فتح الباری (ج۶ ص۶۶) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۵۳)-
۴) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۴۳)-
۵) (دَ هغوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب ماينفع من النجاسات فی السمن والماء-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ ص۱۵۳) وفتح الباری (ج۶ص۶۷)-
۷) (کشف الباری (ج۱ص۴۶۲)-
۸) (کشف الباری(ج۱ص۶۷۸)-

۴- قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسى رحمه الله دي.

۵- انس بن مالك: دا حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي، دَ دي دوارو حضراتو حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه لنفسه)) لاندي تيرشوى.(۱)

تنبيه دَ حديث باب تشريحات ماقبل كښې په مختلف ابوابو كښې بيان شوى دى.(۲)

دَباب ترجمه سره دَ حديث مناسبت: په ماقبل كښې مونږ دَ باب د ترجمه دَ مقصد لاندې دَ شراحو اختلاف دَ ترجمه په مقصد كښې نقل كړى دى، همدغه اختلاف ترجمة الباب سره حديث كښې هم مناسبت دې چه دَ حديث كوم جزء په ترجمه باندې منطبق دې؟

دَ حافظ ابن حجر رحمه الله دَ كلام نه مستفادا كيږى چه ترجمه سره دَ حديث مناسبت دَ ((فرسا)) په لفظ كښې دې او هغه داسې چه فرس دَ پاره نبى كريم صلى الله عليه وسلم كوم ضمير استعمال كړيدې نوهغه دَ مذكردې يعنى "وان وجدناه لبحرا" مونږدا اس دَ سمندر په شان تيز رفتاره اوموندلو. نو دا معلومه شوه چه مذكوره اس مذكر يعنى نر وو، حافظ صاحب رحمه الله ليكى ((واخذ كونه كان فحلا من ذكره بضمير المذكر)) (۳)

دَ علامه گنگوهى رحمه الله ارشاد: حضرت گنگوهى رحمه الله فرمائى چه دَ روايت په ترجمة الباب باندې دلالت او انطباق په دې توګه دې چه څنګه سخت (او اړيل) ښاروي په تلوكښې دَ فاصله وهلوكښې دَ خلل سبب جوړيږى دغه شان روتلونكې ښاروې هم لار وهلوكښې دَ خلل ذريعه جوړيږى نو چه كله په روتلونكى ښاوزى باندې تلل جائز دى نو په سخت ښاروى باندې به هم جائز وى (۴)

دَ شيخ الحديث صاحب رائې: حضرت شيخ الحديث محمد زكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى ((ودلالة الرواية عليه بما صار حال فرس ابى طلحة بعد ركوبه صلى الله عليه وسلم حتى قال: وجدناه لبحرا))(۵)

يعنى دَ روايت باب سره دلالت په دې حال كښې دې چه دَ حضرت ابوطلحه رضي الله عنه په اس باندې دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ سوريدو نه پس اوشو تردې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل مونږ خودا دَ سمندر په شان اوموندلو. دې نه په سخت او تيزرفتاره ښاروى باندې دَ سوريدلو ترغيب معلوميږى.

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۳-۴)-
۲) (انظرباب الشجاعة فى الحرب والجبن وباب اسم الفرس والحمار من هذاالكتاب-
۳) (فتح البارى (ج۶ ص۶۶)-
٤) (لامع الدرارى (ج۷ ص۲۳۲)-
۵) (تعليقات لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۲)-

۵۱- بَاب: سِهَامِ الْفَرَسِ

دَ ترجمة الباب مقصد: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دَ غازی اس ته دَ مال غنيمت نه چه کومه حصه ملاويږي د هغې مقدار اوکميت خودل غواړی.(۱)
اودَ سهام اضافت د فرس طرف ته په دې اعتبار سره دې چه دَ اس په وجه مالك دَ اضافی حصې حقدار کيږی.(۲)

[۲۷۰۸] حَدَّثَنَا عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جَعَلَ لِلْفَرَسِ سَهْمَيْنِ وَلِصَاحِبِهِ سَهْمًا [۳۹۸۸]
وَقَالَ مَالِكٌ يُسْهَمُ لِلْخَيْلِ وَالْبَرَاذِينِ مِنْهَا لِقَوْلِهِ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا وَلَا يُسْهَمُ لِأَكْثَرَ مِنْ فَرَسٍ

تراجم رجال

۱- عبيدبن اسماعيل: دا ابومحمد عبيدبن اسماعيل هباری قری کوفی رحمه الله دې (۴)
۲- ابواسامه: دا ابواسامه خماد بن اسامه بن زيد قرشی کوفی رحمه الله دې، دَ دوی حالات ((كتاب العلم باب فضل من علم وعلّم)) لاندې تيرشوې دې. (۵)
۳- عبيدالله: داعبيدالله بن عمرين حفص بن عاصم بن عمربن الخطاب العمری رحمه الله دې (۶)
۴- نافع: دا ابوعبدالله نافع مولی ابن عمر رحمه الله دې مشهور تابعی دې. (۷)
۵- ابن عمر: دامشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر بن الخطاب رضی الله عنهما دې، دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باب قول النبی صلی الله عليه وسلم بنی الاسلام علی خمس)) لاندې تيرشوی دی.(۸)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۵۳)-
۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج ۶ص ۶۷)-
۳) (قوله: ابن عمر رضی الله عنه الحديث اخرجه البخاری ايضا كتاب المغازی باب غزوة خيبر رقم (۴۲۲۸) ومسلم كتاب الجهاد باب كيفيت قسمة الغنيمة بين الحاضرين رقم (۴۵۸۶) وابوداوٗد كتاب الجهاد باب سهممان الخيل رقم (۲۷۳۳) والترمذی ابواب السير باب فی سهم الخيل رقم (۱۵۵۴) وابن ماجه ابواب الجهادباب قسمة الغنائم رقم (۲۸۵۴)-
۴) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الحيض، باب نقض المراة شعرها عندغسل المحيض-
۵) (كشف البارى (ج ۳ص ۴۱۴)-
۶) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب التبرزفی البيوت-
۷) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب من اجاب السائل باكثر مما ساله-
۸) (كشف البارى (ج ۱ص ۶۳۷)-

قوله: ان رسول الله صلی الله علیه وسلم جعل للفرس سهمین ولصاحبه سهما: حضرت ابن عمر ﷠ نه روایت دي چه رسول الله ﷺ دَ اس دَ پاره دوه حصې او دَ هغې مالك دَ پاره یوه دَ مال غنیمت نه مقرر کړې وه.

په مال غنیمت کښې دَ اس دَ پاره څو حصې وی دوه یا یوه؟: دا یوه مشهوره اختلافی مسئله ده دَ کومې تفصیل چه (كتاب المغازی) کښې راغلې دې. (۱)

امام مالك ﷫ (۲) امام شافعی ﷫ (۳) امام احمد ، عمر بن عبدالعزیز، حسن بصری، ابن سیرین، حسین بن ثابت، ثوری، لیث بن سعد ، اسحاق، ابوثور ﷭ (۴) اوزاعی ﷫ (۵)ابن حزم ظاهری ﷫ (۶) او صاحبین (۷) ﷭ وغیره مسلك دا دې چه دَ سور به درې حصې وی یوه سور او دوه دَ هغه دَ اس.

خو په صحابه کرامو کښې حضرت عمر بن الخطاب، علی بن ابی طالب او ابوموسی اشعری ﷡ (۸)اودَ امام اعظم او زفر﷭ وغیره مذهب دا دې چه د سور به دوه حصې وی یوه د هغه او یوه دَ اس. (۹)

خو دا خبره دې واضحه وی چه دَ راجل (پیاده) په سهم کښې هیڅ اختلاف نشته ، دَ جمیع ائمه په نزد هغه ته به هم یوه حصه ملاویږی.(۱۰)

دَ ائمه ثلاثه دلائل: په دې باب کښې د جمهورو مستدل هغه احادیث دی کوم کښې چه ((للفرس سهمان وللفارس سهم)) الفاظ وارد شوی دی.مثلاً باب کښې دَ حضرت ابن عمر ﷠ روایت دې، همدغه روایت امام بخاری ﷫ کتاب المغازی کښې ذکر کړیدې او دَ دې حدیث لاندې دَ حضرت نافع ﷫ دا تفسیرهم دې. ((فقال: اذاكان مع الرجل فرس فله ثلاثة اسهم، فان لم يكن له فرس فله سهم)) (۱۱)

اودَ حضرت ابن عمر ﷠ په باب کښې ذکر شوې حدیث دَ جمهورو صحیح ترین دلیل دې.

---

۱) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۴۳)-
۲) (بدایة المجتهد (ج۱ص ۳۹۴) والمدونة الکبیر(ج۲ص۳۲)-
۳) (کتاب الام للشافعی باب کیف تفریق القسم؟ (ج۴ص ۱۴۴) و (ج۷ص۳۳۷)-
۴) (المغنی لابن قدامة (ج۹ص ۲۰۰) رقم(۷۴۹۳)-
۵) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص۱۴۱)-
۶) (المحلی بالاثار (ج۵ص۳۹۲)-
۷) (الهدایة مع فتح القدیر(ج۵ص۲۳۵) کتاب السیرباب الغنائم وقسمتها-
۸) (اوجزالمسالک (ج۸ص ۳۱۲) وروح المعانی(ج۶ص۵)-
۹) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۵۵)-
۱۰) (اوجزالمسالک (ج۸ص۳۱۱)-
۱۱) (الصحیح للبخاری کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم (۴۲۲۸)-

د هغوی يو بل دليل هغه روايت دې کوم چه علامه طبراني او مام دارقطني د حضرت ابوهم رضی الله عنه نه نقل کړيدې ((شهدت انا واخي خيبر معنا فرسان فاسهم لنا ستة اسهم)) (۱)

مستدلات امام اعظم رحمه الله: حضرت امام اعظم رحمه الله هم په دې مسئله کښې ډير دليلونه ورکړې دی کوم کښې چه احاديث دی، او آثار هم دی او د هغوی قياس هم مؤيددې.

رومبې دليل: د هغوی د ټولونه مشهور دليل دحضرت مجمع بن جاريه رضی الله عنه هغه روايت دې کوم چه امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن کښې نقل کړيدې، حضرت مجمع جاريه رضی الله عنه فرمائی:

((شهدنا الحديبية مع رسول الله صلى الله عليه وسلم فلما انصرفنا عنها اذا الناس يهزون الاباعر.... فقسمت خيبر على اهل الحديبية فقسمها رسول الله صلى الله عليه وسلم على ثمانية عشر سهما وكان الجيش الفا وخمس مائة، فيهم ثلاث مائة فارس فاعطى الفارس سهمين وللراجل سهما)) (۲)

رسول الله صلی الله علیه وسلم سره مونږ حديبيه کښې شريك شو، کله چه مونږ دهغه ځائ نه واپس شو(اوموکتل) چه خلق اوښان زغلوی ...نواهل حديبيه باندې دغزوه خيبرد غنيمت تقسيم اوشو، نو رسول الله صلی الله علیه وسلم د غنيمت اتلس حصې جوړې کړې او د لښکر شمير پنځلس سوه وو په کومو کښې چه درې سوه فارس وو، نو هغوی فارس ته دوه حصې ورکړې او پياده ته دوه حصې ورکړې.

دوئم دليل: حافظ ابن ابی شيبه رحمه الله خپل تصنيف کښې دې لاندينی سندسره د حضرت ابن عمر رضی الله عنه دا روايت ذکر کوی:

((حدثنا ابواسامة وابن نمير قالا: حدثنا عبيد الله عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل للفارس سهمين وللراجل سهما)) (۳)

مذکوره بالا روايت دحضرت ابن عمر رضی الله عنه د باب رواياتو صريح معارض دې اود دې رواة هم ثقه دی په کوم چه به مونږ انشاء الله نزدې کلام کوو.

دريم دليل: دحضرت عمربن خطاب رضی الله عنه باره کښې امام جصاص رحمه الله فرمائيلی چه د هغوی يو عامل منذربن ابی حمصه د حضرت امام اعظم د قول موافق په مجاهدينوکښې حصې تقسيم کړې چه په هغې باندې حضرت عمر رضی الله عنه راضی شو او د څه قسم نکير ئې اونه فرمائيلو. امام جصاص ليکی:

((روى مثل قول ابي حنيفة عن المنذر بن ابي حمصة — عامل عمر رضی الله عنه — انه جعل للفارس سهمين وللراجل سهما، فرضيه عمر)) (۴)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص ۱٥٤) ومجمع الزوائد (ج٥ص۲٤۲) د نورو دلائلودپاره فتح الباری (ج٦ص٦٨) اوګورئ-

۲) (سنن ابی داؤد کتاب الجهاد باب فی من اسهم له سهم رقم (۲۷۳٦)-

۳) (المصنف لابن ابی شيبة (ج٦ص٤٩۲) کتاب السير فی الفارس کم يقسم له؟.... رقم (۳۳۱٥۹-

٤) (احکام لقران للجصاص (ج۳ص٥٨)-

څلورم دلیل: دَ قیاس همدغه تقاضا ده چه فرس ته یوه حصه ورکړیشی نه چه دوه، ځکه چه په دوئم صورت کښې دَ فرس په مسلم باندې اوچتوالې ظاهرېږی. حالانکه مسلمان دَ ټولونه افضل دې، دَ امام صاحب نه روایت دې چه هغوی فرمائیلی ((لایسهم للفارس الاسهم واحد وقال: اکرہ ان افضل بهیمة علی مسلم)) (۱) چه فارس له (دَهغه اس ته) به یوه حصه ملاویږی او وئې فرمائیل چه زه دا خبره نه خوښوم چه یو څاروی له په مسلمان باندې فضیلت او اوچتوالې ورکړم.

یوه اهمه تنبیه: دَ غزوه خیبر نه اول دَ غنائمو تقسیم به دَ نبی کریم ﷺ په اختیار کښې وو چه نبی کریم ﷺ دَ خپلې رائې مطابق چاله څومره ورکول غوښتل ورکول به ئې. دَ ټولو نه مخکښې دَ غنائمو تقسیم دَ مجاهدینودَ حق په روسره په غزوه خیبرکښې اوشو په کوم کښې چه دا خبره مقرر شوې وه چه فارس ته به دومره حصې ملاویږی اوراجل ته دومره.(۲)

دَ اختلاف سبب: دَ ائموُ په مینځ کښې چه فارس ته ملاویدلو حصه کښې کوم اختلاف اوشو دَ هغې بنیادی سبب دَ غزوه خیبر دَ شرکاؤ دَ شمیر اختلاف دې. په دې سلسله کښې په روایاتوکښې سخت تعارض موندلې شی چه دَ خیبر دَ شرکاؤ څومره تعداد وو؟ دَ شرکاء خیبر تعداد کښې تقریباً لس اقوال دی په کوم کښې چه درې ډیر مشهور دی:

① دَحضرت مجمع بن جاریه رضی الله عنه په روایت کښې (چه لږ شان وړاندې تیرشو) معلومیږی چه دَ دوی تعداد پنځلس سوه وو، درې سوه سواره او نور دولس سوه پیاده وو. (۳)

② حضرت براء بن عازب رضی الله عنه (۴) او حضرت جابر رضی الله عنه (۵) دَ روایت نه معلومیږی چه څوارلس سوه تعداد وو په کوم کښې چه دوه سوه سواره او نور پیاده وو.

③ امام مغازی موسی بن عقبه رحمه الله شپاړس سوه تعداد خودلې دې. (۶)

راجح شمیر څه دې؟: شوافعو وغیره رحمهم الله څوارلس سوه تعداد راجح ګرځولې دې. علامه بیهقی رحمه الله دَحضرت جابر بن عبدالله رضی الله عنه، حضرت ابن عباس رضی الله عنه، صالح بن کیسان، بشیر بن یسار اواهل مغازی قول نه استدلال کولوسره څوارلس سوه شمیر ته راجح وئیلی دی.(۷) او علماء احناف دَ حضرت مجمع بن جاریه رضی الله عنه روایت راجح ګرځوی.

دَ ترجیح وجوهات: دَاحنافو په مذهب دَ راجح کیدو دا لاندینی وجوهات دلالت کوی:

① دَ ثقه زیاتوالې مقبول وی حضرت جابر رضی الله عنه نه چه څنګه دا مروی دی چه دَ خیبر دَ شرکاؤ تعداد څوارلس سوا وو دغه شان دا هم مروی دی چه دَ هغوی شمیر پنځلس سوا

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ ص١٥٥)-

۲) (بذل المجهود (ج ۱۲ ص ۳۳٤) وتنظیم الاشتات (ج ٤ص ۱۲۰)-

۳) (سنن ابی داؤد کتاب الجهاد باب فی من اسهم له سهم رقم (۲۷۳۶)-

٤) (صحیح البخاری کتاب المغازی باب غزوه الحدیبیة..... رقم(٤١٥٠)-

۵) (حواله بالا رقم (٤١٥٣)-

۶) (فتح الباری(ج۷ص٤٤٠) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۷)-

۷) (عون المعبود شرح سنن ابی داؤد (ج۷ص۳۲۵) رقم (۲۷۳۳) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۶)-

وو، حضرت سالم بن ابی الجعد (۱) اوحضرت سعیدبن المسیب رحمه الله (۲) د حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت کړیدي "انهم کانوا خمس عشرة مائة" (۳)

② دزیادت اثبات کونکې، ددې دنفی کونکی په مقابله کښې راجح وی، د حضرت جابر رضی الله عنه په یو روایت کښې څوارلس سوا او بل کښې پنځلس سوا شمیر دې، ظاهره خبره ده چه د پنځلس سوو روایت د زیادت اثبات کوی نو په دې وجه به هم دغه راجح وی. (۴)

③ دحافظ ابن حجر رحمه الله د کلام نه هم دا مستفاده کیږی چه هغه هم د پنځلس سوو د شمیر راجح کیدو قائل دې، هغوی د ابن سعد رحمه الله او د حضرت ابن عباس رضی الله عنه نه نقل کړی دی چه د خیبر د شرکاؤ شمیر پنځلس سوا وو. (۵)

حافظ رحمه الله پخپله مقدمه کښې ذکر کړی دی چه هغه په فتح الباری کښې هم هغه احادیث اخلی چه صحیح یا حسن وی او په ضعیف باندې به سکوت نه کوی. دینه معلومه شوه چه د حضرت ابن عباس رضی الله عنه مذکوره روایت د هغوی په نزد صحیح یا حسن ضرور دې ګنی په دې به ئی ضرور کلام کولو. (۶)

د دې وجوهاتو په بنا معلومه شوه چه غزوه خیبرکښې رسول الله صلی الله علیه وسلم کومو لښکریانوته سهم ورکړې وو د هغوی شمیر پنځلس سوا وو د دې نه علاوه چه زیاتی کسان وو هغه ښځې خادمان او ماشومان ووا و هغوی ته سهم نه وو ورکړې شوې. (۷)

دې نه دا هم متبادر کیږی چه موسی بن عقبه رحمه الله چه کوم د شپاړسو شمیر خودلې دې غالبًا په دې کښې ئې ښځې خادمان او ماشومان هم شامل کړی دی.

د دې دلیل دا دې چه د خیبر غنائم ئې اول شپږویشت (۲۶) حصې کړې وو په کومو کښې چه اتلس حصې د مسلمانانو د عام ضروریاتودپاره ایخودې وې او باقی اتلس حصې په مجاهدینوکښې تقسیم کړیشوې. (۸)

د سنن ابی داؤد روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم د خیبر غنائم اتلس حصوکښې تقسیم کړې وې، په هره حصه کښې سل حصې وې نو دا اتلس سوا حصې شوې. (۹)

اوس د خیبر د غنائمو په تقسیم کښې اختیار کړیشوې صورتونه دا لاندینی کیدیشی:

① که د اسلام لښکر په څوارلس سوو باندې مشتمل وی، په کوم کښې چه دوه سوا سواره

---

۱) (صحیح البخاری کتاب المغازی باب غزوة الحدیبیة رقم (۳۱۵۲)-

۲) (حواله بالا رقم (٤١٥٣)-

۳) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۶)-

٤) (حواله بالا-

۵) (فتح الباری (ج۷ص٤٤١)-

۶) (هدی الساری (ص ٤) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۷)-

۷) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۹۱۵۷)-

۸) (زادالمعاد (ج۳ص۳۲۸)-

۹) (سنن ابی داؤد کاب الخراج والفی والامارة باب ماجاء فی حکم ارض خیبر رقم۳۰۱۰-۳۰۱٤)-

وی او د سورو درې حصې وی او د پیاده یوه حصه یعنی
۲۰۰×۳=۶۰۰+۲۰۰=۱۲۰۰=۱۸۰۰.

② که د لښکر تعداد پنځلس سوا وی په کوم کښې چه درې سوا سواره وی او د سور دوه حصې او د پیاده یوه حصه وی نو ۳۰۰×۲=۶۰۰+۱۲۰۰=۱۸۰۰.

③ که لښکر شپاړس سوا وی او دې کښې دوه سوا سواره وی اوهمدغه شان د سور دوه حصې او د پیاده یوه حصه نو، ۲۰۰×۲=۴۰۰+۱۴۰۰=۱۸۰۰.

او دا خبره پورته معلومه شویده چه د لښکر په تعداد کښې راجح قول د پنځلس سوو دې نو د سور هم دوه حصې شوې نه چه درې حصې، کماقاله مجمع بن جاریة رضی الله عنه (۱)

د جمهورو د دلائلو جوابونه: د جمهورو د ټولو نه صحیح او قوی دلیل د حضرت ابن عمر رضی الله عنه حدیث وو لیکن دا حدیث په بوجوه د جمهورو مستدل نشی جوړیدې، وضاحت دا دې:

① په دې کښې د غنائمو د تقسیم چه کوم بیان دې د هغې باره کښې دا معلومه نه ده چه دا تقسیم د غزوه خیبر نه وړاندې شوې وو که روستو، ممکن ده چه د غزوه خیبرنه وړاندې واقعه وی او منسوخ وی. (۲)

② عام قانون او ضابطه همدغه ده چه فارس ته هم د فرس په شان یو حصه ملاویدل پکار دی لیکن نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه مجاهدینو ته د استحقاق د نفل په توګه زیاتې حصې ورکول هم ثابت دی، لکه چه حضرت سلمه بن الاکوع رضی الله عنه نه مروی دی چه هغوی ته نبی کریم صلی الله علیه وسلم "غزوه ذی قرد" کښې دوه حصې ورکړې وې، یوه د فارس او یوه د راجل چه کله هغه راجل وو. د حضرت عبدالله بن زبیر رضی الله عنه نه روایت دې چه د هغه پلار حضرت زبیر بن عوام رضی الله عنه ته د غنیمت څلور حصې ورکړې شوې وې او دا زیاتې چه د نفل په توګه ور کړیدې کیدې د دې مقصد مجاهدینوته د جنګ او جهاد ترغیب ورکول وو. (۳)

③ صاحب هدایه علامه مرغینانی رحمه الله د ارشاد حاصل دا دې چه د حضرت ابن عمر رضی الله عنه نه دواړه قسم اقوال مروی دی چه په څه کښې د فارس د پاره د دریو حصو ذکر دې او په څه کښې د دوو، هرکله چه د هغوی په دواړو قسم روایتونوکښې تعارض دې نو د حضرت ابن عباس رضی الله عنهما حدیث (۴) راجح به وی، په کوم کښې چه فارس ته د دوو حصو ورکولو ذکر دې.

((سهم له وسهم لفرسه)) (۵)

④ مولانا خلیل احمد سهارنپوری رحمه الله "بذل" کښې فرمائی چه ډیر ځل عربی کتابت کښې الف حذف کولې شی، ((للفرس سهمین)) په اصل کښې ((للفارس سهمین)) وو، الف حذف کړې

---

۱) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۵۷)-
۲) (بذل المجهود (ج۱۲ص۱۶۷) وتنظیم الاشتات (ج٤ص۱۲۰)-
۳) (حواله بالا واحکام القران للجصاص الرازی (ج۳ص۵۹) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۱)-
٤) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۶۷) وتنظیم الاشتات (ج٤ص۱۲۱)-
۵) (الهدایة (ج۲ص۵۷۳)-

شو د دې وجه دا ده چه دلته د راجل په مقابله کښې لفظ فرس ذکرکړېشويدې. د کوم نه چه هم دا په پوهه کښې راځي چه صحيح لفظ په اصل کښې فارس وو نه چه فرس، ليکن راوی فارس فرس گنړلي د دې د پاره ئې للفارس په لفرس سهمين روايت کړې دې او ظاهره خبره ده چه د راوی فهم حجت نه دې.
او زمونږ د دې دعوی تائيد چه فرس دراصل فارس وو، مصنف ابن ابی شيبه د دې روايت نه کيږی کوم چه امام اعظم رحمه الله په دلائلو کښې ذکر کړې دې چه ((عن ابن عمر رضي الله عنه ان رسول الله صلى الله عليه وسلم جعل للفارس سهمين، وللراجل سهما)) دا هم هغه روايت دې کوم چه امام بخاری وغيره د فرس په لفظ سره روايت کړې دې. دارقطنی هم د حضرت ابن عمر رضي الله عنه نه نقل کړې دی ((ان النبی صلى الله عليه وسلم قسم للفارس سهمين وللراجل سهما))(۱)
اود دې ټولو روايتونومطلب همدغه دې چه فارس ته به د هغه د فرس د حصې سره دوه حصې ملاويږی نه چه درې حصې.(۲)
⑤ بيا په دې خبره خان پوهه کړئی چه په دې باب کښې په اعتبار د مجموع دوه قسمه متعارض احاديث دی، يوخو هغه دې چه په هغې کښې ((للفارس سهمين)) راغلي دې او نورو رواياتوکښې ((للفارس ثلثة)) مروی دې ليکن اولنی قسم روايات د قياس موافق دی ليکن چه د جهاد په معامله کښې هم رجل اصل دې او فرس د جهاد سامان دې اود ده تابع دې. ځکه چه د فرس نه بغيرهم يوازې د جهاد کار کيديشی او صرف په فرس سره نه چليږی نو فرس تابع شواوتابع له په اصل باندې فضيلت ورکول د عقل او قياس نه خلاف ده. چه کله په احاديثو کښې تعارض دې نو هغه حديث به راجح وی چه د قياس موافق وی کما تقرر فی الاصول.(۳)
د حضرت ابورهم د حديث جواب: او ترکومې چه د حضرت ابورهم رضي الله عنه د حديث تعلق دې دينه هم جمهورد استدلال په وجوهاتو صحيح نه دې تفصيل دا دې:
① د دې حديث په سند کښې يوراوی قيس بن ربيع دې، بل اسحاق بن عبدالله بن ابی فروه دې اول مختلف فيه راوی دې او دوئم ضعيف دې.
② بيا د حضرت ابورهم رضي الله عنه صحبت کښې هم اختلاف دې چه آيا دې صحابی دې که نه؟(۴)
③ په دې حديث شريف کښې هم هغه د نقل احتمال موجود دې. ممکن دی چه رسول الله صلى الله عليه وسلم هغه ته اود هغه رور ته چه کومې دوه حصې زياتی ورکړې وې هغه د نفل په توگه وی نو په دې وجه دې نه استدلال صحيح کيدې نشی.(۵)

---

۱) (سنن الدارقطنی (ج ٤ص ٦١) کتاب السير رقم (٤١٣٨)-
۲) (بذل المجهود (ج ۱۲ص ۲۳٤-۲۳۵) وتنريم الاشتات (ج ٤ص ۱۲۱)-
۳) (حواله بالا-
٤) (اعلاء السنن (ج ۱۲ص ۱۶۵)-
۵) (حواله بالا-

قوله: وقال مالك: يسهم للخيل، والبراذين منها، لقوله: ((وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا)): اوامام مالك رحمه الله فرمائی چه دَ غنیمت نه به خیل او براذین ته حصه ورکړې کیدې شی دَ الله تعالی دَ دې قول په بنا باندې، (او الله تعالی پیداکړې دی ستاسو دَ پاره) اسونه قچرې او خره دې دَ پاره چه تاسو په دې سورلی اوکړئی.

اختلاف نسخ: په بعض نسخوکښې دَ حضرت امام مالك رحمه الله دا پورته ذکر شوې قول دَ حضرت ابن عمر رضی الله عنه دَ حدیث نه اول دې او دَ ابوذر په نسخه کښې حدیث مقدم دې کمافی نسختنا. (١)

دَ مذکوره تعلیق تخریج: دا تعلیق موصولاً امام مالك رحمه الله موطا کښې نقل کړې دې. (٢)

دَ براذین او هجین معنی: براذین دَ برذون جمع ده، علامه مطرزی رحمه الله "المغرب" کښې فرمائی چه برذون ترکی اسونوته وائی دَ دې ضد عراب – بکسر العین المهملة – دې او مؤنث ته برذونة وائی. (٣)

بعض دا وائی چه براذین هغه اسونه دی چه دَ روم نه راوستلې شو، دا اسونه به په کندو، غرونو او سختو لاروکښې په منډو کښې مضبوط وو په خلاف دَ عربی اسونو. (٤)

بیا دَ امام مالك رحمه الله هم په دې تعلیق کښې یو بل لفظ زیاتې هم مروی دې هغه دې "الهجین" (٥) او هجین هغه اس ته وائی چه دَ هغه په والدینوکښې یوعربی وی او بل غیرعربی. او بعضو وئیلی دی چه دَ کوم اس پلار عربی وی هغې ته هجین وائی او دَ چا چه مور عربی وی هغې ته مقرف وائی (٦)

البته دَ امام احمد رحمه الله نه دا روایت دې چه هجین او برذون هم یو څیز دې. (٧)

دَ آیت مبارک مقصد: حضرت امام مالك رحمه الله دخپلې دعوی ثابتولودَ پاره دَ آیت مبارك ﴿وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ وَالْحَمِيرَ لِتَرْكَبُوهَا﴾ نه استدلال کوی او وجه دَ استدلال په قول دَ علامه ابن بطال رحمه الله دا ده چه الله تعالی په خپلو بندیګانو باندې دا احسان کوی چه هغه دَ بندیګانو دَ سورلئی دَ پاره اسونه پیدا کړل او رسول الله صلی الله علیه وسلم اسونوته په غنیمت کښې حصه ورکړه، نو دَ اس اطلاق په برذون اوهجین باندې هم کیږی نوځکه به دوی ته هم حصه ورکولې شی. (٨)

دَ حضرت سعید بن المسیب رحمه الله نه یو ځل تپوس اوشو چه په براذین باندې زکوة واجب

---

١) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٥) وشرح القسطلانی (ج٥ص٧٧)-
٢) (لموطا للامام مالک بن انس (ج٢ص٤٥٧) کتاب الجهاد باب القسم الخیل فی الغزو رقم (٢١)-
٣) (المغرب (ج١ص ٧١) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٥٥)-
٤) (حواله بالا-
٥) (الموطا للامام مالک بن انس (ج٢ص٤٥٧) کتاب الجاهد باب القسم للخیل فی الغزو رقم (٢١)-
٦) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٥٥) واعلاء السنن (ج١٢ص١٧۶)-
٧) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٥٥) والمغنی لاب قدامة (ج٩ص٢٠١) رقم (٧٤٩٤)-
٨) (شرح ابن بطال (ج٥ص۶٧) وعمدة القاری(ج ١٤ص١٥٥)وفتح الباری (ج۶ص۶٧)-

دي؟ نو هغوی اوفرمائیل چه په اسونوباندې زکوة شته؟ مقصد همدغه وو چه په خیل باندې زکوة نشته، نو په دې وجه په براذین باندې هم زکوة نشته دا (دَ ائمه ثلاثه مذهب دې) ځکه چه براذین هم دَ خیل نه دي.(۱)

دَ مذکوره تعلیق مقصد: امام بخاری رحمه الله دَ دې تعلیق په ذریعه یو بلې اختلافی مسئلې طرف ته اشاره فرمائیلې ده. چه برذون په اسونو کښې داخل دې او که نه؟ او ده ته به په غنیمت کښې حصه ورکولې شي او که نه؟ او څومره به ورکولې شي؟

ائمه ثلاثه امام اعظم ابوحنیفه، امام شافعی، امام مالك، ثوری، ابوثور، خلال، عمربن عبدالعزیز رحمهم الله مسلك دا دې چه هجین برذون او عراب سهم کښې برابر شریك دی تبولوته به یو شان حصه ورکولې شي. (۲)

او امام لیث بن سعد رحمه الله دَ عراب دَ فضیلت قائل دې. هغه فرمائی چه هجین او برذون ته به دَ عراب برابر حصه نه بلکه کمه ورکولې شي. (۳)

اودَ امام احمد رحمه الله نه په دې مسئله کښې څلور اقوال نقل دی:

① صرف یوه حصه به ورکولې شي نه چه دوه، لکه چه فرس کښې هغه دَ دوو حصو قائل دې.

② دَ جمهورو دَ قول موافق چه ده ته به هم دَ عربی نسل په شان ورکولې شي.

③ که براذین دَ عراب په شان په جنګ کښې حصه واخلی تیزی اوښائی نودَ هغه دَ پاره هم دَ عراب په شان مکمل سهم به وی او کمه حصه به نه وی.

④ براذین ته به دَ غنیمت نه حصه نه ملاویږی، راجح قول رومبې دې. (۴)

دَ جمهورو دلائل: دَ جمهورو یو دلیل خو هغه آیت مبارك دې کوم چه امام بخاری رحمه الله ذکر کړیدې، بل هغه احادیث دی په کوم کښې چه دَ سهام فرس ذکر راغلې دې. په دې ټولو احادیثوکښې دا خبره ده چه هغوی ﷺ فرس له حصې ورکړې دی او دا احادیث مطلق دی په دې کښې دا تصریح چرته هم موجود نه ده چه هغوی دَ اس نسل او جنس ته کتلی او په سهام کښې ئې کمې یا زیاتې کړیدې. (۵)

اودَ قیاس تقاضا همدغه ده چه په براذین او عراب کښې هیڅ قسم فرق اونه کړیشی ځکه چه براذین هم حیوان ذوسهم دې. لکه څنګه چه سړې دې، لکه چه په سړوکښې دَ نسل لحاظ نشی کولې دغه شان به په اسونوکښې هم دَ دې اعتبارنشی کولې او ټولوته به برابره حصه ورکولې شي. (۶)

دَ امام احمد او لیث دلائل او دَ هغې جوابونه: دَ هغوی رومبې دلیل هغه روایت دې کوم چه

---

۱) (المؤطاللامام مالک (ج۲ص۴۵۷)-

۲) (عمدة القاری(ج۱٤ص۱۵۵)وفتح الباری(ج۶ص۶۷)والمغنی(ج۹ص۲۰۱)واعلاء السنن(ج۱۲ص۱۷۷)

۳) ((عمدة القاری (ج۱٤ص۱۵۵) وفتح الباری (ج۶ص۶۷)واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۷)-

٤) (المغنی(ج۹ص۲۰۱) رقم (۷٤۹٤) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۷)-

۵) (المغنی(ج۹ص۲۰۱)واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۷۸) واحکام القران للجصاص(ج۳ص۶۰)-

۶) (حواله بالا-

سعید بن منصور او ابوداؤد رحمهما الله د مکحول نه روایت کړې دې.

((ان النبی صلی الله علیه وسلم هجّن الهجین یوم خیبر وعرّب العراب فجعل للعربی سهمین وللهجین سهما)) (۱)

یعنی نبی کریم ﷺ د هجین اسونو تحقیر اوکړو او د اعراب تعظیم، عراب ته ئې دوه حصې ورکړې او هجین ته یوه حصه.

د دې دلیل جواب حافظ ابن حجر رحمه الله دا ورکړې دې چه دا روایت منقطع دې نو په دې وجه دا د استدلال قابل نه دې. (۲)

د هغوی دوئم دلیل هغه اثر او حکایت دې کوم چه امام شافعی رحمه الله "کتاب الام" کښې او سعیدبن منصور خپل سنن کښې د علی بن الاقمر په طریق سره نقل کړیدې. فرمائی چه اسونو حمله اوکړه نو عربی اسونه خو خپل منزل ته اورسیدل لیکن براذین روستو پاتې شو، نو منذر بن ابی حمصه بن ابی حمصه وادعی اودریدو او وئې وئیل چه کوم خپل مقام ته اورسیدل هغوی سره به زه هغه شمیر نه کړم چه کوم روستو پاتې شو، یعنی هغه عربی اسونوته فضیلت ورکړو. دا خبره حضرت عمر رضی الله عنه ته اورسیدله نو هغوی اوفرمائیل وادعی دې د هغه مور ورك کړی (یعنی هغوی د منذر د مذکوره فعل تصویب او تعریف اوکړو) نور ئې اوفرمائیل د هغه مورهغه نر راوړلې دې هغه چه کومه فیصله کړیده هغه جاری کړئې، نو دې د ټولونه ړومبې سړې وو چا چه براذین له د عراب په مقابله کښې کمه حصه ورکړه. (۳)

لیکن دا دلیل هم حافظ ابن حجر رحمه الله منقطع ګرځولې دې. (۴)

امام احمد رحمه الله د دې اثر جواب ورکولو سره فرمائی چه پخپله د حضرت عمر رضی الله عنه د منذر بن ابی حمصه وادعی په مذکوره فعل باندې حیرانتیا د دې خبرې مقتضی ده چه د دې واقعې نه وړاندې براذین ته هم د عراب په شان مکمل سهم ورکولې شو. دې نه دا ثابته شوه چه عادت مستمره په براذین اوعراب کښې برابر د شروع نه راروان وو. (۵)

حضرت امام محمد رحمه الله نور فرمائی چه منذر د حضرت عمر رضی الله عنه عامل وو هغه چه کومه فیصله اوکړه مجتهدفیه کښې ئې اوکړه او حضرت عمر رضی الله عنه د هغه مذکوره فیصله په ځائې اوساتله لیکن دا د دې دپاره نه وه چه پخپله د حضرت عمر رضی الله عنه رائې هم دا وه چه هغه هم د منذر هم خیال وو بلکه د دې وجه دا وه که چرې حاکم د یو مجتهدفیه څیز کښې څه فیصله اوکړی نو روستنو حکام ته دا حق حاصل نه دې چه هغه د ړومبی حاکم فیصله ختمه کړی.په دې وجه حضرت عمر رضی الله عنه د هغه فیصله برقراره اوساتله او هغه ئې باطله ونه ګرځوله. (۶)

قوله: <u>ولا یسهم لاکثر من فرس:</u> د یو اس نه به زیاتو اسونو ته سهم نه شی ورکولې.

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٦) وفتح الباری (ج ۶ص ۶۷) واعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧٧)-

۲) (فتح الباری (ج ۶ص ۶۷)-

۳) (حواله بالا والمغنی (ج ۹ص ۲۰۲) واعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧۶) وکتاب الامام للشافعی (ج ٤ص ٣٣٧)-

٤) (فتح الباری (ج ۶ص ۶۷)-

۵) (اعلاء السنن (ج ١٢ص ١٧٧)-

۶) (حواله بالا-

دا د امام مالك رحمه الله د تيرشوی کلام باقی حصه ده. (۱)

دا هم اختلافی مسئله ده، طرفين، امام شافعي، امام مالك او د ظاهريه رحمهم الله مذهب دا دې چه مجاهدته به د هغه په ډيرو اسونو کښې يو اس ته حصه ملاويږی، په کوم چه هغه جنګ کړيدې. سره د دې چه هغه د جنګ ميدان ته ډير اسونه راوستي وی.

او امام ابويوسف، احمد، اسحاق، ليث بن سعد، ثوری، اوزاعی، مالکيه نه ابن وهيب او ابن جهم رحمهم الله مسلك دا دې چه دوو ته به سهم ورکولې شی. (۲)

د جمهورو دلائل: ① امام مالك رحمه الله فرمانی ((بلغنی ان الزبير بن العوام شهد مع رسول الله صلی الله عليه وسلم بفرسين يوم خيبر فلم يسهم له الا بسهم فرس واحد)) (۳)

② مبسوط کښې ((ابراهيم التيمی عن ابيه)) په طريق دا روايت علامه سرخسی رحمه الله نقل فرمانی ((ان النبی صلی الله عليه وسلم لم يسهم لصاحب الافراس الالفرس واحد يوم حنين)) نبی کريم صلی الله عليه وسلم په غزوه حنين کښې د ډيرو اسونو خاوندانوته هم صرف يو سهم ورکړې وو.

علامه سرخسی رحمه الله د دې روايت نقل کولو نه پس فرمانی چه دينه حضرت امام اعظم او امام محمد رحمهما الله استدلال کړيدې او د مجتهد د يو روايت نه استدلال د هغه تصحيح ده، نو د دې په تائيد کښې د امام مالك رحمه الله (پورته) ذکر شوې بلاغ نه هم کيږی.

د دې نه علاوه سره د دې چه دا روايت مرسل دې ليکن د دې قسم مرسل روايات زمونږ او د اکثرو په نزد حجت دې، ځکه چه د ابراهيم پلار يزيد بن شريك مخضرم تابعی دې. (۴)

③ امام ابوبکرجصاص رحمه الله د فريقينو مسلك تحرير کولونه پس ليکی:

((والذی يدل علی صحة القول الاول انه معلوم ان الجيش قد کانوا يغزون مع رسول الله صلی الله عليه وسلم بعد ما ظهر الاسلام بفتح خيبر ومکة وحنين وغيرها من المغازی، ولم يکن يخلو الجماعة منهم من يکون معه فرسان او اکثر ولم ينقل ان النبی صلی الله عليه وسلم ضرب لاکثر من فرس واحد وايضا فان الفرس آلة، وکان القياس ان لايضرب له بسهم کسائر الآلات، فلما ثبت بالسنة والاتفاق سهم الفرس الواحد اثبتناه، ولم تثبت الزيادة اذکان القياس يمنعه......)) (۵)

او چه کوم څيز اول قول (يعنی د امام اعظم رحمه الله اونورو قول) په صحت باندې دلالت کوی

---

۱) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٦) وفتح الباری (ج ٦ص ٦٧)-

۲) (حواله بالا المغنی (ج ٩ص ٢٠٢) والام للشافعی (ج ٤ص ٣٤٣) واحکام القران للجصاص (ج ٣ص ٦٠)-

۳) (المدونة الکبری (ج ٢ص ٣٢) والموطأ للامام مالک بن انس (ج ٢ص ٤٥٧)-

٤) (المبسوط (ج ١٠ص ٤٦) کتاب السير باب معاملة الجيش مع الکفار واعلاء السنن (ج ١٢ص ١٨١) وقواعدفی علوم الحديث (ص ٥٧) الفصل الثانی فی بيان ما يتعلق بالتصحيح.....-

۵) (اعلا السنن (ج ١٢ ص ١٨١) واحکام القران للجصاص (ج ٣ص ٦٠) وقال الشافعی فی "الام" له: ولکننا ذهبنا الی اهل المغازی فقلنا انهم لم يرووا انه عليه السلام اسهم لفرسين ولم يختلفوا انه حضر خيبر بثلثة افراس لنفسه: السکب، والضرب والمرتجز ولم ياخذ الا لفرس واحد" انظر الام (ج ٧ص ٣٤٣)-

هغه دا دي چه دا خبره خو معلومه ده چه اسلامی لښکر فتح مکه، خیبر، مکه او حنین په ذریعه اسلام ته غلبه حاصلیدلو نه پس هم نبی کریم ﷺ سره په غزواتو کښې شرکت کولو، په دې لښکر او ډله کښې د داسې کسانو هم څه کمې نه وو چاسره چه دوه یا زیات اسونه وو اونه د نبی کریم ﷺ نه نقل دی چه هغوی د یو اس نه زیاتو ته څه حصه ورکړې وی. اس یوځیز دې اود قیاس تقاضا همدغه ده چه څنګه د جنګ نور سازوسامان ته سهم نه شی ورکولې دغه شان دې هغه ته هم نه ورکوی. نو چه کله د سنت او اجماع نه د یو اس سهم ثابت شو نو مونږ دا حکم برقرار اوساتلو او زیاتوالې مو برقرار اونه ساتلو ځکه چه قیاس دینه مانع دې.

د دوئم فریق دلائل او د هغې جوابونه: ① امام ابویوسف رحمه الله کتاب الخراج کښې د خپل قول دپاره د حضرت حسن بصری رحمه الله د ارشاد نه استدلال کړې دې، د کوم حاصل چه دا دې چه د غنیمت نه به د دوو نه زیاتو اسونوته سهم نشی ورکولې. (۱)

② هغه د امام مکحول رحمه الله د دې قول نه هم استدلال کوی چه "**لایقسم لاکثرمن فرسین**" (۲)
لیکن ظاهره خبره ده چه د تابعی قول حجت نه دې، خصوصاً چه دا ثابته شوې هم وی چه نبی کریم ﷺ غزوه حنین کښې د یو نه زیات اسونوته سهم نه وو ورکړې. (۳)
البته بعض احادیث د دوئم فریق هم تائیدکوی مثلاً

③امام سعیدبن منصور (**فرج بن فضالة، حدثنا محمدبن الولید الزبیدی عن الزهری**) په طریق نقل کړی دی چه حضرت عمر فاروق رضی الله عنه حضرت ابوعبیده بن الجراح رضی الله عنه ته لیکلې وو چه یو اس ته دوه، دوه اسونوته څلور اوده‌غې مالك ته یوه حصه ورکوه. نوداتولې پنځه حصې شوې (۴)
لیکن د دې نه په دې لاندینی وجوهاتو استدلال کول صحیح نه دی:
① دا روایت مرسل دې او د امام زهری رحمه الله مرسل روایات د محدثینو په نزد ضعیف دی.
② زمونږ په نزد دا پورته ذکر شوې حدیث یو خاص معرکه باندې محمول دې، په کوم کښې چه مسلمانانو څوشپې او ورځې جنګ کړې وو لکه غزوه یرموك وغیره.
مسلمانانو ته د دې خبرې ضرورت شو چه هغوی دوه یا زیات اسونو باندې سورلی اوکړی، ظاهره خبره ده چه کله جنګ ترڅو ورځو پورې روان وی نو یقیناً یو اس به کافی نه وی، اوس که چرې معامله داسې وی او د دوو اسونوضرورت پریوزی نو امام ته اختیار دې چه هغه د نفل په توګه دوو اسونو ته سهم ورکړی لکه څنګه چه هغه ته دا هم اختیار دې چه نفلاً یو اس ته دوه سهم ورکړی لکه چه حضرت عمر رضی الله عنه په دې اثر کښې ارشاد فرمائیلې دې. او د هغوی پخپله مذهب دا دې چه د فارس به دوه سهم وی یو د هغه او یو د هغه د اس **کماتقدم قبل**.(۵)

---

۱) (کتاب الخراج للامام ابی‌یوسف (ص ۲۰) واعلاء السنن (ج۱۲ص۱۸۱)-
۲) (حواله بالا-
۳) (اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۸۱)-
٤) (حواله بالا-
۵) اعلاء السنن (ج۱۲ص۱۸۲) د نورودلائلو اود هغې د جوابونود پاره اوګورئ حواله سابقه (ص۱۸۲-۱۸۳)

۵۲- بَاب: مَنْ قَادَ دَابَّةَ غَيْرِهِ فِي الْحَرْبِ

دباب دَ ترجمې مقصد: امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې دَ غازی دَ سورلئی دَ هغه دَ امداد په غرض راښکلو فضیلت بیانوی چه په دې کار کښې دَ غازی امداد کیږی نو په دې وجه دا هم دَ ثواب کار دې. (۱)

او دا هم وینلې شی چه امام بخاری رحمه الله دلته دا خودلې وی چه څاروې راښکل او بوتلل دا په هغه جلب منهی عنه کښې داخل نه دی دَ کوم ذکر چه دَ ابوداؤد په روایت ((لاجلب ولاجنب)) (۲) کښې راغلی دی نو شیخ الحدیث محمد زکریا رحمه الله فرمائی:

((ولك ان تقول: انه اشار بذلك الى ان النهى عن الجلب لايتناول هذا)) (۳)

[۲۷۰۹] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا سَهْلُ بْنُ يُوسُفَ عَنْ شُعْبَةَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ رَجُلٌ لِلْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۴) أَفَرَرْتُمْ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَكِنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَفِرَّ إِنَّ هَوَازِنَ كَانُوا قَوْمًا رُمَاةً وَإِنَّا لَمَّا لَقِينَاهُمْ حَمَلْنَا عَلَيْهِمْ فَانْهَزَمُوا فَأَقْبَلَ الْمُسْلِمُونَ عَلَى الْغَنَائِمِ وَاسْتَقْبَلُونَا بِالسِّهَامِ فَأَمَّا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمْ يَفِرَّ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُ وَإِنَّهُ لَعَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ آخِذٌ بِلِجَامِهَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ [۲۷۱۹، ۲۸۷۷، ۲۷۷۲، ۴۰۶۱، ۴۰۶۳-۴۰۶۳]

تراجم رجال

۱- قتیبه: دا شیخ الاسلام ابورجاء قتیبه بن سعید الثقفی رحمه الله دې دَ دوی حالات ((کتاب الایمان، باب افشاء السلام من الاسلام)) کښې تیرشوی دی. (۵)

۲- سهل بن یوسف: دا ابوعبدالرحمن سهل بن یوسف انماطی (۶) بصری رحمه الله دې (۷)

---

۱) (الابواب والتراجم للكاندهلوى (ج۱ص۱۹۶)-
۲) (سنن ابی داوٗد ابواب زكاة باب اين تصدق الاموال رقم (۱۵۹۱-۱۵۹۲)-
۳) (الابواب والتراجم للكاندهلوى(ج۱ص۱۹۶)-
٤) (قوله: البراء بن عازب رضى الله عنهما الحديث اخرجه البخارى ايضاً كتاب الجهاد والسير باب بغلة النبى صلى الله عليه وسلم البيضاء رقم (۲۸۷٤) وباب من صف اصحابه عند الهزيمة ونزل عن دابته واستنصر رقم (۲۹۳۰) وباب من قال:خذها وانا ابن فلان رقم (۳۰٤۲) وكتاب المغازى باب قول الله تعالى﴿ويوم حنين اذا اعجبتكم كثرتكم .... الى قول غفور رحيم﴾ رقم (٤۳۱۵-٤۳۱۷) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوة حنين رقم (٤۶۱۵-٤۶۱۷) والترمذى ابواب الجهاد باب ماجاء فى الثبات عندالقتال رقم (۱۶۸۸)-
۵) (كشف البارى (ج۶ص۱۸۹)-
۶) (الانماطى منسوب الى المنوّط هو "توب من صوف يطرح على الهودج" (المنجد فى اللغة:ماده "نمط" وكان سهل يبيع الانماط فنسب اليها تعليقات تهذيب التهذيب (ج٤ص۲۵۹)-
۷) (تهذيب الكمال (ج۱۲ص۲۱۳)-

دي د ابن عون، عبيدالله بن عمر، عوف الاعرابی، حمید الطویل، سعید بن ابی عروبه، سلیمان التیمی، عوام بن حوشب، شعبه اومثنی بن سعید الطائی ﷫ غوندې اساطین علم حدیث نه روایت کوی.

اود هغه نه روایت کونکوکښې امام احمدبن حنبل، یحیی بن معین، بندار، ابوموسی، ابوبکر بن ابی شیبه، قتیبه بن سعید، نصربن علی جهضمی، عباس بن یزیدالبحرانی ﷫ وغیره غوندې محدثین شامل دی.(۱)

عباس الدوری، امام یحیی بن معین ﷫ نه نقل کوی "ثقة قد سمعت منه"(۲)

امام ابوحاتم ﷫ فرمائی((لابأس به)) (۳)

امام نسائی ﷫ فرمائی((ثقة)) (۴)

علامه ابن حبان ﷫ هغه په (کتاب الثقات) کښې ذکر کړیدې (۵)

امام دارقطنی ﷫ فرمائی ((ثقة)) (۶)

امام طحاوی ﷫ دابراهیم بن ابی داؤد نه نقل کړی دی فرمائی ((بصری ثقة)) (۷)

حافظ ذهبی ﷫ فرمائ ((وثقوه)) (۸)

امام مسلم ﷫ نه علاوه نورو اصحاب صحاح دَ دوی نه روایات اخستې دی (۹)

په کال ۱۹۳ه کښې وفات شوې دې (۱۰)

امام احمد بن حنبل ﷫ فرمائی ((سمعت منه سنة تسعين، ولم اسمع بعد منه شيئاً اراه كان قد مات)) (۱۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۳- شعبه: دا په حدیث کښې امیر المؤمنین شعبه بن الحجاج ﷫ دې، دَ دوی مختصر حالات ((کتاب الایمان، باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) کښې تیرشوی دی. (۱۲)

---

۱) (شیوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱۳)-
۲) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۳) (الجرح والتعدیل (ج٤ص۱۹۳) رقم (۸۸۵،۵۰۰۶)-
٤) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۵) (حواله بالا-
۶) (تهذیب الکمال (ج۳ص۲۶۰)-
۷) (حواله بالا-
۸) (الکاشف (ج۱ص٤۷۱)-
۹) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۰) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۱) (تهذیب الکمال (ج۱۲ص۲۱٤)-
۱۲) (کشف الباری (ج۱ص۶۷۸)-

۴-ابی اسحاق: دا ابو اسحاق عمرو بن عبدالله السبیعی رحمه الله دې.

۵-البراء بن عازب رضي الله عنه: دا مشهور صحابی حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دې، دَ دې دوارو حضراتو حالات ((کتاب الایمان باب الصلاة من الایمان)) کښې تیرشوی دی. (۱)

قوله: قال رجل للبراء بن عازب رضی الله عنه: یوسړی حضرت براء بن عازب رضي الله عنه ته اوونیل "مغازی د روایت نه معلومیږی چه دا سړې د قبیله قیس نه یوکس وو، نودَ مغازی په روایت کښې داسې راغلی دی((وساله رجل من قیس)).(۲)

قوله: افررتم عن رسول الله صلی الله علیه وسلم یوم حنین ؟: آیا تاسوخلقو په غزوه حنین کښې رسول الله صلى الله عليه وسلم پریخې وو او تختیدلی وې؟

په حدیث باب کښې ذکر شوې سوال او جواب دَ غزوه حنین متعلق دې په کوم کښې چه دَ نبی کریم صلى الله عليه وسلم او صحابه کرامو په مقابله کښې هوازن او دثقیف قبیلې ۲۰زره خوانان وو اودا جنګ په حنین وادئی کښې.شوې وو. دَ دې جنګ په اول وهله کښې مسلمانان دَ مخالف قبیلودَ غشو ورولونه اوویریدل او ګډوډ شوې وو اوصرف یو څو صحابه کرام رسول الله صلى الله عليه وسلم سره پاتې شوې وو.دَدې غزوه مکمل تفصیل (کتاب المغازی) کښې تیرشوې دې.(۳)

قوله: قال لکن رسول الله صلی الله علیه وسلم لم یفر: حضرت براء رضي الله عنه فرمائی لیکن رسول الله صلى الله عليه وسلم نه وو تختیدلې.

کلمه ((لکن)) دَ استدراك دَ پاره ده اوتقدیری عبارت دلته داسې دې ((نحن فررنا ولکن رسول الله صلی الله علیه وسلم لم یفر)) مونږ خو تختیدلې وو لیکن نبی کریم صلى الله عليه وسلم نه وو تختیدلې. (۴)

اودَحضرت براء رضي الله عنه مقصود دَ دې حذف دَعبارت نه دَصحابه کرامودَ تختیدو تصریح نه کول وو. (۵)

دَانبیاء کرامو دَ میدان جنګ نه تیختنه ممکن نه ده: حضرت براء رضي الله عنه دا اوفرمائیل چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دَ حنین نه نه ووتختیدلې.دغه شان دَ نبی کریم صلى الله عليه وسلم په ټول ژوند باندې دلیل دې، او دَ نورو انبیاء کرامو همدغه شان وو چه هغوی کله هم دَ جنګ دَ میدان نه نه دی تختیدلی. خکه چه هغوی په اقدام کښې بې مثاله،په بهادرئی کښې بې مثاله، دَ الله تعالی په وعده او نصرت باندې دَ هغوی پوره یقین وو اودا حضرات دَ شهادت او دَ الله تعالی سره دَ ملاقات خواهش مند وو.دَ انبیاء کرام علیهم السلام نه دَ یوباره کښې هم په حق کښې دَ

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص ۳۷۰-۳۷۶)-

۲) (الصحیح البخاری کتاب المغازی باب قول الله تعالی ﴿ویوم حنین اذ اعجبتکم کثرتکم..﴾ رقم (۴۳۱۷)

۳) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۵۳ی۲)

۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۵۷)-

۵) (حواله بالا-

جنګ د میدان نه تیختنه اختیارول ثابت نه دی. او چه کوم سړی د دې خبرې قائل شو هغه به قتل کولې شی او د هغه نه به د توبې مطالبه نشی کولې ځکه چه د هغه دا قول داسې دې لکه چه یو سړې داسې اووائی چه هغوی ﷺ تور او عجمی وو او د هغوی ﷺ تور او عجمی نه کیدل په قطعی دلائلو ثابت دی. او دا د کفر قول دې. علامه قرطبی رحمه الله فرمائی:

((وحکی عن بعض اصحابنا الاجماع علی قتل من اضاف الیه صلی الله علیه وسلم نقصا اوعیبا وقیل: یستتاب فان تاب والاقتل)) (۱)

یعنی زمونږ د بعض صحابه کرامو نه دا اجماع نقل کړیشوې ده چه کوم سړې د نبی کریم ﷺ طرف ته یو نقص یا عیب منسوب کړی هغه به قتل کولې شی او دا هم وئیلې شوی دی چه ده نه به د توبې مطالبه کولې شی که توبه ئی اوکړه نو ښه خبره ده او ګنی هغه به قتل کولې شی.

علامه ابن بطال رحمه الله د داسې سړی (چه د حضور ﷺ د منهزم کیدو قائل وی) د قتل علت بیانولو سره فرمائی: ((لانه کافر، ان لم یتاول، ویعذر بتاویله)) (۲)

یعنی ددې د پاره چه هغه سړې کافر دې که هغه د خپل قول تاویل او نه کړی اوکه هغه د دې خبرې قائل یو نص وړاندې کیږدی اود هغې تاویل اوکړی نو په داسې تاویل کولو به هغه معذوره ګڼلې شی او کافربه ئی نشی ګرځولې.

اودنبی کریم ﷺ په شان کښې به دا تصور څنګه کیدیشی چه هغوی به میدان پریږدی. د مسلم په روایت کښې د حضرت براء رضی الله عنه الفاظ دا دی: ((قال البراء: کنا والله، اذا احمر الباس نتقی به، وان الشجاع منا للذی یحاذی به)) یعنی النبی صلی الله علیه وسلم (۳)

حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی چه په الله قسم! کله به مونږ د جنګ شغلې اوچتیدونکې اولیدې نو هم د حضور ﷺ په ذریعه به مو خپل ځان بچ کولو او په مونږ کښې بهادر هم هغه ګڼلې کیدو چه د هغوی په نقش قدم به روان وو یعنی نبی کریم ﷺ.

قوله: ان هوازن کانواقوما رماة وانما لما لقیناهم حملنا علیهم فانهزموا، فاقبل المسلمون علی الغنائم، واستقبلونا بالسهام: په اصل کښې د هوازن قبیلې خلق ډیر غشی ویشتونکی وو، کله چه زمونږ د هغوی سره مقابله اوشوه نو مونږ په هغوی باندې حمله اوکړه نو هغوی ماتې اوخوړلواواوتختیدل، بیا مسلمانان غنائمو طرف ته متوجه شو نو کافرانو په غشو باندې زمونږ استقبال اوکړو.

دلته په ذکر شوی عبارت کښې حضرت براء رضی الله عنه صحابه کرام رضی الله عنهم په میدان جنګ کښې

---

۱) (حواله بالا-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۶۹) وایضًا انظر لتفصیل هذه المسالة نسیم الریاض فی شرح شفاء القاضی عیاض (ج۱ص۱۶۵) القسم الرابع فی تصریف وجوه الاحکام.... فصل فی احجة فی ایجاب قتل من سبه اوعابه صلی الله علیه وسلم-

۳) (الصحیح لمسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة حنین رقم (۴۶۱۶) والجامع لاحکام القران (ج۸ ص ۱۰۱)

پرېښودل اود تيښتې علت ئې اوخودلو چې د دې دا وجه شوې وه چه د هوازن خلق د غشو ويشتلو ماهروو دې سره کله چه زمونږ د هغوی سره مخامخ شو او ښه جنګ اوشو نو هغه خلق اوتختيدل، مسلمانانو دا خيال اوکړو چه فتح حاصله شوه. د دښمن د واپس راتلو امکان نشته نو د دې د پاره هغوی د غنائمو په جمع کولو کښې مشغول شو. کافرانو موقع غنيمت اوګڼړله بيائې حمله اوکړه او ښه غشي ئې اوورول، په څه سره چه د مسلمانانو پښې اوخوښيدې او اوتختيدل او خپل ځايونه ئې پرېښودل. کله چه حضور ﷺ مکې ته تشريف راوړو نولس زره لښکر ورسره وو، دفتح مکه نه پس کله چه حنين ته ئې تشريف يوړو نو ډېر خلق چه د فتح نه پس مسلمانان شوی وو هغوی په غزوه حنين کښې شامل شو. هوازن چه کله دوباره حمله اوکړه او د غشو باران ئې اوکړو نو ناڅاپې دې مصيبت سره د فتح مکه خلقو کښې ويره خوره شوه اودا خلق د زړګونو په تعداد کښې وو د دې په نتيجه کښې په صحابه کرامو کښې هم د تيختې کيفيت پيدا شو. روستو چه کله حضور ﷺ واپس راوغوښتل نو صحابه کرام حضرات واپس شول او الله تعالی فتح ورنصيب کړه. (١)

قوله: فأما رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يفر: پاتې شو رسول الله ﷺ نو هغه اونه تختيدو.

دلته هم عبارت مقدر دې. ((اما نحن فقد فررنا واما رسول الله صلى الله عليه وسلم فلم يفر)) (٢)

قوله: فلقد رايته، وانه لعلى بغلته البيضاء: تحقيق ما رسو ل الله ﷺ اوليدو او هغوی په خپله سپينه قچره باندې سور وو.

هغوی ﷺ په قچره باندې د سورلئی په حالت کښې وراندې شواوبياد مشرکانو مجمع طرف ته تلل د شجاعت او بهادرئی حيرانونکې مثال دې. بيا چه کله هغوی په دې حالت کښې د سورلئی نه کوزشول نو د بهادرئی نور هم اعلی او اوچت مثال ئې قائم کړو. (٣)

د هغوی ﷺ د دې فعل نه دا خبره هم ثابتيږی چه د الله تعالی په لارکښې د خپل نفس هلاکت او شدت (سختئی) کښې اچول جائز دی. ځکه چه د غزوه حنين په موقع باندې ټول صحابه کرام سواد دولسو (۴) ټول په ټول تختيدلي وو او د مشرکانو تعداد د هغوی نه په څو چنده زيات وو ليکن د دې باوجود دا حضرات په خپلوخپلو ځايونو او صفونوکښې کلك ولاړ وو اود ضرورت په وخت کښې چه د تيختې کوم اجازت دې په هغې باندې ئې عمل اونه کړو. (۵)

قوله: وان اباسفيان اخذ بلجامها: اوحضرت ابوسفيان رضی الله عنه د قچرې واګه نيولې وه.

---

١) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۵۳۲)-
٢) (عمدة القاری (ج١٤ص١٥٧)-
٣) (عمدة القاری (ج١٤ص ١٥٧)-
٤) (حواله بالا-
٥) (شرح ابن بطال (ج۵ ص۶۹)-

دَ "ابوسفیان" نه مراد ابوسفیان بن الحارث ﷺ دي اودَ دي خبرې تصریح (کتاب المغازي) په روایت کښې موجود دي. ((وان اباسفیان بن الحارث اخذ بزمامها)) (۱)

حضرت ابوسفیان بن الحارث ﷺ: دا دَ حضور ﷺ رضاعي او دَ تره څوئ حضرت ابوسفیان مغیره حارث بن عبد المطلب بن هاشم هاشمي ﷺ دې. (۲) هغه دَ حضرت حلیمه سعدیه ﷺ پئی څکلې وو. (۳) او بعض حضراتو مغیره دَ هغه دَ رور نوم گرځولې دې او وئیلی دي چه د هغه کنیت هم دَ هغه نوم مبارك دې. حضرت عبدالله بن مبارك او ابراهیم بن المنذر، علامه کلبي او زبیر ﷺ قول دا دې چه مغیره هم دَ هغه نوم دې. (۴)

دَ هغوی مور غزیة بنت قیس بن طریف بن عبدالعزی ده. (۵)

داشاعر وو او دَ صحابه کرامو اونبي کریم ﷺ بدبه ئې وئیل، دَ اسلام او مسلمانانو سخت مخالف وو. پوره شل کاله په خپله دې لار باندې قائم وو اودَ مسلمانانو خلاف چه قریشو څومره جنګونه کړی په هغه ټولوکښې دَ قریشو سره او دَ مسلمانانو خلاف شریك شوی دی. دَ هغوی دَ مسلسل دَ اسلام سره دَ دښمنئی په وجه حضور ﷺ دَ هغوی وینه هدر یعنی مباح ګرځولې وه.

کله چه اسلام ترقی اوکړه اونبي کریم ﷺ دَ فتح دَ پاره دَ مکې مکرمې رخ اوکړو نو الله تعالی دَ هغوی په زړه کښې دَ اسلام مینه واچوله. (۶)

دَ اسلام راوړلوواقعه: دَحضرت ابوسفیان ﷺ دَ اسلام راوړلو واقعه ابن سعد ﷺ په خپل "طبقات" کښې ذکر کړیده هم پخپله دَ حضرت ابوسفیان په ژبه ئې واورئې: زه خپل څوئ او بی بی له راغلم، هغوی ته مې اووئیل چه دَ وتلو تیاری کوئې څکه چه محمد (ﷺ) تشریف راوړونکې دې نو هغوی اووئیل مونږ په تاباندې قربان شو تاله پکار دی چه اوګورې چه دَ عرب او عجم خلقو دَ هغوی ﷺ منل کړې دی. تراوسه پورې ته دَ هغه په دښمنئی کښې یو حدپورې رسیدلې وې او دَ هغه دَ نصرت دَ پاره تاله دَ ټولونه اول تلل پکار وو. (یعنی دَ هغه بی بی او څوئ هم دَ هغه حوصله اوچته کړه)

بیا ما خپل څوئ ته اووئیل چه زما اوښان او اسونه زر ماله راوله. بیامونږ دَ مکې نه اووتلو، زمونږ منزل هم رسول الله ﷺ وو نو مونږ لاړو. کله چه ابواء مقام ته اورسیدو نو هلته کښې مو ډیره واچوله او دَ رسول الله ﷺ لښکر هم په ابواء کښې ډیره اچولې وه دَ چا منزل چه مکه مکرمه وه. زه دَ رسول الله ﷺ دَ مخامخ کیدو نه ویریدم، څکه چه هغوی زما

---

۱) (الصحیح للبخاری کتاب المغازی باب قول الله تعالی: ﴿ ویوم حنین اذاعجبتکم کثرتکم فلم تغن.....﴾ رقم۴۳۱۵، ۴۳۱۷)-

۲) (سیراعلام النبلاء (ج۱ص۲۰۲) والاصابة (ج٤ص۹۰)-

۳) (طبقات ابن سعد(ج٤ص۹۰) والاصابة (ج٤ص۹۰)-

٤) (الاصابة (ج٤ص۹۰) وسیراعلام النبلاء (ج۱ص۲۰۳)-

۵) (طبقات ابن سعد (ج٤ص۳۹)-

۶) (حواله بالا-

د وینې نذرمنلې وو، ما خپله شکل بدل کړو او د خپل خوئ جعفر لاس مې اونیولو بهر راووتلم، تقریباً یو میل پیدل لاړم. دا د هغه سحر خبره ده په کوم کښې چه رسول الله ﷺ د ابواء په مقام کښې تشریف ایخودې وو، زه د هغوی مخې ته لاړم نو هغوی ﷺ مخ مبارک بل طرف ته واړولو، زه هغه طرف ته لاړم نو بیا هغوی مخ مبارک واړولو، هغوی ﷺ زما نه خوځل دده اوکړه نو زه د نزدې او لرې خیالا تو راګیرکړم او خپل ځان ته مې اوونیل چه زه به هغوی ﷺ ته د رسیدو نه اول قتل کړې شم، او ما د هغه نیکئ، صله رحمی او د هغه سره خپلولی رایاده کړه، نو هغوی زما دا کوشش او معذرت قبول کړو.
زما یقین وو چه رسول الله ﷺ به زما اسلام راوړلو سره خوشحاله شی نو ما اسلام قبول کړو او هم په دې حال کښې هغوی ﷺ سره اووتلم او د هغوی سره فتح مکه او حنین کښې شریك شوم. په غزوه حنین کښې چه کله زمونږ دښمن سره مقابله اوشوه نو زه د اس سره په پټو سترګو په لښکر کښې ورننوتلم او زما په لاس کښې بربنډه توره وه، هغوی ﷺ هم زما طرف ته کتل خو هغوی ته دا خبره معلومه نه وه چه د هغوی د پاره زه خپل ځان قربانی کول غواړم. نو حضرت ابن عباس رضی الله عنهما نبی کریم ﷺ ته اوفرمائیل ((یا رسول الله هذا اخوك، وابن عمك ابوسفیان بن الحارث، فارض عنه)) چه یا رسول الله! دا ستاسو رور، اوستاسو د تره خوئ ابوسفیان بن حارث دې د هغه نه راضی شئ، هغوی ﷺ اوفرمائیل ما دې معاف کړو الله تعالی دې هم د ده هغه دښمنئ چه ده ماسره ساتلې وې معاف کړی. بیا حضور ﷺ ماته متوجه شو او ونې فرمائیل زما رورہ په خدائی چه ما رکاب کښې دهغه پښه ښکل کړه.(١)
هغه د نبی کریم ﷺ سره صورةً مشابه وو، هغوی به دې ډیر عزیز ساتلو هغوی ﷺ دوی ته د جنت خوشخبری هم ورکړه، ارشاد مبارك دې ((ابوسفیان بن الحارث سید فتیان اهل الجنة))(٢)
او ونې فرمائیل ((ابوسفیان اخی وخیر اهلی وقد اعقبنی الله من حمزة اباسفیان بن الحارث)) ابوسفیان زما رور او د بهتر کور د خلقو نه دې او تحقیق الله تعالی حضرت حمزه نه پس ماته ابوسفیان بن حارث د بدل په توګه راکړو. دې نه پس به ئې هغه "اسد الله" او "اسد الرسول" په وقیع الفاظوسره رابللو.(٣)
دحضور ﷺ په وفات باندې هغوی یوډیر د اثر نه ډك اود دردنه ډکه مرثیه هم وئیلې وه.(۴)

---

١) (طبقات ابن سعد (ج ٤ص ٥٠)-
٢) (الاصابة (ج ٤ص ٩٠)-
٣) (الاستیعاب بهامش الصابة (ج ٤ص ٨٤) وطبقات اب سعد (ج ٤ص ٥٢)-
٤) (قال ابن اسحاق: ولابی سفیان یرثی النبی ﷺ:

ارقت فبات لیلی یزول — ولیل اخی المصیبة فیه طول
واسعدنی البکاء و ذاک فیما — اصیب المسلمون به قلیل
فقد عظمت مصیبتنا وجلت — عشیة قیل قد قبض الرسول
فقدنا الوحی والتنزیل فینا — یروح به و یغدو جبرئیل
و ذاک احق ما سالت علیه — نفوس الخلق او کادت تسیل ....

[بقیه حاشیه په بل صفحه...

هغه حج ته لاړو او هلته حجام د هغه سر اوخرولو، د هغوی په سر کښې يوه زخه وه چه نائي کټ کړه او د هغې د وجه نه د هغه مرګ واقع شو او خلقو به هغه شهيد ګڼړلو. (١)

په شلمه هجرى کښې مدينه منوره کښې د هغوی وفات شوې دې (٢) رضي الله عنه وارضاه.

قوله: والنبى صلى الله عليه وسلم يقول: انا النبي لاكذب انا ابن عبد المطلب

او هغوی ﷺ فرمائيل چه زه نبی يم په دې کښې څه دروغ نشته او زه د عبد المطلب غوندې د سردار خوئ يم.

د حضور ﷺ دا پورتنې قول ((انا النبي لاكذب)) کښې د نبوت محمدی اثبات دې، مطلب دا دې چه زه په خپل قول کښې کاذب نه يم چه ماته ماتې اوشي، ځکه چه ماتې هم هغوی ته کيږی د چا چه د الله تعالى په امداد او نصرت يقين نه وی او د مرګ ويره ورسره وی. (٣)
او ظاهره خبره ده چه په الله تعالى باندې کامل يقين د نبی او رسول وی او چه چاته د دې درجې يقين حاصل شی هغه ماتې نشې خوړلې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د باب ترجمه سره مناسبت په دې جمله کښې دې ((وان اباسفيان بن الحارث اخذ بلجامها)) (۴)

۵۳-بَاب: الرِّكَابِ وَالْغَرْزِ لِلدَّابَّةِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله دا خودلې دی چه رکاب او غرز که د څاروو د پاره استعمال کړيشی نو په دې کښې هيڅ مضائقه نشته.

علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه حضرت عمر رضي الله عنه نه چه دا روايت دې ((اقطعوا الركب وثبوا على الخيل وثبا)) (۵) که رکاب پريکړې او په اس په توپ ورسور شی نودې نه خوهم دامعلوميږی

(د تيرمخ بقيه) نبی کان يجلو الشک عنا — بما يوحى اليه و ما يقول
و يهدينا فلا نخشى ضلالا — علينا و الرسول لنا دليل
فلم نسر مثله فى الناس حيا — و ليس له من الموتى عديل
افاطم ان جزعت فذاک عذر — و ان لم تجزعى فهو السبيل
فعودى بالعزاء فان فيه — ثواب الله و الفضل الجزيل
وقولى فى ابيک و لاتعلى — وهل يجزى بفضل ابيک قيل
فقبر ابيک سيد کل قبر — و فيه سيد الناس الرسول

(سيراعلام النبلاء (ج١ص ٢٠٤)-

١) (حواله بالاوالمستدرک (ج٣ص٢٥٥)-
٢) (سيراعلاء النبلاء (ج١ص٢٠٥) وطبقات ابن سعد (ج٤ص٥٣)-
٣) (شرح ابن بطال (ج٥ ص٦٩)-
٤) (عمدة القارى (ج١٤ص١٥٦) د حديث باب نوره تشريح د پاره اوګورئ کشف البارى، کتاب المغازى (ص٥٣٥)_
٥) (كذا عزاه ابن بطال رحمه الله الى عمر رضي الله عنه الانى لم اجده فى المصادر التى بين يدى-

چه په ځاورئ باندې دسوريدلودپاره رکاب استعمالول منع دي نو امام بخاري رحمه الله د موجوده باب د ترجمه په ذريعه دا فرمائيل غواړي چه حضرت عمر رضي الله عنه د سرنه د رکاب استعمالول منع نه گرځول بلکه د هغوی مقصد دې منع نه خلقو له په پخپله په اسونوبغير د څه سهارې سوريدو مشق اوتمرين ورکولو ترغيب ورکول وو ځکه چه پخپله رسول الله ﷺ د رکاب استعمال کړيدې او په ځاروی د سوريدلودپاره نې د هغې نه مدد اخستې دې نو حضرت عمر رضي الله عنه ځنګه د هغې نه منع کولی شي؟(۱)

د رکاب او غرزمعنی: رکاب د زين هغه زوړند حصې ته وائی په کوم کښې چه سوريدونکې خپله پښه ايږدی. او غرزمعنی هم رکاب دې (۲) په دې اعتبارسره دا دواړه مترادف دی.

يا بعض حضراتو په دواړوکښې فرق خودلې دې چه رکاب خو د اوسپنې يا د لرګی وی او غرز صرف د څرمنې وی.

او د بعض حضراتو په نزد غرز د اوښ د پاره او رکاب د فرس د پاره وی.(۳)

[۲۷۰] حَدَّثَنِي عُبَيْدُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ أَبِي أُسَامَةَ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ إِذَا أَدْخَلَ رِجْلَهُ فِي الْغَرْزِ وَاسْتَوَتْ بِهِ نَاقَتُهُ قَائِمَةً أَهَلَّ مِنْ عِنْدِ مَسْجِدِ ذِي الْحُلَيْفَةِ [ر: ۱۴۴۳]

تراجم رجال

دا بعينه هم هغه سند دې چه اوس ((باب سهام الفرس)) کښې تيرشويدې.

تنبيه: د حديث باب مکمل تشريح کتاب الحج کښې راغلې ده. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د باب ترجمه سره مناسبت د حديث په دې جمله کښې دې ((اذا ادخل رجله في الغرز)) او رکاب هم د غرزپه معنی کښې شامل دې نو امام بخاري رحمه الله غرز سره رکاب هم يوځائ کړو يا ئې دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه دا دواړه مترادف دی.(۵)

۵۴- بَاب: رُكُوبِ الْفَرَسِ الْعُرْيِ

د ترجمة الباب مقصد: د امام بخاري رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه دا دې که په اس باندې زين نه وی او د هغه شا برېنډه وی اود زين نه بغير سرې په دې سوروی نو په دې کښې هيڅ مضائقه نشته، دا ضروری نه دی چه هم د زين سره به سوريږی بلکه په برېنډه شا سوريدل خود اس د سوريدونکی په مهارت دلالت کوی.

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۷۰)-
۲) (المعجم الوسيط (ج۱ص۳۶۸) مادة "رکب"-
۳) (فتح الباری(ج۶ص۶۹) وعمدة القاری(ج۱۴ص۱۵۸)-
۴) (انظر کتاب الحجج باب قول الله تعالى ﴿ياتوک رجالا.....﴾-
۵) (عمدة القاری(ج۱۴ص۱۵۸) وفتح الباری (ج۶ص۶۹)-

د لفظ "عري" تحقيق: "عري" د عين مهمله ضمه او راء په سكون سره دې، د دې معنى بربنډه شا او بغيرزين نه ده.

نود "فرس عرى" معنى بربنډه شا او بغيرزين اس.

اود "عري" لفظ هم ځاروو سره خاص دې ځکه چه سړی ته "عري" نشى وئيلې بلکه عريان ورته وائى (١)

د دې کلمې په ضبط کښې دونم احتمال ابن التين رحمه الله دا بيان کړيدې چه په حديث کښې دا لفظ د راء په کسره او ياء په تشديد سره دې يعنى "عَرِيّ" دې.

ليکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى: ((وليس فى كتب اللغة ما يُساعده))(٢) د لغت کتابونو د هغه د قول موافقت نه کوى.

[٢٧٤٣] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ (٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ اسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى فَرَسٍ عُرْيٍ مَا عَلَيْهِ سَرْجٌ فِي عُنُقِهِ سَيْفٌ [ر: ٢٤٨٤]

تراجم رجال

١- عمرو بن عون: داعمرو بن عون بن اوس سلمى واسطى بصرى رحمه الله دې.(۴)

٢- حماد: دا حماد بن زيد بن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب الايمان باب ﴿وان طائفتان من المؤمنين اقتتلوا...﴾)) لاندې تيرشوى دى.(۵)

٣- ثابت: دا مشهورتابعى حضرت ابومحمدثابت بن اسلم بنانى رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب العلم باب القرءة والعرض على المحدث)) په ذيل کښې تيرشوى دى.(۶)

۴- انس: دا مشهورصحابى رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې د دوی حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) کښې تيرشوى دى.(٧)

قوله: قال: استقبلهم النبى صلى الله عليه وسلم على فرس عرى ما عليه سرج وفى عنقه سيف: حضرت انس رضي الله عنه فرمائى چه د خلقو په وړاندې د يو بربنډاس په شا سور شو، په هغې زين نه وو او د هغوى صلى الله عليه وسلم په سټ کښې توره زوړنده وه.

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٥٨) وفتح البارى (ج۶ص٧٠)-

٢) (فتح البارى (ج۶ص٧٠)-

٣) (قوله: عن انس رضي الله عنه الحديث مرتجريجه فى كتاب الهبة باب من استعار من الناس من الفرس-

٤) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الصلاة باب ماجاء فى القبلة.....-

٥) (كشف البارى (ج٢ص٢١٩)-

۶) (كشف البارى (ج٣ص١٨٣)-

٧) (كشف البارى (ج٢ص٤)-

تنبیه: حدیث باب ماقبل کښې ځوخل تیر شوی دی او هم هلته د دې متعلقه بحثونوهم ذکر شوې دې په دې وجه مونږ نورتشریحات نه کوو خود بعض فوائدو ذکر کول به د فائدې نه خالي نه وی.

دباب د حدیث نه مستنبط فائدې: ① د حدیث نه یوه فائده دا مستنبط شوه چه هغوی ﷺ د حدنه زیات متواضع وو او هغوی ﷺ د اس د سوریدو یوماهر وو ځکه چه د بربنډ اس په شا باندې سورلی هغه سړې کولې شی چه همیشه داس سورلی کوی او په هغې کښې مهارت لری(١)

② دوئمه فائده دا مستنبط شوه چه د سور د پاره دا مناسب او ضروری دی چه د اس د سوریدو مشق کوی دې د پاره که ناڅاپی څه مصیبت راشی نو چه د هغې د مقابلې د پاره د اول نه تیار وی.(٢)

دحدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث د باب د ترجمه سره مناسبت واضح دې اوهغه د حدیث په دې جمله کښې دې ((استقبلهم النبی صلی الله علیه وسلم علی فرس عری)) (٣)

٥٥-بَاب: الْفَرَسِ الْقَطُوفِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری دلته دا فرمائیل غواړی چه په مزه تلونکی اس باندې سورلی کول جائز او مشروع ده.

د کلمه "قطوف" تحقیق: "قطوف" د باب ضرب او نصر نه دې، د دې معنی په روتلونکې دې. لکه چه ونیلې کیږی ((قطفت الدابة یقطف قطافا: اذا ابطات))(۴)

[٢٧٢٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْأَعْلَى بْنُ حَمَّادٍ حَدَّثَنَا يَزِيدُ بْنُ زُرَيْعٍ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٥) أَنَّ أَهْلَ الْمَدِينَةِ فَزِعُوا مَرَّةً فَرَكِبَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَرَسًا لِأَبِي طَلْحَةَ كَانَ يَقْطِفُ أَوْ كَانَ فِيهِ قِطَافٌ فَلَمَّا رَجَعَ قَالَ وَجَدْنَا فَرَسَكُمْ هَذَا بَحْرًا فَكَانَ بَعْدَ ذَلِكَ لَا يُجَارَى [ر: ٢٣٨٤]

تراجم رجال

١-عبدالاعلی بن حماد: دا عبدالاعلی بن حماد بن نصر باهلی ذهلی رحمه الله دی (۶)

---

١) (فتح البارى (ج٦ص٧٩) وعمدة القارى (ج١٤ص١٥٨)-
٢) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج٥ص٧٠)-
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص١٥٨)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٧٠) والمعجم الوسيط (ج٢ص٧٤۶) مادة قطف-
۵) قوله: عن انس بن مالک رضی الله عنه: الحديث مرتخرجه فی کتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس
۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الغسل باب الجنب یخرج ویمشی فی الاسواق وغیره-

۲-یزید بن زریع: دا بومعاویه یزید بن زریع تیمی بصری دې.(۱)

۳-سعید: دا سعید بن ابی عروبه ابوالنصریشکری بصری رحمه الله دې (۲)

۴-قتاده: دا قتاده بن دعامه بن قتاده سدوسی بصری رحمه الله دې.

۵-انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دې، دَ دې دواړو حضراتو حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب....)) لاندې راغلی دی. (۳)

او دَ حدیث باب تشریحات دَ ماقبل ځوځایونو کښې تیریشوې دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ باب دَ ترجمه سره دَ حدیث مناسبت دې جمله کښې دې ((کان یقطف اوکان فیه قطاف))(۴)

او کلمه دَ "او" دلته دَ شك دَ پاره ده چه راوی ته شك کیږی چه حضرت انس رضی الله عنه یقطف فرمانیلی که قطاف.(۵)

فائده: علامه ابن بطال رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث شریف نه داخبره مستنبط شوه چه بادشاه په کمتر خاروی باندې سورلی اوکړی نو.په دې کښې هیڅ حرج نشته، دې دپاره چه په هغې مشق اوکړی، برابر ئې کړی اودَ هغې تادیب اوکړی اودا دَ تواضع دَ قبیل نه ده.(۶)

۵۶-بَاب: السَّبْقِ بَيْنَ الْخَيْلِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب دَ ترجمه نه دَ امام بخاری رحمه الله مقصددا دې که چرې دَ جهاد دَ تیاری دَ پاره دَ اسونو دَ زغلولو مقابله اوکړیشی نو په دې کښې څه حرج نشته او دَ دې فعل مشروعیت دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه ثابت او منصوص دې.(۷)

دَ کلمه "سبق" وضاحت: دَ"سبق" سین مهمله فتحه اودَ باء په سکون سره سبق یسبق نه مصدردې دَ کوم معنی چه مقابله ده، او همدغه معنی دلته مراد ده.

اوکه چرې دا کلمه دَ باء دَ فتحه سره وی یعنی "سبق" نودَ دې معنی دَ هغه شرط ده چه په وړاندې کیدو باندې ایخودې کیږی.(۸)

---

۱) (دَ دوی د حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المنی وفرکه.... -
۲) (دَ دوی د حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب اذاجامع ثم عاد ومن دارعلی....-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳-۴)-
٤) (عمدة القاری(ج١٤ص١٥٩)-
۵) (حواله بالاوفتح الباری (۶ص ۷۰)-
۶) (شرح ابن بطال(ج۵ص ۷۱)-
۷) (عمدة القاری(ج١٤ص.۵۹)وفتح الباری(ج۶ص ۷۱)-
۸) (حواله بالا ومختارالصحاح مادة سبق-

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ أَجْرَى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا ضُمِّرَ مِنَ الْخَيْلِ مِنَ الْحَفْيَاءِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ وَأَجْرَى مَا لَمْ يُضَمَّرْ مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ قَالَ ابْنُ عُمَرَ وَكُنْتُ فِيمَنْ أَجْرَى قَالَ عَبْدُ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي عُبَيْدُ اللَّهِ قَالَ سُفْيَانُ بَيْنَ الْحَفْيَاءِ إِلَى ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ خَمْسَةُ أَمْيَالٍ أَوْ سِتَّةٌ وَبَيْنَ ثَنِيَّةَ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ مِيلٌ [ر: ۴۱۰]

تراجم رجال

۱- قبیصه: دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد کوفی رحمه الله دي. دَدوی حالات ((کتاب الایمان باب علامة المنافق)) کښې تیرشوی دی. (۲)

۲- سفیان: دا مشهور امام حدیث حضرت سفیان بن سعید ثوری کوفی رحمه الله دي دَ دې حالات هم "کتاب الایمان" په مذکوره باب کښې تیرشوی دی. (۳)

۳- عبیدالله: داعبیدالله بن عمرالعمری رحمه الله دي. (۴)

۴- نافع: دا ابوعبدالله نافع مولی ابن عمر العدوی رحمه الله دي. (۵)

۵- ابن عمر: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس)) کښې تیرشوی دی. (۶)

تنبیه: دَ حدیث باب بعض تشریحات (کتاب الصلاة) کښې راغلي دی. اودَ بعض فوائدو ذکر انشاء الله دَ څوصفحونه پس مونږ ذکر کوو.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَباب دَ ترجمې دَ حدیث شریف سره مناسبت دَ حدیث دې دووجملوکښې دې ((اجری النبی صلی الله علیه وسلم ماضمر...)) او ((واجری مالم یضمر)) څکه چه ((اجراء)) دَ مسابقت معنې ته شامل دہ.

قوله: قال عبدالله: حدثنا سفیان قال: حدثني عبیدالله:

عبدالله نه مراد څوک دي؟: دلته د عبدالله نه مراد ابن الولید عدنی رحمه الله دي، او بعض نسخوکښې چه کوم دلته ابوعبدالله راغلي دي هغه سهوه او غلط دي. (۷)

---

۱) (قوله: عن ابن عمر رضی الله عنهما الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلاة باب هل یقال: مسجد بنی فلان؟
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۵)-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۸)-
۴) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب التبرز فی البیوت-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثرمما ساله-
۶) (کشف الباری (ج۱ص۶۳۶)-
۷) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۴۷)-

حافظ ابن حجر فرمائی:

((فعبدالله هو: ابن الوليد العدني كذا رويناه في جامع سفيان الثوري من روايته عنه)) (١)

يعنی دلته دَ عبدالله نه ابن الوليد عدنی مراد دي، دغه شان مونږ ته روايت شويدي، جامع سفيان كښې سفيان نه دَ عبدالله په روايت كښې.

بيا دوئمه خبره دا ده كه دَ عبدالله به ځائ ابو عبدالله اووئيلې شی نو دا ممكنه نه ده ځكه چه دَ امام بخاری رحمه الله سماع دَحضرت سفيان ثوری رحمه الله نه ناممكن ده، دَ دې وجه دا ده چه دَ امام بخاری رحمه الله ولادت ۱۹۴ه كښې دې او سفيان ثوری رحمه الله دَ هغه نه ډير وړاندې ۱۶۱ه كښې وفات شوې وو.

دَمذكوره تعليق مقصد: دَ ذكر شوی پورتنی تعليق مقصد دا دې چه امام بخاری رحمه الله دا بيان كول غواړی چه سفيان ثوری رحمه الله په دې روايت كښې دَ خپل شيخ عبيدالله نه دَ تحديث تصريح كړيده، په خلاف دَ ړومبی روايت چه هغه عنعنه سره مروی دې، نو علامه عينی رحمه الله فرمائی: (واراد البخاری بهذا تصريح الثوری عن شيخه بالتحديث بخلاف الرواية الاولی فانها بالعنعنة)[٢]

دَمذكوره تعليق تخريج: دا تعليق دَ امام ثوری رحمه الله په (جامع) كښې موصولاً نقل كړيشوې دې. لكه څنګه چه اوس دَ حافظ صاحب په كلام كښې تيرشو.[٣]

قوله: قال سفيان: بين الحفياء الى ثنية الوداع خمسة اميال......: دَحضرت سفيان ثوری رحمه الله دا قول دَ سابقه سند سره موصول دې يعنی ((سفيان عن عبيدالله عن نافع عن ابن عمر رضی الله عنه)) (۴)

۵۷-بَاب: إِضْمَارِ الْخَيْلِ لِلسَّبْقِ

دَ ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله خودا فرمائيلی دی چه امام بخاری رحمه الله دې خبرې طرف ته اشاره كړيده، چه سنت خودا دی چه په مقابله كښې به دوه اسونه وړاندې كړی كوم چه مانده كړې شوی دی ليكن كه دَ هغو اسونومقابله اوكړيشی دَ كوموچه اضمار نه دې كړيشوې نو په دې كښې هم څه حرج نشته، فرمائی:

(اشارة الى ان السنة فى المسابقة ان يتقدم اضمار الخيل وان كانت التی لاتضمر لاتمتنع المسابقة عليها)[٥]

---

١) (فتح الباری (ج۶ص۷۲)-

٢) (عمدة القاری (ج١٤ص١٥٩)-

٣) (فتح الباری (ج۶ص۷۲)-

٤) (عمدة القاری (ج١٤ص١٥٩)-

٥) (فتح الباری (ج۶ص۷۱)-

خوعلامه عینی رحمه الله د باب ترجمه مقصد دا سې بیان کړیدې. ((ای هذا باب فی بیان اضمار الخیل لاجل السبق هل هو شرط ام لا؟)) (۱)
یعنی داباب د مقابله په غرض د اسونو د اضمارپه بیان کښې دې (مقابله کښې شریك) د اس اضمار کول شرط دې که نه.
اود دې جواب چه د باب په حدیث کښې ذکر دې چه د مقابلې د اس د پاره اضمار شرط نه دې د دې نه بغیر هم مقابلې کولې شي. (۲)
د اضمارمطلب او معنی: اضمار که د باب افعال نه وی یا تفعیل نه، د دې معنی اس مانده کول او اوږد جوړول دی، لکه چه وئیلی شی اضمرالفرس وضمرہ.(۳)
د اضمارطریقه: په اضمار کښې اول داوی چه څاروی باندې ښه خوراك څښاك اوکړې او چاقوی ئې، دینه پس هغه په بنده کمره کښې ساتی او په هغه باندې کپړا اچولې شی د دې نتیجه دا وی چه په هغه ښه خوله راشی او په مزه مزه د هغه اوبه او وابښه کمولې شی چه کله پرې ښه خوله شی نود هغه د بدن فالتوغوښه ختمه شی او ښه تکړه او مضبوط او تیز شی، اود دې اضمار موده د اهل عربو په نزد څلویښت ورځې وی. (۴)
په ظاهره دا کار تعذیب ښکاری لیکن دا په مسابقت کښې استعمالولود پاره اود جهاد د تیاری د پاره کول جائز دی. (۵)

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ يُونُسَ حَدَّثَنَا اللَّيْثُ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ (۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ وَكَانَ أَمَدُهَا مِنَ الثَّنِيَّةِ إِلَى مَسْجِدِ بَنِي زُرَيْقٍ وَأَنَّ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ سَابَقَ بِهَا قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ أَمَدًا غَايَةً فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ [ر: ۴۱۰]

تراجم رجال

۱-<u>احمدبن یونس</u>: دااحمدبن عبدالله بن یونس تمیمی یربوعی رحمه الله دې، د نیکه په نسبت مشهور دې د دوی حالات ((کتاب الایمان باب من قال: ان الایمان....)) لاندې تیرشوی دی. (۷)
۲-<u>لیث</u>: داامام ابوالحارث لیث بن سعد بن عبدالرحمن فهیمی رحمه الله دې، د دوی حالات

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٩)-
۲) (المتوازی (ص ١٥٥)-
۳) (مصباح اللغات (ص ٤٩٩) مادة ضمر والمعجم الوسیط (ج ١ص ٥٤٣) مادة ضمر-
٤) (شرح ابن بطال (ج ٥ص ٧١) المعجم الوسیط (ج ١ص ٥٤٣)مادة ضمر-
٥) (شرح ابن بطال (ج ٥ص ٧١) وشرح الکرمانی (ج ١٢ص ١٤٧)-
٦) (قوله: عن عبدالله رضی الله عنه: الحدیث مرتخرجه فی کتاب الصلاة باب هل یقال: مسجدبنی فلان؟-
٧) (کشف الباری (ج ٢ص ١٥٩)-

((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۱)

۳- نافع: داابوعبدالله نافع مولی ابن عمر رحمه الله دې. (۲)

۴- عبدالله: دامشهورصحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دې، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم بنی الاسلام علی خمس)) لاندې تیرشوی دی.(۳)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دلته په امام بخاری رحمه الله باندې دا اعتراض شویدې چه دَ باب دَ ترجمه سره دَ حدیث مطابقت نشته دې ځکه چه ترجمه خو هغوی دَ اضمار الخیل قائم کړیده او چه کوم حدیث شریف ئې ذکر کړیدې په هغې کښې دَ خیول مضمرة ذکر نشته. بلکه دَ خیول غیرمضمرة ذکردې.(۴)

دَ دې اعتراض شراحو مختلف جوابونه ورکړی دی:

① علامه ابن بطال رحمه الله دا جواب ورکړیدې چه امام بخاری رحمه الله خو ترجمه دَ اضمار قائم کړیده او روایت ئې دا ذکر کړیدې ((سابق بین الخیل التی لم تضمر)) دې دَ پاره چه مکمل حدیث طرف ته اشاره اوشی ځکه چه پوره حدیث داسې دې ((ان الرسول صلی الله علیه وسلم سابق بین الخیل التی ضمرت، وبین الخیل التی لم تضمر)) (۵)

په حدیث کښې دَ دواړه قسم مقابلوذکر دې په دې وجه امام بخاری رحمه الله یوه حصه ذکر کړه ځکه چه دینه باقی حصې طرف ته هم اشاره کیږی. (۶)

② علامه کرمانی رحمه الله دا جواب فرمائیلې دې چه دَ خیول مضمرة مقابله خو عادةً معروف ده، پاتې شو خیول غیرمضمرة نو په دې کښې دااحتمال او اعتقاد کیدیشی چه دَ دې مقابله جائزنه وی ځکه چه دَ هغې په زغلولوکښې مشقت او خطره ده. دَ حدیث نه چه دَ دې جواز واضح شوچه په دې کښې هم څه جرح او مضائقه نشته.(۷)

قوله: قال ابو عبدالله: امدا غاية: ﴿فطال عليهم الامد﴾: دَ ابوعبدالله نه مراد امام بخاری رحمه الله دې اودا عبارت صرف دَ "مستملی" په نسخه کښې موجود دې.(۸)

امام بخاری دلته دَ حدیث لفظ((الامد)) تفسیرفرمائی چه دَ((امد)) معنی غایت او انتهاء ده.

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۳۲٤)-

۲) (دَ دوی حالات دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثر مماساله-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۳۷)-

٤) (عمدة القاری(ج١٤ص١٥٩) وشرح ابن بطال(ج۵ص۷۱)-

۵) (شرح ابن بطال (ج۵ص۷۱)-

۶) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱٤۷) وفتح الباری(ج١٤ص١۶۰)-

(۷) حواله بالا-

۸) (عمدة القاری(ج١٤ص١۶۰)-

او هغوی چه کوم تفسیر دلته ذکر کړیدې هغه دَ ابوعبدالله په (کتاب الجهاد) کښې ذکر کړیشوې تفسیردې. (۱)

دَ اسونودمقابله شرعی حیثیت اودَدې مختلف صورتونه: په حدیث باب کښې دَ دې خبرې صراحت دې چه دِ اسونو زغلولو مقابه جائزده. بیاپه دې کښې تفصیل داسې دې چه دا مقابلې یا خو به دَ عوض سره وی یعنی په دې کښې څه انعام وغیره هم وی یا بلاعوض، دَ امت دَ فقهاؤ په دې کښې څه اختلاف نشته که دا مقابلې بغیردَ څه عوض او انعام نه وی نو جائز دی. دَ عوض سره دَ مقابلې تفصیل وړاندې راځی. البته په دې کښې اختلاف دې چه دا مقابلې په کومو امورواو څارووکښې جائزدی؟

امام مالك او امام شافعی رحمهماالله مذهب خودا دې چه دامقابلې صرف "خف، حافر اونصل" کښې کیدیشی.(۲) دَ "خف" نه مراد اوبښ او هاتهی "حافر"نه مراد اس خر او قچر او "نصل" نه مراد غشی ورول یعنی مقابلې په دې دریو څیزونوکښې

منحصردی نور په یو څیز کښې هم مقابله جائزنه ده.(۳)

او بعض علماؤ دا مقابلې صرف دَ اسونوپورې خاص کړی دی یعنی مقابله صرف دَ اسونو جائزده نور دَ هیڅ څیز مقابله کول جائزنه دی.(۴)

او دَ امام عطاء رحمه الله مذهب دا دې چه په ټولوڅیزونو کښې مقابله جائزده. (۵)

دَ حضرت سعید بن مسیب رحمه الله نه دکاتړی غورزولوپاره کښې تپوس اوکړېشو نو وئی فرمائیل چه په دې کښې هیڅ حرج نشته (۶)

او که مسابقه دَ عوض سره ده لکه مراهنة هم وئیلې شی نودَ دې دا لاندینی مختلف صورتونه دې:

① چه عوض وی او دَ انعام په توګه وی او دَ مقابله کونکونه علاوه دَ بل چادَ طرف نه وی لکه بادشاه یا بل څوك سړې ، نودا صورت بالاجماع جائزدې که انعام صرف دَ ګټلو والا دَ پاره وی یادَ مقابلې دَ ټولو ګسانودَپاره وی یادَ بعض دَ پاره وی.(۷)

علامه ابن التین رحمه الله فرمائی:

---

۱) (حواله بالا-

۲) (فتح الباری(ج۶ص ۷۲) وعمدة القاری (ج۱۴ص ۱۶۰) واستدلوا فی ذلک بما روی عن ابی هریرة رضی الله عنه قال قال رسول الله صلی الله علیه وسلم لاسبق الا فی نصل اوخف اوحافر. رواه الترمذی رقم (۱۷۰۰)و ابوداؤد رقم(۲۵۷۴) والنسائی رقم (۳۶۱۵) وایضًا انظرالاحسان بترتیب صحیح ابن خبان کتاب السیرباب السبق رقم (۳۶۷۱)-

۳) (المرقاة (ج۷ص ۳۱۹)-

۴) (حواله بالا-

۵) (حواله بالا-

۶) (المرقاة لعلی القاری (ج۷ص ۳۲۰)-

۷) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص ۳۸۹)-

((انه صلی الله علیه وسلم سابق بین الخیل علی حلل اتته من الیمن فاعطی السابق ثلاث حلل، واعطی الثانی حلتین، والثالث حلة، والرابع دینارًا، والخامس درهما، والسادس فضة، وقال: بارك الله فیك، وفی کلکم، وفی السابق والفسکل))(۱)
نبی کریم ﷺ دَ کیږې په یوځو جوړو باندې چه دَ یمن نه دَ هغوی ﷺ دَپاره راغلې وې داسونو زغلولومقابله اوکړه. نو اول راتلونکی ته ئې درې جوړې ورکړې، دوئم ته دوه جوړې، دریم ته یوه جوړه څلورم ته یو دینار پنځم ته یو درهم او شپږم ته ئې چاندی دَ انعام په توګه ورکړل او ارشاد ئې اوفرمائیلو چه الله تعالی دې تا ته او په ټولو کښې برکت واچوی په اول راتلونکی اس کښې هم او په اخرې پاتې کیدونکی اس کښې هم.
دَ امام مالك ﷫ باره کښې ابن قدامه ﷫ "المغنی" کښې دا نقل کړی دی چه مقابله دې صرف دَ بادشاه دَ طرف نه وی او چه دَ نور چا دَ طرف نه دا مقابلې وی نو جائزنه دی.(۲) دَ مالکیه مشهور مذهب دا دې چه هر متبرع سړې دا مقابلې کولې شی.(۳)
②که چرې مال دَ یو طرف نه وی، مثلاً فریقین دا اووائی چه که ته زما نه وړاندې شوې نو تاته به دومره مال درکوم او که زه تانه وړاندې شوم نو زما دَپاره به هیڅ نه وی اوبالعکس.
دا صورت هم دَ نورو په نزد جائز دې البته امام مالك ﷫ دا صورت هم په جوارنی کښې شمیرلوسره ناجائزګرځولې دې.(۴)
لیکن دَ مالکیه په کتابونوکښې دې صورت ته هم جائز وئیلې شویدې.(۵) صحیح خبره همدغه ده چه ائمه اربعه ددې دوئم صورت په جوازباندې متفق دی.(۶)
③که چرې مال دَ دواړو طرفونه وی، مثلاً فریقین داسې اووائی "ان سبقتنی فلك علی کذا وان سبقتك فلی علیك کذا" که ته مانه وړاندې شوې نو ستا به په ماباندې دومره وی او که چرې زه تانه وړاندې شوم نو په تابه زما دومره وی. دا صورت په اجماع باندې حرام دې. ځکه چه دا هم هغه جواری ده دَ کوم نه چه شریعت منع کړیده.(۷)
④چه فریقین په مقابله کښې څوك دریم سړې داخل کړی همدغه دریم سړی ته محلل وائی اودَ دې صورت دا دې چه دا دوه کوم چه اصل فریقین دی هغه دَ مال یو مقدار راوباسی او دریم هیڅ مال هم ورنه کړی او هغه دواړه دې دریم سړی ته اووائی که چرې ته زمونږ دَ دواړو نه وړاندې اووتلې نو زمونږ دَ دواړو ټول مال ستا او که مونږ دواړه تانه وړاندې شو نو په

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ص ١٥٩)-
۲) (المغنی لابن قدامة(ج۹ص ۳۶۹)-
۳) (تکملة فتح الملهم (۳ص ۳۹۰) واوجز المسالک(ج۶ص ۷۳)-
٤) (عمدة القاری (١٤ص ١۶١) وفتح الباری (ج۶ص ۷۳)-
۵) (ردالمختار کتاب الحظر والاباحة، فصل فی البیع (ج۵ص ۲۸۵) ومسائل شتیٰ (ج۵ص ۵۳)-
۶) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص ۳۹۰)-
۷) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ١٤ص ١۶١)-

تاباندې زمونږ د پاره هيڅ هم لازم نه دی.

اوکه هغه دريم سړې دې دواړو نه چه اصل فريق دی وړاندې اووتلو نو د ټول مال حقدار به هغه وی اوکه هغه دواړه د دې محلل نه وړاندې شو نو دوه صورتونه شو: که هغه دواړه په يو ځای د دې محلل نه وړاندې شو نو چاته به د دې دوئم نه هيڅ هم نه ملاويږی

او که دا دواړه د محلل نه يو بل پسې وړاندې شو نو د دې دواړونه چه په خپل ملګری باندې وړانديوالې اوکړو هغه به د ده د مال مستحق وی او دا دوئم به د اولنی د مال حقدار نه وی. (۱)

د دې څلورم صورت حکم د حنفيه په نزد هغه دې چه کوم امام محمد رحمه الله بيان کړيدې.

((ادخال الثالث انما يكون حيلة للجواز، اذا كان الثالث يتوهم منه ان يكون سابقا ومسبوقا فاما اذا كان يتيقن انه يسبقهما لامحالة، او يتيقن انه يصير مسبوقا فلا يجوز)) (۲)

د فريقينو خپل خان سره دريم کس يوځای کول د جواز د پاره حيله په هغه صورت کښې جوړيدشی چه کله د دريم باره کښې دا ګمان وی چه هغه به د ټولونه وړاندې اوخی يا به روستوپاتې کيږی. او که د دې دريم باره کښې دا يقين وی چه هغه به د دې دواړونه لازمی توګه باندې وړاندې اوخی يا دوی ته په دې باره کښې دا يقين وی چه هغه به د دې دواړونه شاته پاتې کيږی نو جائزنه دی.

د جواز دا صورت په دې شرط سره چه دريم سړی باره کښې دا ګمان وی چه هغه به د دې دواړو نه وړاندې اوخی يابه روستو پاتې کيږی، دا د امام ابوحنيفه، احمد، شافعی، اوزاعی، اسحاق، سعيدبن مسيب او زهری رحمهم الله مذهب دې. (۳)

او د امام مالک رحمه الله (۴) اوجابر رحمه الله (۵) قول دادې چه محلل سره هم دا صورت جائزنه دې. (۶)

د جمهورو مستدل د دې څلورم صورت په جواز باندې د حضرت ابوهريره رضی الله عنه هغه حديث دې کوم چه امام ابوداؤد (۷) او امام احمد رحمه الله (۸) نقل کړی دی چه حضرت ابوهريره رضی الله عنه د رسول الله ﷺ نه روايت کوی:

قوله: قال: من ادخل فرسا بين فرسين، يعنى هو لايأمن ان يسبق فليس بقمار، ومن ادخل فرسا بين فرسين، وقد امن ان يسبق فهو قمار. (۹)

---

۱) (عمدة القاری (۱٤ص ۱۶۱) وتکملة فتح الملهم (ج۳ص ۳۹۰)-

۲) (الفتاوی الهندية (ج۵ص ۳۲٤)-

۳) (المغنی لابن قدامة (ج۹ص ۳۷۲)-

٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۶۱) والمدونة الکبری-

۵) (المغنی لابن قدامة (ج۹ص ۳۷۲)-

۶) (تکملة فتح الملهم (ج۳ص ۳۹۰)-

۷) (سنن ابی داؤد ابواب الجهاد باب فی المحلل رقم (۲۵۷۹)-

۸) (مسندالامام احمد (ج۲ص ۵۰۵)-

۹) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۶۱) ومشکوة المصابيح (ج۲ص ۱۱۳۸) رقم (۳۸۷۵)-

هغوی ﷺ فرمائیلی دی څکه یو سرې د دوو اسونو په مینځ کښې خپل اس شامل کړی یعنی د چاباره کښې چه دا یقین نشته چه هغه به وراندې شی نو دا قمار یعنی جواری نه ده، اوکه یو سرې د دوو اسونو په منيځ کښې خپل اس شامل کړی د چاباره کښې چه دا یقین وی چه هغه به وراندې شی نو دا جواری ده.

نود دې پورتني حدیث نه دا ثابت شو چه چرې محلل د وراندې وتلوګمان نه وی نو دا صورت د جوارئي نه دې، البته که د محلل د وراندې وتلویقین وی نو دا یقینا جوارګردې او جمهور د دې جواز قائل هم نه دی. والله اعلم.

۵۸-بَاب: غَايَةِ السَّبْقِ لِلْخَيْلِ الْمُضَمَّرَةِ

د ترجمة الباب مقصد: د امام بخاری رحمه الله د دې ترجمه نه مقصد دا خودل دی چه د خیل مضمره غایت اوانتهاء به د منډې او مقابلې د پاره زیات وی او د غیرمضمره په مینځ کښې چه کله مقابله کولې شی نو د هغې د پاره چه کوم غایت مقرروی هغه به کم وی. (۱)

اود دې وجه ظاهره ده څکه چه مضمره به تردیر وخته پورې په منډه باندې قادروی په خلاف د غیرمضمره چه هغه زر ستړې کیږی. اوکه هغه د خپل طاقت نه زیات اوزغلوې نو په هغه کښې د ده د ضرر او هلاکت پوره اندیښنه ده.

نو د باب په حدیث کښې دا راغلی دی چه د خیول مضمره غایت حضور ﷺ د مقابلې په دوران کښې تقریبا شپږ میله ایخودی دې او د غیرمضمره غایت ئې تقریبا یو میل ایخودې دې. په دې کښې همدغه حکمت دې کوم چه اوس مونږ ذکر کړو.(۲)

۲۷۵: حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ مُوسَى بْنِ عُقْبَةَ عَنْ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (۳) قَالَ سَابَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي قَدْ أُضْمِرَتْ فَأَرْسَلَهَا مِنَ الْحَفْيَاءِ وَكَانَ أَمَدُهَا ثَنِيَّةَ الْوَدَاعِ فَقُلْتُ لِمُوسَى فَكَمْ كَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَالَ سِتَّةُ أَمْيَالٍ أَوْ سَبْعَةٌ وَسَابَقَ بَيْنَ الْخَيْلِ الَّتِي لَمْ تُضَمَّرْ فَأَرْسَلَهَا مِنْ ثَنِيَّةِ الْوَدَاعِ وَكَانَ أَمَدُهَا مَسْجِدَ بَنِي زُرَيْقٍ قُلْتُ فَكَمْ بَيْنَ ذَلِكَ قَالَ مِيلٌ أَوْ نَحْوُهُ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ مِمَّنْ سَابَقَ فِيهَا [ر: ۴۱۰]

تراجم رجال

۱- عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دې. د هغوی مختصر حالات ((کتاب الایمان باب امورالایمان)) کښې تیرشوی دی. (۴)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۷۱)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۶۰) وشرح ابن بطال (ج۵ص ۷۲)-

۳) (قوله: عن ابن عمر رضی الله عنهما: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلاة باب هل یقال: مسجد بنی فلان؟

۴) (کشف الباری(ج۱ص ۶۵۷)-

۲-معاویه: دا ابوعمرومعاویة بن عمروالازدی رحمه الله دي. (۱)

۳-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهیم بن محمد بن الحارث الفزاری رحمه الله دي. (۲)

۴-موسی بن عقبه: دا موسی بن عقبه بن ابی عیاش اسدی مدنی رحمه الله دي. (۳)

۵-نافع: دا عبدالله نافع مولی ابن عمر رحمه الله دي. (۴)

۶-ابن عمر: دا مشهورصحابی رسول، حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دي. دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب الایمان وقول النبی صلی الله علیه وسلم: بنی السلام علی خمس)) لاندې تیر شوی. (۵)

تنبیه: دَ حدیث باب تشریح په تیرو شوو بابونوکښې راغلې ده.

فائده: دَحدیث باب نه دا فائده مستنبط شوه چه کله دَ اسونوپه مینځ کښې مقابله کوئی نودَ مقابلې انتهاء او غایت دې معلوم وی. نورداچه اسونه دې په رفتاراوطاقت کښې یوشان وی اوداچه دَخیول مضمره سره غیرمضمره مقابله مه کوئی، په دې دَ امت دَ علماؤ اجماع ده (۶)

۵۹-بَاب: نَاقَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

دَ ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم دَ اوښې قصواء ذکرکول غواړی. (۷)

قوله: قَالَ ابْنُ عُمَرَ أَرْدَفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُسَامَةَ عَلَى الْقَصْوَاءِ:

حضرت ابن عمر رضي الله عنهما فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم حضرت اسامه بن زید بن حارثه په قصواء اوښه باندې خپل شاته سور کړو.

قوله: وَقَالَ الْمِسْوَرُ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا خَلَأَتِ الْقَصْوَاءُ: او حضرت مسور رضي الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه قصواء پخپله نه ده ناسته.

دَپورتنودواړو تعلیقاتو تخریج: دَ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما تعلیق امام بخاری رحمه الله موصولاً کتابِ المغازی کښې نقل کړیدی. (۸)

اودَ حضرت مسور بن مخرمه رضي الله عنه تعلیق دَ امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابوداؤد رحمه الله هم

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الاذان باب اقبال الامام علی الناس عنه تسویة الصفوف-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الجمعة باب القائلة بعد الجمعة-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب اسباغ الوضوء-
٤) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب من اجاب السائل باکثرمماساله-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۶۳۶)-
۶) (شرح ابن بطال (ج۵ص۷۲)-
۷) (عمدة القاری (ج۱٤ص ۱۶۱)-
۸) (انظرالصحیح للبخاری کتاب المغازی باب حجة الوداع رقم (٤٤٠٠)-

موصولا ذكر كړيدي. (۱)

دَپورتنو تعليقاتو ذكر كولو مقصد: امام بخاري رحمه الله دلته دَ باب په ذيل كښې دوه تعليقات ذكر كړي دي. يو دَ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما او دوئم دَ حضرت مسوربن مخرمه رضي الله عنه، او په دواړوكښې دَ نبى اكرم صلى الله عليه وسلم دَ ناقة "قصواء" ذكر راغلې دې. مقصد دا چه دَ هغوى صلى الله عليه وسلم يوه ناقه وه، چه دَ هغې نوم قصواء وو.

باب سره مناسبت: دَ دې تعليقاتومناسبت هم دَ باب دَ ترجمه سره واضح دې چه باب "ناقة النبى صلى الله عليه وسلم" قائم كړيشوې دې. او په دواړو تعليقاتوكښې دَ حضور صلى الله عليه وسلم دَ ناقة قصواء ذكر دې.

[۲۸۷۱/۲۸۷۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ عَنْ حُمَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا (۲) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ كَانَتْ نَاقَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُقَالُ لَهَا الْعَضْبَاءُ

تراجم رجال

۱- **عبدالله بن محمد:** دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندى رحمه الله دې دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب امور الايمان)) كښې تيرشوى دى. (۳)

۲- **معاويه:** دا ابوعمرومعاويه بن عمروالازدى رحمه الله دې (۴)

۳- **ابواسحاق:** دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث فزارى رحمه الله دې. (۵)

۴- **حميد:** دابوعبيده بن ابى حميد الطويل رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب خوف المؤمن من ان يحبط عمله وهولايشعر)) كښې تيرشوى دى. (۶)

۵- **انس:** دا مشهورصحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) كښې تيرشوى دى. (۷)

---

۱) (انظر الصحيح للبخارى كتاب الشروط باب الشروط فى الجهاد والمصالحة مع اهل الحرب رقم (۲۷۳۱-۲۷۳۲) وابوداؤد فى سننه ابواب الجهاد باب فى صلح العدو رقم (۲۷۶۵-۲۷۶۶) وابواب السنة باب فى الخلفاء رقم (۴۶۵۵)-

۲) (قوله: انسارضى الله عنه:الحديث اخرجه البخارى ايضًا كتاب الجهاد باب ناقة النبى صلى الله عليه وسلم رقم (۲۸۷۲) وكتاب الرقاق باب التواضع رقم(۶۵۰۱) وابوداؤد فى سننه ابواب الادب باب فى كراهية الرفعة فى الاموررقم(۴۸۰۲-۴۸۰۳) والنسائى فى سننه كتاب الخيل والسبق والرمى باب السبق رقم (۳۶۱۸)

۳) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۷)-

۴) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الاذان باب اقبال الامام على الناس عندتسوية الصفوف-

۵) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة بعدالجمعة-

۶) (كشف البارى (ج۲ص۵۷۱)-

۷) كشف البارى (ج۲ص۴)-

[۲۸۷۲] حَدَّثَنَا مَالِكُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ عَنْ حُمَيْدٍ عَنْ أَنَسٍ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَاقَةٌ تُسَمَّى الْعَضْبَاءَ لَا تُسْبَقُ قَالَ حُمَيْدٌ أَوْ لَا تَكَادُ تُسْبَقُ فَجَاءَ أَعْرَابِيٌّ عَلَى قَعُودٍ فَسَبَقَهَا فَشَقَّ ذَلِكَ عَلَى الْمُسْلِمِينَ حَتَّى عَرَفَهُ فَقَالَ حَقٌّ عَلَى اللَّهِ أَنْ لَا يَرْتَفِعَ شَيْءٌ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا وَضَعَهُ طَوَّلَهُ مُوسَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶۱۳۶]

تراجم رجال

۱- مالك بن اسماعيل: دا ابوغسان مالك بن اسماعيل بن زياد النهدی رحمه الله دي. (۲)

۲- زهير: دا زهير بن معاويه بن حديج جعفی کوفی رحمه الله دي. دَ دوی مفصل حالات ((کتاب الايمان باب الصلاة من الايمان)) لاندې تيرشوی دی اودَ سند باقی رجال په تيرشوی سند کښې راغلی دی. (۳)

قوله: قال: کان للنبی صلی الله عليه وسلم ناقة تسمی العضباء لاتسبق: حضرت انس رضي الله عنه نه روايت دې چه د نبی کريم ﷺ يوه اوښه وه، هغې ته به ئی عضباء وئيله، هغې سره په مقابله کښې به يوه اوښه نه وړاندې کيده. يعنی غضباء نومې اوښه نبی کريم سره وه او هغه به هميشه دَ منډې په مقابله کښې وړاندې وه او نورو اوښويه دَ هغې مقابله نشوه کولې.

قوله: قال حميد: اولاتکادتسبق: حميد: راوی وائی يائې دا اووئيل چه څوك دَ دې نه وړاندې نه شو تلې.

کلمه "او" دَ شك دَپاره ده، يعنی حميد الطويل ته شك شويدې چه حضرت انس رضي الله عنه ((لاتسبق)) اوفرمائيل يا ((لاتکادتسبق)) او په نورو رواياتوکښې بغيردَ شك نه هم ((لاتسبق)) دې. (۴)

قوله: فجاء اعرابی علی قعود، فسبقها: يواعرابی په يوځوان اوښ باندې سور راغلو او دَ هغه اوښ د عضباء نه وړاندې شو.

يعنی دَ اعرابی اوښ سره دَ عضباء مقابله اوشوه نودَ اعرابی اوښ اوګټله اودَ عضباء نه وړاندې شو. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته دَ ډير تلاش او تتبع نه باوجود دَ هغه اعرابی نوم معلوم نه شو ليکی: ((ولم اقف علی اسم هذا الاعرابی بعد التتبع الشديد)) (۵)

---

۱) (قوله: عن انس رضی الله عنه: الحديث مرتخريجه انفافی الحديث السابق-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی يغسل به شعر الانسان-

۳) (کشف الباری (ج۲ص۳۶۷)-

۴) (فتح الباری (ج۶ص۷۴)-

۵) (حواله بالا-

د "قعود" معنی: قعود ـــ بالفتح علی القاف ـــ هغه خوان اوښ ته وائی په کوم چه سورلی کیدیشی یعنی هغه سور په خپل خان باندې قابوکولې شی اود دې کم نه کم عمر دوه کاله دې او چه کله د شپږو کالو عمر ته اورسی نو هغې ته جمل وائی او قعود مذکر اوښ ته وائی او مؤنث ته قلوص وائی. (١)

ابوعبیده رحمه الله فرمائی چه په اوښانوکښې قعود هغه ته وائی چه د خپل څرونکی په هر حاجت کښې پکار راځی. (٢)

قوله: فشق ذلك على المسلمين، حتى عرفه: نوهغه په مسلمانانوباندې سخت اولګیده کوم چه نبی کریم ﷺ معلوم کړلو. یعنی د اعرابی اوښ چه کله د نبی کریم ﷺ د اوښې نه وړاندې شو نو دا وړاندې کیدل په مسلمانانوباندې ډیر سخت اولګیدل، چه د هغوی ﷺ اوښه ولې روستو پاتې شوه اود هغوی دا څیز حضور ﷺ محسوس کړو چه زما د اوښې په مقابله کښې روستوپاتې کیدل په مسلمانانو باندې ګران تیرشو (٣) او هغوی ﷺ د دې مسلمانانود مخونود آثارونه معلومه کړه، د (کتاب الرقاق) په روایت کښې دا الفاظ دی ((فلما رای ما فی وجوههم)) (۴)

قوله: فقال: حق على الله ان لا يرتفع شئ من الدنيا الا وضعه: نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه په الله باندې دا حق دې چه کوم څیز په دنیاکښې اوچت وی هغه ښکته کړی. مطلب دا چه د دنیا په هرڅیز کښې د کمال نه پس زوال دې. هغه هم د الله تعالی ذات مبارك دې چاته چه زوال نشته ګنی عادة د الله په ټولوڅیزونوکښې دا دی چه هغه د پوره کیدلو نه پس په زوال کښې کیږی یو څیز هم همشه کامل او مکمل نشی پاتې کیدې او آخر کمزورې او نقصانی کیږی، د دې واضح مثال انسان دې چه په شروع کښې وړوکې شان وی، په مزه مزه لوئیږی، په ځوانئی کښې خپل کمال ته اورسی نو بیا چه کله د بوډاوالی طرف ته د هغه سفرشروع کیږی نو په کمال کښې نقصان راځی او آخر یوه ورځ هغه بدن کوم چه به ترو تازه اوسیدلو فنا کیږی. ﴿كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ۝ وَيَبْقَىٰ وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ۝﴾ (٥)

قصواء او غضباء د یوې اوښې دوه نامې دی که جدا جدا؟: په دې کښې اختلاف دې چه دا کوم د حضور ﷺ د اوښونومونه بیان کړیشوی دی دا جدا جدا وو که هم د یوې ناقه مختلف نومونه دی.

د علامه حربی رحمه الله وینا ده چه دا هم د یوې ناقه مختلف نومونه دی، ورسره فرمائی چه

١) (مختار الصحاح مادة قعد-
٢) (حواله بالا-
٣) (ارشاد الساری)ج٥ص٨٠)-
٤) (صحیح البخاری کتاب الرقاق باب التواضع (٦٥٠١)-
٥) (الرحمن:٢٦-٢٧-

قصواء، عضباء او جدعاء سره د حضور ﷺ اوښه يادولې شي. (۱)
د بعض نورو حضراتو وينا ده چه داد جداجدا اوښو نامې دی، عضباء جداده، قصواء جدا(۲)
د اختلاف سبب: په اصل کښې دلته د اختلاف سبب دا دې چه د سيرت په کتابونوکښې د حضور ﷺ په اوښوکښې د يوې نوم عضباء، د دوئمې نوم جدعاء، دريمې نوم صلماء او د څلورمې نوم مخضرمه راغلې دې. (۳) اودا ټول د غوږ په صفاتوکښې دی، عضباء هغه اوښې ته وائی د کومې چه غوږونه شليدلې وی. جدعاء معنی غوږ پريشوې. صلماء معنی هغه اوښه د کومې چه دواړه غوږونه پرې وی او د ناقه مخضرمه معنی هغه اوښه ده د کومې د غوږ غاړه چه پرې وی.
اوس دلته دوه احتماله دی:
① په دې کښې هر يو صفت جدا جدا دې يعنې يوه اوښه داسې وه چه د هغې غوږ شليدلې وو په دې وجه هغې ته عضباء اووئيلې شو د بلې غوږپريشوې وو نو هغې ته ئې جدعاء ووئيل او د دريمې دواړه غوږونه پريشوی وو نو هغه ئې په صلماء سره يادولوله او د څلورمې د غوږ غاړه پرې وه نو هغې ته به ئې مخضرمه ووئيل(۴)
②داټول صفتونه د يوې اوښې وو، اوس چه چاته څنګه ښه ښکاريده او خيال ئې راتلو هم هغه نوم سره ئې اوښه يادوله. همدغه رائې د علامه حربی ﷫ هم ده. (۵)
د علامه حربی د رائې تائيد د دې روايت نه هم کيږی کوم چه حضرت ابن عباس ﷠ نقل کړيدې فرمائی چه کله رسول الله ﷺ حضرت علی ﷠ د يوکاردپاره اوليګلونو حضرت علی ﷠ د نبی کريم ﷺ په اوښه قصواء باندې سور شو ((انه رکب(ای علی)ناقة رسول الله صلی الله عليه وسلم القصواء)) همدغه روايت د حضرت جابر بن عبدالله ﷠ نه هم مروی دې په دې کښې د قصواء په ځائ عضباء مروی دې، بعض نورو حضراتو هم په دې روايت کښې جدعاء صفت ذکر کړيدې. نو دا د خبرې تصريح ده چه دا دريواړه صفتونه هم د يوې اوښې دی ځکه چه قصه هم يوه ده. نوعلامه قسطلانی ﷫ فرمائی((فهذا يصرح ان الثلاثة صفة ناقة واحدة لان القصة واحدة)) (۶)
او امام بخاری ﷫ رائې همدغه معلوميږی چه هغه د دې خبرې قائل دې چه دا ټول په ټول صفات هم د يوې ناقه دی ځکه په ترجمة الباب کښې هغه د ناقه مفرد لفظ سره ذکر کړيدې. حافظ ابن حجر ﷫ فرمائی ((افرد الناقة فی الترجمة اشارة الی ان العضباء والقصواء واحد))(۷)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۷۴) وشرح القسطلانی (ج۵ص۸۱)-
۲) (فتح الباری(ج۶ص ۷۴)-
۳) (زادالمعاد فی هدی خير العباد (ج۱ص ۱۳۴) وشرح القسطلانی (ج۵ص۸۱)-
۴) (ارشادالساری (ج۵ص۸۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (حواله بالا-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)-

تنبیه: قصواء هغه اوښې ته وائی د کومې چه غوږپرې شوی خودا خبره په ذهن کښې یاد ساتنی چه د نبی کریم ﷺ د دې مذکوره اوښې غوږ پرې نه وو بلکه دا د هغې نوم وو.(۱)

قوله: طَوَّلَهُ مُوسَى عَنْ حَمَّادٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ:

د نسخو اختلاف: داتعلیق د "مستملی" په نسخه کښې عبدالله بن محمدمسندی رحمه الله د حدیث نه پس راغلی دې یعنی د باب رومبې حدیث کوم چه مسندی روایت کړیدې. د ابوذر د روایت نه علاوه په نورو نسخوکښې عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله روایت زهیر بن معاویه رحمه الله د روایت نه پس دې. (۲)

راجح کومه نسخه ده؟: اوس سوال دا پیدا کیږی چه کله دا تعلیق د مستملی په نسخه کښې عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله د روایت نه پس ذکر دې او په نورو نسخو کښې سوا د ابوزر د زهیرد روایت نه پس ذکر دې نو راجح کومه نسخه ده؟ د دې جواب دا دې چه دلته راجح مستملی نسخه ده اود دې وجه داده چه دا د موسی بن اسماعیل په طریق ابوداؤد کښې موجود ده، د دې سیاق زهیربن معاویه عن حمید نه طویل نه دې،او د ابواسحاق فزاری په طریق باندې بهر حال طویل دې. (۳)

دمذکوره تعلیق تخریج: د موسی بن اسماعیل تبوذکی دا تغلیق موصولاً امام ابوداؤد رحمه الله په خپل سنن کښې (ابواب الادب) کښې ذکر کړیدې.(۴)

دمذکوره تعلیق ذکرکولومقصد: معلومیږی داسې چه امام بخاری اول د ابواسحاق فزاری رحمه الله په روایت کړې نو نقل کړیدې څکه چه په دې کښې حمیدالطویل د حضرت انس رضی الله عنه نه د سماع تصریح کړیده بیا موسی بن اسماعیل تعلیق ذکر کولو سره د دې خبرې طرف ته اشاره اوکړه چه همدا حدیث البنانی په طریق باندې مطولاً هم مروی دې، بیا چه کله هغه ته هم د حمید په طریق دا روایت مطولاً ملاؤ شو نو هغه ئی هم ذکر کړو. (۵) والله اعلم

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د باب د ترجمه سره د حدیث د باب مناسبت په دې توګه دې چه باب ((ناقة النبی صلی الله علیه وسلم)) قائم کړیشویدې، کوم کښې چه عضباء وغیر هم شامل دی، د کوم ذکر چه د باب په ذیل کښې نقل کړیشوؤ په احادیثوکښې دې. (۶)

باب الغزو على الحمير

د نسخو اختلاف: داخبره زمونږ په پاکستانی نسخوکښې نشته (۷) صرف مستملی دا باب

---

۱) (شرح الکرمانی (ج۱۲ص۱٤۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)وارشادالساری (ج۵ص۸۰)-
۳) (حواله بالا-
٤) (الحدیث اخرجه ابوداؤدابواب الادب باب فی کراهیة الرفعة فی الامور رقم (٤۸۰۲)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۷۳)-
۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۶۲)-
۷) (انظر الصحیح للبخاری (ج۱ص۴۰۲)-

او هغه هم بغیرد حدیث نه خپله نسخه کښې ذکر کړیدي.
نسفي په خپل روایت کښې دا باب وړاندینې باب سره یو ځائې ذکر کړیدي ((باب الغزوة على الحمير وباب بغلة النبي صلى الله عليه وسلم)) اودَ بخاری شریف دَ شراحونه هم چادې طرف ته توجو نه ده ورکړې بهر حال دا باب په دواړو صورتو کښې دَ اشکال نه خالی نه دې.
البته دَ مستملی دَ نسخې په اعتبار سره خبره داسې جوړیدېشی چه ترجمه امام صاحب قائم کړه او په څه مناسبت سره ئې حدیث دَ لاندې راوړلودَ پاره خالی پریخودو کیدیشی چه دَ هغوی اراده همدغه وه چه دَ حضرت معاذ رضی الله عنه هغه حدیث کوم چه ((باب اسم الفرس والحمار)) لاندې تیرشو دا به ئې دَ ترجمه لاندې داخلولو یعنی ((كنت ردف النبي صلى الله عليه وسلم على حمار يقال له: عفير)) (۱)
خو په دې حدیث کښې دَا احتمال دې چه هغوی ﷺ په خرياندې سورلی دَ حضرپه حالت کښې کړې وی او دا هم احتمال دې چه دَ سفرپه حالت کښې سورلی کړې وی، داسې دَ دې حضراتو په نزد څوك چه دَ مطلق او عام په مینځ کښې فرق نه کوی نو دَ ترجمه مقصد به حاصل شی. (۲)
او که دَ نسفی نسخې ته اوکتې شی نو په هغې کښې صرف دَ بغله ذکر دې دَ خردَ سره څه ذکر نشته، نو په دې وجه دا صورت هم دَ اشکال نه خالی نه دې.
اوس دَ دې دوئم اشکال خودا جواب ورکړې کیدیشی چه امام صاحب یا خو حمیر او بغله ذکرکړاودَ بغله حدیث ذکر کولونه پس دَ حمیردَپاره ځائې پریخودو. یا دا اووایه چه دَ خر حکم به دَ قچرنه اخستې شی. (۳)

٦٠- بَاب: بَغْلَةِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْبَيْضَاءِ

قَالَهُ أَنَسٌ [ر: ٤٠٨٢] وَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ أَهْدَى مَلِكُ أَيْلَةَ لِلنَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَغْلَةً بَيْضَاءَ [ر: ١٤١١]

دَ ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دَ نبی اکرم ﷺ دَ سپین قچرذکرکول غواړی. (۴)

قوله: قَالَهُ انس رضی الله عنه:

دَ مذکوره تعلیق تخریج: په دې عبارت کښې امام بخاری رحمه الله دَ حضرت انس رضی الله عنه دې مشهور حدیث طرف ته اشاره کړیده کوم چه دَ غزوه حنین متعلق دې. دا تعلیق امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام مسلم رحمه الله هم موصولاً نقل کړیدي. (۵)

---

۱) (انظر الصحيح للبخاري كتاب الجهاد باب اسم الفرس والخمار رقم(۲۸۵۶)-
۲) (فتح الباري (ج ٦ص ٧٤)-
۳) (فتح الباري (ج ٦ص ٧٤)-
٤) (عمدة القاري (ج ١٤ص ١٦٢)-
٥) (انظر الصحيح للبخاري كتاب المغازي باب غزوة الطائف رقم (٤٣٣٧) والصحيح لمسلم كتاب الزكاة باب اعطاء المؤلفة قلوبهم على الاسلام وتصبر من قوى ايمانه رقم (١٠٤٤)-

قوله: وقال ابوحميد: اهدى ملك ايلة للنبى صلى الله عليه وسلم بغلة بيضاء: او حضرت ابوحميد ساعدى رضي الله عنه فرمائى چه د ايله بادشاه نبى كريم صلى الله عليه وسلم ته يو سپين قچر په هديه كښې وركړې وو.

دَ مذكوره تعليق تخريج: داتعليق امام بخارى رحمه الله نه علاوه امام مسلم رحمه الله او ابوداؤد رحمه الله هم موصولاً نقل كړيدې. (١)

دَ مذكوره تعليقاتومقصد: ددې تعليقاتو مقصد بالكل واضح دې چه كوم باب قائم شويدې دې كښې ((بغلة النبى صلى الله عليه وسلم)) ذكر دې اوهم دَ دې امر اثبات دوارو تعليقاتو كښې هم دې.

[٢٧٤٨] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَلِيٍّ حَدَّثَنَا يَحْيَى حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ عَمْرَو بْنَ الْحَارِثِ (٢) قَالَ مَا تَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا بَغْلَتَهُ الْبَيْضَاءَ وَسِلَاحَهُ وَأَرْضًا تَرَكَهَا صَدَقَةً [ر: ٢٥٨٨]

تراجم رجال

١- عمروبن على: داابوحفص عمروبن على بن بحرباهلى رحمه الله (٣)

٢- يحيى: دا امام يحيى بن سعيد القطان رحمه الله دې دَ ده حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) لاندې تيرشوى دى. (٤)

٣- سفيان: دا مشهور امام حديث ابوعبدالله سفيان بن سعيدثورى رحمه الله دې، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلى دى (٥)

٤- ابواسحاق: داابواسحاق عمروبن عبدالله سبيعى رحمه الله دې، دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب الصلاة من الايمان)) په ذيل كښې تيرشوى دى. (٦)

٥- عمروبن الحارث: داام المؤمنين حضرت جويريه رضي الله عنها رور حضرت عمروبن الحارث رضي الله عنه دې. (٧)

---

١) (الصحيح للبخارى كتاب الزكاة باب خرص التمر رقم (١٤٨١) وكتاب الجزية والوادعة باب اذا وادع الامام مالك القرية رقم (٣١٦١) ومسلم كتاب الفضائل باب معجزات النبى صلى الله عليه وسلم رقم (٥٩٤٨) وابوداؤد ابواب الخراج باب احياء الموات رقم (٤٠٧٩)-

٢) (قوله: عمروبن الحارث رضى الله عنه: الحديث مرتخرجه فى كتاب الوصايا، باب الوصايا-

٣) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب الرجل يوضئ صاحبه-

٤) (كشف البارى (ج٢ص٦)-

٥) (كشف البارى(ج٢ص٢٧٨)-

٦) (كشف البارى (ج٢ص٣٧٠)-

٧) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الزكاة باب الزكاة على الزوج والايتام فى الحجر-

تنبیه: حضرت عمروبن الحارث رضي الله عنه د دې حدیث مکمل تشریح (کتاب الوصایا) کښې تیره شویده.
د حدیث د ترجمت الباب سره مطابقت: د حدیث د باب ترجمه سره مناسبت د حدیث شریف په دې جمله کښې دې. ((ماترك النبی صلی الله علیه وسلم الابغلته البیضاء.....)).

[۲٧٠٨] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي أَبُو إِسْحَاقَ عَنِ الْبَرَاءِ(۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَهُ رَجُلٌ يَا أَبَا عُمَارَةَ وَلَّيْتُمْ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنْ وَلَّى سَرَعَانُ النَّاسِ فَلَقِيَهُمْ هَوَازِنُ بِالنَّبْلِ وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَأَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ آخِذٌ بِلِجَامِهَا وَالنَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ [ر:۲٧٠٩]

تراجم رجال

۱- **محمدبن المثنی:** دا ابوموسی محمدبن المثنی بن عبیدعنزی رحمه الله دې. د دوی مختصر حالات ((کتاب الایمان باب حلاوة الایمان)) لاندې تیرشوی دی، اود سند نور رجال یعنی یحیی بن سعید، سفیان او ابواسحاق د تذکرې حواله په پورتنی سندکښې اوس تیرشوی دی.(۲)

٥- **البراء:** دامشهورصحابی حضرت براء بن عازب رضي الله عنه دې، د دوی حالات ((کتاب الایمان باب الصلاة من الایمان)) په ذیل کښې شوی دی.(۳)

یوسوال اود هغې جواب: دلته یو سوال دا پیداکیږی چه نبی اکرم ﷺ په جنګ حنین کښې په کوم قچر باندې سوررو، آیا دا هم هغه قچردې چه د ایله بادشاه هغوی ﷺ ته په هدیه کښې پیش کړې وو که بل دې؟
نود دې جواب دا دې چه نبی اکرم ﷺ په کوم قچرباندې سور وو دا هغه قچر نه دې کوم چه د ایله بادشاه پیش کړې وو، خکه چه د ایله بادشاه چه کوم قچر هدیه کړې وو او هغوی ﷺ ته ئې پیش کړې ووهغه دغزوه تبوك په موقع وو اودحنین واقعه ددې نه ډیره وړاندې وه.(۴)
او په کوم قچرچه نبی اکرم ﷺ په غزوه حنین کښې سوررو هغه نبی اکرم ﷺ ته فروة بن نفاثه –بضم النون، بعدهافاء خفیفة، ثم مثلثة–(٥) په هدیه کښې پیش کړې وو. د مسلم شریف روایت دې چه حضرت عباس بن عبدالمطلب رضي الله عنه فرمائی ((ورسول الله صلی الله علیه وسلم علی

---

۱) (قوله: عن البراء رضی الله عنه: الحدیث مرتخرجه فی باب من قاد دابة غیره فی الحرب-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۳٧٥)-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳٧٥)-
٤) (فتح الباری (ج٦ص٧٥)-
٥) (شرح النووی علی مسلم (ج۲ص۹۹)-

بغلة له بيضاء اهداها له فروة بن نفاثة الجذامى)) (۱) يعنى رسول الله ﷺ په خپل سپين قچرباندې سور وو كوم چه هغوى ﷺ ته فروه بن نفاثه جذامى په هديه كښې وركړې وو.
نبى اكرم ﷺ په غزوه حنين كښې په بغله بيضاء باندې سوروو كه په شهباء: اوس دلته دوئم سوال دا پيدا كيږى چه نبى كريم ﷺ په غزوه حنين كښې په كوم قچر باندې سور وو د هغې رنګ څنګه وو؟ ځكه چه د بخارى شريف په رواياتو كښې د بيضاء يعنى سپين ذكر دې او د مسلم شريف په اكثرو رواياتوكښې هم بغلة بيضاء (۲) ذكر دې. البته يو روايت كوم چه حضرت سلمة بن الاكوع رضی الله عنه نه مروى دې په هغې كښې ((البغلة الشهباء)) مروى دې. (۳) دغه شان علامه ابن سعد رحمه الله "طبقات" كښې يو ځائ كښې دا ذكر كړى دى چه نبى كريم ﷺ خپل سپين قچر دلدل باندې شو "وركب بغلته البيضاء دلدل" (۴) او هم په دې باب كښې د يوڅو صفحونه پس دا ليكى چه هغوى ﷺ په خپل ((بغلة شهباء)) باندې سور وو ((وهو على بغلة له شهباء)) (۵)

د دې تعارض درې جوابونه دى:

① علامه عينى رحمه الله فرمائى چه ممكن دى هغوى ﷺ اول په يوقچرباندې سور شوې وى هغې نه كوز شوې وى په بل سور شوې وى. (۶)

② او حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه صحيح روايت د مسلم دې يعنى حضرت عباس بن عبدلمطلب رضی الله عنه هغه حديث چه اوس تيرشو. (۷)

غالبًا د حافظ صاحب نظر په دې روايت نه دې تيرشوې كوم چه مونږ اوس د حضرت سلمة بن الاكوع رضی الله عنه په حواله سره بيان كړو ځكه چه هغه هم د مسلم روايت دې. د دې د پاره هم د مسلم يو روايت راجح او صحيح او دوئم مرجوح ګرځول په پوهه كښې نه راځى او سره د دې چه د هغې شاهد او متابع هم موجود وى، ځكه د ابن سعد هغه روايت كوم كښې چه ((على بغلة له شهباء)) الفاظ وارد شوى دى هغه د حضرت عباس رضی الله عنه نه مروى دى.

او د علامه عينى د جواب مدار په دې باب باندې دې چه دلته هغه قچر مراد واخلئى، يو بيضاء او بل شهباء او مطلب دا وى چه هغوى ﷺ په غزوه حنين كښې په دوو قچرو وار په

---

۱) (انظر الصحيح المسلم (ج۶ص۱۰۰) كتاب الجهاد والسير باب غزة حنين رقم (۴۶۱۲)-

۲) (انظر الصحيح السلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة حنين رقم (۴۶۱۲) وايضًا انظر شرح معانى الاثارللطحاوى (ج۲ص۱۷۷)-

۳) (صحيح مسلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة حنين رقم (۴۶۱۹)-

۴) (طبقات ابن سعد (ج۱ص۱۵۰)-

۵) (حواله بالا(ص۱۵۵)-

۶) (عمدة القارى(ج۱۴ص۱۵۷)-

۷) (فتح البارى (ج۶ص۷۵)-

وار سور شوې وو.

④ دا جواب هم ورکولې شی چه دَ شهباء او بیضاء نه مراد هم یو قچر وی ځکه چه دَ لغت په اعتبار سره په دې الفاظوکښې څه خاص فرق نشته، دَ دې دپاره چه بیضاء خو ښکاره سپین ته وائی لیکن دَ شهب معنی هم دا ده چه بیاض سره لږ غوندې تور والې هم وی، امام محمد رازی رحمه الله فرمائی ((الشهبة فى الالوان: البياض الغالب على السواد)) (١)

بهرحال دلته راجح جواب دَ علامه عینی رحمه الله معلومیږی.

تنبیه: دَ حضرت براء بن عازب رضی الله عنه مذکوره حدیث تشریح ماقبل کښې ((**باب من قاد دابة غيره فى الحرب**)) کښې تیره شویده.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث دَ ترجمه دَ باب سره مناسبت دَ حدیث په دې جمله کښې دې: ((**والنبى صلى الله عليه وسلم على بغلته البيضاء**)) (٢)

٦١- بَاب: جِهَادِ النِّسَاءِ

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه ګنګوهی رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمه دوه مقصده بیان کړی دی:

① امام بخاری رحمه الله په دې ترجمه کښې دا بیان کړی دی چه دَ ښځو جهاد څه څیز دې؟ اودَ هغوی د جهاد نوعیت ئی اوخودلو چه دَ هغوی جهادحج کول دی.

② دَ ښځو په جهادکښې دَ شرکت جواز بیانول مقصد دې چه ښځې په جهاد کښې شریك کیدې شی.په اول صورت کښې خو مطلب واضح دې اودَ دونم صورت وضاحت داسې دې چه د سوال تپوس کونکې حضرت عائشې رضی الله عنها په جهاد کښې دَ شرکت غوښتنه اوکړه نو نبی اکرم صلی الله علیه وسلم هیڅ نکیر اونه کړونودَهغوی صلی الله علیه وسلم نکیر نه کول دَ دې خبرې تقریردې چه ښځې په جهادکښې شرکت کولې شی اودَ هغوی شرکت فی الجهاد جائزدې.

خودا خبره دې ښکاره وی چه دا اجازت مشروط دې که دَ فتنې اندیښنه وی نو بالکل اجازت نشته اوکه دَفتنې اوفساداندیښنه نه وی نوښځې په جهادکښې شرکت کولې شی.(٣)

[٢٧٢٠-٢٧٢١] **حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بْنِ إِسْحَاقَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (٤) قَالَتْ اسْتَأْذَنْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْجِهَادِ فَقَالَ جِهَادُكُنَّ الْحَجُّ وَقَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بِهَذَا**

تراجم رجال

١- <u>محمد بن كثير:</u> دا ابوعبدالله محمدبن کثیرعبدی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب

---

١) (مختار الصحاح ماده "شهب"-

٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٦٣)-

٣) (لامع الدرارى (ج٧ص ٢٣٤)-

٤) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مر تخريجه فى كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-

العلم باب الغضب في الموعظة والتعليم.....)) كښې تيرشوى دى.(١)

۲- سفيان: دامشهورامام حديث سفيان بن سعيدثورى رحمه الله دې، د دوى حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) كښې تيرشوى.(٢)

۳- معاويه بن اسحاق: دا ابوالازهر معاويه بن اسحاق بن طلحه بن عبيدالله القرشى التيمى رحمه الله دې.

دې د خپل پلار اسحاق، عمران، موسى(دا درېواړه د ده ترونه دى) د خپلې ترور عائشه، ام الدرداء، عروة بن الزبير، سعيد بن جبير، ابوبرده بن ابوموسى او ابراهيم تيمى رحمهم الله وغيره نه د حديث روايت كوى.

اود هغه نه د هغه دوه د تره خامن اسحاق، طلحه اود هغې وريرونه صالح بن موسى او دهغوى آزادكړيشوې غلام يزيدبن عطاء الاعمش،اسرائيل،سفيان ثورى، شريك، شعبه، حسن بن عمرو فيمى او ابوعوانه رحمهم الله وغيره نه حديث روايت كوى. (٣)

① امام احمد رحمه الله او امام نسائى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (۴)
② امام ابن سعد رحمه الله فرمائى ((وكان ثقة)) (۵)
③ امام عجلى رحمه الله فرمائى ((كان ثقة)) (۶)
④ ابن حبان رحمه الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكركړيدې.(۷)
⑤ امام ابوحاتم او يعقوب بن سفيان رحمه الله فرمائى ((لابأس به))(۸)
⑥ امام يحيى بن معين رحمه الله فرمائى ((هو ثقة)) (۹)
⑦ علامه ذهبى رحمه الله هم هغه ثقه ګرځولې دې. (١٠)

تاسو د معاويه بن اسحاق باره كښې د ائمه جرح او تعديل اقوال اوكتل چه دې ټولو حضراتو ثقه او معتمدګرځولې دې. ليكن امام ابوزرعه رحمه الله د دې ټولو د رائې نه جدا هغه نه ضعيف ونيلى دى فرمائى ((شيخ واه)) (١١)

---

١) (كشف البارى(ج٣ص٥٣۶)-
٢) (كشف البارى (ج٢ص٢٧٨)-
٣) (د شيواو تلامذه د پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج٢٨ ص ١۶٠-١۶١)-
٤) (تهذيب الكمال(ج٢٨ص١۶١)-
٥) (طبقاته (ج۶ص٣٣٩)-
۶) (تعليقات تهذيب الكمال(ج٢٨ص١۶١) وتهذيب التهذيب(ج١٠ص٢٠٢)-
٧) (الثقات لابن حبان(ج٧ص٤۶٧)-
٨) (تعليقات تهذيب الكمال(ج٢٨ص١۶١) وتهذيب التهذيب(ج١٠ص٢٠٢)-
٩) (تاريخ الدارمى (ص١٧١)رقم (۶١٣)-
١٠) (الكاشف (ج٢ص٢٧٤)-
١١) (تهذيب الكمال (ج٢٨ص١۶١)-

خود دې تولو اقوالو د تشيق نه پس امام ابوزرعه رحمه الله د قول طرف ته به التفات نشى كولې ځكه چه دا د هغوى ذاتى رائې ده.
بيا معاويه بن اسحاق صرف د بخارى شريف راوى نه دې بلكه هغه نه امام نسائى رحمه الله او ابن ماجه رحمه الله هم روايت اخستې دې اودا هم د يوقسم توثيق او تعديل دې.
دونمه خبره دا دې چه امام بخارى هم د هغوى نه صرف د باب همدغه روايت اخستې دې او د هغه متابعت ئى د حبيب بن ابى عمره په ذريعه ذكر كړيدې. په دې وجه په امام بخارى باندې هيڅ اعتراض نه واريدېږى.(١)
همدغه وجه ده چه علامه ذهبى رحمه الله چرته د هغه ترجمه په (ميزان الاعتدال) كښې ذكر كړې نو هلته ئى د "صح" علامت هم لګولې دې. (٢)
د دې مطلب دا دې چه د هغوى باره كښې معتمد قول د توثيق دې. (٣)
۴-عائشه بنت طلحه: دا ام عمران عائشه بن طلحه التيميه رحمها الله ده. (۴)
۵-عائشه: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بن ابى بكر الصديق رضي الله عنها ده. د دوى حالات ((بدء الوحى)) د دونم حديث په ذيل كښې تيرشوى دى. (۵)
قوله: قالت: استأذنت النبى صلى الله عليه وسلم فى الجهاد، فقال: جهادكن الحج: حضرت عائشه رضي الله عنها فرمائى چه ما د نبى كريم صلى الله عليه وسلم نه په جهادكښې د شركت كولو اجازت اوغوښتلو نو هغوى صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل ستاسو ښځو جهاد حج دې.
د ښځوپاره جهاد واجب نه دې: د باب حديث په دې خبره دلالت كوى چه جهاد په ښځوباندې واجب نه دې او نه هغه آيت مبارك ﴿انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا﴾ د عموم لاندې داخل دې په دې د امت د علماؤ اجماع ده. (۶)
د ښځوپاره حج د جهاد نه ولې افضل دې؟: په حديث باب كښې په دې خبره هم دلالت دې چه ښځې جهاد د عبادت ذريعه جوړولې شى او په دې كښې شريك كيدلې شى لكه چه د جهاد د شركت په سوال باندې د نكير نه كولونه معلومه شوه، ليكن افضل د ښځوپاره حج د بيت الله دې، د دې وجه دا ده چه ښځې د اهل قتال نه نه دى اونه د هغوى په جهاد باندې قدرت حاصل دې. اود ښځې د پاره د دې نه افضل بل څيز نشته چه هغه په ستر كښې اوسى او د سړو سره د ګډوډ كيدو او اجتماع نه پرهيز اوكړى همدغه د دوى په حق كښې غوره دى.

---

١) (هدى السارى (ص ۴۴۴)-
٢) (ميزان الاعتدال (ج ۴ ص ١٣۴)-
٣) (حاشية سبط ابن العجمى على الكاشف (ج٢ص٢٧۵)-
۴) (د هغوى د حالات د پاره اوګورئ كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-
۵) (كشف البارى(ج١ص٢٩١)-
۶) (شرح ابن بطال (ج٩ص٧۵)-

نو چه کله خبره دغه ده چه د ښځود پاره غوره او عام حالاتوکښې هم ستر او د سرو سره د گډوډ کیدو نه بچ کیدل دی نود جهاد باره کښې ستاسو څه خیال دې په خلاف د حج، چه د حج په دوران کښې د ښځودپاره د سرو نه احتراز او اجتناب کول ممکن او آسان دی نو په دې وجه حج د هغوی د پاره د جهاد نه غوره دې. (۱)

قوله: وقال عبدالله بن الوليد: حدثنا سفيان عن معاوية بهذا: دا تعليق امام سفيان ثوری رحمه الله په (جامع) کښې موصولاً ذکر کړيدې. (۲)

[۲۷۲۱] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ مُعَاوِيَةَ بِهٰذَا وَعَنْ حَبِيبِ بْنِ أَبِي عَمْرَةَ عَنْ عَائِشَةَ بِنْتِ طَلْحَةَ عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ (۳) -عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلَهُ نِسَاؤُهُ عَنِ الْجِهَادِ فَقَالَ نِعْمَ الْجِهَادُ الْحَجُّ [ر:۱۴۴۸]

قوله: حدثنا قبيصة حدثنا سفيان عن معاوية بهذا: دا حديث د حضرت عائشه رضي الله عنها يو بل سند دې كوم كښې چه د امام بخاری شيخ قبيصه دې. (۴)

تراجم رجال

۱-قبيصه: دا ابوعامر قبيصه بن محمد سوائی کوفی رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب الايمان باب علامة المنافق)) کښې تيرشوی دی (۵)

۲-سفيان: دا مشهورامام حديث حضرت سفيان ثوری رحمه الله دې، د دوی حالات هم "كتاب الايمان" په مذکوره باب کښې تير شوی دی. (۶)

۳-معاويه: دا معاويه بن اسحاق رحمه الله د دوی حالات په وراندينی حديث کښې تيرشو.

۴-حبيب بن ابی عمرة: داحبيب بن ابی عمرة رحمه الله دې. (۷)

۵-عائشه بنت طلحه: سابقه سند اوګورئ (۸)

۶-عائشه: سابقه سند اوګورئ (۹)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۷۵-۷۶)-
۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۴) وفتح البارى (ج۶ص۷۶)-
۳) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مر تخريجه فى كتاب الحج باب الحج المبرور
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۴)-
۵) (کشف البارى (ج۲ص۲۷۵)-
۶) کشف البارى (ج۲ص۲۷۸)-
۷) (د دوی د حالاتودپاره اوګورئ كتاب الحج باب فضل الحج المبرور-
۸) (حواله بالا-
۹) (کشف البارى (ج۱ص۲۹۱)-

د مذکوره تعلیق تخریج: حبیب بن ابی عمرة رحمه الله دا تعلیق د قبیصه په طریق سره موصول دي.(۱) اوحبیب بن ابی عمره رحمه الله دا تعلیق ابونعیم رحمه الله "المستخرج" کښې او اسماعیلی موصولاً نقل کړیدي.(۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَباب دَ ترجمه سره دَ باب دَ احادیثومناسبت په دې معنی دې چه نبی ﷺ حج دَ ښځو دَ پاره جهاد ګرځولې دې. (۳)

۶۲- بَاب: غَزْوِ الْمَرْأَةِ فِي الْبَحْرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله مقصد دَ دې ترجمه نه هغه اختلاف طرف ته اشاره کول دی چه دَ جمهورو او امام مالک رحمه الله په مینځ کښې دې. (۴)

امام مالک رحمه الله دَ ښځو سمندرې جنګ کښې شرکت ناخوښوی او منع ګرځوی خو دَ جمهورو په نزد ښځې چه څنګه دَ زمکې په جنګ کښې حصه اخستې شي دغه.شان په سمندری جنګ کښې هم شرکت کولې شی. (۵)

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا مُعَاوِيَةُ بْنُ عَمْرٍو حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ هُوَ الْفَزَارِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ الْأَنْصَارِيِّ قَالَ سَمِعْتُ أَنَسًا(۶) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ دَخَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى ابْنَةِ مِلْحَانَ فَاتَّكَأَ عِنْدَهَا ثُمَّ ضَحِكَ فَقَالَتْ لِمَ تَضْحَكُ يَا رَسُولَ اللَّهِ فَقَالَ نَاسٌ مِنْ أُمَّتِي يَرْكَبُونَ الْبَحْرَ الْأَخْضَرَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ مَثَلُهُمْ مَثَلُ الْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ فَقَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ اللَّهُمَّ اجْعَلْهَا مِنْهُمْ ثُمَّ عَادَ فَضَحِكَ فَقَالَتْ لَهُ مِثْلَ أَوْ مِمَّ ذَلِكَ فَقَالَ لَهَا مِثْلَ ذَلِكَ فَقَالَتْ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ قَالَ أَنْتِ مِنْ الْأَوَّلِينَ وَلَسْتِ مِنْ الْآخِرِينَ قَالَ قَالَ أَنَسٌ فَتَزَوَّجَتْ عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ فَرَكِبَتْ الْبَحْرَ مَعَ بِنْتِ قَرَظَةَ فَلَمَّا قَفَلَتْ رَكِبَتْ دَابَّتَهَا فَوَقَصَتْ بِهَا فَسَقَطَتْ عَنْهَا فَمَاتَتْ [ر:۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- <u>عبدالله بن محمد:</u> دا ابوجعفر عبدالله بن محمد مسندی رحمه الله دې دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب امور الایمان)) لاندې تیرشوی دی.(۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۶۴)-
۲) (تعلیق التعلیق (ج ۳ ص ۴۴۱)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۶۴)-
۴) (تعلیقات لامع الدراری (ج ۷ ص ۲۳۵)-
۵) (حواله بالا والتمهید (ج ۱ ص ۲۳۳)-
۶) (قوله: انسا رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی اوائل کتاب الجهاد باب الدعاء بالجهاد.....-
۷) (کشف الباری (ج ۱ ص ۶۵۷)-

٢-معاويه بن عمرو: دا ابوعمرو معاويه بن عمروالازدى رحمه الله دى. (١)

٣-ابواسحاق: دا ابواسحاق ابراهيم بن محمدبن الحارث فزارى رحمه الله دى.(٢)

٤-عبدالله بن عبدالرحمن الانصارى: دا ابوطواله عبدالله بن عبدالرحمن بن معمربن حزم رحمه الله دى (٣)

٥- انس: دا مشهورصحابى خادم نبى، حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دى. دَ دوى حالات ((كتاب الايمان باب من الايمان ان يحب لاخيه مايحب لنفسه)) په ذيل كښې تيرشوى. (٤)

قوله: قال: قال انس: فتزوجت عبادة بن الصامت فركبت البحر مع بنت قرظة: ابوطواله فرمائى چه حضرت انس رضي الله عنه فرمائيلى چه حضرت ام حرام رضي الله عنها دَ حضرت عباده بن الصامت رضي الله عنه سره نكاح اوكړه اوبيا هغه بنت قرظه سره په سمندركښې سوره شوه.

تنبيه: دَحضرت ام حرام رضي الله عنها حالات (كتاب الجهاد) په اول او دَ هغې دَ خاوند حضرت عباده بن صامت رضي الله عنه حالات ((كتاب الايمان باب بلاترجمة)) لاندې تيرشوى دى. (٥)

قوله: بنت قرظه: دا دَ حضرت معاويه بن ابى سفيان رضي الله عنهما بى بى محترمه فاخته بنت قرظه رضي الله عنها ده،بعض حضراتو دَ هغې نوم كنود خودلې دې. (٦) دَ هغې پلار قرظه بن عبد عمرو بن نوفل بن عبدمناف دې، لكه چه خليفه بن خياط په خپل تاريخ كښې دَ هغې تصريح كړيده. او بعض حضراتو ته دا وهم شويدې چه هغوى حضرت فاخته دَ حضرت قرظه بن كعب الانصارى رضي الله عنه لور ګرځولې ده. (٧)

او بلاذرى په خپل تاريخ كښې ذكر كړى دى چه قرظه بن عبد عمرو په حالت دَ كفر كښې مړدې او دَ هغه لور (فاخته) رويت ثابت دې، دَ هغې دَ رور مسلم بن قرظه رضي الله عنه هم، چه دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ طرف نه جنګيدلو او په جنګ جمل كښې شهيد شو. (٨)

دا دَحضرت معاويه رضي الله عنه سره دَاسلام رومبنى بحرى جنګ كښې شريكه وه. كمافى حديث الباب.

تنبيه: دَحديث باب تول تشريحات دَ (كتاب الجهاد) په شروع كښې ((باب الدعاء بالجهاد

---

١) (دَ دوى دَحالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الاذان باب اقبال الامام على الناس عنه تسوية الصفوف-
٢) (دَ دوى دَحالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب القائلة الجمعة-
٣) (كشف البارى)ج٢ص٢)-
٤) (كشف البارى)ج٢ص٢)-
٥) (كشف البارى (ج٢ص٤٨)-
٦) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٦٥) وفتح البارى(ج٦ص٧٦)-
٧) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٦٥) وفتح البارى(ج٦ص٧٧)-
٨) (حواله بالا-

والشهادة.....)) په ذيل كښې راغلى دى، البته دلته دَ حديث باب سند سره متعلق دوه بحثونه مونږ ذكر كوو.

بحث اول: دَ دې حديث په سندكښې دى ((حدثنا ابواسحاق هوالفزارى عن عبدالله بن عبدالرحمن الانصارى)) دَ ټولو روايتونوسنه دغه شان دې چه دَ ابواسحاق او عبدالله په مينځ كښې بل راوى نشته.(۱)

ليكن ابومسعود رحمه الله په (اطراف) كښې دا دعوى كړېده چه دَ دې دواړو په منيځ كښې يو راوى زائده بن قدامه ساقط شويدې. حافظ جمال الدين مزى رحمه الله هم دَ هغه دا قول برقرار ساتلې اودَ ابومسعود رحمه الله دَقول دَ تائيددپاره ئې دا فرمائيلى چه مسيب بن واضح رحمه الله دا حديث ((عن ابى اسحاق الفزارى، عن زائدة، عن قدامة)) په طريق باندې نقل كړيدې.(۲)

دَ علامه ابومسعود رحمه الله او حافظ مزى رحمه الله دا دعوى دَ بعض وجوهاتو په بنا صحيح نه ده

① حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دَ حافظ مزى رحمه الله دَ ابومسعود رحمه الله قول برقرار ساتل اودَ هغې تائيد دَ مسيب بن واضح په روايت سره كول صحيح نه دى،هم دَبخارى شريف روايت صحيح دې. (۳) دَ دې وجه دا ده چه مسيب بن واضح ضعيف دې اودَ يوضعيف راوى دَ روايت په بنا دَ صحيح بخارى روايت غلط نشى ګرځولې كيدې.(۴)

② همدغه روايت امام احمد په خپل (مسند)كښې دَ ((معاوية بن عمروعن ابى اسحاق)) په طريق نقل كړيدې په دې كښې هم دَ دې دواړو په مينځ كښې بله واسطه نشته، نه دَ زائده او نه دَ بل چا.(۵)

③ ابوعلى جيانى رحمه الله او ابومسعود رحمه الله باندې كولو سره فرمائى ((تتبعت طرق هذا الحديث عن ابى اسحاق الفزارى فلم اجد فيها زائدة)) يعنى ابوسحاق نه مروى دَ دې حديث ټول طرق تتبع ما كړيده نو په دې كښې په يو كښې زائده موجود نه دې موندلې.(۶)

④ حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه ما دَ ابواسحاق فزارى كتاب (السير)كښې دا حديث اوكتلو نو په هغې كښې هم زائده نه وو. (۷)

⑤ همدغه روايت حافظ ابونعيم رحمه الله هم "المستخرج" كښې په دې سندسره نقل كړيدې.

((حدثنا ابن المقرئ ثنا ابوعروبة ثنا المسيب بن واضح، عن ابى اسحاق عن ابى طوالة عن انس رضى الله عنه))

---

۱) (فتح البارى (ج ص۷۷)-
۲) (تحفة الاشراف بمعرفة الاطراف (ج۱۳ص۷۳)-
۳) (النكت الظراف(ج۱۳ص۷۳)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص۷۷)-
۵) (مسند امام احمد(ج۳ص۲۶۵)-
۶) (النكت الظراف (۱۳ص۷۳)-
۷) (حواله بالا-

دي كښې هم زائده نشته.(۱)
د دې ټول تفصيل حاصل دا شو چه د ابومسعود رحمه الله دا دعوى چه د صحيح بخارى په روايت كښې ابواسحاق اوعبدالله الانصارى په مينځ كښې يوراوى زائده بن قدامه ساقط شويدې صحيح نه ده او هم د صحيح بخارى روايت صحيح دې.
ابومسعود ته دا وهم ولې اوشو؟ :د حافظ ابن حجر رحمه الله په قول ابومسعود مشقى رحمه الله ته دا وهم ځكه شويدې چه معاويه بن عمرو ځنگه دا حديث د ابواسحاق نه اخستې دې، دغه شان د ((زائدة عن ابى طواله)) په طريق سره ئې هم حاصل كړيدې.

ابومسعود د مشقى رحمه الله دا گنړلى دى چه دا روايت د معاويه په نزد ((عن ابى اسحاق عن زائدة)) طريق نه دې خوخبره داسې نه ده، بلكه معاويه سره دا روايت د ابواسحاق او زائده دواړونه دې. معاويه بن عمرو دا روايت بيانولو سره كله د دواړو ذكر كوى اوكله د هريو نه جدا روايت بيانوى.
امام احمد رحمه الله په خپل (مسند) كښې معاويه بن عمرو د دې حديث تخريج او هلته د زائده په روايت باندې د ابواسحاق روايت معطوف كړيدې، نود معاويه بن عمرو دا روايت اول ((ثنا معاوية بن عمرو ثنا زائدة ثنا عبدالله بن عبدالرحمن بن معمر الانصارى)) په سند سره بيان كړو(۲) بيا د دې نه پس همدغه روايت ((ثنا معاوية بن عمرو ثنا ابواسحاق عن عبدالله بن عبدالرحمن بن معمر)) په سندسره ذكركړو.(۳)

او اسماعيلى دا حديث ((ابى خيثمة عن معاوية بن عمرو عن زائدة)) په طريق سره نقل كړيدې او صرف زائده ئې ذكر كړيدې.

ابوعوانه هم دا روايت په خپل "صحيح" كښې ((عن جعفر الصائغ عن معاوية)) په طريق سره نقل كړيدې. بهرحال د دې ټول تفصيل نه به په تاسو دا خبره واضحه شوى وى چه د صحيح بخارى په روايت كښې څه راغلى دى هم هغه صحيح دى. (۴) والله اعلم.
دوئم بحث: حديث باب سره د حضرت انس رضي الله عنه نه درې كسان روايت كوى. اسحاق بن ابى طلحه، محمد بن يحيى بن حبان او ابوطواله عبدالله بن عبدالرحمن الانصارى.
اوس سوال دا پيدا كيږى چه دا حديث د مسند انس رضي الله عنه نه دې، يامسند ام حرام رضي الله عنها نه؟ د دې وجه داده چه دا روايت كله ابو اسحاق د حضرت انس رضي الله عنه نه روايت كړونودې الفاظ دادى ((كان رسول الله صلى الله عليه وسلم يدخل على ام حرام))(۵)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (مسنداحمد (ج۳ص ۲٦٤)-
۳) (مسنداحمد (۳ص۲٦۵)-
٤) (فتح البارى (٦ص۷۷)-
۵) (الحديث اخرجه لبخارى كتاب الجهاد والسير باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء رقم (۲۷۸۸-۲۷۸۹)-

او د ابوطواله الفاظ داسې دی ((دخل رسول الله صلی الله علیه علی ابنة ملحان)) (۱)
د دې دواړو یعنی ابواسحاق او ابوطواله د کلام نه دا معلومیږی چه دا حدیث د مسند انس رضی الله عنه نه دې.

محمدبن یحیی خپل روایت داسې بیانوي ((عن انس عن خالته ام حرام)) (۲) د ده کلام په دې خبره واضح دلالت کوی چه دا حدیث د مسندحرام نه دې او همدغه معتمد خبره ده. کیدیشي چه حضرت انس رضی الله عنه په دې موقع حاضر نه وو نو هغوی په حدیث کښې بیان شوې واقعه د خپلې ترور حضرت ام حرام رضی الله عنها نه واوریده، همدغه حدیث د ام حرام رضی الله عنها نه عمیر بن الاسود هم روایت کړیدې کوم کښې چه ښکاره دا ذکر دی چه دا حدیث د مسانید ام حرام نه دې، عمیر بن اسود فرمائی ((فحدثتنا ام حرام انها سمعت النبی صلی الله علیه وسلم یقول: اول جیش من امتی......)) (۳)
د دې بحث خلاصه اوس دا شوه چه د حدیث د شروع حصه مسند انس رضی الله عنه نه ده او د خوب چه کومه واقعه ده هغه د مسند ام حرام نه ده. چونکه حضرت انس رضی الله عنه په دې موقع موجود نه وو په دې وجه هغوی ذکر شوې پورتنئی واقعه د خپلې ترور حضرت ام حرام رضی الله عنها نه اخستې ده.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث د باب د ترجمه سره مناسبت واضح دې او هغه داسې چه د ((غزو المراة فی البحر)) باب قائم کړیشویدې او په حدیث کښې هم د حضرت ام حرام او فاخته بنت قرظه په ((غزوة البحر)) کښې د حضرت معاویه رضی الله عنه په امارت کښې د شرکت ذکر دې. (۴)

۶۴- بَاب: حَمْلِ الرَّجُلِ امْرَأَتَهُ فِي الْغَزْوِ دُونَ بَعْضِ نِسَائِهِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړی که سړې د خپلو ښځو نه بعضې په جهاد کښې د خدمت وغیره په غرض بوځی اوباقې بونه ځی نو په دې کښې هیڅ بدیت نشته. (۵) لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دلته د یو قید اضافه کول ضروری دی او هغه دا چه د دې ښځو په مینځ کښې به خسنړې هم کوی (قرعه اندازی) لکه چه د باب په حدیث کښې ذکر دی. (۶)

---

۱) (صحیح البخاری کتاب الجهادوالسیر باب غزوالمراة فی البحر رقم (۲۸۷۷،۲۸۰۰)-
۲) (صحیح البخاری کتاب الجهاد والسیر باب فضل من یصرع فی سبیل الله رقم(۲۷۹۹-۲۸۰۰)-
۳) (صحیح البخاری کتاب الجهاد والسیر باب ماقیل فی قتال الروم رقم (۲۹۲۴) وانظر لهذا البحث کله فتح الباری(ج۶ص۷۷) والنکت الظراف علی الاطراف (ج۱ص۲۶۲) و (ج۱۳ص۷۳)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۴)-
۵) (عمدة القاری(ج۱۴ص۱۶۵)-
۶) (حواله بالا-

[۲۷۲۳] حَدَّثَنَا حَجَّاجُ بْنُ مِنْهَالٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ اللّٰهِ بْنُ عُمَرَ النُّمَيْرِيُّ حَدَّثَنَا يُونُسُ قَالَ سَمِعْتُ الزُّهْرِيَّ قَالَ سَمِعْتُ عُرْوَةَ بْنَ الزُّبَيْرِ وَسَعِيدَ بْنَ الْمُسَيَّبِ وَعَلْقَمَةَ بْنَ وَقَّاصٍ وَعُبَيْدَ اللّٰهِ بْنَ عَبْدِ اللّٰهِ عَنْ حَدِيثِ عَائِشَةَ كُلٌّ (۱) حَدَّثَنِي طَائِفَةً مِنَ الْحَدِيثِ قَالَتْ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَرَادَ أَنْ يَخْرُجَ أَقْرَعَ بَيْنَ نِسَائِهِ فَأَيَّتُهُنَّ يَخْرُجُ سَهْمُهَا خَرَجَ بِهَا النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْرَعَ بَيْنَنَا فِي غَزْوَةٍ غَزَاهَا فَخَرَجَ فِيهَا سَهْمِي فَخَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ مَا أُنْزِلَ الْحِجَابُ [ر: ۲۴۵۳]

تراجم رجال

۱- حجاج بن منهال: دا ابو محمدحجاج بن منهال انماطی بصری رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باب ماجاء ان الاعمال بالنية والحسبة....)) لاندې تیر شوی دی. (۲)

۲-عبدالله بن عمر: دا عبدالله بن عمر نمیری رحمه الله دي. (۳)

۳- یونس: دا یونس بن یزیدبن ابی الجاد ایلی رحمه الله دي. دَ دوی مختصرحالات ((بدء الوحی)) دَ پنځم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۴)

۴-زهري: دا امام محمدبن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دي. دَ دوی مختصرحالات "بدء الوحی" دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۵)

۵-عروه بن الزبیر: دا جلیل القدر تابعی حضرت عروه بن زبیر رحمه الله دي. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) دَ دوئم حدیث په ذیل کښې تیرشوی دی. (۶)

۶- سعید بن المسیب: دا مشهور تابعی حضرت سعید بن المسیب رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باب من قال ان الاعمال هوالعمل)) لاندې تیرشوی دی.(۷)

۷- علقمه بن وقاص: داعلقمه بن وقاص بن محصن لیثی رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((كتاب الايمان باماجاء ان الاعمال بالنية اوالحسبة)) کښې تیرشوی دی. (۸)

---

۱) قوله: عن حديث عائشة رضى الله عنها: الحديث مرتخريجه فى كتاب الهبة باب هبة المراة لغير زوجها..

۲) (كشف البارى (ج۲ص ۷٤٤)-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ كتاب الشهادات باب اذا عدل رجل رجلا.....-

٤) (كشف البارى (ج۱ص۴۶۳) وانظر كشف البارى (ج۳ص۲۸۲)-

۵) (كشف البارى (ج۱ص ۳۲۶)

۶) (كشف البارى (ج۱ص ۲۹۱)

۷) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-

۸) (كشف البارى(ج۲ص ۷٤۱)-

٨- عبيدالله بن عبدالله: داعبيده بن عبدالله بن عتبه بن مسعود رحمه الله دي. دَ دوى څه حالات ((بدء الوحى)) پنځم حديث لاندې او مفصل حالات ((كتاب العلم باب متى يصح سماع الصغير؟)) كښې تيرشوى دى. (١)

٩- عائشه: دا حضرت عائشه ام المؤمنين عائشه بن ابى بكر الصديق رضي الله عنها ده. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) دَ دونم حديث لاندې راغلى دى. (٢)

تنبيه امام بخارى رحمه الله دلته دَ باب لاندې چه كوم حديث ذكر كړيدې، هغه دَ حضرت عائشې رضي الله عنها مشهور حديث ((حديث الافك)) دې. دَ دې حديث مكمل تشريح ((كتاب المغازى)) كښې راغلى ده. (٣)

دحديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث باب دَ ترجمه سره مطابقت ظاهر دې او په دې كښې تصريح ده چه عائشه رضي الله عنها نبى كريم ﷺ خپل ځان سره بوتلې وه، هغه نى دَ خسرئ راويستو نه پس بوتلې وه. (۴)

٦٢- باب: غَزْوِ النِّسَاءِ وَقِتَالِهِنَّ مَعَ الرِّجَالِ

دَ ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه دَ دې خبرې احتمال دې چه دَ امام بخارى رحمه الله غرض دَ باب دَ ترجمه نه دابيان كول وى چه ښځې خود غزوې دپاره اووتلې ليكن هغوى به جنگ نه كوى نو دَعبارت تقدير به دا وى ((وقتالهن مع الرجال، اى هل هوسائغ لواذا خرجن فى الغزو التصرن على ماذكر من مداواة الجرحى ونحوذلك؟)) اود ښځود سړو سره جنگ كول آيا دا شائع دى يا كه ښځې دَ سړودپاره دَ غزوې دپاره اووتلې نودَ زخميانو مرهم پټئ يا دَ دې قسم په نورو خدمت باندې به اقتصار كوى؟ (٥)

[٢٧٢٣] حَدَّثَنَا أَبُو مَعْمَرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَارِثِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ عَنْ أَنَسٍ (٦) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ أُحُدٍ انْهَزَمَ النَّاسُ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ وَلَقَدْ رَأَيْتُ عَائِشَةَ

---

١) (كشف البارى (ج١ص ٤٦٦) و)ج٣ص٣٧٩)-
٢) (كشف البارى (ج١ص٢٩١)-
٣) (كشف البارى كتاب المغازى باب حديث الافک (ص٣٣٢)-
٤) (فتح البارى(ج٦ص٧٨)-
٥) (فتح البارى (ج٦ص٧٨)-
٦) (قوله: عن انس رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضاً كتاب الجهادوالسير باب المجن ومن يترس بترس صاحبه، رقم (٢٩٠٢) وكتاب فضائل اصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب مناقب ابى طلحه رضى الله عنه رقم (٣٨١١) وكتاب المغازى باب ﴿اذهمت طائفتان منكم ان تفشلا....﴾ رقم (٤٠٦٤) ومسلم كتاب الجهاد باب غزوة النساء مع الرجال رقم(٤٦٨٣)

بِنْتَ أَبِي بَكْرٍ وَأُمَّ سُلَيْمٍ وَإِنَّهُمَا لَمُشَمِّرَتَانِ أَرَى خَدَمَ سُوقِهِمَا تَنْقُزَانِ الْقِرَبَ وَقَالَ غَيْرُهُ تَنْقُلَانِ الْقِرَبَ عَلَى مُتُونِهِمَا ثُمَّ تُفْرِغَانِهِ فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ ثُمَّ تَرْجِعَانِ فَتَمْلَآنِهَا ثُمَّ تَجِيئَانِ فَتُفْرِغَانِهَا فِي أَفْوَاهِ الْقَوْمِ [۲۷۴۶، ۳۶۰۰، ۳۸۳۷]

تراجم رجال

۱-ابومعمر: دا ابومعمرعبدالله بن عمروبن ابی الحجاج منقری رحمه الله دي.

۲-عبدالوارث: داعبدالوارث بن سعیدبن ذکوان تمیمی بصری رحمه الله دي، دَدې دواړو حضراتو حالات (کتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: اللهم علمه الکتاب) کښې تیرشوی دی(۱)

۳- عبدالعزیز: دا عبدالعزیز بن صهیب بنانی بصری رحمه الله دي. دَ دوی مختصر حالات ((کتاب الایمان باب حب الرسول صلی الله علیه وسلم من الایمان)) کښې راغلی دی. (۲)

۴-انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضی الله عنه دي، دَ دوی حالات ((کتاب الایمان باب من الایمان ان یحب لاخیه مایحب لنفسه)) په ذیل کښې تیرشوی دی. (۳)

قوله: قال لما کان یوم احد انهزم الناس عن النبی صلی الله علیه وسلم: حضرت انس رضی الله عنه دَ جنګ احدپه ورځ چه کله خلقو ماتې اوخوړله او دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه خواره شول.

دلته حضرت انس رضی الله عنه په جنګ احد کښې دَ مسلمانانو دَ ماتې سره مخ کیدلو طرف ته اشاره اوفرمائیله، دَ کتاب المغازی په روایت کښې نور تفصیل ذکر دې.کوم چه مصنف رحمه الله دلته مصنف دَ اختصار په غرض سره حذف کړیدې. (۴)

قوله: قال ولقد رایت عائشة بنت ابی بکر وام سلیم، وانهما لمشمرتان: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی ما حضرت عائشه او ام سلیم رضی الله عنهما اوکتلې چه هغوی خپلې پینځې اوچتې کړې وې.

حضرت ام سلیم رضی الله عنها دا مشهوره انصاری صحابیه اودَ حضرت انس رضی الله عنه مورده.(۵)

((مشمرتان)) دَ باب تفعیل نه اسم فاعل، تثنیه مونث صیغه ده، وئیلی شي ((شمرالثوب من ساقیه)) یعنی هغې کپړې دَ پنډونه اوچتې کړې.(۶)

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۳۵۶-۳۶۱)-

۲) (کشف الباری (ج۲ ص۲)-

۳) (کشف الباری (ج۲ص٤)-

٤) (دَ تفصیل دَپاره اوګورئ کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۳۰)-

۵) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب الحیاء فی العلم-

۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۲۶) ومصباح اللغات مادة شمر-

((ارى خدم سوقهما)) ما دَ هغې دَ پنډو پانزيب ته كتل. ((خدم)) بفتح الخاء المعجمة والدال المهملة -دَخدمة جمع ده اودَ دې معنې خلخال يعنې پازيب.(۱)
او سوق جمع دَ ساق په معنى دَ پنډۍ. (۲)

يوسوال اود هغې جواب: دلته سوال دا پيدا كيږي چه حضرت عائشه رضي الله عنها خودَ حضرت انس رضي الله عنه دَ پاره نامحرم وه نودَ حضرت انس رضي الله عنه دَ پاره دَ ام المؤمنين رضي الله عنها پنډۍ طرف ته كتل څنګه جائزشو؟ علامه نووى رحمه الله دَ دې سوال دوه جوابونه فرمائيلي دي:

① دا ((نهى عن النظرالى الاجنبيات)) نه وړاندې واقعه ده، ځكه چه حضرت انس رضي الله عنه دَ غزوه احد قصه بيانوى او هغه وخت پورې اجنبياتو طرف ته دَ كتلو نهى او ممانعت نه وو نازل شوې.

② حضرت انس رضي الله عنه داخو په حديث كښې نه دى فرمائيلي چه ما دَ هغې پنډۍ ته په قصد سره كتلي وو، دَ هغه دا خبره په دې باندې محمول ده چه دا نظر كوم پريوتلې وو ناڅاپى او غير اختيارى توګه باندې وو. (۳)

قوله: تنقزان القرب: هغوى به مشكيزې ډكې اوړلې.
مطلب دا چه مشكيزې به دَ اوبونه دومره ډكې وې چه دَ هغې نه به اوبه توئيدلې. پورته چه كومه ترجمه مونږ نقل كړه، دا دَ حضرت انور شاه صاحب رحمه الله ده. (۴)

"تنقزان" معنى او ضبط: ((تنقزان)) تثنيه مؤنثه غائبه صيغه ده اودا كلمه شارحينوپه دوه شان ضبط كړيده ①يوچه دَ تاء دَ فتحه سره وى نودَ دې باب به ((نصر)) وى اودَ دې معنى دَ ټوپونو او دانګلو به وى.(۵)
ليكن په دې صورت كښې دَ ((القرب)) نصب مشكل دې. ځكه چه ((النقز)) فعل لازم دې او هغه ((القرب))كښې دَ نصب عمل نشى كولې.
دَ دې اشكال جواب صاحب ((تلويح)) داوركړې چه (القرب) ((منصوب على نزع الخافض)) دې يعنى ((تنقزان بالقرب)) (۶)

② چه دادَ تاء په ضمه سره وى نو دَدې باب ((افعال)) راځى، او په هغه صورت كښې "القرب" نصب صحيح دې، مطلب به دا وى چه هغه به دَ سير دَ شدت دَ وجه مشكيزې خوزولې.(۷)

---

۱) (جامع الاصول (ج۸ص ۲٤٠) وفتح البارى (ج۶ص۷۸) وعمدة القارى (ج ١٤ص۱۶۶)-
۲) (عمدة القارى (ج ١٤ص۱۶۶)-
۳) (شرح النووى على مسلم (ج۲ص ۱۱۶) وعمدة القارى (ج ١٤ص۱۶۷)-
٤) (فيض البارى (ج۳ص ٤۳٤)-
۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص ۱۶۶) وفتح البارى (ج۶ص۷۸)-
۶) (حواله بالا-
۷) (حواله بالا-

علامه عینی رحمه الله فرمائی چه په بعض اصول کښې ضمه د تاء صراحت دې. (۱)
البته قاضی عیاض رحمه الله فرمائی چه بعض شیوخ ،،القرب،، مرفوع لولی په داسې طریقه چه ،،القرب علی متونهما،، جمله اسمیه بغیر د واو ده (۲)

اوعلامه خطابی رحمه الله فرمائی چه زما خیال دا دې چه صحیح لفظ ((تزفران)) دې او ((زفر)) وائی درنه مشکیزه اوچتولوته، د دې وجه دا ده چه وړاندینی باب په روایت کښې امام بخاری رحمه الله "تزفر" لفظ نقل کړیدې. (۳)
خو دا خبره منلې شویده چه دا کلمه که د تاء په فتحه سره وی اوکه ضمه سره، دا د سیرۍ سرعت نه کنایه ده. (۴)

قوله: وقال غیره: تنقلان القرب علی متونهما: اود ابومعمر رحمه الله نه علاوه بل چا وئیلی دی چه هغه دواړو به په خپله شاباندې مشکیزې راوړلې.
دَ مذکوره تعلیق مطلب او مقصد: دَ ابوذر، کشمیهنی او حموی په نسخوکښې همدا رنګ دی، دا حدیث هم هغه شان په هغه سنداومتن سره امام بخاری رحمه الله په کتاب المغازی غزوه احد (۵) لاندې ذکر کړیدې.په دې کښې رواتو هیڅ اختلاف نه دې کړې بلکه ټولو((تنقزان)) نقل کړیدې. (۶)
او په ((غیره)) کښې ضمیر مجرد او ابومعمر طرف ته راجع دې اودَ غیر نه مراد جعفر بن مهران دې. (۷)
اوس دَ پورتنی عبارت مطلب دا شو چه عبدالوارث نه حدیث باب روایت کونکی ټولو حضراتو هم((تنقزان)) وئیلې دې خوجعفر بن مهران په خپل روایت کښې ((تنقلان))نقل کړیدې، او دا خبره خو دَ چا نه هم پټه نه ده ((تنقزان)) په صورت کښې چه کوم اشکال وړاندې کیدل هغه دَ ((تنقلان)) په صورت کښې نه راځی ځکه چه دا فعل متعدی دې او معنی ئې هم واضح ده. (۸)
دَمذکروه تعلیق تخریج: مذکوره تعلیق امام مسلم رحمه الله په خپل صحیح کښې دَ عبدالله بن

---

۱) (عمدة القاری(ج ۱٤ص ۱۶۶)وقدجاء هذااللفظ بضم التاء روایة باب مناقبابی طلحه رضی الله عنه من کتاب مناقب الانصاررقم (۳۸۸) وباب ﴿اذهمت طائفتان منکم ان تفشلا...﴾ من کتاب المغازی رقم (٤۰۶٤)
۲) فتح الباری (۶\۷۸) وعمدة القاری (۱٤\۱۶۷) والنهایة (۵\۱۰۶)_
۳) (اعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص۱۳۸۵)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۷۸)-
۵) (الصحیح للبخاری (ج ص) کتاب المغازی باب ﴿اذهمت طائفتان...﴾ رقم (٤۰۶٤)-
۶) (تعلیق التعلیق (ج۳ص٤٤۲)-
۷) (حواله بالا-
۸) (صحیح مسلم کتاب الجهاد والسیر باب غزوة النساء مع الرجال رقم (٤۶۸۳)-

عبدالرحمن الدارمى په واسطه سره، ابويعلى موصلى رحمه الله خپل مسند كښې او اسماعيلى رحمه الله د جعفر بن مهران په واسطه سره بعينه د حديث باب سندسره نقل كړيدې. (١)

قوله: ثم تفرغانه في افواه القوم، ثم ترجعان، فتملانها، ثم تجيئان فتفرغانه في افواه القوم....: بيا به دوارو اوبه د قوم په خلو كښې اړولې، بيا به واپس كيدلې او مشكيزې به ئې راډكولې راوړلې او بيا به ئې اوبه د قوم په خلوكښې اړولې.

«تفرغانه» د باب افعال نه دې، د دې معنى راغورزولو او اړولو ده.او ضمير منصوب ماء طرف ته راجع دې چه د قرب په لفظ سره مفهوم كيږى اوس مطلب دا شوچه هغه دوارو به هغه اوبه چه په مشكيزوكښې وې دخلقوپه خلوكښې ورغورزولې او وراړولې.(٢)

اودابوذر په نسخه كښې «تفرغانها» دې، په دې صورت كښې ضمير منصوب «القرب» طرف ته راجع به وى. (٣)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: علامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله د باب د ترجمې په الفاظو باندې اعتراض كولو سره فرمائى چه امام بخارى رحمه الله خو ترجمه قائمه كړيده «غزو النساء وقتالهن مع الرجال» اود باب په مينځ كښې چه كوم حديث ذكر كړيدې په هغې كښې د سر نه د غزوې يا د قتال ذكر نشته، په دې وجه د ترجمه او حديث په ذيل كښې مناسبت موجود نه دې، فرمائى «بوّب على غزوهن وقتالهن، وليس في الحديث انهن قاتلن» (۴)

او بيا هغوى پخپله د دې اعتراض جواب وركولو سره دوه مناسبتونه ذكر كوى:

① چه دا اوونيلې شى چه ښځو د مجاهدينو او غازيانو كوم اعانت او امداد كولو هم دغه د هغوى جهاد وو (۵)

د دې جواب تائيد د مختلفو احاديثونه كيږى. د ابوداؤد شريف روايت دې. حشرج بن زياد د خپلې نيا ام زياد رضى الله عنها نه روايت كوى:

«انها خرجت مع رسول الله صلى الله عليه وسلم في غزوة خيبر سادس ست نسوة، فبلغ رسول الله صلى الله عليه وسلم، فبعث الينا، فجئنا، فراينا فيه الغضب، فقال: مع من خرجتن وباذن من خرجتن؟ فقلنا: يارسول الله خرجنا نغزل الشعر، ونعين به في سبيل الله ومعنا دواء للجرحى ونناول السهام، ونسقي السويق.....» (۶)

يعنى هغوى د رسول الله صلى الله عليه وسلم سره غزوه خيبر ته اووتلې، هغه د شپږو ښځو نه شپږمه ښځه وه،

---

١) (تعليق التعليق (ج٣ص٤٤٢) وفتح البارى (ج٦ص٧٨)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٦٧) وشرح القسطلانى (ج٥ص٨٤)-
٣) (ارشادالسارى (ج٥ص٨٤)-
٤) (المتوارى (ص١٥٦) وعمدة القارى (ج١٤ص١٦٦) وفتح البارى (ج٦ص٧٨)-
٥) (حواله بالا-
٦) (سنن ابى داؤد ابواب الجهاد باب فى المراة والعبد يحذيان من الغنيمة رقم (٢٧٢٩)-

نو رسول الله ﷺ ته خبره اورسيدله نو هغوى ﷺ زمونږ د راغوښتلو دپاره سړې راوليګلو نو مونږ په خدمت کښې حاضرې شو. مونږ د هغوى ﷺ په مخ مبارك باندې غصه اوليدله، وې فرمائيل تاسو ښځې دچاسره اودَ چا په اجازت راوتلې ئې؟ مونږ وئيل يا رسول الله! مونږ په دې وجه راوتلې يو چه سپنږسى به تارونه كوواودې په ذريعه به د الله تعالى دلارې مدد كوو او مونږ سره د زخميانو دپاره دوائى ده او مونږ به غشى نيسو او ستوان به پرې څکوو.
په دې حديث کښې دا راغلى دى چه مونږ به غشو ورونكوته غشى نيسو او دا خبره ښكاره ده چه غازى ته څه وركونكوته د هغې په مثل اجر او ثواب به ملاويږى. (۱)
د دې جواب تائيد د حضرت ربيع بن معوذ ؓ د حديث نه هم كيږى چه راتلونكى باب نه پس په باب کښې راځى. چه ((كنا مع النبى صلى الله عليه وسلم ونداوى الجرحى.....)) (۲)
دغه شان په مسلم شريف کښې د حضرت ابن عباس ؓ حديث دې ((وقد كان يغزو بهن، فيداوين الجرحى.....)) (۳) رسول الله ﷺ به غزواتو کښې ښځې هم څان سره بوتلې چه د زخميانو خيال به ئې ساتلو او مرهم پټئى وغيره به كولې. (۴)
② يا كه دا اووئيلې شى چه دغه صحابياتو رضى الله عنهن كله د زخميانو د خيال كولو فريضه پوره كوله او په هغوى به ئې اوبه وغيره څکولې نو بعض وخت د دې امورو پوره كولو په دوران کښې د خپل څان د حفاظت او بچ ساتلو هم ضرورت پيښيدلو او همدغه احتمال غالب دې په دې وجه هغوى ته د قتال نسبت كړيشوې دى. (۵)
د دې احتمال تائيد د دې روايت نه كيږى كوم چه حضرت انس ؓ بيان كړيدې، د صحيح مسلم روايت دې:
((ان ام سليم اتخذت يوم حنين خنجرًا، فكان معها، فرآها ابوطلحة فقال: يارسول الله هذه ام سليم معها خنجر فقال لها رسول الله صلى الله عليه وسلم: ماهذا الخنجر؟ قالت: اتخذته ان دنا منى احد من المشركين بقرت به بطنه)) (۶)
ام سليم ؓ په غزوه حنين کښې يو خنجر لاس کښې نيولې وو، چه هم هغې سره وو، حضرت ابوطلحه (چه د ام سليم خاوندوو) هغې ته اوكتل نو رسول الله ﷺ ته ئې عرض اوكړو.دا ام سليم ده، د چا په لاس کښې چه خنجر دې. نورسول الله ﷺ ام سليم ؓ ته اوفرمائيل چه دا خنجر تاڅه له راخستې دې؟ نو هغې اووئيل چه څوك مشرك ماله نزدې راغلو نو په دې خنجر به زه د هغه خيټه اوشلوم.

---

۱) (عمدة القارى (ج۱۴ص ۱۶۶)-
۲) (صحيح البخارى كتاب الجهاد باب مداواة النساء الجرحى فى الغزو رقم (۲۸۸۲)-
۳) (صحيح مسلم كتاب الجهاد والسير باب النساء الغازيات يرضخ لهن....رقم (۴۶۸۴)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۷۸)-
۵) (حواله بالا المتوازى (ص۱۵۶) وعمدة القارى (ج۱۴ص ۱۶۶)-
۶) (صحيح مسلم كتاب الجهاد والسير باب غزوة النساء مع الرجال رقم(۴۶۸۰)-

د حضرت عمرفاروق رضی الله عنه د حکومت په زمانه کښې مشهور جنګ، جنګ یرموک کښې ښځو جنګ اوکړو، کله چه رومیانو په مسلمانانو باندې سختې حملې اوکړې او هغوی د مسلمانانو په لښکرکښې راننوتل نو رومیانو ښځې په تورو اووهلې، په دې موقع د قریشو ښځو ډیر په بهادرئ سره د رومیانو مقابله اوکړه او آخر ئې اوتختول. (۱)

۶۵- بَاب: حَمْلِ النِّسَاءِ الْقِرَبَ إِلَى النَّاسِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: دامام بخاری رحمه الله مقصد د باب د ترجمې نه د دې امر جواز او مشروعیت خودل دی چه ښځې په غزوه کښې سړو باندې اوبه څکولې شی، په دې کښې د حرج څه خبره نشته.(۲)

[۲۷۲۵] حَدَّثَنَا عَبْدَانُ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا يُونُسُ عَنِ ابْنِ شِهَابٍ قَالَ ثَعْلَبَةُ بْنُ أَبِي مَالِكٍ (۳) إِنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَسَمَ مُرُوطًا بَيْنَ نِسَاءٍ مِنْ نِسَاءِ الْمَدِينَةِ فَبَقِيَ مِرْطٌ جَيِّدٌ فَقَالَ لَهُ بَعْضُ مَنْ عِنْدَهُ يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ أَعْطِ هَذَا ابْنَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّتِي عِنْدَكَ يُرِيدُونَ أُمَّ كُلْثُومٍ بِنْتَ عَلِيٍّ فَقَالَ عُمَرُ أُمُّ سَلِيطٍ أَحَقُّ وَأُمُّ سَلِيطٍ مِنْ نِسَاءِ الْأَنْصَارِ مِمَّنْ بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ عُمَرُ فَإِنَّهَا كَانَتْ تَزْفِرُ لَنَا الْقِرَبَ يَوْمَ أُحُدٍ قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ تَزْفِرُ تَخِيطُ [۳۸۴۳]

تراجم رجال

۱- <u>عبدان:</u> دا عبدالله بن عثمان بن جبله رحمه الله دې.

۲- <u>عبدالله:</u> دا عبدالله بن مبارك بن واضح حنظلی رحمه الله دې. ددې دواړو حضراتو حالات "بدء الوحی" د پنځم حدیث په ذیل کښې راغلی دی. (۴)

۳- <u>یونس:</u> دا ابویزید بن یزیدبن ابی النجاد ایلی رحمه الله دې. د ده مختصر حالات "بدء الوحی" پنځم حدیث (۵) او تفصیلی حالات ((کتاب العلم باب من یرد الله به خیرا.....)) لاندې تیرشوی دی. (۶)

۴- <u>شهاب:</u> دا ابوبکر محمد بن مسلم ابن شهاب زهری رحمه الله دې. د ده حالات ((بدء الوحی))

---

۱) (ارشاد الساری (ج۵ص۸٤) وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۷)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص ۱۶۹)-
۳) (قوله: ثعلبة الحدیث اخرجه البخاری ایضا کتاب المغازی باب ذکر ام سلیط رقم ٤۰۷۱) والحدیث من افراده عمدة القاری (ج۱٤ص۱۷۰)-
٤) (کشف الباری (ج۱ص۳۶۱-۳۶۲)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص٤۶۳)-
۶) (کشف الباری (ج۳ص۲۸۲)-

دریم حدیث کښې راغلی دی.(۱)

۵- ثعلبه بن ابی مالک: داابویحیی یاابومالک ثعلبه بن ابی مالک عبدالله بن سام القرظی المدنی رضی الله عنه دې. (۲)

دا د بنوقریظه د جمات امام وو او تر آخرعمر پورې په دې منصب باندې وو او د انصارو حلیف وو.(۳)

د هغه پلار عبدالله بن سام ابومالک اصلایمنی دې او د قبیله "کنده" سره د هغه تعلق وو او یهودی مذهب والا وو، د یمن نه راغلې وو او مدینه منوره کښې آباد شوې ووا او د بنو قریظه یوسرې ابن سعید لورسره ئی نکاح اوکړه اوابومال بنو قریظه حلیف جوړشو په دې وجه هغه ته قرظی وائی.(۴)

اود هغه پلارعبدالله بن سام غالباً غزوه بنی قریظه کښې د کفریه حالت کښې اووژلې شو.(۵)

حضرت ثعلبه رضی الله عنه صحابی دې که نه؟: د حضرت ثعلبه رضی الله عنه په صحابی کیدو کښې د محدثینو اختلاف دې. ابن سعد، امام ابوحاتم، ابن حبان، عجلی اوداسې نور بعض حضرات هغه ته تابعی وائی. ابن ابی حاتم فرمائی (سالت ابی عن ثعلبة بن ابی مالک؟ فقال: هومن التابعین)(۶)

خو امام یحیی بن معین، حافظ جمال الدین مزی، امام بخاری، ابن عبدالبر، ابن قانع، ذهبی او مصعب بن عبدالله زبیری رحمهم الله وغیره رائې دا ده چه صحابی دې. (۷)

تاسو د فریقینو اقوال اوکتل خو راجح همدغه معلومیږی چه دا صحابی دې.

علامه ابن عبدالبر رحمه الله په قول حضرت ثعلبه قرظی رضی الله عنه د نبی کریم ﷺ په مبارکه زمانه کښې اسلام قبول کړې وو. (۸)

پخپله د حضرت ثعلبه رضی الله عنه وینا ده، سماك بن حرب رحمه الله د حضرت ثعلبه رضی الله عنه نه روایت کوی چه هغوی فرمائیلی دی: ((کنت غلاما علی عهد النبی صلی الله علیه وسلم))(۹)

په دې وجه راجح همدغه دی چه هغه صحابی دې. او هغوی په حالت اسلام کښې رسول الله ﷺ لیدلې دې. او ابن ماجه کښې د هغه مرفوع روایت هم موجود دې. (۱۰)

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۳۲۶)-
۲) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۷) وطبقات ابن سعد(ج۵ص۷۹)-
۳) (حواله بالا الجرح والتعدیل (ج۲ص ۳۹۰) رقم (۱۸۷۵)-
٤) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۷۹)-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۷۹) والاصابة (ج۱ص۲۰۱)-
۶) (تهذیب التهذیب (ج۲ص۲۵) وحاشیة سبط ابن العجمی (ج۱ص ۲۸٤)وطبقات ابن سعد [۵ص۷۹] وتعلیقات معجم الصحابة (ج۳ص ۹۲٤)-
۷) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۷) والاستیعاب (ج۱ص۱۳۲) وتاریخ البخاری الکبیر (ج۱ص۱۷٤) ومعجم الصحابة (ج۳ص ۹۲٤)والکاشف للذهبی (ج۱ص ۲۸٤)-
۸) (الاستیعاب (ج۱ص۱۳۲)-
۹) (حاشیة سبط ابن العجمی علی الکاشف (ج۱ص ۲۸٤)-
۱۰) اخرج ابن ماجة لثعلبة بن ابی مالک عن النبی صلی الله علیه وسلم کان یخطب قائما خطبتین یفصل بینهما بجلوس وابوبکروعمر رضی الله عنهما کذلک. سنن ابن ماجه: کتاب الرهن، باب الشرب من الاودیة رقم (۲٤۸۱)

حافظ ابن حجر رحمه الله دَ هغوی صحابی کیدو ته ترجیح ورکولو سره لیکی: ((وحدیثه من عمرفی صحیح البخاری ومن یقتل ابوه بقریظة ویکون هو بصدد من یقتل لولا الانبات لایمتنع ان یصح سماعه فلهذا الاحتمال ذکرته هنا)) (۱)

یعنی دَ حضرت عمر رضی الله عنه نه په صحیح بخاری کښې دَ هغوی حدیث موجود دې او دَ چاپلار چه په بنوقریظه کښې قتل شوې وی او هغه پخپله هم قتل کیدو ته نزدې وی که دَ انبات معامله نه وه نودَ هغه سماع عن النبی صلی الله علیه وسلم صحیح کیدل ممتنع نه ده،په دې وجه دَ حضرت ثعلبه رضی الله عنه تذکره ما (قسم اول) کښې نقل کړیده.

او حافظ ابن حرج رحمه الله "الاصابة" په قسم اول کښې دَ هغه صحابه کرامو ترجمه او تذکره لیکلې ده دَ چا رویت او صحبت چه ثابت وی، که هغه ثبوت په کومه طریقه هم وی. (۲)

مصعب بن عبدالله زبیری رحمه الله فرمائی((سنه سن عطیة وقصته کقصته)) (۳) یعنی حضرت ثعلبه دَ حضرت عطیه رضی الله عنه هم عمر دې اودَ حضرت ثعلبه رضی الله عنه قصه هم دَ عطیه رضی الله عنه دَ قصې په شان ده.(۴)

دا خبره دې واضحه وی چه دَ حضرت عطیه رضی الله عنه په صحبت کښې هیڅ اختلاف نشته. هغه په اتفاق سره صحابی دې

نو حضرت ثعلبه رضی الله عنه به هم صحابی شمیرلې شی. حضرت ثعلبه رضی الله عنه دَ نبی کریم صلی الله علیه وسلم نه، حضرت عمر، حضرت عثمان، حضرت جابر او حارثه بن نعمان رضی الله عنهم وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

اودَ هغه نه روایت کونکوکښې دَ هغه ځوئ ابومالك، منظور، زهری، مسوربن رفاعة، محمدبن عقبه او صفوان بن سلیم وغیره شامل دی.(۵)

دا دَ صحیح بخاری،ابوداؤداو ابن ماجه راوی دې.(۶) اودَ هغه په صحاح سته کښې صرف یو مرفوع حدیث دې. (۷)

---

۱) (الاصابة (ج۱ص۲۰۱)-

۲) (الاصابة (ج۱ص ٤)-

۳) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۷)-

٤) (وقصة عطیة رواها الائمة الاربعة وهی: عن عطیة القرظی قال: کنت فیمن حکم علیهم سعد بن معاذ، فشکوا فی امن الذریة انا اومن المقاتلة؟ فقال رسول الله صلی الله علیه وسلم: انظروا فان کان انبت الشعر فاقتلوه والافلاتقتلوه. قال: فاذا عانتی لم تنبت فالقونی فی الذریة فلم اقتل. انظر سنن ابی داؤد ابواب الحدود باب فی الغلام یصیب الحد. رقم (٤٤٠٤-٤٤٠٥) والترمذی ابواب السیر باب ماجاء فی النزول علی الحکم رقم (۱۵۸٤) والنسائی کتاب قطع السارق باب ماجاء البلوغ وذکر السن..... رقم (٤۹۸٤) وابن ماجه ابواب الحدود باب من لایجب علیه الحد رقم (۲۵٤۱)-

۵) (شیوخ وتلامذه دَ پاره اوګورئ تهذیب الکمال(ج٤ ص۳۹۷-۳۹۸)-

۶) (تهذیب الکمال (ج٤ص۳۹۸)-

۷) (تعلیقات معجم الصحابة (ج۳ص۹۲٤) وخلاصة الخزرجی)ص۵۷) حرف الثاء من اسمه ثعلبة-

۶- **عمر بن الخطاب:** دا خلیفه ثانی امیرالمؤمنین حضرت عمر بن الخطاب العدوی ﷛ دي. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) په رومبنی حدیث او مفصل حالات ((کتاب الایمان باب زیادة الایمان ونقصانه)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

قوله: ان عمر بن الخطاب رضی الله عنه قسم مروطاً بین نساء من نساء المدینة، فبقی مرط جید: حضرت ثعلبه بن ابی مالك ﷛ فرمائی چه حضرت عمربن الخطاب ﷛ د مدینې منورې په ښځوکښې څادرونه تقسیم کړل، نو یو ښه څادر بچ شو.

مروط—بضم المیم والراء—مرط جمع ده، دَ وړنې یا ریښمو څادر ته وائی.(۲)

((فقال له بعض من عنده: یا امیرالمؤمنین، اعط هذا ابنة رسول الله صلی الله علیه وسلم التی عندك - یریدون: ام کلثوم بنت علی))

نوحضرت عمر ﷛ سره ناست یو سړی اووئیل امیرالمؤمنین!دا څادر دَ رسول الله ﷺ لوریې ته ورکړه چه ستاسو په نکاح کښې ده. دَ هغه مراد ام کلثوم ﷞ وه، چه دَ حضرت علی ﷛ لور وه.

حافظ ابن حجر فرمائی:((لم اقف علی اسمه)) دَ هغه قائل نوم ماته معلوم نه شو.(۳)

قوله: ام کلثوم رضی الله عنها: دا دَ حضرت علی او حضرت فاطمه ﷞ دَ تولونه کشره لور وه او د حضرات حسنین ﷞ سکه خور اودَ رسول الله ﷺ نمسئی وه، په دې وجه په حدیث کښې هغې ته ((بنت رسول الله)) اووئیلې شوه.(۴)

دا دَ رسول الله ﷺ په حیات مبارك کښې پیدا شوه او حضرت عمر په خپل دور خلافت کښې دَ حضرت علی ﷛ نه دَ هغې رشته دَ خپل ځان دپاره اوغوښتله، هغه وخت دا ماشومه وه. (۵)

دَ هغې نکاح حضرت عمر ﷛ سره په کال ۱۷ھ کښې اوشوه. (۶) دَ هغې نه دَ حضرت عمر ﷛ یوه لور رقیه او یو خوئ زید پیداشو. (۷)

دَ حضرت عمر ﷛ دَ شهادت نه پس دَ هغې نکاح عوف بن جعفر بن ابی طالب سره اوشوه، دَعوف دَ انتقال نه پس دَ هغه رور محمدبن جعفر هغې سره نکاح اوکړه، دَ محمد نه پس

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۹) و(ج۲ص ٤٧٤)-
۲) (عمدة القاری (ج١٤ص١٦٨)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۷۹)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا والاصابة (ج٤ص٤٩٢) وعمدة القاری (ج١٤ص ١٦٨)-
۶) (دَ شیعیت اصلی رو پ(ص۲۷۵)-
۷) (تهذیب الاسماء واللغات (ج۲ص۳۶۵) وسیر اعلام النبلاء (ج۳ص۵۰۱)-

عبدالله بن جعفر سره د هغې نکاح اوشوه. (۱)
دَ حضرت ام کلثوم رضي الله عنها او دَ هغې دَ خوئ زیدبن عمر په یوه ورځ انتقال اوشواوحضرت سعیدبن العاص رضي الله عنه چه په هغه ورځوکښې د مدینې منورې امیر وو دَ دواړو جنازه اوکړه.
دا سانحه دَ حضرت معاویه رضي الله عنه دَ خلافت په شروع ورځو کښې اوشوه. (۲)

قوله: فقال عمر: ام سلیط احق، وام سلیط من نساء الانصار ممن بایع رسول الله صلی الله علیه وسلم: نو حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه ام سلیط ډیره حقداره ده، او ام سلیط د انصارو په هغه ښځوکښې ده چا چه دَ رسول الله ﷺ په لاس بیعت کړې وو.

حضرت ام سلیط رضي الله عنها: دا حضرت ام قیس بنت عبیدبن زیادبن ثعلبه النجاریه الانصاریه رضي الله عنها ده. (۳)
او دا هم په خپل کنیت سره مشهوره وه. (۴)
هغې سره اوله نکاح ابوسلیط بن ابی حارثه بن قیس نجاری کړې وه او دَ ابوسلیط نه یو خوئ سلیط او یوه لور فاطمه پیدا شوه نو په دې وجه هغې ته ام سلیط وائي. (۵)
دَ ابوسلیط دَ وفات نه پس دا دَ مالك بن سنان په نکاح کښې راغله اودَ هغه نه حضرت ابوسعید خدری رضي الله عنه پیدا شو. (۶)
هغې ته دَ رسول الله ﷺ نه دَ بیعت او غزوه احد، خیبر او حنین کښې یوځائ کیدو شرف حاصل دې. (۷)

قوله: قال عمر: فانها کانت تزفر لنا القرب یوم احد: حضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائیل چه ام سلیط به زمونږ دپاره په جنګ احد کښې مشکیزې راوچتولې او راوړلې. دلته حضرت عمر رضي الله عنه دَ ځادر په معامله کښې حضرت ام کلثوم رضي الله عنها په مقابله کښې حضرت ام سلیط رضي الله عنها ته ترجیح ورکولو علت ښائی چه حضرت ام سلیط رضي الله عنها به په غزوه احد کښې زمونږ دَ پاره مشکیزې اوچتولې راوړلې نو په دې وجه دَ دغه ځادر زیاته حقداره هغه ده.

قوله: قال ابوعبدالله: تزفر: تخیط: ابوعبدالله (امام بخاری) فرمائی چه تزفر معنی هغې به ګنډل.
داجمله صرف دَ مستملی په روایت کښې ده باقی نسخ صحیح بخاری کښې دا توضیحی جمله نشته. (۸)

---

۱) (الاصابة (ج ٤ص ٤٩٢)-
۲) (حواله بالا وطبقات ابن سعد (ج۸ص ٤۶۵) کشف الباری کتاب المغازی (ص ۲٤۰)-
۳) (طبقات ابن سعد (ج۸ص٤١٩)-
٤) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٦٨)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص١٦٨)-
۶) (فتح الباری (ج۷ص ۳۶۷)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۷۹) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٦٩) وطبقات ابن سعد (ج۸ص٤١٨)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۷۹) وعمدة القاری [١٤ص١٦٩)-

امام بخاری رحمه الله دَ زفر معنی دلته ګنډل بیان کړې دی په دې باندې دَ بخاری شارحینو اعتراض کړې دې. حافظ ابن حجر او علامه عینی فرمائی ((ذلك لایعرف فی اللغة، وانما الزفر: الحمل)) (۱) چه دا په لغت کښې غیرمعروف ده او زفر په حقیقت کښې دَ اوچتولو په معنی کښې دې. او قاضی عیاض رحمه الله فرمائی ((غیرمعروف فی اللغة)) (۲) او حضرت شیخ الحدیث صاحب هم دَ علامه ګنګوهی رحمه الله په حواله سره (مقدمه لامع) کښې دا تفسیری جمله دَ امام بخاری رحمه الله دَ اوهامونه ګرځولې ده. (۳)

بیا حضرت ګنګوهی رحمه الله هم پخپله دَ دې توجیه ذکر کړیده، فرمائی چه کیدیشی دَ امام بخاری رحمه الله دَ پورته ذکر شوی تفسیر وجه دا وی ((تزفر)) معنی دَ هغوی په نزد دا چه حضرت ام سلیط رضی الله عنها هغه مشکیزې په هغه حال کښې چه هغه خالی شلیدلې وې نو دَ ګنډلودپاره به ئې راوچتولې، او دا اوچتول دَ مشکیزود اوبوڅکلودپاره نه وی. (۴)

او په دې توجیه سره دَ امام بخاری رحمه الله دا پورتنئ تفسیری جمله بالکل صحیح ګرځی.

او نورو شارحینو حضراتو دَ دې اعتراض جواب دا ارشاد فرمائیلې چه امام بخاری رحمه الله غالبًا دلته دَ ابوصالح کاتب اللیث اتباع کړیده، دَ ابوصالح نه تزفر په معنی دَ تخرز مروی دې اودَ خرز معنی ګنډل ده. (۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف دَ باب دَ ترجمه سره مناسبت دَ حدیث باب په دې جمله کښې دې ((فانها کانت تزفر لنا القرب یوم احد)) (۶)

۶۶- بَاب: مُدَاوَاةِ النِّسَاءِ الْجَرْحَى فِي الْغَزْوِ

دَ ترجمة الباب مقصد: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دا بیان کول غواړی چه دَ حضور صلی الله علیه وسلم په زمانه کښې دَ جنګ په میدان کښې ښځو به دَ مجاهدینو دَ اسلام مرهم پټئ او علاج معالجه کوله او دا ثابت دی. (۷)

په وړاندینی باب کښې خودَ ښځومتعلق یوخدمت یعنی مشکیزې اوچتولو او راوړلو ذکر

---

۱) (انظر فتح الباری (ج۶ص۷۹) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۹) وقال ابن بطال: قوله: تزفرلناالقرب یعنی تحمل قال صاحب العین ولافعال (ای اخلیل النحوی) زفر الحمل زفرا: نهض به والزفر: القربة، والزوافر: الاماء یحملن القرب (ج۵ص۷۹)-

۲) (شرح القسطلانی (ج۵ص۷۵)-

۳) (مقدمة اللامع (ج۱ص۲۴۳) وایضاًانظر لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-

۴) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۵)-

۵) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۸) فتح الباری (ج۶ص۷۹)-

۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۷)-

۷) (عمدة القاری (ج۱۴ص ۱۶۸)-

وو او په دې باب کښې د هغوی سره متعلق يو بل خدمت يعنی د زخميانو مرهم پټئی وغيره ذکر دې.

[۲۷۲۶] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ ذَكْوَانَ عَنِ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ(۱) قَالَتْ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَسْقِي وَنُدَاوِي الْجَرْحَى وَنَرُدُّ الْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ [۲۷۲۷، ۵۳۵۵] .

تراجم رجال

۱- علی بن عبدالله: دا امام ابوالحسن علی بن عبدالله ابن المدینی رحمه الله دې. د دوی حالات ((كتاب العلم باب الفهم فی العلم)) لاندې تيرشوی دی. (۲)

۲- بشربن المفضل: دا ابواسماعیل بشربن المفضل بن لاحق رقاشی رحمه الله دې. د ده تذکره ((كتاب العلم باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: رب مبلغ اوعی من سامع)) لاندې راغلې ده. (۳)

۳- خالدبن ذکوان: دا ابوالحسن خالدبن ذکوان المدنی رحمه الله دې. (۴)

۴- الربيع بنت معوذرضی الله عنها: دا انصاری صحابیه حضرت الربيع بنت معوذ رضی الله عنها ده. (۵)

قوله: قالت: كنا مع النبی صلی الله علیه وسلم نسقی، ونداوی الجرحی ونرد القتلی الی المدینة: حضرت ربيع بنت معوذ رضی الله عنها فرمائی چه مونږ نبی کريم صلی الله علیه وسلم سره (په يوغزوه کښې شريك وو) په زخميانوياندې به مو اوبه څکولې او د هغوی مرهم پټئی به موکولې او کوم خلق به چه شهيدان شو هغه به مو مدينې منورې ته اوچتولو راوړلو.

دباب په حديث کښې دا راغلی دی، د نامحرم سړی مرهم پټئی اودې قسم نورخیزونه مثلاً د بیمار خیال به موساتلو او موتیٰ (شهداء) د میدان جنګ نه مدينې منورې ته منتقل کول.

يواعتراض اود هغې جواب: اوس سوال دا پيدا کيږی چه دا څنګه جائز شو چه ښځې د نامحرم سړو پټئی کوی، څکه چه په دې کښې د پردو سړو او ښځو ګډوډوالې لازم راځی؟(۶)

---

۱) (قوله: عن الربيع..." الحديث اخرجه البخاری ايضًا كتاب الجهاد باب ردالنساء الجرحی والقتلی رقم (۲۸۸۳) وكتاب الطب باب هل بداوی الرجل المراة والمراة الرجل؟ رقم (۵۶۷۹) ولم يخرجه غيره من الائمة الستة.

۲) (کشف الباری (ج۳ص۲۹۷)-

۳) (کشف الباری (ج۳ص۲۲۲)-

۴) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الصوم باب صولم الصبيان-

۵) (حواله بالا-

۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۶۸)-

شارحینود دې اعتراض دوه جوابونه لیکلی دی:
① دا احتمال چه مذکوره واقعه دَ حجاب دَ نازلیدلو نه اول وی نو څه حرج نشته. (۱)
② علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه ممکن ده چه صحابیات دَ علاج په دوران کښې سړو له دَ لاس اوړلو نه بغیر علاج کوی، هغه داسې چه دوائی خوصحابیاتو تیاروله او په متاثره حصه باندې هغه دوائی څوك بل سړې یا محرم ښځه لګوی، په دې صورت کښې هم لاس لګول نشی کیدې. (۲)
دَ حدیث باب نه مستنبط یوه فائده: دَ باب دَ حدیث نه دا معلومه شوه چه دَ ضرورت او حاجت په وخت کښې اجنبی سړې یا ښځه دَ یو بل علاج معالجه کولې شی، لیکن داخبره دې خامخاپه خیال کښې ساتی چه دَ علاج په دوران کښې دَ متاثره حصې نه دَ نظر یا لاس لګولو وغیره نه تجاوز اونه کړی. صرف هغه متاثره حصې ته دې ګوری او لاس دې اوړی (۳)
دَدې وجه داده چه علاج ضرورت دې اودا قاعده مسلمه ده چه (الضرورات تبیح المحظورات) (۴)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث مطابقت دَ باب دَ ترجمه سره بالکل واضح دې او هغه دَ حدیث په دې جمله کښې دې: ((ونداوی الجرحی)) چه مونږ به دَ زخمیانو علاج معالجه کوله. (۵)

۶۷-بَاب: رَدِّ النِّسَاءِ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دَ دې باب لاندې په میدان جنګ کښې دَ ښځومتعلق یو بل خدمت یعنی میدان جنګ نه زخمیان او شهیدان منتقل کولو بیان کوی. (۶)
په حدیث باب کښې دی چه ښځو به زخمیان راوچتول راوړل. خو چه کوم مقتولین او شهداء وو هغوی به ئې مدینې منورې ته رسول.

[۲۷۲۷] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا بِشْرُ بْنُ الْمُفَضَّلِ عَنْ خَالِدِ بْنِ ذَكْوَانَ عَنْ الرُّبَيِّعِ بِنْتِ مُعَوِّذٍ (۷) قَالَتْ كُنَّا نَغْزُو مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَنَسْقِي الْقَوْمَ وَنَخْدُمُهُمْ وَنَرُدُّ الْجَرْحَى وَالْقَتْلَى إِلَى الْمَدِينَةِ [ر: ۲۷۲۶]

تراجم رجال

۱- مسدد: دا مسدد بن مسرهد بن مسربل رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((کتاب الایمان باب

۱) (فتح الباری (ج ۱۰ص۱۳۶)-
۲) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵)-
۳) (فتح الباری (ج ۱۰ص ۱۳۶) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۶۸) وشرح ابن بطال (ج۵ص۷۹)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص ۸۰)-
۵) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۶۸)-
۶) (عمدة القاری (ج ١٤ص۱۶۹)-
۷) (قوله: عن الربیع بنت معوذ رضی الله عنها: الحدیث مرتخریجه انفا فی الباب السابق-

من الایمان ان یحب لاخیه ما یحب لنفسه)) لاندې تیره شویده.(۱)
دَ سند نورو رجال حواله په تیرشوی باب په سند کښې تیرشو دی.

قوله: قالت: کنا نغزو مع النبی صلی الله علیه وسلم فنسقی القوم ونرد الجرحی والقتلی الی المدینة:

د نرد الجرحی والقتلی معنی اودَ دې احتمالات: علامه گنگوهی رحمه الله فرمائی:

((ونرد الجرحی والقتلی)) کښې دوه احتماله دی.

① که قتلی نه مراد حقیقی مقتولین او شهداء وی او لفظ ((قتلی)) په حقیقت باندې محمول کړېشی نو هغه واپس کړولو وجه به دا وی چه دَ هغوی تدفین وغیره کښې مشغولیت چونکه په قتال کښې خلل پیدا کولو سبب دې، په دې وجه دا شهداء او مقتولین به ښځو دَ میدان جنگ نه مدینې منورې ته منتقل کول.(۲)
لیکن په دې معنی او احتمال باندې دَ دې روایت په وجه دا اشکال کیږی کوم چه امام احمد، ابوداؤد، ترمذی، نسائی او دارمی رحمه الله وغیره نقل کړی دی، دَ حضرت جابر رضی الله عنه نه روایت دې فرمائی:

((لما کان یوم احد، جاءت عمتی بابی لتدفنه فی مقابرنا، فنادی منادی رسول الله صلی الله علیه وسلم: ردوا القتلی الی مضاجعهم))، (اللفظ للترمذی)(۳)
دَ دې روایت نه معلومیږی چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم شهیدان مدینې منورې ته منتقل کولو نه منع فرمائیلې وه او هغوی دَ خپل شهادت ځائ ته واپس کولو حکم ورکړې وو. اودَ باب په حدیث کښې ذکرشوې روایت برخلاف شهیدان مدینې منورې ته دَ منتقل کولو ذکر دې؟
حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا کاندهلوی رحمه الله دَ دې اشکال جواب ورکولو سره فرمائی چه بهتر هم دغه ده چه ردالقتلی نه هغوی دَ جنگ دَ ځائ نه قبرونو طرف ته منتقل کول مراد واخستې شی اودَ دې تائید دَ شرح القسطلانی دَ دې عبارت نه کیږی: ((قال السفاقسی: کانوا یوم احد یجعلون الرجلین والثلاثة من الشهداء علی دابة، وتردهم النساء الی موضع قبورهم))(۴)
سفاقسی رحمه الله فرمائی چه دَ غزوه احد په موقع صحابه کرامو دوه یا درې شهیدان په یو

۱) (کشف الباری (ج۲ص۲)-
۲) (لامع الدراری (ج۷ص۲۳۶)-
۳) (الحدیث اخرجه الامام احمدفی مسنده (ج۳ص۲۹۷) وابوداؤدفی سننه ابواب الجنائز باب فی المیت یحمل من ارض الی ارض رقم (۳۱۶۵)والترمذی فی جامعه ابواب الجهاد باب (فی ماجاء فی دفن القتیل فی مقتله) رقم (۱۷۱۷)والنسائی فی سننه ابواب الجنائز باب این یدفن الشهید؟ رقم (۲۰۰۶-۲۰۰۷) والدارمی فی سننه (ج۱ص۳۶) المقدمة باب ما اکرم به النبی صلی الله علیه وسلم فی برکة طعامه رقم (۴۳) والخطیب التبریزی فی مشکاة المصابیح کتاب الجنائز باب دفن المیت الفصل الثانی رقم (۱۷۰۴)-
۴) (ارشاد الساری (ج۵ص۸۵) وعزاالعلامة العینی هذاالقول الی ابن التین (ج۱۴ص۱۶۹)-

خاروى كيخودل او ښځو به هغه د هغوى قبرونو ته منتقل كول (۱)

او پاتې شو «الى المدينة» الفاظ نو علامه قسطلانى رحمه الله په قول دا الفاظ د ابوذر په نسخه كښې نشته.(۲)

اودَ دې په جواب كښې داهم وئيلى شى چه «الى المدينة» الفاظوتعلق جرحىٰ سره دې نه چه دَ قتلىٰ نه، اودَ دې توجيه په صورت كښې معنى بالكل صحيح ده. يعنى ښځو به زخميان مدينې منورې ته منتقل كول نه چه شهيدان.(۳)

يابه دا وئيلې شى چه دَ حضرت ربيع بنت معوذ رضي الله عنها حديث كوم چه په باب كښې ذكر دې دَ نبى اكرم ﷺ دَ ممانعت نه وړاندې دې، يعنى دَ حضور ﷺ دَ منع كولو نه مخكښې دې ښځو شهيدانِ مدينې منورې ته منتقل كول ليكن روستو هغوى ﷺ اوفرمائيل چه شهيدان هم دَ هغوى دَ شهادت په ځائ كښې خښ كړئى. دغه شان دَ سنن او بخارى په رواياتوكښې تطبيق كيږى.. (۴)

②دوئم احتمال دا دې چه «قتلى» نه هغه زخميان مراد دې كوم چه مرګ ته نزدې وى، پاتې شو هغه زخمى صحابه كرام دَ چا زخمونه چه په نزدې راتلونكى وخت كښې دَ جوړيدو احتمال وو، هغه ئى هم په ميدان جنګ كښې باقى پريخودې وو چه دَ جوړيدو نه پس بيا په جنګ كښې شريك شى. (۵)

خوپه دې احتمال باندې دا اشكال كيږى چه كه «قتلى» نه مراد زخميان دى نو بيا دَ جدا "جرحى" ذكر كولو څه ضرورت دې؟

دَ دې اشكال په جواب كښې دا وئيلې شى چه په حديث كښې "جرحى" نه مراد هغه كسان دى چه مرګ ته نزدې نه وى اود هغوى دَ واپس كولو نه دَ هغوى خيموته منتقل كول وى. (۶)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث دَ باب دَ ترجمه سره مطابقت واضح دې، چه دَ حديث په دې جمله كښې دې. «وتَرد الجرحى والقتلى الى المدينة» (۷)

۶۸-بَاب: نَزْعِ السَّهْمِ مِنْ الْبَدَنِ

دَ ترجمة الباب مقصد: علامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى چه امام بخارى دَ يو وهم

(۱) (تعليقات لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۶)-
(۲) (ارشاد السارى (ج۵ص۸۵)-
(۳) (تعليقات لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۶)-
(۴) (حواله بالا (ص۲۳۷)-
(۵) (لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۷)-
(۶) (تعليقات لامع الدرارى (ج۷ص۲۳۷)-
(۷) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۶۹)-

لري كولو د پاره دا باب قائم كړيدي، چاته دا وهم كيديشي چه شهيد كه په غشى لګيدلي دي نو هغه به د شهيدد بدن نه نشى راويستلي بلكه غشي هم په هغه حالت باندي پريخوديشى لكه څنګه چه هغه د وينو رنګ بدن سره د خنبولو حكم وركړي شوي دي د پاره چه د قيامت په ورځ هغه هم په هغه حالت كښې د الله تعالى دربار كښې حاضر شى، نو امام بخارى رحمه الله د دې توهم ازاله فرمائى چه داسې څه خبره نشته او حكم هم دغه دې چه كله تاسو شهيد خښ كړئى نو د هغه زغره وغيره كوزه كړئى او وسله كومه چه د هغه په بدن باندې ده هغه جدا كړئى نو غشې به هم راويستې شى. (۱)

د علامه مهلب رحمه الله موقف بل دې هغه فرمائى چه امام بخارى رحمه الله دلته د انسان د بدن نه د غشى ويستلو جواز بيانوى، كيديشى چه د دې د راويستلو سره د هلاكت او مرګ انديښنه وى او دا خپل ځان پخپله په هلاكت كښې د اچولو برابر نه دى، او د دې كار نه د نفع او صحت اميدهم وى، هم د دې مثل زخم خيرل او دا شلول او په اوسپنه وغيره باندې داغ لګول يعنى هغه ټول كارونه د كومو په ذريعه چه علاج كولې شى.

مقصد دا شو لكه څنګه چه د زخم خيرل، او په بدن باندې د علاج په غرض داغ لګول جائز دى دغه شان د بدن نه غشې ويستل هم جائز دى. (۲)

حافظ ابن حجر او علامه عينى رحمه الله دې دوئم يعنى د علامه مهلب رحمه الله قول ته ترجيح وركړيده ځكه چه د باب حديث د هغه سړى متعلق دې د چانه چه غشې د هغه د ژوند په حالت كښې اوويستلې شو اود علامه ابن المنير رحمه الله قول (نزع السهم بعد الموت) سره متعلق دى (۳)

[۲۸۸۴] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْعَلَاءِ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ بُرَيْدِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ عَنْ أَبِي بُرْدَةَ عَنْ أَبِي مُوسَى (۴) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ رُمِيَ أَبُو عَامِرٍ فِي رُكْبَتِهِ فَانْتَهَيْتُ إِلَيْهِ قَالَ انْزِعْ هَذَا السَّهْمَ فَنَزَعْتُهُ فَنَزَا مِنْهُ الْمَاءُ فَدَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَخْبَرْتُهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِعُبَيْدٍ أَبِي عَامِرٍ [۶۰۲۰، ۴۳۰۶]

تراجم رجال

۱- محمد بن العلاء: دا ابوكريب محمد بن العلاء بن كريب همدانى كوفى رحمه الله دي.

۲- ابواسامه: دا ابواسامه حمادبن اسامه بن زيد قرشى كوفى رحمه الله دي.

۳- بريد بن عبدالله: داابوبرده بريدبن عبدالله بن ابى برده ابى موسى الاشعرى كوفى رحمه الله

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۸۱)-

۲) (شرح ابن بطال (۵ص۸۱)-

۳) (فتح البارى (ج۶ص۸۱) وعمدة القارى (۱۴ص۱۶۹)-

۴) (قوله: عن ابى موسى رضى الله عنه: الحديث اخرجه البخارى ايضًا كتاب المغازى باب غزوة اوطاس رقم (۴۳۲۳) وكتاب الدعوات باب الدعاء عندالوضوء رقم (۶۳۸۳) ومسلم كتاب فضائل الصحابة باب من فضائل ابى موسى وابى عامر الاشعريين رقم (۶۴۰۶)-

دي. دَ دي دريوارو حضراتو تذكره ((كتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تيره شوې.(۱)

۴-ابوبرده: دا دَ حضرت ابوموسى الاشعرى رضي الله عنه خوئ دې، دَ ده تذكره ((كتاب الايمان باب اى الاسلام افضل؟)) په ذيل كښې راغلې ده.(۲)

۵- ابوموسى: دا مشهور صحابى رسول، حضرت ابوموسى الاشعرى رضي الله عنه دې، دَ هغوى حالات هم د مذكوره باب لاندې تيرشوى دى.(۳)

قوله: قال: رمى ابوعامر فى ركبته فانتهيت اليه، فقال: انزع هذا السهم، فنزعته: حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه فرمائى چه دَحضرت ابوعامرزنګون په غشي اولګيدو نوزه هغه له لاړم،هغه ماته اووئيل چه دا غشي راوباسه،نوماهغه راؤويستلو.

په حديث باب كښې ذكر شوې واقعه دَ غزوه اوطاس سره متعلق ده، دلته امام بخارى رحمه الله دَ ابو موسى اشعرى رضي الله عنه حديث په اختصار سره بيان كړو، همدغه حديث هغوى په كتاب المغازى كښې تفصيل سره نقل كړيدې هلته دَ دې تشريح هم راغلې ده. (۴)

قوله: حضرت ابوعامر رضي الله عنه: دا دَ نبى اكرم ﷺ يو جانثار صحابى، دَ حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه محترم تره دې.دَ هغه نوم عبيد بن سليم بن حضاربن حرب دې، قبيله اشعرين اودبن زيد سره دَ هغه تعلق دې. (۵)

او على ابن المدينى دَ هغه نوم عبيدبن وهب او ابونعيم اصفهانى رحمه الله دَ هغه نوم عبدالله بن وهب ليكلې چه صحيح نه دې.(۶)

دَدوى شميرد نبى اكرم ﷺ په كبارو صحابه كراموكښې دې، ابن قتيبه دَ هغوى ذكردَ حبشې طرف ته هجرت كونكو كښې كړيدې، لكه دا قديم الاسلام صحابى وو، هغوى نور ليكلى دى چه دې په شروع كښې نابينا وو بيا بينا شو.(۷)

په غزوه حنين كښې چه كله مشركانو ته شكست اوشو نو په هغوى كښې ډير خلق اوتختيدل او اوطاس ته راغلې وو، رسول الله ﷺ هغوى ته ماتې وركولودپاره دَ حضرت ابوعامر رضي الله عنه په مشرئى كښې يوه ډله روانه كړه او هم په دې غزوه اوطاس كښې هغه شهيد شو، اودَ هغه دَ شهادت سبب هم هغه غشي جوړشوې ووچه دَ مشهور مشرك دريدبن صمه ځوئ سلمه بن دريد ويشتې وو چه دَ هغه په زنګون كښې اولګيدلو لكه چه دَ باب په حديث

---

۱) (كشف البارى(ج۲ص٤١٧)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص٦٩٠)-
۳) (حواله بالا-
٤) (انظر كشف البارى كتاب المغازى (ص٥٤٣)-
۵) (الاستيعاب بهامش الاصابة (ج٤ص١٣٥)والاصابة (ج٤ص١٦٣) واسدالغابة(ج٦ص١٨٣)-
۶) (الاستيعاب بهامش الاصابة (ج٤ص١٣٥) واسدالغابة(ج٦ص١٨٣)ومعرفت الصحابة (ج٤ص ٥١٧)-
۷) ((الاستيعاب بهامش الاصابة (ج٤ص١٣٥)والاصابة (ج٤ص١٢٣) واسدالغابة(ج٦ص١٨٣)-

شريف كښې هم مذكور دي بيا روستو حضرت ابوموسى اشعرى رضي الله عنه د هغه د قاتل كار خلاص كړو.(۱)

او بعض حضراتو غښې ويشتونكې دريد بن صمه ګرځولې دې خودا صحيح نه دى ځكه چه دريد هغه وخت كښې ډير بوډا شوې وو د هغه عمر د سلوكالونه زيات شوې وو اود بوډا والى د وجه هغه جنګ كښې شركت نه وو كړې، نو ابن الاثير رحمه الله فرمائى:

((وقيل: ان دريدًا هوالذى قتل اباعامر، وقتله ابوموسى، وذلك غلط، فان دريدًا انما حضر الحرب شيخا كبيرا ولم يباشر الحرب لكبره)) (۲)

قوله: فنزامنه الماء، فدخلت على النبى ﷺ فاخبرته، فقال: اللهم اغفر لعبيد ابى عامر: نو د زخم نه اوبه راوتلې او د نبى اكرم ﷺ په خدمت كښې حاضرشو او پوره واقعه ئې عرض كړه نو هغوى ﷺ دعا اوكړه اې الله د عبيد ابوعامر مغفرت نصيب كړه.

((نزا)) د باب "نصر" نه دې د دې مصدر نزوا و نزوانًا دې اود دې معنى راوچتيدل دى خود علامه ابن التين په قول دلته مراد د اوبو راوتل دى.(۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث د باب د ترجمه سره مطابقت ظاهر دې او هغه په دې جمله كښې دې ((انزع هذا السهم فنزعته))(۴)

۶۹- بَاب: الْحِرَاسَةِ فِي الْغَزْوِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: د حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله په قول امام بخارى رحمه الله په دې باب كښې د اسلام د لښكر د حفاظت اود الله تعالى په لاركښې څوكيدارئى كولو فضيلت بيانول غواړى. (۵)

دا هم ونيلې شى چه امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه مسلمانانو له غافل نه دى اوسيدل پكار اود خپل حفاظت انتظام كول پكار دى. معلومه نه ده چه دښمن به كله او د كوم طرف نه حمله كوى؟ دې د پاره د حراست او حفاظت ښه اهتمام كول پكار دى.

۲۷۲۹: حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ خَلِيلٍ أَخْبَرَنَا عَلِيُّ بْنُ مُسْهِرٍ أَخْبَرَنَا يَحْيَى بْنُ سَعِيدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَامِرِ بْنِ رَبِيعَةَ قَالَ سَمِعْتُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا(۶) تَقُولُ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَهِرَ فَلَمَّا قَدِمَ الْمَدِينَةَ قَالَ لَيْتَ رَجُلًا مِنْ أَصْحَابِي صَالِحًا يَحْرُسُنِي اللَّيْلَةَ إِذْ سَمِعْنَا

---

۱) (حواله بالا و كشف البارى كتاب المغازى (ص۵٤۲)-
۲) (اسدالغابة (ج۶ص۱۸۳) تنبيه: ابوعام اشعرى رضي الله عنه د نوم يو بل صحابى هم دې خوهغه د ابوموسى اشعرى رضي الله عنه رور دې اود هغه نوم هانى يا عبدالرحمن يا عبيد ياعباد بن قيس دې-
۳) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۶۹) وشرح ابن بطال (ج۵ص۸۱)-
٤) (عمدة القارى (۱٤ص۱۶۹)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۸۱) وعمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۰)-
۶) (قوله: عائشه رضى الله عنها: الحديث اخرجه البخارى ايضًا كتاب التمنى ...[بقيه حاشيه په بل مخ...

صَوْتَ سِلَاحٍ فَقَالَ مَنْ هٰذَا فَقَالَ أَنَا سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ جِئْتُ لِأَحْرُسَكَ وَنَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ [۶۸۰۴]

تراجم رجال

۱- اسماعیل بن خلیل: دا ابوعبدالله اسماعیل بن خلیل کوفی رحمه الله دي. (۱)

۲- علی بن مسهر: دا ابو الحسن علی بن مسهر القرشی الکوفی رحمه الله دي. (۲)

۳- یحیی بن سعید: دا مشهور تابعی محدث، یحیی بن سعید الانصاری رحمه الله دي. دَ دوی حالات "کتاب الایمان باب صوم رمضان احتسابا من الایمان" لاندې تیرشوی دی. (۳)

۴- عبدالله بن عامر بن ربیعه: داحضرت عبدالله بن عامر ربیعه رضي الله عنهما دي. (۴)

۵- عائشه رضی الله عنها: دا ام المؤمنین حضرت عائشه بنت ابی بکر الصدیق رضي الله عنهما ده، دَ دوی حالات "بدء الوحی" دَ دوئم حدیث لاندې تیرشوی دی. (۵)

"تقول: کان النبی صلی الله علیه وسلم سهر، فلما قدم المدینة قال: لیت رجلا من اصحابی صالحا یحرسنی اللیلة" حضرت عبدالله بن عامر بن ربیعه رضي الله عنه فرمائی چه ما دَ حضرت عائشه رضي الله عنها نه واوریدل هغوی بیان فرمائیلو چه نبی اکرم صلی الله علیه وسلم (یوه شپه) په بیدارئی کښې تیره کړه، مدینې ته په رسیدو باندې هغوی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه کاش زما په صحابه کرامو کښې یو صالح داسې وې چه دَ شپې زمونږ څوکیداری اوکړی.

دَ روایاتو په مینځ کښې تعارض اودَ هغې حل: دَ باب په روایت کښې هم دا راغلی دی چه حضور صلی الله علیه وسلم یوه شپه په بیدارئی کښې تیره کړه، په دې کښې دَ بیدارئی زمانه نه ده بیان کړې. نو دَ حدیث ظاهری مفهوم خوهمدغه دې چه دَ بیدارئی واقعه په مدینه منوره کښې دَ راتلونه وړاندې ده اودَ هغوی صلی الله علیه وسلم قول "لیت رجلا من اصحابی صالحا..." روستو دې.

خو همدغه روایت امام مسلم رحمه الله هم په خپل "صحیح" کښې ذکر کړیدې، په دې کښې لیث عن یحیی بن سعید په طریق باندې داسې مروی دی: "سهر رسول الله صلی الله علیه وسلم مقدمه المدینة لیلة فقال: لیت رجلا صالحا من اصحابی یحرسنی اللیلة" (۶)

...بقیه حاشیه] باب قوله صلی الله علیه وسلم: لیت کذاکذا رقم (۷۲۳۱) ومسلم کتاب فضائل الصحابة باب فضل سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۶۲۳۰-۶۲۳۲) والترمذی ابواب المناقب باب مناقب سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۳۷۵۶)

۱) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الحیض باب مباشرة الحائض-

۲) (حواله بالا-

۳) (کشف الباری (ج۲ص۳۲۱) وایضاً انظر کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-

۴) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب تقصیر الصلاة باب صلاة التطوع علی الدواب....-

۵) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۱)-

۶) (صحیح مسلم کتاب فضائل الصحابة، باب فضل سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه رقم (۶۲۳۱)-

نو د صحیح مسلم روایت په دې باب کښې صریح دې چه د بیدارئی او قول دواړو زمانه د مدینې منورې د راتلونه پس ده.(۱) د دې دپاره به د مسلم روایت د بخاری د روایت په مقابله کښې راجح وی څکه صریح په غیر صریح باندې راجح وی. د صحیح مسلم چه کوم روایت دې د هغې تائید د امام نسائی د دې روایت نه کیږی چه هغوی د **ابواسحاق الفزاری عن یحیی بن سعید** په طریق سره نقل کړیدې.په دې کښې دی: "**کان رسول الله صلی الله علیه وسلم فی اول ما قدم المدینة یسهر من اللیل**" (۲)

د امام بخاری رحمه الله د باب حدیث د متن متعلق به دا اوونیلې شی چه په دې کښې تقدیم او تاخیر دې. متن په اصل کښې داسې دې: ((**سمعت عائشة رضی الله عنها تقول: لما قدم النبی صلی الله علیه وسلم المدینة سهر لیلة**))(۳)

دغه شان د ټولو روایاتو په مینځ کښې به تطبیق اوشی څکه چه حدیث یو او راوی هم یوه یعنی حضرت عائشه رضی الله عنها ده. (۴)

د قدوم مدینه نه څه مراددې؟: اوس دلته په دې خبره هم پوهه شنی چه په حدیث کښې قدوم مدینه نه نبی علیه السلام مدینې ته اولنې تشریف راوړل چه د هجرت نه پس شوی مراد نه دې څکه چه هغه وخت حضرت عائشه رضی الله عنها حضور اکرم صلی الله علیه وسلم کره نه وه، نه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه وو، بلکه د یو سفروغیره تشریف راوړل مراد دی. (۵)

د دې دلیل هغه روایت دې کوم چه امام احمد په خپل مسند کښې "یزیدبن هارون عن یحیی بن سعید" په طریق سره نقل کړې دې، د هغې الفاظ دا دی:

"**ان رسول الله صلی الله علیه وسلم سهر ذات لیلة وهی الی جنبه قالت: فقلت: ماشانك یا رسول الله؟....**"(۶)

یعنی رسول الله صلی الله علیه وسلم یوه شپه بیدار پاتې شو او حضرت عائشه د هغوی صلی الله علیه وسلم په اړخ کښې وه، حضرت عائشه فرمائی، ما اوونیل یا رسول الله تاسو ته څه پریشانی ده؟

معلومه شوه چه په حدیث کښې قدوم مدینه نه د هجرت نه پس ړومبې قدوم مراد نه دې بلکه دا د یو بلې موقع واقعه ده.

قوله: اذا سمعنا صوت سلاح، فقال: من هذا؟ فقال: انا سعد بن ابی وقاص جئت لاحرسك فنام النبی صلی الله علیه وسلم: په دې وخت کښې مونږ د وسلې آواز واوریدو نو نبی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دا څوك دې؟ نو جواب ورکړیشو زه سعدبن ابی وقاص یم ستاسو د حفاظت د پاره راغلې یم، نو نبی علیه السلام اوده شو.

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰) وفتح الباری (ج۶ص۸۲) وارشادالساری)۵ص۸۶)-
۲) (سنن النسائی الکبری (ج۵ص۶۱)کتاب المناقب سعدبن مالك رضی الله عنه رقم (۸۲۱۷/۳)-
۳) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰)-
۵) (فتح الباری (ج۱ص۸۲) وعمدة القاری (ج ۱٤ص ۱۷۰) وشرح القسطلانی(ج۵ص۸۶)-
۶) (مسندالامام احمدبن حنبل (ج۶ص۱٤۱)-

په صحيح مسلم كښې د ليث په طريق كښې دا هم ذكر دى چه رسول الله ﷺ د سعدبن ابى وقاص نه تپوس اوكړو چه ولې راغلې ئى؟ نو هغه جواب وركړو "وقع في نفسي خوف على رسول الله صلى الله عليه وسلم، فجئت احرسه، فدعاله رسول الله صلى الله عليه وسلم" (۱)

زما په زړه كښې د رسول الله ﷺ متعلق دا انديښنه پيدا شوه نو زه د هغوى د حفاظت د پاره حاضرشوې يم، نو رسول الله ﷺ هغه ته دعاګانې اوكړې.

يوسوال اود هغې جوابونه: اوس دلته يو سوال دا پيداكيږى چه په قرآن كريم كښې خو الله تعالى دا فرمائيلې دى ﴿والله يعصمك من الناس﴾ اوالله تعالى به د خلقو د شر نه د ستاسو ﷺ حفاظت كوى نود الله تعالى د خصوصى حفاظت اونګرانئى كښې د كيدلو باوجود د نور حفاظت څه ضرورت دې؟(۲)

علامه ابن بطال رحمه الله د دې پورتنى سوال باره كښې جواب وركړيدې چه په حديث كښې دا مذكوره واقعه د قرآن كريم د دې پورتنى آيت نه وړاندې ده. حديث (۳) كښې راغلى دى چه كله دا پورتنې آيت نازل شو نو نبى كريم ﷺ د شپې خپل حفاظت پريخودې وو.(۴)

علامه ابن بطال رحمه الله د قول خلاصه دا ده چه په حديث باب اودغه شان نورو احاديثوكوم كښې چه نبى اكرم ﷺ د حفاظت او نګرانئى ذكر كړيدې هغه په دې پورتنى آيت سره منسوخ دى. (۵)

خو علامه قرطبى رحمه الله فرمائى چه د باب حديث ته د منسوخ وئيلو هډو ضرورت نشته ځكه چه په آيت مبارك كښې څه داسې خبره نشته چه د حراست او حفاظت نفى كوى لكه چه الله تعالى خپل دين په نورو اديانو باندې غالب ظاهرولوسره د دې خبرې نفى نه كوى چه قتال اوكړئى او د هغې د پاره لښكر تيار كړئى. (۶)

نوپه دې صورت كښې عصمة نه مراد فتن، ګمراهي اوداځان د ضائع كيدو نه حفاظت دې.(۷)

د نبى اكرم ﷺ محافظينِ صحابه كرام: په رواياتوكښې د نبى كريم ﷺ حفاظت كونكى صحابه كرامو تعداد تقريبًا د شلو پورې مروى دى. په كوموكښې چه د بعض صحابه كرامو رضوان الله عليهم اجمعين نومونه دا دى:

---

۱) (صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب فضل سعد بن ابى وقاص رضى الله عنه رقم (۶۲۳۱)-
۲) (عمدة القارى (ج۱٤ص۱۷۰)-
۳) (وقد روى الترمذى من طريق عبدالله بن شقيق عن عائشه رضى الله عنهاقالت:كان النبى صلى الله عليه وسلم يحرس حتى ينزلت هذه الاية ﴿والله يعصمك من الناس﴾ فاخرج رسول الله صلى الله عليه وسلم رأسه من القبة. فقال لهم: أيهاالناس انصرفوافقد عصمنى الله. الجامع للترمذى كتاب تفسيرالقران باب:ومن سورة المائدة رقم (۳۰٤۶)-
٤) (شرح ابن بطال(ج۵ص۸۲)-
۵) (فتح البارى (ج۶ص۸۲)-
۶) (حواله بالاوعمدة القارى(ج۱٤ص۱۷۰)-
۷) (فتح البارى (ج۶ص۸۲)-

حضرت سعدبن معاذ، محمدبن مسلمه، زبیر، ابوایوب الانصاری، ذکوان بن عبدقیس، درع السلمی، محجن بن ادرع، عبادبن بشیر، عباس بن عبدالمطلب او ابوریحانه رضی الله عنهم اجمعین.(۱)

دَحدیث نه مستنبط فائدې: علامه مهلب رحمه الله فرمائي چه دَ حدیث نه دا خبره فائده ورکونکې معلومه شوه چه بادشاه له دَ دښمن دَ حفاظت او دَ خپل بچاؤ دَ پاره حفاظت او څوکیدارئ انتظام کول پکار دی. تاسو دَ رسول الله ﷺ فعل ته اوګورئی سره دَدې چه هغوی ته دا خبره معلومه وه چه الله تعالی به دَ هغوی په ذریعه خپل دین پوره کوی اود هغوی په ذریعه به دَ الله تعالی کلمه اوچتوی(او ښکاره خبره ده چه ترکومې دَ رسالت دَ ادائیګنې فریضې کار پوره شوې نه وی نو هغوی ته څوك نقصان نشی رسولې) لیکن نبی علیه السلام دَ خپل حفاظت اهتمام کولو دې دَ پاره چه دښمن ناڅاپی حملې اونه کړی اود حمله نه اود هغې دَ تکلیفونونه حفاظت ممکن شی.(۲)

بله دا خبره هم فائده منده شوه چه خلقو له پکار دی چه هغوی دې پخپله هم دَ خپل بادشاه دَ حفاظت انتظام او اهتمام اوکړی، چه چرته داسې نه وی چه په بې خبرئی کښې دښمن ته دَ څه قسم نقصان رسولو موقع ملاؤ نشي.(۳)

دَ حدیث دَ باب دَ ترجمه سره مطابقت: دَ باب ترجمه سره دَ حدیث مطابقت په دې جمله کښې دی. "من یحرسنی اللیلة..."

لیکن په دې دا اعتراض کیږی چه په حدیث کښې خو "الغزوفی سبیل الله" دَ سره نه څه ذکر نشته، په دې کښې مذکوره واقعه خو دَ حضر دِه نه چه دَ غزوې او ترجمه غزوة فی سبیل الله ده؟

دَ دې اعتراض په جواب کښې علامه عینی رحمه الله فرمائی چه سفر وی که حضر نبی اکرم ﷺ به همیشه دَ الله تعالی په لارکښې وو،نو په دې وجه دَ دې اعتراض هیڅ معنی نشته.(۴)

۲۷۳۰: حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا أَبُوبَكْرٍ يَعْنِي ابْنَ عَيَّاشٍ عَنْ أَبِي حَصِينٍ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۵) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَالدِّرْهَمِ وَالْقَطِيفَةِ وَالْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ لَمْ يَرْضَ قَالَ أبوعبدالله لَمْ يَرْفَعْهُ إِسْرَائِيلُ وَمُحَمَّدُ بْنُ جُحَادَةَ عَنْ أَبِي حَصِينٍ

---

۱) (شرح القسطلانی (ج۵ص۸۶) وحاشیة السهارنفوری علی صحیح البخاری (ج۲ص۱۰۷۴)-

۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۲)-

۳) (حواله بالا-

۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۷۰)-

۵) (قوله: عن ابی هریرة رضی الله عنه: الحدیث اخرجه البخاری ایضًا (ج۱ص۴۰۴) کتاب الجهاد نفس الباب الذی نحن فیه رقم (۲۸۸۷) و (ج۲ص۹۵۲) کتاب الرقاق باب مایتقی من فتنة المال رقم (۶۴۳۵) وابن ماجه أبواب الزهد باب فی المکثرین رقم (۴۱۳۵-۴۱۳۶)-

تراجم رجال

۱- يحيى بن يوسف: دا ابويوسف يا ابوزكريا يحيى بن يوسف بن ابى كريمة الزمى الرقى رحمه الله دي. (۱)

دَ هغوى تعلق دَ خراسان يو كلى "زم" سره وو ليكن روستو هغوى په بغداد كښې استوګنه اختيار كړه. (۲)

دا دَ عبدالله بن ادريس، عبيدالله بن عمروالرقى، عيسى بن يونس، ابو معشرالمدنى، ابوبكربن عياش، خلف بن خليفه، ابولاحوص اوامام وكيع رحمهم الله وغيره نه دحديث روايت كوى. او دَ هغوى نه روايت كونكوكښې امام بخارى، ابن ماجه، ابوزرعه دمشقى، ابوحاتم رازى، محمدبن اسحاق صنعانى، عثمان بن خرذاذ، عباس الدورى، حنبل بن اسحاق، عبدالله بن حماد آملى، ابوبكربن ابى الدنيا، محمدبن غالب تمتام، ابوبكربن ابى خيثمه او احمدبن حسن بن عبدالجبار صوفى رحمهم الله وغيره شامل دى. (۳)

ابن ابى حاتم رحمه الله فرمائى "سألت أبي عنه، فقال: كتبنا عنه بالرى قديما ثم كتبنا عنه ببغداد وسألت أحمدبن حنبل عنه، فأثنى عليه، قلت لأبي: ماقولك فيه؟ قال: هوعندى صدوق" (۴)

دَ دې عبارت خلاصه دا ده چه ابن ابى حاتم فرمائى ما دَ خپل پلار نه دَ هغه باره كښې تپوس اوكړو نو هغوى اووئيل چه مونږ دَ هغه نه رى او بغداد دواړو ځايونوكښې حديث اوزيدلى دى، امام احمد بن حنبل رحمه الله هم دَ هغه تعريف كړيدې، ما دَ خپل پلار ابوحاتم نه تپوس اوكړو نو هغوى اووئيل چه هغه زما په نزد صدوق دې.

امام ابوزرعه رحمه الله فرمائى ((هوثقة))(۵)

امام ذهبى رحمه الله هغوى په دې الفاظوسره ياد كړى دى.((الامام الحافظ الحجة ....وكان من كبار المحدثين الرحالة))(۶)

ابن قانع رحمه الله فرمائى ((وكان ثقة))(۷)

او ابن حبان رحمه الله هم هغه په كتاب الثقات كښې ذكر كړيدې. (۸)

په اصحاب اصول سته كښې دَ امام بخارى رحمه الله نه علاوه امام ابن ماجه هم دَ هغه نه روايات

---

۱) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۶۰) وطبقات ابن سعد (ج۷ص۳۴۸)-
۲) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۶۰-۶۱) وعمدة القارى(ج۱۴ص۱۷۱)-
۳) (شيوخ او تلامذه دَ پاره اوګورئ تهذيب الكمال (ج۳۲ص۶۰-۶۱)-
۴) (تهذيب الكمال(ج۳۲ص۶۱) والجرح والتعديل (ج۹ص۲۴۷)رقم (۱۶۴۸۷/۸۳۲)-
۵) (تهذيب الكمال (ج۳۲ص۶۱) وسير أعلام النبلاء(ج۱۱ص۳۸)-
۶) (سيرأعلام النبلاء (ج۱۱ص۳۸)-
۷) (تهذيب التهذيب (ج۱۱ص۳۰۸)-
۸) (الثقات لابن حبان (ج۹ص۲۶۲)-

اخستې دی. (۱) او په صحیح بخاری کښې د هغوی نه صرف څلور احادیث مروی دی. (۲) دَعباسی خلیفه ((واثق بالله)) په دورخلافت کښې بغداد کښې ۲۲۵ھ انتقال شو (۳) یو قول ۲۲۹ھ هم دې (۴) رحمه الله تعالی رحمة واسعة

۲-ابوبکر: دا ابوبکر عیاش الخیاط المقبری رحمه الله دې. (۵)

۳-ابوحصین: دا ابوحصین عثمان بن عاصم الاسدی رحمه الله دې. (۶)

۴- ابوصالح: دا ابوصالح ذکوان السمان رحمه الله دې. دَدوی مختصرذکره ((کتاب الإیمان باب امورالإیمان)) لاندې تیره شویده. (۷)

۵- ابوهریره رضی الله عنه: دامشهورصحابی رسول، حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې دَ دوی مفصل تذکره هم ((کتاب الإیمان)) دَ مذکوره باب لاندې راغلې ده. (۸)

قوله: عن النبی صلی الله علیه وسلم قال: تعس عبدالدینار والدرهم والقطیفة والخمیصة، إن أعطی رضی، وإن لم یعط لم یرض: حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ نبی اکرم صلی الله علیه وسلم نه نقل کوی چه هغوی فرمائیلی دی دَ دینار غلام، دَ درهم غلام، دَ جالیدار څادر غلام او دَ خمیصه غلام هلاك شو، که چرې هغه ته څه ورکولې شی نو خوشحالیږی او که نه نشی ورکولې نو خفه کیږی.

قوله: قال أبوعبدالله: لم یرفعه إسرائیل ومحمدبن جحادة عن أبی حصین:

امام بخاری رحمه الله فرمائی: اسرائیل (۹) او محمدبن جحاده (۱۰) دَ ابوحصین په واسطه سره دا روایت مرفوعًا نه دې بیان کړې.

دَ پورتنی عبارت مطلب: په دې عبارت کښې امام بخاری رحمه الله دا بیان کړیدې چه حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ باب کوم روایت دې دا اسرائیل بن یونس او محمدبن جحاده رحمهما الله موقوفا

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۳۲ص۶۲) اعلم أن العلماة العینی رحمة الله علیه عمدة القاری (ج۱٤ص۱۷۱) عده من أفراد البخاری فحسب ولکن کما تری أن المزی عده من رجال ابن ماجه أیضًا وهو الصحیح-

۲) (تهذیب التهذیب (ج۱۱ص۳۰۸)-

۳) (تهذیب الکمال (ج۳۲ص۶۱)-

٤) (حواله بالا وسیرأعلام النبلاء (۱۱ص۳۹)-

۵) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الجنائز باب ماجاء فی قبر النبی صلی الله علیه وسلم-

۶) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب العلم باب أثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم-

۷) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۸)-

۸) (حواله بالا(ص۶۵۹)-

۹) (دَدوی دَ حالاتو دَ پاره اوګوره کتاب العلم باب من ترک بعض الاختیارمخافةأن یقصر.....-

۱۰) (دَدوی دَ حالات دَ پاره اوګوره کتاب الإجارة، باب کسب البغی-

نقل كړيدې. په اصل كښې داحديث ابوحصين نه اسرائيل بن يونس، قاضى شريك، قيس بن الربيع، مهربن جحاده او ابوبكر بن عياش رحمهم الله روايت كړيدې.
كوم كښې چه اسرائيل بن يونس او محمدبن جحاده روايت موقوف على ابى هريره ګرځولې دې يعنى حديث ئې د ابوهريره رضي الله عنه قول ګرځولې دې. او ابوبكر بن عياش رحمه الله حديث ته مرفوع وئيلې دې او قاضى شريك او قيس بن الربيع هم د ابوبكر بن عياش په دې خبره كښې ملګرتيا كړې ده چه دا حديث مرفوع دې. (۱)
راجح موقوف دې که مرفوع؟ اوس سوال دا پيدا كيږى چه د دې حديث حكم څه دې اودا حديث موقوف دې كه مرفوع؟
حافظ ابن حجر رحمه الله د دې جواب فرمائى:

((إسرائيل أثبت منهم، ولكن اجتماع الجماعة يقاوم ذلك، وحينئذ تتم المعارضة بين الرفع والوقف، فيكون الحكم للرفع.....)) (۲)

اسرائيل د هغوى په مقابله كښې اثبت دې البته د هغه په مقابله كښې يو ډله ده په دې وجه دا ډله د هغه مقابله كولې شى، په داسې صورت كښې به د رفع او وقف معارضه وى او رفع ته به ترجيح وركولې شى.

وَزَادَنَا عَمْرٌو قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي صَالِحٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَعِسَ عَبْدُ الدِّينَارِ وَعَبْدُ الدِّرْهَمِ وَعَبْدُ الْخَمِيصَةِ إِنْ أُعْطِيَ رَضِيَ وَإِنْ لَمْ يُعْطَ سَخِطَ تَعِسَ وَانْتَكَسَ وَإِذَا شِيكَ فَلَا انْتَقَشَ طُوبَى لِعَبْدٍ آخِذٍ بِعِنَانِ فَرَسِهِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَشْعَثَ رَأْسُهُ مُغْبَرَّةٍ قَدَمَاهُ إِنْ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ كَانَ فِي الْحِرَاسَةِ وَإِنْ كَانَ فِي السَّاقَةِ كَانَ فِي السَّاقَةِ إِنْ اسْتَأْذَنَ لَمْ يُؤْذَنْ لَهُ وَإِنْ شَفَعَ لَمْ يُشَفَّعْ قَالَ ابوعبدالله لم يرفعه اسرائيل ومحمد بن جحادة عن أبي حصين وَقَالَ فَتَعْسًا كَأَنَّهُ يَقُولُ فَأَتْعَسَهُمُ اللَّهُ طُوبَى فُعْلَى مِنْ كُلِّ شَيْءٍ طَيِّبٍ وَهِيَ يَاءٌ حُوِّلَتْ إِلَى الْوَاوِ وَهِيَ مِنْ يَطِيبُ [۲۰۷۱]

تراجم رجال

۱- عمرو: داعمرو بن مرزوق بصرى رحمه الله دې. (۳)
۲- عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار: دا عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار العدوى المزنى رحمه الله دې. (۴)

---

۱) (فتح البارى (ج۱۱ص ۲۵۴)-
۲) (حواله بالا-
۳) (ددوى دحالاتو د پاره اوګورئ كتاب الغسل باب إذغالتقى الختانان-
۴) (ددوى دحالاتو د پاره اوګورئ كتاب الوضوء باب إذا شرب الكلب فى إناء أحدكم...-

۳-أبيه: "ابيه" نه مراد ابوعبدالرحمن عبدالله بن دينار قرشي عدوي رحمه الله دي. دَ دوى حالات «كتاب الإيمان باب أمور الإيمان» لاندې تيرشوى دى. (۱)

۴-ابوصالح: مخكينې سنداوګورئى (۲)

۵-ابوهريره رضي الله عنه: مخكينې سنداوګورئى (۳)

قوله: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: تعس عبدالدينار وعبدالدرهم وعبدالخميصة:

د دې څيزونود غلامئ مطلب: په حديث شريف کښې راغلى دى چه دَ دينار، درهم او خميصه غلام هلاك شونودَ دې مطلب دا شو چه سړې دَ دې څيزونو حاصلولو او طلب دَ پاره هروخت په کوشش کښې وى، الله تعالى اودَ هغه أحكامات هيرکړى اودَ هغه ټول کوشش هم دَ مال زياتى کښې تيرشى نو لکه چه هغه دَ مال، دينار او درهم غلام دې اوهم دَ دې څيزونو په حاصلولوکښې داسې مصروف دې لکه چه هغه بنده اودا څيزونه دَ ده رب دى اودَ دواړو په مينځ کښې دَ آقااو غلام تعلق دې. (۴)

بيا دلته چه دا په حديث کښې دَ دينار، درهم، خميصه او قطيفه ذکر راغلې دې نودَ دې څيزونو تخصيص مراد نه دې بلکه مطلقاً مال مراد دې.

«الخميصة» هغه څادر ته وائى چه تور وى مربع وى او په دې باندې مختلف قسم کرخې جوړې شوې وى. (۵)

«القطيفة» مخملى څادر ته وائى اودَ دې جمع قطائف ده. (۶)

قوله: إن أعطي رضي، وإن لم يعط سخط: که هغه له ورکړيشى نو راضى کيږى او که ورنه کړيشى نو خفه کيږى. مطلب دا چه د حقيقى خالق دَ طرف نه داسې سړى ته انعام ورکړيشي، هغه ته بنه مال دولت ورکړيشى نو راضى او خوشحاله اوسيږى او که هم دَ دغه خالق دَ طرف نه ورته کله ناکله دَ ده په رزق کښې تنګې پيدا کړيشى نو دَ خپل خالق نه ناراض کيږى، دَ داسې سړى متعلق دا وينا کول چه د دينار او درهم غلام دې. بالکل صحيح او درست ده. اوپه داسې صورت کښې دَ داسې سړى دَ پاره دَ هلاکت دعا کول هم ضرورى دى ځکه چه هغه په خپل اعمالودَ فانى دنيا حصول موقوف اوساتل اودَ آخرت دَ

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۸) و(ج۳ص۱۲۵)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۸)-
۳) (حواله بالا (ص۶۵۹)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-
۵) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۷۲)-
۶) (حواله بالا-

همیشه پاتې کیدونکی ژوندډپاره ئې د نعمتونو حاصلولو کوشش پریخودو او د هغې د پاره ئې عمل کول پریخودل.(۱)

که غورسره اوکتې شي نو زمونږ په زمانه کښې هم د داسې خلقو کمې نشته چه د الله تبارك وتعالى د طرف نه لږغوندې تکلیف او مشقت باندې سخت غصه کیږي، تقدیر ته خیرې کوي نو د کافرانو نه خو ګیله کول بې ځایه دي، زمونږ د اکثرو مسلمانانو دا حال دې، اوبیا دې کښې هم زمونږ خپل قصور دې،اعمال داسې دی چه په کټلو ورته شرم راځی، اوبیا د الله تعالى د نصرت اوده هغه د طرف نه د رزق د زیاتوالی هم امیدواریو. فإلی الله المشتکی.

«تعس وانتکس»: داسې سړې هلاك او برباد شو.

په دې جمله کښې د داسې سړي د پاره خیرې دی چه د مال او دولت غلام جوړشی او هم د هغې شی او خپل خالق او مالك ئې هیرکړو نوداسې سړې هلاك او برباد دې.

د تعس صرفی اومعنوی تحقیق: کلمه "تعس" تعسا وتعسًانه د فعل ماضی مذکر غائب صیغه ده. د دې اکثر استعمال باب «سمع» نه کیږي او باب «فتح» نه هم استعمالیږي.(۲)

د لغت مختلفو امامانو د دې کلمه مختلف معنې بیان کړې دی لیکن د دې ټولو مرجع او حاصل یودې په دې وجه مونږ هم دا اختیار کړه او په ترجمه کښې مو د دې ټولومعنو جامع لفظ "هلاکت" واخستو. (۳)

د انتکس صرفی اولغوی تحقیق: او "انتکس" باب "افعال" نه فعل ماضی مذکرغائب صیغه ده. د دې مجرد نکس دې او د نکس معنی په قول د رستمی "سرد لاندې راغورزیدل" مراد دلته هم هلاکت دې.(۴)

«وإذا شیك فلا انتقش»: او چه په هغه کښې چرته ازغې ننوتلو هغه راونه وتلو.

بیا دلته نبی اکرم ﷺ د تاکید په توګه د هغه سړي د پاره دا جمله هم د خیرو په توګه ارشاد اوفرمائیله چه که هغه کښې چرته ازغې خښ شی نو هغه ته په نوسی (د ازغی د راویستلو آله) باندې د راویستلو توفیق دې نه وی، چه هغه د دینارونو او درهمونو د طلب او سعی نه منع شی. (۵)

اوکله انتقاش د استعارې په توګه د توبې د پاره هم استعمالیږي، په دې صورت کښې به د مذکوره جملې مطلب دا وی چه داسې سړي ته دې د توبې توفیق نه وی. (۶)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳) وعمدة القاری(ج٤ص۱۷۲)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص۸۲)-

۳) (فقال العلامة ابن بطال رحمة الله علیه: التعس: ألاینتعش، ولایفیق من عثرته....هذا قول الخلیل وقال ابن الأنباری: التعس: الشر، هذاقول المبرد، وقال غیره: التعس: البعد، وقال الرستمی: التعس أن یخر علی وجهه، قال: راتعس ایضاً: الهلاک، شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-

٤) (قال الرستمی: النکس: ان یخرعلی رأسه شرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-

۵) (حواله بالا واعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص۱۳۸۸) وتاج العروس (٤ص۳۵۹) مادة نقش-

۶) (مصباح اللغات (۹۰۲)مادة نقش-

قوله: طوبى لعبد آخذ بعنان فرسه في سبيل الله أشعث رأسه مغبرة قدماه: د داسې سړي دپاره دې زيرې او خوشخبرى وى چه د الله تعالى په لاركښې د خپل اس واګه نې نيولې وى د هغه د سر ويښته بېر اود هغه قدمونه په خاورو ګکړ وى.
په دې جمله کښې نبى اکرم ﷺ د جهاد او داسې اعمالوچه په دنيا او آخرت کښې فائده ورکړى ترغيب ورکړيدې. (١)

د اشعث راسه اعراب: ((أشعث)) مجرور بالفتحه دې ځکه چه دا غيرمنصرف دې او دا لفظ چونکه د عبد صفت دې په دې وجه مجرور دې. (٢)

علامه طيبى رحمه الله ((أشعث)) ته منصوب بنابرحال ونيلې دې.(٣)

او ((رأسه)) د اشعث د فاعل کيدو په وجه مرفوع دې. (۴)

خود ابوذر په نسخه کښې ((أشعث)) مرفوع راغلې دې نو علامه کرمانى رحمه الله او بعض نورو د دې توجيه داسې کړې چه ((أشعث)) چونکه د ((رأسه)) صفت دې نو په دې وجه مرفوع دې او تقدير د عبارت داسې دې. ((رأسه أشعث)) (۵)

خو علامه عينى رحمه الله د علامه کرمانى رحمه الله او بعضو په دې توجيه باندې رد کړيدې، او فرمائى چه کرمانى او بعضو څه ونيلى دى هغه د نحاة په نزد صحيح نه دى او ((رأس)) د أشعث فاعل دې او هغه صفت څنګه واقع کيديشى حالانکه موصوف په خپل صفت باندې متقدم نه وى او بعضو چه د عبارت کوم تقدير بيان کړيدې د هغې نه خو دا لازم راځى چه ((أشعث)) نه پس چه کوم((رأسه)) دې هغه ملغى اوګرځولې شى،(۶)

او د ((مغبرة قدماه)) په اعراب کښې هم هغه تفصيل دې کوم چه ((أشعث رأسه))کښې دې.(٧)

قوله: إن كان في الحراسة كان في الحراسة، وإن كان في الساقة كان في الساقة: که هغه په څوکې او پهره ورکولو کښې وى نو هم په پهره ورکولو کښې دې وى او که هغه د لښکر په آخرى حصه کښې وى نو هم د لښکر په آخرى حصه کښې دې وى.
دا ځايونه د داسې مواضعو نه دى چه چرته شرط او جزاء متحد دى ليکن معنى د هريو د بل نه مختلف ده او تقدير عبارت داسې دې:

---

١) (فتح البارى (ج۶ص۸۳) وشرح ابن بطال (ج۵ص۸۳)-
٢) (شرح القسطلانى (ج۵ص۷۸)-
٣) (حواله بالا وشرح الطيبى (ج۵ص۲۸۸)-
٤) (ارشاد السارى (ج۵ص۸۷)-
٥) (فتح البارى (ج۶ص۸۳)وشرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۵۹)-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص۱۷۲)-
٧) (فتح البارى (ج۶ص۸۳)-

إن كان المهم في الحراسة كان فيها، وإن كان المهم في الساقة كان فيها: (١) يعنى كه دَ لښكر څوكۍ او پهره وركولو دَ وخت تقاضا او مهم وى نو هم په هغې كښې وى او كه مهم او ضرورى دَ لښكر په آخرى حصه كښې موجودګى وى نو هم هلته وى.
او علامه عينى فرمائى چه مطلب دا دې چه هغه سړى ته دَ كوم كار حكم وركولې شى هغه پوره كوى او چه كوم ځائ دې هم اودرولو دَ خپل ځائ نه نه خوزيږى كلك ولاړ وى. كه هغه ته دَ مقدمة الجيش حفاظت وركړيشى نو هم هلته به وى او كه دَ لښكر دَ روستوننى حصې دَ خيال ساتلو ورته اووئيلې شى نو دَ هغې نه هم انكار نه كوى. (٢)
دلته اوس اووئيلې شو چه دلته دَ جزاء تعظيم او فخامت باندې دلالت دې او مطلب دا دې چه كه هغه په ساتنه او پهره كښې وى نو هغه په يو عظيم كاركښې مشغول دې او مراد دَ دې نه دَ دې لازم دې يعنى داسې سړى له پكار دى چه دَ حراست او ساتنې لوازم پوره كړى او دَ خپل كار اوفرض پوره كولوكښې په پوره چالاكئى سره مشغول وى. (٣)
او علامه ابن جوزى رحمه الله فرمائى چه مطلب دا دې چه هغه دَ مشهورتيانه بچ كيږى، دَ رفعت او اوچتوالى غوښتونكې نه وى، خپل كار سره كار لرى، نولكه چه دَ نبى اكرم ﷺ مقصد دا دې كه هغه په څوكئى كښې وى نو په هغې كښې مشغول اوسى او كه دَ لښكر په روستونئ حصه كښې هغه اولګولې شى نو هم هلته وى يعنى په هر حال كښې خوشحاله وى او چه كومه ذمه وارى هم هغه ته حواله كړيشى هغه پوره كوى. (۴)
دَ مقدمة الجيش او مؤخرالجيش دَ تخصيص بالذكر وجه: په حديث كښې دَ شارحينو مطابق حراست نه مراد مقدمة الجيش يعنى دَ لښكر دَ وړاندينئ حصې څوكئى ده، او دَ ساقه نه مراد دَ لښكر آخرى حصه ده. (۵)
نودلته صرف دَ لښكر په دوو حصو باندې اكتفاء شويده او دا دواړه ئې په خاص توګه ذكر كړې نودِ دې تخصيص وجه علامه طيبى رحمه الله او علامه عينى رحمه الله وغيره دا ذكر فرمائيلې دى چه دَ دې دواړو حصو په ساتنه كښې مشقت او تكليف ډير دې، اول خو هغه وخت وى چه كله مسلمان دَ ميدان جنګ نه اوځى نو ښكاره خبره ده چه هم په دې وختونوكښې لښكر ته ډيره خطره وى. (۶)

قوله: إن استأذن لم يؤذن له، وإن شفع لم يشفع له: كه هغه اجازت غواړى (دَ چا دَ ملاقات وغيره دَ پاره) نوچه هغه ته اجازت هم ملاؤنشى اوكه هغه دَ چا سفارش اوكړى نو دَ هغه سفارش هم قبول نه كړې شى ـ

---

١) (حواله بالا-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٧٢)-
٣) (فتح البارى (ج ٦ ص ٨٣) وعمدة القارى (١٤ ص ١٧٢) وشرح الطيبى (ج ٩ ص ٢٨٨)-
٤) (فتح البارى (ج ٦ ص ٨٣)-
٥) (شرح الكرمانى (ج ١٢ ص ١٥٦)-
٦) (عمدة القارى (١٤ ص ١٧٢) وشرح الطيبى (ج ٩ ص ٢٨٨)-

په دې جمله کښې دې خبرې طرف ته اشاره ده چه دا سړې د دنيا او د دنيا د خلقو طرف ته ځه التفات او توجه نه ورکوي، هغه خپل نفس بالکل فنا کړې دې نه د هغه دمال طلب دې اونه د خلقو د نزديکت او شان او شوکت خواهش مند دې. بلکه د هغه شان او شوکت خو الله تعالى سره دې، خلق خود چا باره کښې د هغه سفارش هم نه قبلوي ليکن د الله تعالى په نزد د هغه دا حيثيت دې چه د هغه شفاعت هم قبلولې شى اود هغه باره کښې هم سفارش قبلولې شى.(١)

قوله: وقال: تعسا، كأنه يقول: فأتعسهم الله: اوامام بخارى رحمه الله ونيلې چه په (قرآن مجيد کښې) **تعسا**، ((**فأتعسهم الله**)) الله تعالى دې هغوى هلاك کړى په معنى کښې دې.

د امام بخارى رحمه الله دا پورته ذکرشوې قول صرف د مستملى په نسخه کښې موندلې شى.(٢)

اود امام بخارى رحمه الله دا معروف عادت دې چه په حديث کښې يو لفظ راغلې وى او هغه لفظ په قرآن کريم کښې هم استعمال شوى وى نو د هغې تفسير او توضيح کوى. (٣)

هم د دې عادت مطابق دلته هم امام بخارى رحمه الله د قرآن مجيد د آيت مبارك ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا فَتَعْسًا لَّهُمْ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ﴾ (٤) کښې وارد لفظ ((فَتَعْسًا)) تفسير فرمائى چه دا ((**فأتعسهم الله**)) معنى کښې دې يعنى الله دې هغوى هلاك کړى همدغه تفسير نورو مفسرينو حضراتو نه هم نقل شويدې.(٥)

قوله: طوبى فعلى من كل شئ طيب، وهى ياء حولت إلى الواو، وهى من يطيب: طوبى د فعلى په وزن دې، د هربنه څيز دپاره، واو په اصل کښې ياء وه، بيا ياء په واوسره بدل کړو او دا د يطيب نه مشتق دې.

د لفظ طوبىٰ صرفى اولغوى تحقيق: دلته امام بخارى رحمه الله د طوبىٰ صرفى او لغوى تحقيق فرمائيلې دې چه دا د فُعلى په وزن ده او د يطيب نه مشتق ده، په دې صورت کښې طيبى کيدل پکار وو خود دې وجه امام صاحب دا خودلې ده چه ياء په واو سره بدله کړې شوه ځکه چه د ياء ماقبل مضموم دې چه د او متقاضى ده، د دې دپاره ياء په واو سره بدله کړې شوه(٦)

د طوبى يوه معنى خو د جنت ده او دا هم ونيلې شوى دى چه دا د جنت د يوې ونې نوم دې(٧) خو غالبًا امام بخارى رحمه الله د دې په تفسير کښې ((**من كل شئ طيب**)) راوړلې ارشاد نى

---

١) (عمدة القارى (١٤ص١٧٢)-
٢) (حواله بالا وفتح البارى (ج٦ص٨٣)-
٣) حواله بالا-
٤) (محمد:٨-
٥) (عمدة القارى (١٤ص١٧٢) وفتح البارى (ج٦ص٨٢)-
٦) (ارشاد السارى(ج٥ص٨٧)-
٧) (فتح البارى (ج٦ص٨٣)-

فرمائیلي چه دَ لفظ عام معنى مراد واخستلي شي نو ډیره به بهتر وي. دغه شان که جنت وي یا دَ هغې دَ یوې ونې نوم یا نور هم څه ښه څیز وي دَ دې په عموم کښې به داخل شي.
دلته هم امام بخاری رحمه الله دَ خپل عادت موافق دَ قرآن کریم آیت مبارک ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ﴾ (۱) کښې وارد لفظ ((طوبى)) تفسیر او توضیح کړیدې.(۲)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې ((طوبى لعبد آخذ بعنان فرسه في سبيل الله)) او ((إن كان في الحراسة كان في الحراسة)) په دې دواړو جملوکښې دَ الله تعالى دَ لارې ساتنه او پاسبانئي باندې خوشخبري ورکړيشويده.(۳)
دَ حراست في سبيل الله فضیلت باره کښې نورځواحادیث: دَ الله تعالى په لارکښې حفاظت او پاسبانی کولو فضیلت په نورو احادیثوکښې هم وارد شویدې کوم چه دَ امام بخاری رحمه الله په شرطونو خو نه دی البته صحیح ضرور دی، کوم نه چه یو څومونږ په ذیل کښې نقل کوو:
① دَ حضرت عثمان رضي الله عنه مرفوع روایت دې ((حرس ليلة في سبيل الله تعالى أفضل من ألف ليلة، يقام ليلها ويصام نهارها))(۴) دَ الله تعالى په لارکښې یوه شپه څوکئی کول دَ زرو شپوورځونه بهتراوغوره دی، په کومو شپوکښې نفلونه اداکړيشي اودَ هغې په ورځوکښې روژې اوساتلې شي.
② حضرت ابوریحانه رضي الله عنه نه مرفوعًا مروی دی ((حرمت النار على عين سهرت في سبيل الله))(۵) یعنی دَ دوزخ اُور په هغه سترګه حرام دې چه دَ الله تعالى په لارکښې رونړه شوې وي.
③ دَ حضرت ابن عباس رضي الله عنهما مرفوع حدیث دې: ((عينان لا تمسهما النار: عين بكت من خشية الله، وعين باتت تحرس في سبيل الله)) (۶) یعنی دَ دوزخ اُور به دوو سترګوسره نه لګی، یوه هغه سترګه چه دَ الله تعالى دَ ویرې ژړیدلې وی او دوئمه هغه سترګه کومې چه دَ الله تعالى په لار کښې دَ حفاظت او پاسبانئی فریضه پوره کولوسره شپه رونړه کړې وی.
④ حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه مرفوع روایت دې چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم ارشاد اوفرمائیلو ((ألا أنبئكم بليلة أفضل من ليلة القدر حارس حرس في أرض خوف لعله أن لا يرجع إلى أهله)) (۷)

---

۱) (الرعد:۲۹-
۲) (فتح البارى (ج۶ص۸۳)-
۳) (حواله بالا وعمدة القارى (ج۱۴ص۱۷۱)-
۴) (مسندالإمام احمد (ج۱ص۶۱و۶۵)الترغيب للمنذرى (ج۲ص۲۵۰)-
۵) (مسندالإمام احمد (ج۴ص۱۳۴) والمستدرک (ج۲ص۸۳) وقال الذهبى فى تلخيصه للمستدرک: صحيح
۶) (الجامع للترمذى، أبواب فضائل الجهاد، باب ماجاء فى فضل الحرس فى سبيل الله رقم (۱۶۳۹)-
۷) (المستدرک للحاكم (ج۲ص۸۰) كتاب الجهاد باب من رابط يوما وليلة، وكنزالعمال (ج۳ص۳۲۳) ومن أراد الاستزادة فليراجع الترغيب والترهيب للمنذرى (ج۲ص۲۴۸) كتاب الجهاد باب الترغيب فى الحراسة فى سبيل الله تعالى-

ايا زه تاسو ته د داسې شپې باره كښې اونه ښائم چه د ليلة القدر نه هم غوره وي، هغه د هغه څوكئ كونكي (شپه ده) څوك چه په خطرناكه زمكه باندې د سرحدونود حفاظت فريضه پوره كوي، كيديشي چه هغه خپل بال بچ طرف ته واپس رانشي.

٧٠-بَاب: فَضْلِ الْخِدْمَةِ فِي الْغَزْوِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاري رحمه الله د دې باب په ذيل كښې د غازي د خدمت فضيلت بيانول غواړي. كه دا د خدمت كار د وړوكي د لوئ د پاره وي يا د لوئ د طرف نه د وړوكي د پاره پوره كړې وي يا دوه د يوعمر او يو مرتبې كسان د يو بل د پاره كوي.(١)

اود دې باب لاندې امام بخاري رحمه الله درې احاديث ذكركړي دي. چه اول د حضرت انس رضي الله عنه نه مروي دى. په ړومبني حديث شريف كښې د لوئ د وړوكي د پاره خدمت كولو ذكر دې په دوئم حديث كښې د دې برعكس دې اوپه دريم حديث كښې د يوشان كسانو د خدمت ذكر دې. لكه څنګه چه به مونږ وړاندې د احاديثو په تشريح كښې انشاء الله بيانوو.(٢)

[٢٧٣١] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرْعَرَةَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ يُونُسَ بْنِ عُبَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ الْبُنَانِيِّ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (٣) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ صَحِبْتُ جَرِيرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ فَكَانَ يَخْدُمُنِي وَهُوَ أَكْبَرُ مِنْ أَنَسٍ قَالَ جَرِيرٌ إِنِّي رَأَيْتُ الْأَنْصَارَ يَصْنَعُونَ شَيْئًا لَا أَجِدُ أَحَدًا مِنْهُمْ إِلَّا أَكْرَمْتُهُ

تراجم رجال

١- محمد بن عرعرة: دا ابوعبدالله محمدبن عرعره رحمه الله دې. د دوى حالات ((كتاب الإيمان باب خوف المؤمن من أن يحبط عمله وهولايشعر)) لاندې تيرشويدې.(٤)

٢- شعبه: دا اميرالمؤمنين فى الحديث شعبه بن الحجاج عتكى بصرى رحمه الله دې، د دوى مختصر تذكره ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون....)) لاندې تيره شويده.(٥)

٣- يونس بن عبيد: داابوعبيده يونس بن عبيدبن ديناربصرى رحمه الله دې د دوى مختصر تذكره ((كتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا...﴾ لاندې تيره شويده.(٦)

٤- ثابت البناني: دا مشهور تابعى بزرګ ابومحمدثابت بن بنانى رحمه الله دې.

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٧٣) وفتح البارى (ج٦ص٨٣)-

٢) (حواله بالا-

٣) (قوله: عن انس رضى الله عنه: الحديث أخرجه مسلم، كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رضى الله عنهم رقم (٦٤٢٨)-

٤) (كشف البارى (ج٢ص٥٥٧)-

٥) (كشف البارى(ج١ص٦٧٨)-

٦) (كشف البارى(ج٢ص٢٢٠)-

دَ دوى تفصيلي حالات ((كتاب العلم باب القراة والعرض على المحدث)) لاندې تيرشوى.(١)

٥- انس بن مالك: دامشهور صحابى خادم رسول حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه...)) لاندې تيره شويده.(٢)

قوله: قال: صحبت جرير بن عبدالله، فكان يخدمني، وهو أكبر من أنس:

حضرت انس بن مالك رضي الله عنه فرمائى چه زه د جرير بن عبدالله رضي الله عنه سره ووم نو هغه به زما خدمت كولو حالانكه هغه دَ حضرت انس رضي الله عنه نه مشروو.

دا دَ سفرواقعه ده همدغه روايت په صحيح مسلم كښې هم دې، هلته دَ سفر تصريح موجود ده. ((خرجت مع جرير بن عبدالله فى سفر....))(٣)

او دَ حديث په جمله ((وهو أكبر من أنس)) كښې دوه احتمالات دى:

① دا هم دَ حضرت انس رضي الله عنه قول دې، په دې صورت كښې دلته التفات دې، يعنى ((التفات المتكلم الى الغيبة)) ځكه چه كيدل داسې پكار وو((وهو أكبر مني)) وئيل ليكن التفات كولوسره ئې ((أكبر من أنس)) فرمائيلې دې په دې صورت كښې به دا جمله حاليه وى. (٤)

② مسلم شريف (٥) روايت ((محمد بن المثنى عن ابن عرعرة)) په طريق كښې دا الفاظ راغلى دى ((وكان جرير أكبر من أنس)) نوكيديشى چه دا الفاظ دَ ثابت بنانى وى نو په دې صورت كښې دا جمله معترضه به وى (٦)

قوله: قال: جرير: إني رأيت الأنصار يصنعون شيئًا لا أجد أحدًا منهم إلا أكرمته:

حضرت جرير رضي الله عنه فرمائى ما انصار په يوداسې كاركولو اوليدل چه كله به هم هغوى ماسره ملاوېږى زه دَ هغوى تعظيم او اكرام كوم.

دَ مسلم شريف په روايت كښې ((انى رأيت الأنصار تصنع برسول الله صلى الله عليه وسلم شيئا)) (٧) دى، نواوس به مطلب دا وى چه ما انصار دَ رسول الله ﷺ په خدمت اوتعظيم كولوسره اوليدل، دَ دې دَپاره چه زه كله چا انصارى صحابى سره ملاوېږم نو دَ هغه اكرام كوم. لكه چه دا حضرت جرير رضي الله عنه دَ حضرت انس رضي الله عنه كوم خدمت كړې وود هغې علت ئې بيان كړو، چه دې انصارو حضراتو به دَ نبى كريم ﷺ خدمت كولو اود هغوى به ئې ترحده پورې

---

١) (كشف البارى(ج٣ص١٨٣)-
٢) (كشف البارى (ج٢ص٤)-
٣) (الصحيح لمسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (٦٤٢٨)-
٤) (عمدة القارى (ج١٤ص١٧٣)وفتح البارى(ج٦ص٨٤)-
٥) (صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (٦٤٢٨)-
٦) (فتح البارى (ج٦ص ٨٤) وإرشاد السارى(ج٥ص٨٧)-
٧) (صحيح مسلم كتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم(٦٤٢٨)-

تعظیم کولو نو مونږ له د دې انصارو خدمت او تعظیم کول پکار دی. (۱)

او حضرت جریر رضی الله عنه چه ،،شیأ،، مبهم ساتلې دې د دې نه مقصود مبالغه ده (۲)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله په امام بخاری رحمه الله باندې اعتراض کولوسره فرمائی چه د باب دا حدیث د هغه احادیثونه دې کوم چه مصنف د هغې په غیرمناسبه موقع ذکر کړی دی، پکار خودا ووچه هغه دا حدیث په مناقبو کښې ذکر کړې وې نه چه په جهادکښې لیکن هغوی د دې عکس اوکړو چه دا حدیث ئې په جهاد کښې ذکرکړو.(۳)

علامه عینی رحمه الله د دې اعتراض جواب ورکولوسره فرمائی چه دا حدیث بعینه هم په دې سند سره امام مسلم رحمه الله هم ذکر کړیدې او په دې کښې ((فی سفر)) اضافه هم مروې ده. (۴) نو اوس معلومه شوه چه دا واقعه د خدمت او اکرام سفر دی او سفرعام دې که د غزوې وی او که د غیرغزوې، نو داشان به حدیث په خپل باب کښې واقع وی او مطابقت به هم حاصل شی. (۵)

[۲۷۳۲] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ جَعْفَرٍ عَنْ عَمْرِو بْنِ أَبِي عَمْرٍو مَوْلَى الْمُطَّلِبِ بْنِ حَنْطَبٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ خَرَجْتُ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى خَيْبَرَ أَخْدُمُهُ فَلَمَّا قَدِمَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَاجِعًا وَبَدَا لَهُ أُحُدٌ قَالَ هَذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ ثُمَّ أَشَارَ بِيَدِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا كَتَحْرِيمِ إِبْرَاهِيمَ مَكَّةَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي صَاعِنَا وَمُدِّنَا [۳۱۸۷، ۳۸۵۵، ۳۸۵۶، ۵۱۰۵، ۶۰۰۲، ۶۹۰۲، وانظر: ۳۶۴، ۲۰۲۳]

تراجم رجال

۱- <u>عبدالعزیزبن عبدالله</u>: دا ابوالقاسم عبدالعزیز بن عبدالله القرشی الاویسی رحمه الله دې (۶)

۲- <u>محمدبن جعفر</u>: دا محمدبن جعفر بن ابی کثیرانصاری مدنی رحمه الله دې. (۷)

۳- <u>عمروبن ابی عمرو</u>: دا عمروبن میسره ابی عمرو رحمه الله دې. (۸)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۸۴) وعمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۷۳)-

۲) فتح الباری (۶\۸۴) وعمدة القاری (۱۴\۱۷۳)

۳) (فتح الباری (ج۶ص ۸۴)-

۴) (مسلم شریف کتاب فضائل الصحابة باب حسن صحبة الأنصار رقم (۶۴۲۸)-

۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۷۳)-

۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العلم باب احرص علی الحدیث-

۷) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الحیض باب ترک الحائض الصوم-

۸) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث-

۴-انس بن مالك: مخکينې سند اوګورئی. (١)

دحدیث ترجمه: د عمرو بن ابی عمرو رحمه الله نه مروی دی چه هغه د حضرت انس رضی الله عنه نه داسې اوريدلی چه زه د غزوه خيبرپه موقع حضور اکرم صلی الله علیه وسلم سره لاړم، ما به د هغوی صلی الله علیه وسلم خدمت کولو. بیا چه کله نبی اکرم صلی الله علیه وسلم واپس شو اود احدغرښکاره شو نو هغوی صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل دا هغه غر دې کوم سره چه مونږ محبت کوو او هغه مونږ سره محبت کوی.

دې نه پس حضور صلی الله علیه وسلم د مدينې منورې طرف ته اشاره اوکړه او وئې فرمائيل اې الله! زه د دې دواړو کانړې ژنو ميدانونو په مينځ کښې خطه د حرمت والا ګرځوم. لکه څنګه چه حضرت ابراهيم علیه السلام د مکې ښار د حرمت والا ګرځولې وو، اې الله! زمونږ په صاع او زمونږ په مُدکښې برکت اوفرمائی.

د باب دا حديث په ماقبل کښې څو ځل تيرشوې دې او په کتاب المغازی کښې هم د دې څه تشريح راغلې ده په دې وجه مونږ دلته صرف د حديث په ترجمه باندې اکتفا اوکړه.(٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې: ((خرجت مع رسول الله صلی الله علیه وسلم الی خیبر أخدمه)) (٣)

اود ترجمة الباب دمقصد لاندې مونږ دا بيان کړی دی چه امام بخاری رحمه الله د باب په ذيل کښې درې حديثونه ذکر کړی دی او په دې کښې په دوئم کښې د وړوکی د لوئ خدمت کول مذکور دی نو اوګورئی دلته حضرت انس رضی الله عنه بحيثيت خادم نبی کريم صلی الله علیه وسلم سره سفرکښې دې او حضرت انس رضی الله عنه صغير(وړوکې) دې او نبی کريم صلی الله علیه وسلم کبير(لوئ) دې.

[٢٧٣٣] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ دَاوُدَ أَبُو الرَّبِيعِ عَنْ إِسْمَاعِيلَ بْنِ زَكَرِيَّاءَ حَدَّثَنَا عَاصِمٌ عَنْ مُوَرِّقٍ الْعِجْلِيِّ عَنْ أَنَسٍ (۴) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَكْثَرُنَا ظِلًّا الَّذِي يَسْتَظِلُّ بِكِسَائِهِ وَأَمَّا الَّذِينَ صَامُوا فَلَمْ يَعْمَلُوا شَيْئًا وَأَمَّا الَّذِينَ أَفْطَرُوا فَبَعَثُوا الرِّكَابَ وَامْتَهَنُوا وَعَالَجُوا فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَهَبَ الْمُفْطِرُونَ الْيَوْمَ بِالْأَجْرِ

تراجم رجال

١-سلیمان بن داود: دا ابوالربيع سليمان بن داود عتکی زهرانی بصری رحمه الله دې، د دوی حالات ((کتاب الإیمان، باب علامة المنافق)) لاندې تيرشوی دی. (۵)

٢-اسماعيل بن زکريا: دا ابوزياد اسماعيل بن زكريا الخلقانی الكوفی رحمه الله دې. (۶)

---

١) (کشف الباری (ج٢ص ٤)-
٢) (کشف الباری کتاب المغازی (ص٢٥٢، ٣١٩)-
٣) (عمدة القاری(ج١٤ص١٧٣)-
٤) (قوله: عن انس رضی الله عنه:الحديث أخرجه مسلم،کتاب الصيام باب أجر المفطر فی السفر إذا تولی العمل رقم ٢٦٢٢) والنسائی کتاب الصيام باب فضل الإفطار فی السفرعلی الصوم رقم (٢٢٨٥)-
٥) (کشف الباری (ج٢ص ٢٧٠)-
۶) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب البيوع باب مذكر فی الأسواق-

۳-عاصم: دا عاصم بن سلیمان الاحول رحمه الله دي. (۱)

۴-مورق العجلی: دا مورق بن شمرخ عجلی رحمه الله دي. (۲)

۵-انس: سابقه سند اوګورئی. (۳)

قوله: قال: کنامع النبی صلی الله علیه وسلم: حضرت انس رضی الله عنه فرمائی چه مونږ دَ نبی اکرم صلی الله علیه وسلم سره وو.

دَ مسلم شریف دَ روایت نه معلومیږی چه دا دَ یو سفرواقعه ده، په دې کښې دی ((کنا مع النبی صلی الله علیه وسلم فی سفر فمنا الصائم ومنا المفطر قال: فنزلنا منزلا فی یوم حار)) (۴) یعنی مونږ نبی کریم صلی الله علیه وسلم سره یو سفرکښې وو مونږ کښې روژه دار هم وو او بغیر روژې والا هم. فرمائی نو مونږ په یومنزل باندې دَ سختې ګرمئی په ورځ کښې ډیره واچوله.

قوله: أکثرناظلامن یستظل بکسائه: په مونږ کښې دَ سوری په لحاظ باندې بهتر سړې هغه ووچا چه په خپل څادر سوری کړې وو.

مطلب دا دې چه سخته ګرمی وه، په دې وجه دَ سوری انتظام نه وو، که دَ ډیر نه ډیر به کیدیشونو هغه دا وه چه کومو صحابه کرامو سره څادر وغیره وو نو هغوی دَ دې په ذریعه باندې دَ سوری انتظام کړې وو.پاتې شو هغه حضرات چا سره چه څادر وغیره نه وو نو هغوی دَ ګرمئی نه دَ بچ کیدلودپاره دَ لاسونو استعمال اوکړو. دَ مسلم شریف روایت کښې دی: ((ومنامن یتقی الشمس بیده)) (۵)

قوله: وأماالذین صاموافلم یصنعواشیئا: اوچه کوم حضرات روژې سره وو نو هغوی هیڅ هم اونه کړل.

ګرمی ډیره زیاته وه، معامله هم ډیره اهمه وه یعنی غزوه وه. په دې وجه چه کوم خلق روژې سره وو هغوی برداشت نه کړېشو، کاروغیره نه عاجزشو. (۶)

قوله: وأماالذین أفطروافبعثواالرکاب، وامتهنوا، وعالجوا: او چه کومو حضراتو روژه نه وه ساتلې نوهغوی خپل اوښان اوبو له بوتلل او ښه خدمت ئی اوکړو او نورکارونه ئی هم اوکړه.

مطلب دا چه روژه دار حضرات دَ کمزورتی او ستړیوالی په وجه هغوی کار وغیره نه عاجز وو نو په دې وجه ئی اوښانوته اوبه، وابښه وغیره څرولو دَ پاره بې روژې حضراتو بوتلل،

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعر الإنسان-

۲) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب کتاب التهجد باب صلاة الضحیٰ فی السفر-

۳) (کشف الباری (ج۲ص ٤)-

٤) (صحیح مسلم کتاب الصیام باب أجر المفطر فی السفر.... رقم (۲۶۲۲)-

۵) (حواله بالا-

۶) (فتح الباری (ج۶ص ۸٤)-

هغوى د روژه دارو حضراتو هم بنه خدمت اوکړو او نور ټول کارونه ئې هم اوکړه.

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: ذهب المفطرون اليوم بالأجر: نو نبى كريم اوفرمائيل نن خو اجر او ثواب روژه دارو يوړلو.

د اجر نه مراد ډير اجردې او د نبى كريم ﷺ مذكوره ارشاد مطلب دا نه دې چه د رژوه دارو اجر كم شوې وو بلكه مطلب دا دې چه روژه نه ساتونكو حضراتو ته د هغوى د اعمالو اجرهم ملاويږى او د روژه دارو هم ځكه چه هغوى خپل كارونه هم پوره كړل او د روژه دارو ذمه وارى ئې هم پوره كړې.(١)

د رسول الله ﷺ د مذكوره بالا ارشاد سبب: حضرت مولانا ظهورالبارى د رسول الله ﷺ پورته ذكرشوې ارشاد سبب بيانولو سره ليكى:

روژه خوخيرمحض دې او مخصوص او مقبول عبادت دې بيا هم په سفر وغيره كښې په داسې موقعوچه د دې په وجه د اهموكارونو بنديدلو خطره وى نو روژه نه ساتل غوره دى. كومه واقعه چه په حديث كښې ده په هغې كښې هم دا صورت پيش شوې ووچه د خلقو روژه وه او هغوى د سترړيوالى د وجې ځه كارنشو كولې، خو بې روژې خلقو په پوره تيزئى سره ټول كارونه پوره كړل په دې وجه د هغوى ثواب زيات شو.

په اسلام كښې د عبادت نظام د انسان د فطرت مطابق او ډيرپه معقول طريقه باندې قائم دى. دين په فرائضو او واجباتوكښې مدارج قائم كړى دى اود مدارجو چه څوك پوره لحاظ ساتى د الله تعالى په نزد. به د هغه عبادت هم په هغه درجو كښې مقبول وى. په حديث شريف كښې ځكه وئيلى شوى دى چه روژه نه ساتونكو نن اجر او ثواب يوړلو، حالانكه هغوى يو اهم عبادت پريخودې وولیكن د هغې نه د زيات اهم عبادت په خاطر، نو په دې وجه د ثواب هم زيات حقدار شو. (٢)

مذكوره بالا حديث نه مستنبط فائدې: ① امام ابو عبدالله بن ابى صفرة رحمه الله فرمائى چه د دې حديث نه معلومه شوه چه په غزوه كښې د خدمت اجر د روژې د اجر او ثواب نه زيات وى ځكه روژه نه ساتونكى جهاد، طلب علم نور اعمال صالحه او فاضله مثلاً دكمزورى امداد كول يا مسلمانانو ته چه د كوم ځيز ضرورت او حاجت وى د هغې په پوره كولوكښې ډير قوى او طاقتور وى.(٣)

② دا فائده هم راؤ وتله چه په جهاد كښې چرته كوزيدل وى، يا سفركول وى نو په مجاهدينو باندې واجب دى چه يو بل سره امداد اوكړى. (۴)

③ د حديث نه دا فائده هم حاصله شوه چه يو شان خلق د يو بل خدمت كولې شى او دا جائز دى او په دې كښې د هيڅ قسم شرم څه خبره نشته. (۵)

---

١) (فتح البارى (ج٦ص ٨٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٧)-
٢) (تفهيم البخارى (ج ٢ص ٩٦)-
٣) (شرح ابن بطال (ج٥ص ٨٤)-
٤) (حواله بالا-
٥) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٧٤)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دحديث ترجمة الباب سره مناسبت دحديث په دې جمله كښې دې. ((فبعثوا الركاب، وامتهنوا وعالجوا)) ځكه چه دا ټول كارونه دَ خدمت نه عبارت دى. دَ **بعث الركاب** مطلب خودادې چه اوښان ئې اوبوڅكولو له بوتله، او ((امتهنوا)) معنى ((خدموا)) او ((عالجوا)) خوراك وغيره پخول او تيارول دى. (١)

٧١-بَاب: فَضْلِ مَنْ حَمَلَ مَتَاعَ صَاحِبِهِ فِي السَّفَرِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ دې باب په ذيل كښې امام بخارى رحمه الله په سفركښې دَ خپل ملګرى سامان وغيره دَ امداد په توګه دَ اوچتولو فضيلت بيانول غواړى. (٢)

[٢٧٣٣] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ نَصْرٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ هَمَّامٍ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٣) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ كُلُّ سُلَامَى عَلَيْهِ صَدَقَةٌ كُلَّ يَوْمٍ يُعِينُ الرَّجُلَ فِي دَابَّتِهِ يُحَامِلُهُ عَلَيْهَا أَوْ يَرْفَعُ عَلَيْهَا مَتَاعَهُ صَدَقَةٌ وَالْكَلِمَةُ الطَّيِّبَةُ وَكُلُّ خَطْوَةٍ يَمْشِيهَا إِلَى الصَّلَاةِ صَدَقَةٌ وَدَلُّ الطَّرِيقِ صَدَقَةٌ [ر: ٢٥٦٠]

تراجم رجال

١- اسحاق بن نصر: دا اسحاق بن ابراهيم بن نصر بخارى سعدى رحمه الله دې. اكثر دَ خپل نيكه طرف ته منسوب كيدلو سره اسحاق بن نصر به يادېدلو. (٤)

٢- عبدالرزاق: دا ابوبكر عبدالرزاق بن همام صنعانى رحمه الله دې، دَ دوى حالات "كتاب الإيمان، باب حسن إسلام المرء)) لاندې تيرشوى دى. (٥)

٣- معمر: دامعمر بن راشد ازدى رحمه الله دې. دَ دوى مختصر تذكره دَ ((بدء الوحي)) شپږم حديث په ذيل كښې تيره شويده. (٦)

٤- همام: دا همام بن منبه بن كامل يمانى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب حسن إسلام المرء)) لاندې تيرشوى دى. (٧)

٥- ابوهريره رضي الله عنه: دامشهور صحابى رسول حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې.

---

١) (حواله بالا-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ ص ١٧٤)-
٣) قوله: عن أبى هريرة رضى الله عنه: الحديث قدمر تخريجه فى كتاب الصلح باب فضل الإصلاح بين الناس...
٤) (دَدوى حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب الغسل باب من اغتسل عريانا وحده فى الخلوة-
٥) (كشف البارى (ج٢ص ٤٢١)-
٦) (كشف البارى (ج١ص ٤٦٥)-
٧) (كشف البارى (ج٢ص ٤٢٨)-

د دوى تفصيلى حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (١)

د حديث ترجمه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائيلى دى چه روزانه د انسان په يو يو جوړباندې صدقه واجب ده. كه يو سړې د چا په سورلئى كښې امداد كوى چه هغه په سورلئى سور كړى يا د هغه سامان په هغې باندې كيږدى نو دا هم صدقه ده. ښه او پاكه كلمه هم صدقه ده. هر قدم چه د مانځه د پاره اوچتولې شى هغه هم صدقه ده او لار خودنه هم صدقه ده.

تنبيه دحديث باب څه تشريحات ((كتاب الصلح)) (٢) كښې تيرې شوى دى او هم د كتاب الجهاد ((باب من أخذ بالركاب ونحوه)) لاندې به نور تشريحات راځى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت ترجمة الباب سره د حديث باب مناسبت د حديث په دې ټكړه كښې دې ((يعين الرجل فى دابته، يحامله عليها أويرفع عليها متاعه صدقة))

البته دلته كښې اشكال دا دې چه ترجمه خو د سفرده اود دې لاندې چه كوم حديث راوړلې شويدې په هغې كښې خو د سرنه د سفرذكر نشته.

نو د دې جواب دا دې چه حديث مطلق دې اودا خبره خو معلومه ده چه كله په حضركښې او عام حالاتوكښې د چا د سامان اوچتولو دا فضيلت وى نو ښكاره خبره ده چه په حالت سفركښې د چا سامان اوچتولو فضيلت خو به په طريقه اولى ډير وى. دغه شان په ترجمه او حديث كښې مطابقت حاصليږى.(٣)

٧٢- بَاب: فَضْلِ رِبَاطِ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

د ترجمة الباب مقصد: د اسلامى سلطنت او خلافت په سرحدونوباندې پهره وركولو او خيال ساتل دا د اهل اسلام د حفاظت يو لويه ښكلې، محفوظ او مضبوطه طريقه ده. امام بخارى رحمه الله دلته د دې فعل فضيلت بيانوى. (۴)

د رباط معنى: الرباط — بكسر الراء وبالموحدة الخفيفة — معنى دا ده چه د كافرانود شر او فساد نه د مسلمانانو د حفاظت او صيانت په غرض هغه ځائ او مقام لاز نيول چه د مسلمانانو او كافرانو په مينځ كښې وى (۵) كوم ته چه په عام عرف كښې سرحد وائى.

علامه ابن التين رحمه الله دا شرط هم لګولې دې چه د كوم ځائ حفاظت مرابط كول وى اود هغه وطن نه وى، همدغه شرط ابن حبيب د امام مالك رحمه الله نه هم نقل كړيدې. (۶) يعنى بقول ابن حبيب امام مالك رحمه الله هم د ابن التين بيان كړيشوې مذكوره شرط قائل دې.(٧)

---

١) (كشف البارى (ج١ص٤٥٩)-
٢) (كتاب الصلح باب فضل الإصلاح بين الناس...رقم(٢٧٠٧)-
٣) (عمدة القارى(ج ١٤ص ١٧٥) وفتح البارى (ج۶ص٨٥)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٧٥)-
۵) (حواله بالا وفتح البارى (ج۶ص٨٥)-
۶) (حواله بالا-
٧) (حواله بالا وقدذكر العلامة العينى تعريفات أخرى للرباط ولكن اخترنا أشهرها-

په دې وجه په سلفو صالحینو کښې ډیرو حضراتو په سرحدونو استوګنه اختیار کړې ده (١)
خوحافظ صاحب او علامه عینی د ابن التین دا شرط رد کړې دې د دې دواړو وینا دا ده چه
په دې اطلاق کښې اشکال دې ځکه چه بعضې وخت داسې کیږی چه د سړی خپل وطن وی
او هغه هلته ددشمن دفع کولو په نیت اقامت کړې وی (٢)
دې دپاره چه د رباط اجر او ثواب حاصل شی.

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ [آل عمران:٢٠٠]: اودالله تعالی قول دې: اې دایمان خاوندانو! صبرکوئی او کلك اوسیږئ او ملاتړلې اوسیږئ اود الله تعالی نه ویریږئ دې دپاره چه تاسوکامیاب شې.

د امام بخاری رحمه الله عادت دې چه هغه د ترجمة الباب د اثبات د پاره بعض وخت د قرآن آیاتونه پیش کوی، نو دلته هم د هغه عادت مطابق هغه دا مذکوره آیت پیش کړیدې او په دې کښې دې خبرې طرف ته اشاره کړیده چه مرابط په قرآنی آیت کښې موجود دې دینه همدغه د سرحد پهره او ساتنه مراد دی.

د دې آیت مفسرینو حضراتو ډیر تفسیرونه کړی دی (٣) خو مصنف علیه الرحمة آیت مبارك په دې مقام کښې ذکر کړو اود آیت مشهورترین تفسیر ئې اختیار کړو کوم چه حسن بصری رحمه الله او قتاده رحمه الله نه مروی دې. دا دواړه حضرات د مذکوره آیت په تفسیر کښې فرمائی

((اصبروا)) علی طاعة الله ((وصابروا)) أعداء الله فی الجهاد ((ورابطوا)) فی سبیل الله. (٤)

[٢٧٣٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُنِيرٍ سَمِعَ أَبَا النَّضْرِ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ دِينَارٍ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٥) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رِبَاطُ يَوْمٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَمَوْضِعُ سَوْطِ أَحَدِكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا وَالرَّوْحَةُ يَرُوحُهَا الْعَبْدُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوِ الْغَدْوَةُ خَيْرٌ مِنَ الدُّنْيَا وَمَا عَلَيْهَا [ر: ٢٦٤١]

تراجم رجال

١- عبدالله بن منیر: دا ابوعبدالرحمن عبدالله بن منیر المروزی الزاهد رحمه الله دې. (٦)

٢- ابوالنضر: دا ابوالنضر هاشم بن قاسم لیثی خراسانی رحمه الله دې. (٧)

---

١) (فتح الباری (ج٦ص٨٥)-
٢) پورتنئ حواله وقد ذکر العلامة العینی تعریفات أخری للرباط .لکن أخترنا أهرها)_
٣) (راجع لتلک الأقوال للمفسرین الفتح (ج٦ص٨٥) والعمدة (ج١٤ص١٧٥) وتفسیر القرطبی (ج٤ص٣٢٢)
٤) (فتح الباری (ج٦ص٨٥)-
٥) (قوله: عن سهل بن سعد رضی الله عنه: الحدیث قدمر تخریجه فی أوائل الجهاد باب الغدوة والروحة.....-
٦) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الغسل والوضوء فی المخضب.....-
٧) (د دوی د حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب وضع الماء عندالخلاء-

۳- عبدالرحمن بن عبدالله بن دینار: دا عبدالرحمن بن عبدالله بن دينار مزنى عدوى رحمه الله دي. (۱)

۴- ابوحازم: دا مشهور زاهد ابوحازم سلمة بن دينار مدنى رحمه الله دې. (۲)

۵- سهل بن سعد الساعدي: دا مشهور صحابى رسول حضرت سهل بن سعد الساعدى الانصارى رضي الله عنه دې. (۳)

سمع أبا النضر: په دې عبارت کښې حذف دې اودَ عبارت تقدير په اصل کښې داسې دې. ((انه سمع.....)) مګرپه ليکلوکښې ((أنه)) اکثر حذف کولې شى. (۴)

قوله: أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: رباط يوم في سبيل الله خير من الدنيا وما عليها: حضرت سهل بن سعد الساعدى رضي الله عنه نه روايت دې چه رسول الله ﷺ ارشاد فرمائيلې دې چه دَ الله تعالى په لار کښې يوه ورځ پهره ورکول دنيا او څه چه په دې کښې دى دَ هغې نه بهتر دى.

قوله: وموضع سوط أحدكم من الجنة خير من الدنيا وما عليها: او په جنت کښې تاسو کښې دَ چا دَ پاره دَ يوې کوړې برابر ځائ دَ دنيا او څه چه په دې کښې دى دَ هغې نه بهتر دى.

خير من الدنيا ومافيها نه دَ عدول کولووجه: دَ حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه دَ باب دا حديث دَ ((کتاب الجهاد)) په شروع کښې هم تير شويدې. (۵) هلته دَحديث په الفاظوکښې ((خيرمن الدنيا وما عليها)) په ځائ ((خيرمن الدنيا ومافيها)) راغلې نو ((فيها)) نه ((عليها)) طرف ته دَ عدول کولو وجه څه ده؟

علامه عينى فرمائى چه په دې عدول کښې دا فائده ده چه ((فيها)) کښې معنى دَ ظرفيت او ((عليها)) کښې دَ استعلاء معنى موندلې شى او دا خبره واضح ده چه استعلاء کښې دَ ظرفيت په مقابله کښې عموم زيات دې او هغه ظرفيت نه قوى هم ده. نو مبالغه کښې دَ زياتوالى دَپاره ((فيها)) نه ((عليها)) طرف ته عدول کړيشويدې. (۶)

دَ جنت کوړې(سوط) برابر ځائ دَ دنيا او مافيهانه بهترکيدو وجه: دَباب په حديث کښې ذکر

---

۱) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب إذا شرب الكلب فى إناء أحدكم.....-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.....-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه.....-
۴) (فتح البارى (ج۵ص۸۶)-
۵) (انظر الصحيح للبخارى كتاب الجهاد والسير باب الغدوة والروحة فى سبيل الله.....-
۶) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۲۶)-

دى چه په جنت کښې د يوې کوړې برابر ځائ هم د دنيا اوځه چه په دې کښې دی د هغې نه بهتر دې د دې وجه بيانولو سره علامه مهلب رحمه الله فرمائى:

((وصار موضع سوط فى الجنة خيرا من الدنيا وما فيها، من أجل أن الدنيا فانية، وكل شئ فى الجنة وإن صغر فى التمثيل لنا – وليس فيها صغير – فهو أدوم وأبقى من الدنيا الفانية المنقطعة، فكان الدائم خير أمن المنقطع)) (١)

يعنى د جنت د يوې كوړې برابر ځائ د دنيا او مافيها نه ښكه بهتر دې چه دنيا فانى ده او د جنت هر څيز اګرچه د تمثيل په توګه زمونږ د پاره وړوکې وی خو د هغه ځائ يو څيز سپك او وړوکې نه دې. د هميشه د پاره دې او د ختميدونكې او منقطع كيدونكې دنيا په مقابله كښې باقى پاتې كيدونكې دې، نو باقى پاتې كيدونكې څيز د منقطع څيز نه بهتر شو.

د اسلامى سرحدونو د حفاظت په فضيلت كښې نور احاديث: د اسلامى سرحدونو ساتنه او حفاظت (يعنى رباط) فضيلت كښې خو ډير احاديث وارد شوى دى(٢)

نو استيعاب خو مقصد نه دې په دې وجه يو څو احاديث مونږ ليكو:

① حضرت سلمان فارسى رضى الله عنه نه روايت دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى دى :

((رباط يوم وليلة خير من صيام شهر وقيامه، وإن مات جرى عليه عمله الذى كان يعمله، وأجرى عليه رزقه، وأمن الفتان)). (اللفظ لمسلم) (٣)

د يوې شپې ورځې پهره وركول د يوې مياشت د قيام او صيام نه بهتر دى او كه چرې (په دې دوران) كښې هغه مړشو نو د هغه اعمال چه په دنيا كښې هغه كول، د هغه د پاره جارى وى او په هغه باندې به د هغه رزق جارى كولې شى اوهغه به د شيطان نه محفوظ وى.

② حضرت عثمان رضى الله عنه نه مرفوعا مروى دى:

((رباط يوم فى سبيل الله خير من ألف يوم فيما سواه من المنازل))(٤)

د الله تعالى په لاركښې د يوې ورځې څوكيدار كول په نورو ځايونوكښې تيرو شوو زرو كالونه بهتر دى.

③ حضرت فضاله بن عبيد رضى الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم فرمائيلى :((كل الميت يختم على عمله، إلا المرابط، فإنه ينمو له عمله إلى يوم القيامة، ويؤمن من فتان القبر)). (اللفظ لأبى داؤد) (٥)

---

١) (شرح ابن بطال (ج٥ص) وعمدة القارى (ج١٤ص١٧٦)-

٢) (راجع لتلك الأحاديث الواردة فى فضل الرباط فى سبيل الله: الجامع الأحكام القرآن (ج٤ص٣٢٤)-

٣) (الحديث أخرجه مسلم فى كتاب الإمارة باب فضل الربات فى سبيل الله عزوجل رقم (٤٩٣٨) والترمذى فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل المرابط رقم (١٦٦٥) والنسائى فى كتاب الجهاد فضل الرباط رقم (٣١٦٩-٣١٧٠)-

٤) (الحديث أخرجه الترمذى أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل المرابطة، رقم (١٦٦٧) والنسائى فى سننه الصغرى كتاب الجهاد فضل الرباط رقم (٣١٧١-٣١٧٢) وابن ماجه أبواب الجاهد باب فضل الرباط فى سبيل الله رقم (٢٧٦٦)-

٥) (الحديث رواه أبوداؤد أبواب الجهاد فى فضل الرباط رقم (٢٥٠٠) والترمذى أبواب فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل من مات مرابطا رقم (١٦٢١)-

د هر مړي په اعمالو باندې مهر لګولې شي (بندولې شي) سوا د مرابط نه. د هغه عمل د هغه د پاره د قيامته پورې زياتولې شي او هغه د قبر د فتنې نه په امن او محفوظ کيږي. او د حديث نور تشريحات د ((كتاب الجهاد)) په شروع كښې ((باب الغدوة والروحة فى سبيل الله)) او ((باب الحور العين وصفتهن....)) كښې تيرشوى دى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت بالكل واضح دې اوهغه د حديث د شروع په جمله كښې ((رباط يوم فى سبيل الله...)) كښې دې.

۷۳- بَاب: مَنْ غَزَا بِصَبِيٍّ لِلْخِدْمَةِ

د ترجمة الباب مقصد: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د امام بخارى رحمه الله مقصد د دې ترجمه نه دې خبرې طرف ته اشاره كول دى چه ماشوم د جهاد مخاطب نه دې ليكن د دې باوجود هغه تبعا وضمنا بوتلل جائز دى. (۱)

خو شيخ الحديث حضرت محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چه زما په نزد بهتر توجيه دا ده چه داسې اووئيلې شى چه امام بخارى رحمه الله ماشوم د خدمت په غرض د بوتللو د جواز اثبات كوى. دا توهم دفع كولو سره چه د بعض صغار صحابه كرامو باره كښې وارد شوى دى چه كله هغوى په غزوه كښې د شركت د پاره پيش شو نو هغوى ﷺ هغه واپس كړل مثلاً ابن عمر، زيدبن ثابت او اسامه بن زيد رضي الله عنهم اود دې توهم د ردكولو وجه دا ده چه دا حضرات صحابه كرام د قتال د پاره حاضر شوى وو نه چه د خدمت د پاره. نود هغوى د خدمت د پاره د بوتللو اجازت دې ليكن د قتال په غرض بوتلل جائز نه دى. (۲)

[۲۷۳۶] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ عَنْ عَمْرٍو عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِأَبِي طَلْحَةَ الْتَمِسْ غُلَامًا مِنْ غِلْمَانِكُمْ يَخْدُمُنِي حَتَّى أَخْرُجَ إِلَى خَيْبَرَ فَخَرَجَ بِي أَبُو طَلْحَةَ مُرْدِفِي وَأَنَا غُلَامٌ رَاهَقْتُ الْحُلُمَ فَكُنْتُ أَخْدُمُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا نَزَلَ فَكُنْتُ أَسْمَعُهُ كَثِيرًا يَقُولُ اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ الْهَمِّ وَالْحَزَنِ وَالْعَجْزِ وَالْكَسَلِ وَالْبُخْلِ وَالْجُبْنِ وَضَلَعِ الدَّيْنِ وَغَلَبَةِ الرِّجَالِ ثُمَّ قَدِمْنَا خَيْبَرَ فَلَمَّا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْحِصْنَ ذُكِرَ لَهُ جَمَالُ صَفِيَّةَ بِنْتِ حُيَيِّ بْنِ أَخْطَبَ وَقَدْ قُتِلَ زَوْجُهَا وَكَانَتْ عَرُوسًا فَاصْطَفَاهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِنَفْسِهِ فَخَرَجَ بِهَا حَتَّى بَلَغْنَا سَدَّ الصَّهْبَاءِ حَلَّتْ فَبَنَى بِهَا ثُمَّ صَنَعَ حَيْسًا فِي نِطَعٍ صَغِيرٍ ثُمَّ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آذِنْ مَنْ حَوْلَكَ فَكَانَتْ تِلْكَ وَلِيمَةَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى صَفِيَّةَ ثُمَّ خَرَجْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ قَالَ فَرَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُحَوِّي لَهَا وَرَاءَهُ بِعَبَاءَةٍ ثُمَّ يَجْلِسُ عِنْدَ بَعِيرِهِ فَيَضَعُ

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص۷۸) وعمدة القارى (ج ۱۴ص ۱۷۶)-

۲) (الأبواب و التراجم للكاندهلوى (ج۱ص۱۹۷)-

۳) (قوله: عن انس بن مالك رضي الله عنه الحديث مرتخريجه فى كتاب الصلاة باب ما يذكر من الفخذ-

رُكْبَتَهُ فَتَضَعُ صَفِيَّةُ رِجْلَهَا عَلَى رُكْبَتِهِ حَتَّى تَرْكَبَ فَسِرْنَا حَتَّى إِذَا أَشْرَفْنَا عَلَى الْمَدِينَةِ نَظَرَ إِلَى أُحُدٍ فَقَالَ هٰذَا جَبَلٌ يُحِبُّنَا وَنُحِبُّهُ ثُمَّ نَظَرَ إِلَى الْمَدِينَةِ فَقَالَ اللَّهُمَّ إِنِّي أُحَرِّمُ مَا بَيْنَ لَابَتَيْهَا بِمِثْلِ مَا حَرَّمَ إِبْرَاهِيمُ مَكَّةَ اللَّهُمَّ بَارِكْ لَهُمْ فِي مُدِّهِمْ وَصَاعِهِمْ [ر: ٣٦٤]

تراجم رجال

۱- قتيبه: دا شيخ الاسلام ابورجاء قتيبه بن سعيد ثقفى رحمه الله دي دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب إفشاء السلام من الإسلام)) لاندې تيره شويده.(١)

۲- يعقوب: دا يعقوب بن عبدالرحمن بن محمد اسكندرانى رحمه الله دي. (٢)

۳- عمرو: دا عمرو بن ابى عمرو مولى المطلب بن حنطب رحمه الله دي. (٣)

۴- انس: دا مشهور صحابى رسول ابوحمزه حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه...)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

قوله: أن النبى صلى الله عليه وسلم قال لأبى طلحة: التمس لى غلاما من غلمانكم يخدمنى حتى أخرج إلى خيبر: دَ حضرت انس بن مالك رضي الله عنه نه روايت دې چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم حضرت طلحه رضي الله عنه ته اوفرمائيل چه دَ خپلو ماشومانو نه زما دَپاره يو ماشوم اولټوه چه زما خدمت اوكړى ترهغه وخته پورې چه زه غزوه خيبردَپاره اوځم.

كلمه ((حتى)) دَنبى عليه السلام په كلام كښې دَ تعليل دَپاره ده، دَ غايت دَ بيان دَپاره نه ده. او هغه ((التمس)) سره متعلق ده نه چه ((يخدمنى))سره. اودَ كلام مقصد دا دې چه زما دَ پاره په سفركښې خدمت دَ پاره يو هلك اولټوه تردې چه زه مدينې منورې ته راواپس شم. (۵)

يواشكال اودَ هغې جواب: علامه داؤدى رحمه الله دَ حديث په دې ټكړه باندې اعتراض كړيدې او هغه دا چه ښكاره خو همدغه ده چه حضرت انس رضي الله عنه دَ نبى كريم صلى الله عليه وسلم خدمت دَ هغوى عليه السلام په روميې ځل دَ هجرت نه پس مدينې منورې ته دَ راتلونه پس شروع كړو ځكه چه حضرت انس رضي الله عنه نه پخپله په صحيح احاديثوكښې مروى دى چه ((خدمت النبى صلى الله عليه وسلم تسع سنين)) (۶) او په يو روايت كښې ((عشر سنين)) (۷) دې اودَ خيبر واقعه ۷ هجرى

---

١) (كشف البارى(ج٢ص١٨٩)-

٢) (دَدوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر-

٣) (دَدوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب الحرص على الحديث-

٤) (كشف البارى (ج٢ص١٥٢)-

٥) (حاشية المسندى على البخارى (ج٢ص١٥٢)-

٦) (الصحيح لمسلم كتاب الفضائل باب كان رسول الله صلى الله عليه وسلم أحسن الناس خلقا رقم (٦٠١٤)

٧) (الصحيح البخارى كتاب الأدب باب حسن الخلق والسخاء رقم ٦٠٣٨)-

ده. نو دينه خو دا لازميږي چه حضرت انس رضي الله عنه به صرف څلور كاله د حضور ﷺ خدمت كړې وي.

د دې اعتراض جواب دا وركړيشويدې چه د نبى اكرم ﷺ ابوطلحه رضي الله عنه ته دا فرمائيل چه ((التمس لى غلاما من غلمانكم)) مطلب او معنى دا ده چه هغوى ﷺ سره به په دې سفركښې څوك څى چه د هغه تعين اوكړې شى نو حضرت ابوطلحه رضي الله عنه حضرت انس رضي الله عنه مقرركړو چه هم دې به د خدمت د پاره څى. نود التماس مطلب استئذان به وى چه په سفركښې د ملګرتيا د پاره چاته اجازت وركړه، دا مطلب نه دې چه د نوى سرنه څوك د خدمت د پاره اولټوه څكه چه هغه خو د اول نه د خدمت د پاره موجود دې دغه شان به په دواړو احاديثوكښې تطبيق اوشى.(١)

آيا ماشوم ته به غنيمت كښې حصه ملاويږى؟: دلته ضمنا په دې مسئله باندې هم ځان پوهه كړئى كه ماشوم په غزوه كښې شريك وى كه د خدمت په نيت وى اوكه د قتال په نيت وى،ائمه ثلاثه امام ثورى، ليث بن سعد او ابوثور رحمهم الله په نزد به دوى ته سهم نشى وركولې بلكه امام به د خپلې مرضئى موافق څه مال وغيره وركوى. (٢)

خود امام مالك او امام اوزاعى رحمهما الله مسلك دا دې چه ماشوم ته به هم د مال غنيمت نه د بالغو كسانو په شان حصه ملاويږى. (٣)

خود دې دواړو حضراتو په اقوالو كښې فرق دا دې چه امام مالك رحمه الله سهم په دې شرط سره مشروط كوى چه هغه ماشوم قتال هم كوى او د دې طاقت لرى نو د دې شرطونو په موجودګئى كښې دا ماشوم آزاد دې، مذكر دې او مقاتل هم دې.نو په دې وجه به ده ته هم د عامو خلقو سهم وركولې شى.

او امام اوزاعى رحمه الله مطلقا د ماشوم د پاره په غنيمت كښې د حصې قائل دې. د هغه دليل دا دې چه رسول الله ﷺ په غزوه خيبركښې ماشومانوته هم په مال غنيمت كښې حصه وركړې وه. بيا روستو مسلمانانو خلفاؤ هم په ميدان جنګ كښې پيدا كيدونكو ماشومانو ته حصه وركوله. (٤)

د جمهورو دلائل: په دې مسئله كښې زمونږ يودليل خود حضرت سعيدبن المسيب دا اثر دې ((كان الصبيان والعبيد يحذون من الغنيمة إذا حضروا الغزو فى صدر هذه الأمة))(٥) چه د دې امت په ابتداء كښې ماشومان او غلامان كه په غزا كښې حاضريدل نو هغوى ته به د غنيمت نه څه نه څه وركولې كيدل.

---

١) (فتح البارى (ج٦ص٨٧) وعمدة القارى (ج١٤ص١٧٧)-
٢) (المغنى لابن قدامة (ج٩ص٢٠٦)-
٣) (حواله بالا-
٤) (المغنى لابن قدامة (ج٩ص٢٠٦) وإعلاء السنن (ج١٢ص٢٠٧)-
٥) (المغنى (ج٩ص٢٠٦)-

او جوزجانی په خپل سند سره روایت کړیدې چه تمیم بن قرع المهدی په هغه لښکر کښې وو کوم چه په آخرځل اسکندریه فتح کړې وه، نوتمیم وائی ((فلم یقسم لی عمرو من الفئ شیئا)) چه عمرو بن العاص رضی الله عنه (چه د اسلامی لښکر مشر وو) ماته په غنیمت کښې هیڅ هم رانه کړه او وئی فرمائیل چه نابالغ چه هلك دې، په دې وجه زما د قوم او قریشو د څه خلقو په مینځ کښې جنګ کیدو کیدو خو بندشو، نو په قوم کښې چا اووئیل چه په تاسو خلقو کښې د نبی کریم صلی الله علیه وسلم د صحابه کرامو نه څه خلق موجود دی هم د هغوی نه تپوس اوکړئی نو هغوی د ابونضر او عقبه بن عامر رضی الله عنهما نه تپوس اوکړو نو په قوم کښې چا زما معاننه اوکړه نو وئی کتل چه ویښته مې راتوکیدلې وو نو حضرت عمرو بن العاص رضی الله عنه ماته هم په غنیمت کښې حصه راکړه. (١) د دې واقعه نقل کولو نه پس امام جوزجانی رحمه الله فرمائی:

((هذا من مشاهیر حدیث مصر وجیده، ولأنه لیس من أهل القتال، فلم یسهم له کالعبد، ولم یثبت أن النبی صلی الله علیه وسلم قسم لصبی، بل کان لایجیزهم فی القتال فإن ابن عمر رضی الله عنهما (٢) قال: عرضت علی النبی صلی الله علیه وسلم وأنا ابن أربع عشرة سنة، فلم یجزنی فی القتال، وعرضت علیه وأنا ابن خمس عشرة فأجازنی)) (٣)

یعنی دا حدیث د مصر مشهورو او ښهٔ احادیثونه دې او چونکه تمیم بن قرع په جنګ کونکو کښې نه وو په دې وجه هغه ته په غنیمت کښې حصه ورنه کړې شوه. لکه څنګه چه غلام ته نه ورکړې کیږی او داخبره په یوشان هم ثابته نه ده چه نبی علیه السلام د غنیمت نه یو ماشوم له څه ورکړې وی. بلکه هغوی صلی الله علیه وسلم خو به ماشومان د جنګ د پاره نه پریخودل (نود غنیمت نه حصه ورکولو څه معنی ده) دغه شان ابن عمر رضی الله عنهما فرمائی چه د څوارلسو کالو په عمر کښې زه د حضور صلی الله علیه وسلم په خدمت کښې د جنګ د پاره پیش کړیشوم نو هغوی صلی الله علیه وسلم ماته په جنګ کښې د شرکت کولو اجازت رانه کړو او د پنځلسو کالو په عمرکښې بیا پیش کړیشوم نو هغوی صلی الله علیه وسلم د شرکت اجازت راکړو.

د امام اوزاعی رحمه الله د دلیل جواب: ترکومې چه د امام اوزاعی رحمه الله د دلیل تعلق دې نود دې جواب دا دې چه ممکن ده چه راوی ((رضخ)) (۴) ((سهم)) سره تعبیرکړې وی او د ((رضخ)) قائل جمهور هم دی، نو په دې وجه دا د امام اوزاعی رحمه الله دلیل نشی کیدې. (٥)

---

١) (حواله بالا-

٢) (حدیث عبدالله بن عمر رضی الله عنهما أخرجه البخاری کتاب الشهادات باب بلوغ الصبیان وشهادتهم رقم (٢٦٦٤) وکتاب المغازی باب غزوة الخندق رقم (٤٠٩٧) ومسلم کتاب الإمارة باب بیان سن البلوغ رقم (٤٨٣٧) والترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی حد بلوغ الرجل رقم (١٧١١)وأبوداؤد أبواب الحدود باب فی الغلام یصیب الحد، رقم (٤٤٠٦).والنسائی أبواب الطلاق باب متی یقع طلاق الصبی؟ رقم (٣٤٦١)-

٣) (المغنی لابن قدامة (ج٩ص٢٠٦)-

٤) (الرضخ معناه: انهم (أی المرأة والعبد والصبی) یعطون شیئا من الغنیمة دون السهم. ولایسهم لهم کامل. ولاتقدیر لما یعطونه بل ذلک إلی اجتهاد الإمام فإن رأی التسویة بینهم سوی بینهم وإن رأی التفضیل فضل (المغنی ج٩ص٢٠٤)-

٥) (المغنی (ج٩ص٢٠٦) وإعلاء السنن(ج١٢ص٢٠٧)-

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث په دې حصه کښې دې: ((التمس لی غلاما من غلمانکم یخدمنی حتی أخرج إلی خیبر)) د څه نه چه ماشوم د خادم په توګه د بوتللو اجازت معلومیږی.(۱)

۷۴-بَاب: رُكُوبِ الْبَحْرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب په ذیل کښې امام بخاری رحمه الله دَ سمندری سفر مشروعیت او جواز بیانول غواړی. (۲) اودا جواز او مشروعیت عام دې که دَ سړو دَپاره وی اوکه دَ ښځودَپاره، دَ جهاد په غرض سره سمندری سفر وی یا دَ حج او تجارت په نیت سره. (۳)

رکوب بحرکښې دَ اسلافو اختلاف: په اسلافوکښې بعض حضرات رکوب بحر ناخوښوی او دینه به ئې منع فرمائیله. امام مالك رحمه الله فرمائی چه حضرت عمر رضی الله عنه به خلق دَ رکوب بحر نه منع کول، په دې وجه دَ هغوی په ژوند او خلافت کښې چا هم سمندری سفرنه دې کړې. دهغوی دَانتقال نه پس حضرت معاویه رضی الله عنه دَ حضرت عثمان رضی الله عنه نه دَ دَ رکوب بحر اجازت اوغوښتلو نو هغوی اجازت ورکړو. معامله هم په دې باندې پاتې شوه. تر دې چه دَ حضرت عمر بن عبدالعزیز رحمه الله خلافت راغلو نو هغه خلق بیا دَ رکوب بحر نه منع کړل. لیکن دا ممانعت دهغوی دَ ژونده پورې پاتې وو، روستوبیا دَسمندری سفرسلسله دوباره شروع شوه.(۴) روستنو بعض علماؤ هم دَ رکوب بحر نه منع کوله، او امام مالك رحمه الله دَ ښځو باره کښې دَ دې خبرې قائل دې چه هغوی دحج یا جهاد په نیت سره هم په سمندری سفرکښې شرکت نشی کولې. (۵)

دَ جمهورو مسلك دا دې چه سمندری سفرکه دَ ښځو دَپاره وی اوکه دَ سړو دَپاره، دَ جهاد نیت وی اوکه دَ حج یا دَ تجارت په هرصورت کښې جائزدې. (۶)

اودَ باب حدیث دَ جمهورو دلیل دې، په کوم کښې چه مطلقا دَ رکوب بحر اجازت او اباحت موجود دې. (۷)

یوه اهم تنبیه: لیکن دا خبره واضحه کیدل پکار دی چه جمهورو دَ سمندری سفر کوم اجازت ورکړې دې هغه په یوشرط باندې مشروط دې، هغه دا چه سمندر پُرسکون وی او دَ هلاکت خطره نه وی ګنی دَ جمهورو په نزد هم دَ دې اجازت نشته. (۸)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۷۷) وفتح الباری (ج۶ص۸۷)-
۲) (ارشاد الساری (ج۵ص۹۱)-
۳) (حواله بالا-
۴) (التمهیدلابن عبدالبر (ج۱ص۲۳۳) وفتح الباری (ج۶ص۸۸)-
۵) (حواله بالا وعمدة القاری(ج۱۴ص۱۷۸)-
۶) (عمدةالقاری (ج۱۴ص۱۸۷) وفتح الباری (ج۶ص۸۸)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص۸۸) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۷۸)-
۸) (التمهید(۱ص۲۳۴)-

علامه ابوعبید هروی رحمه الله په ((غریب الحدیث)) ذکر کړیدي چه نبی علیه السلام دَ سمندری سفرنه دَ هغې دَ سیلاب او مشکلاتو دَ پیښیدو په صورت کښې منع فرمائیلې ده، دَ زهیربن عبدالله نه مرفوعا مروی دی چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی ((من رکب البحر إذا التج –أوقال: ارتج– فقد برئت منه الذمة –أوقال: فلایلومن إلا نفسه–)) یعنی چا چه دَ سمندر طوفان (یا اوفرمائیل چه موج وهلو) په وخت کښې په دې کښې سفر اوکړو، دَ ده نه دَ الله تعالی ذمه خلاصه ده. (یا ئې دا اوفرمائیل چه هغه دې خپل نفس ملامت کړی) (۱)
دَ الله تعالی نه دَ هغه ذمه خلاصیدو مطلب دا دې چه الله تعالی دَ حفاظت کومه وعده فرمائیلې ده هغه وعده به ختمه شی ځکه چه هغه خپل ځان پخپله هلاك کړو، دا مطلب نه دې چه دَ اسلام ذمه دَ ده نه خلاصه شوه ځکه چه دَ اسلام نه یو سړې هغه وخت خلاصیږی چه هغه دَ کفر لار اختیار کړی. (۲)

نودَ زهیربن عبدالله په روایت کښې دَ سمندری سفرنه ممانعت سمندری طوفان سره مقید دې، دَ دې مخالف مفهوم همدغه دې چه سمندری طوفان نه کیدو په صورت کښې سمندری سفر جائز دې او هم دغه قول دَ علماؤ نه مشهور دې. که چرې دَ سلامتئ غلبه وی نو اوچه او لمده برابره ده. حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی رحمه الله فرمائی:

((وفیه (أی فی حدیث زهیر) تقیید المنع بالارتجاج، ومفهومه الجواز عند عدمه، وهو المشهور عن أقوال العلماء، فإذا غلبت السلامة فالبر والبحر سواء)) (۳)
یوه بله تنبیه: مونږ پورته دَ امام مالك رحمه الله مذهب نقل کړې وو چه هغه دَ ښځودَپاره سمندری سفرته جائز نه وائی، که هغه دَ حج دَ پاره وی او که د جهاد دَ پاره وی، خو روستو ائمه مالکیه هم دَ جمهورو علماؤ قول اختیار کړیدې. (۴)

[۲۷۸۸] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ يَحْيَى عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ حَدَّثَتْنِي أُمُّ حَرَامٍ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَوْمًا فِي بَيْتِهَا فَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ قَالَتْ يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا يُضْحِكُكَ قَالَ عَجِبْتُ مِنْ قَوْمٍ مِنْ أُمَّتِي يَرْكَبُونَ الْبَحْرَ كَالْمُلُوكِ عَلَى الْأَسِرَّةِ فَقُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ ادْعُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَقَالَ أَنْتِ مِنْهُمْ ثُمَّ نَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَهُوَ يَضْحَكُ فَقَالَ مِثْلَ ذَلِكَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا

---

۱) (حواله بالا وشرح ابن بطال (ج۵ص۸۹) والأدب المفرد (ج۲ص۶۰۲) باب من بات علی سطح لیس له سترة رقم ۱۹٤)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۸۹) ومسندالإمام أحمد (ج۵ص۷۹)-
۳) (فتح الباری (ج۶ص۸۸) وعمدة القاری (ج۱٤ص ۱۷۸)-
٤) (التمهید (ج۱ص۲۳۳)-
۵) (قوله: عن انس رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی أوائل الجهاد باب الدعاء بالجهاد.....-

قُلْتُ يَا رَسُولَ اللّٰهِ ادْعُ اللّٰهَ أَنْ يَجْعَلَنِي مِنْهُمْ فَيَقُولُ أَنْتِ مِنَ الْأَوَّلِينَ فَتَزَوَّجَ بِهَا عُبَادَةُ بْنُ الصَّامِتِ فَخَرَجَ بِهَا إِلَى الْغَزْوِ فَلَمَّا رَجَعَتْ قُرِّبَتْ دَابَّةٌ لِتَرْكَبَهَا فَوَقَعَتْ فَانْدَقَّتْ عُنُقُهَا [ر: ٢٦٣٦]

تراجم رجال

۱- ابوالنعمان: دا ابوالنعمان محمد بن الفضل سدوسی بصری رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: الدین النصیحة لله ورسوله.....)) لاندې راغلی (۱)

۲- حماد بن زید: دا ابواسماعیل حماد بن زیدبن درهم ازدی رحمه الله دي، دَ دوی مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا...﴾)) لاندې تیره شویده. (۲)

۳- یحیی: دا مشهورتابعی یحیی بن سعید انصاری رحمه الله دي. دَ دوی مختصر تذکره ((بدء الوحی)) په رومبی حدیث کښې او تفصیلی تذکره ((کتاب الإیمان باب صوم رمضان احتسابًا من الإیمان)) لاندې راغلې ده. (۳)

۴- محمد بن یحی بن حبان: دامحمدبن یحیی بن حبان بن منقذ انصاری رحمه الله دي. (۴)

۵- انس بن مالك: دا مشهور صحابی ابوحمزه انس بن مالك رضی الله عنه دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه....)) په ذیل کښې راغلې ده. (۵)

قوله: قال: حدثنی أم حرام أن النبی صلی الله علیه وسلم قال یومافی بیتها: حضرت انس بن مالك رضی الله عنه فرمائی چه حضرت ام حرام بنت ملحان رضی الله عنها ماته اووئیل چه نبی کریم صلی الله علیه وسلم یوه ورځ (غرمه) زما په کورکښې قیلوله اوفرمائیله.

په دې مذکوره عبارت کښې ((قال یوما)) کښې ((قال)) راغلې، دا دَ قیلولة نه دې نه چه دَ قول نه اودَ قیلوله معنی دَ غرمې دَ آرام کولو ده. (۶)

تنبیه: حضرت ام حرام رضی الله عنها دَ حضرت انس رضی الله عنه ترور وه. دَدوی تفصیلی حالات ((کتاب الجهاد)) ((باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء)) وراندې بیان شوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مناسبت واضح دې چه په

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۷۲۸)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۱۹)-
۳) (کشف الباری(ج۱٤ص۲۳۸) و(ج۲ص۳۲۱)-
٤) (دَدوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من تبرز علی لبنتین-
۵) (کشف الباری (ج۲ص٤)-
۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۷۸)-

دې جمله کښې دې ((عجبت من قوم من أمتي يركبون البحر كالملوك على الأسرة)) (١)

٧٥- بَاب: مَنْ اسْتَعَانَ بِالضُّعَفَاءِ وَالصَّالِحِينَ فِي الْحَرْبِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړي چه مقاتلينو او مجاهدينو ته د ضعيفانو او صالحانو دعاګانې حاصلول پکار دی، دې د پاره چه د دعاګانو په برکت الله تعالی په جهاد کښې غلبه او فتح عطا کړي.(٢)

يا خو مطلب او مقصد دا دې چه ضعفاء او صلحاء هم ځان سره بوځي چه د هغوی کمزورتيا او پرهيزګارتيا او تقوی په وجه هغوی ته استقامت حاصل وی او الله تعالی ئې فتح او نصرت سره کامياب کړي.

بهر حال که هغوی ته د دعاګانو درخواست اوکړيشي نود هغې د پاره هم په سنت کښې اصل موجود دې او که هغوی ځان سره واخستې شی نودا هم ثابت دی.

[٢٧٣٨] وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ أَخْبَرَنِي أَبُو سُفْيَانَ قَالَ لِي قَيْصَرُ سَأَلْتُكَ أَشْرَافُ النَّاسِ اتَّبَعُوهُ أَمْ ضُعَفَاؤُهُمْ فَزَعَمْتَ ضُعَفَاءَهُمْ وَهُمْ أَتْبَاعُ الرُّسُلِ [ر: ٧]

حضرت ابن عباس رضي الله عنه فرمائی چه حضرت ابوسفيان رضي الله عنه ماته اوخودل چه قيصر ماته اووئيل چه ما تانه تپوس کړې ووچه لوئ خلق د هغوی اتباع کوی که ضعيف يا کمزوری خلق؟ نو ستا ګمان همدغه دې چه کمزوری خلق او همدغه خلق د رسولانو متبعين وی.

د مذکوره تعليق تخريج: دلته امام بخاری رحمه الله د حضرت ابن عباس رضي الله عنه د دې مشهور روايت نه دا جمله تعليقاً نقل کوی کوم چه د ابوسفيان بن حرب رضي الله عنه او د قيصرروم په مکالمه باندې مشتمله ده،اودا روايت موصولاً ((بدء الوحی)) کښې راغلی دی او هم هلته د هغې تخريج هم تيرشوی دې.(٣)

د مذکوره تعليق مقصد او ترجمة الباب سره مناسبت: په ترجمة الباب کښې ضعفاء او صالحينو د استعانت مسئله ذکر ده،

د مذکوره تعليق مقصد کښې هم د دې دليل راپيدا کول دی چه هرقل ضعفاء ته اصل اتباع الرسل اوګرځول ليکن دلته دې دا خبره واضحه وی چه استدلال د هرقل قول کيدو په بنياد نه دې بلکه حضرت ابن عباس رضي الله عنه د حکايت او تقرير په بنياد دې. دې نه د مذکوره تعليق د ترجمة الباب سره مناسبت هم ښه واضحه کيږی. والله اعلم.(٤)

[٢٧٣٩] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ طَلْحَةَ عَنْ طَلْحَةَ عَنْ مُصْعَبِ بْنِ سَعْدٍ قَالَ رَأَى سَعْدٌ (٥) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ لَهُ فَضْلًا عَلَى مَنْ دُونَهُ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

---

١) (حواله بالا-

٢) (فتح الباری (ج٦ص٨٨) وعمدة القاری (ج١٤ص١٧٨)-

٣) (کشف الباری (ج١ص٤٧٧)-

٤) (فتح الباری (ج٦ص٨٨)-

٥) قوله: مصعب بن سعد: الحديث أخرجه النسائی فی سننه الصغری فی الجهاد باب الاستصار بالضعيف رقم (٣١٨٠)

هَلْ تُنْصَرُونَ وَتُرْزَقُونَ إِلَّا بِضُعَفَائِكُمْ

تراجم رجاله

۱- سلیمان بن حرب: دا ابوایوب سلیمان بن حرب ازدی رحمه الله دې. دَ هغه مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر...)) لاندې راغلی دی. (۱)

۲- محمد بن طلحه: دا ابومصرف محمدبن طلحه بن مصرف رحمه الله دې. (۲)

۳- طلحه: دا ابومحمد طلحه بن مصرف الیامی رحمه الله دې. (۳)

۴- مصعب بن سعد: دا دَ مشهور صحابی حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه خوئ مصعب دې. (۴)

قوله: قال: رأی سعد رضی الله عنه أن له فضلا علی من دونه: حضرت مصعب بن سعد رحمه الله فرمائی چه حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه ته دا گمان اوشو چه هغه ته په نورو باندې یوقسم فضیلت حاصل دې.

سعد نه مراد حضرت سعد بن ابی وقاص رضی الله عنه دې، چه دَ مصعب پلار دې. (۵)

اودلته دَ ((رأی)) چه دَ رویة نه مشتق دې ((ظن)) په معنی کښې دې یعنی گمان ئی اوکړو

اودَ نسائی شریف په روایت کښې هم ((ظن)) راغلې دې. (۶)

او ((من دونه)) نه نور اصحاب رسول صلی الله علیه وسلم مراد دی. (۷)

دَنسائی شریف په روایت کښې دَدې نه پس دازیاتې هم مروی دې ((من أصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم)) (۸)

اودَ پورتنی عبارت خلاصه دا شوه چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ډیربهادر وو، مالدارو او رسول اکرم صلی الله علیه وسلم به هغه سره ډیره مینه کوله نودَ هغه دا خیال پیدا شو چه په نورو ډیرو صحابه کرامو هغه ته یودرجه فضیلت حاصل دې. (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۰۵)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوگورئ کتاب العیدین باب استقبال الإمام الناس فی خطبة العید-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوگورئ کتاب البیوع باب مایتنزه من الشبهات-
۴) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوگورئ کتاب الأذان باب وضع الأکف علی الرکب فی الرکوع-
۵) (فتح الباری (ج۶ص۸۸) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۷۹)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص۸۹) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۷۹)-
۷) (حواله بالا-
۸) (انظر سنن النسائی کتاب الجهاد باب الاستنصار بالضعیف رقم (۳۱۸۰)-
۹) (فتح الباری (ج۶ص۸۹) وعمدة القاری (۱۴ج۱۷۹) او حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه تفصیلی حالات دَ پاره اوگورئ کشف الباری (ج۲ص۱۷۳)-

دا روايت مرسل دې كه متصل؟ د باب دا ړومبې حديث كوم چه حضرت مصعب بن سعد رحمه الله نه مروى دې، صورةً خو مرسل ښكارى ځكه چه حضرت مصعب رحمه الله دَ نبى اكرم ﷺ دا قول ((هل تنصرون الا بضعفائكم؟)) زمانه نه ده موندلې.دَ دې وجه دا ده چه حضرت مصعب رحمه الله تابعى دې نه چه صحابى اود ده پيدائش دَ عهدنبوى نه ډير دَ روستو زمانې دې، بياهغه دلته دَ خپل پلار حضرت سعدبن ابى وقاص نه هم دَ سماع تصريح اونكړه خودَ دې نه باوجود دا روايت مرسل نه بلكه متصل دې، ځكه چه همدغه روايت نورو مختلفو حضراتو محدثينو نقل كړيدې اودَ هغه دَ پلار نه دَ هغه دَ روايت تصريح موجود ده.(١)

همدغه روايت اسماعيل دَ معاذبن هانى په طريق باندې نقل كړيدې او په دې كښې دى ((حدثنا محمد بن طلحة....عن مصعب بن سعد عن أبيه قال: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم)) خو بيا هم په دې كښې دَ رسول عليه السلام قول هم مرفوع دې، دَ دې ړومبنئ حصه يعنى ((رأى سعد رضي الله عنه أن له فضلا على من دونه)) موجود نه ده. (٢)

دې نه علاوه اسماعيلى رحمه الله او امام نسائى رحمه الله (٣) دا روايت ((مسعرعن طلحة بن مصرف عن مصعب عن أبيه)) په دغه طريق نقل كړيدې. په طريق كښې هم ((عن أبيه)) تصريح موجود ده نو دا روايت متصل دې نه چه مرسل. (۴)

قوله: فقال النبى صلى الله عليه وسلم: هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم

:نو نبى كريم ﷺ اوفرمائيل چه تاسو ته امداد او رزق هم دَ دې كمزورو په وجه دركولې شى. دَ نسائى شريف په روايت كښې دا الفاظ دى: ((انما نصر الله هذه الأمة بضعفتهم بدعواتهم وصلاتهم وإخلاصهم))(۵) الله تعالى دَ دې امت نصرت دَ دې دَ كمزورو خلقو په وجه كړيدې دَ دوى دَ دعاګانو، مونځونو او اخلاص په بناء باندې.

ضعيفان دَ الله تعالى دَ نصرت سبب دى: اوس دَ دواړو طرقو خلاصه دا شوه چه دَ الله تعالى دَ طرف نه كوم نصرت وغيره نازليږى دَهغې سبب همدا كمزورې خلق دى دَ چا په دعاګانو، مونځونو او اخلاص كښې چه دا بركت وى چه هغوى دَ الله تعالى نصرت دَ دې بنديګانو طرف ته متوجه كولو سبب جوړيږى. ځكه چه دَ هغوى زړه دَ دنيا دَ ږرق ږروق او دَ دې دَ ښائست نه خالى وى اودَ هغوى ضميرونه دَ دې څيزونونه پاك وى چه هغوى دَ الله تعالى نه لرې كړى. هغوى دَ خپل ژوند مقصد صرف هم يو څيز كيخودې وى چه څنګه به الله تعالى راضى كړى اودَ هغه خوشحالى به حاصله كړى، په دې وجه دَ هغوى زړونه پاك او دَ هغوى

١) (فتح البارى (ج١ص٨٨) وعمدة القارى (ج١٤ص١٧٩)-
٢) (فتح البارى (ج۶ص٨٨) وعمدة القارى (ج١٤ص١٧٩)-
٣) (سنن النسائى كتاب الجهاد باب الاستنصار الضعيف رقم (٣١٨)-
٤) (فتح البارى (ج۶ص٨٨)وعمدة القارى (ج١٤ص١٧٩)-
٥) (سنن النسائى كتاب الجهاد باب الاستنصار الضعيف رقم (٣١٨)-

دعاګانې قبليږي. علامه ابن بطال د حديث د مذکوره جمله وضاحت کولو سره فرمائی:

((وتأويل ذلك أن عبادة الضعفاء ودعاءهم أشد إخلاصا وأكثر خشوعا لخلاء قلوبهم من التعلق بزخرف الدنيا وزينتها، وصفاء ضمائرهم مما يقطعهم عن الله، فجعلوا همهم واحدًا، وزكت أعمالهم، وأجيب دعاؤهم))(١)

په حديث کښې تواضع اوډ کبرنه بچ کيدلوترغيب: نبی اکرم ﷺ چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ته دا فرمائيلی دی چه ((هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) په دې کښې د هغه د پاره تواضع اختيارولو ترغيب دې اود نبی علیه السلام مقصود دا هم ووچه دعامومسلمانانونه کبر ختم کړيشی، د دې د پاره هغوی ﷺ خطاب عام اوساتلو چه څوك دا اونه ګنړی چه د رسول الله ﷺ د دې قول مبارك مخاطب څوك خاص سړې دې. علامه مهلب رحمه الله فرمائی:

((إنما أراد عليه السلام بهذا القول لسعد الحض على التواضع ونفي الكبر والزهد عن قلوب المؤمنين))(٢)

په حديث باب کښې د فضل نه څه مراد دې؟: نبی اکرم ﷺ چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضی الله عنه ته دا کوم خطاب فرمائيلې دې ((هل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) چه هم د دې کمزورو په وجه ستا امداد کيږی او تاسوته رزق درکولې شی نود دې سبب څه وو؟ ځکه چه په ماقبل کښې مونږ د فضل وضاحت بهادرئی اومالدارئی سره کړيدې ليکن امام عبدالرزاق خپل مصنف (٣)کښې د مکحول رحمه الله نه مرسلاً يو روايت نقل کړيدې په کوم کښې چه دا زياتوالې هم مروی دې. ((قال سعد يا رسول الله أرأيت رجلا يكون حامية القوم ويدفع عن أصحابه أيكون نصيبه كنصيب غيره؟.....)) حضرت سعد رضی الله عنه اوفرمائيل يا رسول الله! ستاسو څه خيال دې چه يو سړې د خپل قول محافظ وی او د خپلو ملګرو دفاع کوی نو آيا د هغه حصه هم (غنيمت کښې) د نورو په شان ده؟ نو حضور ﷺ اوفرمائيل ((ثكلتك أمك يا ابن أم سعد، وهل تنصرون وترزقون إلا بضعفائكم؟)) اې د ام سعد ځويه ستامور په تاواژاړه هم د دې کمزورو په وجه ستاسو امداد کيږی او تاسوته رزق درکولې کيږی.

نو په دې صورت کښې فضل نه مراد غنيمت کښې زياتوالې به وی اود باب د حديث جمله ((رأى سعد رضی الله عنه أن له فضلاً على من دونه)) مطلب به دا وی چه د حضرت سعد رضی الله عنه دا خيال شو چه هغه د خپل قوم محافظ اود هغوی د طرف نه دفاع کونکې دې په دې وجه هغه ته د غنيمت نه زياته حصه ملاويدل پکار دی.

نو نبی کريم ﷺ هغه ته اوفرمائيل چه د مقاتلينو حصې برابر وی ځکه چه قوی او طاقتور ته که د هغه د بهادرئی او قوت په بناء اوچتوالې حاصله ده نو کمزوروته به هم د هغوی د دعاګانواواخلاص په بناء يوقسم ترجيح حاصله وی.(۴)

---

١) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۰)-

٢) (حواله بالا-

٣) (مصنف عبدالرزاق (ج۵ص۳۰۳) رقم (۹۶۹۱)-

٤) (شرح ابن بطال(۵ص۹۱)وفتح الباری(ج۶ص۸۹)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې معنی دې چه نبی اکرم ﷺ په حديث کښې دا فرمائيلی دی چه په هره معامله کښې ستاسو نصرت دَ ضعفاؤ او صلحاؤ په وجه وی لکه څنګه چه د کلام دَ اطلاق نه په پوهه کښې راځی ليکن دَ دې دَ ټولو نه اهمه موقعه دَ جنګ ميدان دې چه هلته ضعيفانو او صالحانو دَ دعاګانو په ذريعه مدد او برکت حاصل کريشی نو په دې وجه دَ دې اهتمام کول پکار دی.(۱)

[۲۷۴۰] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو سَمِعَ جَابِرًا عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ (۲) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ يَأْتِي زَمَانٌ يَغْزُو فِئَامٌ مِنَ النَّاسِ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ عَلَيْهِ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ أَصْحَابَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ ثُمَّ يَأْتِي زَمَانٌ فَيُقَالُ فِيكُمْ مَنْ صَحِبَ صَاحِبَ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيُقَالُ نَعَمْ فَيُفْتَحُ [۳۹۹۹، ۳۴۴۹]

تراجم رجال

۱-عبدالله بن محمد: دا ابوجعفر عبدالله بن محمد بن عبدالله جعفی مسندی بخاری رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((کتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) په ذيل کښې راغلی ده.(۳)

۲-سفيان: دا ابومحمد سفيان بن عيينه بن ابی عمران هلالی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر حالات ((بدء الوحی)) په ړومبی حديث کښې (۴)

او تفصيلی حالات ((کتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا أو أخبرنا وأنبأنا)) لاندې تيرشوی.(۵)

۳-عمرو: دا ابومحمد عمرو بن دينار جمحی مکی رحمه الله دې. (۶)

۴-جابر: دا مشهور صحابی حضرت جابر بن عبدالله الانصاری رضی الله عنه دې. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۷۹)-

۲) (قوله: عن أبی سعيد الخدری رضی الله عنهم: الحديث أخرجه البخاری أيضًا كتاب المناقب باب علامات النبوة فی الإسلام رقم (۳۵۹۴) وكتاب فضائل أصحاب النبی صلی الله عليه وسلم باب فضائل أصحاب النبی صلی الله عليه وسلم ومن صحب... رقم (۳۶۴۹) ومسلم فی صحيحه كتاب فضائل الصحابة باب فضل الصحابة ثم الذين يلونهم ثم الذين يلونهم رقم (۶۴۶۷)-

۳) (کشف الباری (ج۱ص۶۵۷)-

۴) (کشف الباری (ج۱ص۲۳۸)-

۵) (کشف الباری (ج۳ص ۱۰۲)-

۶) (دَ دوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب العلم باب العلم والعظة بلليل-

۷) دَدوی دَحالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلامن المخرجين من القبل والدبر

۵-ابوسعيدالخدري: دا مشهور صحابی حضرت سعد بن مالك بن سنان ابوسعيد الخدری ﷛ دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده.(۱)

قوله: عن النبي صلى الله عليه وسلم قال: يأتي زمان يغزو فئام من الناس فيقال: فيكم من صحب النبي صلى الله عليه وسلم؟ فيقال: نعم....: حضرت ابوسعید خدری ﷛ دَ نبی کریم ﷺ نه روایت کوی چه هغوی ﷺ فرمائیلی یوه زمانه به داسې راځی چه دَ مسلمانانو یوه ډله به په غزوه کښې وی تپوس به اوکړیشی چه په لښکر کښې څوك داسې بزرګ شته چه دَ نبی اکرم ﷺ په صحبت کښې پاتې وی؟ وئیلې به شی چه او، نو هغوی به په فتح او کامرانئی سره کامیاب کړیشی.

دَ "فئام" معنی: فئام — بکسر الفاء ويجوز الفتح أيضًا — معنی دَ ډلې ده دَ دې لفظ واحد نشته اودَ دې اطلاق همیشه په ډله باندې کیږی لکه لفظ قوم. (۲)

نبی اکرم ﷺ دَ ابی سعید الخدری ﷛ په حدیث کښې داسې دَ دریو طبقو او ډلوذکر کړیدې چه دَ هغوی موجودګی دَهریولښکر دَپاره دَ فتح او نصرت ضمانت دی. دَ هغوی دَ دعاګانو په برکت به الله تعالی فتح اوکامرانی ورکوی، نو پورته ذکرشوی عبارت کښې دَ اولنئی ډلې یا اولنئی طبقې بیان دی. هغه طبقه یا ډله دَ صحابه کرامو رضوان الله تعالی علیهم اجمعین ده. دَ نبی اکرم ﷺ دا مبارك الفاظ دَ دې دریواړو طبقاتو په فضیلت باندې دال دی. اودَ دې حدیث تائید دَ یو بل حدیث شریف (۳) نه هم کیږی چه ((خیرأمتي قرني، ثم الذين يلونهم، ثم الذين يلونهم))(۴)

قوله: ثم يأتي زمان، فيقال: فيكم من صحب أصحاب النبي صلى الله عليه وسلم؟ فيقال: نعم، فيفتح: بیا به یوه زمانه راځی نو تپوس به کولې شی چه آیا په لښکریانو کښې څوك داسې شته چه هغوی دَ نبی کریم ﷺ صحابه کرامو صحبت لیدلې وی؟ وئیلې به شی چه او، نو فتح به کیږی. او په دې عبارت کښې چه دَ کومې ډلې ذکر دې هغه دَ تابعینو ډله ده، چه دَ صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین په صحبت کښې پاتې وو. دَ دې حضراتو تابعینو په شرکت او برکت به هم اهل اسلام ته فتح نصیب کیږی.

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۸۲)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۱) وفتح الباری ج۶ص۸۹) وعمدة القاری (ج۱ص۱۷۹)-
۳) (هذاالحديث رواه غير واحدمن الصحابة والذى ذكرنا ألفاظه رواه عمران بن حصين رضى الله عنه أخرجه البخارى فى كتاب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم باب فضائل أصحاب النبى صلى الله عليه وسلم....رقم (۳۶۵۰)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۹۱)-

قوله: ثم یأتی زمان، فیقال: فیکم من صحب صاحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم؟ فیقال: نعم، فیفتح: بیا به یو وخت داسې راځي چه ونیلې کیږی به چه په تاسو کښې داسې څوك شته چه هغه د نبی کریم ﷺ د اصحابو د یو ملګری صحبت موندلې وی؟ نو وئیلې به شی چه او، نو هغوی ته به هم فتح نصیب کیږی.
په دې عبارت کښې چه د کومو حضراتو ذکر کیږی شوی دی د هغوی نه تبع تابعین مراد دی چه د هغوی په برکت سره به هم اهل اسلام ته فتح او کامرانی حاصلیږی.
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حدیث مناسبت په دې معنی دې چه هرهغه سړی چاچه د نبی اکرم ﷺ صحبت اختیارکړو یا د نبی اکرم ﷺ د صحابو صحبت اوموندلو یا د نبی اکرم ﷺ د صحابو د اصحابو صحبت ئې اختیارکړو نو دا درې قسمه حضرات دی یعنی صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین، تابعین او تبع تابعین رحمهم الله نوهم د دې حضراتو په برکت به نصرت او کامیابی حاصلیږی، ځکه چه دا حضرات د دنیاپه کارونوکښې کمزورې او د آخرت په کارونوکښې کلك وو. علامه عینی رحمه الله فرمائی:
((مطابقته للترجمة من حیث إن من صحب النبی صلی الله علیه وسلم ومن صحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم ومن صحب صاحب أصحاب النبی صلی الله علیه وسلم وهم ثلاثة: الصحابة، والتابعون، وأتباع التابعین، حصلت بهم النصرة لکونهم ضعفاء فیمایتعلق بأمر الدنیا أقویاء فیمایتعلق بأمر الآخرة))(۱)

۷۶- بَاب: لَا يَقُولُ فُلَانٌ شَهِيدٌ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخاری رحمه الله دا فرمائی چه د یو سړی متعلق هم په یقینی توګه دا نشی وئیلې چه دا شهید دې ځکه چه د قطعی او یقینی علم لار وحی ده او ښکاره خبره ده چه دا لار اوس بند ده.(۲)
حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی لکه چه امام بخاری رحمه الله د حضرت عمر رضی الله عنه د حدیث طرف ته اشاره کړیده، چه هغه یو ځل خطبه ورکولو وخت کښې فرمائیل:
((تقولون فی مغازیکم: فلان شهید، ومات فلان شهیدًا، ولعله قدیکون قد أوقر راحلته، ألا لاتقولوا ذلکم، ولکن قولوا کماقال رسول الله صلی الله علیه وسلم: من مات فی سبیل الله أو قتل فهو شهید))(۳)
تاسو خلق په خپلو جنګونو کښې وایئ چه فلانکې شهید شواوفلانکې شهیدشو مړشو، نو کیدیشی چه هغه په خپله سورلئی باندې ډیر بوج بارکړې وی، واورئی دا مه وائې بلکه داسې وائی لکه چه رسول الله ﷺ فرمائیلی چه څوك د الله تعالی په لارکښې مړشو یا قتل شو نو هغه شهید دې.

---

۱) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۷۹)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۹۰) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۸۰)-
۳) (مسند الإمام أحمد (ج۱ص٤۱) وفتح الباری (ج۶ص۹۰) والإحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۶۸) کتاب السیر، ذکر ایجاب الجنة لمن مات فی سبیل اق.... رقم (۴۶۰۱)-

[۲۶۷۳] قَالَ أَبُوهُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُجَاهِدُ فِي سَبِيلِهِ وَاللّٰهُ أَعْلَمُ بِمَنْ يُكْلَمُ فِي سَبِيلِهِ [ر: ۲۶۳۵، ۲۶۳۹]

حضرت ابوهریره رضی الله عنه د نبی کریم صلی الله علیه وسلم روایت کوی چه نبی علیه السلام فرمائیلی دی چه الله تعالی ته په ښه شان سره معلومه ده چه د هغه په لارکښې څوك جهاد کوی او هم الله تعالی ته ډیر علم دې چه د هغه په لارکښې څوك زخمی کیږی.

دمذکوره تعلیق مقصد: پورته ذکر شوې تعلیق امام بخاری رحمه الله په ترجمة الباب کښې کومه دعوی کړیده چه د چا باره کښې دا مه وایئې چه فلانکې یقینی شهید دې، د هغې د اثبات د پاره نقل کړی دی. د حضرت ابوهریره رضی الله عنه په تعلیق کښې دا راغلی دی چه د الله تعالی په لارکښې څوك جهاد کوی یا څوك صرف د الله تعالی په لارکښې زخمي کیږی دا هم الله تعالی ښه پیژنی ځکه چه دهغه د معرفت تعلق زړه او نیت سره دې او د نیتونو حال د الله تعالی نه علاوه چاته معلومیدې شی؟ نو د یو سړی متعلق هم دا نه دی وئیل پکار چه فلانکې شهید دې.

دمذکوره تعلیق تخریج: دحضرت ابوهریره رضی الله عنه پورته ذکر شوې تعلیق دراصل په هغه دوو مختلفو احادیثو مشتمل دې کوم چه امام بخاری رحمه الله هم په یو تعلیق کښې رایوځائ کړل، د تعلیق رومبې جمله یعنی ((الله أعلم بمن يجاهد فى سبيله)) موصولاً ((کتاب الجهاد))(۱) په شروع کښې حضرت سعیدبن المسیب رحمه الله طریق سره تیرشوی دی اود تعلیق دوئمه جمله ((والله أعلم بمن يكلم فى سبيله)) هم ((کتاب الجهاد)) (۲) په شروع کښې د اعرج رحمه الله په طریق سره موصولاً تیرشویدې.

دمذکوره تعلیق ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ترجمة الباب سره د تعلیق مناسبت به په دې صورت کښې ظاهریږی چه د حضرت ابوموسی اشعری رضی الله عنه حدیث ((من قاتل لتكون كلمة الله هى العليا فهو فى سبيل الله)) (۳) به هم په خیال کښې ساتې اود دې خبرې علم چه څوك د الله تعالی د کلمې د اوچتوالی د پاره جهاد کوی د آسمانی وحی نه بغیر نشی کیدې. چه د چا باره کښې هم ثابت شی چه هغه واقعی د الله تعالی په لار کښې دې نو په هغه به د شهادت حکم لګولې شی اود حضرت ابوهریره رضی الله عنه قول ((والله أعلم بمن يكلم فى سبيله)) مطلب دا دې چه د دې علم بغیر د الله تعالی نه بل چا ته نشی کیدې. چاته چه پخپله الله تعالی اطلاع او خبر ورکړو په دې وجه په جهاد کښې د هر قتل شوی متعلق د حکم دا اطلاق مناسب نه دې چه هغه د الله تعالی په لارکښې دې.(۴)

---

۱) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب أفضل الناس مؤمن معاهدبنفسه.... رقم (۲۷۸۷)-
۲) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب من یخرج فی سبیل الله عزوجل رقم (۲۸۰۳)-
۳) (صحیح البخاری کتاب الجهاد باب من قاتل لتکون کلمة الله هی العلیا رقم (۲۸۱۰)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۹۰)-

[۲۷۴۲] حَدَّثَنَا قُتَيْبَةُ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ السَّاعِدِيِّ (۱) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْتَقَى هُوَ وَالْمُشْرِكُونَ فَاقْتَتَلُوا فَلَمَّا مَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى عَسْكَرِهِ وَمَالَ الْآخَرُونَ إِلَى عَسْكَرِهِمْ وَفِي أَصْحَابِ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلٌ لَا يَدَعُ لَهُمْ شَاذَّةً وَلَا فَاذَّةً إِلَّا اتَّبَعَهَا يَضْرِبُهَا بِسَيْفِهِ فَقَالَ مَا أَجْزَأَ مِنَّا الْيَوْمَ أَحَدٌ كَمَا أَجْزَأَ فُلَانٌ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَا إِنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَقَالَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ أَنَا صَاحِبُهُ قَالَ فَخَرَجَ مَعَهُ كُلَّمَا وَقَفَ وَقَفَ مَعَهُ وَإِذَا أَسْرَعَ أَسْرَعَ مَعَهُ قَالَ فَجُرِحَ الرَّجُلُ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ بِالْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَى سَيْفِهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَخَرَجَ الرَّجُلُ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ أَشْهَدُ أَنَّكَ رَسُولُ اللَّهِ قَالَ وَمَا ذَاكَ قَالَ الرَّجُلُ الَّذِي ذَكَرْتَ آنِفًا أَنَّهُ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَأَعْظَمَ النَّاسُ ذَلِكَ فَقُلْتُ أَنَا لَكُمْ بِهِ فَخَرَجْتُ فِي طَلَبِهِ ثُمَّ جُرِحَ جُرْحًا شَدِيدًا فَاسْتَعْجَلَ الْمَوْتَ فَوَضَعَ نَصْلَ سَيْفِهِ فِي الْأَرْضِ وَذُبَابَهُ بَيْنَ ثَدْيَيْهِ ثُمَّ تَحَامَلَ عَلَيْهِ فَقَتَلَ نَفْسَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عِنْدَ ذَلِكَ إِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ الْجَنَّةِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ وَإِنَّ الرَّجُلَ لَيَعْمَلُ عَمَلَ أَهْلِ النَّارِ فِيمَا يَبْدُو لِلنَّاسِ وَهُوَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ [۳۹۶۶، ۳۹۷۰، ۶۱۲۸، ۶۲۳۳]

تراجم رجال

۱- قتیبه: دا شیخ الاسلام ابو رجاء قتیبه بن سعید ثقفی رحمہ اللہ دي دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب إفشاء السلام من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

۲- یعقوب بن عبدالرحمن: دا یعقوب بن عبدالرحمن بن محمدبن عبدالله الاسکندرانی رحمہ اللہ دي. (۳)

۳- ابوحازم: دا مشهور زاهدابوحازم سلمه بن دینارمدنی رحمہ اللہ دي. (۴)

۴- سهل بن سعد رضی اللہ عنہ: دا مشهور صحابی رسول حضرت سهل بن سعد رضی اللہ عنہ دي. (۵)

---

۱) (قوله:عن سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا فی کتاب المغازی باب غزوة خیبر رقم (۴۲۰۲، ۴۲۰۷) وکتاب الرقاق باب الأعمال بالخواتیم وما یخاف منها رقم (۶۴۹۳) وکتاب القدر باب العمل بالخواتیم رقم(۶۶۰۷) ومسلم کتاب الإیمان باب غلظ تحریم قتل الإنسان نفسه رقم (۳۰۶) وکتاب القدر باب کیفیة خلق الأدمی فی بطن أمه وکتابة رزقه وعمله، وشقاوته وسعادته رقم (۶۷۴ی۱)-

۲) (کشف الباری (ج۲ص۱۸۹)-

۳) (دَ دوی حالاتودپاره اوګورئ کتا ب الجمعة باب الخطبة علی المنبر-

۴) (دَ دوی حالاتودپاره اوګورئ کتا ب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-

۵) (حواله بالا-

قوله: أن رسول الله صلی الله علیه وسلم التقی هو والمشرکون فاقتتلوا فلما مال رسول الله صلی الله علیه وسلم إلی عسکره، ومال الآخرون إلی عسکرهم: حضرت سهل بن سعد ساعدی رضی الله عنه نه مروی دی چه رسول الله ﷺ د (ملګرو سره) د مشرکانو سره مخامخ شو نو هغوی په خپل مینځ کښې شه جنګ اوکړو، بیا چه کله رسول الله ﷺ خپل د ډیرې ځائ ته واپس شو او مشرکان خپلو ځایونو ته.

د حدیث دمضمون تعلق کومې غزا سره دې؟ حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه حدیث کښې ذکر شوې واقعه د کومې یوې غزوې سره متعلق ده، چه کومه غزوه وه په دې کښې د محدثینو اختلاف دې. د علامه ابن جوزی رحمه الله خیال دې طرف ته دې چه دا واقعه د غزوه احد ده، خو حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عینی اونورو بعضو حضراتو خیال دې چه دا واقعه د غزوه خیبر سره متعلق ده. (۱)

امام بخاری رحمه الله د حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه د حدیث په ((کتاب الجهاد)) نه علاوه ((کتاب المغازی)) کښې باب غزوه خیبر (۲) لاندې هم ذکر کړیدې، د کوم نه چه معلومیږی چه دهغه ذهن هم دغه دې چه دا واقعه د غزوه خیبرده. (۳)

قوله: وفی أصحاب رسول الله صلی الله علیه وسلم رجل لایدع لهم شاذة ولافاذة إلا اتبعها، یضربها بسیفه: اود رسول الله ﷺ په اصحابو کښې یو سړې وو چه د مشرکانو راتختیدلې یو سړې به ئی هم نه پریخودو مګردا چه هغه پسې به وو او هغه به ئی پخپله توره وهلو.

دلته د ((رجل)) نه مراد قُزمان ظفری دې اود هغه کنیت ابوالغیداق وو. (۴)

په پورته ذکر شوی عبارت کښې د هغه سړی شجاعت او بسالت بیان کړیشویدې چه هغه به په میدان جنګ کښې چرته هم تلو د خپلې بهادرئ نښې به ئی لګولې یو تختیدلې سړې به هم د هغه نه نه بچ کیدلو.

د شاذه او فاذه معنی: علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه ((شاذة)) هغې ته وائی چه د مخکښې نه په قوم کښې شامل وو بیاد هغې نه جدا شو او ((فاذة)) هغې ته وائی چه د سرنه په قوم کښې هډو شامل نه وی. دا اوخودلې شو چه قزمان ظفری به چه چا پسې هم شو د هغه د ختمولو نه پس به ئې ساه اخستله. (۵)

---

۱) د تفصیل دپاره اوګورئ کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۱و ۴۲۲) وعمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۸۰)
۲) (صحیح البخاری کتاب المغازی باب غزوه خیبر رقم (۴۲۰۳ و ۴۲۰۷)-
۳) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۲۲)-
۴) (فتح الباری (ج۷ص۴۷۲) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۸۱)-
۵) (عمدة القاری (ج ۱۴ص۱۸۱)-

دَ علامه داودی رحمه الله وینا ده چه ((شاذة)) نه لویٔ څیزونه او ((فاذة)) نه واړه څیزونه مراد دی او مطلب دا دي چه هغه به دَ هیڅ قسم سختئی اونرمئی پرواه نه کوله. (۱)

بیا دَ بعضو حضراتو رائې داده چه ((شاذة، فاذة)) کښې چه کومه تاء ده هغه دَ مبالغې ده، لکه دَ((علامة، نسابة)) تاء ده. (۲)

خودَ بعضونوروحضراتو وینا ده چه دواړه لفظونه موصوف محذوف یعنی دَ ((نسمة)) صفت دي اودَعبارت تقدیرداسې دي((لایدع لهم نسمة شاذة ولا فاذة)) (۳)

قوله: فقالوا: ما أجزأ منا اليوم أحد كما أجزأ فلان: صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین فرمائیلی چه نن زمونږ دَ طرف نه یوداسې سړي اونه جنګیدلو لکه چه فلانکې سړې اوجنګیدلو.

دَ باب په روایت کښې((فقالوا)) راغلې دي او ظاهره ده چه دَدې ضمیر مستتر صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین طرف ته راجع دې لیکن دُ کشمیهنی نسخه کښې دَ کتاب المغازی په روایت کښې ((قلت)) ذکردې که دا روایت صحیح او محفوظ دې نو قائل به حضرت سهل بن سعد رضی الله عنه وی.(۴)

قوله: فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: أما إنه من أهل النار: نو رسول الله صلی الله علیه وسلم اوفرمائیل چه واورئی هغه د دوزخیانونه دي.

یعنی چه کله هغوی صلی الله علیه وسلم اوکتل چه صحابه کرامو رضی الله عنهم مسلسل دَ هغه سړی بار بار تعریفونه کول نو هغوی صلی الله علیه وسلم دَ وحی په ذریعه دَ هغه دَ جهنمی کیدو اوفرمائیل ځکه چه هغه سړې باطنًا منافق وو او خپل منافقت ئی پټ کړې وو.(۵)

کلمه ((أما)) دَ میم دَ تخفیف سره استفتاحیه ده، په دې وجه دَ دې نه پس چه کوم ((إنه)) همزه ده هغه مکسور دې. (۶)

قوله: فقال رجل من القوم: أنا صاحبه: نو په حاضرینوکښې یو سړی اووئیل زه به هغه سره اوسیږم.

((رجل)) نه مراد حضرت اکثم بن ابی الجون الخزاعی رضی الله عنه مراد دې. په طبرانی کښې دَ هغوی روایت دې چه : ((قال: قلنا: یارسول الله، فلان یجزیٔ فی القتال، قال: هو فی النار، قلنا: یارسول

---

۱) (حواله بالا-

۲) (حواله بالا وفتح الباری (ج۷ص۴۷۲)-

۳) (حواله بالا-

۴) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۲) و انظر کشف الباری کتاب المغازی (ص۴۲۳)-

۵) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۲)-

۶) (حواله بالا-

الله، إذا كان فلان في عبادته واجتهاده ولين جانبه في النار، فأين نحن؟ قال: ذلك إخبات النفاق، وهو في النار، قال: فكنا نتحفظ عليه في القتال)) (١)

يعني حضرت اكثم ﷺ فرمائي چه مونږ اووئيل يا رسول الله فلانكى خو په جنګ كښې كمال ښكاره كړو. نو نبى اكرم ﷺ اوفرمائيل هغه دوزخى دې. نو مونږ (په حيرانتيا) اووئيل يارسول الله چه يو سړې د خپل عبادت، محنت او نرم طبيعت نه باوجود دوزخى دې نو مونږ به چرته يو؟ نو هغوى ﷺ اوفرمائيل چه دا تول دنفاق خباثت او خرابي ده او هغه دوزخى دې. حضرت اكثم ﷺ فرمائي چه مونږ ټولو په جنګ كښې په هغه نظر ساتلو.

د دې ټول تفصيل نه به معلومه شوې وى چه حضرت اكثم ﷺ ولې فرمائيلې وو چه ((انا صاحبه)) چه زه به هغه سره اوسيږم څكه چه د هغه كار ظاهرى ښه وو، كله چه رسول الله ﷺ داخودل چه هغه دوزخى دې نولازمى خبره ده چه د دې به عجيبه سبب وى د څه په وجه چه د هغه په دوزخيانوكښې شمير اوشو.(٢)

((قال: فخرج معه، كلما وقف وقف معه، وإذا أسرع أسرع معه، قال: فجرح الرجل جرحا شديدًا، فاستعجل الموت، فوضع نصل سيفه في الأرض وذبابه بين ثدييه، ثم تحامل على سيفه فقتل نفسه))

حضرت سهل ﷺ فرمائي چه هغه (اكثم) هغه سره اووتلو، كوم ځائ كښې چه به هغه ولاړ وو هلته به دې هم اودريدو او كله به چه هغه منډې وهلې نو ده به هم هغه سره منډه وهله، حضرت سهل ﷺ وائى بيا هغه سړې سخت زخمى شو نو هغه په مرګيدو كښې تندى اوكړه. د خپلې تورې موټې ئې په زمكه او د هغې څوكه ئې د خپلو دواړو سينو په مينځ كښې كيخودله او په توره راتيټ شو او خپل ځان ئې قتل كړو.

مطلب دا چه حضرت اكثم بن ابى الجون ﷺ هم هغه سره وو، نو چه كوم ځائ به هغه اودريدو نو دې به هم اودريدو، او چه كوم ځائ كښې به هغه تندى كوله او منډه به ئې وهله نو حضرت اكثم ﷺ به هم منډه وهله، د هغه د حال مشاهده ئې مقصد وو، آخر هغه منافق سړې په جنګيدو كښې زخمى شو او د زخمونو طاقت ئې نشو راوړلې نو په دې وجه ئې په مرګيدو كښې تندى اوكړه او ځان ئې پخپله مړ كړو.

نصل سيفه كښې نصل نه څه مراد دې؟: حضرت ګنګوهى رحمه الله د ((نصل)) دوه معنى مرادى بيان كړى دى:

① د ((نصل)) نه مجازاً د تورې مقبض (يعنى موټې) مراد دې. د دې وجه دا ده چه په اصل كښې ((نصل)) مطلقا د تورې اوسپنې ته وائى (٣)

نو علامه طاهر پټنى هندى رحمه الله فرمائي ((النصال: وهو حديدة السيف)) (٤)

---

١) (فتح الباري (ج٧ص٤٧٣) والطبراني في الكبير (ج١ص٢٩٦) ومجمع الزوائد (ج٧ص٢١٤)-

٢) (إرشاد الساري (ج٥ص٩٢) وشرح النووى على مسلم (ج١ص٧٣)

٣) (لامع الدراري (ج٧ص٢٣٧)-

٤) (مجمع بحار الأنوار (ج٤ص٧١٦)-

② ((نصل سيفه)) نه پوره توره مراد ده.(١) حضرت شيخ الحديث محمد زكريا صاحب رحمه الله فرمائى چه دَ دې تائيددَ ((كتاب المغازى)) دَ دې روايت نه هم كيږى كوم كښې چه ((فوضع سيفه بالأرض....)) راغلى دى.(٢)

او((ذباب)) دَ تورې مخ ته وائى يا هغه حصې ته دكوم طرف نه چه واركولې شى. (٣)

قوله: فخرج الرجل إلى رسول الله صلى الله عليه وسلم فقال: أشهد أنك رسول الله، قال: وماذاك؟ قال: الرجل الذي ذكرت آنفا أنه من أهل النار، فأعظم الناس ذلك، فقلت: أنا لكم به، فخرجت في طلبه.... فقتل نفسه:

هغه سړې (يعنى حضرت اكثم رضي الله عنه) رسول الله ﷺ له راغلو او وئى وئيل چه زه گواهى وركوم چه ته دَ الله رسول ئې. هغوى ﷺ اوفرمائيل څه اوشو؟وئى وئيل چه تاسو دَ كوم سړى باره كښې اوس فرمائيلې وو چه هغه دوزخى دې نو خلقودا خبره ډيره سخت اوگڼړله، ما وئيل چه زه تاسوله اطمينان دركوم،زه دَهغه په نگرانئى كښې لاړم بيا هغه سخت زخمى شو او هغه دَ مرگ دَ پاره تندى اوكړه اودَ خپلې تورې موټې ئې په زمكه او دَ هغې څوكه ئې دَ خپلو دوارو سينو په مينځ كښې كيخوده اوبيه توره راتيټ شو او خپل ځان ئې قتل كړو.

په ذكر شوى عبارت كښې حضرت اكثم رضي الله عنه نبى كريم ﷺ ته دَ هغه منافق دَ خودكشې كولو خبر وركوى چه كله هغوى ﷺ هغه دوزخى اوگرځولو نو دَ حضور ﷺ وينا په نورو خلقو سخته اولگيدله چه دومره بهادر سړې څنگه دوزخى كيدې شى؟ نو ما دَ هغوى دَ مطمئن كولو دَ پاره اووئيل چه زه دَ هغه باره كښې اوس تاسو خلقو ته خبر راوړم.... بيا چه هغه څه ليدلې وو هغه ئې نبى كريم ﷺ ته بيان كړل او دَ هغوى ﷺ دَ برحق نبى كيدو گواهى ئې وركړه.

ثم تحامل... دَ تحامل معنى مائل كيدو او تيټيدو ده.(٤)

يو اعتراض اودَ هغې جواب: علامه كرمانى رحمه الله دلته يو اعتراض نقل كړې دې، دَ اعتراض تقرير دا دې چه خودكشى كول خو معصيت دې اودَ اهل سنت مشهور او مسلّمه قاعده ده چه ((العبدلايكفر بالمعصية)) نو بيا خو هغه خودكشى كونكې جنتى دې څكه چه هغه مؤمن دې نو رسول الله ﷺ څنگه اوفرمائيل چه هغه دوزخى دې؟(٥)

ددې اعتراض ذكركولونه پس هغه پخپله دَ دې مختلف جوابونه وركړى دى:

①كيدېشى چه رسول الله ﷺ ته دَ وحى په ذريعه دَ دې خبرې علم شوې وى چه هغه مؤمن

---

١) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٣٧)-
٢) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٣٧)-
٣) (إرشاد السارى (ج٥ص٩٣) وعمدة القارى (ج ١٤ص١٨١)-
٤) (عمدة القارى (ج ١٤ص١٨١)-
٥) (شرح الكرمانى (ج١٢ص١٦٣)-

نه دي په دې وجه د هغه د دوزخي كيدو نې اوفرمائيل.

④ يا دا چه هغه به زردې چه مرتدشي او خپل نفس حلالول به ورته حلال ښكاره شي او ښكاره خبره ده چه ((استحالة المعصية كفر))

③ يا دَ هغه دَ دوزخي كيدو مطلب دا دې چه هغه دَ هغه ګناهګارانونه دې چه دوزخ كښې به داخليږي بيا به دَ هغه ځائ نه راوځي. (١)

ليكن علامه عيني رحمه الله دَ علامه كرماني دا اعتراض او دَ دې جوابونه تكلف ګرځولي دې او ليكي: ((لواطلع الكرماني على أنه كان معدودا في المنافقين أوعلى قوله: ماقاتلت على دين، لما تكلف بهذه الترديدات)) (٢)

كه كرماني رحمه الله ته دَ دې خبرې علم وې چه دَ هغه شمير په منافقانوكښې وو نو هغه ته به دَ دې قول خبروو چه زه دَ يو دين حفاظت كولو دَ پاره نه جنګيږم نو هغه ته به دَ دې ترديداتوهيڅ ضرورت نه وو.

((فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم عند ذلك: إن الرجل ليعمل عمل أهل الجنة فيما يبدو للناس، وهو من أهل النار، وإن الرجل ليعمل عمل أهل النار فيما يبدو للناس، وهو من أهل الجنة))

نو په دې موقع رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه يو سړې په ظاهره دَ خلقو په خيال كښې دَ جنتيانو كار كوى، خو هغه مآلاً دَ دوزخيانونه وى او يو سړې دَ خلقو په خيال كښې په ظاهره د دوزخيانو كاركوى حالانكه هغه مآلاً دَ جنتيانو نه وى.

دَ نبى ﷺ مذكوره ارشاد مطلب: يعنى يوسړې هغه وى چه خلق دَ هغه عمل ته ګورى نو دا نتيجه راوباسى چه دا سړې جنتى دې ليكن دهغه انجام خراب وى او دوزخ دَ هغه ټكانه وى. او يو سړې داسې وى چه په ظاهره دَ هغه اعمال خراب وى دَ څه په وجه چه خلق دا نتيجه اخذ كوى چه د ده ځائ دوزخ دې ليكن دَ هغه انجام ښه وى او جنت دَ هغه ځائ شى. په دې وجه سړى له پكار دې چه په خپلو نيكو عملونو باندې دهوكه اونه خورى اودغه شان ګناهګار دې دَ الله تعالى دَ رحمت نه نااميده كيږى نه. علامه نووى رحمه الله فرمائى:

((فيه: التحذير من الاغترار بالأعمال، وأنه ينبغي للعبد أن لايتكل عليها، ولايركن إليها، مخافة من انقلاب الحال للقدر السابق، كذا ينبغي للعاصي أن لايقنط، ولغيره أن لايُقنطه من رحمة الله تعالى)) (٣)

يعنى حديث كښې دَ اعمالو په وجه دهوكه خوړلو ذكر دې او دا چه بنده له پكار دى چه صرف په نيكو اعمالو دې تكيه نه كوى او نه دې بهروسه كوى، هسې نه چه په وړاندينى تقدير سره دَ هغه دا ښه حالت په خراب حال باندې بدل نشى، دغه شان ګناهګار بنده له هم پكار دى چه نااميده كيږى دې نه او دَ نورو دَ پاره هم دا مناسب دى چه هغوى دَ الله تعالى دَ رحمت نه نااميده نه كړى.

---

١) (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٦٤)-

٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص ١٨١)-

٣) (شرح النووى (ج ١ص ٧٣)-

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دلته دا اشكال پيداكيږى چه د ترجمة الباب د حديث سره مناسبت نشته ځكه چه ترجمه خو په دې باب قائمه كړيشويده چه څوك چاته بغير د تحقيق نه شهيد مه وائي. د دې خبرې خو په حديث كښې د سرنه څه ذكر نشته.
نو د حديث ترجمة الباب سره مناسبت په قول د علامه ابن المنير رحمه الله په دې معنى دې چه صحابه كرامو رضي الله عنهم هغه سړي (قزمان) د پاره د جهاد د وجه نه دا ګواهي وركړې وه، اوس كه هغه قتل شوې وې نو لازمى خبره وه چه صحابه كرامو به د هغه د شهادت ګواهي وركوله او هغه به ئې شهيد ګرځولو نو چه كله دا خبره معلومه شوه چه د هغه قتال او جهاد د الله تعالى د پاره نه وو بلكه هغه د قوميت د وجه نه جنګيدلو نو معلومه شوه چه هر مقتول فى الجهاد ته شهيد نشى وئيلې. ځكه چه د دې احتمال دې چه هغه هم د دغه سړى (قزمان) په شان وى. دا جدا خبره ده چه هغه ته په احكام ظاهرى كښې د شهيد حكم وركولې شى. همدغه وجه ده چه سلفو د بدر او احد وغيره مقتولين شهيدان ګرځولى دې او دينه مراد حكم ظاهرى دې چه په غالب ګمان باندې مبنى دې. (١)

٧٧-بَاب: التَّحْرِيضِ عَلَى الرَّمْيِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله د غشو ويشتلو ترغيب وركوى ځكه چه دا په جهاد كښې په كار راتلونكې څيز دې. او په دې سره د دښمن په مقابله كښې قوت حاصليږى نو په دې وجه غشى ورول زده كول پكار دى. (٢)

قوله: وَقَوْلِ اللَّهِ تَعَالَى ﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ﴾ [الانفال: ٦٠]: او د الله تعالى قول د دې (كافرانو) د پاره چه څومره قوت او اسونه ستاسو د پاره ممكن وى تياركړئى په دې سره به تاسو د الله تعالى دښمنان او خپل دښمنان ويروئى.

أيت مبارك كښې "قوة" نه څه مراد دې؟: حافظ صاحب او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه امام بخارى د ترجمة الباب په ذيل كښې مذكوره آيت مبارك ذكر كولو سره دې خبرې طرف ته اشاره كړې ده چه د ((قوت)) نه مراد ((رمى)) ده، ځكه چه په يوحديث كښې د ((قوت)) تفسير په ((رمى)) سره كړيشويدې. حضرت عقبه بن عامر جهنى رضي الله عنه (٣) نه مروى دى ((سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم وهو على المنبر يقول: ﴿وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة﴾ ألا إن القوة الرمى ــ ثلاثا (٤)

---

١) (فتح البارى (ج٦ص٩٠) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٠)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨١)-
٣) (الحديث أخرجه مسلم كتاب الإمارة باب فضل الرمى والحث عليه رقم (٤٩٤٦) وأبوداؤد كتاب الجهاد باب فى الرمى رقم (٢٥١٤) والترمذى أبواب التفسير باب ومن سورة الأنفال رقم (٣٠٨٣) وابن ماجه أبواب الجهاد باب الرمى فى سبيل الله رقم (٢٨١٣)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٩١) وعمدة القارى (ج١٤ص١٨١)-

دَ رمی تخصیص بالذکر وجه: علامه قرطبی رحمه الله آیت مبارك کښې دَ ((قوت)) تفسیر ((رمی)) سره کول او ((رمی)) مخصوص بالذکر کولو وجه بیانولو سره فرمائی:

((وإنما فسر القوة بالرمی، وإن كانت القوة تظهر بإعداد غيره من آلات الحرب، لكون الرمی أشد نكاية فی العدو وأسهل مؤنة، لأنه قد يرمی رأس الكتيبة، فيصاب فينهزم من خلفه)) (١)

یعنی نبی اکرم ﷺ دَ ((قوت)) تفسیر ((رمی)) سره کړیدې، سره دَ دې چه دَ ((قوت)) اظهار دَ جنګ نورو آلاتو تیاری سره هم کیږی خودَ دې وجه دا ده چه دَ غشو ورولو اثر په دښمن باندې سخت او دَ غشو بوج په خپل خان باندې سپك وی څکه چه کله ناکله دَ لښکر په وړاندینئی حصه باندې غشی وروليې کیږی نو هغوی دَ غشو ښکار شی او ماتې خوړلوسره روستو تختی او دَ تیختې لار اختیاروی.

علامه طیبی رحمه الله دَ پورتنی آیت نحوی تعلیل کولوسره فرمائی: ((ما استطعتم)) کښې ((ما)) موصوله ده او دَ دې عائد یعنی ضمیر محذوف دې او ((من قوة)) دَ دې دَپاره بیان دې او مراد ترې نفس قوت دې.(٢)

نور فرمائی چه په دې بیان او مبین کښې اشاره دې خبرې ته ده چه دا دَ غشو ورولو تیاری بغیر دَ ممارست او اوږد مشق پابندئی نه بغیر نه صحیح کیږی او دَ جنګ په آلاتوکښې دَ کمان او غشی نه علاوه بل څه څیز نشته په کوم کښې چه دا دومره ممارست او پابندی ضروری وی، په دې وجه نبی اکرم ﷺ بار بار دَ ((قوة)) تفسیر ((رمی)) سره فرمائیلې دې. (٣)

او دَ آیت مبارك سره متعلقه بعض نورو تفصیلات ((باب من احتبس فرسا فی سبیل الله)) لاندې په ماقبل کښې راغلی دی.

[٢٧٤٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا حَاتِمُ بْنُ إِسْمَاعِيلَ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي عُبَيْدٍ قَالَ سَمِعْتُ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ (٤) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ مَرَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى نَفَرٍ مِنْ أَسْلَمَ يَنْتَضِلُونَ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْمُوا بَنِي إِسْمَاعِيلَ فَإِنَّ أَبَاكُمْ كَانَ رَامِيًا ارْمُوا وَأَنَا مَعَ بَنِي فُلَانٍ قَالَ فَأَمْسَكَ أَحَدُ الْفَرِيقَيْنِ بِأَيْدِيهِمْ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا لَكُمْ لَا تَرْمُونَ قَالُوا كَيْفَ نَرْمِي وَأَنْتَ مَعَهُمْ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ارْمُوا فَأَنَا مَعَكُمْ كُلِّكُمْ [٣٣١٦،٣٣١٣]

---

١) (الجامع لأحكام القرآن (ج٨ص٣٧)-
٢) (شرح الطيبى (ج٧ص٣١٤)-
٣) (حواله بالا-
٤) (قوله: سلمة بن الأكوع رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب أحاديث الأنبياء باب قول الله تعالى ﴿واذكر فى الكتاب إسمعيل إنه كان صادق الوعد﴾ رقم (٣٣٧٣) وكتاب المناقب باب نسب اليمن إلى إسمعيل منهم: أسلم بن أفصى بن حارثة بن عمرو من خزاعة رقم (٣٥٠٧)-

تراجم رجال

۱-عبدالله بن مسلمه: دا ابوعبدالرحمن عبدالله بن مسلمه بن قعنب حارثی رحمه الله دي.
دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده. (۱)

۲-حاتم بن اسماعیل: دا ابواسماعیل حاتم بن اسماعیل کوفی رحمه الله دي.(۲)

۳-یزید بن ابی عبید: دا یزیدبن ابی عبید مولی سلمة بن الاکوع رحمه الله دي.

۴-سلمه بن الاکوع: دا مشهور صحابی حضرت سلمة بن الاکوع رضي الله عنه دي. (۳)

قوله: قال: مرالنبي صلى الله عليه وسلم على نفر من أسلم ينتضلون:
حضرت سلمة بن الاکوع رضي الله عنه فرمائی چه نبی اکرم ﷺ څه خلقو سره خواکې تیرشو په دې وخت کښې چه هغوی غشی ویشتل.

((أسلم)) نه مراد بنو اسلم دی، چه دَ عربو مشهوره قبیله وه. (۴)

((ینتضلون)) انتضال نه مشتق دې او دَ دې معنی دَ غشو ویشتلو ده. (۵) اودا جمله فعلیه ماقبل دپاره حال واقع کیږی. (۶)

قوله: فقال النبي صلى الله عليه وسلم: ارموابني إسماعيل فإن أباكم كان راميا ارموا وأنا مع بني فلان: نبی ﷺ فرمائیلې اې بنواسماعیل! غشی اولئی ځکه چه ستاسو پلاربه هم غشی ویشتل، غشی اولئی او زه دَ فلانکې قبیلې سره یم.

بنی فلان نه څوک مراد دې؟: حدیث کښې ((وأنا مع بني فلان)) راغلی او مراد دَدینه ((ابن الأدرع)) دی اودَ ابن الادرع نوم محجن دې. صحیح ابن حبان (۷) او مسند بزاز (۸) کښې دَ حضرت ابوهریره رضي الله عنه روایت کښې ((وأنا مع ابن الأدرع)) الفاظ وارد شوی دی. دَ دې نه زیات صریح روایت دَ طبرانی دې کوم چه حمزه بن عمرو الاسلمی نه مروی دې، په دې کښې الفاظ دا دی: ((وأنا مع محجن بن الأدرع)) (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۲) (دوی حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب بلاترجمة بعد باب استعمال فضل وضوء الناس-
۳) (دَدې دواړو حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم
۴) (عمدة القاری)۱۴ص۱۸۲) وفتح الباری (ج۶ص۹۱)-
۵) (حواله بالا-
۶) (إرشاد الساری (ج۵ص۹۴)-
۷) (الأحسان بترتیب صحیح ابن حبان (ج۸ص۹۹) کتاب السیر ذکر اسم الرواة الذین قال لهم النبی صلی الله علیه وسلم هذالقول رقم (۴۶۷۵)-
۸) (فتح الباری (ج۶ص۹۱)-
۹) (مجمع الزوائد للهیثمی (ج۵ص۲۶۸)-

خود ابن منده رحمه الله خيال دا دې چه ابن الادرع نوم سلمه دې او نور فرمائی چه ادرع خو لقب دې او اصل نوم دَ هغه دَ پلار ذکوان دې. (۱)

ليکن راجح قول هم ړومبې دې. علامه خزرجی رحمه الله فرمائی ((محجن بن الأدرع... وهو الذی قال فيه النبی صلی الله عليه وسلم: ارموا وأنا مع ابن الأدرع)) (۲)

حضرت محجن بن الادرع: دا حضرت محجن بن الادرع الاسلمی رضی الله عنه دې او قديم الاسلام صحابِی دې. (۳)

هغه دَ نبی کريم صلی الله عليه وسلم نه روايت کوی اودَ هغه نه حنظله بن علی الاسلمی، رجاء بن ابی رجاء الباهلی او عبدالله بن شقيق رحمهم الله وغيره دَ حديث روايت کوی.(۴)

آخرعمر کښې بصره کښې اوسيدو، هم هغوی دَ مسجد بصره حدبندی وغيره کړې وه.(۵)

دَ امام ابن سعد رحمه الله مطابق هغه دَ وفات کيدونه وړاندې مدينې منورې ته واپس راغلې وو او هم هلته دَ حضرت معاويه رضی الله عنه په دور خلافت کښې وفات شو. (۶)

امام بخاری رحمه الله په ((الادب المفرد)) کښې او امام ابوداود او نسائی رحمهم الله په خپلو خپلو کتابونِو کښې دَهغه نه روايتونه اخستې دی. (۷)

هغه دَ نبی کريم صلی الله عليه وسلم ټول پنځه احاديث روايت کړی دی او اصحاب اصول سته دَ هغې نه دوه روايتونه اخستې دی.(۸)

قوله: قال: فأمسك أحد الفريقين بأيديهم، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم: مالكم لاترمون؟ قالوا: كيف نرمي وأنت معهم؟: راوی وائی نو دوئم فريق خپل لاسونه بند کړل. رسول الله صلی الله عليه وسلم اوفرمائيل څه اوشو تاسو غشی ولې نه اولئی؟ هغوی اووئيل مونږ غشی څنګه اولو کله چه تاسو دوئمې ډلې سره ئې.

مطلب دا دې چه کله نبی اکرم صلی الله عليه وسلم دا اوفرمائيل چه زه خو فلانکې يعنې محجن بن ادرع سره يم نو دوئمې ډلې غشی ورول بند کړل، نو رسول الله صلی الله عليه وسلم دَ هغوی نه دَ لاس بندولو باره کښې تپوس اوکړو چه څه خبره ده تاسو خلق غشی نه اولئی؟ نو لاس بندونکی ډلې اووئيل چه دا زمونږ دَ پاره څنګه ممکن ده چه مونږ غشی اولو او تاسو دوئمې ډلې سره يئې؟ ښکاره خبره ده چه په دې صورت کښې هم مونږ ماتې خورو.

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۹۱)-

۲) (خلاصة الخزرجی (ص ۳۷۰)-

۳) (تهذيب الکمال(ج۲۷ص۲۶۷)-

۴) (حواله بالا-

۵) (حواله بالا-

۶) (طبقات ابن سعد(ج۷ص۱۲)-

۷) (تهذيب الکمال (ج۲۷ص۱۶۷) وفتح الباری(ج۶ص۹۱)-

۸) (خلاصة الخزرجی (ص ۳۷۰)-

جواب ورکونکي څوک وو؟: دَ حدیث جمله ((قالوا: کیف نرمی وأنت معهم؟)) کښې دَ حضور ﷺ دَ سوال جواب دې خو دا جواب ورکونکي صحابی څوك وو؟ نودَ حافظ صاحب رحمه الله وغیره په قول دا حضرت نضله الاسلمی رضی الله عنه وو. ابن اسحاق ((مغازی)) کښې سفیان بن فروة الاسلمی په طریق سره نقل کړی دی چه

((بینا محجن بن الأدرع یناضل رجل من أسلم یقال له: نضلة.... فقال نضلة وألقی قوسه من یده: والله، لاأرمی معه وأنت معه.... فقال نضلة: لایغلب من کنت معه)) (١)

یعنی په دې دوران کښې حضرت محجن بن ادرع رضی الله عنه دَ قبیله اسلم یو سړی سره غشی ویشتل، چاته چه نضله وئیلی شی... نو حضرت نضله رضی الله عنه کمان دَ لاس نه غورزولو سره اووئیل والله! زه هغوی سره غشی نه اولم چه تاسو هغوی سره ئې... حضرت نضله رضی الله عنه فرمائی چه (یارسول الله) تاسو چه چاسره ئې هغوی ماتې نشی خوړلې.

قوله: فقال النبی صلی الله علیه وسلم: ارموا فأنامعکم کلکم: نونبی کریم ﷺ اوفرمائیل چه غشی اولئی زه تاسو ټولوسره یم.

((کلکم)) چه کوم لام دې هغه مجرور دې ځکه هغه ((معکم)) چه کوم ضمیر دې دَ هغې دَ پاره تاکید دې.(٢)

یواشکال اودَ هغې جواب: دلته یو اشکال پیدا کیږی چه رسول الله ﷺ دواړو ډلو سره ولې یوځائ شو هرکله چه دا خبره شوې وه چه یو ډله به غالب وی او بله مغلوب؟ (٣)

علامه کرمانی رحمه الله دَ دې اشکال جواب دا ورکړې دې چه دلته دَ معیت نه مراد دَ خیر قصد او اراده، دَ نیت اصلاح او په غشو ویشتلو کښې دَ جنګ په غرض مشق دې، دلته دَ یوې ډلې غالب او مغلوب کیدلو سلسله مقصد نه ده او نه هغوی ﷺ دَ غالبیت او مغلوبیت په خیال خپل معیت بیان فرمائیلې دې. (٤)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ((ارموابنی إسماعیل)) کښې دې او کوم کوم ځائ چه ((ارموا)) لفظ راغلې دې دَ دینه دَ غشو ویشتلو ترغیب او تحریض مراد دې. (٥)

دَ حدیث نه مستنبط فائدې: دَ حضرت سلمة بن الاکوع رضی الله عنه دَ حدیث نه دا لاندینئی فائدې مستفاد کیږی:

---

١) (فتح الباری (ج٦ص٩٢) وعمدة القاری (ج١٤ص١٨٢) وإرشادالساری(ج٥ص٩٤) وقال الحافظ فی مقدمة الفتح هدی الساری ویحتمل أن یکون هو أبابرزة فإن اسمه نضلة بن عبید.(ص٢٩٠)-

٢) (شرح القسطلانی (ج٥ص٩٤)-

٣) (شرح الکرمانی (ج١٢ص١٦٤)-

٤) (شرح الکرمانی(ج١٢ص١٦٥)-

٥) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٢)-

① علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه د حدیث نه معلومه شوه چه سلطان یا خلیفه له پکار دی چه خپلو خلقو ته د غشو ویشتلو او نورو ډیرو فنون جنګ د تعلیم حکم ورکړی او د هغې د زده کولو ترغیب ورکړی.(۱)

② نور فرمائی چه د سړی دپاره دا ضروری دی چه هغه د خپلو پلارانو نیکونو ښه خصلتونه اولټوی او د هغې اتباع اوکړی اوهم د هغوی په شان عمل دې اوکړی. د نبی علیه السلام ارشاد مبارک دې ((ارموا فإن أباكم كان راميا))(۲)

③ د بادشاه دپاره ضروری دی چه هغه د هریو فن ماهرینو باندې دا ښکاره کړی چه هغه دوی سره دې، یعنی د هغوی په ډله کښې شامل دې او هغوی سره مینه لری. څنګه چه حضور علیه السلام د غشو ویشتلو ماهرینو سره وکړل چه وئی فرمائیلې ((وأنا مع بني فلان)) (۳)

④ بادشاه له دا هم پکار دی چه خلقوته د جنګ د امورو پخپله ننبې ښائی چه فلانکې څیز زده کړئی په دې کښې مهارت اختیارکړئی لکه چه نبی علیه السلام کول.(۴)

⑤ او دا هم معلومه شوه چه په اسونو سوریدل او د وسلې استعمال زده کول فرض کفایه دی اوکله کله هغه فرض عین هم شی. (۵)

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا أَبُو نُعَيْمٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْغَسِيلِ عَنْ حَمْزَةَ بْنِ أَبِي أُسَيْدٍ عَنْ أَبِيهِ(۶) قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ بَدْرٍ حِينَ صَفَفْنَا لِقُرَيْشٍ وَصَفُّوا لَنَا إِذَا أَكْثَبُوكُمْ فَعَلَيْكُمْ بِالنَّبْلِ [۳۷۶۳]

تراجم رجال

۱- ابونعیم: دا مشهور محدث ابونعیم فضل بن دکین کوفی رحمه الله دې. د ده تذکره ((كتاب الإيمان باب بلاترجمة)) لاندې راغلې ده.(۷)

۲- عبدالرحمن بن الغسیل: داعبدالرحمن بن سلیمان بن حنظله غسیل الملائکه رحمه الله دې.(۸)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۹٤)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۹٤)-
۳) (حواله بالا-
٤) (حواله بالا-
۵) (تفسیر القرطبی (ج۸ص۳۹)-
۶) (قوله: عن ابيه: الحديث أخرجه البخاری ایضًا كتاب المغازی باب فضل من شهد بدرا رقم (۳۹۸٤و ۳۹۸۵) وابوداؤد أبواب الجهاد باب فی الصفوف رقم (۲۶۶۳) وباب سل السیوف عند اللقاء رقم (۲۶۶٤)-
۷) (كشف البارى (ج۲ص۲۶۹)-
۸) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ كتاب الجمعة باب من قال فی الخطبة بعد الثناء: أمابعد-

۳-حمزه بن ابی اسید: دا حمزه بن ابی اسید مالك بن ربیعه الانصاری الساعدی ﷫ دې. ابومالك د ده کنیت دې او دا د منذر بن ابی اسید رور دې. (۱)
دې دخپل پلار ابواسید الساعدی او حارث بن زیاد الانصاری ﷞ نه د حدیث روایت کوی.
اوده نه دده دواړه ځامن مالك اویحیی، سعدبن المنذر، عبدالرحمن بن سلیمان بن الغسیل، محمد بن عمرو بن علقمه، امام زهری او ابوعمرو بن حماس ﷬ وغیره روایت کوی. (۲)
حافظ ابن حجر، خطیب بغدادی، او اسماعیلی ﷬ رائې دا ده چه حمزه بن ابی اسید صحابی دې او هغوی د رسول الله ﷺ په مبارکه زمانه کښې پیدا شوی. (۳)
خو بعض نور حضرات محدثین مثلاً ابوحاتم ابن حبان﷫ هغه په خپل کتاب ((الثقات)) کښې تابعینو کښې ذکر کړیدې. (۴)
امام بخاری ﷫ نه علاوه امام ابوداود او امام ابن ماجه ﷬ هم د ده نه روایت اخستې دې. (۵)
د خلیفه ولید بن عبدالملك په زمانه کښې وفات شو. (۶)

۴-ابیه: ((أب)) نه مراد حضرت ابواسید مالك بن ربیعه الساعدی الخزرجی ﷜ دې. (۷)

قوله: قال: قال النبی صلی الله علیه وسلم یوم بدر حین صففنا لقریش، وصفوالنا: إذا أکثبوکم فعلیکم بالنبل: حضرت ابواسید ﷜ فرمائی چه نبی اکرم ﷺ د جنګ بدر په موقع کله چه مونږ د قریشو په مقابله کښې صفونه تړلې اودریدو او هغوی هم زمونږ د پاره صفونه تړلې شو نو وئې فرمائیل که دښمن (قریش) تاسو له نزدې راغې نو تاسو پرې غشی ورول شروع کړئې.
دحضرت ابواسید الساعدی ﷜ دا حدیث د غزوه بدر متعلق دې نود دې تشریح هم په کتاب المغازی کښې راغلې ده. (۸)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حدیث ابی اسید ﷜ مطابقت ترجمة الباب سره د حضور ﷺ په ارشاد مبارك کښې ده ((فعلیکم بالنبل)) ځکه چه په دې کښې د رمی بالسهام ترغیب او تحریض دې. (۹)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۱(-
۲) (شیوخ وتلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۱-۳۱۲)-
۳) (الإصابة (ج۱ص۳۵۳، ۳۵۸)-
۴) (تهذیب الکمال(ج۷ص۳۱۲)-
۵) (تهذیب الکمال (ج۷ص۳۱۲)-
۶) (طبقات ابن سعد (ج۵ص۲۷۲)-
۷) (د دوی د حالات د پاره اوګورئ کتاب الأذان باب من شکا إمامه إذاطول-
۸) (کشف الباری کتاب المغازی (۱۳۷)-
۹) (عمدة القاری (ج۱٤ص۸۳)-

رمى نه څه مراد دى؟ مونږ روستو د باب په شروع کښې نقل کړې دی چه په آيت مبارک **﴿وأعدوا لهم ما استطعتم من قوة...﴾**(۱) د ((قوة)) تفسير ((رمى)) سره شويدې اود امام بخارى رحمه الله منشا هم د آيت ترجمة الباب لاندې ذکر کولو همدغه وه چه ((قوة)) نه مراد ((رمى)) دې.
اوس خبرې په دې کښې دى چه ((رمى)) نه څه مراد دې؟ آيا هم هغه چه کوم معروف دې، يعنى غشى وروَل يا رمى عام ده؟ نود بعضو حضراتو خيال دې چه د رمى نه د دې خاص معنى يعنى غشى وروَل مراد دى.
ليکن راجح دا دى چه رمى د هغه قوت يو فرد دې باقى په کومه طريقه سره چه هم د دښمن په مقابله کښې قوت حاصليديشى هغه اختيارول ضرورى اوواجب دى. مونږ
دلته د حضرت مولانا ادريس کاندهلوى رحمه الله يو اقتباس ليکو د کوم سره چه به د راجح قول په پوهيدلو کښې نورامداد ملاوشى. فرمائى:
په احاديثوکښې اګرچه د قوت تفسير په غشو ورولو سره شويدې خود الفاظود عموم په اعتبارسره د دې نه مراد هر قسم د جنګ سامان دې او دا مطلب نه دې چه صرف قوت په غشو ويشتلوخپلوکښې منحصردې بلکه توره، نيزه ډهال، زغره، قلعه ګانې، سامان رسد او سامان جنګ ټول په قوت کښې داخل دى ځکه چه د آيت مقصد اصلى دا دې چه هغه سازوسامان او د جنګ آلات پيداکړئى د څه په ذريعه چه تاسو د دښمن مقابله کولې شئى او په هغوى غالب راشئى... بهر حال په دې آيت کښې مسلمانانو ته دا حکم ورکول دى چه تاسو د دښمنانو په مقابله کښې د جنګ سامان تيارکړئى او چه څومره قوت او طاقت پيدا کولې شئى په هغې کښې کمې مه پريږدئى او ښکاره خبره ده چه په هره زمانه کښې د جنګ سامان بدليږى. په مخکينې زمانه کښې نيزه او توره وه او په دې زمانه کښې توپه او ټوپک وغيره دى، دا ټول د جهاد سامان دې او دا ټول به دغه شان چه په راتلونکې وخت کښې کومه وسله او د جنګ آلات تياريږى انشاء الله هغه ټول د دې آيت په عموم او مفهوم کښې داخل وى او عين منشائې قرآنى به وى....(۲)
نوې وسله جوړول فرض دى: حضرت کاندهلوى رحمه الله نورفرمائى: د دې آيت په رو سره په مسلمانانو حکومتونو د جديد وسلې تيارولو اود هغې کارخانې قائمول فرض دى. ځکه چه په دې آيت کښې د قيامت پورې د هرمکان او زمان مناسب قوت او طاقت پيداکولو حکم

---

۱) (الانفال:۶۰)-

۲) (معارف القرآن للكاندهلوى (ج۳ص۲۵۵) قال محدث العصر الشاه أنور الكاشميرى رحمة الله: والتحريض على الرمى كان فى الزمان الماضى وأما اليوم فينبغى أن يكون على تعلم استعمال الألات التى شاعت فى زماننا. كالبندقة، والغاز، ومن الغباوة: الجمود على ظاهر الحديث: فإن التحريض عليه ليس إلا للجهاد وليس فيه معنى وراءه، ولما لم يبق الجهاد بالأقواس لم يبق فيها معنى مقصود، فلا تحريض فيها.... فالحاصل: أن التحريض فى كل زمان بحسبه، وفى النص إشارة إليه أيضًا فقال تعالى: ﴿ترهبون به عدوالله وعدوكم﴾ والمصود هوالإرهاب، وذلک لايحصل اليوم بتعلم الرمى. فيض البارى (ج۳ص۴۳۵) وأيضًا انظر روح المعانى للعلامة الألوسى (۶ص۲۵)-

وركړيشويدي. څنګه چه كافرانو تباه كونكي وسلې تيارې كړې دى په مونږ باندې هم دغه شان تباه كونكې وسلو تيارول فرض دى.دې د پاره چه دكفر او شرك مقابله اوكړېشى.(١)

په اسونو سوريدل غوره دى كه غشې ورول: په دې كښې هيڅ شك نشته كه دَ اسونو سوريدل وى يا غشو ورول دواړه دَ جنګ او جهاد اهم ذريعې دى او دَ جنګ دَ اسبابونه دى ليكن په دې دواړو كښې غوره كوم يو دې حافظ ابن كثير رحمه الله فرمائى:

((وقدذهب أكثر العلماء إلى أن الرمى أفضل من ركوب الخيل، وذهب الإمام مالك إلى أن الركوب أفضل من الرمى، وقول الجمهور أقوى للحديث)) (٢).

اواكثر علماء دې طرف ته دى چه رمې دَ ركوب الخيل نه غوره ده او امام مالك رحمه الله دې طرف ته دى چه ركوب،دَ رمې نه غوره دى. اودَ جمهورو قول دَ حديث په وجه قوى دې.

حافظ ابن كثير رحمه الله چه د كوم حديث طرف ته اشاره كړيده هغه حضرت عقبه بن عامر الجهنى رضي الله عنه نه مروى دې فرمائى **((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ارموا واركبوا وأن ترموا خيرمن أن تركبوا))** (٣) يعنى غشى ورونى او په اسونو سورلى كوئى اودا چه تاسو غشى ورونى د دې نه بهتر دى چه تاسو په اسونو سورلى كوئى.

نو په پورتنى حديث كښې رسول اكرم صلى الله عليه وسلم غشى وروَل دَ اسونو سوريدلو نه بهتر او غوره ګرځولى دى.

٧٨-بَاب: اللَّهْوِبِالْحِرَابِ وَنَحْوِهَا

دَترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله داخودل غواړى چه لهوبالحراب هغه لهو(لوبه) كښې داخل نه دى كوم چه منهى‌عنه ده،شريعت لهوبالحراب مشروع او جائز ګرځولى دى او دا ئى په مستثنيات كښې داخل كړې دى. كه دا كار دَ تعليم په غرض وى نو جائزدې بلكه دَ جهاد قوت حاصلولو دَ پاره مندوب او مسنون دې. (٤)

حافظ ابن حجر فرمائى چه غالبًا امام بخارى رحمه الله دې ترجمة الباب په ذريعه هغه حديث شريف طرف ته اشاره فرمائى كوم چه حضرت عقبه بن عامرجهنى رضي الله عنه نه مروى دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل **((.... وليس اللهوإلافى ثلاثة تأديب الرجل فرسه، وملاعبته امرأته، ورميه بقوسه ونبله))**(٥) (اللفظ للنسائى)

---

١) (معارف القرآن (ج٣ص٢٥٥)-

٢) (تفسير القرآن العظيم لابن كثير الدمشقى (ج٢ص٣٢١)-

٣) (الحديث رواه أبوداؤد فى الجهاد باب فى الرمى رقم (٢٥١٣) والترمذى فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل الرمى فى سبيل الله تعالى رقم(١٦٣٧) وقال:هذا حديث حسن صحيح.والنسائى فى كتاب الخيل والسبق، باب تأديب الرجل فرسه رقم(٣٦٠٨) وابن ماجه فى أبواب الجهاد باب فضل الرمى فى سبيل الله رقم (٢٨١١)

٤) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٣) وفيض البارى (ج٣ص٤٣٦)-

٥) (الحديث رواه أبوداؤد فى الجهاد باب فى الرمى رقم (٢٥١٣) والترمذى فى فضائل الجهاد باب ماجاء فى فضل الرمى فى سبيل الله تعالى رقم (١٦٣٧) وقال: هذا حديث حسن صحيحوالنسائى فى كتاب الخيل والسبق باب تأديب الرجل فرسه رقم (٣٦٠٨) وابن ماجاه فى أبواب الجهاد باب فضل الرمى فى سبيل الله رقم (٢٨١١)

چه لهو دریو موقعونه علاوه بل چرته جائزنه دی. یو دا چه دَ سړی خپل اس برابرول، دوئم دَ سړی خپلې ښځې سره مشغولتیاکول، او دریم غشی او لندې سره غشی ورول.(١)
حِراب —بکسر الحاء وفتح الراء— حربة —بفتح الحاء وسکون الراء— جمع ده اودَ دې معنی نیزه ده.(٢)
او ((نحوها)) په ذریعه امام بخاری دا ارشاد فرمائی چه دَ لهو جواز حراب سره خاص نه دې بلکه دَ جنګ نور آلات مثلاً غشې لنده، توره وغیره سره هم جائز دی.

[٢٧٤٥] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا هِشَامٌ عَنْ مَعْمَرٍ عَنْ الزُّهْرِيِّ عَنْ ابْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٣) قَالَ بَيْنَا الْحَبَشَةُ يَلْعَبُونَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِحِرَابِهِمْ دَخَلَ عُمَرُ فَأَهْوَى إِلَى الْحَصَى فَحَصَبَهُمْ بِهَا فَقَالَ دَعْهُمْ يَا عُمَرُ وَزَادَ عَلِيٌّ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّزَّاقِ أَخْبَرَنَا مَعْمَرٌ فِي الْمَسْجِدِ

تراجم رجال

١- ابراهیم بن موسی: دا ابواسحاق ابراهیم بن موسی بن یزید الفراء رحمه الله دې.
٢- هشام: دا ابوعبدالرحمن هشام بن یوسف صنعانی رحمه الله دې. (٤)
٣- معمر: دا ابوعروه محمدمعمر بن راشدازدی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((بدء الوحي)) پنځم حدیث لاندې تیره شویده.(٥)
٥- زهري: دا ابو بکر محمدبن مسلم زهری رحمه الله دَ ده تذکره هم ((بدء الوحی)) دَ دریم حدیث په ذیل کښې تیره شویده.(٦)
٦- ابن المسیب: دا امام التابعین حضرت سعید بن المسیب رحمه الله دې. دَدوی حالات ((کتاب الإیمان باب من قال: إن الإیمان هو العمل)) لاندې تیرشوی دی. (٧)
٧- ابوهریره رضی الله عنه: دامشهورصحابی رسول، حضرت ابوهریره رضی الله عنه دې. دَده مفصل تذکره دَ ((کتاب الإیمان)) په ذیل کښې تیره شویده. (٨)

---

١) (فتح الباری (ج٦ص٩٣)-
٢) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٣) ومعجم الوسیط (ج١ص١٦٣) مادة حرب-
٣) (قوله: عن أبي هريرة رضى الله عنه: الحديث رواه مسلم كتاب العيدين باب الرخصة فى اللعب الذى لامعصية فيه فى أيام العيد رقم(٢٠٦٩) والنسائى كتاب العيدين باب اللعب فى المسجد يوم العيد ونظر النساء إلى ذلك رقم (١٥٩٧)-
٤) (ددې دواړو حضراتو دَحالاتو دَپاره اوګورئ کتاب الحیض باب غسل الحائض رأس زوجها ترجیله
٥) (کشف الباری (ج١ص ٤٦٥)-
٦) (حواله بالا (ص٣٢٦)-
٧) (کشف الباری (ج٢ص ١٥٩)-
٨ ((کشف الباری (ج١ص ٦٥٩)-

قوله: قال: بينا الحبشة يلعبون عند النبى صلى الله عليه وسلم بحرابهم دخل عمر، فأهوى الى الحصى فحصبهم بها: حضرت ابوهريره ﷺ فرمائى په دې دوران كښې چه حبشيانو خپلو نيزو سره د حضور ﷺ په وړاندې لوبې كولې نو حضرت عمر ﷺ داخل شو او د كاڼړو طرف ته متوجه شو بيا په دې كاڼړو باندې هغه حبشيان نښنه كړل.

حضرت ابوهريره ﷺ دلته د عهدنبوى ﷺ يوه واقعه ذكر كوى چه يو ځل څه حبش مدينې منورې طرف ته راغله او د نبى كريم ﷺ په وړاندې ئې مختلف قسم د جنګ مظاهرې پيش كړې نو هم دغه خلقو يو ځل خپلو تورو او نيزو سره لوبې كولې چه حضرت عمر ﷺ داخل شو او كله ئې چه دا نظاره اوليده نوكاڼړى ئې اولتول او په دې كاڼړو باندې ئې دغه حبش نښنه جوړ كړل.

د دې وجه دا وه چه حضرت عمر ﷺ ته د دې كار حكمت معلوم نه وو او هغه دا كار په لهو باطل كښې شميرلې وو. علامه قسطلانى ﷺ د حضرت عمر ﷺ د دې كارتوجيه بيانولو سره ليكى: ((لعدم علمه بالحكمة وظنه أنه من اللهو الباطل))(١)

او د نسائى شريف روايت نه معلوميږى چه دې حبشى خلقو بنوارفده سره تعلق لرلو.(٢)

قوله: فقال: دعهم يا عمر: نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل اې عمر! دوى (د دوى په حال باندې) پريږده.

يعنې د دوى په كار كښې دخل مه كوه او دوى پريږده چه لوبې كوى، ځكه چه د هغوى دا كار د جنګ تمرين او مشق اود دښمن مقابلې كولو تيارې د پاره دې. (٣)

د دې حديث نه معلومه شوه چه كه چرې اجتهادى خطا او غلطى اوشى نو هغه ملامت كول صحيح نه دى ځكه چه نبى كريم ﷺ حضرت عمر ﷺ ته د هيڅ قسم رټنه وغيره اونه كړه ځكه چه هغه په دې معامله كښې ناخبروو.(٤)

يواشكال او د هغې جوابونه: اوس اشكال دا شو چه حضرت عمر ﷺ دا حبشى خلق چه د نبى كريم ﷺ خواكښې ئې لوبى كولې ولې په كاڼړو اوويشتل، ځكه چه هغه ته ښكاريدل چه نبى اكرم ﷺ هلته موجود دې نو دا خو يو قسم الله تعالى دې نه كړى بې ادبى شوه.

علامه ابن التين ﷺ د دې اشكال دوه جوابونه وركوى:

① ممكنه ده چه حضرت عمر ﷺ نبى كريم ﷺ نه وو ليدلې او هغه ته دا معلومه نه وى چه هغوى ﷺ هم دې حبشيانو ته ګورى. (٥)

② يا هغه دا ګنړلې وى چه نبى ﷺ دې خلقو ته كتل خو د حياء د وجه نه ئې هغوى نشو

---

١ ((إرشاد السارى (ج٥ص٩٥)-

٢) (سنن النسائى كتاب العيدين باب اللعب فى المسجد يوم العيد.... رقم (١٥٩٧)-

٣) (شرح القسطلانى (ج٥ص٩٥) وشرح ابن بطال (ج٥ص٩٥)-

٤) (شرح ابن بطال(ج٥ص٩٥)-

٥) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٣)-

منع کولې، په دې وجه حضرت عمر رضي الله عنه پخپله اقدام اوکړو او هغوی ئې منع کړل. او ابن التين رحمه الله دا دوئم جواب راجح ګرځولې دې ځکه چه په حديث کښې صراحت دې چه ((يلعبون عند النبى صلى الله عليه وسلم.....)) نو دَ نه کتلو هډو مطلب نشته.(۱)

قوله: زادعلى: حدثنا عبدالرزاق أخبرنا معمر: فى المسجد: دَ مذکوره عبارت مطلب دا دې چه کومه واقعه په حديث کښې ذکر کړېشويده هغه دَ جمات وه چه هغه خلقو په جمات کښې نيزو سره لوبې کولې. (۲)

دَ على نه مراد المدينى رحمه الله دې، دَ دې ځائ روايت کښې خو ((زادعلى)) دې. ليکن مستملى په روايت کښې ((زادعلى...)) راغلې دی، دَ دې دَپاره هغه ته څوک سرې غير دال على الاتصال اونه ګنړی. (۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حديث مناسبت واضح دې او هغه دَ حديث په ړومبنی جمله کښې دی يعنى ((بينا الحبشة يلعبون عند النبى صلى الله عليه وسلم))

دَ علامه عينى او حافظ صاحب تسامح: حافظ ابن حجر رحمه الله او علامه عينى رحمه الله خيال دا دې چه ترجمة الباب سره دَ حديث مناسبت په حديث باب کښې نشته. ځکه چه په دې کښې دَ ((حراب)) ذکر نشته نو کيديشى امام بخارى رحمه الله حديث باب دلته ذکر اوفرمائيلو او دَ هغې بعض نورو طرق طرف ته ئې اشاره فرمائيلې ده. دَ دې نه مراد دې حضراتو دَحضرت عائشه رضي الله عنها هغه حديث اخستې دې کوم چه امام بخارى رحمه الله کتاب الصلاة (۴) کښې ذکر فرمائيلې ((رأيت النبى صلى الله عليه وسلم والحبشة يلعبون بحرابهم)) دغه شان دَ حديث مطابقت ترجمه سره کيږي. (۵)

غالبًا دې حضراتو ته دلته تسامح شويده، دا هم ممکن دی چه دَ دې حضراتو په خيال کښې کومه نسخه وه کيديشى په دې کښې حراب الفاظ موجود نه وی. د بخارى محشى حضرت احمدعلى سهارنپورى رحمه الله فرمائى

((قوله: بحرابهم، هذا موضع الترجمة وکأنه لعدم وجوده فى بعض النسخ لم يطلع عليه بعض المهرة، فتحيرفى مطابقة الحديث للترجمة))

تنبيه: دَ حديث باب نور تشريحات کتاب الصلاة کښې تيرشوی دی.(۶)

---

۱) (حواله بالا-

۲) (شرح القسطلانى (ج۵ص۹۵)-

۳) (تغليق التعليق (ج۳ص ٤٤٤)-

٤) (صحيح البخارى کتاب الصلاة باب أصحاب الحراب فى المسجد رقم (٤٥٥)-

۵) (فتح البارى (ج۶ص۹۳) وعمدة القارى (ج ١٤ص۱۸۳)-

۶) (صحيح البخارى کتاب الصلاة باب أصحاب الحراب فى المسجد رقم (٤٥٤)-

۷۹- بَاب: الْمِجَنِّ وَمَنْ يَتَتَرَّسُ بِتُرْسِ صَاحِبِهِ

دَترجمة الباب مقصد: په دې باب کښې امام بخاری رحمه الله دَ ډهال او دَ هغې دَ استعمال ذکر کوی. (۱) او دې ترجمې نه دهغه مقصد دا دې چه دَ دې څیزونو استعمال دَ توکل نه خلاف نه دې او دا دَ نبوت دَ تعلیم او دَ نبوت دَ منصب نه هم خلاف نه دی. علامه ابن المنیر اسکندرانی رحمه الله فرمائی:

((وجه هذه التراجم دفع من يتخيل أن هذه الآلات ينافى التوكل، والحق أن الحذر لايرد القدر، ولكن يضيق مسالك الوسوسة لما طبع عليه البشر)) (۲)

یعنی دَ دې ترجمو مقصد دَ هغه سړی خیال رد کول دی چه دا گنړی چه دَ دې آلاتو استعمال دَ توکل منافی دې، صحیح خبره دا ده چه احتیاط تقدیر نه اخواکوی لیکن دومره خبره ضرور ده چه دَ انسانانو کومې دَ وسوسې جبلت او عادتونه دی دَ احتیاط اختیارولو سره دَ دې وسوسو خاتمه کیږی.

دَمجن معنی: المِجن: دَ میم په کسره سره دَ جیم په فتح سره ډهال ته وائی (۳)

او دا دَ جَن یجن نه مشتق دې. او معنی ئی پټول دی او مجن ته مجن په دې وجه وائی چه هغه دَ دښمن حمله منع کوی او دَ سړی او دښمن په مینځ کښې پرده جوړیږی. او دَ ترس معنی هم ډهال ده. (۴)

[۲۷۳۶] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ عَنْ إِسْحَاقَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ أَبِي طَلْحَةَ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ كَانَ أَبُو طَلْحَةَ يَتَتَرَّسُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِتُرْسٍ وَاحِدٍ وَكَانَ أَبُو طَلْحَةَ حَسَنَ الرَّمْيِ فَكَانَ إِذَا رَمَى تَشَرَّفَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَيَنْظُرُ إِلَى مَوْضِعِ نَبْلِهِ [ر: ۲۷۲۴]

تراجم رجال

۱- **احمد بن محمد:** دا ابوالعباس احمدبن موسی مروزی رحمه الله دې. (۶)

۲- **عبدالله:** دا امام عبدالله بن مبارک منظلی مروزی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((بدء الوحی)) پنځم حدیث کښې تیره شویده. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ١٤ ص ١٨٤)-

۲) (فتح الباری (ج ۶ ص ٩٤)-

۳) (حواله بالا وعمدة القاری (ج ١٤ ص ١٨٤)-

٤) (النهاية للجزری (ج ۱ ص ۳۰۸) باب الجيم مع النون-

۵) قوله: عن أنس بن مالک رضی الله عنه: الحديث مرتخريجه فى الجهاد باب غزو النساء وقتالهن مع الرجال

۶) (ذدوی دَ حالاتودپاره اوگورئ کتاب الوضوء باب مايقع من النجاسات فى السمن والماء-

۷) (کشف الباری (ج ۱ ص ٤۶۲)-

۳-**الاوزاعی:** دا مشهور فقیه عبدالرحمن بن عمروبن ابی عمرواوزاعی شامی ﷫ دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب الخروج فی طلب العلم)) لاندې تیرشوی دی.(۱)

۴-**اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه:** دا اسحاق بن عبدالله بن ابی طلحه انصاری مدنی ﷫ دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب من قعد حیث ینتهی به المجلس....)) لاندې راغلی دی.(۲)

۵-**انس بن مالک:** دَ حضرت انس بن مالک ﷛ حالات ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب.....)) لاندې تیرشوی دی.(۳)

قوله: قال: کان أبوطلحة یتترس مع النبی صلی الله علیه وسلم بترس واحد وکان أبوطلحة حسن الرمی فکان إذا رمی یشرف النبی صلی الله علیه وسلم فینظر إلی موضع نبله: حضرت انس ﷛ فرمائی چه طلحه ﷛ به دَ نبی کریم ﷺ سره په یو ډهال کښې کاراخستلو، او ابوطلحه ﷛ ډیر ښکلې غشې ورونکې وو نو چه کله به هغه غشې ویشتلو نو نبی کریم ﷺ به خپل سر مبارک اوچتولو اودَ هغه دَ غشی غورزیدو ځای ته به ئی کتل.

په رومبئی جمله کښې حضرت انس ﷛ دا ښائی چه حضرت طلحه ﷛ دَ نبی کریم ﷺ سره په ډهال کښې کار کولو، مطلب دا چه ډهال رسول الله ﷺ نیولې وو او غشی ابوطلحه ﷛ ورول. دَ دې وجه دا ده چه کوم سړې غشی وروی نو دَ هغه دواړه لاسونه بند وی د دې دَ پاره به نبی کریم ﷺ ډهال نیولې وو او په هغې به ئی دَ ابوطلحه ﷛ بچاؤ کولو.(۴)

او دَ حدیث سره متعلقه نور تشریحات کتاب المغازی کښې به راځی.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث مناسبت ترجمې سره بالکل واضح دې او هغه دَحدیث رومبئ جمله ((کان أبوطلحة یتترس مع النبی صلی الله علیه وسلم بترس واحد)) کښې دې.(۶)

[۲۷۴۷] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ عُفَيْرٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ عَنْ أَبِي حَازِمٍ عَنْ سَهْلٍ(۷) قَالَ لَمَّا كُسِرَتْ بَيْضَةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَأْسِهِ وَأُدْمِيَ وَجْهُهُ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ

---

۱) (کشف الباری (ج۳ص۴۰۸)-
۲) (کشف الباری (ج۳ص۲۱۳)-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۴)-
۴) (فتح الباری (ج۶ص۹۴) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۸۴)-
۵) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۱۲و ۲۳۱)-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۸۴)-
۷) (قوله: عن سهل: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-

وَكَانَ عَلِيٌّ يَخْتَلِفُ بِالْمَاءِ فِي الْمِجَنِّ وَكَانَتْ فَاطِمَةُ تَغْسِلُهُ فَلَمَّا رَأَتِ الدَّمَ يَزِيدُ عَلَى الْمَاءِ كَثْرَةً عَمَدَتْ إِلَى حَصِيرٍ فَأَحْرَقَتْهَا وَأَلْصَقَتْهَا عَلَى جُرْحِهِ فَرَقَأَ الدَّمُ [ر: ۲۴۰]

تراجم رجال

۱- سعيد بن عفير: دا سعيد بن كثير بن عفير رحمه الله دي. اكثر دَ خپل نيكه طرف ته منسوب كولې شي، دهغوى حالات (كتاب العلم باب من يرد الله به خيرا يفقهه...) لاندې تيرشوى. (۱)

۲- يعقوب بن عبدالرحمن: دا يعقوب بن عبدالرحمن بن محمد بن عبدالله اسكندرانى رحمه الله دي. (۲)

۳- ابوحازم: دا مشهورزاهد ابوحازم سلمة بن دينار رحمه الله دي. (۳)

۴- سهل: دا مشهور صحابى حضرت سهل بن سعد ساعدى انصارى رضي الله عنه دي. (۴)

قوله: قال: لما كسرت بيضة النبى صلى الله عليه وسلم....: حضرت سهل بن سعد رضي الله عنه فرمائى چه كله دَ حضور اكرم ﷺ خود (دَ وسپنې توپئى چه دَ هغې په وجه سر دَ گذار نه بچ كولې شى) په سرمبارك باندې مات شو او مخ مبارك ئى په وينو رنګ شواود هغوى ﷺ دوه مخامخ غاښونه شهيد شو نو حضرت على رضي الله عنه به ډهال كښې اوبه راوړلې اوحضرت فاطمه رضي الله عنها زخم اووينځلو ،چه كله هغوى اوكتل وينه دَ اوبونه هم زياته شو نو هغوى يو پوزكې اوسوزولو نودَ هغې ايره ئى دَ رسول الله ﷺ په زخمونو اولګوله، دَ څه نه چه وينه راوتل بندشو.

دَ دې حديث څه تفصيل (كتاب الوضوء) (۵) كښې او څه تشريحات (كتاب المغازى) (۶) كښې راغلى، دَ دې دپاره مونږ دلته صرف په ترجمه باندې اكتفا اوكړه.

دَ رسول الله په ګستاخانو باندې دَ الله عذاب: لكه څنګه چه تاسو اوس اوكتل چه دَ رسول الله ﷺ مخامخ دوه غاښونه شهيدان شوې وو اودا دَ غزوه احدواقعه ده، دَ دې غاښونو شهادت داسې اوشو چه دَ حضرت سعد بن ابى وقاص رضي الله عنه رورعتبه بن ابى وقاص په حضور ﷺ باندې كانړې وركذار كړو په څه سره چه دَ هغوى ﷺ غاښونه مبارك او شونډه مباركه زخمې شوه. (۷)

نو الله تعالى عتبه ته دَ دې ګستاخئى دا سزا وركړه چه دَ دې واقعه نه پس دَ هغه په نسل

---

۱) (كشف البارى (ج۳ص ۲۷۴)-
۲) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الجمعة باب الخطبة على المنبر-
۳) (دَ دوى دَ حالاتودپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم عن وجهه-
۴) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-
۶) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۲۴۷)-
۷) (إرشادالسارى (ج۵ص۹۵)-

ګنبې كوم ماشوم هم پيدا كيدو د هغه د لاندې دوه غابنونه به د بيخه مات وو اودا څيز دَهغه په نسل كښې معروف اومشهور دى.(١)

دَ عبدالله بن قميئه په حضور ﷺ باندې حمله اوكړه چه دَ هغې په وجه دَ خود دوه دَ اوسپنې كړئى په مخ مبارك كښې ورخښې شوې. بيا هغه دَ كبراوګستاخئى نه دا الفاظ اوونيل ((خذها وأنا ابن قميئة)) دا واخله او زه دَ قميه خوئ يم. رسول الله ﷺ په جواب كښې ارشاد اوفرمائيلو ((اقمأك الله)) الله تعالى دې تا خوار او ذليل كړى.

دَ رسول الله ﷺ دَ دې بددعا دا نتيجه ښكاره شوه چه الله تعالى په هغه باندې يوغرڅنې چيلې مسلط كړو هغه چيلى دې باربار په ښكرو وهلو او تردې پورې چه هغه د ابن قميئه ټكړې ټكړې كړو.(٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حديث مطابقت دَ حديث په دې جمله كښې دې: ((وكان على يختلف بالماء فى المجن)) (٣)چه په دې كښې دَ مجن ذكر موجود دې چه د ترجمه رومبې جز دې.

[٢٧٣٨] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ عَمْرٍو عَنِ الزُّهْرِيِّ عَنْ مَالِكِ بْنِ أَوْسِ بْنِ الْحَدَثَانِ عَنْ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٤) قَالَ كَانَتْ أَمْوَالُ بَنِي النَّضِيرِ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَى رَسُولِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا لَمْ يُوجِفْ الْمُسْلِمُونَ عَلَيْهِ بِخَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ فَكَانَتْ لِرَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَاصَّةً وَكَانَ يُنْفِقُ عَلَى أَهْلِهِ نَفَقَةَ سَنَتِهِ ثُمَّ يَجْعَلُ مَا بَقِيَ فِي السِّلَاحِ وَالْكُرَاعِ عُدَّةً فِي سَبِيلِ اللَّهِ [٢٩٢٧، ٣٨٠٩، ٤٦٠٣، ٥٠٤٢، ٥٠٤٣، ٦٣٤٧، ٦٨٧٥]

تراجم رجال

١- **علي بن عبدالله:** دا اميرالمؤمنين فى الحديث ابوالحسن على بن عبدالله بن جعفر رحمه الله دې. دَ دوى مفصل تذكره ((كتاب العلم باب الفهم فى العلم)) لاندې تيره شويده.(٥)

---

١) (حواله بالا-

٢) (حواله بالا وعمدةالقارى (ج١٤ص ١٨٤) وسيرة ابن هشام (ج٣ص٨٧)-

٣) (فتح البارى (ج٦ص ٩٤) وعمدةالقارى (ج ٤ص ١٨٤)

٤) (قوله: عن عمررضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا كتاب فرض الخمس باب فرض الخمس رقم (٣٠٩٤) وفى المغازى باب حديث بنى النضير... رقم (٤٠٣٣) وكتاب التفسير سورة الحشر باب قوله تعالى ﴿ماأفاءالله على رسوله﴾ رقم (٤٨٨٥) وكتاب النفقات باب حبس الرجل قوت سنة على أهله.... رقم (٥٣٥٧-٥٣٥٨) وكتاب الفرائض باب سقول النبى صلى الله عليه وسلم: لانورث...رقم (٦٧٢٨) وكتاب الأعتصام باب مايكره من التعمق والتنازع فى العلم والغلو فى الدين والدع رقم (٧٣٠٥) ومسلم كتاب الجهاد باب حكم الفى رقم (٤٥٧٥) وابوداؤد أبواب الخراج والإمارة باب فى صفايا رسول الله صلى الله عليه وسلم من الأموال رقم (٢٩٦٣-٢٩٦٥) والترمذى أبواب السير باب ماجاء فى تركة رسول الله صلى الله عليه وسلم رقم (١٦١٠) وأبواب الجهاد باب ماجاء فى الفى رقم ١٧١٩) والنسائى أول كتاب قسم الفى رقم(٤١٤٥و ٤١٥٣)

٥) (كشف البارى (ج٣ص٢٩٧)-

يو اهمه تنبيه: علامه عينى رحمه الله چه چرته د رواتود سند مختصر تعارف ليكلې دې هلته ئې على بن عبدالله مسندى ګرځولې دې.(١) حالانكه دَ على بن عبدالله نه مراد دلته ابن المدينى دې ځكه چه په رجال بخارى كښې دَ على بن عبدالله نومې راوى نشته دَ چا نسبت چه المسندى وى.

٢-**سفيان**: دا امام سفيان بن عينيه رحمه الله دې. دَ دوى حالات ((بدء الوحى))(٢) دَ رومبى حديث په ضمن كښې مختصراً او ((كتاب العلم باب قول المحدث: اخبرنا...)) لاندې تفصيلاً تيرشوى دى. (٣)

٣-**عمرو**: دا ابومحمدعمروبن دينارمكى رحمه الله دې.(٤)

٤-**زهري**: دا امام ابوبكر محمدبن مسلم زهرى رحمه الله دې. دَدوى مختصرتذكره ((بدء الوحى)) د دريم حديث لاندې تيره شويده. (٥)

٥-**مالك بن اوس بن الحدثان**: دا دَ رسول الله ﷺ صحابى حضرت مالك بن اوس بن الحدثان رضي الله عنه دې. (٦)

٦-**عمر رضي الله عنه**: دا دونم خليفه ابوحفص عمربن الخطاب بن نفيل عدوى رضي الله عنه دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب زيادة الإيمان ونقصانه)) لاندې راغلې ده.(٧)

قوله: **قال: كانت أموال بني النضير.....**: حضرت عمر رضي الله عنه فرمائى دَ چه بنونضير دَ مالونوحيثيت داسې وو چه الله تعالى د خپل رسول ﷺ په نګرانئى كښې بغيردَ څه جنګ نه وركړى وو اودَ هغې دَ حاصلولودَ پاره مسلمانانو نهٔ څه اسونه زغلولې وو او نهٔ ئې پرې سورلى كړې وه.دا مالونه دَ رسول الله ﷺ په خاص نګرانئى كښې وودَ كومې نه چه به هغوى ﷺ دَ خپلو بيبيانو دَ كال خرچه وركوله او چه څه به باقى پاتې كيدل هغه به ئى دَ وسلو او اسونو دَ اخستلودَپاره دَ الله تعالى په لاركښې دَ جهاد دَپاره هم خرچ كول.

تنبيه: امام بخارى رحمه الله دَ حضرت عمر رضي الله عنه دَ حديث څهٔ حصه دلته نقل كړيده. همدغه حديث په پوره تفصيل سره كتاب المغازى كښې راغلې دې.(٨)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله

---

١) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٥)-
٢) (كشف البارى (ج١ص١٣٨)-
٣) (كشف البارى (ج٣ص١٠٢)-
٤) (دَدوى حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب العلم باب العلم والعظة بالليل-
٥) (كشف البارى (ج١ص٣٢۶)-
۶) (دَدوى حالاتو دَپاره اوګورئ كتاب البيوع باب مايذكر فى بيع الطعام واحكرة-
٧) (كشف البارى (ج٢ص٤٧٤)-
٨) (كشف البارى كتاب المغازى (ص١٨۶-١٩١)-

کنبې راغلې دي «ثم يجعل ما بقى فى السلاح والكراع عدة فى سبيل الله» (۱) خکه چه مجن هم دَ وسلې نه دي.

نو سعيد بن منصور په صحيح سند سره دَ حضرت عمر رضي الله عنه باره کنبې نقل کړيدى چه هغه سره يو ډهال وو، نوحضرت عمر رضي الله عنه اوفرمائيل «لولا أن عمر قال لى: احبس سلاحك لأعطيت هذه الدرقة لبعض أولادى» (۲) که حضرت عمر رضي الله عنه ماته دا نه وو وئيلى چه وسله خان سره ساته نو ما به دا ډهال خامخا خپل يو اولاد ته ورکړې وې. نو معلومه شوه چه مجن هم په وسله کنبې داخل دي.

[۲۷۳۹] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ سُفْيَانَ قَالَ حَدَّثَنِي سَعْدُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ شَدَّادٍ عَنْ عَلِيٍّ ح حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ سَعْدِ بْنِ إِبْرَاهِيمَ قَالَ حَدَّثَنِي عَبْدُ اللَّهِ بْنُ شَدَّادٍ قَالَ سَمِعْتُ عَلِيًّا (۳) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ مَا رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُفَدِّي رَجُلًا بَعْدَ سَعْدٍ سَمِعْتُهُ يَقُولُ ارْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي [۳۸۳۳، ۳۸۳۴، ۵۸۵۰]

تراجم رجال

۱- قبيصه: دا ابوعامر قبيصه بن عقبه بن محمد السوائى رحمه الله دي. دَ دوى حالات «کتاب الإيمان باب علامة المنافق» لاندې تيرشوى دى. (۴)

۲- سفيان: دا مشهور امام حديث تبع تابعى ابوعبدالله سفيان بن سعيد بن مسروق ثورى رحمه الله دي. دَ دوى حالات «کتاب الإيمان باب علامة المنافق» په ذيل کنبې راغلى دى. (۵)

۳- سعدبن ابراهيم: دا سعدبن ابراهيم بن عبدالرحمن بن عوف الزهرى رحمه الله دي. (۶)

۴- عبدالله بن شداد: دا ابوالوليد عبدالله بن شداد بن هادر رحمه الله دي. (۷)

---

۱) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۸۵)-

۲) (فتح البارى (ج۶ص۹۴)-

۳) (قوله: سمعت عليارضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى ايضًا كتاب المغازى باب ﴿إذهب طائفتان منكم أن تفشلا...﴾ رقم (۴۰۵۸-۴۰۵۹) وكتاب الأدب باب قول الرجل: أبى وأمى رقم (۶۱۸۴) ومسلم كتاب فضائل الصحابة باب فى فضل سعدبن أبى وقاص رضى الله عنه رقم (۶۲۳۳) والترمذى أبواب المناقب باب: ارم فداك أبى وأمى رقم (۳۷۵۳، ۳۷۵۵) وأبواب الأدب باب ماجاء فى فداك أبى وأمى رقم (۲۸۲۸-۲۸۲۹) ابن ماجه كتاب السنة باب فى فضائل أصحاب رسول الله صلى الله عليه وسلم رقم (۱۲۹)-

۴) (کشف البارى (ج۲ص۲۷۵)-

۵) (کشف البارى (ج۲ص۱۷۸)-

۶) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه-

۷) (دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الحيض باب مباشرت الحائض-

۵-علی رضي الله عنه: دا څلورم خلیفه ابوالحسن حضرت علی بن ابی طالب هاشمی رضي الله عنه دي. (۱)

قوله: حدثنا قبیصة حدثنا سفیان:

حافظ ابونعیم او مذکوره سند: په دې سند کښې دَ قبیصه نه مراد ابن عقبه او سفیان نه ابن سعید الثوری رحمه الله دی. لیکن ابونعیم رحمه الله ((المستخرج)) کښې دا وئیلی دی چه دلته دَ قبیصه لفظ دَ مدونین بخاری دَ طرف نه تصحیف دې او صحیح الفاظ ((حدثنا قتیبة)) دی.
نو په دې صورت کښې دَ سفیان نه ابن عُیَینه رحمه الله مراد به وی ځکه چه قتیبه دَ سفیان ثوری نه دَ حدیث سماع نه ده کړې. (۲)
نو لکه چه ابونعیم په حدیث کښې دا علت پیدا کول غواړی چه دَ سفیان نه ثوری مراد دې او دَ قتیبه سماع خو دَ ثوری نه ثابته نه ده په دې وجه دا روایت معلل دې (۳)
لیکن حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه ماته د ابونعیم دَ دې انکار څه معنی معلومه نشوه ځکه چه دَ دې نه هیڅ یو څیز مانع نه دې چه دا حدیث سفیانین (ابن عینیه و ثوری رحمهما الله) نه مروی دې. نو مصنف رحمه الله دا حدیث (کتاب الأدب)(۴) کښې ((یحیی القطان عن سفیان الثوری)) په طریق باندې نقل کړیدې، بیا دَ نسفی په نسخه کښې هم زمونږ په وړاندې په موجوده باب (۵) کښې ((عن مسدد عن یحیی عن سفیان)) په طریق باندې مروی دی.(۶)
اوس خلاصه دَ بحث دا شوه چه دا حدیث دَ حضرت سفیان ثوری رحمه الله نه هم مروی دې. نو په دې وجه دَ دې خبرې هیڅ حاجت نشته چه دَ قبیصه په ځائ قتیبه او سفیان نه ابن عینیه مراد واخستې شی، اونه دَ دې څه ضرورت شته چه مدونین بخاری طرف ته دَ غلطئ نسبت اوکړیشی.
اود حضرت علی رضي الله عنه نه مروی دَ دې حدیث تشریح کتاب المغازی (۷) او کتاب الادب (۸) کښې راغلې ده.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی چه دَ دې حدیث دلته په باب کښې راوړل غیر ظاهر دی ځکه چه په دې حدیث کښې دَ مجن څه ذکر نشته، او نه دَ مجن او ترس په ذریعه دَ دښمن دَ غشو نه بچ کیدل.
خو بیا حافظ صاحب پخپله دَ دې اشکال جواب هم ورکړیدې چه دَ ابن شبویه په نسخه

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۹٤وعمدة القاری (ج١٤ص١٨٦)-
۳) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٦)-
٤) (صحیح البخاری کتاب الأدب باب قول الرجل: أبی وأمی رقم (٦١٨٤)-
۵) (الکنت الظراف علی الأطراف (ج۷ص٤٠٩)-
۶) (فتح الباری (ج۶ص۹٤)-
۷) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۳۰)-
۸) (کشف الباری کتاب الأدب(ص۶۰۳-۶۰۵)-

کښې د دې روایت نه وړاندې باب بغیر د ترجمه ذکر دې (زمونږ په هندوستانی نسخو کښې داسې ده) او د دې باب بلاترجمه په مناسبت ماقبل باب سره په دې معنی دې چه غشې ویشتونکې د دې امر نه مستغنی نشی کیدې چه هغه به د دښمن د غشونه د بچ کیدلو دپاره د څه څیز استعمال نه کوی. د دې د پاره هغه د څه داسې څیز استعمال کوی چه د دښمن غشی منع کړیشی.(۱)
لیکن علامه عینی رحمه الله فرمائی چه د حافظ صاحب دا قول د تکلف او تعسف نه خالی نه دې. بهتردادی چه داسې اووئیلې شی چه په دې حدیث کښې د رمی ذکردې. دغه شان د تیرشوی باب په رومبی حدیث کښې هم د رمی ذکر وو او د مناسبت د پاره هم دومره هم کافی دی. (۲)
داهم وئیلی شی چه د تیرشوی باب رومبی حدیث کښې دا راغلی دې چه حضرت ابوطلحه رضي الله عنه غشی ورول او نبی علیه السلام ډهال نیولې وو چه دواړه د مخالفینو د غشو نه بچ شی.دغه شان دلته هم دا راغلی دی چه حضرت سعدبن ابی وقاص رضي الله عنه غشی ورول او نبی علیه السلام هغه له غشی ورکول.(۳) ښکاره غوندې خبره ده چه دا د دې د پاره وو چه هغوی د دښمنانو د غشو نه بچ پاتې شی ځکه چه د هغه طرف نه داسې مسلسل غشی وریږی نود بل طرف خلقوته به د غشو ورولو موقع نه ملاویږی.

۸۰-بَاب: الدَّرَق

د ترجمة الباب مقصد: دلته هم امام بخاری رحمه الله د ډهال باره کښې خودلې دی چه د دې استعمال مشروع او جائز دې.(۴)
لیکن اعتراض داکیږی چه داخو په ترجمه کښې تکرار شوځکه چه وړاندینې باب کوم چه د مجن او ترس باره کښې وو نو په هغې کښې هم د مجن او ترس معنی هم د ډهال ده.
د دې اعتراض جواب خو دا ورکولې شی چه د مجن او ترس معنی مطلقاً ډهال دې، خو درق هغه ډهال ته وائی چه د څرمنې نه جوړوی او په هغې کښې لرګې او پټه نه وی،اوس د معنې فرق دې نو په دې وجه هیڅ اعتراض پاتې نشو.(۵)
دوئم جواب دا ورکړیشویدې چه په مخکینی باب کښې د ترجمة الباب نه مقصد ((ومن یتترس بترس صاحبه)) جمله ده دمجن ذکرمقصد نه دې، په دې وجه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې هم د ډهال ذکر اوکړو.(۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص ۹۴)-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۸۶)-
۳) (انظر صحیح البخاری کتاب المغازی باب ﴿إذهب طائفتان منکم أن تفشلا....﴾ رقم (۴۰۵۵)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۱۸۶) وفتح الباری (ج۶ص۹۵)-
۵) (الأبواب والتراجم للکاندهلوی (ج۱ص۱۹۸) قال العلامة طاهر الفتنی رحمة الله وفی الدستور الدرقة – بفتحتین - وقاف الحجفةوأراد بها الترس من جلود لیس فیه خشب ولاعصب (ج۲ص۱۶۷) مادة درق-
۶) (الأبواب والتراجم (ج ۱۴ص۱۹۸)-

خو دا دوئم جواب زړه ته نه لګی ځکه چه دا دعوی چه مقصود د ترجمه دوئم جز دې صحیح نه ده، ځکه چه په مخکینی باب کښې امام بخاری چه کوم احادیث ذکر کړی دی په هغې کښې بعض د ترجمه اول جز او بعض دوئم جز سره منطبق وو، لکه څنګه چه په ماقبل کښې د دې تفصیل تیرشویدې. بیا که چرې دا دعوی هم اومنلې شی چه وړاندینی باب کښې د ترجمه دوئم جز مراد دې نو په دې کښې هم د ترس یعنی ډهال ذکر دې نو هم هغه اعتراض تکرارفی الترجمه دوباره واقع کیږی.

[۲۷۵۰] حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ قَالَ حَدَّثَنِي ابْنُ وَهْبٍ قَالَ عَمْرٌو حَدَّثَنِي أَبُو الْأَسْوَدِ عَنْ عُرْوَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا(۱) دَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَعِنْدِي جَارِيَتَانِ تُغَنِّيَانِ بِغِنَاءِ بُعَاثَ فَاضْطَجَعَ عَلَى الْفِرَاشِ وَحَوَّلَ وَجْهَهُ فَدَخَلَ أَبُو بَكْرٍ فَانْتَهَرَنِي وَقَالَ مِزْمَارَةُ الشَّيْطَانِ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَقْبَلَ عَلَيْهِ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ دَعْهُمَا فَلَمَّا غَفَلَ غَمَزْتُهُمَا فَخَرَجَتَا قَالَتْ وَكَانَ يَوْمُ عِيدٍ يَلْعَبُ السُّودَانُ بِالدَّرَقِ وَالْحِرَابِ فَإِمَّا سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَإِمَّا قَالَ تَشْتَهِينَ تَنْظُرِينَ فَقَالَتْ نَعَمْ فَأَقَامَنِي وَرَاءَهُ خَدِّي عَلَى خَدِّهِ وَيَقُولُ دُونَكُمْ بَنِي أَرْفِدَةَ حَتَّى إِذَا مَلِلْتُ قَالَ حَسْبُكِ قُلْتُ نَعَمْ قَالَ فَاذْهَبِي قَالَ أَبُو عَبْدِ اللَّهِ قَالَ أَحْمَدُ عَنِ ابْنِ وَهْبٍ فَلَمَّا غَفَلَ [ر: ۹۴۳]

تراجم رجال

۱-اسماعیل: دا اسماعیل بن ابی اویس بن عبدالله رحمه الله دې(۲) د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الأعمال)) لاندې تیرشوی دی.(۳)

۲-ابن وهب: دا مشهور امام حدیث ابومحمد عبدالله بن وهب بن مسلم قرشی فهری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب العلم باب من یرد الله به خیرا یفقهه فی الدین)) لاندې راغلی ده.(۴)

۳-عمرو: دا عمرو بن الحارث مصری رحمه الله دې. (۵)

۴-ابوالاسود: دا ابوالاسود محمدبن عبدالرحمن بن نوفل مدنی رحمه الله دې. (۶)

---

۱) (قوله: عن عائشة رضی الله عنها: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الصلاة باب الحراب فی المسجد وکتاب العیدین باب الحراب والدرق یوم العبد)-

۲) (فتح الباری (ج۶ص۹۵)-

۳) (کشف الباری (ج۲ص۱۱۳)-

۴) (کشف الباری (ج۳ص۲۷۷)-

۵) (ددوی حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من مضمض من السویق ولم یتوضأ-

۶) (ددوی حالاتو دپاره اوګورئ کتاب الغسل باب الجنب یتوضأ ثم ینام-

۵-**عروة:** دلمشهور تابعى حضرت ابوعبدالله عروه بن الزبيرقرشى اسدى ﷺ دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب أحب الدين إلى الله أدومه)) لاندې راغلى ده.(۱)
٦-**عائشه:** دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابوبكر ﷺ ده، دَ دوى حالات ((بدء الوحي)) دونم حديث كښې راغلى دى. (۲)
قوله: قالت: دخل على رسول الله صلى الله عليه وسلم.....: حضرت عائشه ﷺ فرمائى چه رسول الله ﷺ ما كره تشريف راوړو نو دوو جينكو ماسره د جنګ بعاث شعرونه وئيل. حضور ﷺ په بستره باندې سملاستو او مخ مبارك ئې بل ارخ ته كړو. دې نه پس حضرت ابوبكر ﷺ راغلو هغه زه اورټلم چه دا شيطانى لوبه او د رسول الله ﷺ په وړاندې. رسول الله ﷺ دَ هغه طرف ته متوجه شواو وئې فرمائيل چه داپرېږده. بيا چه كله دَ حضرت ابوبكر ﷺ توجو اخوا شوه نو ما دواړو جينكوته اشاره اوكړه نو لاړې.
حضرت عائشه ﷺ نور فرمائى چه دَ اختر په ورځ به حبشى خلقو ډهالونواودَجنګ سامان سره لوبې كولې. حضور ته مې درخواست اوكړو يا هغوى ﷺ پخپله ماته اوفرمائيل چه ته كتل غواړې؟ ما عرض اوكړو چه اوجى، هغوى ﷺ زه خپلې شاته اودرولم، زما مخ دَ حضور ﷺ مخ مبارك ته نزدې وو هغوى به فرمائيل اې بنى ارفده! ښه ډير ښه، تر دې چه كله زه ستړې شوم نو رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه بس. ما وئيل اوجى، نو حضور ﷺ اوفرمائيل چه اوس زه.

تنبيه: دَحديث باب مكمل تشريح انشاء الله(كتاب الصلاة)(۳) او(كتاب العيدين)(۴) كښې به راځى.

قوله: قال أحمد: فلما غفل: دَ احمد نه مراد ابن صالح دې. (۵)

دَ تعليق مقصد: دَ دې تعليق مقصد دا دې چه احمدبن صالح په روايت كښې ((فلما عمل)) (لكه چه زمونږ په هندوستانى نسخوكښې دې) په ځائ ((فلما غفل)) دې. په دواړو صورتونو كښې فاعل حضرت ابوبكر ﷺ دې. او معنى هم تقريباً نزدې نزدې ده. نودَ ((فلما عمل)) مطلب خو دا دې چه كله حضرت ابوبكر ﷺ بل طرف ته مشغول شو او ((فلما غفل)) مطلب دې چه كله هغه غافل شو.

دَمذكوره تعليق تخريج: امام بخارى دَ خپل شيخ احمدبن صالح دا تعليق موصولاً (كتاب

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۴۳٦)-
۲) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۱)-
۳) (صحيح بخارى كتاب الصلاة باب الحراب فى المسجد (رقم ٤٥٤)-
٤) (صحيح بخارى كتاب العيدين باب الحراب والدرق يوم العيد رقم (۹٤۹)-
۵) (فتح البارى (ج۲ص٤٤٤) حيث قال الحافظ ﷺ وهومقتضى إطلا أبى على بن السكن حيث قال كل مافى البخارى: "حدثنا أحمد غيرمنسوب فهوابن صالح"-

العيدين) كښې نقل كړيدي.(١)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت د حضرت عائشه ﷺ دي جمله كښې دي. ((وكان يوم عيد، يلعب السودان بالدرق والحراب......))(٢)

فائده: علامه ابن بطال فرمائى چه د باب د حديث نه معلومه شوه چه درق د جنګ د هغه سامان نه دي د كوم استعمال چه مجاهد له پكار دي. او د دي په ذريعه د دښمن د وسلې نه بچ كيدل پكار دى او د نبى ﷺ اصحابو هم دا آلات استعمال كړى دى.(٣)

زمونږ په زمانه كښې د ډهال په ځاى بلټ پروف جيكټس استعماليږى په كوم چه د ګولئى اثر نه كيږى او پخوانى زمانه كښې د ډهال چه كوم حكم وو هم هغه د نن په زمانه كښې د بلټ پروف جيكټونو دي.

٨١-بَاب: الْحَمَائِلِ وَتَعْلِيقِ السَّيْفِ بِالْعُنُقِ

د حمائل معنى: حمائل –بفتح الحاء والميم– د حمالة او حميلة جمع ده، خو امام اصمعى ﷫ فرمائى چه د حمائل د دى لفظ نه هيڅ واحد (مفرد) نشته بلكه د دې واحد محمل دي.(٤)

بهر حال د دې مفرد حماله وى حميله يا محمل د دې په معنى باندې ده، دې ته پيټئى هم وائى كوم كښې چه توره زوړندولې شي.(٥)

د ترجمة الباب مقصد: علامه ابن بطال ﷫ فرمائى چه د باب مقصد او فائده دا ده چه تورې په غاړه كښې زوړندول پكار دى په خلاف د هغه سړى چه د دې خبرې قائل وى چه توره په غاړه كښې مه زوړندوه بلكه په سينه دې اوتړلې شي. نو ښكاره خبره ده چه كه توره په غاړه كښې زوړنده كړى يا په سينه ئى اوتړى يوه خبره ده او په دې كښې هيڅ بدى نشته.(٦)

علامه ابن المنير ﷫ فرمائى چه د مصنف عليه الرحمة مقصد د دې ترجمونه د سلف صالحينو طريقه كار خودل دى چه هغوى به د وسلوباره كښې اختياروله او دا خودل دى چه د حضور ﷺ په مباركه زمانه كښې به د كومو كومو وسلو استعمال كيدلو، دې د پاره چه هغه د نفس د پاكوالى سبب جوړشى او د بدعت نه د لريوالى ذريعه وى.(٧)

---

١) (تغليق التعليق(ج٣ص٤٤٥)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٧)-
٣) (شرح ابن بطال (ج٥ص٩٨)-
٤) (شرح ابن بطال (ج٥ص٩٨)-
٥) (حواله بالا. فتح البارى (ج٦ص٩٥) ولسان العرب (ج١١ص١٧٨) (مادة ح.م.ل) -
٦) (القاموس الوحيد(ص٣٧٨) مادة حمل-
٧) (فتح البارى(ج٦ص٩٥)-

[۲۷۵۱] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادُ بْنُ زَيْدٍ عَنْ ثَابِتٍ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ (۱) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَحْسَنَ النَّاسِ وَأَشْجَعَ النَّاسِ وَلَقَدْ فَزِعَ أَهْلُ الْمَدِينَةِ لَيْلَةً فَخَرَجُوا نَحْوَ الصَّوْتِ فَاسْتَقْبَلَهُمُ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَقَدِ اسْتَبْرَأَ الْخَبَرَ وَهُوَ عَلَى فَرَسٍ لِأَبِي طَلْحَةَ عُرْيٍ وَفِي عُنُقِهِ السَّيْفُ وَهُوَ يَقُولُ لَمْ تُرَاعُوا لَمْ تُرَاعُوا ثُمَّ قَالَ وَجَدْنَاهُ بَحْرًا أَوْ قَالَ إِنَّهُ لَبَحْرٌ [ر: ۲۴۸۴]

تراجم رجال

۱- سليمان بن حرب: دا ابوسليمان بن حرب ازدى رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب من كره أن يعود في الكفر....)) لاندې راغلى دى. (۲)

۲- حماد بن زيد: دا حماد بن زيدبن درهم ازدى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات هم ((كتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا....﴾ په ذيل كښې تيرشوى دى.(۳)

۳- ثابت: دامشهور تابعى حضرت ابومحمد ثابت بن اسلم بنانى رحمه الله دې.دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب القراءة والعرض على المحدث)) لاندې راغلى ده.(۴)

۴- انس: دا مشهور صحابى حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دې. دَ دوى حالات ((كتاب الإيمان باب من الإيمان أن يحب لأخيه مايحب لنفسه)) (۵)

تنبيه: دَ حضرت انس رضي الله عنه نه روايت شوى حديث باب تشريح روستو (كتاب الجهاد) په مختلفو ځايونو كښې تيره شويده. خو دَ بعضو په اول ځل راتلونكو جملوتشريح او توضيح دلته ذكر كولې شى.

قوله: وقد استبرأ الخبر.....: په حقيقت كښې حضور صلى الله عليه وسلم دَ خبر تحقيق كړې وو.

((استبرأ)) معنى دَ تحقيق او تفتيش ده. (۶)

قوله: وهو يقول: لم تراعوا، لم تراعوا: حضور صلى الله عليه وسلم فرمائيل چه تاسو خلقو مه ويريږئ تاسو خلق مه ويريږئ.

علامه خطابى رحمه الله اودَ هغه په اتباع كښې علامه كرمانى رحمه الله او علامه عينى رحمه الله فرمائى

۱) (قوله: عن أنس رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الهبة باب من استعار من الناس الفرس-
۲) (كشف البارى (ج۲ ص۱۰۵)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۲۱۹)-
۴) (كشف البارى (ج۳ص۱۸۳)-
۵) (كشف البارى (ج۲ص ٤)-
۶) شرح الكرمانى (ج۱۲ص۱۶۸) وعمدة القارى (ج ١٤ص۱۷۸)-

چه کلمه ((لم)) دلته دَ ((لا)) ناهیه په معنی کښې دې او مطلب دا دې چه مه ویریږئی، دَ عربوخلق کلمه((لم)) داسې استعمالوی چه ((لم)) دَ ((لا)) په ځائ وائی. (١)

لیکن حضرت گنگوهی رحمه الله فرمائی ((لم تراعوا)) کښې دَ سر نه دَ ویرې نفی ده او په دې جمله کښې هغه مبالغه موندلې شی کومه چه ((لاتراعوا)) کښې نشی موندلې. دَ دې وجه دا ده چه په نهی او نفی کښې فرق دې نو نهی دَ خپل موجب دَ وجود متقاضی کیږی په خلاف دَنفی چه نفی کښې دَ هغې دَ موجب دَ وجود کیدل ضروری نه دی.(٢)

اوس دَ حضور ﷺ دَ دې جملې((لم تراعوا))مطلب دا شو چه اې صحابه کرامو! تاسو اونه ویریدلئی په دې کښې دَ سر نه د ویرې نفی اوشوه.

او چه دا وئیلی شوی دی اهل عرب کلمه ((لم)) ته کلمه ((لا)) ناهیه په ځائ هم استعمالوی دا په خپل موضع کښې نه ده واقع.(٣) یعنې که دا استعمال چرته په بل ځائ کښې وی نو وی دې لیکن دلته کلمه ((لم)) دَ کلمه ((لا)) په ځائ نه ده استعمال شوې لکه چه علامه خطابی رحمه الله وغیره دعوی کړیده.

حضرت شیخ الحدیث محمدزکریا رحمه الله هم دَ حضرت گنگوهی رحمه الله دا توجیه خوښه کړیده او دا ئی راجح گرځولې ده.(۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې. ((وفی عنقه السیف)) نودَ دې نه معلومه شوه چه توره په غاړه کښې زوړندول جائز دی.(۵)

لیکن اشکال دا کیږی چه په حدیث کښې خودَ حمائل ذکر نشته او په ترجمه کښې خودَ حمائل هم ذکر دې. نو جواب دا دې چه حمائل دَ تورې حصه ده او دَ تورې ذکر کول دَحمائل په موجود کیدو باندې پخپله دلالت کوی. په دې وجه دَ دې جدا ذکر کولو څه ضرورت نشته.(۶)

....

---

(١)(أعلا الحدیث (ج٢ص١٣٩٩) وشرح الکرمانی (ج١٢ص١۶٩) وعمدة القاری (ج١٤ص٧٧) قال العلامة الخطابی رحمه الله وقوله: یرید: لاتخافوا، والعرب تتکلم بهذة الکلمة هکذا. تضع کلمة ((لم)) موضع ((لا))- وقال (أبوعراش) الهذلی. رفونی وقالوا: یاخلاد لم ترع. وانظر لسان العرب مادة (ر.ف.ا) (ج١ ص٨٧)-

٢) نور الأنوار مبحث النهی (ص۶٣)-

٣) (لامع الدراری ((ج٧ص١٢٨)-

٤) (تعلیقات لامع الدراری (ج٧ص٢٣٨)-

٥) (عمدة القاری (ج١٤ص١٧٨) وفتح الباری (ج۶ص٩٥)-

۶) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٧)-

۸۲-بَاب: حِلْيَةِ السُّيُوفِ

دَ ترجمة الباب مقصد: حلیة کالی ته وائی که دَ سرو زرو وی که دَ سپینو زرو او دَ امام بخاری رحمه الله مقصد دَ دې ترجمه نه داخودل دی چه په توره کښې سره زر یا سپین زر لګول جائز دی که نه؟ (١) لیکن په دې مسئله کښې اختلاف دې د دې دپاره تفصیل به مونږ وړاندې دَ حدیث په تشریح کښې ذکر کوو.

[٢٧٥٣] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا الْأَوْزَاعِيُّ قَالَ سَمِعْتُ سُلَيْمَانَ بْنَ حَبِيبٍ قَالَ سَمِعْتُ أَبَا أُمَامَةَ (٢) يَقُولُ لَقَدْ فَتَحَ الْفُتُوحَ قَوْمٌ مَا كَانَتْ حِلْيَةُ سُيُوفِهِمُ الذَّهَبَ وَلَا الْفِضَّةَ إِنَّمَا كَانَتْ حِلْيَتُهُمُ الْعَلَابِيَّ وَالْآنُكَ وَالْحَدِيدَ

تراجم رجال

١-احمدبن محمد: دا ابوالعباس احمد بن محمدبن موسی المروزی رحمه الله دې. (٣)

٢- عبدالله: دا امام عبدالله بن مبارك الحنظلی رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((بدءالوحي)) کښې تیره شوې. (٤)

٣- الاوزاعی: دا ابوعمرو عبدالرحمن بن عمرو بن ابی عمرو یحمداوزاعی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب العلم باب الخروج فی طلب العلم)) لاندې تیرشوی دی. (٥)

٤- سلیمان بن حبیب: دا امام قاضی سلیمان بن حبیب المحاربی الدارانی رحمه الله دې. ابوایوب، ابوبکر یا ابوثابت دَ هغوی کنیت دې. (٦)

دې دیرشو کالوپورې دَ مختلفو خلفاؤ مثلاً عمربن عبدالعزیز، یزید، ولید، هشام بن عبدالملك بن مروان، ولید بن یزید بن عبدالملك وغیره دَ طرف نه دَ دمشق قاضی په مرتبه فائز وو. (٧)

قاضی سلیمان بن حبیب حضرت ابوامامه الباهلی، حضرت ابوهریره، حضرت معاویه اوحضرت انس رضی الله عنهم، عامر بن لدین اشعری او ولید بن عباده الصامت رحمهم الله تعالی وغیره نه دَ حدیث روایت کوی.

---

١) (عمدة القاری (ج١٤ص١٨٨)-

٢) (قوله: سمعت أباأمامة رضی الله عنه: الحدیث أخرجه الإمام ابن ماجة غیر الإمام البخاری فی کتاب الجهاد باب السلاح رقم (٢٧٠٧)-

٣) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب مایقع من النجاسات فی السمن والماء-

٤) (کشف الباری (ج١ص٤٦٢)-

٥) (کشف الباری (ج٣ص٤٠٨)-

٦) (تهذیب الکمال (ج١١ص٣٨٢) وسیر أعلام النبلاء (ج٥ص٣٠٩)-

٧) (حواله بالا-

اود هغوی نه روایت کونکو کښې امام زهری، عمر بن عبدالعزیز (دا دواړه) د هغوی داقرانو نه دی، عبدالعزیز بن عمرعبدالعزیز، اوزاعی، عثمان بن ابی العاتکه ، ابوکعب، ایوب بن موسی السعدی، عبدالوهاب بن بخت وغیره شامل دی.(۱)

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((ثقة)) (۲)

امام عجلی او امام نسائی رحمهما الله نه هم د هغه توثیق مروی دې. (۳)

امام دارقطنی رحمه الله فرمائی ((لیس به بأس، تابعی مستقیم)) (۴)

علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۵)

امام بخاری رحمه الله نه علاوه امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمهما الله هم د دوی نه روایت اخستې دې. (۶)

په بخاری شریف کښې د هغوی نه صرف یو حدیث یعنی حدیث باب دې. (۷)

علامه واقدی، ابن سعد ، ابن حبان او علی بن عبدالله تمیمی رحمهم الله په قول د هغوی انتقال په کال ۱۲۲ھ کښې شوې. او همدغه صحیح هم دی. (۸)

۵- ابوامامه: دامشهور صحابی حضرت ابوامامه رضی الله عنه صُدَیّ –بضم المهملة الأولی وفتح الثانیة وتشدید الیاء–(۹) ابن عجلان الباهلی دې.(۱۰)

قوله: ...یقول: لقد فتح الفتوح قوم ماکانت حلیة سیوفهم الذهب والفضة: قاضی سلیمان بن حبیب رحمه الله فرمائی چه ماد حضرت ابوامامه باهلی رضی الله عنه نه اوریدلی هغوی فرمائیل چه بې شکه دا ټول فتوحات هغه خلقو (صحابه کرام رضی الله عنهم) کړی دی د چا د تورو بنائسته والې او زینت چه نه په سرو زرو سره شوې وو او نه په چاندئی سره.

حضرت ابوامامه باهلی رضی الله عنه چه دا اوفرمائیل صحابه کرام رضی الله عنهم د چا په لاسونوچه دا بې شمیره فتوحات پوره شوی دی د هغوی په تورو باندې نه د سرو زرو کار شوې وو او نه د چاندئی. د دې فرمان اوقول سبب د ابن ماجه په روایت کښې راغلی دی چه په دې روایت کښې دا تفصیل هم ذکر دې:

---

۱) (شیوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۱۱ص۳۸۳)-

۲) (تاریخ عثمان الدارمی (ص۱۲۹) رقم (۴۰۸)-

۳) (تهذیب تاریخ ابن عساکر (ج۶ص۲۴۸)-

٤) (الکاشف (ج۱ص ۴۵۸) رقم (۲۰۷۸)-

۵) (تهذیب الکمال (ج۱۱ ص ۳۸٤) وحواله بالا-

۶) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۸۸)-

۷) (فتح الباری (ج۶ص۹۵) وعمدة القاری (ج ۱٤ص۱۸۸)-

۸) (طبقات ابن سعد (ج۷ص ٤۵۶) وتهذیب الکمال (ج۱۱ص ۳۸٤)-

۹) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۸۸)-

۱۰) (ذدوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الحرث والمزارعة، باب مایحذر من عواقب الاشتغال بآلة الزرع....

((قال رأى سليمان بن حبيب) دخلنا على أبي أمامة: فرأى في سيوفنا شيئا من حلية فضة، فغضب، وقال: لقد فتح.....))(١)
قاضي سليمان بن حبيب فرمائي چه مونږ خلق حضرت ابوامامه باهلي رضي الله عنه کره داخل شو نو هغه زمونږ په تورو باندې څه چاندي اوليده نو په غصه شو او وني فرمائيل.... د امام اسماعيلي رحمه الله د روايت نه معلوميږي چه حضرت ابوامامه کره د داخليدلو واقعه د حمص ده. (٢) د طبراني د روايت نه پته لګي چه قاضي سليمان بن حبيب سره د هغه په نورو ملګرو کښې عبدالله بن ابي زکريا او مکحول رحمهم الله هم وو. (٣)

قوله: إنما كانت حليتهم العلابي والآنك والحديث: بلکه د اوښ د سټ اوږده پټه، سيسه او اوسپنه د هغوی د تورو کالي وو.

د ذکر شوې جملې مطلب: مطلب دا دې چه حضرات صحابه کرام رضوان الله عليهم اجمعين د چا په لاسونوچه دا لوئ لوئ او عظيم الشان فتوحات سرته رسيدلي وو،په دې عيش او عشرت کښې نه وو په کوم کښې چه نن تاسو خلق اخته ئې، ستاسو د تورو ښائست او کالی سپين زر او سره زر دی خود هغوی د تورو کالی به دا معمولی څيزونه وو. (٤)

د لفظ "علابی" تحقيق: العلابي —بفتح العين المهملة وتخفيف اللام وكسر الباء الموحدة— (٥)

د علباء جمع ده. علامه خطابی رحمه الله مطابق د سټ پټې ته وائی او په هريو سټ کښې دوه علباء وی اود اوښ په ټولو پټوکښې دا مضبوطې وی.(٦)

اوس دعلامه خطابي رحمه الله مطابق د ((العلابي)) نه د اوښ د سټ پټې مراد دی.
علامه قسطلانی رحمه الله فرمائی چه داسې به کيدل چه اول به د اوښ د سټ پټې خيرې کيدلې بيا به د تورې تيکی لاندينئی او پاخنئی حصه کښې دا تړلې کيده بيا به ئې راتاووله او دا به د ښائست يا کالی په توګه اختيارولې شو. (٧)

د حافظ ابونعيم رحمه الله په (مستخرج) کښې چه کوم روايت دې په هغې کښې امام اوزاعی رحمه الله د علابي تفسير په دې الفاظوسره کړيدې. ((الجلود الخام التي ليست بمدبوغة)) يعنی هغه کچه څرمنې د کومې چه دباغت نه وی شوې.(٨)

---

١) (سنن ابن ماجه كتاب الجهاد باب السلاح رقم (٢٨٠٧)-
٢) (فتح البارى (ج١٤ص٩٥)-
٣) (المعجم الكبير للطبراني (ج٨ص١٠٠) رقم (٧٤٩٣)-
٤) (فيض البارى (ج٣ص٤٣٦)-
٥) (عمدة القارى (ج١٤ص١٨٨) وفتح البارى (ج٦ص٩٦)-
٦) (أعلام الحديث (ج٢ص١٤٠٠) والقاموس الوحيد (ص١١١٣) مادة علب-
٧) (شرح القسطلانى (ج٥ص٩٨) وتعليقات اللامع (ج٧ص٢٣٩)-
٨) (حواله بالا، وفتح البارى (ج٦ص٩٦)وعمدة القارى (ج١٤ص١٨٨)-

او دَ علامه داودي رحمه الله دا خيال دې چه ((علابي رصاص)) هم دَ سيسې يو قسم دې. ليکن حافظ دَ علامه قزاز په (شرح غريب الجامع) په حواله سره دا خودلې دی چه دَ داؤدی دا خيال غلط دې. (١)

بهرحال اکثرواهل لغت دَ اوښ دَ سټ پټې ته علابي ونيلې او همدغه راجح قول معلوميږي. (٢)

دَ "الانک" تحقيق: الآنك – بالمد وضم النون بعدها كاف – سيسې (سيکې) ته وائی دا داسې واحد مفرد لفظ دې دَ کوم چه هيڅ جمع نشته اودا هم ونيلی شوی دی چه ((آنك)) اسم جنس دې اودَ دې يوې ټکړې ته ((آنكة)) وائی.(٣)

او بعض حضراتو ونيلی دی ((آنك)) خالص سيسې ته وائی. (۴)

خو علامه داؤدی وائی چه ((آنك)) رانګ ته وائی.(۵) او رانګ يو معدنی څيز دې کوم سره چه يوخای کول او دَ قلعی کار اخستلې شی. (۶)

اودَ علامه ابن الجوزی رحمه الله وينا ده چه ((آنكه)) قلعی سيسې ته وائی او ((القلعة – بفتح اللام)) يو دَ کان نوم دې دَ کوم طرف ته چه اهل عرب ښه رانګ سره منسوب کوی.(٧)

په توره سره ياسپين زر لګولوحکم: دَ احنافو او شوافعو حضراتوپه نزدپه توره باندې سره او سپين زر لګولو حکم دا دې چه دَ سرو زرو خوبالکل اجازت نشته خو سپين زردَ ښائست په توګه استعمالولې شی.(٨)

دَ دې حضراتو دليل دَ ابوداؤد ترمذی او نسائی دا روايت دې. ((كانت قبيعة سيف الرسول الله صلى الله عليه وسلم من فضة))(٩)

((اللفظ للنسائي)) خو امام احمد رحمه الله نه دواړه قسمه روايتونه مروی دی. يوقول هم دغه چه

---

١) (فتح الباری (ج۶ص۹۶)-
٢) (تاج العروس (١ص٣٩٨) مادة علب-
٣) (فتح الباری (ج۶ص۹۶)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۹۶) وعمدة القاری (ج ١٤ص١٨٨)-
٥) (حواله بالا)-
٦) (مصباح اللغات(ص ٦٨٤)مادة قصد-
٧) (حواله بالا ص٧٠٣)مادة قلع-
٨) (المجموع شرح الهذب للنووی(ج٤ص٤٤٤) وإعلاء السنن (ج١٧ص ٣٢١) كتاب الحظر والإ باحة وبذل المجهود (ج١٢ص٨٣)-
٩) (سنن أبی داؤد كتاب الجهاد باب فی السيف يحلی رقم)٢٥٨٣) وسنن النسائی كتاب الزينة باب حلية السف، رقم (٥٣٧٥) والجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ماجاء فی السيوف وحليتها رقم (١٦٩١) والشمائل المحمدية للترمذی مع شرحه جمع الوسائل)ج١صض ١٩٤) باب ماجاء فی صفة سيف رسول الله صلى الله عليه وسلم

صرف د چاندئی جوازشته (۱) دوئم قول دا دې چه سره زر هم په توره کښې استعمالولې شي. (۲)

دَ امام احمد دلائل او دَ دې جوابونه: امام احمد دَ سرو زرو په جواز دَ دې لاندینی احادیثو او آثارونه استدلال کړیدې.

① دَحضرت عثمان بن حنیف باره کښې مروی دی چه دَ هغه دَ تورې میخ دَ سروزرو وو(۳)

② دغه شان دَ حضرت عمر بن الخطاب ﷺ باره کښې روایت دې چه هغوی سره یوه توره وه چه دَ هغې دِلې یا ټکړې دَ سرو زرو وې. (۴)

③ امام ترمذی ﷫ په خپل سند سره مزیدة العصری نه روایت کړیدې چه نبی کریم ﷺ کله مکه مکرمه کښې داخل شوې وو نو دَهغوی په توره باندې سره زر او سپین زر لګیدلې وو. دَ حدیث یو راوی طالب بن حجیر وائی ((فسألته عن الفضة فقال: کانت بیعة السیف فضة)) چه ما دَ هغوی نه دَ چاندئی باره کښې تپوس اوکړو نو هغوی اوونیل چه دَ تورې دَ موټی چاپیره چاندی وه. (۵)

خود امام ترمذی دا حدیث د مختلفو وهاتو په وجه معلول دې

امام ترمذی ﷫ پخپله دې حدیث ته حسن غریب وئیلې دې او ښکاره خبره ده چه چه حدیث غریب د هغوی د صحیح احادیثو معارضه نشی کولې په کومو کښې چه په صراحت سره د سرو دپاره د ذهب د استعمال ممانعت راغلې دې

دَملاعلی قاری ﷫ ارشاد: ملاعلی قاری ﷫ جمع الوسائل شرح الشمائل کښې لیکی:

((لایعارض هذا ماتقرر من حرمته بالذهب لأن هذا الحدیث ضعیف، ولایصح الجواب بأن هذا قبل ورود النهی عن تحریم الذهب لأن تحریمه کان قبل الفتح علی ما نقل، ولعله علی تقدیر صحته أنه کانت فضته مموهة بالذهب.... ویشیر إلیه حیث ما سأل الراوی عن الذهب لأنه کان عالما بحرمته وإنه لم یکن إلا تمویها))(۶)

یعنی دا حدیث کښې چه کومه دَ سرو زرو دَ حرمت خبره مقرر شویده دَ دې معارضه نشی کولې ځکه چه دا حدیث ضعیف دې او دا جواب هم صحیح کیدې نشی چه دا حدیث دَ سرو زرو دَ حرمت دَ نهی وارد کیدو نه وړاندینې دې ځکه چه د سرو زرو حرمت دَ مکې دَ فتح نه

---

۱) (المغنی لابن قدامة (۲ص۳۲۵)-

۲) (حواله بالا-

۳) (المغنی لابن قدامة (۲ص۳۲۵) واعلاء السنن (ج۱۷ص۳۲٤)-

٤) (حواله بالا-

۵) (الجامع للترمذی أبواب الجهاد باب ما جاء فی السیوف وحلیتها رقم (۱۶۹۰) وقال الترمذی: وهذا حدیث حسن غریب والشمائل المحمدیة له مع جمع الوسائل (ج۱ص۱۹٤) باب ما جاء فی صفة سیف رسول الله صلی الله علیه وسلم-

۶) (المواهب اللدنیة للبیجوری (ص۹۶) وجمع الوسائل فی شرح الشمائل (ج۱ص۱۹٤)-

وراندې دې لګه چه نقل دی. اوکه د حدیث صحت اومنلې شي نو کیدیشي چه د توري په چاندنی باندې د سرو زرو اوبه چراؤ شوې وی اود دې خبرې طرف ته د راوی فعل هم اشاره کوی چه هغه د سرو زرو په بابت سوال نه دې کړې بلکه د چاندنی باره کښې سوال کړیدې ځکه چه راوی ته پخپله د سرو زرو د حرمت علم وو او دا چه په دې باندې د سرو زرو اوبه چراؤ شوې وې.

د دې حدیث په سند کښې یو راوی هود بن عبدالله دې، کوم چه ابن بطال رحمه الله مجهول ګرځولې دې. (۱) دغه شان علامه توربشتی رحمه الله فرمائی

((هذا الحدیث لاتقوم به حجة إذلیس له سند یعتد به)) (۲)

یعنی په دې حدیث سره حجت نشی تام کیدې ځکه چه د دې حدیث سند د دې درجې نه دې چه په دې باندې اعتبار او بهروسه اوکړېشي.

دې نه علاوه بعضو محدثینو حضراتو او ائمه رجالو هم د دې حدیث په سند کلام کړیدې.

نو علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((لیس إسناده بالقوی)) (۳) او ابن القطان رحمه الله فرمائی ((هو عندی ضعیف لاحسن)) او ابوحاتم رازی رحمه الله فرمائی ((هذا منکر)) او علامه ذهبی رحمه الله فرمائی ((صدق ابن القطان)) (۴)

د حضرت عثمان بن حنیف باره کښې چه دا کوم روایت دې چه د هغه د توري میخ د سرو زرو وو نود دې نه احنافوته هم څه اختلاف نشته. قاضی خان رحمه الله فرمائی ((ولابأس بمسامیر الذهب والفضة)) (۵)

او ترکومې چه د حضرت عمر رضی الله عنه د توري تعلق دې چه په دې کښې د سرو زرو ټکړې لګیدلې وې نو په دې کښې دوه احتماله دی:

① که چرې دا ثابته شي چه حضرت عمر رضی الله عنه به دا استعمالوله نو دا په اثر تمویه باندې محمول دی، مطلب دا چه د دغه توري په ذکر شوی ټکړو باندې د سرو اوبه چراؤ وې. (۶)

② دا هم ممکن ده چه هغه توره حضرت عمر رضی الله عنه له په غنیمت کښې راغلې وې او هغه خپل ځان سره ایخودې وی او هغه ئې استعمال کړې نه وی او دا خو واضح دی چه د سرو دپاره د سرو زرو یا سپینو زرو استعمال ممنوع دې د دې ساتل منع نه دی.ددې د پاره ئې ځان سره کیخودې وی چه الله تعالی هغوی په کومو نعمتونو سره مشرف کړې وو چه هغوی له په مشرکانو باندې،د هغوی په مالونواو وسله باندې غلبه ورکړې وه چه د دې شکریه اداکړېشي. (۷)

---

۱) (تهذیب التهذیب (ج۱۱ص۷۴)-
۲) (انظر کتاب المیسر فی شرح مصابیح السنة (ج۳ص۸۹۰) وجمع الوسائل (ج۱ص۱۹۴)-
۳) (حواله بالا والاستیعاب بهامش الإصابة (ج۳ص۵۲۶)-
۴) (انظر جمع الوسائل فی شرح الشمائل وبهامشه شرح المناوی (ج۱ص۱۹۴)-
۵) (فتاوی قاضی خان بهامش الفتاوی العالمکیریة (الهندیة) (ج۳ص۴۱۳)-
۶) (اعلاء السنن (ج۱۷ص۳۲۴)-
۷) (حواله بالا-

په توره کښې سره زر استعمالول او حديث باب: حضرت ابوامامه الباهلى رضي الله عنه په حديث باب کښې د مضمون مطابق په توره کښې سره زر او سپين زر استعمالولو باندې تنقيد کړيدې. دينه معلوميږى چه د سرو او سپينو زرو کالى استعمالول په توره کښې جائز نه دى ليکن احناف او شوافع چاندى د زينت په توګه اختيارولو ته جائز وائى.

د دې اشکال په جواب کښې حضرت مولانا ظفر احمد عثمانى رحمه الله فرمائى چه د حضرت ابوامامه رضي الله عنه په حديث کښې داسې څه خبره نشته چه د چاندئى د کالى په توګه استعمال نفى وى، نو چه کله هغوى اوکتل چه خلق په دې کښې مشغول شو نو هغه تنقيد اوفرمائيلوچه خلق د دې قسمه کارونو نه ډډه اوکړى. ګنى پخپله په بخارى شريف کښې روايت راغلې دې چه د حضرت زبير رضي الله عنه توره په چاندئى سره ښائسته وه. (۱)

دغه شان د حضرت عروه رحمه الله باره کښې هم راغلى دى چه د هغه په توره کښې چاندې لګيدلې وه. (۲) په دې خبره باندې دلالت کوى چه د حضرت ابوامامه رضي الله عنه دا قول چه د صحابه کرامو تورې به چه سرو زرو او سپينو زرو ښائسته نه وې په اغلب باندې مبنى دې او په دې کښې د جواز نفى نشته. د حضرت ابوامامه رضي الله عنه منشاء همدغه وه چه خلق دې تورو ښائسته کولوکښې مشغول نه شى اود دې خبرې تنبيه کول وو چه د فتح او کامرانئى مدار په دې نه دې چه تورې دې ښائسته کړيشى.(۳)

۸۳-بَاب: مَنْ عَلَّقَ سَيْفَهُ بِالشَّجَرِ فِي السَّفَرِ عِنْدَ الْقَائِلَةِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته د دې باب لاندې امام بخارى رحمه الله دا خودلې دى که اوزګار وخت وى، او سړې آرام او قيلوله کوى او په دې وخت کښې خپله توره چرته اونه يا کونډه کښې زوړند کړى نو هيڅ باك نشته ځکه چه د دى اصل په سنت کښې موجود دې او دغه شان حضور صلى الله عليه وسلم هم خپله توره په اونه کښې زوړند کړې وه.

او علامه عينى رحمه الله فرمائى چه د دې ترجمه فائده دا ده چه د نبى اکرم صلى الله عليه وسلم بهادرى، په الله تعالى باندې توکل او صدق يقين بيان کړيشى. (۴)

[۲۷۵۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ قَالَ حَدَّثَنِي سِنَانُ بْنُ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيُّ وَأَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ (۵) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَخْبَرَ أَنَّهُ غَزَا مَعَ

---

۱) (الصحيح البخارى (ج۶ص۵۶۶) كتاب المغازى باب قتل أبى جهل رقم (۳۹۷۴)-

۲) (حواله بالا-

۳) (إعلاء السنن (ج۱۷ص۳۲۱)-

٤) (الأبواب والتراجم (ج۱ص۱۹۸) وعمدة القارى(ج۱٤ص۱۸۹)-

۵) (قوله: جابر بن عبدالله رضى الله عنهما الحديث: أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الجهاد باب تفرق الناس عن الإمام عندالقائلة والاستظلال بالشجر رقم (۲۹۱۳) وكتاب المغازى باب غزوة ذات الرقاع رقم (۳٤، ۳۵، ٤۱۳۶) ومسلم كتاب صلاة المسافرين باب صلاة الخوف رقم (۱۹٤۹) والنسائى فى سننه كتاب صلاة الخوف رقم ۱۵۵۳و۱۵۵۵)-

رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قِبَلَ نَجْدٍ فَلَمَّا قَفَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَفَلَ مَعَهُ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَتَفَرَّقَ النَّاسُ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ سَمُرَةٍ وَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ وَنِمْنَا نَوْمَةً فَإِذَا رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُونَا وَإِذَا عِنْدَهُ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ إِنَّ هَذَا اخْتَرَطَ عَلَيَّ سَيْفِي وَأَنَا نَائِمٌ فَاسْتَيْقَظْتُ وَهُوَ فِي يَدِهِ صَلْتًا فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ مِنِّي فَقُلْتُ اللّٰهُ ثَلَاثًا وَلَمْ يُعَاقِبْهُ وَجَلَسَ [٢٧٥٦، ٣٨٩٨، ٣٩٠٥، ٣٩٠٦، ٣٩٠٨]

تراجم رجال

١- ابواليمان: دا ابواليمان حكم بن نافع بصرى رحمه الله دي.

٢- شعيب: دا ابوبشر شعيب بن ابى حمزة قرشى اموى رحمه الله دي. دَ دي دواړو حضراتو حالات ((بدءالوحى)) دَ شپږم حديث په ذيل كښې راغلى دى.(١)

٣- الزهري: دا امام محمد بن مسلم ابن شهاب زهرى رحمه الله دي. دَ ده حالات هم اجمالاً ((بدءالوحى)) دَ دريم حديث په ذيل كښې راغلى دى.(٢)

٤- سنان بن ابى سنان الدولى: دا سنان بن ابوسنان يزيد بن اميه الدولى المدنى رحمه الله دي. (٣)

دي دحضرت جابربن عبدالله، حضرت حسين بن على بن ابى طالب، حضرت ابوهريره رضي الله عنهم او ابوواقداللیثی رحمه الله نه روايت كوى.

او دَ ده نه زيد بن اسلم او امام زهرى رحمه الله روايت كوى.(٤)

امام عجلى رحمه الله فرمائى ((مدنى تابعى ثقة)) (٥)

امام ذهبى رحمه الله فرمائى ((ثقة)) (٦)

امام ابوحاتم او امام ابن حبان رحمهما الله هغه په (كتاب الثقات) كښې ذكر كړې (٧)

دَ امام بخارى نه علاوه امام مسلم، ترمذى اونسائى رحمهم الله هم دَ ده نه روايات اخستې دى.(٨)

---

١) (كشف البارى (ج ١ص ٤٧٩-٤٨٠)-

٢) (كشف البارى (ج ١ص ٣٢٦)-

٣) (تهذيب الكمال (ج١٢ص ١٥١ وعمدة القارى (ج ١٤ص ١٨٩)-

٤) (تهذيب الكمال (ج١٢ص ١٥٢)-

٥) (حواله بالا-

٦) (الكاشف للذهبى (ج ١ص٤٦٨ رقم (٢١٥۶)-

٧) (تهذيب الكمال (ج١٢ص ١٥٢)-

٨) (حواله بالا-

يحيى بن بكير ﷫ فرمائی چه د دوو اتيا كالو(۸۲) په عمر كښې په كال ۱۵۰ھ كښې وفات شو. (۱) رحمه الله رحمة واسعة.

۵- **ابوسلمه بن عبدالرحمن:** دا مشهور تابعى محدث حضرت ابوسلمه بن عبدالرحمن بن عوف ﷫ دى. د ده حالات ((كتاب الإيمان باب صوم رمضان احتسابا من الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۲)

۶- **جابر بن عبدالله رضى الله عنهما:** دا مشهور صحابى حضرت جابر بن عبدالله ﷠ دى. (۳)

قوله: أخبرنا أنه غزا مع رسول الله صلى الله عليه وسلم قبل نجد فلما قفل.....: حضرت جابر بن عبدالله ﷠ ابوسلمه بن عبدالرحمن ته خبرورکړو چه هغه نبى اکرم ﷺ سره د نجد طرف ته په يوه غزا كښې شريك وو. كله چه رسول الله ﷺ واپس شو نو هغوى سره دى هم واپس شو. د قيلولې په وخت كښې مى هغه په داسې وادئى كښې اوموندلويه كومه كښې چه لوئ لوئ ازغني ونې وې. حضور اكرم ﷺ هلته كوز شو او خلق هم د ونود سورو حاصلولو په غرض خواره شو. پخپله حضور ﷺ د يوې ونې لاندې آرام كولو او خپله توره نى په دغه ونه كښې زوړنده كړه. مونږ تول اوده وو چه رسول الله ﷺ مونږ ته آواز اوكړو چه مونږ اوكتل نو يو بدو هغوى ﷺ سره ولاړ وو. رسول الله ﷺ اوفرمائيل چه دې سړى هم زما توره په ما باندې راوچته كړې وه او زه اوده ووم. كله چه بيدار شوم نو برېنډه توره د ده په لاس كښې وه، ده ماته اووئيل چه اوس به دې رانه څوك بچ كوى؟ نو ما درې ځل الله اووئيل نو توره د بدو د لاس نه پريوتله او حضور ﷺ راوچته كړه، حضور ﷺ دې أعرابى ته هيڅ سزا ورنه كړه.

تنبيه: دحديث باب مكمل تشريح په كتاب المغازى (۴) كښې راغلې ده. د دې دپاره مونږ دلته صرف په ترجمه باندې اكتفا اوكړه. البته بعض فوائد كوم چه د حديث باب نه مستنبط كيږى ذكر كول به د فائدې نه خالى نه وى.

د حديث باب نه مستنبط فائدې: ① په ونه وغيره كښې توره او وسله د حفاظت په غرض زوړندول صحيح دى او دا امر معمول به دې. او په سنت كښې د دې اصل موجود دې. (۵)
② د شپې او قيلولې په وخت كښې د امام او سلطان حفاظت كول په خلقو باندې واجب او ضرورى دى اود دې خبرې خيال نه ساتل غلطى او امر قبيح دې. (۶)

---

۱) (حواله بالا، وطبقات ابن سعد (ج۵ص۲۴۹) والكاشف (ج۱ص۴۶۸)-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۳۲۳)-
۳) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر
۴) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۳۲۲-۳۲۶)-
۵) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۰)-
۶) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۱)-

④ دَ حدیث باب نه دَ رسول الله ﷺ دَ صبر او برداشت پته لګی چه سره دَ دې خبرې چه مغوی ﷺ ته دَ دغه اعرابی نه دَ بدلې اخستلو طاقت حاصل وو لیکن حضور ﷺ معاف کړلو. جاهلانو سره هم دغه طریقه اختیارول پکار دی.(١)

⑤ دَ مصنف ابن ابی شیبه رحمه الله دَ روایت نه معلومیږی چه دَ حدیث واقعه دَ آیت مبارك ﴿والله یعصمك من الناس﴾(٢)

دَ نزول سبب جوړ شوې وو، حضرت ابوهریره رضی الله عنه فرمائی:

((كنا إذا نزلنا طلبنا للنبی صلی الله علیه وسلم أعظم شجرة وظلها قال: فنزلنا تحت شجرة فجاء رجل وأخذ سیفه فقال: یامحمد من یمنعك منی؟ قال: الله، فأنزل الله: ﴿والله یعصمك من الناس﴾- (٣)

یعنی چه کله به یو ځائ کښې کوزیدو نو دَ نبی ﷺ دَپاره به مو لویه ونه اودَ دې سورې لټولو نو یوځل مونږ دَ یوې ونې لاندې اوده شو نو یو سړې راغلو اوهغه دَ حضور ﷺ توره راوچته کړه او وئی وئیل اې محمد مانه به تاڅوك بچ کوی؟ نو نبی ﷺ اوفرمائیل الله! الله تعالی دا آیت نازل کړو ﴿والله یعصمك من الناس﴾.

او دَ نبی اکرم ﷺ دَ حراست او حفاظت په سلسله کښې تفصیلی بحث روستو تیرشو.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ((فنزل تحت شجرة وعلق بها سیفه)) (۴) دینه معلومه شوه چه په ونه کښې توره زوړندولو کښې څه باك نشته.

٨۴- بَاب: لُبْسِ الْبَيْضَةِ

دَترجمة الباب مقصد: ((البیضة))خود یعنی دَ اوسپنې ټوپئی ته وای او امام بخاری رحمه الله دلته په سر باندې دَ اوسپنې ټوپئی اغوستلو مشروعیت او جواز خودلې دې چه دَ دې استعمال نبی ﷺ نه ثابت دې او دا دَ توکل علی الله خلاف نه دی. (۵)

[٢٧٥٣] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْلَمَةَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ أَبِي حَازِمٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ سَهْلٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ (٦) جُرْحِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ أُحُدٍ فَقَالَ جُرِحَ وَجْهُ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكُسِرَتْ رَبَاعِيَتُهُ وَهُشِمَتْ الْبَيْضَةُ عَلَى رَأْسِهِ فَكَانَتْ فَاطِمَةُ عَلَيْهَا السَّلَام

---

١) (حواله بالا-
٢) (المائده:۶٧-
٣) (شرح ابن بطال (ج۵ص١٠٠)-
٤) (فتح الباری (ج۶ص۶) وعمدة القاری (ج١٤ص١٨٩)-
۵) (عمدة القاری (ج١٤ص١٩٠) ولامع الدراری (ج٧ص٢٤٠)-
۶) (قوله: عن سهل رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباها الدم....-

تَغْسِلُ الدَّمَ وَعَلِيٌّ يُمْسِكُ فَلَمَّا رَأَتْ أَنَّ الدَّمَ لَا يَزِيدُ إِلَّا كَثْرَةً أَخَذَتْ حَصِيرًا فَأَحْرَقَتْهُ حَتَّى صَارَ رَمَادًا ثُمَّ أَلْزَقَتْهُ فَاسْتَمْسَكَ الدَّمُ [ر: ۲۴۰]

تراجم رجال

۱-عبدالله بن مسلمه: دا ابوعبدالرحمن بن عبدالله بن سلمه بن قعنب قعنبی رحمه الله دي. دَ ده تذکره اجمالا ((کتاب الإیمان باب من الدین الفرار من الفتن)) لاندې تیره شویده. (۱)

۲-عبدالعزیز: دا عبدالعزیز بن ابی حازم سلمة بن دینار رحمه الله دې. (۲)

۳-ابیه: ((أب)) نه مراد ابوحازم سلمه بن دینار الاعرج المدنی رحمه الله دې. (۳)

۴-سهل: دا مشهور صحابی حضرت سهل بن سعد الساعدی رضی الله عنه دې. (۴)

تنبیه: د حدیث باب تشریح روستو په کتاب الوضوء (۵) کښې او کتاب المغازی (۶) او کتاب الطب (۷) کښې هم راغلې دې.او همدغه حدیث اوس ماقبل کښې یو څو بابونه وړاندې تیر شویدې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مناسبت په دې جمله کښې دې. ((وهشمت البیضة علی رأسه))(۸) هغه دَ اوسپنې ټوپئ چه دَ رسول الله ﷺ په سرباندې پرته وه ماته شوه. دینه لبس بیضه ثابت شویده چه مدعا ده.

۸۵-بَاب: مَنْ لَمْ يَرَ كَسْرَ السِّلَاحِ عِنْدَ الْمَوْتِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ جاهلیت دَ خلقو طریقه دا وه چه په هغوی کښې به څوک بهادر مړشو نو دَ هغه وسلې به خلقوماتولې اودا به ئې وئیل چه اوس دَ دې استعمالونکې باقی پاتې نشو نو دا به څه باقی پاتې وی اوکله کله خو به مړکیدونکی پخپله وعده اخستله چه د ده وسله دې ماته کړېشی.

نودَ دې تردید دلته امام بخاری رحمه الله کړیدې چه دا دَ جاهلیت دَ خلقو کار او فعل دې په اسلام کښې دَ دې هیڅ تصور نشته. (۹)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۲) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الصلوة باب نوم الرجال فی المسجد-
۳) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباالدم عن وجهه-
٤) (حواله بالا-
٥) (صحیح البخاری کتاب الوضوء باب غسل المرأة أباهاالدم عن وجهه-
٦) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲٤۷)-
۷) (کشف الباری کتاب الطب ص ۳٤)-
۸) (فتح الباری (ج٦ص۹۷) وعمدة القاری (ج ١٤ص ۱۹۰)-
۹) (فیض الباری (ج۳ص٤۳٦) وفتح الباری (ج٦ص۹۷) وعمدة القاری (ج ١٤ص۱۹۱) وإرشادالساری (ج٥ص۱۰۰)

حافظ صاحب فرمائي چه غالبا دا هم كيديشي چه امام بخاري رحمه الله دَ جعفر طيار بن ابى طالب رضي الله عنه واقعې طرف ته اشاره كړې وى. كله چه هغه په جنګ موته كښې شهيد كيدلو نو هغه خپله وسله (نيزې او تورې) ماتې كړې وې او دَ خپلو اسونو پښې ئې پريكړې وې چه دښمن دا دَ مال غنيمت په توګه وانخلى.

نو امام بخارى رحمه الله فرمائي چه دا دَ حضرت جعفر رضي الله عنه ذاتي فعل او دَ هغه اجتهاد وو باقي داسې وسلې نشي ماتولې ځكه چه قاعده داده چه دَمال تلف كول جائز نه دى. هغوى ليكى:

((ولعل المصنف لمح بذلك إلى ما نقل عنه أنه كسر رمحه عند الاصطدام حتى لا يغنمه العدو أن لو قتل وكسر جفن سيفه وضرب بسيفه حتى قتل كما جاء نحو ذلك عن جعفر بن أبي طالب في غزوة مؤتة (١) فأشار إلى أن هذا شيء فعله جعفر وغيره عن اجتهاد والأصل عدم جواز إتلاف المال لأنه يفعل شيئا محققا في أمر غير محقق)) (٢)

دَ حضرت ګنګوهى رحمه الله رائې: پورته تاسو دَ نورو شارحينو مثلاً حضرت كشميرى رحمه الله، حافظ صاحب، علامه عينى او علامه قسطلانى رحمهم الله وغيره رائې په ترجمة الباب دَ مقصد باره كښې اوكتله. اوحضرت فقيه النفس ګنګوهى رحمه الله يوه بله خبره دَ ترجمة الباب دَ مقصدپه توګه بيان كړيده. هغه دا چه كه څرې دَ وسلې وغيره دَ ماتولو څه فائده وى نو وسله ماتول جائز دى ګنى هغه په اسراف منهى عنه كښې داخل دى.

دَ دې وجه دا ده چه نبى عليه السلام دَ خپل وفات حسرت آيات په وخت كښې خپله وسله تلف كړې او ضائع كړې نه وه ځكه چه په هغې كښې څه فائده نه وه.او كه په وسله وغيره ماتولوكښې څه فائده وى مثلاً دَ وسلې دَ دښمن په لاس لګيدو ويره وى، يا دَ دې په وجه خپل ځان ته دَ نقصان رسيدو څه خطره وى يا بل چاته دَ نقصان رسيدو خطره وى مثلاً يو ماشوم وى يا ليونې چه دَ هغه په لاس دا وسله لګيدو سره خپل ځان ته نقصان رسوى يا دَ وسلې خپل ځان سره دَ كيخودو تهمت يا خرابئ څه انديښنه وى لكه دَ هندوستان دَ جنګ آزادئ ۱۸۵۷ء كښې چه ووچه دَ چا دَ كور نه هم وسله راووتله نو هغه ته به دَ هندوستان حكومت نقصان رسولو نو په دې ټولو صورتونوكښې وسله ماتول جائز دى ځكه چه دا ټول صورتونه دَ څه نا څه فائدې متضمن دى.(٣)

حضرت شيخ الحديث دَ حضرت ګنګوهى رحمه الله رائې ته ترجيح وركړيده. (۴)

[٢٧٥٥] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ عَبَّاسٍ حَدَّثَنَا عَبْدُ الرَّحْمَنِ عَنْ سُفْيَانَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ الْحَارِثِ (٥) قَالَ مَا تَرَكَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَّا سِلَاحَهُ وَبَغْلَةً بَيْضَاءَ وَأَرْضًا جَعَلَهَا صَدَقَةً [ر: ٢٥٨٨]

---

١) (انظر سنن أبى داؤد أبواب الجهاد باب فى الدابة تعرقب فى الحرب رقم (٢٥٧٣) وقال أبوداؤد هذاالحديث ليس بالقوى. والسيرة الحلبية (ج٣ص٦٧)

٢) (فتح البارى (ج٦ص٩٧) وانظر لتفصيل مباحث غزوة مؤتة كشف البارى كتاب المغازى (ص٧٧)-

٣) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٤١)-

٤) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-

٥) (قوله: عن عمرو بن الحارث رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه فى كتاب الوصايا باب الوصايا-

تراجم رجال

۱- عمرو بن عباس: دا ابوعثمان عمرو بن عباس البصری رحمه الله دی. (۱)

۲- عبدالرحمن: دا عبدالرحمن بن حسان عنبری بصری رحمه الله دی. (۲)

۳- سفیان: دا مشهور امام حدیث تبع تابعی ابوعبدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری رحمه الله دی. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې تیرشوی دی. (۳)

۴- ابواسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی رحمه الله دی. دَ ده تذکره ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) کښې تیره شویده. (۴)

۵- عمرو بن الحارث: دا مشهور صحابی، ام المؤمنین حضرت جویریه رضی الله عنها رور حضرت عمر بن الحارث رضی الله عنه دی. (۵)

قوله: قال: ماترك النبي صلی الله علیه وسلم إلا سلاحه وبغلة بیضاء وعرضا:

حضرت عمرو بن الحارث رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله صلی الله علیه وسلم دَ خپل وفات په وخت کښې خپله وسله، یو سپین قچر او په خیبر کښې یوه زمکه کومه چه هغوی صدقه کړې وه نه علاوه هیڅ نه وو پریخی.

دا حدیث (کتاب الوصایا) په شروع کښې راغلې دې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې معنی دې چه اهل جاهلیت کښې دَ مړکیدونکی وسله به ماتولې شوه او دَ څناورو پښې به پریکولې شوې، په دې کار کښې نبی علیه السلام دَ هغوی مخالفت اوکړو او چه کوم څه هغوی صلی الله علیه وسلم په ترکه کښې پریخې وو دَ هغې متعلق نې هیڅ قسم وصیت اونه فرمائیلو سوا دَ خیبر دَ زمکې نه، هغه نې دَ الله تعالی په لار کښې صدقه کړه. دَ حضور صلی الله علیه وسلم دې کار نه دا ثابته شوه چه واقعی د وسلې ماتولو رسم صحیح وې نو نبی علیه السلام به خامخا دَ دې وصیت فرمائیلو. نو قسطلانی رحمه الله فرمائی

((وخالف صلی الله علیه وسلم أهل الجاهلیة فیما کانوا یوصون به من کسر السلاح، وعقر الدواب، وحرق المتاع، من ترك بغلته وسلاحه وأرضه من غیر إیصاء فی ذلك بشیء إلا صدقة فی سبیل الله)) (۶)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة-
۲) (حواله بالا-
۳) (کشف الباری (۲ص۲۷۸)-
۴) (کشف الباری (ج۲ص ۳۷۰)-
۵) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الزکاة علی الزوج والأیتام فی الحجر-
۶) (شرح القسطلانی (ج۵ص ۱۰۰) وانظر شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۲) وعمدة القاری (ج ۱۴ص۱۹۱)-

دَ كسر سلاح نه دَ ممانعت حكمت: اسلامي شريعت چه وسله وغيره نه تلف كولو او نه ماتولو بابت كښې فرمانيلي دى دَ دې حكمت دا دې چه دا وسله وغيره دَ مسلمان دَ ذكر خير دَ بقا ذريعه اودَ كومو نيكو اعمالو بنياد هغې اچولې او په كومو خو خصلتونو باندې هغه خلق راپاسوى نودَ هغې دَ زياتوالي او ډيروالى سبب دې. په خلاف دَ اهل جاهليت، دَ هغوي دَ كسر سلاح په فعل كښې دې خبرې ته اشاره ده چه دَ هغوى اعمال ختم اودَ هغوى دَ خير آثار به ضائع او ناپيد شى.

نوعلامه ابن المنير اسكندرانى رحمه الله فرمائى ((وفى إبقاء السلاح عنوان للمسلم على إبقاء ذكره، واستمناء أعماله الحسنة التى سنهاللناس، وعادته الجميلة التى حمل عليها العباد، بخلاف أهل الجاهلية ففى فعلهم ذلك إشارة إلى انقطاع أعمالهم وذهاب آثارهم)) (١)

٨٦-بَاب: تَفَرُّقِ النَّاسِ عَنْ الْإِمَامِ عِنْدَ الْقَايِلَةِ وَالِاسْتِظْلَالِ بِالشَّجَرِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخارى رحمه الله دلته دا خودلى دى چه دَ اسلام مجاهدين كله چه دَ جهاد وخت نه وى او فارغ وخت وى نو هغوى دې دَ آرام دَ پاره اخوا ديخوا خواره شى خو چه دَ ناڅاپى حملې وغيره انديښنه نه وى نو په دې كښې هيڅ خرابى نشته.

حضرت شيخ الحديث محمدزكريا كاندهلوى رحمه الله فرمائى چه په شارحينو كښې چا هم دَ دې ترجمه غرض او مقصد طرف ته توجه نه ده وركړې او زما په نزد دَ ټولونه بهتره توجيه دلته دا ده چه امام بخارى رحمه الله دَ دې ترجمة الباب په ذريعه دَ دې وهم دَ لرې كولو طرف ته اشاره كړيده چه دَ سنن ابوداؤد په روايت سره پيدا كيږى. (٢)

ابوداؤد كښې حضرت ابوثعلبه الخشنى رضي الله عنه روايت دې چه :

((كان الناس إذا نزلوا منزلا -وقال عمرو: وكان الناس إذا نزل رسول الله صلى الله عليه وسلم منزلا- تفرقوا فى الشعاب والأودية، فقال رسول الله صلى الله عليه وسلم إن تفرقكم فى هذه الشعاب والأودية إنما ذلكم من الشيطان ولم ينزل بعد ذلك منزلا إلا انضم بعضهم إلى بعض حتى يقال: لوبسط عليهم ثوب لعمهم)) (٣)

يعنى صحابه كرام رضي الله عنهم به چه كله په يومنزل كښې كوزيدل، دَ امام ابوداؤد شيخ عمرو فرمائى چه كله به رسول الله صلى الله عليه وسلم په يو منزل كوزيدو نو صحابه كرام رضي الله عنهم به چرته په كندو او واديانوكښې خوريدل نو رسولِ الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل چه ستاسو خلقو دې كندو او واديانوكښې خوريدل بې شكه دَ شيطان دَ طرف نه دى. دې نه پس چه به كله هم رسول الله صلى الله عليه وسلم په يو منزل باندې ډيره واچوله نو ټول خلق به په خپل مينځ كښې يوځائ شو، تردې پورې ونيلى شوى دى چه كه يوه كپړا په هغه ټولو خوره شوې وې نو هغه ټول په هغه كپړا كښې پټيدې شو.

---

١) (شرح القسطلانى (ج٥ص١٠٠) وتعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-
٢) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-
٣) (سنن أبى داؤد أبواب الجهاد باب مايؤمر من انضمام العسكر وسعته رقم (٢٦٢٨)-

د دې روايت خو دا معلومه شوه چه د اسلام د مجاهدينو په اوزګار وخت کښې اخوا ديخوا خوريدل او ګډوډ کيدل جائز نه دى، نو امام بخارى رحمه الله دلته روايت باب ذکر کولو سره اوفرمائيل چه دا جائز دى.

يو تعارض او د هغې حل: تاسو اوس اوکتل چه امام بخارى رحمه الله خود دې قائل دې چه د لښکر د اوزګارتيا په وخت د آرام کولو په غرض يوخوا بل خوا خوريدل جائز دى او امام ابوداؤد د دې د عدم جواز قائل دې. نو اوس د صحيح بخارى او سنن ابى داؤد په تراجم باب کښې تعارض واقع کيږى. تردې پورې چه د دواړو روايتونه هم خپل مينځ کښې متعارض دى. د حضرت جابر رضي الله عنه روايت د جواز طرف ته اشاره کوى نو د سنن ابوداؤد روايت کښې ممانعت دې.

د دې تعارض جواب دا دې چه د دواړو روايتونو محمل جدا جدا دې. د ابوداؤد شريف روايت په کوم کښې چه د اخواديخوا خوريدلو ممانعت دې، تعلق په يوځائ کښې د کوزيدلو د شروع وختونونه دې، مطلب دا چه کله هم لښکر يو ځائ کښې ډيره واچوله نو زر اخوا ديخوا نه دى کيدل پکار بلکه هم نزدې اوسيدل پکار دى چه سلطان يا مشر ته په مشوره کولو کښې تکليف پيښ نشى.

اوس چه ترکومې د ګډوډ کيدلو او خوريدلو د اجازت تعلق دې لکه چه د باب روايت په دې واضح دلالت کوى نود دې تعلق د ډيرې اچولو نه پس وختونو سره دې. مثلاً قيلوله يا نور ضرورياتود پاره هم په يو وخت کښې خلق مشغول شى، غالباً هم دې طرف ته امام بخارى رحمه الله هم اشاره کړيده چه په ترجمه کښې دا الفاظ هم دى. ((عند القائلة والاستظلال بالشجر)).

حضرت شيخ الحديث محمد زکريا کاندهلوى رحمه الله د دې مذکوره تعارض جواب ورکولو کښې فرمائى:

((فيمكن أن يجاب عنه بأن المنع عن التفرق إنما هو عند ابتداء النزول لمصالح تقتضيه كأن يكون جميع العسكر بمرأى من الإمام ليراقبهم ويشاورهم ونحو ذلك من الفوائد، وأما جواز التفرق فالمراد به التفرق بعد النزول مجتمعا في وقت آخر للقيلولة وغيرها من الحاجات، ولعل الإمام البخارى إليه أشار بقوله في الترجمة: عند القائلة والاستظلال بالشجر)) (١)

د جواب خلاصه دا شوه چه د سنن ابوداؤد د روايت تعلق په يوځائ کښې د کوزيدونه پس دې او په روايت باب کښې چه کوم حکم بيان شويدې هغه د روستو اوقاتو دې.

[٢٧٥٦] حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنِ الزُّهْرِيِّ حَدَّثَنَا سِنَانُ بْنُ أَبِي سِنَانٍ وَأَبُو سَلَمَةَ أَنَّ جَابِرًا أَخْبَرَهُ

حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ أَخْبَرَنَا ابْنُ شِهَابٍ عَنْ سِنَانِ بْنِ أَبِي سِنَانٍ الدُّؤَلِيِّ أَنَّ جَابِرَ بْنَ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (٢) أَخْبَرَهُ أَنَّهُ غَزَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى

---

١) (الأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-

٢) (قوله: ان جابر بن عبدالله رضى الله عهنما: الحديث مرتخريجه آنفاقيل بابين-

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَأَدْرَكَتْهُمُ الْقَائِلَةُ فِي وَادٍ كَثِيرِ الْعِضَاهِ فَتَفَرَّقَ النَّاسُ فِي الْعِضَاهِ يَسْتَظِلُّونَ بِالشَّجَرِ فَنَزَلَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَحْتَ شَجَرَةٍ فَعَلَّقَ بِهَا سَيْفَهُ ثُمَّ نَامَ فَاسْتَيْقَظَ وَعِنْدَهُ رَجُلٌ وَهُوَ لَا يَشْعُرُ بِهِ فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ هٰذَا اخْتَرَطَ سَيْفِي فَقَالَ مَنْ يَمْنَعُكَ قُلْتُ اللّٰهُ فَشَامَ السَّيْفَ فَهَا هُوَ ذَا جَالِسٌ ثُمَّ لَمْ يُعَاقِبْهُ [ر: ٢٧٥٣]

تنبيه: حديث باب دلته امام بخارى رحمه الله په دوو سندونو سره ذكر كړيدې. يو خو بالكل هم هغه سند دې چه اوس (باب من علق سيفه بالشجر...) لاندې تيرشو. دوئم سند كښې هم دوه صرف داسې حضرات، دى چه په اول سندكښې نشته يوموسى بن اسماعيل اويل ابراهيم بن سعد.

دَ موسى بن اسماعيل نه مراد تبوذكى بصرى رحمه الله دې، دَ هغوى حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث كښې تيرشويدې.(١)

او ابراهيم بن سعد نه مراد ابواسحاق ابن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال))لاندې تيره شويده. (٢)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت ظاهر دې چه په دې جمله كښې دې.((فتفرق الناس فى العضاه يستظلون بالشجر))(٣)

٨٧-بَاب: مَا قِيلَ فِي الرِّمَاحِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ حافظ ابن حجر او علامه عينى رحمهما الله وغيره رائې دا ده چه امام بخارى رحمه الله دلته دَ رماح استعمال او هغه خپل خان سره دَ كيخودلو فضيلت بيانوى.(۴)

اوحضرت فقيه النفس مولانا رشيداحمد گنگوهى رحمه الله فرمائى چه دَ امام بخارى مقصد دا بيانول وى چه دَ نيزې استعمال او دَ دې خان سره ساتل جائز دى او دا دَ توكل منافى نه دى. ((كما مرقوله فى لبس البيضة)) (۵)

حضرت شيخ الحديث صاحب رحمه الله دَ حضرت گنگوهى رحمه الله رائې ته ترجيح وركړيده. دَ دې وجه دا ده چه امام بخارى رحمه الله په باب كښې دوه احاديث نقل كړى دى، يو دَ حضرت ابن عمر رضى الله عنه او دوئم دَ حضرت ابوقتاده رضى الله عنه. اودَ حافظ ابن حجر موقف دَ ابن عمر رضى الله عنه دَ حديث باره كښې خو صحيح كيديشى ليكن دَ ابوقتاده رضى الله عنه دَ حديث باره كښې نه څكه چه په هغې كښې دَ فضيلت وغيره باره كښې دَ سر نه ذكر نشته اونه په دې باندې څه دلالت شته. په دې وجه بهتر توجيه دا ده چه دا اوونيلې شى چه دَ بيان مقصد جواز دې نه چه دَ فضيلت بيان. هغه فرمائى:

---

١) (كشف البارى (ج١ص٤٣٣)-
٢) (كشف البارى (ج٢ص١٠٧)-
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص١٩١)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص٩٨) وعمدة القارى (ج١٤ص١٩١) وشرح ابن بطال (ج٥ص١٠٣)-
٥) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-

((قال الحافظ: ((باب ما قيل فى الرماح)) أى فى اتخاذها واستعمالها من الفضل، وهكذا قال العينى وغيره، فحملوا الترجمة على الفضل، لكنه لايظهر إلا من حديث واحد....))(١)

قوله: وَيُذْكَرُ عَنِ ابْنِ عُمَرَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي وَجُعِلَ الذِّلَّةُ وَالصَّغَارُ عَلَى مَنْ خَالَفَ أَمْرِي: اود حضرت ابن عمر رضي الله عنهما نه مرفوعا روايت دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائيلى دى زما رزق زما د نيزې د لاندې مقرر كړېشويدې او چه څوك زما د حكم خلاف ورزى كوى په هغه باندې ذلت او رسوائى مقررشويده.

د حضرت ابن عمر رضى الله عنهما د مذكوره تعليق تخريج: د حضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دا تعليق امام احمد رحمه الله په خپل مسند كښې (٢) او حافظ ابوبكر بن ابى شيبه خپل (مصنف (٣) كښې موصولاً نقل كړيدې.(٤)

مصنف رحمه الله خودلته د حضرت ابن عمر رضي الله عنهما د حديث يوه حصه تعليقًا نقل كړيده او پوره حديث شريف داسې دې:

((قال رسول الله صلى الله عليه وسلم بعثت بين يدى الساعة بالسيف حتى يعبد الله وحده لاشريك له، وجعل رزقى تحت ظل رُمحى وجعل الذلة والصغار على من خالف أمرى، ومن تشبه بقوم فهو منهم)) (٥)

او امام ابوداؤد رحمه الله هم د دې حديث صرف آخرى حصه يعنى ((ومن تشبه بقوم فهو منهم)) موصولاً نقل كړيده. (٦)

د مذكوره تعليق تشريح او مطلب: حضرت ابن عمر رضي الله عنهما دا تعليق په دوو جملو مشتمل دې.

① ((جعل رزقى تحت ظل رمحى)) ② ((وجعل الذلة والصغار على من خالف أمرى))

په اولنئى جمله كښې د مختلفو امورو طرف ته اشاره ده، مثلاً په دې كښې د نيزې فضيلت بيان كړېشويدې. او دا خودلې شوى دى چه د غنائمو حلت دې امت محمديه على صاحبها الصلوة والسلام سره مخصوص دې. مسلم شريف او جامع ترمذى (٧)كښې د حضرت ابوهريره رضي الله عنه مرفوع روايت دې چه نبى اكرم ﷺ فرمائيلى ((وأحلت لى الغنائم....))

---

١) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢) والأبواب والتراجم (ج١ص١٩٨)-
٢) (مسند الإمام أحمد (ج٢ص٥٠)-
٣) (مصنف ابن أبى شيبة (ج٤ص٢٢٢) كتاب الجهاد باب ماذكر فى فضل الجهاد رقم (١٩٤٣٠)-
٤) (تغليق التعليق(ج٣ص٤٤٥)-
٥) (مسند الإمام أحمد (ج٢ص٥٠)-
٦) (سنن أبى داؤد أبواب اللباس باب فى لبس الشهرة رقم (٤٠٣١)-
٧) (الحديث أخرجه مسلم فى صحيحه كتاب المساجد باب المساجد ومواضع الصلاة رقم (١١٦٧) والترمذى فى جامعه أبواب السير باب ماجاء فى الغنيمة رقم (١٥٥٣)-

او نور ئی دا هم بیان کړی دی چه د نبی اکرم ﷺ رزق نیزې سره تړلې شوې وو. هم دغه وجه ده چه بعض علماؤ افضل ترین ګټه غنیمت ګرځولې دې. په (شرح المواهب) کښې دی:
((أفضله (أی الکسب) الجهاد، ثم التجارة، ثم الحراثة، ثم الصناعة)) (۱)
صرف نیزه ذکر کولوکښې حکمت: بیا تاسو دلته ګورئی چه حضور ﷺ صرف نیزه ذکر کړیده چه د دې د لاندې زما رزق مقرر کړېشویدې د جنګ نور آلات یعنی تورې وغیره متعلق ئی نه دی فرمائیلی چه زمارزق د دې د لاندې مقرر کړېشویدې.
د دې وجه دا ده چه د اهل عرب معروف عادت دا وو چه هغوی به د نیزې په څوکه کښې جنګی جهنډا لګوله. په نیزه باندې د جهنډې لګولو سره د دې سورې خورېږی په دې وجه د رزق نسبت هغه طرف ته کول ډیر مناسب شو ځکه چه د جهاد په وجه حاصل شوې مال (غنیمت) هم زیات وی. (۲)
البته یو حدیث چه د حضرت عبدالله بن ابی اوفی ﷺ نه روایت دې په هغې کښې د تورې د سوری هم ذکر دې.د حدیث الفاظ دا دی:((الجنة تحت ظلال السیوف)) (۳) نو د رزق نسبت خو د نیزې د سوری طرف ته شوې دې لکه مونږ اوس بیان کړو چه د نیزې نه مراد جهنډا ده. خو د جنت نسبت د تورې سوری طرف ته شویدې ځکه چه د شهادت سبب اکثر توره جوړېږی. (۴)
د تعلیق د دوئمې جملې تشریح: د ابن عمر ﷺ د تعلیق دوئمه جمله ((وجعل الذلة والصغار علی من خالف أمری)) ده، د صغار معنی د جزیه ادا کول دی.(۵)
او مطلب دا دې چه څوك زما راوړلې شوی احکامات نه منی، د هغې نه اعراض او ډډه کوی، په هغوی به ذلت مسلط کولې شی او په هغوی به د جزې ادا کول لازمېږی.
د تعلیق ترجمة الباب سره مطابقت: د حضرت عبدالله بن عمر ﷺ پورته ذکر شوې تعلیق مناسبت ترجمة الباب سره په دې جمله کښې دې. ((جعل رزقی تحت ظل رمحی)) خواه که د فضیلت رماح مراد واخستې شی یا جواز ((کمامرالآن فی غرض ترجمة الباب))۔
[۲۷۵۷] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ يُوسُفَ أَخْبَرَنَا مَالِكٌ عَنْ أَبِي النَّضْرِ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ عُبَيْدِ اللَّهِ عَنْ نَافِعٍ مَوْلَى أَبِي قَتَادَةَ الْأَنْصَارِيِّ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(۶) أَنَّهُ كَانَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى إِذَا كَانَ بِبَعْضِ طَرِيقِ مَكَّةَ تَخَلَّفَ مَعَ أَصْحَابٍ لَهُ مُحْرِمِينَ وَهُوَ

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۹۸) والدر المختار (ج۵ص۳۲۸)-
۲) (فتح الباری (ج۶ص۹۸)-
۳) (الدحدیث أخرجه البخاری کتاب الجهاد باب الجنة تحت بارقة السیوف رقم (۲۸۱۸)-
۴) (فتح الباری (ج۶ص۹۸)-
۵) (حواله بالا وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۲) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۰)-
۶) قوله: عن أبی قتادة رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه فی کتاب جزاء الصید باب إذا صاد الحلال فأهدی-

غَيْرُ مُحْرِمٍ فَرَأَى حِمَارًا وَحْشِيًّا فَاسْتَوَى عَلَى فَرَسِهِ فَسَأَلَ أَصْحَابَهُ أَنْ يُنَاوِلُوهُ سَوْطَهُ فَأَبَوْا فَسَأَلَهُمْ رُمْحَهُ فَأَبَوْا فَأَخَذَهُ ثُمَّ شَدَّ عَلَى الْحِمَارِ فَقَتَلَهُ فَأَكَلَ مِنْهُ بَعْضُ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَى بَعْضٌ فَلَمَّا أَدْرَكُوا رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سَأَلُوهُ عَنْ ذَلِكَ قَالَ إِنَّمَا هِيَ طُعْمَةٌ أَطْعَمَكُمُوهَا اللَّهُ

وَعَنْ زَيْدِ بْنِ أَسْلَمَ عَنْ عَطَاءِ بْنِ يَسَارٍ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ فِي الْحِمَارِ الْوَحْشِيِّ مِثْلُ حَدِيثِ أَبِي النَّضْرِ قَالَ هَلْ مَعَكُمْ مِنْ لَحْمِهِ شَيْءٌ [ر:١٧٢٥]

تراجم رجال

۱-**عبدالله بن یوسف:** دا عبدالله بن یوسف تنیسی دمشقی رحمه الله دي.

۲-**مالك:** دا امام مالك بن انس بن مالك رحمه الله دي. دَدې دواړوحضراتومختصره تذکره ((بدء الوحی)) په ړومبی حدیث کښې راغلې ده. (۱)

۳-**ابوالنضر:** دا ابوالنضر سالم بن ابی امیه مولی عمر بن عبیدالله رحمه الله دي. (۲)

۴-**نافع:** دا ابومحمد نافع بن عباس مولی ابی قتاده مدنی رحمه الله دي. (۳)

۵-**ابوقتاده رضي الله عنه:** دا مشهور صحابی حضرت قتاده حارث بن ربعی انصاری رضي الله عنه دي. (۴)

اودَ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه نه مروی حدیث باب تشریح (کتاب جزاء الصید) (۵) ورسره (کتاب الذبائح والصید) (۶) کښې تیرشوی دی.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: حافظ ابن حجر او علامه عینی رحمهما الله خودا فرمائیلی دی چه دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت ((فسألهم رمحه فأبوا)) کښې دې. (۷)

لیکن څنګه چه مونږ دَ باب په شروع کښې دَ حضرت شیخ الحدیث رحمه الله په حوالې سره دا بیان کړې چه دې دواړو حضراتو دَترجمة الباب مقصد بیان کړیدې، دَ هغې په اعتبار سره دَ حضرت ابوقتاده رضي الله عنه دَ هغه حدیث ترجمة الباب سره مناسبت نه صحیح کیږی.خو که دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله رائې وړاندې کړیشی نو ترجمة الباب سره مناسبت بالکل صحیح کیږی هغوی فرمائیلي وو چه دلته امام بخاری رحمه الله دَ نیزې دَ استعمال جواز خودلې دې

---

۱) (کشف الباری (ج۱ص۲۸۹-۲۹۰)دَامام مالك رحمه الله نورحالاتودَپاره اوګوریٔ کشف الباری (ج۲ص۸۰)-
۲) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګوریٔ کتاب الوضوء باب المسح علی الخفین-
۳) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګوریٔ کتاب جزاء الصید باب لایعین المحرم الحلال فی قتل الصید-
٤) (دوی دَ حالاتودَپاره اوګوریٔ کتاب الوضوء باب النهی عن الاستنجاء بالیمین-
٥) (صحیح البخاری کتاب جزاء الصید باب إذا صاد الحلال فأهدی للمحرم الصید أکله-
۶) (کشف الباری کتاب الذبائح والصید (ج۱۳ص۱۹۲)-
۷) (فتح الباری (ج۶ص ۹۹) وعمدة القاری (ج۱۳ص۱۹۲)-

کوم چه د حدیث نه واضح دي.

((ومن زید بن أسلم عن عطاء بن یسار عن أبي قتادة في الحمار الوحشي مثل حدیث أبي النضر قال: هل معکم من لحمه شيء))

ذپورتنی تعلیق تخریج: دَ حضرت ابوقتاده ﷺ دا تعلیق امام بخاری رحمه الله موصولاً (کتاب الذبائح) (۱) امام مسلم رحمه الله (کتاب الحج) (۲) او امام مالک رحمه الله (موطا) کښې (کتاب الحج) (۳) کښې ذکر کړی دی.(۴)

۸۸- بَاب: مَا قِيلَ فِي دِرْعِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالْقَمِيصِ فِي الْحَرْبِ

دَترجمة الباب مقصد: دَ امام بخاری رحمه الله دا ترجمة الباب په دوو جزونو مشتمل دي. یو خو ((ماقیل في درع النبي صلی الله علیه وسلم)) دي او دوئم ((والقمیص في الحرب)) دي.

حافظ صاحب علامه عینی اوهغوي اتباع کښي علامه قسطلانی او محشی بخاری حضرت سهارنپوری رحمه الله فرمائی چه دَ اول جز مقصد خو دا بیانول دی چه دَ رسول الله ﷺ کومه زغره وه هغه دَ څه څیز نه جوړه وه.(۵)

اودَ دوئم جز مقصد په جنګ کښي قمیص او دَ دي دَ اغوستلو حکم بیانول دی. ښکاره خبره ده چه جائز دی.

خود دي بزرګانو عالمانو بیان کړیشوی مقصدترجمه په قول دَ حضرت ګنګوهی رحمه الله او حضرت شیخ الحدیث رحمه الله دَ اشکال نه خالی نه دي. ځکه چه دَ دي خبري ذکر چه دَ رسول الله ﷺ زغره دَ څه څیز وه، دَ دي په رومبی روایت کښي دَ سر نه هیڅ ذکر نشته نو په دي وجه دَ دوی دَ دي قول وجه معلومه نه ده،البته دا خبره کولي شی چه دَ حضرت عائشه رضی الله عنها دَ روایت نه معلومیږی چه زغره دَ اوسپنې وه نو دوئم روایت به په دي باندي محمول کولي شی او دا به وئیلی شی چه دَ عائشه رضی الله عنها په روایت کښي دَ نبی ﷺ زغره دَ اوسپنې نه جوړه شوي وه نودَ باب نور روایات په کوم کښي چه درع لفظ راغلي دي هلته به هم دَ اوسپنې زغره مراد وی.

حضرت ګنګوهی رحمه الله دَ ترجمة الباب مقصد دا بیان کړیدي چه امام بخاری رحمه الله مقصد دا ذکر کول دی چه نبی ﷺ سره زغره وه. هغوی فرمائی :

---

۱) (صحیح البخاری کتاب الذبائح باب ماجاء في الصید رقم (۵۴۹۱)-

۲) (صحیح مسلم کتاب الحج باب تحریم الصید...رقم (۲۸۵۳)-

۳) (مؤطاالإمام مالک کتاب الحج باب مایجوز للمحرم أکله من الصید رقم (۷۸)-

۴) (تغلیق التعلیق (ج۲ص۴۴۶) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۲)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۹۹) وعمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۲) وإرشاد الساری (ج۵ص۱۰۱)وحاشیة السهار نفوری علی البخاری (ج۱ص۴۰۸)-

((الظاهر أن المراد بذلك إثبات أن النبى صلى الله عليه وسلم كان له درع، وبذلك تنطبق الروايات، وما قال المحشى: إن المقصود بيان أن درعه مم كانت؟ فلايدرى وجهه، إذ لايناسبه الرواية الأولى، إلاأن يقال: إثبات أنها كانت من حديث يكفى ولولى روية، ثم تحمل بقية الروايات عليه، وإن لم تذكر فيها مم كانت؟)) (١)

حضرت شيخ الحديث رحمه الله هم دَ حضرت گنگوهى رحمه الله دا رائے راجح گرځولې ده او فرمائيلى دى چه دَ باب ټول روايات كتلو نه پس هم دغه خبره متعين معلوميږى چه امام بخارى رحمه الله دلته دا ثابت كول غواړى چه حضور ﷺ سره زغره وه او دَ دې استعمال دَ توكل خلاف نه دى. (٢)

او تاسو دَ ترجمة الباب په مقصد كښې دا هم وئيلې شئى چه امام بخارى رحمه الله دا خودل غواړى چه مسلمانانو له خپل ځان سره زغره ساتل پكار دى چه په ميدان جنگ په كار راشى اورسول الله ﷺ دَ پوره توكل دَ وصف نه باوجود زغره استعمال كړيده نو مونږ له هم دَ هغوى دَ سنتو اتباع كول پكار دى.

قوله: وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَّا خَالِدٌ فَقَدِ احْتَبَسَ أَدْرَاعَهُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ: [ر: ١٣٩٩] : او حضرت نبى اكرم ﷺ فرمائيلى دى چه پاتې شو خالد نو هغه خپلې زغرې دَ الله تعالى په لار كښې وقف كړې دى.

دَ پورتنى تعليق تخريج: امام بخارى رحمه الله چه دلته كوم تعليق ذكر كړيدې دا دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ حديث شريف يوه ټكړه ده كومه چه امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب الزكاة) كښې ذكركړيده.دَ دوى نه علاوه دَ اصحاب سته نه امام مسلم،ابوداؤد او نسائى رحمهم الله هم دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا تعليق په (كتاب الزكاة) كښې موصولاً نقل كړيدې.(٣)

دَمذكوره تعليق دلته دَ ذكركولو مقصد: مصنف رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا پورته ذكر شوې تعليق دلته ذكر كولو سره دې خبرې طرف ته اشاره كړيده چه څنګه پخپله نبى عليه السلام زغره اچولې ده دغه شان دَ زغرې ذكر ئې هم په خپله ژبه مباركه سره كړيدې او دَ دې نسبت ئې خپلو بعضو بهادرانو صحابه كرامو طرف ته كړيدې مثلاً حضرت خالد بن وليد رضي الله عنه. دينه معلومه شوه چه دَ زغرې اچول مشروع دى او دا دَ توكل نه خلاف نه ده.(۴)

---

١) (لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-

٢) (تعليقات لامع الدرارى (ج٧ص٢٤٢)-

٣) (انظر الصحيح البخارى كتاب الزكاة باب قول الله تعالى ﴿وفى الرقاب والغارمين﴾ رقم (١٤٦٨) وصحيح مسلم كتاب الزكاة باب فى اتقديم الزكاة ومنعها رقم (٢٢٧٧) وسنن أبى داؤد أبواب الزكاة باب فى تعجيل الزكاة رقم (١٦٢٣) وسنن النسائى كتاب الزكاة باب إعطاء السيد المال بغير اختيار المصدق رقم (٢٤٦٦)-

٤) (فتح البارى (ج٦ص٩٩)-

[۲۷۵۸] حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَهَّابِ حَدَّثَنَا خَالِدٌ عَنْ عِكْرِمَةَ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ (۱) رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُمَا قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ فِي قُبَّةٍ اللَّهُمَّ إِنِّي أَنْشُدُكَ عَهْدَكَ وَوَعْدَكَ اللَّهُمَّ إِنْ شِئْتَ لَمْ تُعْبَدْ بَعْدَ الْيَوْمِ فَأَخَذَ أَبُو بَكْرٍ بِيَدِهِ فَقَالَ حَسْبُكَ يَا رَسُولَ اللّٰهِ فَقَدْ أَلْحَحْتَ عَلَى رَبِّكَ وَهُوَ فِي الدِّرْعِ فَخَرَجَ وَهُوَ يَقُولُ سَيُهْزَمُ الْجَمْعُ وَيُوَلُّونَ الدُّبُرَ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ وَقَالَ وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا خَالِدٌ يَوْمَ بَدْرٍ [۳۹۵۳، ۴۸۷۷، ۳۵۹۶، ۳۵۹۷]

تراجم رجال

۱- محمد بن المثنى: دا ابوموسى محمدبن المثنى بن عبيد عنزى رحمه الله دي.

۲- عبدالوهاب: دا ابومحمد عبدالوهاب بن عبدالمجيد بن الصلت ثقفى رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو اجمالى تذكره ((كتاب الإيمان باب حلاوة الإيمان)) كښې راغلې ده. (۲)

۳- خالد: دا مشهور محدث ابوالمنازل خالد بن مهران حذاء بصرى رحمه الله دي.

۴- عكرمه: دا مشهورامام حديث وتفسير ابوعبدالله عكرمه مولى ابن عباس رحمه الله دي. دَ دې دواړو حضراتو حالات ((كتاب العلم، باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: اللهم علمه الكتاب)) لاندې تيرشوى دى. (۳)

۵- ابن عباس: دا مشهور صحابى حضرت عبدالله بن عباس رضى الله عنهما دي. دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) څلورم حديث په ذيل كښې او ((كتاب الإيمان باب كفران العشير...)) لاندې تيرشوى دى. (۴)

دَ حديث ترجمه: حضرت ابن عباس رضى الله عنهما فرمائى چه نبى اكرم صلى الله عليه وسلم كله په يوه قبه كښې دننه وو اوفرمائيل نې اې الله! تا چه كومه وعده او عهد كړيدې زه تانه دَ هغې دَ پوره كيدو درخواست كوم. اې الله! كه ته غواړې چه دَ نن نه پس دې په زمكه ستا عبادت نه وې نو (بيا خو تيك ده چه دا لږ شان مسلمانان هم ختم شى) نو حضرت ابوبكر صديق رضى الله عنه دَ هغوى صلى الله عليه وسلم لاس اونيولو او وئى وئيل يا رسول الله! هم دومره دعا ستاسو دَپاره كافى ده. بې شكه هغوى صلى الله عليه وسلم دَ خپل پروردګار په وړاندې ډيره ژړا او زارى كړيده. هغه وخت حضور صلى الله عليه وسلم په

---

۱) (قوله: عن ابن عباس رضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخارى أيضًا كتاب المغازى باب قول الله تعالى ﴿إذ تستغيثون ربكم فاستجاب لكم إنى ممدكم بألف من الملائكة....﴾ رقم (۳۹۵۳) وكتاب التفسير باب قوله: ﴿سيهزم الجمع﴾ رقم (۴۸۷۵) وباب قوله ﴿بل الساعة موعدهم والساعة أدهى وأمر﴾ رقم (۴۸۷۷)-

۲) (كشف البارى (ج۲ص۲۵-۲۶)-

۳) (كشف البارى (ج۳ص۳۶۱-۳۷۰)-

۴) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۵) و(ج۲ص۲۰۵)-

زغره کښې وو تاسو ﷺ دې وينا کولو سره د قبې نه راووتلو چه زر به دا ډله اوتختولې شي اوهغوی به شاکړې بلکه قيامت د هغوی وعده ده او قيامت ډير سخت او تريخ څيز دې.
دَ حضرت ابن عباس رضي الله عنه په دې حديث کښې ذکر شوې واقعه دَ (غزوه بدر) متعلق ده او دَ دې تشريح هم (غزوه بدر) لاندې راغلې دی. (۱)

دَحديث نه مستنبط فائدې: خو يو څوفائدې دَحديث نه مستنبط کيږی دَهغې ذکرکولې شي:

① علامه مهلب رحمه الله فرمائی چه دَ حديث نه زغره ساتل او په دې کښې دَ جنګ کولو جواز معلوميږی. (۲)

② په حديث کښې دَ دې خبرې دلالت دې چه دَ بشری نفوسو په يو وخت او يك دم ويره نه لرې کيږی ګورئی دلته دَ رسول الله ﷺ دَ پاره دَ الله تعالی دَ طرف نه دَ نصرت وعده ده او هم دَ دې وعدې پوره کولو حضور ﷺ درخواست هم کوی. نو چه کله حضور ﷺ دَ کافرانو شمير او لښکر ته اوکتل نو هغوی ته طبعي ويره اوشوه او دا دَ نبوت منافي نه ده. دغه شان واقعه په قرآن کريم کښې دَ حضرت موسی عليه السلام هم ذکر دې چه کله جادو ګرو خپلې رسئ او همساګانې واچولې نو هغوی ويره محسوس کړه، نو الله تعالی هغه ته اوخودل چه هغه ستا امداد کونکې دې او هم هغه اوری او وينی. دَ الله تعالی ارشاد دې: ﴿فأوجس في نفسه خيفة موسى﴾ (۳)

په اصل کښې دا دَ شيطان دَ طرف نه وسوسه وی چه هغه ئې په بنديګانو باندې اچوی، خاص توګه باندې دَ الله تعالی په خاص بنديګانو باندې، ليکن الله تعالی هغوی لره دنيا او آخرت کښې دَ کلمې په برکت ثابت قدم ساتی او دَ هغوی قدمونه دَ شيطانی وسوسې نه خوزوی. (۴)

قوله: وقال وهيب: حدثنا خالد يوم بدر:

دَ مذکوره تعليق تخريج: امام بخاری رحمه الله وهيب بن خالددا تعليق کتاب التفسيرکښې موصولاً نقل کړيدې. (۵)

دَ مذکوره تعليق مقصد: دَ وهيب بن خالد په دې تعليق کښې خالد نه مراد ابن مهران الحذاء دې. خالد الحذاء نه دَ باب داروايت دوو حضراتو عبدالوهاب بن عبدالمجيد الثقفی او وهيب روايت کوی.

اودَ امام بخاری رحمه الله دَ دې تعليق نه مقصد دا دې چه دَ وهيب په روايت کښې ((وهو في قبة)) نه پس (يوم بدر) اضافه هم ده. (۶)

---

۱) (کشف الباری کتاب المغازی ص ۶۴)-
۲) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۳)-
۳) (طه:۶۷)-
۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص ۱۰۴) وکشف الباری (ج۱ص۳۹۱)-
۵) (صحيح البخاری کتاب التفسير باب قوله ﴿سيهزم الجمع﴾ رقم (۴۸۷۵)-
۶) (فتح الباری ((ج۶ص ۱۰۰)-

غالبا حديث باب كښې حضرت امام بخارى رحمه الله شيخ محمد بن المثنى نه ذهول شويدې. ځکه چه د محمد بن المثنى شيخ عبدالوهاب نه دا روايت هم نورو دوو حضراتو محمد بن عبدالله بن حوشب (١) او اسحاق بن راهويه (٢) روايت کړيدې. د دې دوارو حضراتو په روايت کښې هم د (يوم بدر) اضافه روايت ده. (٣)

دا حديث د صحابو د مراسيلو نه دې: د حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما دا حديث د مراسيل صحابه نه دې. ځکه چه په دې موقع (غزوه بدر) باندې هغه حاضر نه وو، هغه وخت به د هغه عمردغه ځلور پنځه کاله وى، د دې د پاره پخپله د اوريدو خو هيڅ احتمال نشته. غالبًا هغوى به دا حديث د حضرت عمر رضي الله عنه يا حضرت ابوبكر صديق رضي الله عنه نه اوريدلې وى. په مسلم شريف کښې ابوزميل عن ابن عباس په طريق سره روايت دې. (٤)

حضرت ابن عباس رضي الله عنهما فرمائى: ((حدثني عمر: لما كان يوم بدر نظر رسول الله صلى الله عليه وسلم إلى المشركين وهم ألف، وأصحابه ثلاثمائة وتسعة عشر رجلاً، فاستقبل القبلة، ثم مد يديه، فلم يزل يهتف بربه حتى سقط رداؤه من منكبيه.....))(٥)

يعنى ماته حضرت عمر رضي الله عنه بيان اوکړو چه د بدر په ورځ کله رسول الله صلى الله عليه وسلم مشرکانو طرف ته اوکتل چه هغوى زر کسان د‌ى او هغوى صلى الله عليه وسلم سره صرف ٣١٩ دى نو هغوى صلى الله عليه وسلم قبلې طرف ته مخ کړو بيائې خپل لاسونه د الله تعالى په درباركښې خواره کړل او باربار ئې خپل رب ته زارى کوله او رابللو ئې تردې پورې چه د هغوى څادر مبارك د هغوى د اوږې مبارکې نه پريوتلو. او د ابن عباس رضي الله عنهما عادت همدغه دې چه هغه اکثر واسطې د مينځ نه حذف کوى اود هغوى اکثر روايات مرسل دى. (٦)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حضرت عبدالله بن عباس رضي الله عنهما د دې حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې: ((وهوفي الدرع)).(٧)

[٢٧٥٩] حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ كَثِيرٍ أَخْبَرَنَا سُفْيَانُ عَنْ الْأَعْمَشِ عَنْ إِبْرَاهِيمَ عَنْ الْأَسْوَدِ عَنْ عَائِشَةَ(٨) رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ تُوُفِّيَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَدِرْعُهُ مَرْهُونَةٌ عِنْدَ يَهُودِيٍّ بِثَلَاثِينَ صَاعًا مِنْ شَعِيرٍ

---

١) (انظر صحيح البخارى كتاب المغازى باب قول الله تعالى ﴿إذتستغيثون ربكم.....﴾ رقم (٣٩٥٣)-

٢) (انظر صحيح البخارى كتاب التفسير باب قوله ﴿بل الساعة موعدهم ...﴾ رقم (٤٨٧٧)-

٣) (فتح البارى (ج٦ص١٠٠)-

٤) (فتح البارى (ج٧ص٢٨٨) وعمدة القارى (ج١٤ص١٩٣)-

٥) (الصحيح المسلم كتاب الجهاد باب الإمداد بالملائكة فى غزوة بدر، وإباحة الغنائم رقم (٤٥٨٨)-

٦) (عمدة القارى (ج١٤ص١٩٣)-

٧) (عمدة القارى (ج١٤ص١٩٣)-

٨) (قوله: عن عائشة رضى الله عنها: الحديث مرتخريجه فى كتاب البيوع باب شراء النبى صلى الله عليه وسلم بالنسيئة-

تراجم رجال

۱- محمد بن كثير: دا ابوعبدالله محمدبن كثير عبدى بصرى رحمه الله دي. دَ دوى تذكره ((كتاب العلم باب الغضب والموعظة فى التعليم إذا رأى....)) كښې تېره شويده.(۱)

۲- سفيان: ابن عيينه رحمه الله مراد دي.دَ دوى حالات ((بدء الوحى)) په اول حديث كښې او ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا....)) لاندې تيرشوى دى.(۲)

۳- الاعمش: دا ابومحمدسليمان بن مهران اسدى كوفى رحمه الله دي. اعمش سره معروف دي. دَ دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب ظلم دون ظلم)) په ذيل كښې راغلى دى.(۳)

۴- ابراهيم: دا ابوعمران ابراهيم بن يزيدنخعى رحمه الله دي اودَ دوى تذكره هم ((كتاب الإيمان)) په مذكوره باب كښې راغلې ده.(۴)

۵- الاسود: دا مشهور فقيه اسود بن يزيد بن قيس نخعى رحمه الله دي.(۵)

۶- عائشه: دا ام المؤمنين حضرت عائشه بنت ابوبكرصديق رضي الله عنها ده.دَدوى تذكره ((بدء الوحى)) دَ دونم حديث لاندې تيره شويده.(۶)

دَ حضرت عائشه رضي الله عنها دَ دې حديث تشريح (كتاب البيوع) (۷) كښې او (كتاب المغازى) (۸) كښې راغلې ده.

وَقَالَ يَعْلَى حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ دِرْعٌ مِنْ حَدِيدٍ وَقَالَ مُعَلًّى حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ وَقَالَ رَهَنَهُ دِرْعًا مِنْ حَدِيدٍ [ر: ۱۹۶۲]

يعلى نه مرادابن عبيدبن ابى عبيدابويوسف الطنافسى رحمه الله دي.اومعلى نه ابن اسدمراددي.(۹)

دَپورته ذكرشوو دواړو تعليقاتو تخريج: امام بخارى رحمه الله پورته دوه تعليقات ذكر كړى دى. يو دَ يعلى او دونم دَ معلى. اولنې تعليق امام بخارى رحمه الله موصولاً (كتاب العلم) (۱۰) كښې او

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۸) و (ج۳ص۵۳۶)-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۱۰۲)-
۳) (كشف البارى (ج۲ص۲۵۱)-
۴) (كشف البارى (ج۲ص۲۵۳)-
۵) (دَ دوى دَ حالاتودَپاره اوګورئ كتاب العلم باب من ترك بعض الإختيار مخافة أن يقصر...-
۶) (كشف البارى (ج۱ص۲۹۱)-
۷) (صحيح البخارى كتاب البيوع باب شراء النبى صلى الله عليه وسلم بالنسيئة-
۸) (كشف البارى كتاب المغازى (ص۶۹۰)-
۹) (عمدة القارى (ج۱۴ص۱۹۴)-
۱۰) (صحيح البخارى كتاب المسلم باب الكفيل فى السلم رقم ۲۲۵۱)-

دونم نې (کتاب الاستقراض) (١) کښې ذکر فرمائيلې دې. (٢)

دداړو تعليقاتو ذکر کولومقصد: دَ دې دواړو تعليقاتو ذکر کولو مقصد واضح دې چه پورته کوم مسند روايت تيرشويدې په هغې کښې دَ ((درع)) ذکر وو او دې تعليقاتو ذکر کولو سره امام بخاری رحمه الله دا خودل غواړی چه هغه زغره چه يهودی سره نې گانړه ايخودې وه دَ اوسپنې وه.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت ((درع مرهونة..)) کښې دی، دَ کوم نه چه معلوميږی چه هغوی ﷺ سره زغره وه اوهغه دَ اوسپنې وه. (٣)

[٢٧٦٠] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا وُهَيْبٌ حَدَّثَنَا ابْنُ طَاوُسٍ عَنْ أَبِيهِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٤) عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ مَثَلُ الْبَخِيلِ وَالْمُتَصَدِّقِ مَثَلُ رَجُلَيْنِ عَلَيْهِمَا جُبَّتَانِ مِنْ حَدِيدٍ قَدْ اضْطَرَّتْ أَيْدِيَهُمَا إِلَى تَرَاقِيهِمَا فَكُلَّمَا هَمَّ الْمُتَصَدِّقُ بِصَدَقَتِهِ اتَّسَعَتْ عَلَيْهِ حَتَّى تُعَفِّيَ أَثَرَهُ وَكُلَّمَا هَمَّ الْبَخِيلُ بِالصَّدَقَةِ انْقَبَضَتْ كُلُّ حَلْقَةٍ إِلَى صَاحِبَتِهَا وَتَقَلَّصَتْ عَلَيْهِ وَانْضَمَّتْ يَدَاهُ إِلَى تَرَاقِيهِ فَسَمِعَ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ فَيَجْتَهِدُ أَنْ يُوَسِّعَهَا فَلَا تَتَّسِعُ [ر: ١٣٧٥]

تراجم رجال

١- **موسى بن اسماعيل:** دا موسى بن اسماعيل تبوذکی بصری رحمه الله دې. دَ ده اجمالی تذکره (بدء الوحی) په څلورم حديث لاندې راغلې ده. (٥)

٢- **وهيب:** داوهيب بن خالد بن عجلان باهلی رحمه الله دې. دَ دوی اجمالی حالات ((کتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فی الأعمال)) لاندې تيرشوی دی. (٦)

٣- **ابن طاوس:** دا عبدالله بن طاوس بن کيسان اليمانی رحمه الله دې. (٧)

٤- **أبيه:** دَ ابيه نه مراد طاوس بن کيسان يمانی جندی حميری رحمه الله دې. (٨)

---

١) (صحيح البخاری کتاب الاستقراض... باب من اشترىٰ بالدين وليس عنده ثمنه رقم (٢٣٨٦)-
٢) (تغليق التعليق (ج٣ص٤٤٧)-
٣) (عمدة القاری (ج١٤ص١٩٤)-
٤) (قوله: عن أبی هريرة رضی الله عنه: الحديث مرتخريجه فی کتاب الزکاة باب مثل البخيل والمتصدق-
٥) (کشف الباری (ج١ص٤٣٣)-
٦) (کشف الباری (ج٢ص١٨)-
٧) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوگورئ کتاب الحيض باب المرأة تحيض بعد الإفاضة-
٨) (دَدوی دَحالاتودَ پاره اوگورئ کتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين من القبل والدبر

د- ابوهريره: دامشهور صحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دي. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيرشوى دى. (۱)

او دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه نه روايت شوې حديث مكمل تشريح (كتاب الطلاق) (۲) او (كتاب اللباس) كښې راغلى ده. (۳)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: حضرت ابوهريره رضي الله عنه دَ دې حديث ترجمة الباب سره مطابقت ((عليهما جبتان من حديد)) كښې دې.

او هغه داسې چه ((جبتان)) كښې دوه روايتونه دى. يو خودَ باء سره يعنى ((جبتان)) نو دا ((جبة)) تثنيه ده او دَ دې مناسبت دَ ترجمه جز ثانى يعنى القميص فى الحرب سره دې.

او دا لفظ دَ نون سره ((جنتان)) هم مروى دې. چه دَ جنة تثنيه ده، دَ دې معنى ډهال ده. او ډهال څنګه چه انسان دَ دښمن دَ وار نه بچ كوى دغه شان زغره هم بچ كوى نو مناسبت دَ ترجمې اول جز سره په دې معنى حاصل دې. (۴)

۸۹- بَاب: الْجُبَّةِ فِي السَّفَرِ وَالْحَرْبِ

دترجمة الباب مقصد: حضرت مصنف رحمه الله دَ دې ترجمة الباب لاندې دا خودل غواړى چه دَ سفر او جنګ په موقع باندې جبه اچول جائز دى په دې كښې هيڅ بديت نشته.

[۲۷۴۷] حَدَّثَنَا مُوسَى بْنُ إِسْمَاعِيلَ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْوَاحِدِ حَدَّثَنَا الْأَعْمَشُ عَنْ أَبِي الضُّحَى مُسْلِمٍ هُوَ ابْنُ صُبَيْحٍ عَنْ مَسْرُوقٍ قَالَ حَدَّثَنِي الْمُغِيرَةُ بْنُ شُعْبَةَ (۵) قَالَ انْطَلَقَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَتِهِ ثُمَّ أَقْبَلَ فَلَقِيتُهُ بِمَاءٍ فَتَوَضَّأَ وَعَلَيْهِ جُبَّةٌ شَامِيَّةٌ فَمَضْمَضَ وَاسْتَنْشَقَ وَغَسَلَ وَجْهَهُ فَذَهَبَ يُخْرِجُ يَدَيْهِ مِنْ كُمَّيْهِ فَكَانَا ضَيِّقَيْنِ فَأَخْرَجَهُمَا مِنْ تَحْتُ فَغَسَلَهُمَا وَمَسَحَ بِرَأْسِهِ وَعَلَى خُفَّيْهِ [ر:۱۸۰]

تراجم رجال

۱- موسى بن اسماعيل: دا موسى بن اسماعيل تبوذكى بصرى رحمه الله دې. دَ دوى حالات اجمالاً ((بدء الوحى)) څلورم حديث لاندې بيان شوى دى. (۶)

---

۱) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۱)-
۲) (كشف البارى كتاب الطلاق (ص۵۱۹)-
۳) (كشف البارى كتاب اللباس (ص۱۵۸-۱۶۱)-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۱۰)-
۵) (وله: المغيرة بن شعبة رضى الله عنه: الحديث: مرتخرجه فى كتاب الوضوء باب الرجل يوضى صاحبه-
۶) (كشف البارى (ج۱ص۴۳۳)-

۲- عبدالواحد: دا ابوبشر عبدالواحد بن زیاد بصری رحمه الله دي. دَ دوی تفصیلی تذکره ((کتاب الإیمان باب الجهاد من الإیمان)) لاندې تیره شویده.(۱)

۳- الاعمش: دا ابومحمد سلیمان بن مهران رحمه الله دي. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) کښې راغلی دی.(۲)

۴- ابوالضحی مسلم بن صبیح: دا ابوالضحی مسلم بن صبیح العطار الکوفی رحمه الله دي.(۳)

۵- مسروق: دا امام ابوعائشه مسروق بن اجدع بن مالك همدانی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې تیره شویده.(۴)

۶- المغیره بن شعبه: دا مشهور صحابی حضرت مغیره بن شعبه بن ابی عامر رضی الله عنه دي.(۵)

دَ حدیث باب تشریح روستو مختلفو مقاماتو کښې تېره شویده، اودَ دې څه تشریح (کتاب اللباس) کښې هم راغلې ده. (۶)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې. ((وعلیه جبة شامیة)). ظاهره ده چه دا واقعه دَ سفر ده او دَ غزوې ده. او حضور ﷺ جبه اغوستې ده. نو معلومه شوه چه په سفرکښې او په غزوه کښې جبه اغوستلو کښې څه بدیت نشته. (۷)

۹۰- بَاب: الْحَرِيرِ فِي الْحَرْبِ

دَ ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا خودل غواړی چه ریښمیني جامې دَ جنګ په حالت کښې اچول صحیح دی.(۸)

[۲۷۶۲/۲۷۶۳] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ الْمِقْدَامِ حَدَّثَنَا خَالِدُ بْنُ الْحَارِثِ حَدَّثَنَا سَعِيدٌ عَنْ قَتَادَةَ أَنَّ أَنَسًا (۹) حَدَّثَهُمْ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَخَّصَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ فِي قَمِيصٍ مِنْ حَرِيرٍ مِنْ حِكَّةٍ كَانَتْ بِهِمَا

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۳۰۱)-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۵۱)-
۳) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب الصلاة فی الجبة الشامیة-
٤) (کشف الباری (ج۲ص۲۸۱)-
۵) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الرجل یوضئ صاحبه-
۶) (کشف الباری کتاب اللباس (ص۱۶۲-۱۶۳)-
۷) (عمدة القاری (ج١٤ص ۱۹۵)-
۸) (حواله بالا-
۹) (قوله: أنسا رضی الله عنه: الحدیث: أخرجه البخاری أیضًا کتاب الجهاد... [بقیه حاشیه په بله صفحه..

تراجم رجال

۱-احمد بن المقدام: دااحمدبن المقدم بن سلیمان بن اشعب بصری رحمه الله دي.(۱)

۲-خالد: داخالد بن حارث بن سلیم هجیمی رحمه الله دي. (۲)

۳-سعید: داابوالنصر سعید بن ابی عروبه یشکری بصری رحمه الله دي. (۳)

۴-قتاده: داقتاده بن دعامه سدوسی بصری دي.

۵-انس: دا مشهور صحابی حضرت انس بن مالك رضي الله عنه دي. دَ دي دوارو حضراتو تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه مایحب لنفسه...)) لاندې تیره شویده. (۴)

قوله: أن النبی صلی الله علیه وسلم رخص لعبدالرحمن والزبیر فی قمیص من حریر من حکة کانت بهما: حضرت انس رضي الله عنه فرمائی چه نبی کریم صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالرحمن بن عوف او حضرت زبیر بن العوام رضي الله عنهما ته دَ خاربښ دَ وجه ریښمی قمیص اغوستلو اجازت ورکړې وو.

تنبیه: حضرت امام بخاری رحمه الله ترجمة الباب دَ دې مقصد دَپاره قائم کړې ووچه په جنګ کښې ریښمی لباس استعمالول جائز دی. اودَ دې دَپاره ئې دَ حضرت انس رضي الله عنه دا پورتنې حدیث دَ دلیل په توګه پیش کړې وو. دا مسئله مختلف فیها ده چه په بیمارئی سفر او جنګ وغیره کښې خالص ریښمی لباس استعمالول جائز دی که نه؟

نوجمهورائمه سره دَ صاحبینو دَ دې دَ جواز قائل دی اوامام مالك او امام اعظم رحمه الله دَ عدم جواز. دَ دې مسئلې تفصیل په (کتاب اللباس) کښې راغلې دې.(۵)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره دَ حدیث مطابقت دَ حدیث په دې حصه کښې دې. ((فی قمیص من حریر من حکة)) دې نه معلومه شوه چه رسول الله صلى الله عليه وسلم دې دوارو حضراتو ته دَ ریښمی لباس اغوستلو اجازت کړې وو چه دَ جواز دلیل دې. او ترکومې چه دَ دې خبرې تعلق دې چه دلته خو دَ حرب او جنګ هیڅ ذکر نشته نودَ دې جواب دا دې چه دَ

.....بقیه حاشیه] باب الحریر فی الحرب رقم (۲۹۲۰-۲۹۲۲) وکتاب اللباس باب مایرخص للرجال من الحریر للحکة رقم (۵۸۳۹) ومسلم کتاب اللباس باب إباحة لبس الحریر للرجل إذا کانت به حکة أونحوها رقم (۵٤۲۹) وأبوداؤد أبواب اللباس باب فی لبس الحریر لعذر رقم (۱۷۲۲) والنسائی کتاب الزینة باب الرخصة فی لبس الحریررقم(۵۳۱۲) وابن ماجه کتاب اللباس باب من رخص فی لبس الحریر رقم (۳۵۹۲)

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب البیوع باب من لم یرالوساوس ونحوها من المشبهات-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب فضل استقبال القبلة-

۳) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الغسل باب إذا جامع ثم عاد......-

٤) (کشف الباری (ج۲ص۳-٤)-

۵) (دَ مسئلې دَ تفصیل او فریقینو دلائلو دَ پاره اوګورئ کشف الباری کتاب اللباس (ص۱۹۱)-

باب په وړاندې روایت کښې د دې خبرې وضاحت راغلی چه حضرت انس ﷛ پخپله فرمائی چه په یو جنګ کښې دا دواړه حضرات ما پخپله او لیدل چه هغه قمیصونه د دوی په بدنونو باندې وو. ((فرأیته علیهما فی غزاة))-

[۲۷۶۳] حَدَّثَنَا أَبُو الْوَلِيدِ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ (۱) ح حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سِنَانٍ حَدَّثَنَا هَمَّامٌ عَنْ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرَ شَكَوَا إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْنِي الْقَمْلَ فَأَرْخَصَ لَهُمَا فِي الْحَرِيرِ فَرَأَيْتُهُ عَلَيْهِمَا فِي غَزَاةٍ

تراجم رجال

۱- ابوالولید: دا ابوالولید هشام بن عبدالملک طیالسی ﷬ دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب علامة الإیمان حب الأنصار)) لاندې تیره شوې ده.(۲)

۲- همام: دا ابوعبدالله همام بن یحیی بن دینار بصری ﷬ دې.(۳)

۳- محمد بن سنان: دامحمد بن سنان ﷬ دې. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم باب من سئل علما وهو مشتغل في حديثه.....)) کښې راغلې ده.(۴)

دَ حضرت قتاده او انس ﷛ دَ پاره سابقه سند اوګورئ.

قوله: أن عبدالرحمن بن عوف والزبير شكوا إلى النبي صلى الله عليه وسلم- يعني القمل: حضرت انس ﷛ فرمائی چه حضرت عبدالرحمن بن عوف او زبیر بن عوام ﷟ نبی کریم ﷺ ته دَ سپګو شکایت اوکړو.

کلمه "شکوا" کښې دَ نسخو اختلاف: پورته په حدیث کښې ((شکوا)) لفظ روایت دې خو دَ ابوذر او اصیلی په نسخو کښې ((شکیا)) صیغه تشنیه سره دې. علامه ابن التین ﷬ اولنې صحیح ګرځولې دې ځکه چه دَ هغه فعل لام کلمه واو دې. لکه دَ الله تعالی دَ دې قول ﴿دَعَوَا اللهَ رَبَّهُمَا﴾ (۵) کښې دی. (۶)

خو دلته یوه نسخه صحیح او نورې غلط ګرځولو هیڅ وجه نشته ځکه چه دا کلمه واو او یاء دواړو سره استعمالیږی، نو وئیلی شی ((شکیتُ وشکوتُ)) (۷)

---

۱) (قوله: أنس رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی الحدیث السابق-

۲) (کشف الباری (ج۲ص۳۸)-

۳) (دَدوی دَ حالاتو دَپاره اوګورئ کتاب مواقیت الصلاة باب من نسی صلاة فلیصل إذا ذکر....-

۴) (کشف الباری (ج۳ص۵۳)-

۵) (الاعراف:۱۸۹)-

۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۶) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۳)-

۷) (حواله بالا-

((یعنی القمل)) دا دَ یو راوی تفسیری جمله ده او خودل دا دی چه دې دوارو حضراتو صحابه کرامو چه دَ رسول الله ﷺ نه ګیله کړې وه دَ هغې سبب سپږې وې.(۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت : دَحدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې. ((فرأیته علیهما فی غزاة)) چه هغه قمیص ما په یوه غزوه کښې دَ هغه په بدن اولیدو. (۲)

[۲۷۴۳] حَدَّثَنَا مُسَدَّدٌ حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ شُعْبَةَ أَخْبَرَنِي قَتَادَةُ أَنَّ أَنَسًا (۳) حَدَّثَهُمْ قَالَ رَخَّصَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَالزُّبَيْرِ بْنِ الْعَوَّامِ فِي حَرِيرٍ

تراجم رجال

۱- مسدد: دامسدد بن مسرهد بن مسربل ﷫ دې.

۲- یحیی: داابوسعید یحیی بن سعید القطان ﷫ دې.دَدې دوارو حضراتو اجمالی تذکره ((کتاب الإیمان باب من الإیمان أن یحب لأخیه....)) لاندې راغلې ده.(۴)

۳- شعبه: داامیرالمؤمنین فی الحدیث شعبه بن الحجاج عتکی ﷫ دې. دَده تذکره((کتاب الإیمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ویده)) لاندې راغلې ده. (۵)

حَدَّثَنِي مُحَمَّدُ بْنُ بَشَّارٍ حَدَّثَنَا غُنْدَرٌ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ سَمِعْتُ قَتَادَةَ عَنْ أَنَسٍ (۶) رَخَّصَ أَوْ رُخِّصَ لَهُمَا لِحِكَّةٍ بِهِمَا [۵۵۰۱]

تراجم رجال

۱- محمدبن بشار: دامشهور امام حدیث محمدبن بشار بن عثمان عبدی ﷫ دې. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم باب ما کان النبی صلی الله علیه وسلم یتخولهم بالموعظة....)) لاندې راغلې ده.(۷)

۲- غندر: داابوعبدالله محمد بن جعفر هذلی غندر ﷫ دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې راغلی دی. (۸)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۶)-
۲) (حواله بالا-
۳) (قوله: أنسا رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه آنفا أول الباب-
۴) (کشف الباری (ج۲ص۳۰۲)-
۵) (کشف الباری (ج۱ص۴۷۸)-
۶) (قوله: عن أنس رضی الله عنه: الحدیث مرتخریجه آنفا-
۷) (کشف الباری (ج۳ص۲۵۸)-
۸) (کشف الباری (ج۲ ص۲۵۰)-

قوله: رَخَّص أورُخِّص لهما لحكة بهما: کله ((أو)) دَ شك دَپاره ده. اودلته راوى ته شك کيږى چه ((رخص)) صيغه معلوم سره ده يا مجهول سره ده. (۱)

البته همدغه روايت امام احمد رحمه الله هم دَ غندر نه نقل کړيدي. دَ هغې الفاظ دا دى: ((رخص رسول الله صلى الله عليه وسلم))(۲) دې نه معلومه شوه چه شك محمد بن بشار ته شويدې. او صحيح لفظ ((رخص)) صيغه معلوم سره دي.

هم دغه روايت امام بخارى رحمه الله (کتاب اللباس) کښې هم((عن وكيع عن شعبة)) په طريق سره نقل کړيدې، په دې کښې هم صيغه دَ معلوم ده.(۳)

دَ ريښمين لباس دَ اجازت سبب څه وو؟: امام بخارى رحمه الله دَ حضرت انس رضي الله عنه دا حديث باب په پنځو مختلفو طرقو سره نقل کړيدې. دَ دې ټولو مجموعى مضمون او حاصل همدغه دې چه رسول الله صلى الله عليه وسلم حضرت عبدالرحمن بن عوف او زبير بن عوام رضي الله عنهما ته دَ ريښمين لباس اغوستلو اجازت کړې وو.

اوس سوال دا دې چه دَ دغه اجازت سبب څه وو.آيا خارښ دَ دې اجازت سبب جوړشوې وو لکه چه دَ باب اول او آخرى طريق کښې راغلى دى (حكة خارښ ته وائى) يا دَ دې سبب سپګې وې لکه چه دَ باب په دريم طريق کښې دى. (۴)

دَ دې سوال مختلف محدثينو حضراتو جواب ورکړيدې چه دَهغې تفصيل دا دې:

① ابن التين رحمه الله حکه يعنى دَ خارښ والا روايت راجح ګرځولې دې، فرمائى چه کيديشى چه يوراوى دَ دې تفسير کړې وى او هسې دَ هغه نه غلطى شوې وى. (۵)

② علامه داؤدى رحمه الله دَ دواړو قسم رواياتو په مينځ کښې داسې تطبيق ورکړيدې چه دَ دې خبرې احتمال دې چه يو صاحب سره يو علت وى او بل سره بل. (۶)

③ علامه کرمانى رحمه الله فرمائى ((لامنافاة بينهما ولامنع لجمعهما)) (۷) يعنى دواړو علتونوکښې څه منافات نشته او نه دا دواړه په يو سړى کښې جمع کيدو کښې څه ممانعت شته.

④ کله کله دَ خارښ سبب سپګې هم وى.لکه چه تجربه په دې شاهد ده. حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائى چه په دواړو قسم رواياتوکښې تطبيق داسې هم ممکن دې چه دَ خارښ سبب سپګې

---

۱) (عمدة القارى (ج١٤ص١٩٧) وفتح البارى (ج٦ص١٠١)-
۲) (مسندالإمام أحمد(ج٣ص٢٥٥) رقم (١٣٧١٧)-
۳) (صحيح البخارى كتاب اللباس باب مايرخص للرجال من الحرير للحكة رقم (٥٨٣٩)-
٤) (فتح البارى (٦ص١٠١) وعمدةالقارى (١٤ص١٩٦)-
٥) (حواله بالا-
٦) (حواله بالا وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٣) ومثله عن ابن العربى حيث قال: د وردأنه أرخص لكل منهما فالإفراد يتضى أن لكل حكمة-
٧) (شرح الكرمانى (ج٥ص١٧٦) وعمدةالقارى (ج١٤ص١٩٦)-

وي نو کله د سبب طرف ته د علت نسبت اوکړيشو او کله د مسبب طرف ته. فرمائی:

((قلت: ویمکن بأن الحکة من القبل فنسبت العلة تارة إلی السبب، وتارة إلی سبب السبب)) (١)

علامه عینی رحمه الله د حافظ صاحب کرمانی قول راجح ګرځولې دې. (٢)

٩١- بَاب: مَا يُذْكَرُ فِي السِّكِّينِ

د ترجمة الباب مقصد: امام بخاری رحمه الله دلته دا فرمائی چه د جهاد او قتال په موقع باندې چاقو خان سره اوساتلې شی نو جائز دې. (٣)

ښکاره ده چه چاقو د فائدې څیز دې او په وخت په کار راځی. په میدان جهاد کښې ډیرې موقعې داسې هم پیښیږی چه کله د نورو وسلو استعمال ممکن پاتې نشی نو هغه وخت چاقو کار ورکوی.

[٢٧٦٥] حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ حَدَّثَنِي إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ جَعْفَرِ بْنِ عَمْرِو بْنِ أُمَيَّةَ الضَّمْرِيِّ عَنْ أَبِيهِ(٤) قَالَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْكُلُ مِنْ كَتِفٍ يَحْتَزُّ مِنْهَا ثُمَّ دُعِيَ إِلَى الصَّلَاةِ فَصَلَّى وَلَمْ يَتَوَضَّأْ
حَدَّثَنَا أَبُو الْيَمَانِ أَخْبَرَنَا شُعَيْبٌ عَنْ الزُّهْرِيِّ وَزَادَ فَأَلْقَى السِّكِّينَ [ر:٢٠٥]

تراجم رجال

١- عبدالعزیز بن عبدالله: داابوالقاسم عبدالعزیز بن عبدالله بن یحیی قرشی اویسی مدنی رحمه الله دې. (٥)

٢- ابراهیم بن سعد: داابواسحاق ابراهیم بن سعدبن عبدالرحمن بن عوف زهری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان فی الأعمال)) لاندې تیره شویده. (٦)

٣- ابن شهاب: دامحمد بن مسلم بن عبیدالله بن شهاب زهری رحمه الله دې. د ده اجمالی حالات ((بدء الوحی)) د دریم حدیث لاندې تیرشوی دی. (٧)

٤- جعفر بن عمرو بن امیه الضمری: داجعفر بن عمروبن امیه بن خویلد المدنی رحمه الله دې. (٨)

---

١) (فتح الباری (ج٦ص١٠١) وعمدة القاری (ج١٤ص١٩٦) وإرشاد الساری (ج٥ص١٠٣)-
٢) (عمدة القاری (ج١٤ص١٩٦)-
٣) (عمدة القاری(ج١٤ص١٩٧) وشرح القسطلانی (ج٥ص١٠٤)-
٤) (قوله: عن أبیه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب من لم یتوضأ من لحم الشاة والسویق-
٥) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب العلم باب الحرص علی الحدیث-
٦) (کشف الباری (ج٢ص١٢٠)-
٧) (کشف الباری (ج١ص٣٢٦)-
٨) (د دوی حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب من لم یتوضأ من لحم الشاة والسویق-

۵-ابیه: ((أب)) نه مراد حضرت عمرو بن امیه بن خویلد الضمری المدنی رضی الله عنه دی. (۱)
د دې سند د ټولو رجالو تعلق مدینې منورې سره دې. علامه عینی رحمه الله فرمائی ((هذا الإسناد كله مدنيون)) (۲)

قوله: قال: رأيت النبي صلى الله عليه وسلم يأكل من كتف يحتز منها، ثم دعى إلى الصلاة فصلى ولم يتوضأ: حضرت عمرو بن امیه رضی الله عنه فرمائی چه ما نبی کریم صلی الله علیه وسلم ته اوکتل غوښه ئې خوړله او پریکوله ئې، بیا هغوی د مانځه د پاره راوغوښتې شو نو هغوی صلی الله علیه وسلم مونځ اوکړو او (دنوی سر نه ئې) اودس اونه کړو.
تنبیه: دحدیث باب سره دوه مشهورې مسئلې متعلق دی یوه ((الوضوء مما مست النار)) اود دې د تفصیل مقام (کتاب الوضوء) دې. دوئمه مسئله په چړې او کانټې سره د خوراك حکم. د دې تفصیل (کتاب الأطعمة) کښې دې. (۳)
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث په معنی کښې دې. ځکه چه د حضور صلی الله علیه وسلم غوښه پریکول اوخوړل ظاهره ده چه هم په چاړه سره وه اویه دې باندې راتلونکې طریق دلالت کوی کوم کښې چه ((فألقى السكين)) راغلې دې.
او امام بخاری رحمه الله دا باب د جهاد په ابواب کښې د دې دپاره ذکر کړیدې چه چاقو هم د وسلې یو قسم دې.
دغه شان علامه عینی رحمه الله فرمائی :
((مطابقته للترجمة تؤخذ من معنى الحديث لأن احتزازه صلى الله عليه وسلم من كتف الشاة كان بالسكين، ويشهد له الطريق الآخر الذي يأتي، وفيه: فألقى السكين، ووجه إدخال هذا الباب بين أبواب الجهاد من حيث إن السكين أيضا من أدوات السلاح)) (۴)
((**حدثنا ابواليمان اخبرنا شعيب عن الزهري وزاد: فالقى السكين**)): دا د حضرت عمرو بن امیه ضمری رضی الله عنه د حدیث یو بل طریق دې اودا طریق امام بخاری رحمه الله ځکه ذکر کړیدې چه ترجمه او حدیث کښې مطابقت پیداشی چه په دې کښې صراحت سره د سکین لفظ موجود دې او په وړاندینی روایت کښې د دې صراحت نه وو. (۵)
او د زاد چه کوم فعل دی په هغې کښې دا دریواړه احتمالات دی چه د هغې فاعل زهری وی، جعفر بن عمرو وی یا د امام بخاری رحمه الله شیخ ابوالیمان. (۶)

---

۱) (حواله بالا-
۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۹۷)-
۳) (کشف الباری کتاب الأطعمة (ص ۱۱۱)-
۴) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۹۷)-
۵) (حواله بالا وإرشاد الساری (ج ۵ ص ۱۰۴)-
۶) (عمدة القاری (ج ۱۴ ص ۱۹۷)-

۹۲- بَاب: مَا قِيلَ فِي قِتَالِ الرُّومِ

دَ ترجمة الباب مقصد حضرت امام بخاری رحمه الله دَ ې ترجمة الباب لاندې دَ اهل روم خلاف دَ جهاد فضیلت بیانول غواړی. (۱)

او حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه دَ امام بخاری رحمه الله دَ دې باب دَ ترجمه نه مقصد دَ هغه قومونوبیان کول دی چه کومو سره نبی اکرم صلی الله علیه وسلم (یا دَ هغه امت) جنګ کړیدې. (۲)

دَ رومیانودَ نسل تحقیق: علامه جوهری رحمه الله فرمائی چه اهل روم، روم بن عیصو بن اسحاق بن ابراهیم دَ اولاد نه دې. (۳) او علامه رقاشی رحمه الله فرمائی چه دا ابن لیطابن یونان بن یافث بن نوح علیه السلام دَ اولاد نه دی. (۴)

دا هم وئیلې شوی دی چه اهل روم دَ خپل جداعلی رومی طرف ته منسوب کیږی.دوی ته روماس هم وئیلې شو او همدغه سړې دَ مشهور ښار روم بانی دې. (۵)

خو دَ حضرت شاه صاحب وینا دا ده چه روم په اصل کښې دَ مشهور ملك اټلی لقب وو. کله چه په دې کښې بلوې راپیدا شوې او هغوی دَ اختلافاتو ښکار شو نو څه خلقو اټلی پریخودو او قسطنطنیه کښې آباد شو نو رومیان هم نصاری دی.(فیض الباری (ج۳ص۴۳۷)-

[۲۷۶۶] حَدَّثَنِي إِسْحَاقُ بْنُ يَزِيدَ الدِّمَشْقِيُّ حَدَّثَنَا يَحْيَى بْنُ حَمْزَةَ قَالَ حَدَّثَنِي ثَوْرُ بْنُ يَزِيدَ عَنْ خَالِدِ بْنِ مَعْدَانَ أَنَّ عُمَيْرَ بْنَ الْأَسْوَدِ الْعَنْسِيَّ حَدَّثَهُ أَنَّهُ أَتَى عُبَادَةَ بْنَ الصَّامِتِ وَهُوَ نَازِلٌ فِي سَاحَةِ حِمْصَ وَهُوَ فِي بِنَاءٍ لَهُ وَمَعَهُ أُمُّ حَرَامٍ قَالَ عُمَيْرٌ فَحَدَّثَتْنَا أُمُّ حَرَامٍ (۶) أَنَّهَا سَمِعَتِ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ الْبَحْرَ قَدْ أَوْجَبُوا قَالَتْ أُمُّ حَرَامٍ قُلْتُ يَا رَسُولَ اللَّهِ أَنَا فِيهِمْ قَالَ أَنْتِ فِيهِمْ ثُمَّ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَوَّلُ جَيْشٍ مِنْ أُمَّتِي يَغْزُونَ مَدِينَةَ قَيْصَرَ مَغْفُورٌ لَهُمْ فَقُلْتُ أَنَا فِيهِمْ يَا رَسُولَ اللَّهِ قَالَ لَا [ر: ۲۶۳۶]

تراجم رجال

۱- اسحاق بن یزید الدمشقی: دا ابوالنصر اسحاق بن ابراهیم بن یزید فرادیسی رحمه الله دې. اکثر دَ نیکه طرف ته منسوب شوې او په اسحاق بن یزید سره بللې شی. (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج۱۴ص۱۹۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۲)-
۲) (فیض الباری (ج۳ص۱۳۷)-
۳) (حواله بالا وحاشية الجمل على الجلالين(ج۶ص۸۶)-
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۲)-
۵) (حواله بالا-
۶) (قوله: ام حرام: الحديث مر تخريجه فی أوائل الجهاد باب دلدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-
۷) (دَ دوی دَ حالاتودَپاره اوګورئ کتاب الزکاة باب ماأدی زکاته فلیس بکنز-

۲-یحیی بن حمزة: دا ابوعبدالرحمن یحیی بن حمزه بن واقدحضرمی رحمه الله دی. (۱)

۳-ثور بن یزید: دا ابوخالد ثور بن یزید کلاعی حمصی رحمه الله دی. (۲)

۴-خالدبن معدان: دا ابوعبدالله خالد بن معدان حمصی کلاعی رحمه الله دی. (۳)

۵-عمیربن الاسودالعنسی: داد شام مشهور عابد او زاهد مخضرم تابعی حضرت عمیر بن الاسود، شامی، دمشقی، حمصی رحمه الله دی. د دوی کنیت ابوعبدالرحمن او ابوعیاض دی. او همدې عمرو بن الاسود رحمه الله هم دی. (۴)

دوی د حضرت عمر، ابن مسعود، معاذ بن جبل، عبادة بن صامت، عرباض بن ساریه، معاویه، عبدالله بن عمرو بن عاص، جناده بن امیه، ابوهریره، أم المؤمنین عائشه او ام حرام بنت ملحان رضی الله عنهم نه د حدیث روایت کوی.

اود دوی نه د دوی خوئ حکیم بن عمیر، مجاهد، خالدبن معدان، شریح بن عبید کثیربن ابی کثیر، نصر بن علقمه، ابراهیم بن مسلم، هجری او زیاد بن فیاض رحمهم الله وغیره روایت کوی. (۵)

ابن سعد رحمه الله فرمائی ((کان قلیل الحدیث، ثقة)) (۶)

عجلی رحمه الله فرمائی ((شامی تابعی ثقة)) (۷)

ابن حبان په (کتاب الثقات) کښې د هغوی ذکر کړیدې او فرمائیلی دی ((من عباد أهل الشام وزهادهم)) (۸)

ابن عبدالبر رحمه الله فرمائی ((أجمعوا على أنه كان من العلماء الثقات)) (۹)

حافظ ابن حجر رحمه الله فرمائی ((ثقة عابد)) (۱۰)

د مسند احمد رحمه الله په روایت کښې دی چه حضرت عمر رضی الله عنه د هغه باره کښې فرمائیلی دی ((من سرّه أن ينظر إلى هدى رسول الله صلى الله عليه وسلم فلينظر إلى هدى عمرو بن الأسود)) (۱۱)

---

۱) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب الجنائز باب ماینهی من الحلق عند المصیبة-

۲) (د دوی د حالاتو د پاره اوګورئ کتاب البیوع باب کسب الرجل وعمله بیده-

۳) (حواله بالا-

٤) (تهذیب الکمال (ج۲۱ص٥٤٣) وسیر أعلام النبلاء (ج٤ص۷۹)-

۵) (شیوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج۲۱ص٥٤٤)-

۶) (طبقات ابن سعد (ج۷ص٤٤٥)-

۷) (تعلیقات تهذیب الکمال (ج۲۱ص٥٤٥)-

۸) (الثقات لابن حبان (ج۵ص۱۷۱)-

۹) (تهذیب الکمال (ج۸ص۵)-

۱۰) (التقریب (٤١٨)رقم (٤٩٨٩)-

۱۱) (مسند الإمام أحمد (ج۱ص۱۸) حلیة الأولیاء (ج۵ص۱۵۶) والکاشف (ج۲ص۷۲)-

یعنی چه څوك په دې خبره کښې خوشحالي محسوس کوی چه د رسول الله ﷺ اخلاق ته اوګوری نو هغوی دې د عمرو بن الاسود رحمه الله اخلاق او سیرت ته اوګوری. یعنی د هغوی اخلاق مبارك او سیرت بعینه د رسول الله ﷺ د اخلاق او سیرت مطابق وو. هغه د رسول الله ﷺ د اخلاقو نمونه وه.

عبدالرحمن بن جبیر فرمائی چه عمرو بن الاسود د حج نه پس، کله مدینې منورې ته اورسیدو نو مونځ کولو کښې په هغه باندې د حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنه نظرپریوتلو، تپوس ئې اوکړو دا څوك دې؟ اوخودلې شو چه د شام اوسیدونکې دې، عمرو بن الاسود نوم ئې دې نو حضرت ابن عمر رضی الله عنه اوفرمائیل:

((ما رأیت أحدا أشبه صلاة، ولا هدیا، ولا خشوعا، ولا لبسة برسول الله صلی الله علیه وسلم من هذا الرجل))(۱)

یعنی مونځ، اخلاق سیرت، خشوع، او لباس کښې د دې سړی نه ډیر د رسول الله ﷺ مشابه ما بل څوك نه دی لیدلی.

د امام ترمذی رحمه الله نه علاوه باقی اصحاب اصول سته د دوی نه روایات اخستی دی.(۲) او په بخاری شریف کښې د دوی نه صرف یو حدیث یعنی حدیث باب مروی دې. (۳)

دحضرت معاویه رضی الله عنه دحکومت په زمانه کښې دهغوی انتقال اوشو(۴) رحمه الله تعالی رحمة واسعة.

تنبیه: ابوموسی المدینی رحمه الله د ابن ابی عاصم په حواله سره نقل کړی دی چه حضرت عمیر بن الاسود صحابی وو لیکن دا صحابی نه وو، بلکه د صحابه کرامو نه روایت کوی.

ابوموسی رحمه الله فرمائی: ((ولیس بصحابی، إنما یروی عن الصحابة)) (۵)

قوله: أنه أتی عبادة بن الصامت، وهو نازل في ساحة حمص، وهو في بناء، ومعه أم حرام: عمیر بن الاسود رحمه الله فرمائی چه هغه حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه له لاړو کوم وخت چه هغه د حمص په غاړه په خپل یو محل کښې وو او هغه سره د هغه بی بی حضرت ام حرام رضی الله عنها هم وه.

د حضرت عباده بن صامت رضی الله عنه حالات (کتاب الإیمان) کښې (۶) او د حضرت ام حرام رضی الله عنها تذکره (کتاب الجهاد) په شروع کښې راغلې دی.(۷)

قوله: ثم قال النبي صلی الله علیه وسلم: أول جیش من أمتي یغزون

---

۱) (سیر أعلام النبلاء (۴ص۷۹)-
۲) (الکاشف (ج۲ص۷۲) وتهذیب الکمال (ج۲۱ص۵۴۵)-
۳) (عمدة القاری (۱۴ص۱۹۸) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۲)-
۴) (تهذیب الکمال (ج۲۱ص۵۴۵) وسیر أعلام النبلاء (ج۴ص۸۱)-
۵) (تهذیب التهذیب (ج۸ص۵)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۴۸)-
۷) (کتاب الجهاد باب الدعاء بالجهاد والشهادة للرجال والنساء-

مدینة قیصر مغفورلهم، فقلت: أنافیهم یارسول الله؟ قال: لا: بیا نبی کریم ﷺ ارشاد اوفرمائیلو، زما په امت کښې د ټولو نه اول کوم خلق چه د قیصر په حکومت کښې جهاد کوی د هغوی بښنه شویده. ماعرض اوکړو یارسول الله! آیا زه په هغوی شامل یم؟ هغوی اوفرمائیل نه. په حدیث باب کښې مدینه قیصر نه مراد قسطنطنیه ده، چه د قیصر دارالخلافه او پایه تخت وو. (۱)

او په حدیث کښې امت محمدیه د هغه لښکر د پاره د بښنې وعده او زیرې ورکړې شویدې. څوك چه په هغه باندې په رومبی ځل حمله اوکړی او هلته جنګ اوکړی.

دینه کومه غزوه مراد ده؟: د جمهورو شارحینو په دې اتفاق دې چه دلته د قسطنطنیه اولنئی غزا مراد ده او د اکثرومورخینو اتفاق دې چه دا اولنۍ غزا چه د قیصر خلاف شوې وه د دې مشری یزید بن معاویه کړې وه او دا د ۵۲ هجری واقعه ده. (۲)

او په دې غزوه کښې جلیل القدر صحابه کرام مثلاً حضرت ابوایوب انصاری، ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او حسین بن علی رضی الله عنهم هم شریك وو. (۳)

د حدیث باب نه د یزید په فضیلت باندې استدلال: د دې نه علامه مهلب رحمه الله د یزید بن معاویه په فضیلت او نجات باندې استدلال کړیدې. ځکه چه هغه د دغه لښکر امیر ووکوم چه په رومبی ځل د قیصر په حکومت د قبضې د پاره جنګ کړې وو. (۴)

خو د مؤرخینو دا قول ډیرو علماؤ ردکړې دې، چه د هغې مختلف وجوهات لاندې ذکر دی.

① د قیصر خلاف جنګ کونکی لښکر په تعیین کښې مختلف روایات دی. ځکه چه په قسطنطنیه باندې د قبضې جنګ د حضرت معاویه رضی الله عنه په دور خلافت کښې څوځل شویدې. او په دې کښې هم څه شك نشته چه په بعض جنګونو کښې یزید بن معاویه امیرو و خو د دې نه دا نه لازمیږی چه هغه دې د اولنی لښکر هم امیر وی. علامه عینی لیکلی دی چه حضرت معاویه رضی الله عنه یو لښکر د سفیان بن عوف په مشرتیا کښې د قیصر حکومت طرف ته لیګلې وو چه د رومیانو په ښارونو کښې ورننوتلې وو او په دې لښکر کښې حضرت ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او ابوایوب انصاری رضی الله عنهم غوندې صحابه کرام هم وو. (۵)

نور فرمائی چه ډیره ښکاره خبره دا دې چه دا ټول صحابه کرام د سفیان سره وو نه چه یزید بن معاویه سره، په دې وجه چه یزید بن معاویه د دې قابل نه وو چه د دغه شان صحابه کرام رضی الله عنهم دې د یزید د حکم لاندې شی. (۶)

---

۱) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶)-

۲) (قال العینی وعزاه إلی صاحب المرأة، انظر عمدةالقاری ((ج۱۴ص۱۹۸) وقال الأثیر: فی سنة تسع وأربعین(۳۹) وقیل سنة خمسین. انظر الکامل (ج۳ص۲۲۷)-

۳) (الکامل (ج۳ص۲۲۷) وتکملة فتح الملهم (ج۳ص۴۵۶)-

۴) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۷)-

۵) (عمدةالقاری (ج۱۴ص۱۹۸)-

۶) (حواله بالا-

② دَ بعض روایاتو نه معلومیږی چه حضرت معاویه رضی الله عنه سفیان بن عوف لیګلې وو بیا ئې وریسې یزید هم اولیګلو لکه چه ابن الاثیر په خپل مشهورتاریخ (الکامل) کښې ذکرکړی دی.(١) که چرې دا روایت صحیح او درست دې نودا په دې خبره دلالت کوی چه رومښې سرې کوم چه قسطنطنیه طرف ته روان شو هغه سفیان بن عوف دې، بیا روستو یزید بن معاویه د هغه شاته روان شو. نو اوس به دا ونیلې کیږی چه دَ یزید اولیت او تقدم ثابت نشو بلکه سفیان بن عوف اودَ هغوی ملګرو ته اولیت او مرتبه حاصله شوه.(٢)

③ علامه ابن التین او ابن المنیر رحمهما الله فرمائی چه دَ یزید بن معاویه په دې عموم کښې داخلیدلو سره دا نه لازمیږی چه هغه دَ څه خاص دلیل په وجه دَ دې عموم نه رابهر هم شی. څکه چه په دې باب کښې دَ اهل علم نه دَ چا هم اختلاف نشته چه دَ نبی اکرم ﷺ دا قول مبارك ((مغفور لهم)) په یو شرط سره تړلې شویدې چه هغه خلقو دَ مغفرت اهل اوقابل هم وی، نو که یو سړې په دې غزوه کښې دَ شرکت نه پس مرتد شی نو دَ ټولو په نزد په دې خبره اتفاق دې چه هغه به په دې عموم کښې نه داخلیږی. نو معلومه شوه چه دَ مغفور نه مراد دا

---

١) (قال ابن الأثیر الجزری رحمه الله فی هذه السنة(٤٩) سیَّر معاویة جیشا کثیفًا إلی بلاد الروم للغزاة، وجعل علیهم سفیان بن عوف، وأمرابنه یزید بالغزاة معهم، فتثاقل واعتل، فأمسک عنه أبوه، فأصاب الناس فی غزاتهم جوعٌ ومرض شدید، فأنشا یزید یقول:

ما إن أبالی بما لاقت جموعُهم — بالغذ قدونة من حمی ومن موم

إذا اتکأت علی الأنماط مرتفقا — بدَیر مرانٍ عندی أم کلثوم

وأم کلثوم امرأته..... فبلغ معاویة شعره، فأقسم علیه لیلحقن بسفیان فی أرض الروم لیصیبه ما أصاب الناس، فسار ومعه جمع کثیر، أضافهم إلیه أبوه، وکان فی هذا الجیش ابن عباس، وابن عمر، وابن الزبیر، وأبوایوب الأنصاری، وغیرهم......فأوغلوافی بلادالروم حتی بلغوا القسطنطنیة فاقتل المسلمون والروم.... إلخ. الکامل (ج٣ص٢٢٧) وانظرأیضًا معجم البلدان للحموی(ج٢ص٥٣٤) کلمة دیر مران و(ج٤ص ١٨٨) کلمة غذقدونة. علامه ابن الاثیر جزری رحمه الله فرمائی چه هم په دې کال یعنی ٤٩ هجری کښې حضرت معاویه رضی الله عنه دَ غزوې دَ پاره یو لوئ لښکر دَ بلاد روم طرف ته روان کړو او سفیان بن عوف ئې دَ دې لښکر امیر مقرر کړو او خپل ځوئ یزید ته د دې خلقو سره په غزوه کښې د شریکیدو حکم اوکړو. لیکن یزید سستی اختیار کړه او بهانې مانې ئې لټولې. د یزید پلار معاویه رضی الله عنه هغه په خپل حال پریخودو. په دې جنګ خلقو ته ډیره ولږه او مرض اولګیدو نو یزید دا شعرونه ونیل: "مقام غذقدونه کښې چه دَ هغوی لښکر ته کومه تبه وغیره پریشانی وشوه د هغې ماته هیڅ پرواه نشته څکه چه په دیر مروان مقام باندې په قالین باندې بنه په مزه کښې تکیه وهلې یم، زما سره ام کلثوم ده. او ام کلثوم دِ یزید د ښځې نوم دې..... حضرتِ معاویه رضی الله عنه ته چه کله دَ یزید دا شعرونه اورسیدل نو هغه دَ یزید نه قسم واخستو چه هغه به دَ روم په زمکه باندې دَ سفیان بن عوف سره ملاویږی. نو هغه یو لښکر جرار خان سره بوتلو کوم چه د هغه پلار د امداد په توګه هغه سره کړې وو. په دې لښکر کښې حضرت ابن عباس، ابن عمر، ابن الزبیر او ابوایوب انصاری رضی الله عنهم وغیره هم شامل وو...... نو دا خلق بلاد روم کښې دننه شو او تردې چه قسطنطنیه ته اورسیدل نو مسلمانانو او رومیانو په مینځ کښې سره جنګ وشو.....

٢) (تکملة فتح المهلم (ج٣ص٤٥٧)-

دي چه په ده كښې د مغفرت شرط هم موندلې شی.(١)
د دې دريو وجوهاتو په بنا اكثر علماء كرامو د علامه مهلب رحمه الله قول رد كړيدې.
ليكن روايات خو په دې باره كښې مختلف دی چه په قسطنطنيه باندې كوم لښكر او رومبی ځل حمله كړې وه. په هغې كښې د ډيرو احتمالاتو گنجائش هم دې. مگر په هغې كښې اكثر په دې خبره دلالت كوی چه د رومبی لښكر مشری د يزيد په لاس كښې وه د څه تائيد چه مسند احمد (٢) طبقات ابن سعد (٣) او البداية والنهاية (۴) د رواياتو نه كيږی.

د يزيد بن معاويه د نبی اكرم صلی الله عليه وسلم د قول ((مغفورلهم)) په عموم كښې د داخليدلو يا نه داخليدلو باندې د ټولو نه بهتر او معتدل قول د حضرت شاه ولی الله محدث دهلوی رحمه الله دې. فرمائی:

((قوله: ‹‹مغفورلهم››، تمسك بعض الناس بهذا الحديث فی نجاة يزيد، لأنه كان من جملة هذا الجيش الثانی، بل كان رأسهم ورئيسهم علی مايشهد به التواريخ، والصحيح أنه لايثبت بهذا الحديث إلا كونه مغفوراله ما تقدم من ذنبه علی هذه الغزوة، لأن الجهاد من الكفارات، وشأن الكفارات إزالة آثار الذنوب السابقة عليها، لا الواقعة بعدها، نعم، لوكان مع هذا الكلام أنه مغفور له إلی يوم القيامة يدل علی نجاته، وإذا ليس فليس، بل أمره مفوّض إلی الله تعالی فيما ارتكبه من القبائح بعد هذه الغزوة، من قتل الحسين رضی الله عنه، وتخريب المدينة، والإصرار علی شرب الخمر، إن شاء عفا عنه، وإن شاء عذبه، كما هو مطرد فی حق سائر العصاة..))(۵)

يعنی د رسول الله صلی الله عليه وسلم مبارك ارشاد ((مغفورلهم)) نه بعضو خلقو د يزيد د نجات استدلال كړيدې. ځكه چه هغه هم د دې دوئم لښكر يوحصه وو، بلكه د لښكر مشر او قائد وو لكه چه د تاريخ كتابونه په دې گواه دی. خو صحيح خبره دا ده چه د دې حديث نه صرف دومره ثابتيږی چه په دې غزوه كښې د شركت نه وړاندې كومه د هغه گناه وه هغه معاف كړيشوه ځكه چه جهاد د كفاراتو د قبيل نه دې او د كفاراتو شان دا وی چه د هغې نه وړاندې كومه گناه شوې وی هغه ختمه كړی نه چه روستو واقع شوی گناهونه ختمه وی. اوكه دې كلام سره دا هم وې چه د قيامته پورې د هغه مغفرت وشو نو دا حديث د يزيد په نجات باندې دلالت كوی خو كه دا خبره نه وی نو هغه هم نشته. (يعنی چه كله ترقيامت پورې د مغفرت

١) (حواله بالا وفتح الباری (ج٦ص١٠٢) وعمدة القاری (ج١٤ص١٩٩) وأوجز المسالك (ج٨ص٣٨٢) وتعليقات لامع الدراری (ج٧ص٢٤٤)-
٢) أخرج الإمام أحمد فی مسنده (ج٥ص٤٢٣) بسنده عن أبی ظبيان قال: غزا أبوأيوب مع يزيد بن معاوية...
٣) (أخرج ابن سعد فی طبقاته (ج٣ص٤٨٥) بسنده عن محمد قال: شهد أبوأيوب بدراً......... قال: فمرض، وعلی الجيش يزيدبن معاوية، فأتاه يعوده..... په دې روايت كښې د مرض نه مراد د ابوايوب انصاری مرض الموت دې. او دا د ټولو په نزد مسلمه ده چه د حضرت ابو ايوب انصاری رضی الله عنه مرگ د قسطنطنيه په غزوه كښې شوی دې-
٤) (البداية والنهاية (ج٨ص٥٨-٥٩)-
٥) (رسالة شرح التراجم أبواب البخاری المطبوع مع صحيح البخاری (ص٣١)-

ذكر نشته نود يزيد نجات هم ثابت نه دې) بلكه يزيد چه د دې غزوې نه پس د كومو قبائحو ارتكاب كړې دې د هغه معامله د الله تعالى په حواله ده، لكه د حضرت امام حسين بن على رضی الله عنهما شهادت، په مدينه منوره كښې تخريب كارى او فساد او په شرابو څكلو باندې اصرار وغيره كول، كه الله تعالى اوغوښتل نو هغه به معاف كړى يا به سزا وركړى، لكه چه د نورو ټولو ګناهګاراتو باره كښې حكم دې.

په خليفه يزيد بن معاويه باندې لعنت كولو حكم: خليفه يزيد بن معاويه باندې لعنت كول جائز دى كه نه؟ مشهوره اختلافى مسئله ده. په كومه كښې چه د امت اكثر خلق د افراط او تفريط ښكار دى. يوه طبقه خو هغه ده چه په يزيد باندې لعنت كول حق ګنړى او دونمه ډله هغه ده چه دهغه د بعض فضائلو اومناقبو قائله ده اوپه هغه باندې لعنت كول جائزنه ګنړى.

مونږ دلته دا مسئله واضح كولو د پاره د حضرت فقيه النفس رشيداحمد ګنګوهى رحمه الله د فتاوې مجموعه (فتاوى رشيديه) نه يو اوږد اقتباس نقل كړيدې، چه د سوال او جواب په صورت كښې دې. په څه سره چه د دې مسئلې د حقيقت او په حكم په پوهيدلو كښې مدد ملاوشى:

سوال: يزيد چا چه حضرت امام حسين رضی الله عنه شهيد كړې وو هغه د لعن قابل دې كه نه؟ اګركه په لعنت كولو كښې احتياط كول پكار دى. ليكن ډيرو اكابرِ دين په يزيدباندې لعنت كول تحرير كړى دى.لكه حضرت ام سلمه رضی الله عنها فرمائى چه د شهادت په شپه ما يو غيبى آواز واوريدو چه وئيلې:

أيها القاتلون جهلا حسينا	بشروا بالعذاب والتذليل
قد لعنتم على لسان ابن داود	وموسى و حامل الإنجيل

((كذا فى تحرير الشهادتين))(١) ((وصواعق محرقة)) او امام جلال الدين سيوطى رحمه الله (تاريخ الخلفاء) كښې تحريرفرمائى ((قال صلى الله عليه وسلم: من أخاف أهل المدينة أخافه الله، وعليه لعنة الله والملائكة والناس أجمعين)) (رواه مسلم)(٢)

((وكان سبب خلع أهل المدينة له أن يزيد أسرف فى المعاصى)) (٣)

او په دونم ځائ كښې فرمائى ((فقتل وجيء برأسه فى طست حتى وضع بين يدى ابن زياد، لعن الله قاتله وابن زياد، ومعه يزيد....))(٤)

او بعض محققين په شان د امام جوزى رحمه الله (٥)

---

(١) (دلائل النبوة للأصبهاني (ج٢ص٥٥٣) الصواعق المحرقة (ص٢١٨)-

٢) (الحديث أخرجه مسلم فى صحيحه، كتاب الحج باب من أراد أهل المدينة بسوء..... رقم (١٣٨٧-١٣٨٨)

٣) (تاريخ الخلفاء للإمام سيوطى (ص٢٠٩)-

٤) (حواله بالا(ص٢٠٧)-

٥) (النبراس شرح شرح العقائد (ص٣٣١)-

او ملا سعد الدين تفتازاني (١) وغيرهما رحمهم الله هم د لعن قائل دى. مولانا قاضى ثناء الله صاحب پانى پتى رحمه الله خپلو مكتوباتو كښې ليكى:

«وجه قول جواز لعن آنست كه ابن جوزى روايت كرده كه قاضى ابويعلى دركتاب خود "معتمدالاصول" بسندخود ازصالح بن احمدبن حنبل روايت كرده كه گفتم پدر خود راكه اے پدر! مردم گمان مى برندكه ما مردم يزيد رادوست مى داريم.احمد گفت كه اے پسر!كسے كه ايمان بخدا و رسول داشته باشد اورا دوستى يزيد چگونه رواباشد؟ وچرالعنت نه كرده شود بركسيكه خدا بروئے دركتاب خود لعنت كرده؟ گفتم درقرآن كجابريزيد لعنت كرده است؟ احمد گفت ﴿فهل عسيتم إن توليتم الخ﴾ (٢) او په بل مكتوب.... كښې دى:

غرض كه كفر بريزيد از روايت معتبره ثابت مى شود، پس او مستحق لعن است، اگرچه درلعن گفتن فائده نيست، ليكن «الحب فى الله والبغض» مقتضى آنست (٣) والله أعلم-

د دې مذكوره عبارتونو نه معلوميږى چه بعض حضرات د كفر هم قائل وو او بعض حضراتو اكابردين لعن جائزنه گڼرلو. د دې دپاره چه د يزيد د كفر حال محقق نه دې نو هغه د لعن قابل نه دې، نو يزيدته كافر وئيل يا لعن كول جائز دى كه نه؟ مدلل ارقام اوفرمائې.

جواب: صحيح حديث دې چه كله څوك په چا لعنت كوى نو كه هغه سړې د لعنت قابل دې نو په هغه باندې لعن پريوزى گنى نو په لعنت كونكى باندې رجوع كيږى. (۴)

نو چه تركومې د يو سړى كفر محقق شوې نه وى په هغه باندې لعنت نه دى كول پكار څكه چه په خپل ځان د لعنت كيدو انديښنه ده. نو د يزيد هغه كارونه كه هر څومره د لعن كولو موجب دى خو چه چاته د محقق اخبارونه او قرائنو نه معلومه شوه چه هغه په دغه مفاسدو

---

١) (قال العلامة سعدالدين التفتازاني فى شرح العقائد (ص١١٦) وانما اختلفوا فى يزيد بن معاوية حتى ذكر فى الخلاصة وغيره أنه لاينبغى اللعن عليه ولاعلى الحجاج، لأن النبى عليه السلام نهى عن لعن المصلين، ومن كان من أهل القبلةو ومانقل من النبى عليه السلام من اللعن لبعض من أهل القبلة فلما أنه يعلم من أحوال الناس مالا يعلمه غيره، وبعضهم أطلق اللعن عليه، لما أنه كفرحين أمر بقتل الحسين،وانفقوا على جواز اللعن على من قتله أو أمربه، أو أجازه، ورضى به، والحق أن رضا يزيد بقتل الحسين واستشاره بذلك وإهانة أهل بيت النبى عليه السلام مما تواتر معناه، وإن كان تفاصيله أحاداً، فنحن لانتوقف فى شأنه بل فى إيمانه لعنة الله عليه وعلى أنصاره وأعوانه- دا خود علامه تفتازانى رحمه الله موقف شو ليكن علامه زبيدى رحمه الله په (اتحاف) كښې د علامه تفتازانى رحمه الله په موقف باندې رد كولو سره د تفتازانى رحمه الله د عبارت نقل كولو نه پس ليكى: أنظر هذاالكلام من هذاالمحقق، مع أنه من كبار أئمة الشافعية وقواعد مذهبه تقتضى عدم اللعن. اتحاف السادة المتين (ج٩ص٢٠٦) كتاب آفات اللسان، الآفة الثامنة: اللعن-

٢) (الصواعق المحرقة (ص٢٢٠)-

٣) (أخرجه الإمام ابوداود فى سننه عن أبى ذر رضى الله عنه أن رسول الله صلى الله عليه وسلم قال: أفضل الأعمال الحب فى الله والبغض فى الله. كتاب السنة باب مجانبة أهل الأهواء وبغضهم رقم (٤٥٩٩)- مقتضى آنست))

٤) (عن أبى الدرداء رضى الله عنه قال: سمعت رسول الله صلى الله عليه وسلم يقول: إن العبد إذا لعن شيئا صعدت اللعنة إلى السماء.....فإذا لم تجد مساغارجعت إلى الذى لُعِن، فإن كان لذلك، وإلارجعت إلى أهلها. انظر سنن أبى داؤد كتاب الأدب باب فى اللعن رقم (٤٩٠٥)-

راضي او خوشحاله وو او هغه ئی ښه او جائز ګڼړلې وو او بغير د توبې نه مړشو نو هغه د لعن د جواز قائل دې او مسئله هم داسې ده، چه کوم علماء په دې کښې تردد کوی چه په اول کښې هغه مؤمن وو د دې نه پس هغه د دې افعالو مستحق وو که نه وو او ثابته شوه که نه، تحقيق نه دې شوې. نو بغير د تحقيق نه د دې امر لعن جائز نه دې. د علماؤ هغه ډله په وجه د حديث د مسلم د لعن نه منع کوی او دا مسئله حق هم ده. نود جواز او عدم جواز مدار په تاريخ باندې دې او مونږ مقلدينوته احتياط په سکوت کښې دې ځکه که لعن کول جائز دی نو لعن نه کولو کښې هم څه بدی نشته. لعن کول نه فرض دی، نه واجب،نه سنت نه مستحب، محض مباح دی اوکه هغه محل نه دې نو پخپله په معصيت کښې اخته کيدل ښه نه دی. فقط والله اعلم. (١)

د بحث خلاصه: د يزيدباره کښې د دې سوال او جواب خلاصه دا شوه چه په دې مسئله کښې د امت د علماؤ درې موقفه دی: ① لعنت بريزيد ② عدم لعنت ③ توقف او سکوت.

بعض علماء په يزيدباندې د لعنت وئيلو قائل دی لکه امام احمد، علامه ابن الجوزی، علامه تفتازانی،قاضی ابويعلی موصلی،کياالهراسی اوقاضی ثناءالله پانی پتی ﷺ وغيره(٢) اود بعضو علماؤ وينا ده چه په يزيد باندې لعنت کول جائز نه دی لکه امام غزالی (٣) علامه ابن تيميه، حافظ ابن حجر هيثمی او حافظ ابن الصلاح ﷺ وغيره (۴) بلکه بعض خلق خود هغه د بعض فضائلو او مناقبو هم قائل دی لکه چه د علامه مهلب ﷫ قول چه اوس لږ وړاندې تيرشو.

او جمهورمحققين دريم موقف ته ترجيح ورکړې چه په دې مسئله کښې سکوت اختيار کړيشی. متقدمينو کښې مصطفی بن ابراهيم تونسی حنفی، امام قاسم بن قطلوبغا(۵) علامه زبيدی(۶) ﷺ او متاخرينوکښې مولانا ابوالحسنات عبدالحئ لکهنوی، حضرت شيخ الحديث محمد زکريا (٧) حکيم السلام مولانا محمدطيب (٨) حکيم الامت مولانا اشرف علی تهانوی (٩) ﷺ اود نورو علماء ديوبند هم دغه مسلك دې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: ترجمة الباب سره د حديث مطابقت د رسول الله ﷺ

---

١) (فتاوی رشيديه مبوب (ص٧۶-٧٨) وتاليفات رشيديه (ص٨٣-٨٤)-

٢) (حواله بالا البداية والنهاية (ج٨ص٢٢٣) شهيدکربلا اور يزيد (ص١٤١) والنبراس (ص٣٣١) وحياة الحيوان (ج٢ص١٥٧) باب الفاء کلمة الفهد-

٣) (إحياء العلوم الدين (ج٣ص ١٢٥)-

٤) (إتحاف السادة المتقين (ج٩ ص ٢٠٥)-

٥) (حواله بالا (ص٢٠٧)-

٦) (قال الإمام الزبيدی ﷫ وهناك قول ثالث وهو: التوقف وتفويض أمره إلی الله..... حواله بالا) ص٢٠۶)

٧) (تعليقات لامع الدراری (ج٧ص٣۴۶) وذکر الشيخ عبدالحئ فی فتاواه (مجموعة الفتاوی (ج١ص۶١) عن المسامرة وشرحه أن الطرقة الثابتة القديمة فی شأن يزيد التوقف ورجع أمره إلی الله-

٨) (شهيدکربلا اور يزيد (ضص١٤۶)-

٩) (إمداد الفتاوی (ج١ص٤٢۶) وأيضًا انظر لهذه المسألة الصواعق المحرقة (ص٢١٨-٢٢١)-

دي جمله ((أول جيش من أمتي يغزون مدينة قيصر مغفور لهم)) كښې دي. دلته دَ روميانو سره دَ جهاد فضيلت بيان كړيشوي دي. او (مدينه قيصر) نه قسطنطنيه مراد ده چه نن صبا دَ استنبول په نوم مشهور دي.

٩٣-بَاب: قِتَالِ الْيَهُودِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب لاندې امام بخاري رحمه الله دَ يهودو متعلق دَ نبى اكرم ﷺ يوه پيشنګوئى بيانول غواړى چه مسلمانان به يهودو سره جنګ كوى او دا هم دَ نبى عليه السلام دَ معجزاتو نه يوه معجزه ده دَ كومې ښكاره كيدنه چه په انشاء الله په راتلونكې زمانه كښې كيږى. (١)

[٢٧٦٧] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ مُحَمَّدٍ الْفَرْوِيُّ حَدَّثَنَا مَالِكٌ عَنْ نَافِعٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا(٢) أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تُقَاتِلُونَ الْيَهُودَ حَتَّى يَخْتَبِيَ أَحَدُهُمْ وَرَاءَ الْحَجَرِ فَيَقُولُ يَا عَبْدَ اللَّهِ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ [٣٣٩٨]

تراجم رجال

١-**اسحاق بن محمد الفروي:** دا ابويعقوب اسحاق بن محمد بن اسماعيل بن ابى فروه رحمه الله دي. دې د خپل قرنيكه ابوفروه طرف ته منسوب كيدلو سره فروى باندې بللې شى.(٣)
دَ ده نه امام بخاري رحمه الله په واسطه سره هم روايت كړيدې. (٤)
هم دَ ده دَ نوم په شان يو بل راوى هم دې. اسحاق بن عبدالله بن ابى سفروه چه ضعيف دې او دې (ابن عبدالله) دَ اسحاق بن محمد دَ پلار تره دې. (٥) په دې
وجه د اشتباه نه بچ كيدل پكار دى. (٦)

٢-**مالك:** دامشهورامام فقيه مدينه حضرت مالك بن انس رحمه الله دي. دَ ده تذكره ((بدء الوحى)) دَ دونم حديث لاندې تيره شويده. (٧)

---

١) (عمدة القاري (ج ١٤ص١٩٩)-
٢) (قوله: عن عبدالله بن عمررضى الله عنهما: الحديث أخرجه البخاري أيضًا كتاب المناقب باب علامات النبوة في الاسلام رقم (٣٥٩٣) ومسلم كتاب الفتن باب لاتقوم الساعة حتى يمر الرجل يقبر الرجل فيتمنى أن يكون مكان الميت من البلاء رقم (٧٣٣٥) والترمذى كتاب الفتن باب ماجاء فى علامة الدجال رقم (٢٢٣٦)
٣) (عمدة القاري (ج ١٤ص١٩٩) وفتح الباري (ج ٦ص١٠٣)-
٤) (فتح الباري (ج ٦ص١٠٣)-
٥) (حواله بالا-
٦) (اسحاق بن محمد الفروى، دَ دوى دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ كتاب الصلح باب قول الإمام لأصحابه.
٧) (كشف الباري (ج ١ص ٢٩٠) و كشف الباري (ج ٢ص ٨٠)-

۳-نافع: دا مشهور تابعی حضرت نافع مولی ابن عمر رحمه الله دی. (۱)

۴-عبدالله بن عمر رضی الله عنهما: دامشهور صحابی حضرت عبدالله بن عمر رضی الله عنهما دی. دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب الإيمان وقول النبی صلی الله عليه وسلم: بنی الإسلام علی خمس)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: أن رسول الله صلی الله عليه وسلم قال: تقاتلون اليهود: رسول الله ﷺ ارشاد دې چه تاسو خلق به یهودیانو سره قتال او جهاد کوئی.

دلته نبی اکرم ﷺ اګرچه مخامخ ناستو صحابه کرامو رضوان الله علیهم اجمعین ته خطاب اوفرمائیلو لیکن مراد ترینه نور امتیان دی. څکه چه په حدیث کښې ذکر شوې واقعه دَ حضرت عیسی علیه السلام دَ آسمان نه دَ تشریف راوړلو نه پس ښکاره کیږی او مسلمانان به هغه سره وی او یهودیان ((لعنة الله علیهم)) به دجال ((أعاذنا الله الجميع من فتنته)) سره وی. (۳)

قوله: حتى يختبئ أحدهم وراء الحجر فيقول: يا عبدالله، هذا يهودي ورائي فاقتله:
تردې چه د دې یهودیانونه به څوك د کانړی شاته پټ شی نو هغه کانړې به وائی اې د الله تعالی بنده دا زما شاته یهودی پټ شویدې دا قتل کړه.

مطلب دا چه مسلمانان به یهودیان یو یو راغونډوی او قتل کوی به ئی نو یهودیان به دَ پټیدلودَ پاره دَ کانړو آسرا اخلی خو هلته به هم نشی بچ کیدلی. څکه چه همدغه کانړی دَ کوم شاته چه دوی پناه اخستې وی هغه به مسلمانان راغواړی او خودنه کوی چه دلته زما شاته یو یهودی پټ ناست دې دا قتل کړه او دا صورت حال به هغه وخت پیښیږی کله به چه حضرت عیسی علیه السلام دجال ملعون قتل کړې وی. دَ سنن ابن ماجه په روایت کښې دَ حضرت ابوامامه الباهلی رضی الله عنه نه په دې سلسله کښې دا تفصیل هم نقل دې:

((.... قال عيسى عليه السلام: افتحوا الباب، فيفتح، ووراءه الدجال، معه سبعون ألف يهودي، كلهم ذو سيف محلى وساج، فإذا نظر إليه الدجال ذاب كـ ما يذوب الملح في الماء، وينطلق هاربا، ويقول عيسى عليه السلام: إن لي فيك ضربة لن تسبقني بها، فيدركه عند باب اللد الشرقي فيقتله، فيهزم الله اليهود، فلا يبقى شيء مما خلق الله عزوجل يتوارى به يهودي إلا أنطق الله ذلك الشيء، لاحجر، ولا شجر، ولاحائط، ولا دابة إلا الغرقدة، فإنها من شجرهم، لاتنطق، إلا قال: يا عبدالله المسلم، هذا يهودي، فتعال اقتله)) (۴)

حضرت عیسی علیه السلام به فرمائی چه دروازه کولاؤ کړئی، نو دروازه به کولاؤ کړیشی اودَ هغه شاته به دجال وی چا سره چه به اویا زره یهودیان وی ټولو سره به مزین توري او شنه

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب العلم باب ذکر العلم والفتيا في المسجد-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۶۳۷)-
۳) (عمدة القاری (ج۱۴ص۹۹) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۳) وإرشاد الساری (ج۵ص۱۰۵)-
۴) (سنن ابن ماجه کتاب الفتن باب فتنة الدجال وخروج عیسی بن مریم وخروج يأجوج.... رقم (۴۰۷۷)-

خادرونه وي. کله چه دجال دوي ته اوګوري نو داسې به ویلې شي لکه چه مالګه په اوبو کښې ویلې کیږي او تښتي به، او عیسی علیه السلام به فرمائي چه زه به په تاباندې یو داسې ګذار کوم په کوم کښې چه به ته زمانه وړاندې والې اونه کړې شې. نو هغه علیه السلام به دجال دَ مقام لد مشرقي دروازې سره راګیرکړي او هغه به قتل کړي، الله تعالی به یهودیانو ته شکست ورکړي، نو دَ الله تعالی په مخلوقاتو کښې به داسې یوځیز پاتې نشي دَ کوم شاته چه به چرته یو یهودي پټ شوې وي مګر دا چه الله تعالی به هغه څیز ګویان کړي، نه کاڼړې، نه ونه، نه څه ښناور او نه چرته دیوال بغیر دَ غرقده نه ځکه چه هغه دَ یهودیانو دَ ونونه یوه ونه ده چه خبرې به نه کوي، خوهریو څیز به دا وائي اې دَ الله تعالی مسلمانانو بندیګانو دا یهودي دې راشه دا قتل کړه.

دَ سنن ابن ماجه دَ ذکر شوي روایت نه دا هم معلومه شوه چه یهودیانوته به هیڅ څیز پناه نه ورکوي سوا دَ غرقد (۱)

دَ کاڼړي دَ وینا مطلب: لکه څنګه چه اوس تیرشو چه کاڼړي به خپل شاته پټ شوي یهودیان ښکاره کوي او وائي به ((یاعبدالله، هذا یهودی ورائی فاقتله)) نو په دې کښې دوه احتمالات دي:

① دا کلام په حقیقت باندې محمول دې او په دې کښې هیڅ استعاد نشته چه الله تعالی به دوي ته دَ وینا طاقت ورکړي او کاڼړي به وائي ((وهو علی کل شیء قدیر)) (۲)

② دا هم ممکنه ده چه دا کلام په مجاز باندې محمول وي او په دې کښې دې خبرې ته اشاره وي چه دَ یهودیانو جرړې به پریکړې شي او هغوي به بالکل ختم کړیشي. (۳) علامه عیني رحمه الله اولني احتمال ته ترجیح ورکړې ده ځکه چه دا خبره خو واضحه ده چه دَ الله تعالی دَ پاره خو دا کار څه مشکل نه دې چه هغه کاڼړو له دَ خبرو طاقت ورکړي. (۴)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ((تقاتلون الیهود)) (۵) چه په دې کښې دَ مستقبل متعلق یو خبر ورکړیشوې دې. چه مسلمانانو تاسو به یهودیانو سره جنګ کوئي په کوم کښې چه به آخر کار فتح هم ستاسو مقدر وي.

دَ حدیث باب یو خصوصیت: دَحضرت عبدالله بن عمر رضي الله عنهما دا حدیث دَ امام مالك دَ مرویاتو نه دې لیکن په موطا کښې نشته، نو دا دَ هغه احادیثونه دې دَ کومو تحدیث چه امام مالك رحمه الله د موطا نه بهر کړیدي.

او اسحاق بن محمد امام مالك رحمه الله نه دَ دې حدیث په روایت کښې متفرد هم نه دې بلکه دَ

---

۱) (غرقد یو قسم ازغنه ونه ده، علامه طیبي فرمائي ((هو ضرب من شجر العضاه وشجر الشوک والغرقدة واحدة)) انظر الکاشف عن حقائق السنن (ج۱۰ص۷۵)-

۲) (عمدة القاری (خ ۱٤ص۱۹۹) وشرح الأبی علی مسلم (ج۷ص۲۵۷)-

۳) (حواله بالا-

٤) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۱۹۹)-

۵) (حواله بالا-

هغه متابعت ابن وهب، معن بن عیسی، سعید بن داوُد او ولید بن مسلم کړیدې. د دې تولو متابعانو تخریج امام دارقطنی رحمه الله (غرائب مالك) کښې کړیدې خو اسماعیلی صرف د ابن وهب طریق ذکر کړیدې. (١)

[٢٧٦٨] حَدَّثَنَا إِسْحَاقُ بْنُ إِبْرَاهِيمَ أَخْبَرَنَا جَرِيرٌ عَنْ عُمَارَةَ بْنِ الْقَعْقَاعِ عَنْ أَبِي زُرْعَةَ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (٢) عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا الْيَهُودَ حَتَّى يَقُولَ الْحَجَرُ وَرَاءَهُ الْيَهُودِيُّ يَا مُسْلِمُ هَذَا يَهُودِيٌّ وَرَائِي فَاقْتُلْهُ

تراجم رجال

١- **اسحاق بن ابراهیم:** دا اسحاق بن ابراهیم بن مخلدبن ابراهیم رحمه الله دې. په ابن راهویه سره مشهور دې، د دوی تذکره ((کتاب العلم باب فضل من علم وعلم)) لاندې تیره شوې.(٣)

٢- **جریر:** دا ابوعبدالله جریربن عبدالمجید بن قرط رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب العلم باب من جعل لأهل العلم أیاما معلومة)) په ذیل کښې راغلې.(٤)

٣- **عمارة بن القعقاع:** داعمارة بن القعقاع بن شُبرمه کوفی رحمه الله دې. د دوی حالات ((کتاب الإیمان باب الجهاد من الإیمان)) لاندې تیرشوی دی. (٥)

٤- **ابوزرعه:** دا مشهور محدث حضرت ابوزرعه عمرو بن جریر رحمه الله دې. د دوی حالات هم ((کتاب الإیمان)) په پورتنی باب کښې تیرشوی دی.(٦)

٥- **ابوهریره:** دا مشهور صحابی حضرت ابوهریره رضي الله عنه دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب أمور الإیمان)) لاندې تیرشوی دی.(٧)

قوله: عن رسول الله صلی الله علیه وسلم قال: لاتقوم الساعة.....: حضرت ابوهریره رضي الله عنه نه روایت دې چه حضور اکرم صلی الله علیه وسلم فرمائیلی قیامت به ترهغه وخته پورې نه قائمیږی ترکومې چه تاسو یهودیانو سره جنګ اونه کړئی، او تردې چه هغه کاڼړی د کوم

---

١) (فتح الباری (ج٦ص١٠٣)-

٢) (قوله: عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث أخرجه مسلم کتاب الفتن باب لاتقوم الساعة حتی یمر الرجل بقبر الرجل فیتمنی أن یکون مکان المیت من البلاء رقم (٧٣٣٩)-

٣) (کشف الباری (ج٣ص٤٢٨)-

٤) (کشف الباری (ج٢ص٢٦٨)-

٥) (کشف الباری (ج٢ص٣٠٣)-

٦) (حواله بالا (ص٣٠٤)-

٧) (کشف الباری (ج١ص٦٥٩)-

شاته چه یهودی پټ شوې وی به وائی اې مسلمانه دا زما شاته یهودی پټ شوې ناست دې دا قتل کړه.
دَ حضرت ابوهریره رضی الله عنه دَ دې حدیث مفهوم او مضمون هم هغه دې چه دَ تیر شوی حدیث وو، البته داخبره ښکاره کړیشویده چه دواړواحادیثوکښې دَ یهودیانو سره دَ جنګ ذکر دې او دا به قیامت سره نزدې وی اود قیامت دَ واقع کیدو دَ پاره به دَ علامت په توګه وی.
اسلام به دَ عیسیٰ علیه السلام دَ نازلیدوپورې باقی وی: په احادیث باب کښې دې طرف ته اشاره ده چه دَ اسلام دین به دَ حضرت عیسی علیه السلام دَ نازلیدلو پورې باقی وی خکه چه هم هغه به دجال سره جنګ کوی او یهودیان څوک چه به دَ دجال منونکی او تابعدار وی دَ هغوی به هم جرړې پرې کوی.(۱)

په دې سلسله کښې به نورتفصیل انشاء الله کتاب المناقب کښې (باب علامة النبوة) لاندې راځی.
د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث باب ترجمة الباب سره مطابقت ښکاره دې او هغه دَ حدیث په دې جمله کښې دې. ((لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا الیهود....)). (۲)

۹۴- بَاب: قِتَالِ التُّرْكِ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې ترجمة الباب نه امام بخاری رحمه الله دَ یو روایت دَ تضعیف طرف ته اشاره کړیده. په کوم کښې چه راځی ((أترکوالترک ماترکوکم)) یا ((اترکوا الترک ماودعوکم)) (۳) یعنی چه ترکومې ترک تاسو پرېږدی نو ترهغه وخت پورې تاسوهم هغوی سره څه غرض مه کوئ.
دَ دې روایت نه خو دا معلومیږی چه ترکیانو سره جنګ نه دی کول پکار، نو امام بخاری رحمه الله دلته دا ښائی چه نه که چرې موقع راشی نو هغوی سره هم په جنګ کولو کښې څه بدی نشته. څکه چه حضور اکرم صلی الله علیه وسلم پخپله دَ قیامت په علاماتوکښې دَ دې ذکر کړیدې چه په راتلونکی زمانه کښې به قیامت سره نزدې نزدې ترکیانو سره هم قتال او جهاد وی.
دَ ترکیانو دَ نسل باره کښې تحقیق: دَ ترکیانو په اصل کښې اختلاف دې چه دوی دَ چا نسل سره تعلق لری. علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه ترک دَحضرت ابراهیم علیه السلام دَیوې وینځې (قنطوراء) دَ نسل نه دی، دَ دې وینځې ډیر زیات اولاد اوشو او هم دَ دې دَ نسل نه ترک هم دی. (۴)

---

۱) (شرح ابن بطال (ج۵ص۱۰۷) وفتح الباری (ج۶ص۱۰۳) وعمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۹)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۹)-
۳) (الحدیث أخرجه أبوداؤد فی سننه، أبواب الملاحم باب فی النهی عن تهییج الترک والحبشة رقم (٤۳۰۲) والنسائی فی الصغری، أبواب الجهاد باب غزوة الترک والحبشة رقم (۳۱۷۸) والبیهقی فی سننه الکبری (ج۹۲ص۱۷۶) کتاب السیر باب ماجاء فی النهی عن تهییج الترک والحبشة، والسیوطی فی اللآلی المصنوعة فی الأحادیث الموضوعة (ج۱ص۸) بقیة المناقب، وقال: موضوع، والکنانی فی تنزیه الشریعة المرفوعة (ج۲ص۳۲) باب فی مناقب ومثالب متفرقة، و(ج۲ص۲۱۳) کتاب النکاح الفصل الثالث وابن الجوزی فی الموضعات (ج۲ص۲۳۵) کتاب الجهاد باب فی السبی والطبرانی فی الکبیر (ج۱۹ص۳۷۵) رقم (۸۸۲)
٤) (عمدة القاری (ج۱٤ص۱۹۹) وفتح الباری (ج۶ص۱۰٤)-

او علامه کراع رحمه الله فرمائي چه ترک هم هغه خلق دی کومو ته چه (دیلم) وائی خو په دې قول باندې دا اعتراض شویدې چه دیلم دَ ترکو یو قسم دې. (۱)
علامه ابن عبدالبر رحمه الله فرمائي چه ترک دَ یافث بن نوح علیه السلام اولاد نه دی او دَ دوی ډیر زیات قسمونه دی. په دوی کښې دَ ښاریوخلق، دَقلعه ګانو اوسیدونکی او دَ غرونو په څوکو اوسیدونکی هم دی او دَ صحراګانو اوسیدونکی هم. (۲)
او دَ حافظ وهب بن منبه رحمه الله قول دې چه ترک دَ یاجوج او ماجوج دَ تره خامن دی. داسې اوشوه چه کله حضرت ذوالقرنین سکندری دیوال جوړ کړو نو دَ یاجوج ماجوج څه کسان غائب وو، نو هغوی ئی بهر پریخودل په دې وجه هغوی ته ترک وائی.(۳)

[۲۷۶۹] حَدَّثَنَا أَبُو النُّعْمَانِ حَدَّثَنَا جَرِيرُ بْنُ حَازِمٍ قَالَ سَمِعْتُ الْحَسَنَ يَقُولُ حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ تَغْلِبَ (۴) قَالَ قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا يَنْتَعِلُونَ نِعَالَ الشَّعَرِ وَإِنَّ مِنْ أَشْرَاطِ السَّاعَةِ أَنْ تُقَاتِلُوا قَوْمًا عِرَاضَ الْوُجُوهِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ [۳۳۹۷]

تراجم رجال

۱- ابوالنعمان: دا ابوالنعمان محمدبن الفضل سدوسی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإيمان باب قول النبی صلی الله علیه وسلم: الدين النصيحة...)) لاندې راغلې ده. (۵)

۲- جریربن حازم: دا ابوالنضر جریر بن حازم بن زید ازدی بصری رحمه الله دې. (۶)

۳- حسن: دا مشهور تابعی حضرت حسن بصری رحمه الله دې، دَ دوی حالات ((کتاب الإيمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنين اقتتلوا....﴾)) لاندې تیرشوی دی. (۷)

۴- عمروبن تغلب: دا عمرو بن تغلب عهدی ضمری رضی الله عنه دې. (۸)

قوله: قال: قال النبی صلی الله علیه وسلم: إن من أشراط الساعة أن

---

۱) (حواله بالا-
۲) (حواله بالا-
۳) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰) وفتح الباری (ج۶ص ۱۰۴)-
۴) (قوله: عن عمرو بن تغلب رضی الله عنه: الحديث أخرجه البخاری أيضًا فی المناقب باب علامات النبوة فی الإسلام رقم (۳۵۹۲) وابن ماجه أبواب الفتن باب الترک رقم (۴۰۹۸)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۷۶۸)-
۶) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الصلاة باب الخوخة والممر فی المسجد-
۷) (کشف الباری (ج۲ص ۲۲۰)-
۸) (دَ دوی دَ حالاتو دَ پاره اوګورئ کتاب الجمعة باب من قال فی الخطبة بعد الثناء: أمابعد-

تقاتلوا قوما ينتعلون نعال الشعر: حضرت عمرو بن تغلب رضی الله عنه فرمائی چه نبی کریم ﷺ فرمائیلی چه بیشکه د قیامت په علاموکښې یوه علامه دا هم ده چه تاسو به داسې قوم سره جنګ کوئی چه د ویښتو څپلئی به اچوی.

د ویښتو څپلې اچولومطلب: قاضی عیاض رحمه الله د حدیث د دې جملې «ينتعلون نعال الشعر» دوه مطلبونه بیان کړی دی.

① یو دا چه هغه خلق به د ویښتونه رسئې اوغړی بیابه د دغه رسو نه څپلئی جوړوی.

② دا هم وئیلې شوی دی چه د هغوی د سر ویښته به ډیر ګڼ او اوږده وی چه کله هغوی ویښته رازوړندوی نوهغه به د لباس په شان وی چه دهغوی د پښو پورې به وی دڅپلوپه شان(۱) یاد داسې څرمنو چه په هغې ویښته لګیدلې وی هغه څپلئی به استعمالوی، چه د هغوی په علاقو داسې سخته واوره وریږی چه په نورو علاقو کښې نه وی، نو د دې د پاره چه پښې د واورې د سختئی او نقصان نه بچ کړیشی.

قوله: وإن من أشراط الساعة أن تقاتلوا قوما عراض الوجوه، كأن وجوههم المجان المطرقة: او بیشکه د قیامت د علامونه (دا هم ده چه) تاسو به یو داسې قوم سره جنګ کوئی د چا مخونه چه به پلن وی لکه چه هغه پلن ډهالونه دی.

د "المجان المطرقة" معنی: «المجان» جمع د مجن ده، د دې معنی ډهال ده.

اود «المطرقة» په راء کښې دوه احتمالات دی. تخفیف سره مُطْرَقَة ده یا تشدید سره مطرّقة ده.

(۲) که د تشدید سره وی نو «المجان المطرّقة» معنی ده هغه ډهال چه په یو بل باندې ورختلې او قط په قط وی. ابن قرقول دا قول د بعض خلقو طرف ته منسوب کړیدې(۳)

او که چرې مطرقة بغیرد تشدید نه وی نو علامه خطابی رحمه الله د دې معنی دا بیان کړیده چه هغه ډهال په کوم چه اوسپنه خیژولې شوې وی(۴) کیږی داسې چه اوسپنه پلنه کړی او هغه په ډهال وغیره باندې وراوخیژوی. د دې د پاره چه غشې وغیره په دې اثر اونه کړی.

همدغه معنی ډیره واضحه ده. اکثرو شارحینو حضراتو همدغه معنی بیان کړیده.

تشبیه په کوم څیز کښې ده؟: حدیث شریف کښې نبی اکرم ﷺ د ترک قوم د مخونود پلنوالی د هغه ډهال سره تشبیه ورکړیده په کوم چه اوسپنه ورخیژولې شوې وی. نو علامه خطابی فرمائی لکه چه څنګه ډهال راپړسیدلې وی دغه شان به د دوی مخونه پلن او اننګی راپړسیدلی وی. (۵)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰)-
۲) (عمدة القاری(ج ۱۴ص ۲۰۰)-
۳) (حواله بالا-
۴) (أعلام الحدیث(ج۲ص۴۰۵) وحواله بالا-
۵) (حواله بالا-

او قاضی بیضاوی رحمه الله فرمائی چه نبی علیه السلام د هغوی مخونوته د ډهال سره تشبیه ورکړې وه چه خورشوې وی او ګول وی او دا تشبیه د مخونو د مضبوطیا او د غوښې په زیاتوالی کښې دی. (۱)

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حدیث شریف ترجمة الباب سره مطابقت د حدیث په معنی کښې دی. خکه چه نبی اکرم ﷺ ارشاد ((عراض الوجوه، کأن وجوههم المجان المطرقة)) د ترکو صفت دې. (۲)

لکه څنګه چه د باب په وړاندینی حدیث شریف کښې په صراحت سره راځی.

[۲۷۷۰] حَدَّثَنَا سَعِيدُ بْنُ مُحَمَّدٍ حَدَّثَنَا يَعْقُوبُ حَدَّثَنَا أَبِي عَنْ صَالِحٍ عَنِ الْأَعْرَجِ قَالَ قَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۳) قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا التُّرْكَ صِغَارَ الْأَعْيُنِ حُمْرَ الْوُجُوهِ ذُلْفَ الْأُنُوفِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ [۲۷۷۱، ۳۳۹۴-۳۳۹۶]

تراجم رجال

۱- <u>سعید بن محمد:</u> دا امام سعید بن محمد بن سعید جرمی کوفی رحمه الله دې. ابومحمد یا ابوعبیدالله ددوی کنیت دې. (۴)

دې د عبدالرحمن بن عبدالملک بن ابجر، ابو تمیله یحیی بن واضح، یعقوب بن ابراهیم بن سعد، ابواسامة، مطلب بن زیاد، ابوعبیده الحداد، حاتم بن اسماعیل، یحیی بن سعیدالاموی او امام ابویوسف رحمهم الله نه د حدیث روایت کوی.

او د هغه نه امام بخاری، امام مسلم، ذهلی، ابوزرعه، عبدالله بن احمد، عبدالاعلی بن واصل، ابن ابی الدنیا، عباس دوري رحمهم الله او یولوئ ډله روایت کوی. (۵)

امام ابوداؤد او امام ابن ماجه رحمهما الله د ده نه د امام ذهلی په واسطه روایت اخستې دې. (۶)

امام یحیی بن معین رحمه الله فرمائی ((صدوق)) (۷)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰) وفتح الباری (ج ۶ص ۱۰۴) وشرح الکرمانی (ج ۱۲ص ۱۸۰)-

۲) (عمدة القاری (ج ۱۴ص ۲۰۰)-

۳) (قوله: أبوهریرة رضی الله عنه: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا کتاب الجهاد باب قتال الذین ینتعلون الشعر رقم (۲۹۲۹) وکتاب المناقب باب علامات النبوة فی الإسلام رقم (۳۵۹۰،۳۵۸۷-۳۵۹۱) ومسلم کتاب الفتن باب لا تقوم الساعة حتی یمر الرجل بقبر.... رقم (۷۳۱۰) وأبوداؤد أبواب الملاحم باب فی قتال الترک رقم (۴۳۰۳) والترمذی أبواب الفتن باب ماجاء فی قتال الترک رقم (۲۲۱۶) والنسائی کتاب الجهاد باب غزوة الترک والحبشة رقم (۳۱۷۹) وابن ماجه أبواب الفتن باب الترک رقم (۴۰۹۶، ۴۰۹۸)-

۴) (سیر أعلام النبلاء (ج ۱ص ۶۳۷) وتهذیب الکمال (ج ۱۱ص ۴۵) تاریخ بغداد (ج ۹ص ۸۷)-

۵) (شیوخ او تلامذه د پاره اوګورئ تهذیب الکمال (ج ۱۱ص ۴۵-۴۶)-

۶) (تهذیب الکمال (ج ۴ص ۷۶)-

۷) (تاریخ بغداد (ج ۹ص ۸۸) وتهذیب الکمال (ج ۱۱ص ۴۶)-

امام ابوزرعه دمشقی رحمه الله فرمائی ((سألت ابن نمیر وابن أبی شیبة عنه، فأثنیا علیه، وذاکرت أحمد بن حنبل عنه بأحادیث، فعرفه، وأثنی علیه، وقال: صدوق، کان یطلب معنا الحدیث)) (۱)

یعنی دَ ابن نمیر او ابن ابی شیبه نه ما دَ هغوی باره کښې تپوس اوکړو نو دې دواړو دَ سعید بن محمد تعریف اوکړو. اودَ هغوی نه روایت شوی بعضو احادیثو باره کښې ما دَ احمد بن حنبل رحمه الله سره مذاکره اوکړه نو هغه دې اوپیژندلو. دَ هغه تعریف ئی اوکړو او وئی فرمائیل چه هغه صدوق دې، هغه به زمونږ سره سره حدیث طلب کول.

امام ابوداؤد رحمه الله فرمائی ((ثقة))(۲)

دې نه علاوه ابوحاتم (۳) علامه ذهبی (۴) او ابن حبان رحمه الله هم دَ دوی توثیق کړیدې. (۵)
لیکن په هغوی باندې څه نه څه دَ تشیع هم غلبه وه. (۶)
خو ډیرو ائمه رجالو د حدیث دَ ده توثیق کړې دې نو دې په دې وجه ډیر خطرناك نه دې. (۷)
دَامام بخاری نه علاوه امام مسلم، ابوداؤد او ابن ماجه رحمه الله هم دَدوی نه روایت اخستې دی.(۸)

دَ دوی انتقال په کال ۲۳۰ھ کښې شویدې. (۹) رحمه الله تعالی رحمة واسعة.

۲- **یعقوب:** داابویوسف یعقوب بن ابراهیم بن سعد بن ابراهیم زهری رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب العلم باب ماذکرفي ذهاب موسی صلی الله علیه وسلم...))لاندې تیره شوې ده.(۱۰)

۳- **ابی:** داابراهیم بن سعد بن ابراهیم بن عبدالرحمن بن عوف رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذکره ((کتاب الإیمان باب تفاضل أهل الإیمان...))(۱۱) لاندې او تفصیلی حالات ((کتاب العلم)) په مذکوره باب کښې راغلی دی. (۱۲)

---

۱) تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وسیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۸)-
۲) (تاریخ بغداد (ج۹ص ۸۸) وحواله بالا-
۳) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب (ج٤ص۷۷)-
٤) (الکاشف (ج۱ص٤٤۳) ومیزان الاعتدل (ج۲ص۱۵۷) وسیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۷)-
۵) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب (ج٤ص۷۷)-
۶) (تهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وتهذیب التهذیب(ج٤ص۷۷)وتعلیقات تهذیب الکمال (ج۱۱ص ۴۶)-
۷) قال ابراهیم بن عبدالله بن ابراهیم المخزومی: کان سعیدالجرمی إذا قدم بغداد نزل علی أبی، وکان أبوزرعة الرازی یجیئ، کل یوم ینتقی علیه ومعه نصف رغیف، وکان إذا حدث فجاء ذکر النبی صلی الله علیه وسلم سکت، وإذا جاء ذکر علی بن أبی طالب، قال: صلی الله علیه وسلم. انظر تاریخ بغداد (ج۹ص۸۸) وتهذیب الکمال (ج۱۱ص۴۶) وکشف الباری کتاب العلم (ج۳ص۱۳۷)-
۸) (تهذیب الکمال(ج۱۱ص۴۵) والکاشف (ج۱ص٤٤۳)-
۹) (سیرأعلام النبلاء (ج۱۰ص۶۳۸)-
۱۰) (کشف الباری(ج۳ص۳۳۱)-
۱۱) (کشف الباری (ج۲ص۱۲۰)-
۱۲) (کشف الباری (ج۳ص۳۳۳)-

۴- صالح: داابوصالح بن كيسان مدنى رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((كتاب الإيمان باب تفاضل أهل الإيمان فى الأعمال)) لاندې تيرشوى دى.(۱)

۵- الاعرج: داابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز مدنى قرشى رحمه الله دې. دَ دوی مختصر تذكره ((كتاب الإيمان باب حب الرسول صلى الله عليه وسلم)) كښې راغلې.(۲)

۶- ابوهريره: دامشهورصحابى حضرت ابوهريره رضي الله عنه دې، دَ ده حالات ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې راغلى دى.

قوله: قال أبوهريرة رضى الله عنه: قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: لا تقوم الساعة حتى تقاتلوا الترك صغار الأعين، حمر الوجوه، ذلف الأنوف، كأن وجوههم المجان المطرقة: حضرت ابوهريره رضي الله عنه فرمائى چه رسول الله صلى الله عليه وسلم فرمائيلى قيامت به تر هغه وخته پورې نه قائميږى تركومې پورې چه تاسو دَ وړوستركو، سرو مخونو او هوارو پوزو والا تركيانو سره جنګ اونه كړئى لكه چه دَ هغوى مخونه پلن پلن ډهالونه دى.
دلته په دې حديث كښې دَ دې خبرې تصريح راغله چه په تيرشوى حديث كښې قوماً راغلې وو هغې نه مراد ترك دى، بيا دَ تركو دَ نورو صفتونو ذكر دې چه هغوى دَ وړو ستركو والا دى، سره مخونه به ئى وى او دَ هغوى پوزې به هوارې وى.

دَ ذلف الانوف تحقيق: دَ **ذلف** ذال دَ معجمه په ضمه سره **أذلف** جمع ده او دَ **الأذلف** معنى دَ وړې او هوارې پوزې والا، په نورو الفاظوكښې چيتې پوزې والا هم وئيلى شى. (۳)
او **أنوف** جمع دَ **أنف** ده.لكه چه دَ **فلس** جمع **فلوس** ده، دَ دې معنى پوزه ده. پوزې ته **أنف** ځكه وائى چه په مخ باندې دَ ټولو نه ښكاره او وړاندې راوتلې ځيز هم پوزه ده. او هر اول او وړاندې زيات شوى ځيز ته **أنف** وائى.(۴)

قوله: ولاتقوم الساعة حتى تقاتلوا قوماً نعالهم الشعر: او قيامت به تر هغه وخته پورې قائم نشى تركوم وخت پورې چه تاسو يوداسې قوم سره جنګ اونه كړئى دَ چا څپلئى چه به دَ ويښتو وى.
دَ دې جملې تشريح په دَ ماقبل په حديث كښې راغلې ده.

---

۱) (كشف البارى (ج۲ص۱۲۱)-
۲) (كشف البارى (ج۲ص۱۱)-
۳) (عمدة القارى (ج۱۴ص۲۰۱) وفتح البارى (ج۹ص۱۰۵) وشرح الأبى والسنوسى على مسلم (ج۷ص۲۵۲)-
۴) (عمدةالقارى (ج ۱۴ص ۲۰۱)قال الخليل: أنف اللحية طرافها وأنف كل شئ أوله... وأنف الجبل أوله وما بدالک منه.انظر معجم مقابيس اللغة مادة أنف (ج ۱۴ص ۲۰۰)-

په حديث كښې ذكرشوى صفات د كوم قوم دى؟ د حضرت عمرو بن تغلب او حضرت ابوهريره رضي الله عنهما د حديث نه معلوميږى چه هغه قوم د چا مخونه چه د پلنوډهالونو په شان وى او د كوم قوم خپلنى چه د ويښتو وى په دې كښې فرق دې او د دواړو مصداق جدا جدا قومونه دى.ځكه چه حضور ﷺ دواړه قومونه جدا جدا مستقلاً ذكر كړى دى. نو د حديث دوه جزونه دى:

((إن من أشراف الساعة أن تقاتلوا قوما ينتعلون نعال الشعر)) او **((وإن من أشراط الساعة أن تقاتلوا قوما عراض الوجوه، كأن وجوههم المجان المطرقة)) ((كما فى حديث عمرو بن تغلب رضى الله عنه))**

نو حافظ ابن حجر اود بعض نورو محدثينو رائې ده چه دا د دوو مختلفو ډلو يا قومونو طرف ته اشاره ده. د حديث اولنئ جمله ترکوسره متعلق دې، د کوم تصريح چه د حضرت ابوهريره رضي الله عنه په حديث كښې هم موجود ده اود دوئمې جملې تعلق بابك خرمى فرقې سره ده.(۱)
بابک الخرمى اود هغه فرقه: د خليفه مامون الرشيدپه زمانه كښې يو سړې تيرشوې دې. د كوم نوم چه بابك وو او خرمي – بضم ډوله وتشديد ثانيه (۲) سره مشهور وو. دا د يو زنديق قسم فرقې مشر وو، په كوم كښې چه محرمات حلال وو. د مامون په زمانه كښې دې فرقې ښه غلبه او قوت حاصل كړو اود عجم ډير ښارونه مثلاً "طبرستان" او "رى" وغيره باندې قابض شو او آخر په كال ۲۲۲ھ كښې دخليفه معتصم په زمانه كښې دې جهنم ته اورسيدلو. (۳)
امام اسماعيلى د محمدبن عباد په طريق سره نقل كړى دى هغه فرمائى چه ماته دا خبره رارسيدلې ده چه د بابك د ملگرو خپلنى د ويښتو وې. (۴)
د اسماعيلى د دې طريق نه استدلال كولو سره حافظ ابن حجر پورتنې قول پيش كړيدې. خود علامه عينى او حافظ قسطلانى رحمهما الله ميلان هغه طرف ته دې چه د دواړو جملو مصداق هم يو قوم يعنى ترك دى. (۵)
د مسلم شريف د بعض رواياتو نه هم د علامه عينى وغيره د رائې تائيد كيږى خاص كر د حضرت ابوهريره رضي الله عنه دارروايت چه د سهيل عن أبيه په طريق سره مروى دې، دهغې الفاظ دادى:
((لا تقوم الساعة حتى يقاتل المسلمون الترك قوما وجوههم كالمجان المطرقة، يلبسون الشعر، ويمشون فى الشعر)) (۶)

---

۱) (فتح البارى (ج۶ص ۱۰٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص ٢٠٠)-
۲) (قال الإمام ياقوت الحموى: خُرَّم ..... وهو رستاق بأردبيل؟ قال نصر: وأظن الخرَّمية الذين كان منهم بابك الخرَّمى نسبوا إليه وقيل:الخرمية فارسى معناه:الذين يتبعون الشهوات ويستبيحونها. معجم البلدان (ج۲ص ۳۶۲)-
۳) (فتح البارى (ج۶ص ١٠٤) وعمدة القارى (ج ١٤ص ٢٠١)-
٤) (حواله بالا-
۵) (عمدة القارى (ج ١٤ص ٢٠٠) وإرشاد السارى (ج۵ص١٠٦)-
۶) (صحيح مسلم كتاب الفتن باب لاتوم الساعة حتى يمرالرجل بقبر أخيه... رقم (۷۳۱۳)-

اوګورئی په دې روايت کښې د ترکو همدغه صفت بيان کړيشويدې چه هغوی ويښته اغوندی او په ويښتو کښې ګرځی، يعنی د هغوی په بدنونوباندې د ويښتو لباس او په پښوکښې د ويښتو څپلئی به وی.

خو په دې دواړو قسم روايتونوکښې داسې تطبيق ورکولې شی چه د ويښتو اغوستل ترك او غير ترك په مينځ کښې مشترك څيز دې. کله ئی د ترکو د علامت په توګه ذکر کړو او کله د نورو قومونو د علامت په توګه لبس شعر ذکر کړې شو (۱)

په دې وجه په رواياتوکښې هيڅ منافات نشته اونه د يو راجح او بل مرجوح ګرځولو ضرورت دې.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مناسبت د باب وړاندينې حديث په مقابله کښې زيات ښکاره دې ځکه چه هلته د "ترك" تصريح نشته خو دلته د "ترك" تصريح هم موجود ده.(۲)

د باب په دواړو روايتونوکښې حضور د ترکيانو سره جنګ کولو ذکر فرمائيلې دې نو که موقع راشی نو هغوی سره په جنګ کولو کښې هيڅ بديت نشته.

د ترکو متعلق احاديثوباره کښې يو وضاحت: نبی اکرم ﷺ په مختلفو احاديثوکښې د ترکو په واضح الفاظوکښې خرابې بيان کړيدې او هغوی سره ئی د جنګ فضيلت خودلې دې. د دې همدغه وجه ده چه هغه وخت هغوی د کفر او شرك په تيارو کښې ډوب شوې وو ليکن د نن معامله څه بل څه ده چه هغوی ټول مسلمانان شوی دی، په دې وجه مناسب همدغه ده چه د هغوی د بدنامئی علامت لرې کړی شی.

حضرت شاه صاحب رحمه الله فرمائی چه ماته د يو قوم متعلق دا علم نشته چه هغه ټول په ټول مسلمانان شوی وی، سوا د عربو، ترکو او افغانيانو، نو په دوی کښې چه چا هم کفر اختيارکړو نو هم د اسلام د قبلولو نه پس ئی کړيدې يعنی په شروع کښې هغوی هم مسلمانان وو. په فيض الباری کښې دی:

((وإنما وردت الأحاديث في ذمهم لكونهم كفاراً إذ ذاك، أما اليوم فإنهم أسلموا جميعًا، فينبغي أن يرتفع عنهم ميسم السوء، ولا أعرف قوما أسلموا كلهم إلا العرب والترك والأفغان، فإنه لم يكفر من كفر منهم إلا بعد إسلامه))(۳)

۹۵-باب: قِتَالِ الَّذِينَ يَنْتَعِلُونَ الشَّعَرَ

د ترجمة الباب مقصد: اوس په تيرشوی باب کښې دا خبره راغلې ده چه حافظ صاحب د دې امر قائل دې چه هغه خلق کوم چه د ويښتو څپلئ اچوی د ترکو نه علاوه څوك بل قوم دې. په دې صورت کښې به د ترجمة الباب مقصد دا وی چه تير شوې باب د ترکيانو سره د

۱) (تکملة فتح الملهم (ج۶ص۲۲۷)-

۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۲۰۱)-

۳) (فيض الباری (ج۳ص۴۳۸)-

جنګ کولو باره کښې وو چه يوه زمانه به داسې راشي چه تاسو به ترکيانو سره جنګ کوئی او دا به ((اشراط الساعة)) (دَ قيامت دَ علامونه) وی.
اوس دلته دا ترجمه قائمولو سره دا خبره فرمائی چه دَ قيامت دَ علامونه يوه داهم ده چه مسلمانان به دَ ويښتو څپلئی اچونکو سره جنګ کوی.
خو دَ علامه عينی او حافظ قسطلانی رحمهما الله رائې خودا وه چه چه په تير شوی باب کښې ذکر کړ يشوی صفوتونه هم دَ يو قوم يعنی ترکو دی نو موجوده باب به دَ اشکال نه خالی نه وی ځکه داسې به ترجمه مکرر يعنی په دونم ځل شي. ښکاره خبره ده چه کله ترک او دَ ويښتو څپلئی اچونکی خلق يو قوم دې نو دَ نوې سر نه دَ ترجمه قائمولوهيڅ ضرورت نشته؟ (۱)
دَ دې اشکال (تکرار ترجمه) ختمولوکوشش خو علامه عينی ښه کړيدې ليکن دَ دې هيڅ فائده نشته، مثلاً فرمائی:
((أی هذا باب فی بيان قتال القوم الذين ينتعلون الشعر، وهم أيضًا من الترك كمال ذكرناه، ولكن لما روی الحديث المذكور فی الباب السابق عن أبی هريرة رضی الله عنه من وجه آخر عقدله هذه الترجمة لأن لفظ أبی هريرة فی الحديث الماضی ، ،لاتقوم الساعة حتی تقاتلوا قومًا نعالهم الشعر، ،وقع فی آخر الحديث، وهوفی هذا الحديث وقع فی صدره)) (۲)
يعنی دا باب دَ هغه خلقو سره دَ جنګ په باره کښې دې چه دَ ويښتو څپلئی به نې اچولې وی او هغه هم دَ ترکونه دی لکه چه مونږ ذکر کړل، ليکن امام بخاری رحمه الله دَ حضرت ابوهريره رضی الله عنه نه په وړاندينی باب کښې ذکر شوې حديث دلته ذکر کړو نو دَ دې دَ پاره نې جدا ترجمه قائمه کړه ځکه چه دَ حضرت ابوهريره رضی الله عنه دَ حديث دا الفاظ ((لاتوقم الساعة حتی تقاتلوا قومًا نعالهم الشعر)) دَ تيرشوی باب دَ حديث په آخرکښې راغلې وو او همدغه الفاظ دَ حديث باب په شروع راغلی دی.
ګورئې دَ دې خبرې په ظاهره هيڅ فائده نه ښکاری چه دَ يو حديث په يو طريق کښې يوه جمله دَ حديث په شروع کښې وی او هم هغه جمله په بل طريق کښې آخره کښې راغلې وی اودَ دې دَ پاره دَ جدا باب قائمولو ضرورت پريوځی. په دې وجه حضرت شيخ الحديث مولانا محمد زکريا کاندهلوی رحمه الله فرمائی ((وهذا كماترى لايجدى شيئا))(۳)
حضرت کاندهلوی رحمه الله نور فرمائی چه زما په نزد ډير بهتردا دی چه اوونيلې شی چه دَ امام بخاری دا مستقل ترجمه دَ دې خبرې اشارې کولو دپاره فرمائيلې ده چه دَ ويښتو څپلئی اچونکو په مصداق کښې اختلاف دې، لکه چه په تيرشوی باب کښې دَ هغې څه لږ ډير تفصيل راغلې دې او يوقول داهم دې چه دا دَ خوارجو سره تعلق لرونکې يو قوم دې. (۴)

---

۱) (الأبواب والتراجم (ج۱ص۱۹۹)-
۲) (عمدة القاری (ج۱٤ص۲۰۲)-
۳) (الأبواب والتراجم (ج۱ص۱۹۹)-
٤) (حواله بالا-

دا خبره هم كولې شي چه مصنف رحمه الله دلته كومه ترجمه قائمه كړيده دا د ترکود ترجمه نه عام ده يعني يو خو ترك داسې قسم څپلئې اچوى په كومو چه ويښته وى او كه نور خلق هم داسې وى نو هغوى سره به هم جنګ كولې شي.

[۲۷۷۱] حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ قَالَ الزُّهْرِيُّ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْمُسَيَّبِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۱) عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا نِعَالُهُمُ الشَّعَرُ وَلَا تَقُومُ السَّاعَةُ حَتَّى تُقَاتِلُوا قَوْمًا كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ

تراجم رجال

۱- علي بن عبدالله: دا امام على بن عبدالله ابن المدينى رحمه الله دي. د ده حالات ((كتاب العلم باب الفهم في العلم)) لاندې تيرشوى دى. (۲)

۲- سفيان: دا امام سفيان بن عُيَينه رحمه الله دي، د دوى حالات ((بدء الوحي)) كښې د ړومبى حديث په ضمن كښې مختصراً (۳) او ((كتاب العلم باب قول المحدث: حدثنا....)) په ذيل كښې تفصيلاً راغلى دى. (۴)

۳- زهري: دا مشهور امام حديث ابن شهاب زهرى رحمه الله دي. د دوى تذكره ((بدء الوحي)) د دريم حديث په ذيل كښې اجمالاً راغلې ده. (۵)

۴- سعيد بن المسيب: دا امام التابعين حضرت سعيد بن المسيب قرشى مخزومى رحمه الله دي. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب من قال: إن الإيمان هو العمل)) لاندې راغلې ده. (۶)

۵- أبي هريرة: وړاندينې سند اوګورئى (۷)

د حديث مكمله تشريح اوس په تيرشوى باب كښې بيان كړيشوه.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمه سره مطابقت واضح دي چه په دې جمله كښې دې: ((لاتقوم الساعة حتى تقاتلوا قوما نعالهم الشعر))-

قَالَ سُفْيَانُ وَزَادَ فِيهِ أَبُو الزِّنَادِ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رِوَايَةً صِغَارَ الْأَعْيُنِ ذُلْفَ الْأُنُوفِ كَأَنَّ وُجُوهَهُمُ الْمَجَانُّ الْمُطْرَقَةُ [ر: ۲۷۷۰]

---

۱) (قوله: عن أبي هريرة رضى الله عنه: الحديث مر تخريجه آنفا فى الباب السابق-
۲) (كشف البارى (ج۳ص۲۹۷)-
۳) (كشف البارى (ج۱ص۲۳۸)-
۴) (كشف البارى (ج۳ص۱۰۲)-
۵) (كشف البارى (ج۱ص۳۲۶)-
۶) (كشف البارى (ج۲ص۱۵۹)-
۷) (كشف البارى (ج۱ص۶۵۹)-

دَ مذكوره عبارت مقصد: دَامام بخارى رحمه الله مقصد د دي عبارت نه دا دې چه سفيان بن عيينه دَ حضرت ابوهريره رضي الله عنه دا حديث په بل طريق باندې نقل كړيدې. يو طريق خو هغه دې چه دَ باب په شروع كښې تيرشو او دوئم دَ **أبوالزناد عن الاعرج** دې. او په دې دوئم طريق كښې دَ ابوالزناد نه دا اضافه هم شويده. ((**صغار الأعين، ذلف الأنوف، كأن وجوههم المجان المطرقة**)) چه دَ هغوى سترګې به وړې او پوزې چتې وى لكه چه دَ هغوى مخونه پلن پلن ډهالونه دى.
بيا دوئمه خبره دا ده چه دا تعليق نه دې لكه چه صاحب التلويح علامه علاء الدين مغلطائى رحمه الله ته دا مغالطه لګيدلې ده بلكه سابقه سند سره موصول دې. (١)

دَ "رواية" مطلب: حافظ ابن حجر فرمائى چه دَ حضرت سفيان بن عُيينه دا قول ((**رواية**))**عن النبى صلى الله عليه وسلم** په عوض كښې دې. اسماعيلى دا روايت دَ ((**محمد بن عبادة عن سفيان**)) په طريق سره په دې الفاظو نقل كړيدې.((**عن النبى صلى الله عليه وسلم**)) دغه شان دَ تيرشوى باب دوئم حديث كوم چه دَ الاعرج نه مروى دې په دې كښې هم ((**قال رسول الله صلى الله عليه وسلم**)) الفاظ وارد شوى دى.(٢)

دَ حافظ دَ دې ارشاد خلاصه دا شوه چه حضرت ابوهريره رضي الله عنه كوم دا الفاظ ((**صغار الأعين، ذلف الأنوف، كأن وجوههم المجان المطرقة**)) اضافه كړى دى دا اضافه ئى دَ خپل طرف نه نه ده كړې او دا دَ هغه خپل قول نه دې بلكه دا الفاظ هم دَ نبى اكرم صلى الله عليه وسلم نه مروى دى او دَ هغوى نه ئى مرفوعا نقل كوى، نو حاصل دا چه ((**رواية**)) لفظ دَ حديث مرفوع كيدلو دَپاره راوړلې شو. او علامه كرمانى رحمه الله دَ دې لفاظ تشريح په بل انداز كښې فرمائيلې. هغوى ليكى:

((**قوله: "رواية"، بالنصب، أى زاد على سبيل الرواية، لا على طريق المذاكرة، أى قاله عن النقل والتحمل، لا عند القال والقيل**)) (٣)

يعنى دَ ((**رواية**)) لفظ منصوب دې او مطلب دا دې چه هغه دا زياتوالې روايت كولو سره نقل كړيدې،صرف دَ حديث دَ مذاكرې په توګه نه، يعنى هغوى دا اضافه نقل و اداء حديث په وخت كښې ارشاد فرمائى.

خو په تيرشوى او زمونږ دَ دې باب په روايت كښې فرق دې چه په دې كښې ((**حمر الوجوه**)) زياتوالې مروى دې او ((**صغار الأعين**)) الفاظ په دې كښې نشته، دَ كوم اضافه چه زمونږ دَ وړاندې په دې باب-كښې موجود دى.(٤)

---

١) (فتح البارى (ج٦ص١٠٥) وتغليق التعليق (ج٣ص٤٤٧)-
٢) (فتح البارى (٦ص١٠٥) وفتح المغيث بشرح ألفية الحديث (ج١ص١٤٤) النوع الرابع من الفروع السبعة
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٢) وشرح الكرمانى (ج١٢ص١٧٩)-
٤) (فتح البارى (ج٦ص١٠٥)-

۹۶- بَاب: مَنْ صَفَّ أَصْحَابَهُ عِنْدَ الْهَزِيمَةِ وَنَزَلَ عَنْ دَابَّتِهِ وَاسْتَنْصَرَ

دَ ترجمة الباب مقصد: دَ دې باب لاندې امام بخاری دا خودلی دی که سړې دَ پښیمانتیا او ماتی په وخت کښې خپل هغه ملګری چه روستوشوی نه دی دَ نوې سر نه صف بندی اوکړی، دَ سورلئی نه راکوز شی او دَ دښمن په مقابله کښې دَ الله تعالیٰ نه مدد اوغواړی نو دَ دې اصل په سنت کښې موجود دې. اود باب لاندې مصنف رحمه الله دَ غزوه حنین مشهوره واقعه بیان کړیده.(۱)

لیکن امام بخاری رحمه الله چه کوم صورت دلته بیان کړیدې دا څه قانون نه دې چه هم داسې به کولې کیږی لکه چه نبي اکرم ﷺ په جنګ حنین کښې کړی وو. بلکه دَ مصنف رحمه الله مقصد دا دې که چرې داسې دَ هزیمت نه پس چرته دوباره دَ
حملې کولې اهتمام وی نو په دې کښې هیڅ نقصان نشته اودَ دې اصل په سنت کښې موجود دې نو په دې وجه دَ دې خبرې هم ګنجائش شته.

[۲۷۷۳] حَدَّثَنَا عَمْرُو بْنُ خَالِدٍ الْحَرَّانِيُّ حَدَّثَنَا زُهَيْرٌ حَدَّثَنَا أَبُو إِسْحَاقَ قَالَ سَمِعْتُ الْبَرَاءَ (۲) وَسَأَلَهُ رَجُلٌ أَكُنْتُمْ فَرَرْتُمْ يَا أَبَا عُمَارَةَ يَوْمَ حُنَيْنٍ قَالَ لَا وَاللَّهِ مَا وَلَّى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَلَكِنَّهُ خَرَجَ شُبَّانُ أَصْحَابِهِ وَأَخِفَّاؤُهُمْ حُسَّرًا لَيْسَ بِسِلَاحٍ فَأَتَوْا قَوْمًا رُمَاةً جَمْعَ هَوَازِنَ وَبَنِي نَصْرٍ مَا يَكَادُ يَسْقُطُ لَهُمْ سَهْمٌ فَرَشَقُوهُمْ رَشْقًا مَا يَكَادُونَ يُخْطِئُونَ فَأَقْبَلُوا هُنَالِكَ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ عَلَى بَغْلَتِهِ الْبَيْضَاءِ وَابْنُ عَمِّهِ أَبُو سُفْيَانَ بْنُ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ يَقُودُ بِهِ فَنَزَلَ وَاسْتَنْصَرَ ثُمَّ قَالَ أَنَا النَّبِيُّ لَا كَذِبْ أَنَا ابْنُ عَبْدِ الْمُطَّلِبْ ثُمَّ صَفَّ أَصْحَابَهُ [ر: ۲۷۰۹]

تراجم رجال

دَ حدیث باب داسند بالکل په هغه حضراتو باندې مشتمل دې ((كتاب الإيمان باب الصلاة من الإيمان)) کښې هم تیرشوې دې او دَ ټولو رجالو دَ سند حالات هم راغلی دی.(۳)

تنبیه: په حدیث باب کښې ذکر کړیشوې واقعې تفصیل (كتاب المغازى) کښې "غزوه حنین"(۴) لاندې راغلې دې، دغه شان دَ حدیث دَ بعضو جملو او اجزاؤ تشریحات روستو هم په (كتاب الجهاد) کښې ((باب من قاد دابة غيره فى الحرب)) لاندې ذکر کړې شوې دې. خو چه امام بخاری رحمه الله په دې باب کښې کوم حدیث ذکر کړیدې په هغې کښې دَ څه نورو جملو اضافه هم ده. دَ هغې تشریح مونږ دلته لاندې بیان کوو.

۱) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۵)-
۲) (قوله: البراء رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الجهاد باب من قاد دابة غیره فی الحرب-
۳) (کشف الباری (ج۲ص۳۲۶-۳۷۶)-
۴) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۵۳۳-۵۳۵)-

قوله: قال: لا، والله، ما ولی رسول الله صلی الله علیه وسلم، ولکنه خرج بأن أصحابه وخفافهم حسرا، لیس بسلاح: حضرت براء بن عازب رضی الله عنه فرمائی نه، قسم په الله! رسول الله ﷺ نه ده شاکړې خو د هغوی کم عمره اصحاب چا سره چه وسله نه وه هغوی ورسره راغلي وو، نو هغوی تلې وو.

دَ "خفافهم" تحقیق: زمونږ په هندی نسخوکښې ((ولکنه خرج شبان أصحابه)) نه پس ((وأخفافهم)) لفظ وارد شوې دې او اخفاف جمع دَ خفیف ده.(۱)

بیا چه کومې نورې نسخې دی په هغې کښې دوه الفاظ وارد شوی دی اخفاء او خفاف، نو په اکثرو نسخوکښې خو اخفاء ده چه دَ خف جمع ده او دَ خفیف په معنی کښې دې. او دې نه هغه خلق مراددی چه خالی لاس وو اوهغوی سره څه وسله نه وه. یعنی (حسر الیس معهم سلاح)(۲) او دَ ابوذر، مستملی او حموی نسخوکښې خفافهم وارد شوې. (۳) چه دَ خفیف جمع ده او مراد ترینه هم دغه دی کوم چه پورته ذکر شو، هغه خلق کومو سره چه وسله نه وه.

خلاصه دا شوه چه په درې قسمه نسخوکښې درې قسمه الفاظ وارد شوی دی. کومو کښې چه یو ((اخفافهم)) دې کمافی النسخ الهندیة خو په اکثرو نسخوکښې دوه الفاظ یعنی ((أخفاؤهم)) دې او بعض کښې ((خفافهم)) راغلي.

دَ "حسرا" تحقیق: حسر جمع دَ حاسر ده اوحاسرمشتق دَ حسر نه دې. دَ کوم معنی چه کولاویدلو او کولاوولو ده. (۴) لیکن دلته مرادحسراخالی لاس کیدل دی یعنی هغوی سره وسله وغیره نه وه. (۵)

دا هم وئیلې شوی دی چه دَ حاسر معنی دا ده چه هغه سړې چا سره چه زغره او ډهال نه وی.(۶) اودا لفظ دَ حالیت په بنا منصوب دې او دَ دې ذوالحال ((شبان أصحابه)) دی. (۷)

دَ "لیس بسلاح" جملې نحوی تحقیق: دَ حدیث جملې ((لیس بسلاح)) کښې دوه روایتونه دی او دَ دواړو روایتونو په اعتبار سره ترکیب نحوی هم مختلف کیږی:

① اکثرو نسخو او روایاتوکښې ((لیس بسلاح)) باء سره دې نو په دې صورت کښې دَ لیس اسم محذوف دې او تقدیر عبارت داسې دې: ((لیس أحدهم متلبسا بسلاح)) (۸)

---

۱) (انظر صحیح البخاری (ج۱ص ۴۱۰) طبع قدیم کتب خانه کراچی)-
۲) (عمدة القاری (ج۱۴ص۲۰۳) وشرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۶)-
۳) (حواله بالا وأعلام الحدیث (ج۲ص۱۴۰۷) النهایة فی غریب الحدیث (ج۲ص۵۴) وتاج العروس (ج۶ص۹۲-۹۳)-
۴) (مصباح اللغات مادة حسر-
۵) عمدة القاری (ج۱۴ص۲۰۳) وشرح الکرمانی (ج۱۲ص۱۸۰) وأعلام الحدیث للخطابی (ج۲ص ۱۴۰۷)-
۶) (حواله بالا-
۷) (حواله بالا و شرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۶)-
۸) (حواله بالا و شرح الکرمانی (ج۲ص ۱۸۰)-

② بعضو رواياتو كښې ((حسرا، ليس سلاح)) مروى دې يعنى بغيرد باء او د سلاح د رفع سره نو دا د ليس اسم دې او د دې خبر محذوف دې. يعنى ((ليس سلاح لهم)) (١)

قوله: فأتوا قوما رماة جمع هوازن وبنى نصر ما يكاد يسقط لهم سهم: هغوى د قبيله هوازن او بنو نصر مخې ته راغله (هغوى داسې مشاق غشى ويشتونكى وو چه) د هغوى به يو غشې هم خالى نه تلو.

په پورته ذكر شوى عبارت كښې ((رماة)) كوم لفظ وارد شويدې هغه د ((رامې)) جمع ده د څه معنى چه ورغورزونكى ده. او دا لفظ خو د ((قوما)) په صفت كښې واقع كيدونكې دې نو په دې وجه منصوب دې او د ((قوما)) د نصب وجه مفعوليت دې. (٢)

او په جمع هوازن او بنى نضر كښې دوه احتماله دى:

① دا دواړه على سبيل البدلية منصوب وى او قوماً مبدل منه وى.

② چه دا دواړه الفاظ مرفوع وى او د مبتدائې محذوف خبرواقع وى يعنى ((هم جمع هوازن وجمع بنى نصر)) نو بهر حال دواړه صورتونه جائز دى. (٣)

قوله: فرشقوهم رشقا ما يكادون يخطئون: رشق د باب نصر نه دې، د دې معنى غشې ويشتل او ورغورزول دى. او علامه داؤدى رحمه الله فرمائى چه د حديث د دې جملې مطلب دا دې چه هغوى به ټول په يوځل په مسلمانانو باندې غشى اووروى او د غشو باران به پرې اوكړى. (٤)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې ((فنزل واستنصر)) (٥) چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم د خپلې سورلئى (سپين قچر) نه راكوز شو اود الله تعالى نه ئى فتح او امداد اوغوښتلو. اود جنګ په شروع كښې هغوى د ماتى سره مخ شوى وو او همدغه د امام بخارى رحمه الله هم مقصد وو.

۹۷- بَاب: الدُّعَاءِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ بِالْهَزِيمَةِ وَالزَّلْزَلَةِ

د ترجمة الباب مقصد: دلته امام بخارى رحمه الله دا فرمائى چه د وخت امام كه د جنګ په موقع د مشركانو د هزيمت او د هغوى د متزلزل كيدو دعا كوى او د هغوى خلاف بددعا كوى نو دا فعل جائز دې اود نبى عليه السلام نه ثابت دې. (٦)

اود دې باب لاندې امام بخارى رحمه الله پنځه احاديث ذكر كړى دى لكه چه اوس به ستاسو وړاندې راشى.

---

١) (عمدة القارى (ج ١٤ص٢٠٣) وشرح الكرمانى (ج١٢ص١٨٠)-
٢) (عمدة القارى (ج ١٤ص٢٠٣) وإرشاد السارى (ج٥ص١٠٦)-
٣) (حواله بالا-
٤(عمدة القارى (ج ١٤ص٢٠٣) وأعلام الحديث للخطابى (ج٢ص١٤٠٧)-
٥(عمدة القارى (ج ١٤ص٢٠٣) وفتح البارى (ج٦ص١٠٥)-
٦) (عمدة القارى (ج ١٤ص٢٠٣) وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٧)-

[٢٧٧٣] حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ مُوسَى أَخْبَرَنَا عِيسَى حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ مُحَمَّدٍ عَنْ عَبِيدَةَ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (١) قَالَ لَمَّا كَانَ يَوْمُ الْأَحْزَابِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَلَأَ اللَّهُ بُيُوتَهُمْ وَقُبُورَهُمْ نَارًا شَغَلُونَا عَنْ الصَّلَاةِ الْوُسْطَى حَتَّى غَابَتْ الشَّمْسُ [٣٨٨٥، ٤٢٥٩، ٦٠٣٣]

تراجم رجال

۱- ابراهيم بن موسى: دا ابواسحاق الفراء ابراهيم بن موسى بن يزيد التميمى الرازى رحمه الله دي (۲)

۲- عيسى: دا ابوعمرو بن يونس بن ابى اسحاق السبيعى كوفى رحمه الله دي. (۳)

۳- هشام، دلته د هشام نه څوک مراد دي؟: حافظ ابن حجر رحمه الله ته دلته دا وهم اوشو چه هغه دا اوفرمائيل چه د هشام نه دستوائى مراد دي او بيا ئې په امام اصيلى باندې رد اوکړو چه د دې خبرې قائل دې چه د هشام نه ابن حسان مراد دي، فرمائى:

((وزعم الأصيلى أنه ابن حسان، ورام بذلك تضعيف الحديث فأخطأ من وجهين....)) (۴)

يعنى د اصيلى ګمان دا دې چه هغه ابن حسان دې او د اصيلى مقصد د دې نه حديث ضعيف ثابتول دي نو هغه په دوه قسمه غلطى اوکړه.

مطلب دا شو چه د حافظ ابن حجر رحمه الله په قول يوه غلطى د اصيلى نه دا اوشوه چه هغه دا اووئيل چه د هشام نه مراد ابن حسان دې. دوئمه غلطى دا اوشوه چه هغه داسې د حديث ضعيف ثابتولو کوشش اوکړو.

دغه شان حافظ ابن حجر فرمائى چه کرمانى دا بهادرى کړې ده چه دائې وئيلى چه د هشام نه مراد ابن عروه دې. (۵)

خود حافظ ابن حجر رحمه الله پورتنې تنقيد په دواړو حضراتو محدثينو (يعنى اصيلى او کرمانى) باره کښې صحيح نه دې. دلته وهم او مغالطه هم پخپله هغه ته شويده.

علامه عينى رحمه الله حافظ صاحب دلته د لاس نه کلک نيولې او فرمائيلى دى چه بهادرى خو پخپله حافظ کړيده چه هشام ئې دلته دستوائى ګرځولې دې حالانکه هغه دستوائى نه دې بلکه ابن حسان دې لکه څنګه چه اصيلى وئيلې وو. حافظ جمال الدين مزى رحمه الله په (تحفة

---

۱) (قوله: على رضى الله عنه: الحديث: أخرجه البخارى أيضًا كتاب المغازى باب غزوة الخندق رقم (٤١١١) وكتاب التفسير سورة البقرة باب حافظوا على الصلوات.... رقم (٤٥٣٣) وكتاب الدعوات باب الدعاء على المشركين رقم (٦٣٩٦) ومسلم كتاب الصلاة باب الدليل لمن قال: الصلاة الوسطى هى صلاة العصر رقم (١٤٢٠) والترمذى أبواب التفسير باب ومن سورة البقرة رقم (٢٩٧٨) وأبواب الصلاة باب وقت صلاة العصر رقم (٤٠٩) والنسائى كتاب الصلاة باب المحافظة على صلاة العصر رقم (٤٧٤) وابن ماجه أبواب الصلاة باب المحافظة على صلاة العصر رقم (٦٨٤)-

٢) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الحيض باب غسل الحائض رأس زوجها وترجيله-

٣) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الأذان باب من صلى بالناس فذكر حاجة فتخطاهم-

٤) (فتح البارى (ج٦ص١٠٦)-

٥) حواله بالا-

الاشراف)) (١) كښې دوه ځل(٢) دَدې خبرې تصريح کړيده چه دَهشام نه مرادابن حسان دې.(٣)
علامه کرمانی رحمه الله هم دَ جزم سره نه دی فرمائيلی چه هشام نه هم ابن عروه مراد دې بلکه
هغه داسې وائی: ((الظاهرأنه ابن حسان، لكن المناسب لما مرفي باب شهادة الأعمى هشام بن عروة)) (٤)
په قول دَ علامه عينی رحمه الله دراصل علامه کرمانی رحمه الله ته دا مغالطه او دهوکه په دې وجه
اوشوه چه (کتاب الشهادات) کښې امام بخاری رحمه الله يو روايت ((عيسى بن يونس عن هشام عن
أبيه عروة)) (٥) په طريق نقل کړې دی. نو علامه کرمانی رحمه الله همدغه اوګنړل چه دلته هم دَ
هشام نه هم ابن عروه مراددې حالانکه حقيقت دَ دې نه خلاف دې او دَ دې نه په قول دَعلامه
عينی دَ علامه کرمانی بهادری نه ښکاره کيږی، فرمائی:

((ولم يظهر منه تجاسر لأنه لم يجزم أنه هشام بن عروة وإنما غرّته رواية عيسى بن يونس عن هشام عن أبيه عروة
في الباب المذكور، فظن أنه ههنا أيضا كذلك)) (٦)

دَ حافظ ابن حجرخبرداري: مونږ پورته دَ حافظ ابن حجر رحمه الله باره کښې دا اووئيل چه هغه ته
دَ هشام بن حسان متعلق وهم پيښ شوی دې چه هغه هشام دستوائی ګرځولې دې. دا
معامله خو دَ (کتاب الجهاد) متعلق ده ليکن چه کله هغه (کتاب المغازی) ته اورسيدو نو
هغه خبردار شو دا ئې اومنله او دَدې خبرې تصريح ئی اوکړه چه داهم هشام بن حسان دې.
ليکی: ((هشام: كنت ذكرت في الجهاد أنه الدستوائي، لكن جزم المزي في الأطراف بأنه ابن حسان، ثم وجدته
مصرحا به في عدة طرق، فهذا المعتمد)) (٧)

دغه شان په(کتاب الدعوات) کښې هم هغوی دلته دذکرشوی موقف نه خپله رجوع بيان کړيده(٨)

آيا هشام بن حسان ضعيف راوی دې؟: پورته چه مونږ دَ حافظ ابن حجر رحمه الله په حواله دَ امام
اصيلی رحمه الله کوم موقف نقل کړې وو چه هغوی حديث باب دَ هشام بن حسان دَ وجه نه
ضعيف ګرځولې دې نودَ امام اصيلی دَ دې موقف جواب حافظ رحمه الله پخپله ورکړيدې.
هغه فرمائی دَ هشام بن حسان دَحفظ باره کښې سره دَ دې چه بعضو حضراتو کلام فرمائيلې
ليکن چاهم هغه صرف دَ حفظ دَ وجه نه هغه مطلقا ضعيف نه دی ګرځولې بلکه دَ هغه په
بعضو شيوخوکښې هغه ته ضعيف وئيلی. بيا دَ هغه ټولو ائمه رجال و محدثين په دې خبره

---

١ (انظر تحفة الأشراف (ج٧ص٤٢٩-
٢) (قال العينى رحمه الله فى العمدة (ج١٤ص٢٠٣): وكذا نص عليه الحافظ المزى فى الأطراف فى موضعين كما تذكره عن قريب. إلا أن المزى رحمه الله صرح: "ابن حسان" فى ثلاثة مواضع. انظر تحفة الأشراف (ج٧ص٤٢٩-٤٣٠)
٣ (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٣) وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٧)-
٤ (شرح الكرمانى (ج١٢ص ١٨١)-
٥) (صحيح البخارى كتاب الشهادات باب شهادة الأعمى ... رقم (٢٦٥٥)-
٦) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٣)-
٧) (فتح البارى (ج٧ص٤٠٥)-
٨) (فتح البارى (ج١١ص١٩٥)-

کښې اتفاق دې چه د باب په حدیث کښې چه کوم شیخ دې یعنې محمد بن سیرین رحمه الله د هغه باره کښې دا ثبت دی. سعید بن ابی عروبه (۱) فرمائی چه د ابن سیرین نه په روایت کښې د هغه په شاګردانوکښې د هشام نه څوك احفظ نه وو. او یحیی القطان فرمائی چه هشام بن حسان د محمد بن سیرین باره کښې ثقه وو. هغه نورفرمائی چه هغه د ابن سیرین باره کښې زما په نزد عاصم الاحول او خالد الحذّاء نه بهتراوخوښ دې.(۲) او امام علی ابن المدینی (۳) فرمائی امام یحیی القطان دهشام بن حسان د امام عطاء نه روایت شوی احادیث په ضعیف ګرځول خو زمونږ اصحابو به هغې ته ثبت وئیل. نور فرمائی چه پاتې شو هغه احادیث کوم چه هغه د محمد بن سیرین نه روایت کوی نو هغه صحیح دی او یحیی بن معین رحمه الله فرمائی چه د هشام بن حسان د دې احادیثونه انکار نشی کولې کوم چه هغه د عطاء، عکرمه او حسن بصری رحمه الله نه روایت کوی.(۴)
حافظ ابن حجر رحمه الله د امام یحیی بن معین رحمه الله د پورته ذکر شوی قول جواب ورکولو سره فرمائی چه امام احمدخودا فرمائی چه ته دهغه د هرقسم څیز (روایت) نه انکار اوکړه نو دا به مومې چه یا خو به ایوب هغه روایت کړې وی او یا عوف (۵) یعنې د هغه متابعت به یو نه یو خامخا کړې وی. ابن عدی رحمه الله فرمائی چه د هغه احادیث مستقیم دی ما په هغې کښې هیڅ منکر شئ نه دې لیدلې.(۶)
پاتې شو عطاء نو په صحیحینو کښې د عطاء نه یو روایت نشته، البته د عکرمه نه په صحیح بخاری کښې د هغه روایات شته لیکن ډیر کم دی او په هغې باندې متابعت هم کړېشویدې. والله اعلم.(۷)
د حافظ صاحب د دې اوږد جواب خلاصه دا شوه چه اولاً خو هشام بن حسان مطلقًا سئ الحفظ او ضعیف راوی نه دې او ثانیًا یوازې په دې بنیاد د هغوی روایات نشی ردکولې.
خاصکر چه هغه دمحمدبن سیرین نه روایت کښې ثقه او ثبت وی. کماصرح به ائمة الرجال وحفاظ الحدیث
۳- محمد: دا امام، شیخ الاسلام ابوبکر محمد بن سیرین انصاری بصری رحمه الله دې. د دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب اتباع الجنائزمن الإیمان)) لاندې تیره شویده.(۸)

---

۱) (تهذیب الکمال (ج۳۰ ص۱۸۷)-
۲) (تهذیب الکمال (ج۳۰ص۱۸۶)وفتح الباری (ج۱۱ص۱۹۵)-
۳) (تهذیب الکمال (ج۳۰ص۱۸۷) والضعفاء الکبیر للعقیلی (ج٤ص۳۳۵)-
٤) (تهذیب الکمال (ج۳۰ص۱۸۹)-
۵) (فتح الباری (ج۱۱ص۱۹۵)-
۶) (الکامل لابن عدی (ج۷ص۱۱٤)-
۷) (فتح الباری (ج۱۱ص۱۹۵) حافظ رحمه الله فتح الباری (ج۷ص٤۰۵) (کتاب المغازی) کښې خو دا فرمائیلې ووچه د اصیلی د حدیث باب متعلق کوم خیال دی، د دې باره کښې به زه په (کتاب التفسیر) کښې کلام کوم لیکن معلومه نه ده چه هغوی نه څنګه ذهول اوشو چه د (فتح الباری) په (کتاب التفسیر) کښې په دې باره کښې هیڅ بحث نه دې کړې بلکه مونږ ته خو دا بحث د ډیر لټون نه پس په (کتاب الدعوات) کښې ملاؤشو -
۸) (کشف الباری (ج۲ص۵۲٤)-

۵-عبیدة: دا ابومسلم عبیدة —بفتح العین المهملة وکسر الباء الموحدة— بن عمرو کوفی دی.(۱)

۶-علی: دا مشهورصحابی دَ رسول الله ﷺ خوم حضرت علی بن ابی طالب رضی الله عنه دی.(۲)

قوله: قال: لماكان يوم الأحزاب قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: ملأ الله بيوتهم.....: حضرت علی رضی الله عنه فرمائی چه رسول الله ﷺ دَ غزوه احزاب په ورځ اوفرمائیل الله تعالی دې دَ دغه مشرکانو کورونه او قبرونه دَ أور نه ډك کړی چه هغوی مونږ دَ صلاة الوسطی نه مشغول او محروم کړو او نمر ډوب شو.

تنبیه: په حدیث باب کښې دَ ذکرشوې واقعې تفصیل(کتاب المغازی) (۳)کښې اودَ صلاة الوسطی متعلق مکمل بحث (کتاب التفسیر) (۴) کښې راغلې دې.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: په حدیث شریف کښې بهر حال دَ دې خبرې بددُعاء (ښیرې) خو شته چه الله تعالی دې دَ دغه مشرکانو کورونه او قبرونه دَ أور نه ډك کړی لیکن دَ شکست بددُعاء ئی اونه کړه او ترجمه هم دَ دې وه.

نو حافظ صاحب او علامه عینی رحمه الله فرمائی چه دَ حدیث مناسبت دَ ترجمه سره دَ زلزله په لفظ کښې دې. هغه داسې چه دَ هغوی کورونه سوزول اودَ نفوس ښه جړقولو او خوزولو سبب دې چه دَشکست مترادف دی، دغه شان به په ترجمه اوحدیث کښې مطابقت اوشی.(۵)

[۲۷۷۳] حَدَّثَنَا قَبِيصَةُ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنِ ابْنِ ذَكْوَانَ عَنِ الْأَعْرَجِ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ (۶) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَدْعُو فِي الْقُنُوتِ اللَّهُمَّ أَنْجِ سَلَمَةَ بْنَ هِشَامٍ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ اللَّهُمَّ أَنْجِ عَيَّاشَ بْنَ أَبِي رَبِيعَةَ اللَّهُمَّ أَنْجِ الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اللَّهُمَّ اشْدُدْ وَطْأَتَكَ عَلَى مُضَرَ اللَّهُمَّ سِنِينَ كَسِنِي يُوسُفَ [ر: ۹۶۱]

تراجم رجال

۱-قبیصه: دا ابوعامر قبیصه بن عقبه بن محمد بن سفیان کوفی رحمه الله دی.

۲-سفیان: دا مشهور امام حدیث ابوعبدالله سفیان بن سعیدبن مسروق ثوری رحمه الله دی. دَ دې دواړو حضراتو تذکره ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې راغلې.(۷)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب الوضوء باب الماء الذی یغسل به شعر الإنسان-

۲) (دَ دوی دَ حالاتودپاره اوګورئ کتاب العلم باب إثم من کذب علی النبی صلی الله علیه وسلم-

۳) (کشف الباری کتاب المغازی (ص۲۷۷)-

٤) (کشف الباری کتاب التفسیر(ص)-

۵) (فتح الباری (ج۶ص۱۰۶) وعمدة القاری (ج١٤ص۲۰۳)-

۶) (قوله:عن أبی هریرة رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی الأذان باب بلاترجمة بعد باب فضل اللهم ربنا لک-

۷) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۵-۲۸۰)-

د علامه عينى او قسطلانى تسامح: دلته علامه عينى ﷫ (۱) او د هغه په اتباع كښې علامه قسطلانى ﷫ (۲) نه دا تسامح شويده چه دې دواړو حضراتو په سند كښې ذكر شوى سفيان ابن عيينه ګرځولى حالانكه دا سفيان بن سعيد ثورى دې. ځكه چه قبيصه خو د امام ثورى نه روايت كوى ليكن د ابن عُيينه نه نه كوى. نو ائمه رجال مثلاً حافظ مزى (۳) علامه ذهبى (۴) او حافظ ابن حجر(۵) ﷫ وغيره د هغه په شيوخو كښې ابن عُيينه چرته هم نه دې ذكر كړې او هرځائ كښې ئې د ثورى تصريح كړيده. د كوم نه چه همدغه معلوميږى چه دلته هم د سفيان نه هم ثورى مراد دې نه چه ابن عيينه.

۳- **ابن ذكوان:** دا عبدالرحمن عبدالله بن ذكوان مدنى قرشى ﷫ دې. د دوى تذكره ((كتاب الإيمان باب حب الرسول صلى الله عليه وسلم من الإيمان)) لاندې تيره شويده. (۶)

۴- **الاعرج:** دا ابوداؤد عبدالرحمن بن هرمز ﷫ دې. د ده تذكره هم په اختصار سره د ((كتاب الإيمان)) د مذكوره باب لاندې تيره شويده. (۷)

۵- **ابوهريره:** دا مشهور صحابى رسول حضرت ابوهريره ﷛ دې. د ده تذكره ((كتاب الإيمان باب أمور الإيمان)) لاندې تيره شويده.(۸)

د حديث ترجمه: حضرت ابوهريره ﷛ فرمائى چه نبى كريم ﷺ به په قنوت كښې دا دعا فرمائيله يا الله! سلمه بن هشام ته خلاصې وركړې يا الله! وليد بن وليد ته خلاصې وركړې، يا الله! عياش بن ابى ربيعه ته خلاصې وركړې يا الله!كمزورې مسلمانانو ته خلاصې وركړې، يا الله! د قبيله مضر په كافرانو باندې سختې اوكړې، يا الله! په داسې قحط كښې اخته كړې څنګه چه تا د يوسف ﷤ په زمانه كښې په قحط كښې خلق اخته كړې وو.

مونږ دلته صرف د حديث په ترجمه باندې اكتفاء اوكړه ځكه چه د حديث تشريح او په دې كښې د ذكر شوى اعلامو حالات (كتاب الأذان) كښې ذكر دى.(۹)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: د حديث شريف ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله كښې دې ((اللهم اشدد وطأتك على....)) ځكه چه شدت وطات (نيول) د دې خبرې نه اعم دى چه هغوى په هزيمت يا زلزله سره متصف وى يا د دې نه علاوه په نورو تكليفونو او مشكلاتو كښې هم اخته وى. مثلاً سخته ګرانى يا د ذلت مرګ وغيره. (۱۰)

---

۱) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۲۰۴)-
۲) (إرشاد السارى (ج ۵ص ۱۰۷)-
۳) (تهذيب الكمال (ج ۲۳ص ۴۸۲)-
۴) (سير أعلام النبلاء (ج ۱۰ص ۱۳۱)-
۵) (تهذيب التهذيب (ج ۸ص ۳۴۷)-
۶) (كشف البارى (ج ۲ص ۱۰)-
۷) (كشف البارى (ج ۲ص ۱۱)-
۸) (كشف البارى (ج ۱ص ۶۵۹)-
۹) (صحيح البخارى كتاب الأذان باب يهوى بالتكبير حين يسجد رقم (۸۰۴)-
۱۰) (عمدة القارى (ج ۱۴ص ۲۰۴) ومثله للحافظ فى الفتح (ج ۶ص ۱۰۶)-

[٢٧٧٥] حَدَّثَنَا أَحْمَدُ بْنُ مُحَمَّدٍ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ أَخْبَرَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي خَالِدٍ أَنَّهُ سَمِعَ عَبْدَ اللَّهِ بْنَ أَبِي أَوْفَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا (١) يَقُولُ دَعَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ الْأَحْزَابِ عَلَى الْمُشْرِكِينَ فَقَالَ اللَّهُمَّ مُنْزِلَ الْكِتَابِ سَرِيعَ الْحِسَابِ اللَّهُمَّ اهْزِمِ الْأَحْزَابَ اللَّهُمَّ اهْزِمْهُمْ وَزَلْزِلْهُمْ [٣٨٨٩، ٦٠٢٩، ٧٠٥١، وانظر: ٢٦٦٣]

تراجم رجال

١- احمد بن محمد: دا ابوالعباس احمدبن محمد بن موسى المروزى رحمه الله دي. (٢)

٢- عبدالله: دا مشهور امام حضرت عبدالله بن مبارك حنظلى رحمه الله دي. د دوى مختصر تذكره ((بدء الوحى)) كښې تيره شويده. (٣)

٣- اسماعيل بن ابى خالد: دا اسماعيل بن ابى خالد احمسى بجلى كوفى رحمه الله دي د ده اجمالى تذكره ((كتاب الإيمان باب المسلم من سلم المسلمون من لسانه ويده)) لاندې تيره شويده. (٤)

٤- عبدالله بن ابى اوفى رضى الله عنه: دا مشهور صحابى رسول صلى الله عليه وسلم، حضرت عبدالله بن ابى اوفى اسلمى رضى الله عنهما دي. (٥)

قوله: يقول: دعا رسول الله صلى الله عليه وسلم يوم الأحزاب على المشركين:

حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضى الله عنه فرمائى چه د غزوه احزاب (خندق) په موقع حضور صلى الله عليه وسلم د مشركانو خلاف بددعاء اوفرمائيله. دلته حضرت عبدالله بن ابى اوفى رضى الله عنه د غزوه احزاب په موقع د رسول الله صلى الله عليه وسلم نه د مشركانو خلاف يوه بددعا ذكر كړيده، د كومې الفاظ چه وړاندې په حديث كښې راغلى.

قوله: فقال: اللهم منزل الكتاب، سريع الحساب: نو رسول الله صلى الله عليه وسلم اوفرمائيل يا الله!

---

١) (قوله: عبدالله بن أبى أوفى رضى الله عنه: الحديث أخرجه البخارى أيضًا فى كتاب الجهاد باب كان النبى صلى الله عليه وسلم إذ لم يقاتل أول النهار... رقم (٢٩٦٥-٢٩٦٦) وباب لاتتمنوا لقاء العدو رقم (٣٠٢٤-٣٠٢٥) وكتاب المغازى باب غزوة الخندق..... رقم (٤١١٥) وكتاب الدعوات باب الدعاء على المشركين رقم (٦٣٩٢) وكتاب التوحيد باب قول الله تعالى ﴿أنزله بعلمه والملائكة يشهدون﴾ رقم (٧٤٨٩) كتاب الجهاد باب كراهية تنمى لقاء العدو ولأمر بالصبر عنداللقاء رقم(٤٥٤٢) وباب استحباب الدعاء بالنصر عندلقاء العدو رقم (٤٥٤٣) والترمذى أبواب الجهاد باب ماجاء فى الدعاء عندالقتال رقم (١٦٧٨) وابن ماجه كتاب الجهاد باب القتال فى سبيل الله سبحانه تعالى رقم (٢٧٩٦)-

٢) (د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب مايقمع من النجات فى السمن-

٣) (كشف البارى(ج١ص٤٦٢)-

٤) (كشف البارى (ج١ص٦٧٩)-

٥) د دوى د حالاتو دپاره اوګورئ كتاب الوضوء باب من لم يرالوضوء إلا من المخرجين: من القبل والدبر

دَ كتاب نازلونكيه! او زر حساب اخستونكيه! دكتاب نه مراد قرآن كريم دې او دَ سريع الحساب نه علامه كرمانى رحمه الله دوه مطلبه بيان كړى دى:

① دا مطلب دې ((أنه سريع حسابه ومجيئ وقته)) دَ الله تعالى حساب او دَ هغې وخت زر راتلونكې دې.

② ((أو أنه سريع في الحساب)) يا دا چه هغه په حساب كتاب كښې تيز دې. او زر نيول كوى.(١)

په اولنى صورت كښې به ((سريع)) دَ حساب صفت وى او په دونم صورت كښې دَ الله تعالى صفت به وى.

قوله: اللهم اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم: يا الله دې ډلو ته شكست وركړې يا الله دوى ته شكست وركړې او وئى خوزوې.

مطلب دا چه يا الله دوى ذره ذره كړې او دَ دې دا غونډه ګډه وډه او خوره كړې دې دپاره چه دوى ته چرته هم آرام او سكون ملاونشى او هغوى چرته هم كلك پاتې نشى. (٢)

او علامه داؤدى فرمائى چه دَ رسول الله صلى الله عليه وسلم مطلوب او مقصود دا وو چه دَ هغوى عقلونه ختم شى او په جنګ كښې دَ هغوى پښې اوخوئيږى.(٣)

نودَ نبى عليه السلام دَ دې بددعا نتيجه ډيره زر ښكاره شوه او الله تعالى يوه ډيره تيزه سيلئى راوليګله، كومې سره چه دَ كفارودَ لښكر ټولې خيمې راووتلې دَ هغوى تنابونه پرې شو، كټونى او نور سازوسامان ئى اوشندلې شو دَ څه په وجه چه كافران بدحواس شو او ويريدل او آخر ټول اوتښتيدل. (۴)

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث ترجمه سره مناسبت ((اللهم اهزم الأحزاب، اللهم اهزمهم وزلزلهم)) كښې دې. (۵) په دې كښې نبى كريم صلى الله عليه وسلم مشركانو ته بددعا فرمائيلې او هم دغه مقصد د ترجمه هم وو.

دَ نبى اكرم صلى الله عليه وسلم په بددعاكښې يو حكمت: دلته تاسو ګورئى چه نبى كريم صلى الله عليه وسلم خودكافرانو اومشركانو خلاف بددُعاء فرمائيلې ده چه دوى ماتى سره مخامخ شى ولې دَ هغوى د هلاكت او بربادنى بددُعاء ئى نه ده فرمائيلې.

دَ دې وجه دا ده چه په هزيمت او ماتى كښې دَ هغوى دَ ځانونو تلف كيدل نشته بلكه سلامتى ده، اوهمدغه سلامتى او عدم اتلاف دَ دې امر اميد جوړيدلې شى چه هغوى په راتلونكى وخت كښې دَ كفر او شرك نه توبه كړى او په زړه او ځان سره اسلام كښې داخل شى او صحيح مقصد دَ نفوسو دَ هلاكت بددُعاء ختموى. يعنى كه دَ هلاكت بددعاء ئى

---

١) (الكواكب الدرارى (ج١٢ص١٨٢) وعمدة القارى (ج١٤ص٢٠٤) وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٨)-

٢) (فتح البارى (ج٦ص١٠٦) وعمدة القارى (ج١٤ ص٢٠٤) وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٨)-

٣) (حواله بالا-

٤) (انظر كشف البارى، كتاب المغازى)ص٢٧٥)-

٥) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٤)-

کړې وه نو دا صحیح او عظیم مقصد به نه وو حاصل شوې. د دې نه پس تاریخ همدغه ګواهی ورکوی چه د دې غزوه احزاب نه بچ وتونکی ډیر مشرکان په اسلام مشرف شو او هغوی ته د صحابیت عظیم شرف حاصل شو لکه حضرت ابوسفیان رضی الله عنه. علامه قسطلانی هم دا حکمت ذکر کولو سره لیکی: ((وإنما خص الدعاء عليهم بالهزيمة والزلزلة دون أن يدعو عليهم بالهلاك لأن الهزيمة فيها سلامة نفوسهم وقد يكون ذلك رجاء أن يتوبوا من الشرك، ويدخلوا في الإسلام، والإهلاك الماحق لهم مفوت لهذا المقصد الصحيح))(١)

[٢٧٧٦] حَدَّثَنَا عَبْدُ اللَّهِ بْنُ أَبِي شَيْبَةَ حَدَّثَنَا جَعْفَرُ بْنُ عَوْنٍ حَدَّثَنَا سُفْيَانُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ عَنْ عَمْرِو بْنِ مَيْمُونٍ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ(٢) قَالَ كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي فِي ظِلِّ الْكَعْبَةِ فَقَالَ أَبُو جَهْلٍ وَنَاسٌ مِنْ قُرَيْشٍ وَنُحِرَتْ جَزُورٌ بِنَاحِيَةِ مَكَّةَ فَأَرْسَلُوا فَجَاءُوا مِنْ سَلَاهَا وَطَرَحُوهُ عَلَيْهِ فَجَاءَتْ فَاطِمَةُ فَأَلْقَتْهُ عَنْهُ فَقَالَ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ اللَّهُمَّ عَلَيْكَ بِقُرَيْشٍ لِأَبِي جَهْلِ بْنِ هِشَامٍ وَعُتْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَشَيْبَةَ بْنِ رَبِيعَةَ وَالْوَلِيدِ بْنِ عُتْبَةَ وَأُبَيِّ بْنِ خَلَفٍ وَعُقْبَةَ بْنِ أَبِي مُعَيْطٍ قَالَ عَبْدُ اللَّهِ فَلَقَدْ رَأَيْتُهُمْ فِي قَلِيبِ بَدْرٍ قَتْلَى قَالَ أَبُو إِسْحَاقَ وَنَسِيتُ السَّابِعَ قَالَ أَبُو عَبْد اللَّهِ وَقَالَ يُوسُفُ بْنُ إِسْحَاقَ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ أُمَيَّةُ بْنُ خَلَفٍ وَقَالَ شُعْبَةُ أُمَيَّةُ أَوْ أُبَيٌّ وَالصَّحِيحُ أُمَيَّةُ [ر: ٢٣٧]

رجال الحدیث

١- عبدالله بن ابی شیبه: دا ابوبکر عبدالله بن محمد بن ابی شیبه عیسی کوفی رحمه الله دې.(٣)

٢- جعفر بن عون: دا ابوعون جعفر بن عون بن جعفر بن عمرو بن حریث قرشی مخزومی رحمه الله دې. دَدوی تذکره ((کتاب الإیمان باب زیادة الإیمان ونقصانه)) کښې تفصیل سره راغلې ده.(۴)

٣- سفیان: دا مشهور امام حدیث ابوعبدالله سفیان بن سعید بن مسروق ثوری کوفی رحمه الله دې. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب علامة المنافق)) لاندې تیره شویده. (۵)

۴- ابواسحاق: دا ابواسحاق عمرو بن عبدالله بن عبید سبیعی کوفی رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب الصلاة من الإیمان)) لاندې راغلې دی. (۶)

---

١) (شرح القسطلانی (ج٥ص١٠٨)-
٢) (قوله: عن عبدالله رضی الله عنه: الحدیث مر تخریجه فی کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر...
٣) (دَ دوی حالاتو دپاره اوګورئ کتاب العمل فی الصلاة باب لا یرد السلام فی الصلاة-
٤) (کشف الباری (ج٢ص٤٦٩)-
٥) (کشف الباری (ج٢ص٢٧٨)-
۶) (کشف الباری)(ج٢ص٣٧٠)-

۵- عمرو بن میمون: دامخضرمی تابعی حضرت ابویحیی عمرو بن میمون ازدی رحمه الله دي.[1]
۶- عبدالله: دا مشهور صحابی حضرت عبدالله بن مسعود بن غافل بن حبیب هذلی رضی الله عنه دي. دَ ده مفصل حالات ((کتاب الإیمان باب ظلم دون ظلم)) لاندې تیرشوی دی. (۲)

قوله: قال: کان النبی صلی الله علیه وسلم یصلی فی ظل الکعبة: حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی نبی کریم ﷺ د کعبه په سورې کښې مونځ کولو.

په دې حدیث شریف کښې په نبی کریم ﷺ باندې دَ مکې دَ قریشو دَ سردارانو دَ طرف نه رواساتلې ظلمونو، زیاتو او شیطانو نه دَ یو بیان دې. مشهوره واقعه ده یو ځل نبی کریم ﷺ دَ کعبه دَ سوری لاندې مونځ کولو نو ابوجهل دَ هغه ملګرو او چمچو هغوی ﷺ په دې حالت کښې اولیدل نو ابوجهل اووئیل چه په مکه مکرمه کښې فلانکې کور کښې اوښ حلال شویدې دَ هغې لرې کولمې به څوك راوړی چه هغه دَ محمد (ﷺ) په سټ باندې واچوی؟ نو دَ قوم یو بدبخت پاسیدو اوهغه لرې کولمې ئې راوړلې او هغه ئې دَ حضور ﷺ په سټ مبارك باندې واچولې کوم وخت چه هغوی ﷺ دَ سجدې په حالت کښې وو. دَ ((کتاب الوضوء)) په روایت کښې دی عبدالله بن مسعود رضی الله عنه فرمائی چه دا ټوله معامله ما کتلې خو هیڅ مې نشو کولې. افسوس چه ماسره دومره طاقت وی (۳) او دَ مکې مشرکانو حضور ﷺ سره ټوقې او مسخرې کولې. تردې چه حضرت فاطمه زهراء رضی الله عنها راغله او هغه لرې کولمې ئې دَ باباجان دَ سټ مبارك نه اخوا کړل نو په دې موقع حضور ﷺ دَ دې مکې دَ مشرکانو خلاف بددعا اوفرمائیله دَکومې الفاظ چه دَ باب په حدیث کښې ذکر دی.

قوله: فقال: أبوجهل وناس من قریش، ونحرت جزور بناحیة مکة: نو ابوجهل او دَقریشو څه خلقو اووئیل دغه وخت دَ مکې مکرمې په یو ګوټ کښې اوښ حلال کړېشوې وو.دلته دَ باب په روایت کښې دا خو ذکر دی چه ابوجهل او څه قریشیانو خلقو اووئیل لیکن څه ئې اووئیل (یعنی مقوله) محذوف ده او هغه محذوف مقوله دا ده: ((هاتوا من سلا الجزور التی نحرت)) (۴) او په دې حذف باندې دلیل دَ((کتاب الوضوء)) وغیره روایت دې په کوم کښې چه دا الفاظ دی: ((إذ قال بعضهم لبعض: أیکم یجیء بسلی جزور بنی فلان....؟))(۵)
او ((ونحرت جزور بناحیة مکة)) جمله، جمله معترضه حالیه ده. (۶)

---

۱) (دَ دوی دَ حالاتودَ پاره اوګورئ کتاب الوضوء باب إذاألقی علی ظهر المصلی قذر-
۲) (کشف الباری (ج۲ص۲۷۵)-
(۳) الصحیح للبخاری کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أوجیفة... رقم (۲۴۰)-
۴) (عمدة القاری (ج۱۴ص۲۰۵)-
۵) (الصحیح للبخاری کتاب الوضوء باب إذا ألقی علی ظهر المصلی قذر أو جیفة....رقم (۲۴۰)-
۶) (عمدة القاری (ج۱۴ص۲۰۵)-

قوله: فأرسلوا فجاؤا من سلاها: نوهغوى سړي اوليګلو نوهغه ذهغه لرې کولمې راوړلې. مطلب دا چه ابوجهل، د هغه ملګرو او شيطانانو دَ مکې په يوغاړه کښې حلال کړيشوې اوښانو لرې کولمو دَ پاره سړي اوليګلو چه لاړو او هغه لرى راوړل.
لرى پسې تلونکې او راوړونکې هم يو سړې وو خو هغوى په دې عمل کښې شريك وو نو په دې وجه هغوى ټولوته نسبت اوکړيشو. دَ (كتاب الوضوء) په روايت کښې دَ حديث الفاظ دا وارد شوى دى: ((فانبعث أشقى القوم، فجاء به....))(١) چه دَ قوم بدبخت ترين سړې لاړو او هغه لرى کولمې ئى راوړې.
((السلى)) هغه جلئى ته وائى په کومه کښې چه بچې راااينغښتې شى نو که دا جلئى په خيټه کښې اوشليږى نو مور او بچې دواړه مرى. (٢)
قوله: قال عبدالله: فلقد رأيتهم فى قليب بدر قتلى: حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه وائى ما دې دَ بدر په کوهى کښې مردار اوليدلو. دَ
حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه دَ قول مطلب دا دې چه رسول الله ﷺ کوم سردارانودَ قريشو خلاف مکه مکرمه کښې کومې خيرې کړې وې دَ هغې نتيجه په غزوه بدر کښې ښکاره شوه. نو پخپله حضرت عبدالله بن مسعود رضي الله عنه هغه اووه کسان اوکتل چه هغه ټول دَ بدر په کوهى کښې مردار پراته وو. دغه شان الله تعالى دَ خپل نبى دَ بددعا عزت اوساتلو.
((قليب))-بكسر اللام- هغه کوهى ته وائى دَ کوم چه غاړه نه وى، دا مذکر او مؤنث په دواړه قسمه استعماليږى او دَ دې جمع قُلب، قُلُب او أقلبة راځى.(٣)
اوقتلى دَ قتيل جمع ده اوپه معنى دَ مقتول ده اوپه ترکيب کښې دَ رأيت مفعول ثانى واقع کيږى.
قوله: قال أبوأسحاق: ونسيت السابع: ابواسحاق سبيعى رحمه الله فرمائى او مانه اووم هير شو.
دَ پورتنى عبارت مقصد: په حديث باب کښې به تاسو کتلې وى چه رسول الله ﷺ دَ کومو کسانو خلاف بددعا فرمائيلې وه په هغې کښې دَ شپږو نومونه ذکر دى خو اووم نوم نشته. ابواسحاق سبيعى رحمه الله دا فرمائى چه اووم نوم مانه هيرشويدې. کله چه ابواسحاق سبيعى رحمه الله دا حديث حضرت سفيان ثورى ته واورولو نو هغه دَ اووم نوم ذکر نه کړو او دَ نسيان تصريح ئى اوکړه. (۴)

---

١) الصحيح للبخارى كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهر المصلى قذر أو جيفة....رقم (٢٤٠)-
٢) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٥) وإرشاد السارى (ج٥ص١٠٨) وجامع الأصول (ج١١ص٣٦۶) ومصباح اللغات مادة سلى-
٣) (عمدة القارى (ج١٤ص٢٠٥) وإرشاد السارى (ج٥ص١٠٨) وجامع الأصول (ج١١ص٣۶۶) ومصباح اللغات مادة قلب-
٤) (فتح البارى (ج۶ص١٠٧) وعمدة القارى (ج١٤ص٢٠٥) وشرح القسطلانى (ج٥ص١٠٨)-

اوس سوال دا پيداكيږي چه دا اووم سړي څوك دي، نود دي جواب دا دي چه هغه سړي عمارة بن وليد دي اودَ دي تصريح په (كتاب الصلاة) (۱) كښي دَ اسرائيل نه مروى روايت كښي موجوددي او دَ اسرائيل سماع دَ ابواسحاق نه ډير په اوچته درجه باندي ده، ځكه چه ابواسحاق دَ اسرائيل نيكه دي او دي به هروخت هغه سره وو.اسرائيل پخپله فرمائي ((كنت أحفظ حديث أبي إسحاق كما أحفظ سورة الحمد)) (۲)

قوله: قال: أبو عبدالله: قال يوسف بن إسحاق عن أبي إسحاق: أمية بن خلف....وقال شعبة: أمية أوأبي ،والصحيح: أمية:

دَ ذكرشوي تعليق مقصد: د امام بخارى رحمه الله مقصد د دي تعليق نه دا دي چه دَ ابواسحاق سبيعى نه دا روايت يوسف بن اسحاق هم روايت كړيدي كوم كښي چه اميه بن خلف دي او شعبه هم روايت كړيدي كوم كښي چه اميه يا ابى دي، يعنى شعبه ته په دي كښي شك شويدي، خود پلار روايت نى كوم چه دَ سفيان ثورى رحمه الله نه دي په هغي كښي ابى دي نو امام بخارى رحمه الله دا فرمائي چه صحيح اميه دي نه چه ابى، ځكه چه ابى بن خلف خو پخپله حضور پاك ﷺ په غزوه احد كښي په خپلو لاسونو دوزخ ته رسولي وو. كه هغه چرته په بدر كښي مردارشوي وي نو په غزوه احد كښي دَ وژلو به څه مطلب وى؟ (۳)

دَ دواړو تعليقاتو تخريج: امام بخارى رحمه الله دلته دوه تعليقات ذكر كړى دى، يو دَ يوسف بن اسحاق او بل دَ شعبه.دَ يوسف بن اسحاق تعليق خو موصولاً امام بخارى رحمه الله په (كتاب الوضوء) كښي ذكر كړيدي.(۴) او دَ شعبه تعليق موصولاً امام بخارى رحمه الله په (كتاب الجزية الموادعة) او (كتاب مناقب الانصار) كښي روايت كړيدي. (۵) دَ دي نه علاوه امام بخارى رحمه الله هم دَ شعبه روايت موصولاً نقل كړيدي.

---

۱) (صحيح البخارى كتاب الصلاة باب المرأة تطرح عن المصلى شيئا من الأذى رقم (۵۲۰)-
۲) (فتح البارى (ج۱ص۳۵۱)-
۳) (عمدة القارى(ج۱۴ص۲۰۵) وإرشادالسارى (ج۵ص۱۰۸)-
۴) (صحيح البخارى كتاب الوضوء باب إذا ألقى على ظهرالمصلى قذر أو جيفة-
۵) (صحيح البخارى كتاب الجزية والمواعدة باب طرح جيف المشركين فى البئر.... رقم (۳۱۸۵) وكتاب مناقب الأنصار باب مالقى النبى صلى الله عليه وسلم وأصحابه من المشركين بمكة رقم (۳۸۵۴)-

تنبيه: حافظ صاحب فتح البارى (ج۶ص۱۰۷) او تغليق التعليق (ج۳ص۴۴۸) علامه عينى عمدة القارى (ج۳ص۲۰۵) اودَ دي دواړو حضراتو اتباع كولو سره علامه قسطلانى رحمه الله ارشاد السارى (ج۵ص۱۰۸) كښي دا وئيلى دى چه امام بخارى رحمه الله دَ شعبه تعليق موصولاً (كتاب المبعث) كښي نقل كړيدي. ليكن دي ټولو حضراتو ته غالباً تسامح شويدي ځكه چه اول په په صحيح بخارى كښي داسي څه كتاب نشته دَ كوم نوم چه (كتاب المبعث) وى دَ هغي طرف ته دَ تعليق نسبت اوكريشي. او دونم لكه څنګه چه مونږ په تخريج كښي ذكركړل، دا تعليق مصنف رحمه الله په دوو مقاماتو كښي موصولاً ذكر كړيدي او په دي دواړو مقاماتو كښي دَ شعبه دَ شك تصريح موجود ده-

او دَ حدیث باقي تشریحات به انشاء الله (کتاب الوضوٓ) کښې راځي.

د حدیث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حدیث ترجمة الباب سره مطابقت په دې جمله کښې دې ((اللهم علیك بقریش)) او په دې کښې هم هغه تقریر دې کوم چه دَ باب په نورو احادیثو کښې راغلې دې چه د الله تعالی نیول عام دی، که د شکست په ذریعه وی، که دَ زلزلې په ذریعه وی یا دَ نور قسم تکلیفونو او مشکلاتو په ذریعه وی (۱) دَ حضرت عبدالله بن مسعود رضی الله عنه په دې حدیث کښې هم دَ کفار قریش خلاف دَ رسول الله ﷺ بددعا قبوله شوه اودَ الله تعالی دَ طرف نه دَ هغوی سخت نیول اوشو.

فائده: دَ دې حدیث ټول رجال کوفیان دی، بیا په دې کښې دَ تابعی دَ تابعی نه روایت دې. ابو اسحاق سبیعی تابعی دې اوعمروبن میمون هم مخضرم تابعی دې چه دَصحابی نه روایت کوی (۲)

[۲۷۷۴] حَدَّثَنَا سُلَيْمَانُ بْنُ حَرْبٍ حَدَّثَنَا حَمَّادٌ عَنْ أَيُّوبَ عَنِ ابْنِ أَبِي مُلَيْكَةَ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا (۳) أَنَّ الْيَهُودَ دَخَلُوا عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالُوا السَّامُ عَلَيْكَ فَلَعَنْتُهُمْ فَقَالَ مَا لَكِ قُلْتُ أَوَلَمْ تَسْمَعْ مَا قَالُوا قَالَ فَلَمْ تَسْمَعِي مَا قُلْتُ وَعَلَيْكُمْ

[۵۶۷۸، ۵۶۸۳، ۵۹۰۱، ۶۰۳۸، ۶۵۲۸]

تراجم رجال

۱- **سلیمان بن حرب:** داابوایوب سلیمان بن حرب بن بجیل ازدی رحمه الله دې. دَ ده حالات اجمالاً ((کتاب الإیمان باب من کره أن یعود فی الکفر....)) لاندې تیرشوی دی. (۴)

۲- **حماد:** دا ابواسماعیل حماد بن زیدبن درهم ازدی بصری رحمه الله دې. دَ ده تذکره ((کتاب الإیمان باب ﴿وإن طائفتان من المؤمنین اقتتلوا فأصلحوا....)) لاندې راغلې ده. (۵)

۳- **ایوب:** دا ایوب بن ابی تمیمه کیسان سختیانی بصری رحمه الله دې. دَ دوی حالات ((کتاب الإیمان باب حلاوة الإیمان)) کښې راغلی دی. (۶)

---

۱) (عمدة القاری (ج ۱٤ص۲۰۵) و فتح الباری (ج۶ص۱۰۶)-
۲) (شرح القسطلانی (ج۵ص۱۰۸)-
۳) (قوله: عن عائشة رضی الله عنها: الحدیث أخرجه البخاری أیضًا فی کتاب الأدب باب الرفق فی الأمر کله رقم (۶۰۲٤) وباب لم یکن النبی صلی الله علیه وسلم فاحشا ولا متفحشا، رقم (۶۰۳۰) وکتاب الاستئذان باب کیف یردعلی أهل الذمة والسلام رقم (۶۲۵۶) وکتاب الدعوات باب دلدعاء علی المشرکین رقم (۶۳۹۵) وباب ول النبی صلی الله علیه وسلم یستجاب الشافی الیهود، ولایستجاب لهم فینا رقم (۶٤۰۱) وکتاب استتابة المرتدین باب إذا عرض الذمی وغیره بسب النبی صلی الله علیه وسلم ولم یصرح..... رقم (۶۹۲۷) ومسلم کتاب السلام باب النهی عن ابتداء أهل الکتاب بالسلام وکیف یرد علیهم؟ رقم (۵۶۵۶) والترمذی أبواب الاستئذان باب ماجاء فی التسلیم علی أهل الذمة رقم (۲۷۰۱)-
٤) (کشف الباری (ج ۲ ص۱۰۵)-
۵) (کشف الباری (ج۲ص۲۱۹)-
۶) (کشف الباری (ج۲ص۲۶)-

۴-ابن ابی ملیکه: دا ابوبکر عبدالله بن عبیدالله بن ابی ملیکه تیمی قرشی رحمه الله دي. دَ دوی تذکره ((کتاب الإیمان باب خوف المؤمن من أن یحبط عمله...)) په ذیل کښې تیره شوې ده.(۱)

۵-عائشه رضی الله عنها: دا ام المؤمنین حبیبة الرسول ﷺ حضرت عائشه بنت ابی بکر صدیق رضی الله عنها ده، دَ دې حالات ((بدء الوحی)) په دوئم حدیث کښې تیرشوی دی.(۲)

قوله: أن الیهود دخلوا.....: دَ حضرت عائشه رضی الله عنها نه روایت دې چه یهود یوه ورځ نبی اکرم ﷺ له راغله او ونی وئیل چه ته دې مرشې نومایه هغوی باندې لعنت اوملامتیا اوکړه. حضور ﷺ اوفرمائیل (اې عائشه) په تاڅه اوشو؟ ماوئیل چه تاسو واونه ریده چه دې خلقو څه اووئیل؟ونی فرمائیل چه تا واونه ریدل چه ماڅه اووئیل وعلیکم یعنی تاسوله دې مرګ راشی.

دَ وعلیکم واو متعلق یو بحث: علامه خطابی رحمه الله فرمائی چه دَ عامو محدثینو روایت خو همدغه دې چه واو دې باقی وی لیکن ابن عیینه رحمه الله دَ ((علیکم)) داکلمه بغیردَ واو نه روایت کوله او همدغه صحیح هم دی.

دَ دې وجه دا ده که چرې واو حذف کړیشی نو دَ هغوی دا پورته ذکر شوې قول به بعینه په هغوی راواپس کیږی او دَ واو داخلولو په صورت کښې په صفت او بد دعا کښې اشتراک ثابتیږی. یعن څنګه چه دَ دې یهودیانودَپاره به بددعا وی هغه شان به دَ حضور ﷺ دَ پاره هم وی (العیاذبالله) ځکه چه واو حرف عطف دې او دَ دوو څیزونو دَ یوځائ کولو او شریکولو دَ پاره استعمالیږی. (۳)

علامه قرطبی فرمائی چه دلته واو زائده دې او په زائده کیدلوکښې هیڅ اشکال نشته اودا هم وئیلې شوی دی چه استئنافیه دې اودَ واو استئنافیه دَ ماقبل سره ربط او تعلق نه وی نو په دې صورت کښې به مطلب داوی چه مرګ دې هم په تاسووی. په دې صورت کښې اشتراك بین الامرین نه دې، دَ هغوی هم دا رائې ده چه دَواو حذف کول په معنوی اعتبار سره احسن دې خودَ دې اثبات اصح او مشهور روایت دې. (۴)

علامه ابومحمد المنذری رحمه الله فرمائی چه دَ سام دوه تفسیرونه شوی دی مرګ او ستړیوالې، کومو حضراتو چه دَ سام تفسیر په مرګ سره کړیدې دَ هغوی په نزد دَ واو په اثبات کښې هیڅ خرابی نشته او کومو حضراتو چه دَدې تفسیر سآمه (خفګان او ستړیوالې) سره کړیدې نود هغوی په نزد دَ واو حذف بهتر دې.(۵)

---

۱) (کشف الباری (ج۲ص۵٤۸)-
۲) (کشف الباری (ج۱ص۲۹۱)-
۳) (عمدة القاری (ج۱٤ص۲۰۶)-
٤) (حواله بالا-
۵) (حواله بالا-

دَ حديث باب نوره تشريح به انشاء الله (كتاب الأدب) (۱) او (كتاب الاستئذان) كښې راځى.

د حديث د ترجمة الباب سره مطابقت: دَ حديث باب ترجمة الباب سره مطابقت ((وعليكم)) نه حاصلېږى. ځكه چه دَ دې معنى دا ده چه تاسو دې هم مره شئى او دا دَ نبى كريم ﷺ دَ طرف نه دَ يهوديانو خلاف بددعا وه. (۲)

اودَ دې حديث په بعض طرق كښې داهم راغلى دى ((يستجاب لنا فيهم، ولايستجاب لهم فينا)) (۳) چه زمونږ دعاګانې خودَ هغې خلاف قبلېږى ولې دَ هغوى دعاګانې زمونږ خلاف نه قبلېږى. دَ دې طريق نه دا معلومه شوه چه دَ مشركانو خلاف بددعا كول جائز دى. سره دَ دې چه بددعا كونكى (داعى) ته دا ويره وى چه هغوى هم دَ ده خلاف بددعا كوى. (۴)

((وهذا آخر ما أردنا إيراده هنا من شرح أحاديث كتاب الجهاد والسير من صحيح البخارى رحمه الله، للشيخ المحدث الجليل سليم الله خان حفظه الله ورعاه ومتعنا الله بطول حياته بصحة وعافية، وقد وقع الفراغ من تسويده، وإعادة النظر فيه، ثم تصحيح ملازم الطبع بيوم الثلثاء ۲۰ جمادى الأولى ۱۴۲۶هجرى الموافق ۲۸ يونيو ۲۰۰۵م، والحمد لله الذى بنعمته تتم الصالحات، وصلى الله على النبى الأمى وآله وصحبه وتابعيهم وسلم عليه مادامت الأرض والسموات، رتبه وراجع نصوصه وعلق عليه حبيب الله محمد زكريا عضو قسم التحقيق والتصنيف والأستاذ بالجامعة الفاروقية، ووفقه الله تعالى لاتمام باقى الكتاب كما يحبه ويرضاه وهو على كل شئ قدير، ولاحول ولاقوة إلا بالله العلى العظيم، ويليه إن شاء الله))

باب هل يرشد المسلم أهل الكتاب أو يعلمهم الكتاب؟

....

د ترجمې كمپوزنګ، او سيټنګ نه نن د ګل په ورځ
دريمه ذوالقعده ۱۴۲۸ھ مطابق ۱۲ نومبر ۲۰۰۷ فارغ شو

---

۱) (كشف البارى كتاب الأدب (ص۳۹۳ و ۳۹۹)-
۲) (عمدة القارى (ج۱۴ص۲۰۶)-
۳) (صحيح البخارى كتاب الدعوات باب قول النبى صلى الله عليه وسلم: يستجاب لنا فى اليهود.... رقم# ۶۴۰۱) ومسلم كتاب السلام باب النهى عن ابتداء أهل الكتاب بالسلام..... رقم (۵۶۶۰) غير أنه من رواية جابر بن عبدالله رضى الله عنهما-
۴) (فتح البارى (ج۶ص۱۰۷)-

مصادر ومراجع

القرآن الکریم

۱۔ الابواب والتراجم لصحیح البخاری ۔حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب الکاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۱۴۰۲ھ / ۱۹۸۲ء، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔

۲۔ اتحاف السادۃ المتقین بشرح اسرار احیاء علوم الدین ۔ علامہ سید محمد بن محمد الحسینی الزبیدی المشہور بمرتضیٰ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۱۲۰۵ھ۔ دارالکتب العلمیۃ بیروت۔

۳۔ الاحسان بترتیب صحیح ابن حبان ۔ امام ابو حاتم محمد بن حبان بستی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۳۵۴ھ ۔ مؤسسۃ الرسالۃ بیروت۔

۴۔ احکام القرآن امام ابو بکر احمد بن علی رازی جصاص رحمہ اللہ متوفیٰ ۳۷۰ھ دار الکتاب العربی بیروت۔

۵۔ احیاء علوم الدین ۔ امام محمد بن محمد الغزالی رحمہ اللہ، متوفیٰ ۵۰۵ھ، دار احیاء التراث العربی۔

۶۔ الادب المفرد مع شرح فضل اللہ الصمد ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفیٰ ۲۵۶ھ، مکتبۃ الایمان، المدینۃ المنورۃ۔

۷۔ ارشاد الساری شرح صحیح البخاری ۔ ابو العباس شہاب الدین احمد القسطلانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۹۲۳ھ، المطبعۃ الکبریٰ الامیریۃ مصر، طبع سادس ۱۳۰۴ھ۔

۸۔ الاستاذ المودودی و شیئ من حیاتہ و افکارہ ۔ الاستاذ العلامۃ السید محمد یوسف البنوری، رحمہ اللہ، المتوفیٰ ۱۳۹۷ھ، المکتبۃ البنوریۃ کراتشی۔

۹۔ الاستیعاب فی اسماء الاصحاب (بہامش الاصابۃ) ۔ ابو عمر یوسف بن عبداللہ بن محمد بن عبد البر، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۴۶۳ھ۔ دار الفکر بیروت۔

۱۰۔ اسد الغابۃ فی معرفۃ الصحابۃ ۔ عز الدین ابو الحسین علی بن محمد الجزری المعروف بابن الاثیر، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفیٰ ۶۳۰ھ، دار الکتب العلمیۃ بیروت۔

۱۱۔ الاصابۃ فی تمییز الصحابۃ ۔ شہاب الدین ابو الفضل احمد بن علی العسقلانی المعروف بابن حجر، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفیٰ ۸۵۲ھ۔ دالفکر بیروت۔

۱۲۔ اعلام الحدیث ۔ امام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۳۸۸ھ ۔ مرکز احیاء التراث الاسلامی جامعۃ ام القریٰ مکہ مکرمہ۔

۱۳۔ اعلاء السنن ۔ علامہ ظفر احمد عثمانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۱۳۹۴ھ، ادارۃ القرآن کراچی۔

۱۴۔ اکمال اکمال المعلم شرح صحیح المسلم ۔ ابو عبد اللہ محمد بن خلفۃ الوشتانی الابی المالکی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۸۲۷ھ۔ یا ۸۲۸ھ۔ دار الکتب العلمیۃ، بیروت۔

۱۵۔ امداد الفتاویٰ، حکیم الامت اشرف علی بن السید عبد الحق العمروی التھانوی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۱۳۶۲ھ مکتبہ دار العلوم کراچی۔

۱۶۔ الانساب ۔ ابو سعد عبد الکریم بن محمد بن منصور السمعانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۵۶۲ھ ۔ دار الجنان بیروت، طبع اول ۱۴۰۸ھ / ۱۹۸۸ء ۔

۱۷۔ اوجز المسالک الیٰ مؤطا مالک ۔ شیخ الحدیث حضرت مولانا زکریا صاحب کاندھلوی، رحمہ اللہ، متوفی ۱۴۰۲ھ، مطابق ۱۹۸۲ء ۔ ادارہ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
۱۸۔ بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع ۔ ملک العلماء علاء الدین ابو بکر بن مسعود الکاسانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۵۸۷ھ ۔ ایچ ایم سعید کمپنی کراچی۔
۱۹۔ بدایۃ المجتہد ۔ علامہ قاضی ابو الولید محمد بن احمد بن رشد قرطبی، متوفی ۵۹۵ھ، مصر طبع خاص۔
۲۰۔ البدایۃ والنہایۃ ۔ حافظ عماد الدین ابو الفداء اسماعیل بن عمر المعروف بابن کثیر، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۷۴ھ ۔ مکتبۃ المعارف بیروت، طبع ثانی ۱۹۷۷م۔
۲۱۔ البدر الساری حاشیۃ فیض الباری ۔ حضرت مولانا بدر عالم میرٹھی صاحب، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۳۸۵ھ ۔ ربانی بکڈپو دھلی، ۱۹۸۰م۔
۲۲۔ بذل المجہود فی حل ابو داؤد ۔ علامہ خلیل احمد سہارنپوری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۳۴۶ھ ۔ مطبعۃ ندوۃ العلماء لکھنؤ ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م۔
۲۳۔ البنایۃ شرح الہدایۃ ۔ العلامۃ بدر الدین عینی محمود بن احمد، رحمہ اللہ، متوفی ۸۵۵ھ، مکتبہ رشیدیہ، کوئٹہ۔
۲۴۔ بیان القرآن ۔ حکیم الامت حضرت مولانا اشرف علی صاحب تھانوی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۳۶۲ھ ۔ شیخ غلام علی اینڈ سنز لاھور۔
۲۵۔ تاج العروس من جواہر القاموس ۔ ابو الفیض سید محمد بن محمد المعروف بالمرتضیٰ الزبیدی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۲۰۵ھ، دار مکتبۃ الحیاۃ، بیروت۔
۲۶۔ تاریخ بغداد او مدینۃ السلام ۔ حافظ احمد بن علی المعروف بالخطیب البغدادی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۶۳ھ ۔ دار الکتاب العربی بیروت۔
۲۷۔ تاریخ الخلفاء للامام السیوطی بتحقیق محیی الدین عبد الحمید رحمہ اللہ منشورات الشریف الرضی
۲۸۔ تاریخ عثمان بن سعید الدارمی، المتوفی ۲۸۰ھ، عن ابی زکریا یحییٰ بن معین، المتوفی ۲۳۳ھ، دار المامون للتراث، ۱۴۰۰ھ۔
۲۹۔ التاریخ الصغیر ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۵۶ھ ۔ المکتبۃ الاثریۃ، شیخوپورہ۔
۳۰۔ التاریخ الکبیر ۔ امیر المؤمنین فی الحدیث محمد بن اسماعیل البخاری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۵۶ھ ۔ دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
۳۱۔ تالیفات رشیدیہ ۔ الامام الربانی رشید احمد گنگوہی قدس سرہ المتوفی ۱۳۲۳ھ، ادارہ اسلامیات۔
۳۲۔ تحفۃ الاحوذی ۔ الشیخ عبد الرحمن المبارکفوری، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۳۵۳ھ، نشر السنۃ ملتان۔
۳۳۔ تحفۃ الاشراف بمعرفۃ الاطراف ۔ ابو الحجاج جمال الدین یوسف بن عبد الرحمن المزی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۴۲ھ ۔ المکتب الاسلامی بیروت، طبع دوم ۱۴۰۳ھ / ۱۹۸۳م۔
۳۴۔ تدریب الراوی بشرح تقریب النواوی ۔ حافظ جلال الدین عبد الرحمن سیوطی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۹۱۱ھ ۔ المکتبۃ العلمیۃ مدینہ منورہ۔

۳۵۔ تذکرۃ الحفاظ۔ حافظ ابو عبد اللہ شمس الدین محمد بن عثمان ذہبی، رحمہ اللہ تعالیٰ۔ متوفی ۷۴۸ ھ، دائرۃ المعارف العثمانیۃ۔ الہند۔
۳۶۔ الترغیب و الترہیب۔ امام عبد العظیم بن عبد القوی المنذری، رحمہ اللہ۔ المتوفی ۶۵۶ ھ، دار احیاء التراث العربی، بیروت۔ الطبعۃ الثالثۃ، ۱۳۸۸ ھ / ۱۹۶۸ م۔
۳۷۔ تعلیقات علی بذل المجہود۔ شیخ الحدیث محمد زکریا کاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ۔ المتوفی ۱۴۰۲ ھ، المکتبۃ التجاریۃ۔ ندوۃ العلماء لکھنؤ۔ الطبعۃ الثالثۃ ۱۳۹۳ ھ / ۱۹۷۳ م۔
تاریخ الطبری۔ انظر (تاریخ الامم و الملوک)۔
۳۸۔ تعلیقات علی تہذیب التہذیب۔ المطبوع بذیل تہذیب التہذیب۔
۳۹۔ تعلیقات علی تہذیب الکمال دکتور بشار عواد معروف حفظہ اللہ تعالیٰ۔ مؤسسۃ الرسالۃ طبع اول ۱۴۱۳ھ
۴۰۔ تعلیقات علی الکاشف للذہبی۔ شیخ محمد عوامۃ / شیخ احمد محمد نمر الخطیب حفظہما اللہ۔ مؤسسۃ دار القبلۃ / مؤسسۃ علوم القرآن۔ الطبعۃ الاولیٰ ۱۴۱۳ ھ۔
۴۱۔ تعلیقات علی الکوکب الدری۔ مولانا شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا الکاندھلوی۔ رحمہ اللہ تعالیٰ۔ المتوفیٰ ۱۴۰۲ ھ۔
۴۲۔ تعلیقات علی لامع الدراری شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب رحمہ اللہ تعالیٰ متوفیٰ ۱۴۰۲ ھ / ۱۹۸۲ م
۴۳۔ تعلیقات علی معجم الصحابۃ جماعۃ من العلماء والمحققین مکتبہ نزار مصطفیٰ الباز مکۃ / الریاض
۴۴۔ تغلیق التعلیق۔ حافظ احمد بن علی المعروف بابن حجر رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۸۵۲ ھ، المکتب الاسلامی، ودار عمار۔
۴۵۔ تفسیر الطبری (جامع البیان)۔ امام محمد بن جریر الطبری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۳۱۰ ھ، دار المعرفۃ۔ بیروت۔
۴۶۔ تفسیر القرآن العظیم۔ حافظ ابو الفداء عماد الدین اسماعیل بن عمر ابن کثیر دمشقی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۷۷۴ ھ، دار احیاء الکتب العربیۃ۔
۴۷۔ تفسیر القرطبی (الجامع لاحکام القرآن)۔ امام ابو عبد اللہ محمد بن احمد الانصاری القرطبی، رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۶۷۱ ھ، دار الفکر، بیروت۔
۴۸۔ تفہیم القرآن۔ السید ابو الاعلیٰ المودودی، ادارۃ ترجمان القرآن، لاہور۔
۴۹۔ تقریب التہذیب۔ حافظ ابن حجر عسقلانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۸۵۲ ھ۔ دار الرشید حلب ۱۴۰۶ ھ۔
۵۰۔ تقریر الجنجوہی علی الصحیحین۔
۵۱۔ تکملۃ فتح الملہم۔ حضرت مولانا محمد تقی عثمانی صاحب مدظلہم، مکتبہ دار العلوم کراچی
۵۲۔ التلخیص الحبیر فی تخریج احادیث الرافعی الکبیر۔ حافظ ابن حجر عسقلانی رحمہ اللہ، متوفیٰ ۸۵۲ ھ۔ دار نشر الکتب الاسلامیۃ لاہور۔
۵۳۔ تلخیص المستدرک (مع المستدرک)۔ حافظ شمس الدین محمد بن احمد عثمان ذہبی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفیٰ ۷۴۸ ھ، دار الفکر بیروت۔

۵۴ ـ التمهيد لما في الموطأ من المعاني و الاسانيد ـ حافظ ابو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد عبد البر مالکی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۶۳ھ ـ المکتبة التجارية، مکة المکرمة۔

۵۵ ـ تنزيه الشريعة المرفوعة عن الاحاديث الشنيعة الموضوعة ـ الامام ابو الحسن علی بن محمد بن عراق الکنانی، رحمہ اللہ، المتوفی ۹۶۳ھ، دار الکتب العلمية بيروت، الطبعة الثانية ۱۴۰۱ھ۔

۵۶ ـ تنظيم الاشتات فی حل عويصات المشکوة ـ مولانا العلام ابو الحسن رحمہ اللہ تعالیٰ، میر محمد کتب خانہ کراچی۔

۵۷ ـ تهذيب الاسماء و اللغات ـ امام محيی الدين ابو زکريا يحيی بن شرف النووی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۷۶ھ ـ ادارة الطباعة المنيرية۔

۵۸ ـ تهذيب تاريخ دمشق الکبير ـ الامام الحافظ ابو القاسم علی المعروف بابن عساکر الشافعی، رحمہ اللہ، المتوفی ۵۷۱ھ، دار المسيرة، بيروت، الطبعة الثانية ۱۳۹۹ھ / ۱۹۷۹م۔

۵۹ ـ تهذيب التهذيب ـ حافظ ابن حجر عسقلانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۸۵۲ھ ـ دائرة المعارف النظامية، حیدر آباد دکن ۱۳۲۵ھ۔

۶۰ ـ تهذيب الکمال ـ حافظ جمال الدين ابو الحجاج يوسف بن عبد الرحمن مزی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۴۲ھ ـ مؤسسة الرسالة، طبع اول، ۱۴۱۳ھ۔

۶۱ ـ الثقات لابن حبان ـ حافظ ابو حاتم محمد بن حبان بستی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۳۵۴ھ، دائرة المعارف العثمانية، حیدر آباد، ۱۳۹۳ھ۔

۶۲ ـ جامع الاصول من حديث الرسول ـ علامہ مجد الدين ابو السعادات المبارک بن محمد بن الاثير الجزری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۰۶ھ، دار الفکر، بيروت۔

جامع البيان (دیکھئے، تفسير الطبری)

۶۳ ـ جامع الترمذی (سنن ترمذی) ـ امام ابو عيسیٰ محمد بن عيسیٰ بن سورة الترمذی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۷۹ھ ـ ایچ ایم سعید کمپنی / دار احياء التراث العربی۔

الجامع لاحکام القرآن (تفسير القرطبی)۔

۶۴ ـ الجرح والتعديل، الامام الحافظ عبد الرحمن بن ابی حاتم الرازی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۳۲۷ھ، دار الکتب العلمية، بيروت، الطبعة الاولی ۱۴۲۲ھ / ۲۰۰۲م۔

۶۵ ـ جمع الوسائل فی شرح الشمائل ـ الامام علی بن سلطان القاری، رحمہ اللہ، متوفی ۱۰۱۴ھ، ادارہ تاليفات اشرفيہ ملتان۔

حاشية تهذيب الکمال ـ (دیکھئے تعليقات تهذيب الکمال)۔

۶۶ ـ حاشية تفهيم البخاری ـ مولانا ظہور الباری، فاضل دار العلوم دیوبند۔

۶۷ ـ حاشية الجمل علی الجلالين (الفتوحات الالهية) ـ الامام العلام سليمان الجمل، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۲۰۴ھ، قدیمی کتب خانہ کراتشی۔

۶۸ ـ حاشية سبط ابن العجمی علی الکاشف ـ امام برهان الدين ابراهيم بن محمد سبط ابن العجمی الحلبی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۸۴۱ھ، شرکة دار القبلة / مؤسسة علوم القرآن۔

۶۹۔ حاشیۃ السندی علی البخاری ۔ امام ابو الحسن نور الدین محمد بن عبد الہادی السندی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۱۳۸ھ، دار المعرفۃ، بیروت۔

۷۰۔ حاشیۃ السہارنفوری المطبوع مع صحیح البخاری ۔ مولانا احمد علی السہارنفوری، رحمہ اللہ تعالیٰ المتوفی ۱۲۹۷ھ، طبع قدیمی کتب خانہ کراتشی۔

۷۱۔ حلیۃ الاولیاء ۔ حافظ ابو نعیم احمد بن عبد اللہ بن احمد الاصبہانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۳۰ھ۔ دار الفکر بیروت۔

۷۲۔ حیاۃ الحیوان ۔ الامام ابو البقاء کمال الدین محمد بن موسی بن عیسی الدمیری، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۸۰۸ھ، شرکۃ مصطفی الحلبی بمصر، الطبعۃ الثالثۃ ۱۳۷۶ھ / ۱۹۵۶م۔

۷۳۔ الخصائص الکبری ۔ الامام جلال الدین سیوطی، رحمہ اللہ، المتوفی ۹۱۱ھ، دار الکتب العلمیۃ، بیروت۔

۷۴۔ خلاصۃ الخزرجی، (خلاصۃ تذہیب تہذیب الکمال) ۔ علامہ صفی الدین خزرجی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۹۲۳ھ کے بعد ۔ مکتب المطبوعات الاسلامیۃ بحلب۔

۷۵۔ دائرہ معارف اسلامیہ (اردو) ۔ اساتذہ جامعہ پنجاب، دانش گاہ پنجاب، لاہور، نقش ثانی ۱۴۰۰ھ / ۱۹۸۰م

۷۶۔ الدر المختار ۔ علامہ علاء الدین محمد بن علی بن محمد الحصکفی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۰۸۸ھ، مکتبہ عارفین، پاکستان چوک کراچی۔

۷۷۔ دلائل النبوۃ الحافظ ابو بکر احمد بن الحسین بن علی البیہقی رحمہ اللہ متوفی ۴۵۸ھ مکتبہ اثریہ لاہور

۷۸۔ ذخائر المواریث فی الدلالۃ علی مواضع الحدیث ۔ العلامۃ عبد الغنی بن اسماعیل بن عبد الغنی النابلسی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۱۴۳ھ ۔ دار المعرفۃ بیروت۔

۷۹۔ رد المحتار ۔ علامہ محمد امین بن عمر بن عبد العزیز عابدین شامی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۲۵۲ھ، مکتبہ رشیدیہ، کوئٹہ۔

۸۰۔ رسالۃ شرح تراجم ابواب البخاری (مطبوعہ مع صحیح البخاری) ۔ حضرت مولانا شاہ ولی اللہ، رحمہ اللہ، متوفی ۱۱۷۶ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی۔

۸۱۔ روح المعانی فی تفسیر القرآن العظیم و السبع المثانی ۔ ابو الفضل شہاب الدین سید محمود آلوسی بغدادی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۲۷۰ھ، مکتبہ امدادیہ، ملتان۔

۸۲۔ ریاض الصالحین ۔ الامام یحیی بن شرف النووی الدمشقی رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۶۷۶ھ ۔ قدیمی کتب خانہ کراتشی۔

۸۳۔ زاد المعاد من ہدی خیر العباد ۔ حافظ شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن ابی بکر المعروف بابن القیم، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۵۱ھ، مؤسسۃ الرسالۃ۔

۸۴۔ سنن ابن ماجہ ۔ امام ابو عبد اللہ محمد بن یزید بن ماجہ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۷۳ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی / دار الکتاب المصری قاہرہ۔

۸۵۔ سنن ابی داؤد ۔ امام ابو داؤد سلیمان بن الاشعث السجستانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۷۵ھ ۔ ایچ ایم سعید کمپنی / دار احیاء السنۃ النبویۃ۔

۸۶۔ سنن الدار قطنی ۔حافظ ابو الحسن علی بن عمر الدارقطنی، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۸۵ھ، دار نشر الکتب العلمیۃ ،بیروت، الطبعۃ الثانیۃ، ۱۴۲۳ھ / ۲۰۰۲م۔
۸۷۔ سنن الدارمی ۔امام ابو محمد عبد اللہ بن عبد الرحمن الدارمی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۵۵ھ۔ قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۸۸۔ السنن الصغریٰ للنسائی ۔امام ابو عبدالرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۳۰۳ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی / دار السلام ریاض۔
۸۹۔ السنن الکبری للنسائی ۔ امام ابو عبد الرحمن احمد بن شعیب النسائی، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۳۰۳ھ ۔ نشر السنۃ ملتان۔
۹۰۔ السنن الکبری للبیہقی ۔ امام حافظ ابو بکر احمد بن الحسین بن علی البیہقی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۵۸ھ۔ نشر السنۃ ملتان۔
۹۱۔ سیر اعلام النبلاء ۔حافظ ابو عبد اللہ شمس الدین محمد بن احمد بن عثمان ذہبی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۴۸ھ۔ مؤسسۃ الرسالۃ۔
۹۲۔ السیرۃ الحلبیۃ (انسان العیون) ۔ علامہ علی بن برہان الدین الحلبی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۰۴۴ھ۔ المکتبۃ الاسلامیۃ، بیروت۔
۹۳۔ السیرۃ النبویۃ ۔ الامام ابو محمد عبد الملک بن ہشام المعافری، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۲۱۳ھ۔ مطبعۃ مصطفی البابی، الحلبی، ۱۳۵۵ھ /۱۹۳۶م۔
۹۴۔ شرح ابن بطال، امام ابو الحسن علی بن خلف بن عبد الملک، المعروف بابن بطال، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۴۹ھ، مکتبہ الرشد، الریاض، الطبعۃ الاولیٰ، ۱۴۲۰ھ / ۲۰۰۰م۔
۹۵۔ شرح الزرقانی علی الموطأ ۔ شیخ محمد بن عبد الباقی بن یوسف الزرقانی المصری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۱۲۲ھ، دار الفکر، بیروت۔
شرح الطیبی (دیکھیے، الکاشف عن حقائق السنن)
۹۶۔ شرح العقائد النسفیۃ ۔ علامہ سعد الدین مسعود بن عمر التفتازانی، رحمہ اللہ تعالی، متوفی ۷۹۱ھ۔ مکتبہ حبیبیہ کوئٹہ۔
شرح القسطلانی (دیکھئے ارشاد الساری)
۹۷۔ شرح الکرمانی (الکواکب الدراری) ۔علامہ شمس الدین محمد بن یوسف بن علی الکرمانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۸۶ھ، دار احیاء التراث العربی۔
۹۸۔ شرح المناوی بہامش جمع الوسائل ۔ الامام عبد الرؤف المناوی المصری، رحمہ اللہ تعالی، ادارہ تالیفات اشرفیہ، ملتان۔
۹۹۔ شرح النووی علی صحیح مسلم ۔ امام ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۶۷۶ھ، قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۱۰۰۔ الشمائل المحمدیۃ للترمذی بشرح المواہب اللدنیۃ للبیجوری، الامام ابو عیسیٰ محمد بن عیسیٰ بن سورۃ الترمذی، المتوفی ۲۷۹ھ، فاروقی کتب خانہ ملتان۔

۱۰۱۔ شہید کربلا اور یزید ۔ حکیم الاسلام قاری محمد طیب صاحب ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، ادارہ اسلامیات ، انارکلی ، لاہور ، کراتشی الطبعۃ الاولی ۱۹۸۶م ۔
۱۰۲۔ شیعیت کا اصلی روپ ۔ غلام محمد ، مطبع غلام محمد ، حیدر آباد سندھ۔
۱۰۳۔ الصحیح للبخاری ۔امام ابو عبداللہ محمد بن اسمعیل البخاری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ،المتوفی ۲۵۶ ھ ، قدیمی کتب خانہ ، کراتشی / دار السلام ، ریاض ،الطبعۃ الاولی ۱۴۱۷ھ۔
۱۰۴۔ الصحیح لمسلم ۔ امام مسلم بن الحجاج القشیری النیسابوری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۶۱ ھ ، قدیمی کتب خانہ ، کراتشی / دار السلام ، ریاض۔
۱۰۵۔ الصواعق المحرقۃ ۔ علامہ شہاب الدین احمد بن محمد علی بن حجر الھیثمی المکی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۹۷۳ھ ، مکتبۃ القاھرۃ ، مصر۔
۱۰۶۔ الطبقات الکبریٰ ۔ امام ابو محمد بن سعد ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۳۰ھ ۔ دار صادر بیروت۔
۱۰۷۔ طرح التثریب فی شرح التقریب ۔ امام زین الدین ، ابو الفضل عبد الرحیم بن الحسین العراقی ،المتوفی ۸۰۶ھ ۔ و ولدہ الحافظ ابو زرعۃ العراقی ، المتوفی ۸۲۶ھ ، مکتبہ نزار مصطفی الباز ، مکۃ المکرمۃ۔
۱۰۸۔ عمدۃ القاری ۔الامام بدر الدین ابو محمد بن محمود احمد العینی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۸۵۵ھ ، ادارۃ الطباعۃ المنیریۃ۔
۱۰۹۔ عون المعبود شرح سنن ابی داود ۔ شمس الحق عظیم آبادی ، دار الفکر بیروت ، لبنان۔
۱۱۰۔ فتاوی رشیدیہ ۔ الامام الربانی رشید احمد گنگوہی قدس سرہ المتوفی ۱۳۲۳ھ ایچ ایم سعید۔
۱۱۱ ۔ فتاوی قاضی خان بہامش الفتاوی الھندیۃ (العالمگیریۃ) ۔ الامام فخر الدین حسن بن منصور الفرغانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۵۹۲ھ ، نورانی کتب خانہ پشاور۔
۱۱۲۔ الفتاوی الھندیۃ (العالمگیریۃ) ۔ العلامۃ الامام الشیخ نظام و جماعۃ من علماء الھند ۔ نورانی کتب خانہ پشاور۔
۱۱۳ ۔ فتح الباری ۔ حافظ احمد بن علی المعروف بابن حجر العسقلانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۸۵۲ھ ۔ دار الفکر بیروت ۔
۱۱۴ ۔ فتح القدیر ۔ امام کمال الدین محمد بن عبدالواحد المعروف بابن الھمام ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۸۶۱ھ ۔مکتبہ رشیدیہ کوئٹہ۔
۱۱۵۔ فتح المغیث شرح الفیۃ الحدیث ۔ امام ابو عبد اللہ محمد بن عبد الرحمن السخاوی رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۹۰۲ھ ، دار الامام الطبری ، الطبعۃ الثانیۃ ۱۴۱۲ھ / ۱۹۹۲م ۔
۱۱۶۔ فیض الباری ۔ امام العصر علامہ انور شاہ کشمیری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۵۲ھ ربانی بکڈپو دھلی ۔
۱۱۷۔ القاموس الوحید ۔مولانا وحید الزمان بن مسیح الزمان قاسمی کیرانوی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۴۱۵ھ /۱۹۹۵م ، ادارہ اسلامیات لاھور ۔ کراتشی۔
۱۱۸ ۔ قواعد فی علوم الحدیث ۔ العلامۃ المحقق ظفر احمد العثمانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۱۳۹۴ھ ، ادارۃ القرآن کراتشی۔

۱۱۹۔ الکاشف ۔ شمس الدین ابو عبد اللہ محمد بن احمد بن عثمان ذھبی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۴۸ھ ۔ شرکۃ دار القبلۃ / مؤسسۃ علوم القرآن ، طبع اول ۱۴۱۳ھ / ۱۹۹۲ م ۔

۱۲۰۔ الکاشف عن حقائق السنن ۔ (شرح الطیبی) امام شرف الدین حسین بن محمد بن عبد اللہ الطیبی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۴۳ھ ۔ ادارۃ القرآن کراچی ۔

۱۲۱۔ الکامل فی التاریخ ، علامہ ابو الحسن عز الدین علی بن محمد ابن الاثیر الجرزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۶۳۰ھ ، دار الکتب العربی ، بیروت ۔

۱۲۲۔ الکامل فی ضعفاء الرجال ۔ امام حافظ ابو احمد عبد اللہ بن عدی جرجانی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۶۵ھ ، دار الفکر ، بیروت ۔

۱۲۳۔ ۔کتاب الام ۔ امام محمد بن ادریس الشافعی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۲۰۴ھ ، دار المعرفۃ ، بیروت ، طبع ۱۳۹۳ھ / ۱۹۷۳م ۔

۱۲۴۔ کتاب الامالی ۔ امام قالی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ۔

۱۲۵ ۔ کتاب الخراج ، الامام ابو یوسف ، یعقوب القاضی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۱۸۲ھ ۔

۱۲۶ ۔ کتاب الضعفاء الکبیر ۔ ابو جعفر محمد بن عمر بن موسی بن حماد العقیلی المکی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۲۲ھ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ۔

۱۲۷۔ کتاب المبسوط ۔ الامام شمس الائمۃ ابو بکر محمد بن ابی سہل السرخسی ، رحمہ اللہ ، المتوفی ۴۸۳ھ ، دار المعرفۃ ، بیروت ، الطبعۃ الثالثۃ ، ۱۳۹۸ھ / ۱۹۷۸م ۔

۱۲۸ ۔ کتاب المغازی الامام محمد بن عمر الواقدی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۲۰۷ھ ، مؤسسۃ الاعلمی ، بیروت

۱۲۹ ۔ کتاب المیسر فی شرح مصابیح السنۃ ۔ الامام ابو عبد اللہ الحسن التوربشتی ، رحمہ اللہ ، المتوفی ۶۶۱ھ ، مکتبۃ مصطفی نزار الباز ، مکۃ المکرمۃ ، الطبعۃ الاولی ۱۴۲۲ھ / ۲۰۰۱م ۔

۱۳۰ ۔ الکاشف عن حقائق غوامض التنزیل ۔۔۔۔۔ ۔ الامام جار اللہ محمود بن عمر الزمخشری ، المتوفی ۵۳۸ھ ، دار الکتاب العربی ، بیروت ، لبنان ۔

۱۳۱ ۔ کشف الباری ۔ شیخ الحدیث حضرت مولانا سلیم اللہ خان صاحب مدظلہم ، مکتبۃ فاروقیہ ، کراچی ۔

۱۳۲ ۔ کشف الخفاء و مزیل الالباس ۔ شیخ اسماعیل بن محمد العجلونی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۱۶۲ھ ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت ۔

۱۳۳۔ کنز العمال ۔ علامہ علاء الدین علی المتقی بن حسام الدین الھندی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۹۷۵ھ ۔ مکتبۃ التراث الاسلامی ، حلب ۔

۱۳۴۔ الکوکب الدری حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۲۳ھ ، ادارۃ القرآن کراچی الکواکب الدراری (دیکھئے ، شرح الکرمانی)

۱۳۵ ۔ لامع الدراری ۔ حضرت مولانا رشید احمد گنگوہی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۱۳۲۳ھ ، مکتبہ امدادیہ مکۃ مکرمۃ ۔

۱۳۶ ۔لسان العرب ۔ علامہ ابو الفضل جمال الدین محمد بن مکرم ابن منظور افریقی مصری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۷۱۱ھ ، نشر ادب الحوزۃ ، قم ، ایران ، ۱۴۰۵ھ ۔

۱۳۷۔ الموطأ۔ الامام مالک بن انس، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۷۹ھ۔ دار احیاء التراث العربی۔
۱۳۸۔ المتواری علی تراجم ابواب البخاری۔ علامہ ناصر الدین احمد بن محمد المعروف بابن المنیر الاسکندرانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۸۳ھ۔ مظہری کتب خانہ کراچی۔
۱۳۹۔ مجمع بحار الانوار۔ علامہ محمد بن طاہر پٹنی، رحمہ اللہ، متوفی ۹۸۶ھ۔ دائرۃ المعارف العثمانیہ حیدرآباد، ۱۳۱۵ھ۔
۱۴۰۔ مجمع الزوائد امام نورالدین علی بن ابی بکر الہیثمی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۸۰۷ھ، دار الفکر، بیروت
۱۴۱۔ المجموع (شرح المہذب)۔ امام محیی الدین ابو زکریا یحییٰ بن شرف النووی رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۷۶ھ، شرکۃ من علماء الازہر۔
۱۴۲۔ مجموعۃ الفتاوی۔ ابو الحسنات عبد الحیی، لکھنوی، متوفی ۱۳۰۴ھ، ایچ ایم سعید کمپنی۔
۱۴۳۔ المحلیٰ۔ علامہ ابو محمد علی احمد بن سعید بن حزم رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۵۶ھ۔ المکتب التجاری بیروت / دار الکتب العلمیۃ بیروت۔
۱۴۴۔ مختار الصحاح، امام محمد بن ابی بکر بن عبد القادر الرازی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۶۶۶ھ کے بعد۔ دار المعارف مصر۔
۱۴۵۔ المدونۃ الکبری۔ الامام مالک بن انس رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۷۹ھ، دار صادر، بیروت۔
۱۴۶۔ مراح الارواح۔ الامام العلامۃ احمد بن علی بن مسعود، رحمہ اللہ، المتوفی میر محمد کراچی۔
۱۴۷۔ مرقاۃ المفاتیح (شرح مشکوۃ المصابیح)۔ علامہ نور الدین علی بن سلطان القاری رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۱۰۱۴ھ، مکتبہ امدادیہ ملتان۔
۱۴۸۔ المستدرک علی الصحیحین۔ حافظ ابو عبد اللہ محمد بن عبد اللہ الحاکم النیسابوری، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۴۰۵ھ، دار الفکر، بیروت۔
۱۴۹۔ مسند احمد۔ امام احمد بن حنبل، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۴۱ھ۔ المکتب الاسلامی / دار صادر، بیروت
۱۵۰۔ مسند الحمیدی۔ امام ابو بکر عبد اللہ بن الزبیر الحمیدی، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۱۹ھ۔ المکتبۃ السلفیۃ، مدینۃ منورۃ۔
۱۵۱۔ مشکاۃ المصابیح۔ شیخ ابو عبد اللہ ولی الدین خطیب محمد بن عبد اللہ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۷۳۷ھ کے بعد۔ قدیمی کتب خانہ کراچی۔
۱۵۲۔ مصباح اللغات۔ ابو الفضل مولانا عبد الحفیظ البلیاوی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۳۹۱ھ، مکتبہ برہان، دہلی۔
۱۵۳۔ المصنف لابن ابی شیبۃ۔ حافظ عبد اللہ بن محمد بن ابی شیبۃ المعروف بابی بکر بن ابی شیبۃ، رحمہ اللہ تعالیٰ، متوفی ۲۳۵ھ۔ دار الکتب العلمیۃ، بیروت، طبع اول، ۱۴۱۶ھ۔
۱۵۴۔ المصنف لعبد الرزاق الامام عبد الرزاق بن ہمام صنعانی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۲۱۱ھ مجلس علمی کراچی
۱۵۵۔ معارف الحدیث۔ مولانا منظور نعمانی، رحمہ اللہ تعالیٰ، المتوفی ۱۴۱۷ھ، دار الاشاعت کراچی۔
۱۵۶۔ معارف القرآن۔ علامہ محمد ادریس کاندھلوی، رحمہ اللہ، مکتبہ عثمانیہ لاہور، طبع دوم ۱۹۸۲ء۔

۲۵۷۔ معالم السنن ۔ الامام ابو سلیمان حمد بن محمد الخطابی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۳۸۸ھ ، مطبعۃ انصار السنۃ المحمدیۃ ، ۱۹۳۸م / ۱۳۶۷ھ۔
۲۵۸۔ معجم البلدان ۔ علامہ ابو عبد اللہ یاقوت حموی رومی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۶۲۶ھ ، دار احیاء التراث العربی ، بیروت۔
۲۵۹۔ معجم الصحابۃ ، الامام الحافظ ابو الحسین عبد الباقی بن قانع البغدادی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۳۵۱ھ ، مکتبہ نزار مصطفیٰ الباز ، مکۃ المکرمۃ ، الریاض ، الطبعۃ الاولیٰ ، ۱۴۱۸ھ۔
۲۶۰۔ المعجم الکبیر امام سلیمان بن احمد بن ایوب الطبرانی رحمہ اللہ تعالیٰ متوفی ۳۶۰ھ دار الفکر ، بیروت
۲۶۱۔ المعجم المفہرس لالفاظ الحدیث النبوی ۔ أ ۔ و ی ۔ منسک ، و ی ۔ پ ۔ منسج ، مطبعۃ بریل فی مدینۃ لیدن ۱۹۶۵م۔
۲۶۲۔ معجم مقاییس اللغۃ ۔ امام احمد بن فارس بن زکریا قزوینی رازی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۳۹۵ھ۔ دار الفکر ، بیروت۔
۲۶۳۔ المعجم الوسیط ۔ دکتور ابراھیم انس ، دکتور عبد الحلیم منتصر ، عطیۃ الصوالحی ، محمد خلف اللہ احمد ، مجمع اللغۃ العربیۃ ، دمشق۔
۲۶۴۔ معرفۃ الصحابۃ ۔ الامام الحافظ ابو نعیم احمد بن عبد اللہ الاصبہانی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۴۳۰ھ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت ، لبنان ، الطبعۃ الاولیٰ ، ۱۴۲۲ھ / ۲۰۰۲م۔
۲۶۵۔ المغرب ، ابو الفتح ناصر الدین مطرزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۶۱۰ھ ، ادارۃ دعوۃ الاسلام۔
۲۶۶۔ المغنی ۔ امام موفق الدین ابو محمد عبد اللہ بن احمد بن قدامۃ ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، متوفی ۶۳۰ھ ، دار الفکر ، بیروت۔
مقدمۃ فتح الباری (دیکھئے ، ھدی الساری)۔
۲۶۷۔ مقدمۃ لامع الدراری ، حضرت شیخ الحدیث مولانا محمد زکریا صاحب کاندھلوی رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۱۴۰۲ھ مکتبہ امدادیہ مکہ مکرمہ۔
۲۶۸۔ مقدمۃ مشارع الاشواق الی مصارع العشاق لابن النحاس المتوفی ۸۱۴ھ ۔ المحقق ادریس محمد علی ، دار البشائر الاسلامیۃ ، بیروت۔
۲۶۹۔ مکتوبات شیخ الاسلام ، مرتبہ مولانا نجم الدین اصلاحی ، مکتبہ دینیہ ، دیوبند۔
۲۷۰۔ مکمل اکمال الاکمال ۔ الامام ابو عبد اللہ محمد بن محمد بن یوسف السنوسی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۸۹۵ھ ، دار الکتب العلمیۃ ، بیروت۔
۲۷۱۔ المنجد ۔ لوئیس بن نقولا۔
۲۷۲۔ المواہب اللدنیۃ المطبوع مع الشمائل المحمدیۃ ۔ الامام الشیخ ابراھیم البیجوری ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، فاروقی کتب خانہ ، ملتان۔
۲۷۳۔ الموضوعات ۔ الامام ابو الفرج عبد الرحمن ابن الجوزی ، رحمہ اللہ تعالیٰ ، المتوفی ۵۹۷ھ ، قرآن محل ، اردو بازار کراچی۔

۱۷۴ـ موسوعة النحو والصرف والاعراب ـ الدكتور اميل بديع يعقوب، انتشارات استقلال للملايين، الطبعة الاولى ۱۹۸۸م، بيروت، لبنان / دار العلم، ایران۔

۱۷۵ـ ميزان الاعتدال فى نقد الرجال ـ حافظ شمس الدين محمد احمد بن عثمان ذهبى، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۷۴۸ھ ـ دار احياء التراث العربية، مصر، ۱۳۸۲ھ۔

۱۷۶ـ الناقد الحديث فى علوم الحديث ـ الشيخ محمد المبارک عبد الله، مطبعة محمد على صبيح، مصر، الطبعة الاولى ۱۳۸۱ھ / ۱۹۶۱م۔

۱۷۷ـ النبراس شرح العقائد ـ علامه عبد العزيز بن احمد الفرهارى، رحمه الله تعالىٰ، ۱۲۳۹ھ ـ کے بعد۔ مکتبه حقانیه ملتان۔

۱۷۸ـ نسيم الرياض فى شرح شفاء القاضى عياض ـ الامام شهاب الدين احمد بن محمد بن عمر الخفاجى، رحمه الله تعالىٰ، المتوفى ۱۰۶۹ھ، دار الكتب العلمية بيروت، الطبعة الاولىٰ، ۱۴۲۱ھ / ۲۰۰۱م۔

۱۷۹ـ النكت الظراف على الاطراف ـ الامام الحافظ احمد بن على بن حجر العسقلانى، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۸۵۲ھ ـ المكتب الاسلامى، بيروت۔

۱۸۰ـ نور الانوار شرح المنار، مولانا شیخ احمد المعروف بملا جیون الصدیقی الحنفی، رحمه الله تعالىٰ، المتوفی ۱۱۳۰ھ، ایچ ایم سعید کمپنی کراچی

۱۸۱ـ النهاية فى غريب الحديث و الاثر ـ علامه مجد الدين ابو السعادات المبارک بن محمد ابن الاثير، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۶۰۶ھ ـ دار احياء التراث العربى بيروت۔

۱۸۲ـ وفيات الاعيان ـ قاضى شمس الدين احمد بن محمد المعروف بابن خلكان، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۶۸۱ھ، دار صادر، بيروت۔

۱۸۳ـ الهداية ـ برهان الدين ابو الحسن على بن ابى بكر المرغينانى، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۵۹۳ھ، مكتبه شركت علميه، ملتان۔

۱۸۴ـ هدى السارى (مقدمة فتح البارى) ـ حافظ ابن حجر عسقلانى، رحمه الله تعالىٰ، متوفى ۸۵۲ھ، دار الفكر، بيروت۔